

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AFGANİSTAN 1978 – 1992

Soğuk Savaşın Sıcak Cephesi

ulaş töre sivrioğlu
ahmed javid türkoğlu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Afganistan 1978 – 1992 Soğuk Savaşın Sıcak Cephesi

Ulaş Töre Sivrioğlu, Ahmed Javid Türkoğlu

ISBN: 978-625-7431-68-2

Sertifika No: 32427

Matbaa Sertifika No: 47479

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

Tel: 0531 988 97 66

Mizanpaj: Fahri GÖKER

fahrigoker@gmail.com

Dizgi: Gürkan ULU

gurkanulu@gmail.com

Kapak Tasarım: Gürkan ULU

Matbaa Adres:

Vadi Grafik Tasarım ve Reklam Ltd. Şti.

**Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir şekilde çoğaltılamaz.**

**Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile
satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.**

Paradigma Akademi – Ağustos 2021

Afganistan 1978 – 1992

Soğuk Savaşın Sıcak Cephesi

Ulaş Töre Sivrioğlu
Ahmed Javid Türkoğlu

Paradigma Akademi

Ağustos - 2021

Teşekkür

Yaklaşık beş yıllık emeğin ürünü olan bu kitap aslında kolektif bir çalışmanın sonucudur. Kitabın yazarları olarak sadece dokümanter bir yakın tarih çalışması değil; aynı zamanda olayların tanıklarıyla görüşmeler yaparak bir sözlü tarih çalışması yapmayı hedeflemiştik. Bu hedefe istediğimiz ölçüde olmasa da büyük oranda ulaşmış durumdayız. Afganistan Demokratik Halk Partisi liderleriyle yapılan mülakatlar, Afganistan meselesinde Türkiye’de savaşın en az bilinen tarafının olaylara bakış açısını yansıtmaya açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Öte yandan okuyucuya açıklamamız gereken bir huşu da bulunuyor. Çok sayıda mücahit lideriyle de mülakat yapmak istedik; ancak mülakat yapmayı kabul etmediler. Afganistan’da yaşadıkları ve siyaset yaptıkları için görüşme tekliflerini kabul etmeyenler de oldu. Bizler araştırmacı olarak iki tarafa da eşit derecede yer ayırmayı planlamıştık; ancak Mücahit liderlerin büyük bölümü 1992-1996 arasında yaşananlardan dolayı “eski defterlerin açılmaması” gibi bir eğilim içinde olduklarından bu amacımız gerçekleşemedi. Bu durumu okurlara açıklamayı görev biliyoruz. Mülakatların bir kısmının gerçekleşmesinde bize yardımcı olan Dr. Ghulam Sarwar Sakha’ya ve Ahmad Farid Qaysari’ye teşekkür ediyoruz. Ayrıca Rusça metinlerin tercüme edilmesinde bizlere yardımcı olan Dilnoza Matyusupova, Nursultan Zorinbaev, Han Soltanov’a; Kızıldoru askerleriyle temasa geçmemizde aracı olan Cavid Bayramov ve Ramil Namazov’a, savaşın tanığı olan kadınlarla konuşmamızı sağlayan Yasemin Muradi ve Munira Organj’a teşekkür ederiz. *Afganistan’daki Yaşamımız* başlıklı metni tercüme ederek kitabı zenginleştiren Seda Güneş’e, Afganistan’da savaşı gözlemlemiş gazetecilerle bağ kurmamızı sağlayan Aydın Engin ve Zehra Şahindokuyucu’ya da teşekkürlerimizi sunuyoruz. Sözlü tarih bölümünde yer alan, tercüme ve düzenleme bekleyen bazı görüşmeleri de elinizdeki bu ilk basıma yetiştiremedik. Sonraki baskılarda bu eskiklikleri gidermeyi planlamaktayız.

U. Töre Sivrioğlu

A.Javid Türkoğlu

TEŞEKKÜR.....	V

BİRİNCİ BÖLÜM

AYRIM BİR: OLAYLAR VE AKTÖRLER.....	11

Afgan-Rus İlişkilerinin Kısa Tarihi	11
Ekim Devrimi Öncesinde Afgan-Rus İlişkileri.....	11
Ekim Devrimi'nden Sonra Sovyet Rusya-Afganistan İlişkileri (1917-1929)	18
Sovyet-Afgan İlişkilerin Yeniden Canlanması (1955-1977)	34
KPU'nun Rolü ve Ortak Bilimsel Çalışmalar	41

AYRIM İKİ: SAVAŞIN UNUTULAN AKTÖRLERİ AFGAN

KOMÜNİSTLERİNİN ÖYKÜSÜ	45

Afganistan'da Komünist Hareketin Doğuşu	48
Afganistan'da Sol hareketin Yükselişi	57
ADHP'nin Parçalanışı	60
Yeniden Birlik ve "Nisan Devrimi"	61
"Nisan Devrim'inin" Analizi	66
Rejimin Sekterleşmesi.....	70
Köylülüğün Devrime Kazanılamaması.....	76
Kadın Hakları ve Eğitim Reformunun Sonuçları.....	80
Din Karşıtı Propaganda ve Eğitimin "Marksistleştirilmesi"	86
Maocu Gruplar	94
Karmal'ın Restorasyonu.....	96
Rejimin Gücü ve Halk Desteği Ne Ölçüdeydi?.....	104
Mülteciler Meselesi.....	115
Necibullah'ın Revizyonu.....	116

Çöküş'ten Sonra.....	119

Mirasçılar.....	121

AYRIM ÜÇ: "BAŞROLDEKİLER" AFGAN MÜCAHİTLERİNİN

ÖYKÜSÜ	125

Cihat Hareketinin Tarihi Gelişimi.....	130
Yüceltilen Şiddet Kültürü	139

Savaş Suçları.....	144
Abartı ve Romantizm.....	154
Dış Yardımlar Meselesi.....	158
Uyuşturucu Sorunu.....	162
Kadın Hakları Tartışması.....	164
Sovyet Ordusu Çekildikten Sonra	166
Necibullah'ın Devrilişinden Sonra	168
Mücahitlerin Başarısızlıklarının Sebebi.....	177
AYRIM DÖRT: “YARDIMCI OYUNCULAR” KIZILORDUNUN	
ÖYKÜSÜ	185
Müdahaleye Giden Yol.....	196
Emin'in Devrilişi Fırtına 333 Operasyonu	209
Karmal Dönemi ve Savaşın Tırmanışı.....	213
Savaş Suçları.....	217
“Ulus İnşa Edenler” Cephe Gerisinden İnsan Öyküleri.....	222
Kızıl Ordunun Zaafları ve Artıları	226
Sovyet Askerleri ve Yerel Unsurlar.....	230
Savaşın Sorgulanması ve Geri Dönüş.....	232
Kalanlar ve Geri Dönerler	233
Perestrojka ve Afganistan Gazilerinin Dramı	237
Unutulmuşluktan Destanlaştırılmaya.....	246
Sahaya Dönerler ve Yüzleşmeler	257

İKİNCİ BÖLÜM

TANIKLIKLAR.....	265
Prof. Dr. Abul Hekim Şerii Cuzcani'ye Mülakat	265
Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı Sultan Ali	
Kıştmand'la Mülakat. (25.09.2020).....	298
Seyit Ekrem Paygir'le Mülakat.....	307
Raşid Dostum'la Mülakat.....	321
Kadınlar	325
Hükümet Yanlısı Milis Kumandanlarından Nazir Hal Özbek'in	
Hikayesi.....	326

1986 yılında Afganistan Devleti Tarafından Sovyetler Birliğine Okumaya gönderilen Muhammed Kebir'in annesiyle (Hanife Hanım) yapılan mülakat (12/10/2019)	327
Savaş Mağduru Marie (ماریه) Hanım ile Mülakat	329
Afganistan'da Savaşmış Türk Kökenli Kızılıordu Askerleriyle Mülakat	333
Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Cavanşir Mamadov (52) ile mülakat (10.03.2018).....	333
Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Agan Bayramov (52) ile mülakat (15.03.2018).....	335
Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Asılhan Kalmenov (49) ile mülakat (08.04.2018).....	339
Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden İmran Namazov (59) ile mülakat (12.05.2018).....	341
Sovyet Müdahalesi Sırasında (1979/1980) Türkiye'de Sosyalist Parti ve Grupların Gözünde Afganistan Meselesi.....	344
Sonuç Yerine	358
Aydınlık Gazetesi Muhabiri Olarak 1979'da Afganistan'a giden Ragıp Duran'la Mülakat.....	361
Politika Gazetesi Muhabiri Olarak 1980'de Afganistan'a giden Aydın Engin'le Mülakat	365
Nokta Dergisi Muhabiri Olarak 1987'de Afganistan'a giden Aycan Giritlioğlu ile Mülakat.....	374
Sovyet İşgali Protestolarına Katılmış olan Kamil Tekin Sürek'le Mülakat.....	376
AYRIM DÖRT: AFGANİSTAN'DAKİ YAŞAMIMIZ.....	383
1985-1986 yıllarında Afganistan' da topçu er olarak görev yapmış Boris Jerellevsky ile Röportaj.....	384
Boris'in Annesi, kültürel çalışanlar için ileri düzey eğitim kurumunda üst düzey okutman İrina Jerellevskayai le röportaj.	388
Ödüllü Sovyet Yazarı Alexander Prokhanov'la Röportaj.....	393

Rus Ortodoks Kilisesi Kursk Katedrali başrahibi Lev Baba (Lev Alexeyeviç Lebedev) ile röportaj.....	396
SSCB Bilim Akademisi Sosyoloji Çalışmaları Enstitüsü'nde bölüm başkanı Prof. Yuri Dovydiv'la röportaj.	398
Krasnogorsk'taki askeri hastanenin stomatoloji departmanının kıdemli cerrahı, Askeri Haklar İçin Madalya sahibi Yarbay Valeri Royuk'la ve aynı hastanenin kıdemli cerrahı, Silahlı Kuvvetler, 3. Sınıf ve Afgan Valor Emri Anavatanına Hizmet Ödülü sahibi Yarbay Yuri Kruşçev ile röportaj.-.....	401
AYRIM BEŞ: BİYOGRAFİLER.....	407
Muhammed Tahir Badahşi (1933-1979) ve SAZA	407
Afganistan Devrimci Emekçiler Örgütü (SAZA).....	409
Anahita Ratibzad (1931-2014)	413
Şahrullah Şahpar (1933-1981).....	416

BİRİNCİ BÖLÜM

AYRIM BİR: OLAYLAR VE AKTÖRLER

1.Kısım: Afgan-Rus İlişkilerinin Kısa Tarihi

1979 yılında “komünist” hükümet Sovyetlerden askeri yardım talep ettiğinde ülke içindeki ve dışındaki muhalefet buna büyük bir tepki gösterdi ve komünistler ülkeyi Ruslara peşkeş çekmekle suçlandı. Oysa Afganistan tarihini bilenlerce komünist hükümetin Ruslardan yardım istemesinde “yeni” olan hiçbir şey yoktu. Tarih boyunca Afgan emirleri de Hindistan üzerinden gelen Britanya tehditleri karşısında daima Ruslardan yardım istemişlerdi. Afganistan emirlerinin yardım talepleri ile 1979’un tek farkı artık Soğuk Savaş denilen dönemde yaşanılması ve eski çatışmaların ideolojik bir kılıfa bürünmesinden ibaretti. Buradaki söylemimizin daha iyi anlaşılması için Afgan-Rus ilişkileri tarihine kısa bir şekilde göz atalım.

Ekim Devrimi Öncesinde Afgan-Rus İlişkileri

Rusların Afganistan coğrafyasına olan ilgisi korkunç lakabıyla tanınan IV. İvan’ın (1440-1505) hükümdarlık yıllarına kadar geriye gitmektedir. Küçültücü *knez* unvanını terk ederek *çar* (*caesar*) unvanını benimseyen IV. İvan Rusya’nın yayılmacı bir dünya gücü olma yolundaki adımlarını başlatan isimdi. Bütün Asya tarihini değiştirecek biçimde Rusya’yı doğuya yönelten oydu. IV. İvan, 1552 yılında Kazan ve 1556’da da Astrahan hanlıklarını Moskova idaresi altına alarak Rusların Türkistan coğrafyasına yayılma maceralarının önünü açmıştı. O dönemde Timurîlerin egemenliği altında olan Afganistan coğrafyasına ayak bastığını bildiğimiz en eski Rus elçilik heyeti de bu ülkeye Korkunç İvan’ın emriyle 1490 yılında ulaşmıştı.

Bu tarih, henüz ortada “Afganistan” isimli bir devlet olmasa da Rus-Afgan ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹

İlişkileri daha köklü gösteren bu sembolik tarihe rağmen 19. yüzyıla kadar Rusların Afganistan coğrafyası üzerinde kuvvetli bir etkisi olmamıştı. Eğer Britanyalıların, Rusların Akdeniz havzasına inme konusundaki arzularını dizginleme yönündeki ısrarlı tutumları olmasaydı muhtemelen bu yüzyılda da Afganlar ile Ruslar arasında ciddi bir temas yaşanmayacaktı. Ancak Rusların Osmanlı Devleti üzerindeki planlarının Britanya tarafından sistemli biçimde engellenmesi nedeniyle Çarlık Rusya’sı Türkistan, İran ve Afganistan’a doğru yönelmek zorunda kaldı. Ruslar, Türkmen bozkırları ve Özbek hanlıklarının aleyhine olan yayılımlarının kaçınılmaz sonucu olarak 1830’larda artık Afgan Padişahlığı sınırına dayanmışlardı. Rusların Afganistan’la ciddi biçimde ilgilenmeye başladıkları 19. yüzyıl başlarında ülke, 1803 yılından beri devam eden iç savaşın yol açtığı bir karışıklığın içindeydi. Afganistan’ın iki önemli Peştun aşireti olan *Muhammedzaylar* ile *Sadozaylar* arasında bitmek bilmeyen bir iktidar kavgasının yol açtığı bu kaos ortamı Ruslara Afganistan’da kalıcı bir nüfuz elde edebileceklerini düşündürmüştü. İngilizler bu iç savaşta Sadozay ailesinin reisi olan ve o dönemde Britanya Hindistan’ı sınırları içindeki Peşaver’i üst olarak kullanan Şah Şüca’yı (1839-1841) desteklemekteydiler. Kabil’e hâkim olan Dost Muhammed Han (1826-1863) ise Rusların desteğini almaya çalışmaktaydı. Bu maksatla 1830’ların başında tarihte ilk kez bir Afgan elçisi St. Petersburg’a gelerek Çar I. Nikolay’dan (1825-1855) yardım istedi. Ancak o dönemde Britanya ile açık bir çatışmaya girmek istemeyen Ruslar bu isteğe olumlu karşılık vermediler.²

Ruslar Afgan iç savaşına ancak dolaylı yollardan katılmayı uygun görmüşlerdi. Tarihte “Afganistan emiri” olarak tanınan Britanya elçisi Alexander Burnes’in (1805-1841) etkisini kırmak amacıyla Ruslar Kabil’e 1837’de Teğmen İvan Viktoroviç Vitkeviç (1808-1839) başkanlığında bir elçilik heyeti gönderdiler.³ İvan Vitkeviç Kasım 1837’de Kabil’e ulaştı.

¹Дмитрий Петров, Афганские звезды, Честь, боль и слава, Компания «Металлоинвест» 2015, s.10.

²Петров, age, s.12.

³Петров, age, s.14-15.

Görüşmeler sonucunda Dost Muhammed Han'a yıllık 2 milyon ruble nakit ve 2 milyon rublelik değerinde de emtia yardımı yapılacağı vaadinde bulunuldu. Ancak Vitkeviç, Rusya'ya döndüğünde "bu türden antlaşmalar yapma yetkisine sahip olmadığı" söylenecek ve zorlukla kurduğu bu ittifak ölü doğmuş olacaktı. Vitkeviç oldukça genç yaşta gizemli bir şekilde odasında ölü bulundu. Aydınlatılmayan bu ölüm, Afganistan üzerindeki Rus planlarını da akamete uğratacak ve Ruslar bir çeyrek asır daha bu bölgeye heyet göndermeyeceklerdi.⁴

Vitkeviç'in diplomatik faaliyetleri İngilizleri telaşlandırmıştı. Afganistan'daki iç savaşı sonlandırmak için Britanya Hindistan'ından toparlanan 15.000 kişilik bir ordu Şah Şüca'nın emrine verildi. Bu ordu Afganistan'a hâkim olurken (1839) Dost Muhammed Han da yeniden Ruslardan yardım istemek için Türkistan'a kaçtı. Ancak o sürgündeyken Afgan aşitretleri Şah Şüca'ya karşı ayaklandılar ve Britanya-Hint ordusunun tamamını kılıçtan geçirdiler (1841). Şah Şüca ve işgali planlayan Britanya elçisi Alexander Burnes de ölenler arasındaydı. Karışıklık yatıştığında Türkistan'daki sürgününden dönen Dost Muhammed, yeniden Kabil'de tahtta çıktı. Böylece 1747'den beri Afganistan'ı yöneten Sadozay Hanedanı kesin olarak tarihe karışıyor ve Muhammedzayların devri başlıyordu. Tek pürüz Sadozayların, rakiplerine vermektense 1856'da İranlılara teslim etmeyi tercih ettikleri Herat'a ne olacağı konusuydu. Herat'ı Ruslar kendi idareleri altında almak niyetindeydiler. Onların bu emellerinin farkında olan İngilizler 1863 yılında Herat'ın Dost Muhammed'in kontrolü altına girmesine onay verdiler. Böylece Britanya ile arasını düzelten Dost Muhammed, 80 yaşında ülkesinin birliğini sağlamayı başarmış bir insanın huzuruyla bu kentte hayata gözlerini yumarken (1863) Ruslar da Afganistan'daki çatışmalardan hiçbir çıkar elde edememişlerdi.

Ruslar ancak Dost Muhammed'in ölümüyle 24 oğlu arasında iç savaş başlaması sonucunda yeniden Afganistan olaylarına müdahil olma fırsatını yakaladılar. Tarihin bir tür tekerrürü olarak şimdi de tahtın yasal varisi olarak görülen Şir Ali Han (1863-1878), Britanya'nın kışkırttığı kardeşi Efdal

⁴Hassan Kakar, A Political and Diplomatic History of Afghanistan 1863-1901, Brill -Leiden, Boston, 2006, s.194.

Han'la savaşmış ve sonunda elinde sadece Herat kenti kalmıştı. Şir Ali Han da babası gibi Ruslardan yardım istedi. Ancak Ruslar o esnada Semerkand'ı (1868) işgal etmekle oyalandıklarından bu fırsatı değerlendiremediler. Bu esnada Efdal Han'ın ansızın ölmesiyle isyancılar lidersiz kaldılar. Şir Ali Han yeniden duruma hâkim oldu ve beş yıl süren iç savaşı bitirdi (1868). Ancak Ruslar yine oyun dışı bırakılmışlardı. Şir Ali Han da babası gibi tahta hakim olur olmaz İngilizlerle arasını düzeltme yoluna gitmişti. İngilizler, Hanın Ruslara yakınlaşmasını istemedikleri için iyi niyet göstergesi olarak ona 60.000 pound ve 3.500 tüfek göndermişlerdi. 1869'da Hindistan'a giden Şir Ali Han, İngilizlerle yaptığı yeni bir antlaşma sonucunda, dış tehditlere (İran ve Rusya) karşı Britanya'dan destek alacağına dair yazılı bir teminat da elde etti. Böylece Afganistan artık dış işlerinde Britanya'ya bağımlı bir proktektorya hâline gelmişti. 1919'a yılına kadar da öyle kalacaktı. Nitekim Ruslara sığınmış olan Abdurrahman, Şir Ali Han'a karşı savaş açmak niyetini Ruslara söylediğinde, Ruslar "Afganistan'ın İngiliz himayesinde olduğunu bu nedenle oraya müdahale edemeyeceklerini" söylediler.

Öte yandan Ruslar bölgede gözle görünür biçimde güçlenmekteydiler. 1865'te Hokand Hanlığının başkenti Taşkent, 1868'de Semerkand, 1873'te Hive Rusların denetimine girmişti. Böylece Merv bölgesi hariç kuzey sınırı boyunca Afganistan'ın yegâne komşusu Rus Çarlığı ve onun egemenliği altındaki kukla hanlıklar olmuştu. Artık Çarlık Rusya'sı ile Britanya Hindistan'ı arasında sadece Afgan emirliği kalmıştı. Rus ve Britanya imparatorluklarının sınırdaş olmaması için, geçmişte Afganistan'a ait olan ancak sonradan kaybedilmiş *Vahan Koridoru* denilen bölge İngiliz-Rus ortak kararıyla Afganistan'a iade edildi. Ancak sınır düzenlemelerinden tam olarak memnun olmayan Ruslar açık biçimde "Afgan Türkistan'ı" olarak bilenen Kuzey Afganistan'ı kendi etki alanları içinde sayılmasını istiyorlardı. Buna karşın İngilizler, "Afgan Türkistan'ının" kendi isteğiyle Afganistan padişahlığına katıldığını söyleyerek bu konuda Rusları sert biçimde uyardılar. Öte yandan Şir Ali Han'ın son yıllarına doğru Britanya-Afgan ilişkileri de giderek gerilmeye başlamıştı. İngiliz elçilerinin gidiş gelişleri sona ererken Ruslar ise tam aksine Afgan sarayında giderek daha fazla görünür hâle gelmişlerdi. 1874 yılında Şir Ali Han, İngiliz dostu olarak tanınan oğlu Yakub Han'ı değil Rusların desteklediği Abdullah Can'ı veliaht

ilân etmesi önemli bir krize yol açtı. Bu karara tepki olarak Yakub Han isyan etti.

İngilizler ısrarla Şir Ali Han'ı, Rus karşıtı bir tavır almaya, Herat'ta henüz Rus işgaline uğramamış Merv'deki Türkmen aşiretlerine destek olabilecek bir İngiliz askeri birliğinin konuşlanmasına ikna etmeye çalışmaktaydılar. Ayrıca İngiliz tüccarların ülkede serbestçe dolaşımına ve Afganistan'ın önemli kentleri arasında telgraf hatları kurulmasına izin vermesini istiyorlardı. İngilizler Şir Ali Han'a aba altında sopa göstermekte ve "Ruslara fazla güvenmemesini, Afgan hazinesinin bomboş ve halkın gayri memnun olduğunu, Yakub Han'ın isyanının giderek büyüdüğünü" söylemekteydiler. Bu dönemin İngiliz elçileri Şir Ali Han'ın, Rusya ve İngiltere gibi iki dev güç arasında bağımsız kalabileceğine inanan biri olarak tarif etmiş ve onun Afganistan'ını "iki demir kasa arasına sıkışmış bir toprak çömleğe benzetmişlerdi.⁵

Sonunda Şir Ali Han, Rusları gözetlemek isteyen bir İngiliz askeri heyetinin Herat'a gelmesine izin verdi; ancak yerel aşiretlerden gelecek saldırıların sorumluluğunu üstlenmediğini belirterek, gelecek askeri heyetin siyasete karışmaması için de güvence istedi. Meselelerin çözümü için Ocak 1877'de Peşaver'de bir konferans toplandı. İngilizler, Afgan tarafını tehdit ederek şartları kabul edilemezse dostluk antlaşmalarını yenilemeyeceklerini ve 1855'te Dost Muhammed Han'la yapılan eski antlaşmanın koşullarına geri dönüleceğini ilân ettiler. Bir başka deyişle kast ettikleri, Afganistan'ı 1855'teki sınırlarına geri döndürüp Kandahar ve Herat'ı işgal edebilecekleriydi. Sonuçta Konferans Mart 1877'de bir sonuç almadan dağıldı. Kızgınlık içindeki Şir Ali Han "70 milyon rupisi olduğunu ve bunun her kuruşunu cihad için harcayacağı" tehdidinde bulundu. Son çare olarak devreye İngilizlerin ricası ile Osmanlı elçileri girdiler.⁶ Osmanlı murahhası Ahmed Hulusî, "*Müslümanlar için asıl tehlikenin Ruslardan geldiğini; İngiltere'nin ise İslâm âleminin dostu olduğunu*" söyleyerek Şir Ali'yi Osmanlı dış politikasının çizgisine çekmeye çalıştı. Ancak Osmanlı heyeti de Emir'i ikna edemediler.

⁵Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Cilt III, TTK, Ankara, 1987, s.434

⁶Bayur, age, s.440

İngiliz ve Osmanlı elçileri soğuk bir tavırla misafir edilirken; Haziran 1878'de Kâbil'e gelen Rus elçisi General Stolietov fillerin süslendiği kalabalık bir törenle karşılanmıştı.⁷ Afgan kaynaklarına göre Rus elçisi bir ittifak antlaşması dahi imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre Ruslar Afganistan'ın Ahmed Şah Durranî (1747-1773) zamanındaki eski geniş sınırlarını tanımış ve Afganistan'a askeri, malî yardımda bulunmayı kabul etmişlerdi. Bu beyan Rusların, Britanya Hindistan'ına ait olan Peşaver bölgesinin hatta İndus Nehri havzasındaki toprakların Afganistan'a ait olduğunu kabul ettikleri anlamına geliyordu. Ruslar ayrıca Afganistan'da üç demiryolu ve telgraf hattı kurmayı da taahhüt etmişlerdi. İngilizler bu ziyarete büyük tepki verdiler ve Rus heyetinin derhal sınır dışı edilmesi gerektiğini bildirdiler. İngiliz tekliflerini kabul etmesi durumunda Şir Ali Han'a yıllık 1.200.000 rupi vermeyi de taahhüt ettiler. Ancak bu girişimler sonuçsuz kalacak ve İngiliz ordusu Şubat 1879'da Celâlâbad ve Kandahar'a girecekti. İngilizler Şir Ali Han'ın, hapiste tuttuğu oğlu Yakub'u serbest bıraktılar. Böylece "II. Anglo-Afgan Savaşı" başlamış oldu.

İngiliz zaferi kısa ve kesindi. Ordusu dağılan Şir Ali Han Ruslardan yardım istemişse de Türkistan'ın ünlü Genel Valisi Konstantin Kaufmann'dan (1818-1882) olumsuz yanıt aldı⁸. Ruslar Şir Ali Han'a sığınma hakkı verebileceklerini söylediler. Çareyi Rusların yanına kaçmakta bulan Şir Ali Han; üzüntü içinde yolculuk etmekteyken Belh'te öldü (Şubat 1879). Tahtta çıkan Yakub'un ilk işi İngilizlerle barış istemek olmuştı. Ardından 26 Mayıs 1879'da imzalanan Gandamak Antlaşmasıyla Afganistan dış ilişkilerinde Birtanya'ya bağımlı hale geldi. Antlaşma sonucunda Kâbil'de İngiliz sefaretinin açılmasına, Herat'ta ve daha birçok stratejik bölgede İngiliz birliklerinin konuşlanmasına izin verilmiş, karşılığında Britanya Afganistan'a yıllık 600.000 rupi vermeyi ve "Rus tehdidine" karşı bu ülkeyi korumayı kabul etmişti. Aslında Yakub Han da bu antlaşmaya gönülden razı olmamış o da babası gibi Taşkent'teki Rus komuta merkezine yardım isteklerinde bulunmuş; ancak İngilizlerle bir çatışma içine girmek istemeyen, 1877-78 Osmanlı Savaşının yorgunu olan Ruslar olaylara karışmak istemediklerini belirtmişlerdi. Ancak halkın Yakub Han'a karşı

⁷A. Habibi, *Tarih-i Muhtasar-i Afganistan* Cilt II, Devleti Matbuat, Kabil, 1970, s.124.

⁸ Kakar, age, s.27.

ayaklanması sonucu İngilizlerin zor durumda kaldığını gören Ruslar, Taşkent'te sürgün hayatı yaşayan Abdurrahman'ı serbest bırakarak Afganistan'daki taht oyunlarına bir kez daha müdahil olmaya karar verdiler. Abdurrahman Han (1880-1901) Ruslardan aldığı silah, mühimmat ve para ile kısa bir zamanda Afganistan'ın kuzeyine hâkim oldu. Artık Afganistan'dan çekilmeyi düşünen İngilizler de Abdurrahman Han'la barış yapmaya karar verdiler ve Kandahar'ı Abdurrahman Han'a teslim ettiler. Böylece Afganistan Britanya-Rus uzlaşması sonucu yeniden tek bir idare altında birleşmiş oluyordu (1881).

Abdurrahman Han hem Afgan modernleşmesinin öncüsü hem de acımasız bir hükümdar olarak hatırlanmaktadır. Onun döneminde Afganistan Peştun etnik grubunun hâkim olduğu "ulusal" bir nitelik kazanmaya başladı. Şiî Hazara halkına, Kâfiriler denilen paganlara büyük bir baskı yapılırken; Afganistan'ın kuzeyinde o güne kadar özerk bir idare altında olan Şibirgan, Meymene, Belh, Andhoy, Kunduz gibi küçük Özbek hanlıkları, Abdurrahman Han'ın demir yumruğu altında ezildiler.⁹Bazı Türkmen ve Özbek kabileleri çareyi Amu Derya'yı geçip Çarlık hâkimiyetindeki topraklara sığınmakta buldu. Bazıları ise doğrudan Ruslardan yardım istediler.¹⁰

Ruslardan yardım alarak tahtta oturan Abdurrahman Han artık Britanyalıların dostluğunu tercih etmekteydi. 1883'ten itibaren İngilizlerden yılda 1.200.000 rupi destek almaya başlamıştı. Ruslar ise bu esnada Merv'i de alarak Türkistan'ın fethini tamamlamışlar (1884) hatta Herat'ın bazı kasabalarını dahi işgal etmişlerdi. Bu kasabalardan biri olan Panjdeh Afganistan'a ait kabul ediliyordu (1885). Buradaki çatışmalar Ruslarla Afganlar arasındaki ilk silahlı mücadele olarak görülebilir. 30 Mart 1885 tarihinde Ak Tepe'deki çatışmada 11 Rus ve 900 Afgan askeri öldü. İngilizlerin araya girmesiyle Rusların daha fazla ilerlemesi engellenmiş, Abdurrahman Han da savaşa yol açmamak için kaybedilen kasabaları sineye çekmiş, İngilizlerin Ruslarla yaptığı antlaşmalarda belirledikleri sınır hattını onayladığını bildirmişti (1893). Bu türden pürüzler sayılmazsa on bir

⁹Kakar, age, s.38.

¹⁰ Mehmet Saray, Afganistan ve Türkler, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s.125

sene boyunca Rusların koruması altında yaşamış Abdurrahman Han ile Rusların arası genellikle iyiydi denilebilir. 1886'da Türkistan'ı gezmiş olan Fransız seyyah Gabriel Bonvalot, Abdurrahman Han'ın şehzadeleriyle birlikte yolculuk yapmıştı ve Ruslarla Afganların diplomatik açıdan birbirlerinin çıkarlarına gözettiklerine bizzat şahit olmuştu.¹¹

Abdurrahman Han'ın halefi Habibullah Han (1901-1919) devrinde bir asırlık Britanya-Rusya rekabeti Avrupa'da Almanya'nın önlenemez yükselişi karşısında sona ermiş ve her iki devlet 1907'de aralarında Afganistan, İran, Osmanlı Devleti de olmak üzere bir dizi Müslüman ülkenin paylaşılmasına dayalı gizli antlaşmalar imzalamışlardı. Bu antlaşmayla Rusya, Afgan işlerine karışmayacağına dair Britanya'ya söz vermişti. Bu antlaşma Rus-Britanya rekabetini kendi çıkarları için kullanan ve bu sayede ülkelerinin bağımsızlığını korumayı başarabilen Afganların tamamen aleyhineydi. Afganistan artık Avrupa'da yaklaşan savaşta kader birliğine girmiş iki büyük ortak arasında kalmış durumdaydı. Eğer Büyük Ekim Devrimi olmasaydı Afganistan'ın nasıl bir gelecek beklediğini kestirmek güçtür.

Ekim Devrimi'nden Sonra Sovyet Rusya-Afganistan İlişkileri (1917-1929)

Ekim Devrimi birçok tarihçi için 20. yüzyılın en önemli olayı hatta 20. yüzyılı başlatan temel gelişmedir. Bolşevikler Ekim Devrimi'nin sadece bir başlangıç olduğunu devrimin hızlı biçimde Avrupa'ya yayılacağını ve proleter devrimler çağını başlatacağını düşünüyorlardı. Ancak böyle olmadı ve Avrupa'daki devrimci girişimler şiddet yoluyla bastırıldılar veya Sosyal Demokrat hükümetlerin çabalarıyla sönmüldüler. 1920'li yıllarda Avrupa'da kendisini Sovyet Rusya'nın dostu olarak tanımlayan tek bir yönetim bulunmuyordu. İşçi hareketleri içinde bile Sovyet Rusya'ya sempati besleyen parti ve gruplar küçük azınlıklarca temsil edilmekteydiler.

¹¹Gabriel Bonvalot Orta Asya'ya Seyahat Moskovadan Türkistan'a, Çeviren Reşat Uzman, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul, 2015.

Asya halkları için ise Ekim Devrimi ve Sovyet Rusya bambaşka bir anlam ifade etmekteydi. Asya haklarının bu dönemde temel problemi içinde bulundukları sömürge ve yarı-sömürge konumundan kurtulmaktı ve bu nedenle de kendilerine uzanacak her türlü yardım elini tutmaya hazırdılar. Bu duygu özellikle Britanya'nın doğrudan işgali veya dolaylı denetimi altında olan Hindistan, İran (o dönemde Britanya ve müttefiklerine karşı bağımsızlık savaşı veren) Türkiye ve Afganistan'da en yüksek seviyedeydi. Adı geçen ülkelerin milliyetçi aydınları yardım alabilecekleri seçenekler konusunda Avrupa'daki sosyalist hareketler kadar ayrıntılı kaygılara sahip değillerdi. Nitekim daha birkaç sene öncesine kadar bağımsızlık yolunda onları cesaretlendiren Alman İmparatorluğu'du. Şimdi de aynı umudun adresinin Bolşevik Rusya olmasında bir çelişki görülmemekteydi. Bu dönem Enver Paşa (Türkiye), Küçük Han (İran), Bereketullah (Hindistan) veya M.N. Roy (Bengal) gibi milliyetçi, Alman yanlısı kişiliklerin hızlı biçimde Bolşevik sloganlara adapte oldukları kendine özgü bir çağdı.

Başlangıçta Bolşevikler doğuda kendilerine dönük bu büyük sempatiyi önemsemediler. II. Enternasyonal tedrisatından geçmiş devrimciler olarak Bolşevikler de uzun süre Avrupa proletaryasının siyasal gündemine odaklanmışlardı ve kapitalizme vurulacak son darbenin de Avrupa'dan geleceğini düşünmekteydiler. Ancak batı Avrupa'da beklenen devrimlerin gerçekleşmemesi, Bolşevikleri doğuda kıpırdanmaya başlayan milliyetçi hareketleri mercek altına almaya itti. Bir süre sonra Bolşeviklerin Doğu meselesine yaklaşımlarının kendileri açısından beklenmedik derecede etkili sonuçlar doğurduğu görülecekti. Aslında o yıllarda bütün sosyal-demokrat veya komünist partiler içinde doğu meselesini kendi gündemlerine adapte edebilecek yegâne hareket Bolşeviklerdi. Zira II. Enternasyonal'e bağlı olan Avrupalı sosyalist parti ve grupların arasında sömürgeler ve yarı-sömürgeler meselesine başlangıçtan beri en ilgili olan grup Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) Bolşevik kanadıydı. Hiçbir sosyal demokrat önder Lenin kadar Doğu Meselesi üzerine kafa yormuş değildi. Lenin'in 1917 yılından önce Hindistan'daki işçi grevleri veya İran'daki Meşrutiyet Devrimi üzerine yazıları incelendiğinde¹², onun doğu

¹²V.İ. Lenin, *Doğuda Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çeviren Tektaş Ağaoğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1995, s.40-114.

halklarındaki devrimci potansiyeli keşfeden tek sosyal demokrat lider olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sömürgecilik elbette Karl Kautsky gibi sosyal demokrat liderlerce de eleştirilmekteydi. Ancak Kautsky ekolü sömürge sorununun batı Avrupa proletaryasının devrimiyle çözüme kavuşacak ikinci düzeyde bir insanlık meselesi olarak görmekteydi. Sömürgelerin kendi kendilerini kurtaracak bir devrimci potansiyele sahip olabileceği düşüncesi sadece Lenin'in yazılarında berrak bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Bolşeviklerin tek avantajı Doğu Meselesine ilgili olmaları değildi. Bolşeviklerin saflarında çok sayıda “doğulu” işçi ve aydın da bulunmaktaydı. Bu türden bir temasın II. Enternasyonal partilerinden hiç birinde yaşanmadığını söylemek gereklidir. Örneğin Britanya İşçi Partisi ile Hindistanlı devrimciler arasında hiçbir zaman örgütsel birlik anlamında bir bağ kurulmamıştı. Fransa'nın geniş sömürgelerinden gelen göçmen işçilerin Fransız Sosyalist Partisinde hiçbir ciddi bağları yoktu. II. Enternasyonalin uzun tarihi boyunca hiç bir Asyalı hareket kendisini Enternasyonalin bir üyesi olarak kabul ettirmeyi başaramadığı gibi hiçbir Asyalı da bu kongrelerde kendi vatanını temsil edememişti. Bu bağlamda II. Enternasyonal partileri Avrupalı beyaz ırktan sosyalistlerin kulübü olarak kalmışlardı. Bolşevikler ise bu konuda her zaman esnektiler. Gürcü, Ermeni, Azeri devrimcilerinin yanı sıra İran'dan çalışmak için Bakü'ye göç etmiş çok sayıda işçi de Bolşeviklerin saflarına katılmıştı.¹³ Bolşevikler iktidarı alıp doğu halklarına dönük propagandaya başladıklarında Mir Seyit Sultangaliyev, Neriman Nerimanov, Mustafa Suphi, Haydar Han Emmioğlu, Avatis Sultanazade, Taşpolat Narbutabekov, Feyzullah Hocayev gibi doğulu kadrolara sahiptiler. Bu isimler Bolşeviklerin Doğu halklarıyla kurdukları temasta anahtar bir rol oynayacaklardı.

Sonuç olarak Avrupa devriminden umutlarını kesmeye başlayan Bolşevikler, Türkiye, İran, Afganistan ve Çin gibi ülkelerde ittifak kurabilecekleri güçlerle ilgilenmeye başladılar. 1917-1920 yılları arasındaki şiddetli iç savaşta özellikle Sovyet Rusya'nın güney sınırında Britanya'nın

¹³Bolşevikler ile İran ve Kafkasya işçileri arasındaki temaslar için bkz. Ulaş Töre Sivrioğlu, Rahimullah Farzam, “İran Tarihinde Tartışmalı Bir Sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti” *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 315-350.

Beyazlara verdiği açık destek Bolşevikleri özellikle güney komşularıyla yakınlaşmaya yöneltmişti. Bolşevikler Türkiye’de Britanya planlarını aksatan Mustafa Kemal hareketini, İran’da Gilan Devrimini ve Afganistan’da Britanya ile savaşa tutuşmuş olan Emanullah Han’ı (1919-1929) destekleme kararı aldılar. Emanullah Han iktidara gelir gelmez 28 Şubat 1919 manifestosuyla Afganistan’ın dış politikada elini kolunu bağlayan Gandamak antlaşmasını tanımadığını belirtmiş, Afganistan’ın bağımsızlığını tek yanlı olarak ilân etmişti.¹⁴ Bunu takip eden zaman zarfında Britanya’ya karşı Nisan 1919 sonunda cihat ilan edildi ve böylece Üçüncü Anglo-Afgan Savaşı olarak bilinen çatışma başlamış oldu.

III. Anglo-Afgan Savaşı, Bolşeviklerin ilgi alanının bu ülkeye kaymasına sebep olmuş ve dış yardıma ihtiyacı olan Emanullah Han da selefleri gibi Ruslardan yardım istemeye karar vermişti. Aslında Bolşeviklerin Afgan-Britanya gerilimi hakkında fazla bilgileri yoktu. Ancak Emanullah Han’ın Lenin ve Çiçerin’e diplomatik ilişki kurmak istediğini beyan eden mektuplar göndermesiyle Bolşevikler konuya eğilmeye başladılar. Zaten isteseler de 1919’dan önce bu türden bir ilişki kurmayı başaramazlardı. Bolşevikler Afgan sınırına ancak 1918 sonlarına doğru ulaşmışlardı. Pamir Dağları bölgesinde karşı devrimcilerle yaşanan çatışma sonunda Orta Asya’da Rus nüfusun görece kalabalık olduğu Taşkent’te Bolşevikler Eylül 1918’de yönetimi ele geçirdiler.¹⁵ Böylece Afgan Krallığı ile ilk resmi temasları doğrudan kurmaya başlamışlardı. Bu dönemde Afganistan’da devrimci siyasetlere düşmanlığı ile tanınan Habibullah Han (1901-1919) iktidardaydı. Ancak onun bir suikast sonucu öldürülmesiyle Britanya karşıtı hareketin öncüsü olan Emanullah Han’ın tahtta çıkması Bolşevikler için olumlu bir gelişmeydi.

Afganistan’ın Britanya ile savaşının başlamasının ardından Emanullah Han, Sovyet liderleri ile temas kurma ihtiyacı duydu. Sovyet hükümeti ile Afganistan arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasını sağlayanlar ise kendisini “Özgür Hindistan Hükümetinin” başkanı ilan etmiş olan Raja Mahendra Pratap (1886-1979) idi. Pratap 1915 yılından beri Almanların mali

¹⁴Amin Saikal, *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival*, Tauris, New York, 2004, s.60-61.

¹⁵Saikal, age,s.266.

desteği ile Afganistan'ın başkenti Kâbil'de faaliyet yürütmekteydi. Pratap, Şubat Devrimi sonrasında Menşevik hükümetten de İngilizlere karşı mücadelesine destek istemiş ancak; bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştı.¹⁶ 1918 Mart ayında Pratap yine şansını deneyerek Bolşevik liderlerden Troçki ile görüşmüş; ancak bu görüşme de neticesiz kalmıştı. Nihayet Emanullah Han'ın tahta çıkmasıyla Pratap ve "sürgünde Hint hükümetinin" şansı dönmüştü. Şimdi Afgan Emirinin desteğini almış olan Pratap "Başbakanı" Mevlana Bereketullah'ı (1854-1927) Sovyet liderleriyle görüşmeye gönderdi. Mayıs 1919'da Bereketullah yanında Afgan Emiri Emanullah'ın Lenin'e yazdığı bir mektup ve 7 kişilik Hintli heyetle Moskova'ya gelerek Sovyet-Afgan ilişkilerini başlatan kişi oldu.¹⁷ Emanullah Han, 7 Nisan 1919 tarihli mektubunda, Lenin'e şöyle sesleniyordu: *"Saygıdeğer majesteleri benim büyük ve nazik dostum, Büyük Rus devletinin başkanı, Sizle biz yoldaş ve bütün insanlığın dostlarıyız. Siz ve biz İnsanların barışı ve iyiliğini gözetmekle asil ve onurlu bir görev üstlendik ve birlikte dünyadaki ülkelerin ve ulusların özgürlük ve eşitlik ilkesini ilan ettik. İlerleme yolunda çaba sarf eden Afgan halkı adına bağımsız ve özgür Afganistan'ından size dostluk elinin uzanmasından dolayı mutluluk duymaktayım."*¹⁸ Bolşevikler ile farklı dünya görüşleri olmasına rağmen Hint-Afgan heyetini temsilen Bereketullah bu işbirliğinin dayanaklarını 6 Mayıs 1919 tarihli *İzvestiya* gazetesinde şu şekilde açıklamaktaydı: *"Ben ne komünisttim ne de sosyalist, ama benim siyasi programım İngilizlerin Asya'dan atılmasını içeriyor. Asya'nın, baş temsilcileri İngilizler olan Avrupa tarafından sermaye olarak kullanılmasının amansız düşmanıyım. Bu açıdan komünistlere yakın sayılırım ve bu bakımdan doğal müttefikiz"*¹⁹

Başlangıçta Bolşevikler Emanullah Han'ın ittifak talebine nasıl bir cevap vereceklerine karar verememişlerdi. Zira Bolşevik partisinin gelenekleri için ilerici de olsa bir hükümdarı desteklemek ilk bakışta tuhaf bir

¹⁶A. Coomer Bose, "The Indian Revolutionaries and the Bolsheviks, Their Early Contacts 1918-1922" *Asian Studies Journal of Critical Perspectives on Asia* 8(3), 1970, s.336.

¹⁷K. N. Kuma, *Political Parties in India, The Ideology and Organisation*, New Delhi, Mittal Publications, 1990, s.53.

¹⁸Saikal, age, s.266

¹⁹E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi* 3 (1917-1923), çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, s. 225

durumdu. Emanullah Han meselesi karşısında alınan tavır Bolşevikler için de yeni bir sınavdı ve Hanın desteklenmesi kararı parti içinde ciddi tartışmalara sebep olmuştu. Stalin ilk baskısı 1924'te yapılan *Leninizmin Temelleri* adlı kitabında bu tartışmalara Afganistan Emirinin desteklenmesinin doğru bir karar olduğunu şu cümlelerle savunmuştu: “*Afganistan Emiri'nin Afganistan'ın bağımsızlığı için mücadelesi, Emir'in ve mücadele arkadaşlarının monarşist görüşlerine rağmen, nesnel olarak devrimci bir mücadeledir; çünkü bu mücadele emperyalizmi zayıflatmakta, parçalamakta ve onun altını oymaktadır.*”²⁰ Stalin'e göre Afgan emirinin monarşist merkezîyetçi mücadelesi, Britanya İşçi partisinin ve Avrupalı sosyal demokratların “sözde” proleter-demokratik siyasetinden ve söylemlerinden çok daha ilerici bir noktada idi. Zira Emir emperyalizme karşı mücadele verirken; Avrupalı sosyal demokratlar emperyalizmi şirin göstermenin telaşı içindeydiler.²¹ Elbette tüm Bolşevikler anti-emperyalist siyasetin tek başına bir hükümdarı desteklemek için yeterli neden olarak görmemekteydiler. Bu sebeple Afganistan'ın kendine has koşullarında Emanullah Han'ın 18. yüzyılın Aydınlanmacı monarşistlerini andıran reformcu-ilerici bir hükümdar portresi çizdiği önemle vurgulanmaktaydı.²²

Netice olarak Bolşevikler Emanullah Han'a yardım etmeye karar verdiler. Lenin yaklaşık bir ay sonra 27 Mayıs'ta (1919) Emirin mektubuna “yabancı zalimlere” karşı verdiği mücadelede Afgan halkının yanında olduklarını” belirten bir telgrafla cevap verdi. Sovyet-Afgan ilişkileri bundan sonra hızla gelişmeye başladı. Sovyet Rusya, Afganistan'ın bağımsız ve egemen bir ülke olarak tanıyan ilk devlet oldu.²³ Aynı zamanda Bolşevik hükümeti de ilk olarak başka bir devlet tarafından tanınmaktaydı. O dönemde tüm Avrupa kıtasında “iktidar gaspçıları” olarak görülen

²⁰ J.Stalin, *Leninizm'in Temelleri*, Çevirenler: İsmail Yarkın-Saliha N. Kaya, İnter yayınları, İstanbul 1997, s.79.

²¹ Stalin, age, s.79.

²² Carr, age, s.224.

²³ Saikal, age, s.266. Bolşevik siyasetin reformcu ve ilerici bir kişilik de olsa Emanullah Han'ı destekleme konusundaki kafa karışıklığı sonraki senelerde de devam edecekti. 1929'da Afgan köylülüğü Emanullah Han'a karşı ayaklandığında Bolşevikler bir kez daha siyaseten bölünecek, partinin bir bölümü “gerici hedefleri” de olsa köylü isyanını desteklemekten yana fikir beyan ederken; bir kısım ise aristokrat da olsa “ilerici” kraldan yana olmak gerektiğini savunacak ve bu tartışmadan ikinci grup galip çıkacaktı.

Bolşevikler için bu oldukça önemli bir adımdı ve Afganistan’la dostluk adımları şüphesiz, Türkiye ve İran’la da benzer dostluk antlaşmalarının ardı ardına imzalanmasında etkili olmuştu. Bolşeviklerin savaş halinde olduğu Beyaz Ordu’nun Hazar Denizi çevresinde ve Kafkasya’daki yoğun etkinliği düşünüldüğünde bu antlaşmaların o dönem Bolşevik idare için ne kadar hayati olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Afganistan’da kurulan ilk devamlı elçilik binası da Ekim 1919’da Kabil’e ulaşacak olan Sovyet delegasyonuna ayrılmıştı. Dönemin belgelerine bakıldığında Bolşeviklerin Emanullah Han’ı Britanya karşısından desteklemekten öteye uzanan planları olduğu görülmektedir. Sovyet liderleri Afganistan’ı Hindistan alt kıtasına sıçrayacak olan devrimci dalganın sıçrama tahtası olarak görmekteydiler. Ağustos 1919’da Troçki Merkez Komite’ye sunduğu bir raporda “devrimin Hindistan’a doğru yayılmasının Macaristan’a yayılmasından daha kolay olacağını, Urallar veya Türkistan’da Asya halklarına dönük bir propaganda merkezi kurulması gerektiğini” söylemişti. Troçki açıkça Paris veya Londra’daki devrimin yolunun Kâbil, Kalküta ve Bombay’dan geçtiğini savunuyordu.²⁴ Afganistan Bolşevikler tarafından artık “devrimin Süveyş Kanalı” olarak isimlendirilmekteydi.²⁵

Afganistan’ın Hindistan devrimi için bir üst olarak kullanılması planı dâhilinde 1920’de Taşkent’te bir “Hindistan Kurtuluş Ordusu ve akademisi” kurulmuştu. Akademi ve orduya katılanlara dünya devrimi propagandası yapıldıktan sonra Afganistan üzerinden Hindistan’a yürüyerek bir ihtilal başlatılacakları söylenmekteydi. Plana göre devrimci ordu Afganistan üzerinden Britanya Hindistan’ına ulaştığında Beluci ve Bengal halkları ayaklanmaya katılacaktı. Ancak bütün propaganda çalışmalarına karşı, Taşkent okuluna ilgi gösterenler birkaç yüz Müslüman Hintli ve Bolşeviklerden altın alma umudunda olan Afgan maceracılar ibaret kalmıştı.²⁶ Bolşeviklerin Müslüman gençleri kendi davalarına kazanma konusundaki tüm ümitlerine karşın Taşkent okulunda komünist

²⁴Vijay S. Budhraj, “The Communist International and Indian Politics”, *Socialism in India*, ed. B.R. Nanda, Bombay, Delhi, Bangalore. Vikas Publication, 1972, s.18.

²⁵Saikal, age, s. 67.

²⁶Budhraj, age, s.29-30.

düşüncelere kazandırılabilen gençlerin sayısı bir elin parmağını geçmemektedir.²⁷ “Devrimci ordunun” başında bulunan Hintli Marksist Manabendra Roy anılarında bu orduyu “dinci fanatiklerden oluşan vasat, lakayt topluluk” olarak nitelendirmeydi ve eğer Hindistan Devrimci Ordusu Hindistan’a ulaşırsa; İslami cihatçılara karşı besledikleri korku sebebiyle yüz milyonlarca Hindu ve Sih’in devrimci orduya değil Britanyalılara destek vereceklerinden korkmaktaydı.²⁸

Öte yandan Bolşevikler bir süre daha İslami enerjiden ve Müslümanların anti-Britanyacı duygularından yararlanmaya çalışan bir politika izlemeye devam ettiler. Ağustos 1920’de toplanan Bakü Birinci Doğu Halkları Kurultay’ı bu politikanın somutlaşmış manzarasını yansıtıyordu. Ağırlıklı olan Müslüman coğrafyadan gelen temsilcilerin toplandığı kurultayda Müslüman halkları “Emperyalizme karşı kutsal cihada” davet ediliyordu. Elllerinde kılıçlar sallayan heyecanlı delegelere “İslâm’la komünizmin hedeflerinin aynı olduğunu” belirtiliyor, Macar komünisti Béla Kun, Avrupalıların “*alkol ve fuhuş yoluyla Müslüman ülkeleri sömürgeleştirip Müslüman kadınların namusuna göz dikmelerinden*” şikâyet ediyordu. Britanya’ya karşı cihat ve Hindistan devrimi çağrıları kurultayın temel konuları arasındaydı. Bu kurultaya katılan toplam 1891 delege arasında üç Afgan’ın adı da geçmektedir. Ağazade adlı bir delege komünist delegeler arasında anılmaktaydı. Kara Taciyev²⁹ ve Azim adlı iki de bağımsız (partisiz) delege yer almaktaydı. Ağazade ve Azim ayrıca Başkanlık Divanı üyeleri arasında yer almışlardı.³⁰

Bu heyecanlı kurultayın ikincisi asla toplanmadı. Hindistan’a devrimci sefer projesi de asla hayata geçirilmedi. Tüm bu gelişmeleri durduran, Mart 1921’de imzalanan Sovyet-İngiliz Ticaret Antlaşması oldu. Bu antlaşma sonucu taraflar arasındaki gerilim seviyesi düşerken Britanyalılar Beyaz Orduya, Bolşevikler de Hindistan ve benzeri ülkelerdeki İngiliz aleyhtarı

²⁷Budhraj, age,s. 30.

²⁸M.N. Roy, *Roy’s Memoirs*, Allied Publishers, New Delhi, 1964, 390-395, 407,419, 462-463.

²⁹BDHK belgelerine göre Taciyef Türkmence konuşmuştu. Bkz: Derviş Okan (der) *Gündoğumunu Görmek Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1920*, Sorun Yayınları, İstanbul, 2006, s.78

³⁰Okan, age,s.41,151-152, 168.

hareketlere destek vermemeyi taahhüt ettiler.³¹ Antlaşmaya bağlı olarak Taşkent'teki silahlı okul kapatılıyor ve devrimci ordu komutanı Roy da Moskova'ya gönderiliyordu. Sovyet-Britanya yakınlaşması neticesinde Afganistan Emiri Emanullah da Afganistan'da 1915 yılından beri faaliyet gösteren “Geçici Hindistan Hükümeti” üyelerini sınır dışı etmişti.³² Belgelere bakıldığında Emanullah Han'ın ülkesinin böyle bir devrimci macera için üs olarak kullanılmasına hiçbir zaman sıcak bakmadığı görülmektedir. Afganistan'ın Britanya ile ilişkileri zaten bir süredir düzelme eğilimine girmişti. Sovyet-Afgan yakınlaşması Britanyalıları aşırı biçimde telaşlandırdığından hâlihazırda İrlanda, Filistin ve Türkiye gibi çok sayıda ülkede sorunlarla boğuşan Britanya Afganistan'a yapılan baskının bu ülkenin Bolşeviklere daha da yakınlaşmasıyla sonuçlanacağından çekinmekteydi. Bu sebeple askeri alanda üstün olmalarına rağmen Britanyalılar III. Anglo-Afgan Savaşını sürdürmek yerine bir an önce Afganistan'ın isteklerini kabul eden Rawalpindi Antlaşmasını imzalamışlardı (8 Haziran 1919). Gerilimi düşüren bu olay neticesinde Afganistan Sovyet Rusya'ya karşı da daha dengeli bir siyaset izlemeye yönelmekteydi. Ekim 1919'da Kabil'e gelen ilk Sovyet elçisi olan Bravin'in Moskova'ya gönderdiği raporlar bu nedenle pek iç açıcı değildi. Bravin, Afgan kamuoyunda Bolşeviklerin Buhara politikası hakkında kuşkulardığını; daha da ötesi Afganların ülkelerinin Hindistan devrimi projesi için bir üs olarak kullanılmasına sıcak bakmadıklarını söylemekteydi.³³

Karşılıklı temkinli tavra rağmen ilişkiler ilerlemeye de devam etmekteydi. Bravin'in Kabil'e ulaştığı günlerde Muhammed Vali Han önderliğinde bir Afgan heyeti de 10 Ekim 1919 tarihinde Moskova'ya ulaşmıştı. 14 Ekim'de Lenin Vali Han'ı kabul etti. İkili arasındaki sohbet bir saatten fazla sürdü. 17 Ekim 1919 tarihli Pravda Gazetesi'ne göre görüşmeler samimi bir hava içinde geçmişti. Lenin Vali Han'ı “Emperyalist zulmün elinde çile çeken ve ona karşı mücadele eden dost Afgan halkının hükümet temsilcisini işçi ve köylülerin kızıl başkentinde gördüğüm için çok mutluyum” diyerek karşılamıştı. Vali Han da bu sözlere cevaben “Size

³¹Carr, age, s. 252.

³²Budhraj, age,s.29.

³³Carr, age,s.225.

dostane duygularımızla elimizi uzatıyor ve Avrupa emperyalizminin boyunduruğundan tüm Doğu'yu kurtarma konusunda yardım etmenizi umut ediyorum” demişti. Konuşmanın sonunda Vali Han “*Bu mektubu Rusya'nın hür proleter hükümetinin liderine takdim etmek benim için bir onurdur, umuyorum ki Sovyet hükümeti Afgan hükümetinin yazdığı hususları dikkate alacaktır*” demiş ve Emir'in mektubunu Lenin'e vermişti. Gazete haberi “Yoldaş Lenin mektubu büyük bir memnuniyetle alacağını söyleyerek, Afganistan ile ilgili tüm sorunlara dönük bir cevabı en kısa sürede iletme sözü verdi” diyerek sona ermekteydi.

Bu heyet yanında Lenin'e ait bir mektupla geri döndü.³⁴ Kasım 1919 tarihli bu mektupta “Tek bağımsız Müslüman ülke olan Afganistan'ın (İran ve Türkiye o yıllarda fiilen işgal altındaydı) köleleştirilmiş Müslüman halkları kendi etrafında birleştirerek onlara özgürlük ve bağımsızlığa giden yolda öncülük etme şeklindeki büyük tarihsel görevi üstelenecek devlet olduğu” yazmıştı.³⁴ Ardından Afganistan'la bir ticaret ve dostluk antlaşması yapılmasına hazır olunduğundan söz edilmekteydi. Böylece sadece iki ülke arasında iyi ilişkiler kurmak adına değil ama aynı zamanda “yeryüzünün en açgözlü emperyalist hükümeti olan İngiltere'ye karşı da ortak bir mücadele alanı doğacaktı”³⁵ Ancak Afgan tarafı böyle bir dostluk antlaşması imzalama konusunda aceleci değildi. Afgan tarafının tedirginliğinin farkında olan Sovyet hükümeti adı Hindistan devrimi projesine bulaşmış olan Bravin'i görevden alarak daha mutedil bir isim olan Z. Surits'i Kâbil'e elçi olarak atadı. Surits'e Dışişleri Halk Komiserliği'nden yazılan talimatta Emir'e (Emanullah Han) reformlar konusunda tavsiyelerde bulunması ancak bu ülkenin henüz 18. asır Aydınlanmasının koşullarında yaşadığını, unutmaması, Emir'in modernleşme yolunda attığı her adımın desteklenmesi; ancak Komünizm propagandası yapılmasından da kaçınılması istenmekteydi.³⁶

Sonunda karşılıklı tedirginliklerin giderilmesi ile nihayet Şubat 1921'de Afgan-Sovyet dostluk antlaşmaları imzalandı. Antlaşmaya göre her iki taraf da diğerine karşı gelecek saldırılara karşı müttefikine yardım edecekti.

³⁴Carr, age,s. 226.

³⁵Carr, age,s. 226.^

³⁶Saikal, age,s.67.

Antlaşma sonucu Sovyetler Birliği, Herat, Mezar-ı Şerif, Meymene, Kandahar, Celâlâbad gibi kentlerde temsilcilikler açma hakkı kazandı. Buna mukabil Afganlar da St. Petersburg, Kazan, Semerkand, Merv gibi şehirlerde konsolosluk açma yetkisi elde ettiler. Yurtdışında konsolosluklar açılmaya başlanması Afgan diplomasisi açısından önemli bir yenilikti. Sovyetler antlaşma sonucunda Afganistan'a yıllık 1 milyon ruble yardım yapmayı Kandahar-Kâbil arasına telgraf hattı çekmeyi, Afganistan'a çeşitli alanlarda teknik uzman göndermeyi kabul etmişti.³⁷ Bunu bazı imalathaneler ve küçük ölçekli fabrikaların kurulması takip etti. O güne kadar Afganistan'da Alman yapımı 6 savaş uçağı vardı. Sovyetlerin gönderdiği 5 uçakla birlikte Afgan hava kuvvetlerinin ilk çekirdeğini oluşturuldu ve Afgan pilotları Sovyet Rusya'da eğitime başladılar.³⁸ Antlaşma tahmin edileceği üzere Hindistan devrimi konusuna değinmiyordu; ayrıca Afgan tarafına güvence olarak Buhara'nın bağımsızlığına müdahale edilmeyeceğine dair (8. Madde) bir şerh de eklenmişti. Britanya emperyalizmine karşı mücadele vermiş biri olarak Müslüman kamuoyunun gözünde kahramanlaşan Emanullah Han'ın Buhara ve Hive hanlıklarının bağımsızlığı konusunda ısrarcı bir tutum takınması doğal bir tutumdur.

Öte yandan Sovyet Rusya pratikte bu 8. Maddeye uygun hareket etmedi ve Buhara'da ve genel olarak Türkistan'daki gelişmeler Afgan tarafını zor durumda bırakacak boyut kazandı. Şartlar Emanullah Han'ı, Sovyet yanlısı Buharalı devrimciler ile Hanlık taraftarları arasındaki iç savaşta nasıl bir tavır takıncağı konusunda bir ikileme sürükledi. Emanullah Han uzun süre tarafsız kalmaya gayret etti. Hem Buhara Hanı'ndan kaçan Buharalı devrimcilere³⁹ hem de Sovyetlere karşı savaşan Basmacı isyancılara sığınma hakkı tanıyan çift taraflı bir siyaset izledi. Bu politikasının sonucu olarak tahtından olan son Buhara hükümdarı Âlim Han'a (1911-1920) ve ailesine sığınma hakkı verdi. Âlim han ile birlikte yenilgiye uğramış yüzlerce

³⁷Sh. Wahab - B. Youngerman, A Brief History of Afghanistan, Infose Publishing, USA, 1996, s.108

³⁸Saikal, age,s.70.

³⁹ Nurettin Hatunoğlu, *Türkistan'da Son Türk Devleti Buhara Emirliği ve Âlim Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016,s.198

Basmacı militan ve 80.000 kadar Türkistanlı Afganistan'a sığındılar.⁴⁰ K. Abdullayev'in bir çalışmasına göre 1926 yılına kadar Afganistan'a sığınan Türkistanlıların sayısı 479 bini bulacaktı.⁴¹

Sovyetlere karşı savaşlarında Afganistan'ı lojistik üs olarak kullanma niyetinde olan Basmacılar Emanullah Han'dan silah ve cephane yardımı istediler. Ancak Han nasıl Hindistan'a karşı Bolşevik projelere izin vermediyse kendi ülkesinin Sovyetlere karşı silahlı mücadelede kullanılmasına da taraftar değildi. Gerek ülkenin modernleşmesi gerekse Britanya'ya karşı bağımsızlığını koruma gayesinde olan Emanullah Han'ın Sovyetlere ihtiyacı vardı ve bu sebeple Bolşevikleri kızdıracak girişimlerden kaçınmaktaydı. Sadece sığınmacılara destek olmakla ve devrik Buhara Emiri Âlim Han'a aylık 16.500 rupilik bir maaş bağlayarak Kâbil'de ona bir köşk tahsis etmekle yetindi⁴² Elbette onun bu misafirperverliği, Buhara Emirinin siyaset dışı kalması şartına da bağlıydı. Halk arasında Âlim Han'ın bu şekilde "Afganistan'da sürgün olarak gitmesinin ve orada saygın bir esir konumunda tutulmasının, Lenin'le Emanullah Han'ın ortak planı olduğu; hatta Emanullah Han'ın Âlim Han'a ödediği paranın dahi Sovyetlerden gönderildiği söylentileri yayılmıştı.⁴³ Gerçekten de Âlim Han ve çevresindeki Basmacılar Afganistan'da hem ÇEKA hem de Afgan hükümetinin sıkı kontrolü altında olduğunu sonradan Batı ülkelerine sığınmış eski bir ÇEKA ajanı olan Georgiy Agabekov'un anılarından da öğrenebilmekteyiz.⁴⁴

⁴⁰Saikal, age,s.71.

⁴¹Kamoluddin Abdullaev, "Central Asian Emigres in Afghanistan First Wave 1920-1931, *Central Asia Monitor* No 5, 1994 s.18. Öte yandan özellikle Avrupa'da göç edenlerin sayısının 900.000 hatta 1 milyon civarında olduğunu savunan iddialı yayınlar da yapılmıştır. Hatunoğlu, age, s.338; S. Boulouque, "Afganistan'da .Komünizm" *Komünizmin Kara Kitabı*, der.S. Courtis vd.,çev. Bülent Tanatar vd. Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.925. Bolşeviklerin politikasının karalanması adına sahiplenilen bu tür görüşler bir yandan da Afganistan'daki Türk varlığını bütünüyle "dışarlıklı" "sonradan gelme" olarak gören Aryanist görüşe de bilinçli veya bilinçsiz olarak hizmet etmektedir.

⁴²Saikal, age,s.269.

⁴³Hatunoğlu, age,s. 239.

⁴⁴Hatunoğlu s.242; Boulounqi, age,s.926.

Buhara meselesi ekonomik ve siyasi çıkarları ortaklaşan Bolşevikler ile Emanullah Han idaresi arasında kalıcı bir sorun oluşturmadi. Afganistan'ın, Sovyet Rusya'ya 1923 yılında 1,3 milyon ruble olan ihracatı 1929 yılına gelindiğinde yaklaşık on kat aratarak 11,7 milyon rubleye yükselmişti. Afganistan'ın ithalatındaki artışı ise çok daha yüksek orandaydı. 1923/24'te sadece 69.000 ruble olan ithalat oranı 1929'da 7 milyon rubleye fırlamıştı.⁴⁵ Ortaklığın gelişmesine rağmen Afgan sınırındaki Basmacılar iki devlet arasında sorun teşkil etmeye devam ediyordu. Sovyetlere karşı mücadeleyi tek etmeyen Basmacı lideri İbrahim Lakay ve adamları Afganistan sınırını geçerek Sovyet tarafında gerilla eylemleri yapmaya devam ettiler. 1926'da Basmacılar meselesi Sovyet ve Afgan askerlerini karşı karşıya getiren ciddi bir krize dönüştü. Sovyet askerleri Amu Derya Nehri üzerinde yer alan bazı küçük ama stratejik adaları işgal ettiler. Ancak çatışma fazla büyümeden Sovyet askerleri geri çekildi ve 1926 Protokolü ile Afganistan Basmacıları engelleme sözü verdi.⁴⁶ Bu zaten zor durumda kalan Basmacılar hareketinin bir süreliğine zayıflamasına neden oldu. Ancak Emanullah Han'ın gerici bir ayaklanma ile devrilmesi sonucunda Basmacılar bir kez daha kendi günlerinin geldiğine hükmettiler. Emanullah Han'ı deviren Habibullah Kalakani ideolojik olarak Basmacılarla aynı dünya görüşüne sahipti. Ondan cesaret alan Âlim Han, Buhara tahtını yeniden devralabileceği sanısına kapıldı ve Herat'a gelerek Sovyetlere karşı mücadele çağrısında bulundu. İbrahim Lakay'ın çeteleri de yeniden Afgan sınırını aşarak Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeleye başladılar.

Emanullah Han'ın devrilmesi Sovyet Rusya'da şaşkınlık ve takınılacak tutumda belirsizliğe yol açmıştı. Yukarıda da söz edildiği üzere Sovyet tarafı başlangıçta bu olayı "yoksul köylü ayaklanması" olarak yorumlayarak isyana sempatiyle yaklaşmıştı.⁴⁷ Ancak isyancıların püriten İslamcılar olduğu (tahtı ele geçiren Kalakani'nin ilk işi kız okullarını kapatmak olmuştu) üstelik de Basmacılarla yakınlıkları kısa sürede anlaşılınca Sovyet Rusya devrik Hanı destekleme kararı aldı. Devrik Han'ın Moskova'daki

⁴⁵ M. Siddieq Noorzoy, "Soviet Economic Interest in Afghanistan" *Problems of Communism* May-June 1987, s.45.

⁴⁶ Saikal, age, s.70.

⁴⁷ Boulounqi, age, s.926.

temsilcisi Gulam Nabi Han, Sovyet hükümetini askeri bir birlik oluşturarak Afganistan'a müdahale etmeye ikna etti. Emanullah Han'a karşı isyan başladığında Stalin Afgan askeri üniforması giymiş 1000 askeri, kendisini bir Türk subayı gibi tanıtan General Vitali Primakov (1897-1937) önderliğinde Han'a yardıma gönderdi. Sovyet birlikler Mezar-ı Şerif ve Belh'e girdiler. Fakat halkın Primakov'u hoş karşılamadığı ve Emanullah Han'ın da mücadele etmeden ülkeden kaçtığı duyulunca Stalin Kızılordu birliğini geri çağırdı.⁴⁸

Sovyetler, bu ilk ciddi Afgan seferinin ardından aslında bu ülke hakkında önemli bir deneyim kazanmışlardı. Ancak bu deneyimden yararlanmadılar. Afganistan seferine komuta eden V. Primakov 1937'de Stalin emriyle kurşuna dizilenlerden biriydi.⁴⁹ Sovyetlerde Afganistan hakkında ilk önemli analiz çalışmasını 1921'de yayınlamış olan General Anderi Snesev 1931'de tutuklanmış ve askeri okullarda okutulan kitapları toplatılmıştı. Afganistan'ı "yabancı bir işgal gücü için karabasan" olarak niteleyen Snesev'in çalışmaları ancak elli sekiz yılın ardından 1989'da Sovyet ordusu çekilirken -yani iş işten geçtikten sonra- yeniden basılacaktı.⁵⁰ Bu türden kitapların sansürlenmesinin ve Afganistan konusunda deneyimli bir kuşağın yok edilmesinin asıl zararı Sovyetlere oldu. 1979'da sahaya geri dönen Sovyet ordusunun elinde 1920'lerde bu ülkede görev yapmış kuşağın bıraktığı mirasa ait hemen hiçbir şey yoktu.

Sovyet ordusu 1929'da Afganistan'dan çekildiği esnada hanedanın Avrupa'da sürgünde yaşamakta olan üyelerinden Nadir Han (1929-1933), Afganistan'a dönerek Kalakani'yi yakalattı ve idam ettirdi. Rasyonel bir siyasetçi olan ve artık Şah unvanını kullanmaya başlayan Nadir Han gerek Emanullah'ın radikal imajından gerekse Sovyetlere karşı cihat için sınırlarını kullanan Basmacılardan eşit derecede uzakta ılımlı bir modernistti ve ne Britanya ne de Sovyet Rusya ile hiçbir şekilde gerilim yaşamak taraftarı değildi. Nadir Şah ülkesini üs edinmiş İbrahim Lakay komutasındaki tüm çeteleri baskı altına alarak onları sınır dışı etti ve

⁴⁸Rodric Braithwaite, *Afgnatsy The Russians in Afghanistan 1979-1989*, Oxford University Press Oxford/New York, 2011, s.29.

⁴⁹Braithwaite, age, s.29.

⁵⁰Braithwaite, age, s.29.

Lakay'ın Sovyetlerce yakalanıp idam edilmesini sağladı. 1931 yılında Sovyetler ile yeni dostluk antlaşması imzaladı. Kısa süreli saltanatında Afgan-Sovyet ilişkilerini belirli bir statüko kazanmasını sağlayan Nadir Şah 1933'te suikasta kurban gidince oğlu Zahir Şah (1933-1973) devrinin dış politik alt yapısını büyük ölçüde hazırlamıştı.

Zahir Şah'ın kırk yıllık saltanatının ilk yılları ilişkilerin en düşük seviyede olduğu 1930'lara denk gelmekteydi. Bu yıllarda Afganistan Almanya ile yakınlaşmış ve bazı sanayi projeleri bu ülke tarafından desteklenmiş, Sovyetlerle olan ilişki ise adeta donmuş durumdaydı. Afganistan uzun süredir Sovyetler dışında da destek alabileceği alternatiflerin peşindeydi; ancak 1922'den beri diplomatik temas kurmak istedikleri Amerika II. Dünya Savaşı'na kadar bu ülkede bir temsilcilik açmaya gerek görmemişti.⁵¹ Amerikalıların ilgisizliği sebebiyle Afganistan 1930'lar boyunca Almanya, Japonya ve İtalya gibi militarist Mihver ülkelerinden yardım almaya çalıştı. Hatta Almanya olan ilişkiler ideolojik bir yakınlığı dahi yol açmıştı. 1930'lar Afgan elitleri arasında –tıpkı İran'da olduğu gibi- Aryancı düşüncelerin doğduğu yıllardı. Abdulhay Habibi, Faiz Muhammed, Muhammeddin Jivak ve Abdurrahman Pajvak gibi aydınlar “5000 yıllık Aryan yurdu Afganistan” söylemini inşa ederken bir yandan da Afganistan'ın güney doğu sınırlarını belirleyen Durand Hattı'nı geçersiz kabul ediyor ve tüm Peştunların birleştiği bir ülke hayal ediyorlardı. Onların bu tutumu yıldızı giderek parlamakta olan ve 1935-1938 arasında Kandahar valiliği yapan Zahir Şah'ın kuzeni Muhammed Davud tarafından da desteklenmekteydi. Zahir Şah'ın Fransa'ya olan eğiliminin aksine Davud, Nasyonal Sosyalistlerin “tek halk, tek millet, tek lider” sloganından etkilenmişti ve Afganistan'ı Aryan-Peştun ulus kimliği altında tek bir ulusal kimlik altında birleştirmeyi arzu eden bir siyasete sahipti.⁵² Eğer Britanya Hindistan'ın da yaşayan Peştunların topraklarını da Afganistan'a katabilirse bu hayali gerçekleştirebilecekti. Ancak gerçekçi bir gözle bakıldığında bu türden görüşler Afganistan gibi etnik açıdan çok parçalı yapıya sahip bir ülkede birleşmeye değil sadece parçalanmaya hizmet ederdi. Hindistan Peştunlarını Afganistan'a katma

⁵¹ Bruce Riedel, *Ne Kazandı: Amerika'nın Afganistan'daki Gizli Savaşı 1979-1989*, çeviren: İkbâl Saylık, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2014, s.22.

⁵²Saikal, age,s.111-112.

düşüncesi ise -ne Britanyalıların ne de artık Pakistan'ı kurma aşamasına doğru ilerlemekte olan Hint Müslüman hareketinin çıkarınydı.

Afganistan'ın Almanya ve müttefikleriyle yakınlaşma eğilimleri Sovyetlerin ve Amerika'nın bu ülkeye ilgisini mecburen arttırdı. Sovyetler ve Britanya benzer eğilimler gösteren İran'ı işgal ederek Hitler'e ve Aryancı ideolojiye sempatisinin gizlemeyen Şah Rıza Pehlevi'yi 1941'de tahttan indirdiler. Afganistan'a bu türden bir müdahale olmadıysa da müttefikler Afganistan'da varlıklarını daha yoğun biçimde hissettirme ihtiyacı hissettiler. 28 Temmuz 1940'ta Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında yeni bir saldırmazlık antlaşması imzalandı. Amerikalılar da yeryüzünde Afganistan adında bir ülke olduğunu hatırladılar ve özellikle Japonya ile savaş başladığında Japonya'yla pozitif ilişkilere sahip olan bu ülkede ilk kez elçilik açma kararı aldılar. Afganistan bu açıdan hem Sovyetler hem de Amerika'dan destek alabilecek bir pozisyona kavuşmuştu.

Bu pozitif iklime rağmen II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan beklenmedik olaylar Afganistan'ı tam bir yalıtılmışlığa sürükledi. 1947'de Hindistan'ın parçalanarak bağımsız olması ve Pakistan adlı bir ülkenin ortaya çıkışı ile Afganistan kendisini dünya sistemi ile çatışma içinde buldu. Pakistan'ın sınırlarına itiraz eden Afganlar Peştun ve Beluci halkın yoğun olarak yaşadığı Peşaver merkezli North-West Frontier Province (NWFP) yani şimdiki *Haybar Pakhtunhwa*'nın, Belucistan'ın ve Aşiretler Bölgesi'nin (Federally Administered Tribal Areas/FATA) ⁵³ Afganistan'a ait olması gerektiğini savunuyorlardı. Bu üç bölgede yaşayan halkın tahminen %70 ila %90'ı Peştunlardan oluşmaktaydı. Afganlar her üç bölgede de Pakistan veya Afganistan'a katılım seçeneğinin olduğu bir referandum yapılmasını talep ettiler. Ancak Britanya durumu bir oldubittiye getirerek referandumda yerel halka sadece Pakistan veya Hindistan'a katılma kararıyla sınırlı bir seçenek sunmuş, Afganistan seçeneklerde olmadığı için halk mecburen Pakistan'ı tercih etmişti.⁵⁴ Bu referandumu geçersiz sayan Afganistan ise adı geçen eyaletlerde yeni bir *self-determinasyona* gidilmesini istedi. BM bu talebi kabul etmeyince; Pakistan'ın BM'ye üyeliğine red oyu veren

⁵³Jared Ferrie, Pakistan: Minorities at Risk in the North-West, Minority Rights Group International, London, 2009, s. 3-8

⁵⁴Saikal s.120

Afganistan *Pakhtunhwa*, FATA bölgelerinde bağımsız bir “Peştunistan” kurulması için mücadele etmeye başladı.⁵⁵ Bağımsız Peştunistan girişimi Pakistan ordusunun harekâtıyla bastırılırken, iki ülkeyi defalarca sıcak çatışmanın eşiğine getiren bu sorunda Batı dünyası “kendi eseri olan” Pakistan’dan yana bir tavır içinde olarak Afganistan’ı yalnız bıraktı. Hatta ülkenin ticari açıdan en önemli sınır kapıları Pakistan tarafından kapatılarak Afganistan tam bir izolasyona sürüklendiğinde de bu duruma müdahale etmediler. Afgan heyetleri ablukanın ve Pakistan hava kuvvetlerinin tacizlerinin bu sona erdirilmesi için ABD gibi tarafsız olarak gördükleri güçlere defalarca başvuruda bulunmuşlarsa da Amerikalılar Pakistan’ın çıkarlarını önemsediklerinden Afganistan’ı taleplerinde desteklemediler.⁵⁶

Sovyet-Afgan İlişkilerin Yeniden Canlanması (1955-1977)

Afganistan’ın yalıtıldığı 1947 sonrasında Sovyetler Birliği, bu ülkeye destek olan tek güç olarak dost bir tutum takınmaktaydı. Özellikle Kruşçev’in yönetime gelmesinden sonra Sovyet siyaseti “devrim ihraç etmek” yerine teknolojik yardım ve kalkınma planlarına destek olma yoluyla o dönemde Bağlantısızlar veya Üçüncü Dünya olarak anılan ülkelerle ilişkilerini geliştirme hedefine kitlenmişti. Eski militan Bolşevik tipinin yerini artık dost ülkelere Sovyet değerlerini temsilen giden askeri uzmanlar, doktorlar, mühendisler, jeologlar vb. almıştı. Sovyet liderleri devrim ihracı yerine mühendisler göndererek sulama kanalları, barajlar, fabrikalar inşa ederek Sovyet etki alanını genişletmeyi tercih ediyordu. Sovyet teorisyenleri, sanayi alanında yardımlarla bağlantısız ülkelerin “kapitalist olmayan kalkınma yoluna sokulacağını” bu ülkelerde işçi sınıfının gelişeceğini ve bu yöntem sayesinde üçüncü dünyanın Batı emperyalizmden koparılacağını savunmaktaydılar. Kruşçev bu politikayı şu şekilde özetlemişti: *“Sovyetler Birliği Asya ve Afrika ülkeleriyle yaptığı ekonomik ve teknik işbirliğinin temelinde, bu ülkelerin geri kalmışlığa, kötü sağlık şartlarına ve okuma-yazma bilmezliğe karşı açmış oldukları savaşta onlara yardım etme isteği bulunmaktadır. Asya ve Afrika ülkeleri ile yaptığımız teknik ve ekonomik işbirliği, baskı altında bulunan halkların*

⁵⁵Wahab-Youngerman, age, s.122-123.

⁵⁶Riedel, age,s.23

ulusal kurtuluş hareketlerini her zaman ve sürekli bir biçimde destekleyişimizin mantıki bir sonucudur".⁵⁷ Bu cümlelerden de anlaşıldığı üzere yardım yapılan ülkelerin mutlaka komünist veya sol tandanslı rejimler tarafından yönetilmesine gerek yoktu. Bu rejimlerin kendi iç siyasetlerinde -tıpkı Türkiye, Irak ve Mısır'da olduğu gibi- komünistlerin düşmanı olsalar da- dış siyasette Sovyetlerin dostları olmaları yeterliydi.

Resim 1: SBKP Genel Sekreteri Nikita Kruşçev ve Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolay Bulganin 15 Aralık 1955'te Kabil'de askeri törenle karşılanırken. En solda onlara Davud Han eşlik ediyor. Tören kıtasındaki askerlerin stahlhelm tarzı miğferleri Afganistan'da III. Reich'in etkili olduğu yıllardan kalan bir hatıradır. AP Photo.

Hindistanlı iktisat bilimci H.D. Malawya Hindistan, Afganistan, İran vb çevre ülkelere yapılan yardımlar örneğinden yola çıkarak şu sonuçlara varmaktaydı: Batılı ülkeler az gelişmiş ülkelerde demir-çelik üretimi gibi ağır sanayinin kurulması için isteksizdiler. Bu alanda yatırım yapacakları zaman ise verdikleri kredilerde %12'ye varan oranlarda faiz istemekteydiler.

⁵⁷ H.D. Malawya, Sovyetler Birliği İle Az Gelişmiş Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliği, Çeviren: Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1965, s.30.

Daha da kötüsü kendi ekiplerini getirerek fabrika inşa ediyor ve üretim sürecinin kilit noktalarında mümkün olduğu kadar kendi personellerini istihdam etmeyi tercih ediyorlardı. Oysa Sovyetler Birliği ağır sanayinin her alanında yatırım yapıyor, verdiği kredilerde %2,5 faiz istiyor, hepsinden de önemlisi yerli halka teknik eğitim vererek işçilerden mühendislere kadar yerel bir sanayinin oluşmasının alt yapısını hazırlıyordu. 1964 yılına gelindiğinde 1000'e yakın Hindistanlı mühendis ve teknik uzman Sovyet üniversitelerinden sanayi teşekküllerinin nasıl kurulabileceği konusunda eğitim almış durumdaydı.⁵⁸

Tüm bunların az gelişmiş ülke halklarına şirin görünmek, komünizmi veya en azından Sovyet nüfuzunu yaymak için yapıldığı iddia edilebilir. Nitekim ticari ilişkilerde Malawya'nın çizdiği bu "tek taraflı özveriye dayalı tabloya karşılık M.S. Noorzoy, Sovyetler Birliği'nin de ticari ilişkiler kurduğu ülkeleri bir şekilde kendi mamul ürünlerine muhtaç durumda bıraktığını ileri sürmekteydi. Örneğin Afganistan'da hiçbir zaman bir petrol rafinerisi inşa etmeyen Sovyetler, bu ülkeden 1982'de 44 milyon dolarlık ham petrol ithal ederken; karşılığında 98 milyon dolarlık petrol ürünü satmıştı.⁵⁹ Sovyet ekonomisi de kimi örneklerde "kâr-zarar" mantığı güdülerek işlemekteydi. Yine Afganistan örneğinden yola çıkarsak 1979-1982 arasında Sovyetler, Afgan hükümetinden 1000 metreküpüne 48 dolar ödeyerek doğal gaz almaktaydı. Hâlbuki bu yıllarda dünya piyasalarında doğalgazın 1000 metreküpü 114 dolardı. İran'da aynı miktar için 121 dolar, Sovyetlerde ise 180 dolar ödenmekteydi. Afganistan bu ticaretten o yıl 335 milyon dolar zararlı çıkmıştı.⁶⁰

Öte yandan Sovyetlerle kurulan ilişkilerin siyasi, ekonomik bedelleri ne olursa olsun hâlen post-kolonyalist bir kafa yapısına sahip olan Batılı ülkelerin ellerindeki teknik bilgi ve alt yapıyı az gelişmiş ülkelere aktarmak istemedikleri 1950-1970 arası dönemde Hindistan, İran veya Afganistan gibi ülkeler için sanayi ve teknoloji aktarımında Sovyetler Birliği'nin yerini

⁵⁸Malawya, age, s.32-35.

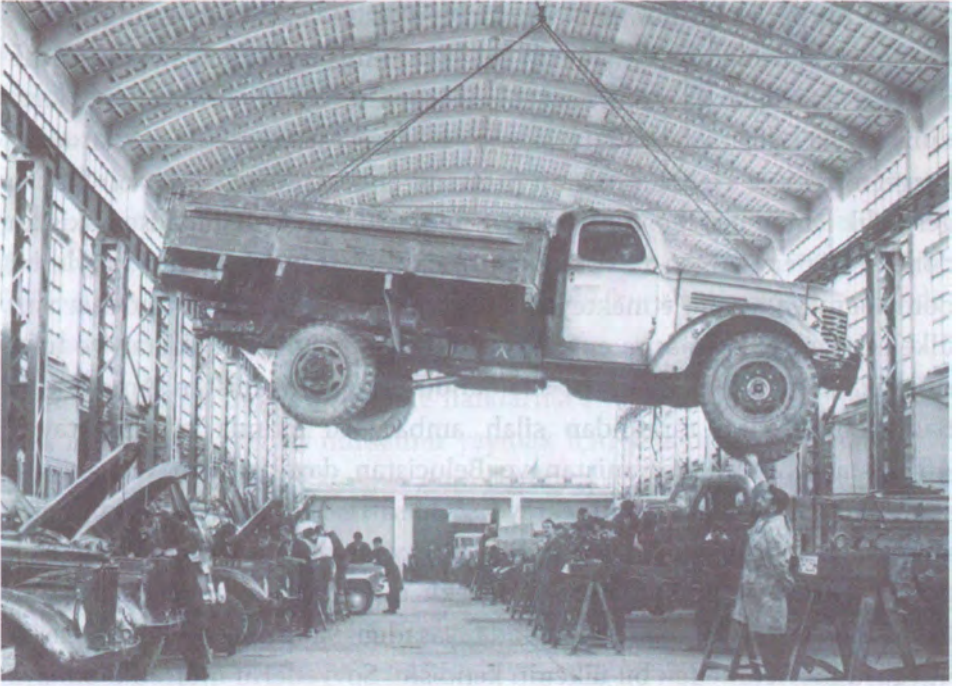
⁵⁹Noorzoy, age, s.49.

⁶⁰Noorzoy, age, s.54. Elbette Noorzoy'un *Problem of Communism* dergisinde yayınlanan makalesinin Sovyetlerin kâr elde ettiği alanlara odaklandığını ve Afganistan'a yapılan eğitim, sağlık, alt yapı gibi kalemlerle ilgilenmediğini belirtelim.

tutacak bir partner bulunmamaktaydı.⁶¹ Pakistan ve İran'la yaşadığı siyasi-ekonomik sorunlar nedeniyle tam bir kuşatılmışlık içinde olan Afganistan için ise bu daha da belirleyici bir durumdu. 1950'lilerin ve 1960'ların dünyasında Afganistan, batı sınırında Herat üzerindeki arzularından vazgeçmemiş ve Helmand Barajı projesini engellemeye çalışan bir İran'la gerginlik içinde ilişkiler yürütmek zorundaydı. Güney doğuda ise Pakistan dönem dönem Afgan-Pakistan sınırındaki Peştun ve Beluci köylerini bombalamaya devam etmekteydi. Pakistan ayrıca Afganistan'ın deniz aşırı ülkelerle temas kurmasını engelliyordu. Daha da kötüsü Pakistan ve İran, Amerika tarafından cömertçe silahlandırılırken; Afganistan Amerika ve Batılı müttefikleri tarafından silah ambargosu altında tutulmaktaydı. Afganistan'a ancak Peştunistan ve Belucistan davalarından vaz geçerse silah temin edileceği söylenmekteydi.⁶² Bu şartlar altında Afganistan nefes alabileceği tek ülkeye Sovyetler Birliğine yöneldi, daha doğru söylemek gerekirse Batı kulübü tarafından sürekli dışlanması sonucu bu siyasete itildi. Afganistan'ın 1947 sonrasında yaşadığı yalnızlık ve kuşatılmışlık duygusu incelenmeden bu ülkenin kendisini Sovyetlerin müttefiki olmaya karar vermiş elitlerin eline geçmesini kavramak mümkün değildir.

⁶¹ Türkiye'de bu tartışmadan münezzeh değildir. Türkiye'de Amerikan yatırımları yedek parça, plastik, lastik gibi petrol yan ürünleri ve otomobil sanayinden ibaretken bütün ağır sanayi alt yapısı Sovyet teknik yardımları ile kurulmuştu. Sümerbank (1933), Karabük Demir Çelik (1939), ilk tekstil fabrikaları olan Nazilli ve Kayseri Tekstil (1938), Türkiye'nin ilk kez alüminyum üretmesini sağlayan Seydişehir Alüminyum (1972), Bandırma Sülfürik Asit (1972) ilk petrol arıtım tesisi olan TÜPRAŞ (1972) İskenderun Demir-Çelik (1975) gibi temel (ağır) sanayi yatırımları Sovyet meşeliydi. Bkz: M.G. Polatoğlu, Türkiye ile SSCB Arasında 1965-1975 Döneminde Gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği ve Yapılan Yatırımlar. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1919, s.477-496. Bu faaliyetler esnasında 50.000 den fazla Türk işçisi ve mühendisi de Sovyet teknikerler tarafından eğitilden geçirildi. Böylece Türkiye yabancı yardımı olmadan da bu kuruluşların işletilebilme şansını elde etmişti.

⁶²Riedel, age, s.23.

Resim 2: 1960'larda çekilen bir fotoğrafta Kabil Jangalak sanayi sitesinde Sovyet üretimi araçları tamir eden Afgan işçiler. Jangalak sanayi sitesi 1992'de mücahitler tarafından yağmalanana kadar ülkenin otomotiv sanayisinin merkezi olmuştur. AFP/Getty Images.

1955 yılında Afganistan'da Zahir Şah'ın kuzeni –eski Kandahar valisi- Muhammed Davud başbakan oldu. Davud, Afganistan'ın zaman kaybettiğini ve bir an önce sanayileşen bir ülke haline gelmesini arzu etmekteydi. Afganistan'ın bölgede güçlü bir ülke olması için enerji ve ulaşım alanında hamleler yapması ve güçlü bir orduya sahip olması gerekmektedir. Bütün bu planlarını gerçekleştirebilmek için de başvurabileceği yegâne ülke Sovyetlerdi. O güne kadar Afgan-Sovyet ilişkileri 1930'lardan beri bir ilerleme kaydetmemiş biçimde donmuştu. Ekonomik ilişkiler durgun biçimde devam etmekteydi. 1955'te Afganistan Sovyetler Birliği'yle yıllık 10 milyon rublelik ihracat, 12 milyon rublelik de ithalat yapmaktaydı.⁶³ Bu oranlar ticaret hacminin neredeyse 15 senedir hiç ilerlemediğini; hatta dolar kuru hesap edildiğinde düştüğünü göstermekteydi.

⁶³Noorzoy, age, s.45.

Afganistan komşularıyla olan güç dengesizliğini gidermek için 1955'te Çekoslovakya'dan 3 milyon Amerikan doları değerinde silah aldı. 1956'da Sovyetlerden 32 milyonluk T-34 tankları ve MİG-17 savaş uçakları alımı antlaşması yapıldı.⁶⁴ Böylece Afganistan ilk kez bir jet filosuna sahip oldu ve kara ordusunu güçlendirdi. Sovyetler Birliği'ne eğitim almaları için askeri öğrenciler yollanmaya başlandı. Zaman içinde eğitim amacıyla Sovyetlere yollanan öğrencilerin sayısı 7000'i bulacaktı. Kruşçev de SBKP sekreteri olduktan sonra ilk yurt dışı ziyaretini Afganistan'a yapmış, burada yaptığı konuşmasında Pakistan-Afganistan çatışmasında Afganistan'dan yana olduklarını açıklamıştı. Ayrıca Afganistan'a 100 milyon dolarlık göstermelik (%2) faizli yardımda bulunacaklarını açıkladı. 1955'ten sonra Afganistan Sovyetlerden bu türden krediler almaya devam etti. 1967'de alınan kredi oranı 570 milyon dolara çıkmıştı. 1978'e kadar 1 milyar doları askeri alanlarda olmak üzere 2,2 milyar doları geçmişti. Oysa aynı zamanda (1955-1977) Afganistan Amerika'dan ancak -sivil kalemlerde olmak şartıyla- 470 milyon dolarlık yardım alabiliyordu.⁶⁵ 1957 yılında Afganistan'ın ihracatında Sovyetlerin payı %29'du. Bu oran 1977-1978 mali yılında %37'ye çıkmıştı. Sahr Devriminin ardından (1978) 1978-1979 mali yılında ise ani bir yükselişle neredeyse yüzde yüz artarak %64 oranına çıkacaktı. Aynı yıllarda ithalatta da Sovyetlerin payı belirgin biçimde artmıştı. 1958 yılında Afganistan dış ithalatının %42'sini Sovyetlerden yapmaktaydı. Bu oran 1963'te %58'e çıkmıştı. Sovyetler Birliği ile ilişkilerin zayıfladığı Zahir Şah'ın son yıllarında %8,5 oranına düşmüş; ancak Sovyet yanlısı Muhammed Davud'un tek başına iktidar olmasıyla (1973) yeniden yükselişe geçmişti. Davud'un devrildiği yıl olan 1978'de Afganistan'ın ithalatındaki Sovyet payı %34 civarındaydı.⁶⁶ Başka bir deyişle 1979 öncesinde de Sovyetler Afganistan'ın en önemli ticari partneriydi.

Sovyet etkisi ile Afganistan'da da beş yıllık kalkınma planları devreye girmişti. Birinci beş yıllık kalkınma planı Muhammed Davud'un Başbakanlığı esnasında 1957'de yürürlüğe koyuldu. Planlar doğrultusunda Sovyet teknik heyetleri de Afganistan'a akmaya başladılar. 1978 öncesinde

⁶⁴Riedelage, s.24.

⁶⁵Norzoy, age, s.46.

⁶⁶Norzoy, age, s.47.

sanayi ve madencilik sektörlerinde 2000 kadar Sovyet uzman Afganistan’da çalışmaktaydı. Sovyet mimarları, ziraat mühendisleri, jeologları, arkeologları ülkenin her yanında faaliyet yürütmektedirler. Sanayileşme faaliyetleri de Sovyetlerce desteklenmekteydi. Bu işbirliği 1954’te Sovyetlerden alınan 3,5 milyon dolarlık kredi ve teknik uzman yardımı ile Kabil ve çevresinde ekmek fırınları inşası, bir asfalt fabrikasının kurulması ve Kabil caddelerinin düzeltilmesi projeleriyle başladı. Ardından Çekoslovakya’dan sağlanan kredi ile Afganistan’ın ilk çimento fabrikası kuruldu. Bu projeler için Afganistan daha önce Amerikan Export Bank’a başvurmuş ama kredi alamamıştı. 1955 yılında yapılan takas antlaşması sonucunda Afganistan’ın aldığı dış yardımlar ve kredilerde Sovyetlerin payı %70 oranına ulaşmıştı.⁶⁷ Sovyet sermayesi ve teknik yardımı ile Afganistan’ın –ve dünyanın- en yüksek noktasında açılan, Afganistan’ın kuzeyini doğrudan güneyine bağlayan Salang Tüneli, Bagram ve Şindand Havaalanları gibi büyük boyutlu projelerin yapımına başlanmış oldu. Pul-i Humri ve Naghlu da iki hidroelektrik santralinin yapımı, Celalâbad ve Naghlu da sulama barajları ve kanal sisteminin inşası Kabil’de bir maden teknik laboratuvarı gibi ek projeler de bu listeye eklendi.⁶⁸ Bir türlü tamamlanamayan Helmand Vadisi’ndeki baraj projesi de Sovyet yardımları sayesinde bitirilecekti. Sovyet desteğiyle yapılan sulama kanalları sonucu Afganistan’da tarım gözle görülür oranda ilerledi ve birçok göçebe kabile bu dönemde yerleşik tarımcılara dönüştüler.

1955 sonrasının bu olumlu atmosferinde Sovyetlerin Peştunistan ve Belucistan meselelerinde Afganistan’ın haklı olduğuna savunan tek büyük güç olarak ortaya çıkışı ve Pakistan’ın söz konusu eyaletlerinden referanduma gidilmesi gerektiğini savunması, ticari ilişkilerin yanı sıra iki ülke arasında stratejik açıdan da bir yakınlaşmaya da işaret etmekteydi. SBKP Genel Sekreteri Kruşçev’i takiben 1958 yılında Sovyet Devlet Başkanı ve II. Dünya Savaşı kahramanı Mareşal Voroşilov’un Afganistan’ı ziyareti bu ülkenin düşmanlarına verilen bir gözdağı olarak algılanmıştı. 1960 yılının Şubat ayında Kruşçev beş yıl aradan sonra yeniden Afganistan’a

⁶⁷Kubilayhan Erman, Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali Etkileri ve Sonuçları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s.100.

⁶⁸ Erman, age, s.103.

geldiğinde Gazi Stadyumunda 30 bin kişilik coşkulu bir kalabalığa seslenmekteydi.

KPU'nun Rolü ve Ortak Bilimsel Çalışmalar

Kruşçev'in görevden alınması sonrasında da Sovyetlerin Afganistan siyaseti değişmedi. Brejnev'in 1963'teki ziyareti esnasında ise Kabil Politeknik Üniversitesi (KPU) temeli atılmıştı.⁶⁹ KPU'nun hikâyesi henüz yazılmamıştır; ama savaşın gölgesi altında kalmış zengin bir tarihe sahip olduğu söylenmelidir. 1955 sonrası yapılan antlaşmalar sonucunda Sovyet teknik uzmanlarına Afganistan'da maden arama yetkisi verilmiş, kısa bir süre sonra Afganistan'da doğal gaz yatakları keşfedilmişti. 1957'de Moskova'yı ziyaret eden Zahir Şah Afganistan'da petrol arayan Sovyet uzmanlarının sayısının artırılması konusunda Sovyet tarafıyla anlaşmıştı. Anti-Sovyet edebiyat bu girişimlerinin her birinin Sovyetlerin Afganistan'ı yutmak için attığı planlı adımlar veya ülkenin kaynaklarının sömürülmesi için yapılan girişimler olarak nitelemiştir. Hâlbuki bu projeler ve yatırımlar her iki tarafında çıkarına olan (win-win) prensibine göre ilerlemekteydi. Kuruluşların hepsi iki taraflı ortaklıklara dayanmaktaydı ve bu projelerde KPU'da yetişmiş yüzlerce Afgan mühendis, kimyager, jeolog, arkeolog vb. çalışma fırsatı bulmuştu.

İran'da petrol çıkarma yetkisini uzun süre ellerinde tutan Anglo-Persian Oil Company, petrol havzalarında asla İranlı mühendis çalıştırmaz ve İranlılara şirket faaliyetleri hakkında bilgi vermezdi. Afganistan'daki durumda ise tüm alanlarda Afgan gençlerini yetiştirmek birinci amaçtı. 1960'lar ve 70'ler boyunca Sovyet ve Afgan jeologlarının ortak çalışmaları sayesinde ülkenin kapsamlı jeolojik ve tektonik haritaları oluşturuldu. Afganistan'da sözleşmeli çalışan Kabil Politeknik Enstitüsü'nün (KPU) jeoloji fakültesindeki Sovyet uzmanları tarafından çok sayıda makale ve rapor yayınlanmıştı. 1976'da V.I. MOIP ödülünü alan ve hâlâ alanında tek yayın olan V.I. Slavina'nın *Afganistan Tektoniği* ve 1977'de *Afganistan Jeolojisinin Temelleri ile Genel Jeoloji* adlı ders kitabı yayınlandı ve bu kitap Dari diline çevrildi. 1980'de Sovyet ve Afgan jeologlarının son 20 yılda ortak çalışmalarının sonuçlarının toplandığı iki ciltlik *Afganistan'ın Jeolojisi ve*

⁶⁹ Erman, age, s.105-110.

Mineralleri derlemesi yayınlandı. 1967'den beri, deneyimli Sovyet öğretmenlerinin KPU'ya katılımıyla çok sayıda jeolog eğitilmişti. Bunların en iyileri çalışmalarına Sovyetler Birliği'nde devam etmişler ve Moskova Devlet Üniversitesi, Moskova Devlet Mühendislik Enstitüsü ve diğer eğitim kurumlarında akademik dereceler almışlardı. KPU Jeoloji Fakültesi'ne bağlı olarak, Afganistan'ın bölgesel jeolojisini, minerallerini, mineraloji ve mineral oluşturma süreçlerini, petrografi, dinamik jeoloji ve paleontolojisiyle ilgili bölümler ve yine bu konularla ilgili eğitsel bir müze açıldı. Bâmyân eyaletinde çeşitli kurslar açılarak öğrencilere madencilik hakkında bilgi verilmeye de başlanmıştı. 1973'ten itibaren periyodik bilimsel jeoloji dergileri yayınlandı ve KPU öğretmenlerin eğitilmesi için yıllık bilimsel konferanslar düzenlemeye başladı.⁷⁰

KPU'nun Afganistan'da binlerce mühendis ve teknik uzman yetiştirmesi- Sovyetler Birliğinin siyaseten amacı ne olursa olsun-herkesten çok Afgan halkının faydasına olacaktı. Bu şekilde savaştan hemen önce ülkede madencilik ve mineraloji alanında önemli katkılar sunabilecek iyi yetişmiş bir jeolog sınıfı oluşmuş durumdaydı. Bu kuşağın büyük bölümü savaş başladıktan sonra ülkelerini tek etmişlerdir. Üniversite'nin tüm bilimsel alt yapısı eğitim kurumları, iyi donanımlı derslikler ve laboratuvarları, kütüphanesi ve jeoloji müzesi 1990'lı yıllarda Mücahitler tarafından tahrip edilip yağmalandı. Afganistan'daki tüm madencilik faaliyetleri tamamıyla durdu. Öte yandan 2002'den sonra Afganistan'da jeolojik faaliyetleri canlandırmaya çalışan Afgan hocalarının büyük çoğunluğu bir zamanlar Politeknik'te, Sovyet öğretmenlerden eğitim almış veya doğrudan Sovyet üniversitelerinde eğitim görmüş kişilerden oluşmaktaydı. “Yeni Politeknik’in” rektörü Moskova Devlet Üniversitesi Jeoloji Bölümünden mezun olmuş olan, Prof. Dr. Isatullah Ahmed'ti. Isatullah Ahmed, Afganistan'da jeolojinin gelişimine büyük emekler harcamış olan ünlü bilim insanı Slavina'nın öğrencisiydi.⁷¹

Jeoloji gibi arkeolojik faaliyetlerde de benzer bir işbirliği söz konusuydu. Afganistan'da arkeolojik çalışmaları 1920'lerde başlatan Fransızlardı. Onları

⁷⁰ V.I. Slavin, *Afghan Diaries (Önsöz)*, Collection of Smirnov, Maxpress 2016, <http://tatianazimakova.com/геология-без-границ-афганистан-кабул/>.

⁷¹ Slavin age.

II. Dünya Savaş'ından sonra Amerikalı, Japon ve İtalyan heyetleri takip etmişti. Sovyet arkeologları ise oldukça geç bir dönemde 1970'lerde Afganistan'da kazılar yürüttüler. Madencilik konusunda olduğu gibi Sovyetler dışındaki ülkeler kazıları mümkün mertebe kendi heyetleriyle sürdürüyor Afgan öğrenci yetiştirmekle ilgilenmiyorlardı. Bunun aksine Afganistan'da *Tilla Tepe*, *Dalverzin Tepe*, *Taşlı Tepe* gibi önemli arkeolojik alanlar 1970'li yıllarda Sovyet-Afgan ortak heyetlerince kazılmış veya bir süre sonra da Afgan arkeologlara teslim edilmişti. Sovyet kazıları ele geçen buluntuların Afganistan'da kalması prensibiyle yapılmaktaydı. Oysa Fransız arkeologlar zamanında yaptıkları anlaşmalarda buldukları eserlerin %50'sini Paris'teki Guimet Müzesine taşımışlardı.⁷² Soğuk Savaş propagandacıları Sovyetlerin de benzer şekilde buldukları eserleri –yasal veya gizli yollarla- Sovyetler Birliği'ne kaçırdıkları iddialarında bulunmaktaydılar. Örneğin Sovyet-Afgan arkeologlarınca keşfedilen 20.000 altın parçalık Tilla Tepe hazinesi Kabil Müzesi Mücahitler tarafından yağmalanırken bir türlü bulunamayınca Mücahitler hazinenin Kızılordu tarafından Sovyetlere kaçırıldığını iddia etmişlerdi.⁷³ Hâlbuki Tilla Tepe hazinesi on beş sene boyunca Afganistan Merkez Bankası'nda gizlenmiş ve bu sır ancak birkaç kişiye söylenmişti. Bu sayede hazine 1990'lardaki korkunç yıkım ve yağmalardan korunmuş oldu. 2004 yılından yabancı ve Afgan uzmanlar Afganistan Merkez Bankası'ndaki altı kasayı açınca on beş senedir burada gizlenen hazineye ulaşmışlardı.⁷⁴

Sonuç olarak 1979 öncesinde Afgan-Sovyet ilişkileri her iki ülkenin de menfaatine olan bir dengede gelişmişti. Sovyet askerleri bu nedenle 1979'da Afganistan'a girdiğinde “dost ve müttefik” bir ülkeye yardıma gittiklerine ve halk tarafından da kardeşçe karşılanacaklarını ummuşlardı. Ancak böyle olmadı. Sovyetler bir zamanlar Afganistan'ın kalkınması için inşa ettikleri asfalt yolları, tünelleri, köprüleri ve fabrikaları askeri maksatlarla

⁷² Svetlana Gorshenina-Claude Rapin, Kâbil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da, çeviren: Saadet Özmen, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2006, s.57.

⁷³ TÜRKİYE 15 Aralık 1988.

⁷⁴ Carla Grissmann, “Kabul Museum” *El*, Vol. XV, Fasc. 3, pp. 318-323; Carlotta Gall, A Hoard of Gold That Afghanistan Quietly Saved, June 25, 2004, <http://www.nytimes.com> Erişim: 09.11.2013; L. Dupree, “AfghanistanVIII. Archeology” *Encyclopaedia Iranica*, 1982, Fasc. 5, pp. 525-544.

kullandılar. Bu nedenle İslami direniş de tüm bu yatırımları yok etmeye başladı. 1990'ların ortalarına gelindiğinde ülkede Sovyet inşası hemen hiçbir alt yapı unsuru kalmamış Afganistan hemen hemen yüzyıl önceki manzarasına dönmüştü.

AYRIM İKİ: SAVAŞIN UNUTULAN AKTÖRLERİ AFGAN KOMÜNİSTLERİNİN ÖYKÜSÜ

Resim 3: Savaşın ortalarında komünist milisler.

Afganistan “komünistleri” üzerine yapılan çalışmalarda iki belirgin ve eksik eğilim iç içe girmiştir. Birinci eğilim Afganistan’daki tüm şiddet ve yıkımın Afgan komünistlerinin suçu olarak gören geleneksel anti-komünist yaklaşımdır. Bu tavrın yerleşmesinde Edward Girardet (d.1951), Michael A.

Barry (d.1948), Marie Bennigsen-Broxup (1942-2014), Olivier Roy (d.1949) gibi tanınmış anti-komünist yazarların önemli bir payı olmuştu. Bu yaklaşım “komünist” olarak kabul edilen Afganistan Demokratik Halk Partisi¹(ADHP) iktidarının sadece ilk yılındaki devrimci terör dönemine odaklanıp, Babrak Karmal (1980-1985) veya Necibullah (1985-1992) dönemlerindeki uzlaşma çabalarını es geçmiş, mücahitlerden kaynaklanan şiddeti yok saymış veya haklı çıkarmaya çalışmıştı. Bu bakış açısına göre Afganistan’da İslami radikalizm, komünistlerin hatalarından doğan bir reaksiyon hareketi veya Sovyet işgaline karşı bir vatan savunmasıydı. Hâlbuki Afganistan’da radikal İslami hareket komünistlerin iktidarı almasından veya Sovyet müdahalesinden seneler önce, henüz Davud Han (1973-1978) iktidardayken devlete karşı cihat ilan etmiş ve silahlı mücadeleyi uzun zaman önce başlatmış durumdaydı.

Afgan komünistleri ile ilgili ikinci eksik değerlendirme ise birincisinin tam aksine 1978 sonrası yaşananlardan komünistleri değil Sovyetleri sorumlu tutan, Afgan komünistlerinin öznel rolünü, onları küçümsemek maksadıyla bilinçli bir şekilde geri plana atan bakış açısıydı. Günümüzde de etkisini sürdüren bu eğilime göre 1978 sonrasında ülkedeki tüm siyasal faaliyetlerin ve silahlı çatışmaların mücahitler ile KGB ve Sovyet ordusu arasında yaşandığına dair bir mitoloji inşa edilmiş oldu. Bu mitolojiye göre farklı fraksiyonlara ayrılmış komünist hareketin birleşmesinden, Nisan Devrimi’ne, *Pul-i Çarhi* hapishanesindeki işkencelerden, mücahitlere karşı verilen savaşa kadar 1978-1992 yılları arasında Afganistan’da yaşanmış tüm önemli olayların sorumlusu ve baş aktörü Sovyetler Birliği’ydi ve Afgan komünistlerinin bu hikâyedeki yeri bir tür gölgeden ibaretti. Nitekim Hikmetyar bir röportajında şöyle demektedir: “*Bu gün (1981) Afgan meselesi öyle bir şekil almıştır ki, orada ancak birbiriyle çarpışan iki güç vardır: Mücahitler ve işgalci Rus birlikleri. Bu iki savaşçı güç dışında Afganistan meselesinde başka bir güce rastlamak mümkün değildir. Bu nedenle Karmal*

¹ Farsçasıyla *Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan*. Aslında daha doğru çevirisi “Afganistan Halkının Demokratik Partisi’dir”. Ancak literatüre yerleştiği biçimde kullanmayı tercih ettik.

ordusu ile işgalci Rus birlikleri arasında bir işbirliği de söz konusu değildir. Çünkü Karmal ordusu diye bir şey kalmamıştır”.²

Gerçekte ise çarpışmalarda asıl kayıpları veren Sovyet askerleri değil, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti ordusu ve hükümete bağlı milis kuvvetleriydi.³ Buna rağmen o dönemdeki dünya Afganistan’da bir iç savaş yaşandığı gerçekliğine gözlerini yumarak İslami muhalefetin savaşın sadece Sovyetler ile mücahitler arasında yapıldığı iddiasını sahiplenmeyi tercih etmişti. Yaşananların sorumluluğunu Sovyetlerin üzerine yıkarak Afgan komünistlerini bir nesne (o dönemin deyimiyle *kukla*) konumuna indirgeyen bu yaklaşım aslında farkında olmadan onları siyasal olarak da aklamaktaydı.

Günümüzde her iki yaklaşımın da, sona ermemekle birlikte zayıfladıklarını söyleyebiliriz. Eski komünistlerin yazdığı hatıratların yayınlanması, Sovyet arşivlerinin kısmen de olsa araştırmacılara açılması, İslami radikalizmin daha yakından tanınmaya başlanması ve hepsinden de önemlisi yeni kuşak araştırmacıların anti-komünist peşin hükümlerden bir ölçüde kurtularak objektif tavra yaklaşmaları sayesinde Afgan “komünistlerinin” öyküsü daha serinkanlı biçimde yazılabilmeye başlanmıştır. Günümüzde Afgan trajedisinin doğuşunda ADHP rejimi ve Sovyet cephesi kadar, CIA, Pakistan ve Körfez ülkeleri ile onların müttefiki durumundaki mücahit yapılanmalarının rolü de mercek altına alınmaktadır. Afgan komünistlerinin “kukla” değil olayların etkin parçaları oldukları ve sanıldığının aksine hiçbir dönemde bütün olarak Sovyet kontrolü altına alınmadıkları görüşü giderek kabul görmeye başlamıştır. Emekli CIA analisti B. Riedel, bu konudaki görüşünü şu şekilde özetlemektedir: “Afgan komünistleri gençler, öğrenciler, kadınlar ve etnik azınlıklar arasında kararlı destekçileri bulunan, kendi güçlerine güvenen, aslında Sovyetlerden bile uzun yaşayan faal bir gruptur”.⁴ Gerçekten de iç savaş boyunca ADHP rejimine bağlı silahlı birlikler 58.951 “şehit”, 116.589

²“Hikmetyar’la Söyleşi”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, Afganistan özel Sayısı, no 62, Ocak 1982, s.18.

³ Afganistan’da resmi sayılara 13.000 civarı Sovyet askeri ölmüştü. Buna karşılık Afgan ordusu ve milis kuvvetlerinin kaybının 100.000 dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

⁴Riedel, age, s.28

yaralı, 17.245 kayıp/esir vermişlerdir.⁵ Bu sayılara milis kuvvetlerinin, KhAD personelinin verdiği kayıplar dâhil değildir. En büyük kayıp Sovyet askerlerinin çekildiği yıl olan 1989'da verilmiştir. Veriler ADHP rejimine bağlı silahlı güçlerin tüm iddiaların aksine mücahitlere karşı kararlı bir şekilde savaştığı ve düşmana yakın oranda kayıplar verdiğini göstermektedir.

Afganistan'da Komünist Hareketin Doğuşu

Afganistan gibi gelenekçi ve dışarıya kapalı bir ülkede “komünist” hareketin hikâyesi daima ilgi çekmiştir. Aslında bu biraz da Afgan komünist hareketi hakkında ayrıntılı bir bilginin olmamasından kaynaklanmaktadır. Afganistan'da sosyalizm düşüncesi sanıldığı kadar marjinal olmadığı gibi⁶ Afgan komünist hareketi de Avrupaî anlamda materyalist ve evrensel bir sınıf hareketi olarak gelişmemiş, Afganistan'ın kültür kodları ve etnik yapısına göre şekillenmişti. Komünistler, Afganistan'da Peştun milliyetçiliği ile İslâmî söylemleri sahiplenilen karma bir politik jargon geliştirmişler, söylemlerinde Pakistan-İngiliz düşmanlığı, aşiret dayanışması gibi geleneksel kodlara da sıkça başvurmuşlardı. Önde gelen komünist liderlerin hemen hepsi Peştun olduklarından⁷, Peştun aşiretleri arasında güçlü destekler bulabilmişler⁸ve asıl savaşı güçlerini de her zaman aşiret kaynaklarından sağlamışlardı. ADHP liderleri kamuoyu önünde kendilerini hiçbir zaman Marksist veya komünist olarak tanımlamış değillerdi. Afgan “komünistleri” halk önünde konuşmalarına *kelime-i tevhid*le başlarlar⁹, dini ritüellere katılırlar, namaz kılarlar ve “komünist” değil “halkçı, demokratik devrimci, yurtsever vb” olduklarını; hatta “gerçek Müslümanlığı kendilerinin temsil ettiklerini” iddia

⁵Erman, age, s.365,493.

⁶ Mücahit liderlerden Hikmetyar gençliğinde hemen her köyde, okuduğu her okulda komünistlerin olduğunu, zaten kendisinin de buna tepki olarak cihat hareketine katıldığını söylemekteydi. Mahmud Osmanoglu, Afgan Cihadının 10 Yılı, Angora yayınları, Ankara 1990, s.71-75.

⁷ Dönemin tüm devlet başkanları (Taraki, Emin, Karmal ve Necibullah), gizli polis şefleri, kuvvet komutanlarının büyük bölümü tanınmış Peştun ailelerinden gelen kişilerdir. Komünistler yönetimde Tacik, Türk ve Hazaralara önceki dönemlere göre daha fazla yer vermekle birlikte yine de kilit noktalar yine Peştunların elinde kalmıştı.

⁸Olivier Roy, Afganistan'da Direniş ve İslâm, çev. K. Mustafa Orağlı, Yöneliş, İstanbul, 1990, s.169

⁹ Suhenrani-yi Dr. Necibullah, <https://www.youtube.com/watch?v=oooCBC1k4kM>

ederlerdi¹⁰. Muhafızlarının gözünde bunların hepsi göz boyama için yapılan taktiklerdi ve her koşulda ADHP'liler "komünistler" olarak anılmaya devam edildiler. Gerçi Afgan cihatçıların gözünde kravat takan, pantolon giyen herkes "komünist" olduğundan burada şaşırılacak bir durum yoktur. Nitekim Hikmetyar ve çevresi için Başbakan Davud Han veya Ahmed Şah Mesud da "komünistti". İlginç olan Batılı anti-komünist yazarların da ısrarlı biçimde ADHP'yi komünist olarak nitelemeleriydi. Bunun en önemli sebebi anti-komünist yazının Soğuk Savaşın kendine özgü koşullarında, Afganistan'da yaşanan "komünizmi" komünizm idealini ve Marksizm'i yargılamak için fırsat olarak görmesiydi. Nitekim bir zamanların "ses getiren" *Komünizm'in Kara Kitabı* adlı derleme de Afganistan "komünistleri" en son sırada da olsa kendilerine "hacimli" bir yer edinmişlerdir.¹¹

Afganistan'da sol hareketlerin erken nüveleri modernist eğilimlerle birlikte Emanullah Han devrinde başlamıştır. Emanullah Han'ın çocuk evliliklerini yasaklayan, kadınların medeni haklarını genişleten, köylülüğün toprak sahibi olmasını amaçlayan, okuryazar oranını arttırmaya çalışan reformları dönemin sol eğilimli aydınlarınca da desteklenmekteydi. Bu dönemde Afganistan'da genellikle Aydınlanmacı düşüncenin etkisinde olan veya Jön Türkleri takip eden¹² genç kuşaklar arasında ilk "solcu" hareket olarak bilinen *Encümen-i Himayet-i Nesvan* veya *Cevanan-i Afgan* gibi gruplar ortaya çıkmıştı.¹³ Ancak bu Aydınlanmacı sol hareket Emanullah Han'ın 1929'da gelenekçilerin ayaklanması sonucu tahtından indirilmesiyle sona ermişti. İsyançılar Emanullah Han'ın tüm reformlarını geçersiz saydılar. Kadınların *çador* giymeleri zorunlu kılındı, kız okulları kapatıldı.

¹⁰ Sadayi Sulh, "Fuşurde ez Beyaniye-ha ve Suhbet-hayi Muhterem Necib", Kabil, 1987, s. 1-9

¹¹ Komünizm idealini sorgulamaktan ziyade pratik siyasetteki "trajedilere" odaklanan 1000 Sayfalık bu "komünizm'in suçları" ajandasında Afgan komünistlerine ayrılan bölüm (27 sayfa) hayli geniş ve Küba'da (23 sayfa) Nikaragua'da (13 sayfa) fazlaydı. Boulouque age,s.923-950. Buradan da komünistlerin Afganistan'da oldukça yüklü bir sicili olduğu mesajı verilmektedir.

¹² Afgan aydınlarının Jön Türklerle olan teması için bkz: Süleyman Özmen, Serdar Mahmud Tarzî ve Anıları, Afgan Aydınlanmasının Mimarı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2003.

¹³ M. A. Saaie, Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009,s.62.

Sonradan tahtı devralan Nadir Şah (1929-1934) gelenekçi bir hükümdar sayılmasa da reformcu biri de değildi. Solcu aydınları baskı altına alan Nadir Şah *Cevanan-i Afgan*’ın bazı liderlerini idam ettirdi, bazılarını müebbet hapse mahkûm etti. Kaçabilenler Sovyetler Birliği’ne sığındılar. Bu topluluklar Buhara’da *Komite-yi Merkezi-yi Cevanan-i İnkılabi-yi Afganistan* adı ile yeniden örgütlendiler. Ama ülke içindeki etkileri sınırlı kaldı.¹⁴

II. Dünya Savaşı boyunca Afganistan’da sol hareketler hakkında hiçbir şey bilmiyoruz.¹⁵ Bu dönemde aydınların ilgisini çeken mihver devletlerinin başarılarıydı. Önceki bölümde de söylendiği üzere 1930’lu ve 1940’lı yıllarda Afganistan’ın düşünce hayatına hâkim olanlar III. Reich hayranı Aryancı aydınlardı. Sol hareket ancak II. Dünya Savaşı ertesinde yeniden sahneye çıkabildi. Öncü gruplar arasında en etkilisi 1947’de şekillenen *Veyş Zelmiyan* (İlerici Gençler) adlı aydın grubuydu.¹⁶ 120 kadar üyesi olduğu tahmin edilen *Veyş Zelmiyan* burjuva demokrat bir hareketti ve amaçları da aşağı yukarı Emanullah Han devrindeki reformist programla aynıydı. “Eğitimi ülke çapına yayılması ve gençlerin fikirlerinin geliştirilmesi, zulme ve işkenceye, gerici gelenekleri düzeltmeye yönelik mücadele. Sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması için çalışmak, ulusal birliği sağlamak için tek bir ulus düşüncesini yaymak” gibi...¹⁷ 1950’de siyasal partilerin kurulmasına izin verilmesiyle Afganistan’daki ilk siyasi parti olma hüviyeti kazanan *Veyş Zelmiyan*’ın bazı adayları o yıl ilk kez yapılan meclis seçimlerinde milletvekili olarak seçilmeyi de başarmışlardı. Parti, 1951 yılında 1500 kadar satışa sahip olan¹⁸*Engar* ve *Ulus* adlı yayın organlarını çıkarmaktaydı. Bu dönemde *Veyş Zelmiyan*’ın 200-500 arası üyesi ve 5000’de sempatzanı olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹ Ancak 1951’de hem yayın organları hem de

¹⁴Saaie, age, s. 62.

¹⁵A. Arnold, *Afghanistan's Two Party Communism: Parcham and Halq*, Hoover Institution Press, Stanford. 1983, s. 9

¹⁶Ghulam Dastagir Panjsheri, *Zuhur ve Zeval-ı Hizb-i Demokratik Halk Afganistan*, Peşaver, 1999 s. 113.

¹⁷Saaie, age, s. 64.

¹⁸Fred Halliday, “Revolution in Afghanistan”, *New Left Review*, 1/12, 1978, s.7.

¹⁹Behçet Kemal Yeşilbursa, “Afganistan’da Çok Partili Hayata Geçiş ve Kurulan İlk Siyasi Partiler (1949-1953)”, *Yeni Türkiye Sayı 95*, İslam Dünyası özel Sayısı I, Mayıs-Haziran 2017, s.569.

parti yasaklandı, 27 kadar lideri tutuklandı. Partinin kurucuları arasında Nur Muhammed Taraki (1917-1979) Mir Gulam Muhammed Gubar (1897-1978), Mir Muhammed Siddik Farhang (1915-1990) haricindekiler zamanla siyasetten çekildiler.²⁰

“Afgan Marksizm’inin babası” olarak görülen Taraki 1930’larda bir dönem Hindistan’da işçi olarak çalışmış ve Hindistan Komünist Partisi’nin (PCI) faaliyetlerine katılmıştı.²¹ Taraki, “Kızıl Gömlekliler” hareketinin lideri olan Peştun sol-milliyetçi hareketinin lideri Baça Han olarak da tanınan Abdulgaffar Han’nın²² (1890-1988) etkisinde kalmıştı.²³ Taraki, 1937’de Afganistan’a döndüğünde Sovyetlerle ticaret yapan Abdülmecid Zabuli’nin (1896-1998) şirketinde sekreter olarak çalışmaya başladı. Rusça öğrendi ve Rus/Sovyet edebi klasiklerini Peştun ve Dari dillerine çevirmeye başladı. Bu dönemde daha ziyade Sosyal Demokrasi ile Peştun milliyetçiliği arasında fikirleri olan bir tercüman olarak tanınmaktaydı Taraki bir süre Washington’da basın temsilciliği ve BM’de tercümanlık yaptı.²⁴ 1954 yılında Moskova’ya gitti. Moskova’da sosyal demokrat olarak nitelenebilecek görüşlerini terk ederek daha radikal fikirler benimsedi.²⁵ Sovyetler Birliği’nden Afganistan’da döndükten sonra 30 kadar hikâye kitabı yazdı ve kültürel temalı radyo programları yaparak tanınmaya başladı.²⁶ Yayınladığı *Yeni Demokrasi* adlı kitabı sol görüşlü gençler arasında ilgi odağı olmuştu.

²⁰Saaie, age, s.63.

²¹Abdul Vekil, *Ez Padişahi-yi Mutlaka ila Sukut-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*, 1.cilt, Karavan Yayınevi, Kabil, 2016, s. 41.

²²Lenin’e hayran olduğunu söyleyen Baça Han hayatının son yıllarına kadar Afganistan’daki ADHP rejimine sahip çıkan bir Peştun milliyetçisi olarak kaldı. 1988 yılında vasiyeti üzerine cenazesi Pakistan’dan alınıp Afganistan’da Celalabad’a gömüldü. On binlerce Pakistanlı Peştun’unPeşaver’denCelalabad’a kadar kortejler halinde yürüyerek katıldıkları tören Dr. Necibullah ve ADHP rejimi için bir tür gövde gösterisine dönüşmüştü. Abdul Gaffar Han, *Zima Juwend av Ced-u Cehd*, Danish Press, Bon, 2008, s. 5-9.

²³Arnold, age, s. 16.

²⁴Abdul Vekil, a.g.e., s. 42

²⁵M. S. Farhang, *Afganistan der Panc Karn*, Ahir Yayınevi, Meşhed, 1993,s.661; Abdül Vekil, Cilt I, s.41-42.

²⁶Halliday, “Revolution in Afghanistan”, s.22.

1963'te o dönemde siyasi parti kurulması yasak olduğundan Taraki çevresine toplanan Nur Ahmad Nur (d.1937), Abdul Vekil (d.1945), Abdürreşid Aryan (d.1941) gibi gençlerle birlikte *Afganistan Demokratik Halk Cemiyeti*'ni (*Cemiyet-i Demokratik-i Halk-i Afganistan*) kurdu. 1964'te siyasi parti kurulması yeniden anayasal hak olunca grup 1 Ocak 1965'te *Afganistan Demokratik Halk Partisi* adıyla partileşti. Partinin kuruluş kongresi Taraki'nin evinde 27 kişinin katılımıyla gerçekleşmiş ve bu toplantıya Afganistan'ın bundan sonraki on yıllarına egemen olacak kişiler katılmıştı. Babrak Karmal (1929-1996), 1952'de komünizm propagandası nedeniyle tutuklanmış olan Mir Gulam Muhammed Gubar ve Mir Muhammed Siddik Farhang (1915-1990), Mir Ekber Haybar (1925-1978), Muhammed Siddik Ruhi (1934-1996), Tahir Badahşi (1933-1979) ve Ali Muhammed Zehma (1928-2018) merkez komiteye seçildiler.²⁷ Kongrenin açılış konuşmasını Tahir Badahşi yapmıştı. Kongrenin katılımcılarından geleceğin başbakanı Sultan Ali Kıştmand, anılarında grubun asıl liderinin Babrak Karmal olduğunu; ancak herkesin saygı duyduğu bir isim olan Taraki'nin önderliğinin ön plana çıkarılmasının daha uygun görüldüğünü belirtmektedir.²⁸

Partinin Sovyetlerin bilgisi ve önerisi ile kurulduğu iddiaları ise tamamıyla hayalidir.²⁹ Sovyetlerin, partinin belli başlı liderleri hakkında bilgisi olmadığı gibi kurucu üyelerin büyük çoğunluğu eğitimlerini Batı ülkelerinde veya Afganistan'da almış, Sovyetlerin tanımadığı ve güvenmediği kişilerdi. Sovyet yanlısı uluslararası yayın organları tarandığında, 1978 öncesinde ADHP önderleri hakkında bir bilgiye rastlamıyoruz.³⁰ Hiçbir ADHP lideri Nisan Devrimi'nden önce uluslararası komünist partiler toplantılarında yer almamıştı.³¹ ADHP'lilerin 1978

²⁷ Sultan Ali Kıştmand, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi: Hatirat-i Şehsi ba Berhe-hayi Tarih-i Siyasi-yi Muasır-ı Afganistan*, Cilt I, Kabil, 2002, s.140.

²⁸ Kıştmand, age, s.143.

²⁹ Bruce Amstutz, *The First Five Years of Soviet Occupation*, National Defense University, Washington, 1986, s.32.

³⁰ Örneğin Türkçede *Barış ve Sosyalizm Sorunları*, Fransızca *La Nouvelle Critique*, İngilizce *World Marxist Review* gibi farklı isimlerle yayınlanan çıkan Sovyet yanlısı partilerin enternasyonal yayın organında 1978'den önce Afganistan'daki siyasi gruplarla ilgili tek bir yazı bile yayınlanmamıştır.

³¹ Amstutz, age, s.31.

öncesinde yurt dışında katıldıkları tek uluslararası organizasyon Hindistan Komünist Partisi davetiyle olmuştu.³² ADHP'nin kuruluş döneminde uluslararası bağlantıları başlangıçta üç partiyle sınırlı gibi görünmektedir: İran Tudeh Partisi³³, Hindistan Komünist Partisi (PCI) ve Pakistan'da faaliyet gösteren Peştun milliyetçisi Avami Partisi.³⁴ Nitekim anti-komünist yazarlardan A. Arnold da bu dönemde ADHP önderlerinin Moskova tarafından hemen hiç tanınmadığını, Taraki'nin sadece Rus klasiklerini Dariceye çeviren bir aydın olarak bilindiğini, uluslararası bağlantılarının sadece İran ve Hint soluyla sınırlı olduğunu belirtmektedir.³⁵ ADHP liderleri ile Sovyetler arasında baştan beri sıkı bağlar olduğuna dair iddialar daha sonraki yıllara aittir. Örneğin Batıya sığınan KGB ajanlarından Vladimir Kuziçkin, Babrak Karmal'ın başından beri KGB ajanı olduğunu söylemiştir.³⁶

Öte yandan parti kurulur kurulmaz Sovyetler ADHP ile yakından ilgilenmeye başladığı doğrudur. Taraki, Partinin kuruluş kongresi sonrası Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları ve Tarih Enstitüsü'nün davetlisi olarak Moskova'da bir buçuk ay kadar kalmıştı. Abdul Vekil'e göre bu davetin arkasında SBKP Dış İlişkiler Komitesi vardı. Bu komite başkanı Panamaryev Taraki'ye yeni bir gazete yayınlaması tavsiyesinde bulunmuştu ve kısa süre sonra *Halk* adıyla tanınan gazete yayına başladı. Sovyetlerin ADHP ile acilen temas kurma çabasının altındaki sebep sosyalist düşüncelere sahip bu partinin Çin etki alanına girebileceği kaygısıydı. Ayrıca ADHP Afganistan'da Amerikancı etkilere karşı bir denge unsur olarak da görülmekteydi. Bu ziyaret sırasında Taraki, *Zindegi-yi Nevin* (Yeni Yaşam) adlı kitabını "Nazarzade" müstear

³²Amstutz, age,s.32.

³³Tudeh'in ADHP kurulmadan çok önce de Herat çevresinde faaliyet yürüttüğü ve Afgan hükümetlerinin bundan rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Bkz: Yeşilbursa, age, s." s.569.

³⁴Halliday, *Revolution in Afghanistan*", s.21-26;

³⁵Arnold, age, s.53. 1957, 1960, 1969 ve 1976 yıllarında yapılan uluslararası komünist partiler toplantılarında Hindistan, İran, Tunus, Sudan, Lübnan gibi ülkelerden temsilciler katılmakla Afganistan'ı temsil eden hiçbir parti yoktur. Bkz. Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı, çev. Savaş Erdoğan, Ürün Yayınları, İstanbul 1976.

³⁶Amstutz, age, s.34. Batıya iltica eden eski KGB ajanları bu türden sansasyonel açıklamalar yapmayı adet haline getirmişlerdi. Sovyetler Birliği aleyhine ne kadar "gizli" bilgi verilerse değerleri de o kadar yüksek oluyordu.

adıyla yayınlamıştı. Bu kitabın masrafı İran Tudeh Partisi tarafından karşılanmıştı.³⁷ Taraki, Sovyetlerden dönünce Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah ile görüşmüştü. Bu görüşmede Kral'ın reform hareketlerini destekleyeceklerini illetmiş ve Zahir Şah'a, Meşrutî Monarşinin daha demokratik bir sisteme dönüştürülmesinden yana olduklarını aktarmıştı. Taraki bu durumu partililere anlatırken "Zahir Şah'ın kendisini alnından öptüğünü ve bunun da Sosyalizmi öptüğü anlamına geldiğini" söylemişti.³⁸

ADHP'nin Afganistan'ın gerçek anlamdaki ilk siyasi partisi olduğu söylenebilir.³⁹ Bunun sebebi parti adı taşıyan diğer grupların aksine ADHP'nin bir program ve tüzüğe sahip olması, parti faaliyetlerinin bu tüzüğe göre işlemesi, teorik olarak liderliğin delege oylarıyla seçilmesidir. Gerçekten de her biri karizmatik bir lider etrafında toplanmış muhalif İslami gruplarla mukayese edildiğinde ADHP "çağdaş" anlamda bir parti görünümü vermektedir.⁴⁰ ADHP teorik ve pratik olarak Afganistan'da yaşayan tüm etnik kökenlere seslenebilen yapısıyla da İslami muhalif gruplardan ayrılmaktaydı. Parti önderlerinden Destgir Pencşiri'nin verdiği bilgilere göre 27 kurucu ismin 13'ü Peştun, 8'si Tacik, 3'ü Özbek, 3'ü de Hazara'ydı.⁴¹ Etnik dağılımdaki dengeye Merkez Komite de dikkat edilmişti. Yedi kişilik MK'da üç Peştun (Taraki, Karmal, Muhammed Zerai), üç Tacik/Özbek (Tahir Badahşi⁴², Şahrullah Şaper⁴³ ve Destgir Pencşiri) bir

³⁷ Abdul Vekil, age s. 54.

³⁸ Abdul Vekil, age, s. 55.

³⁹ Abdul Vekil, age s.40-41

⁴⁰ İslami grupların bazıları da parti (*hizb*) adını taşımaktaysalar da aslında hepsi cephesel teşkilatlardı. Siyasi programları, yazılı bir hiyerarşik örgütlenmeleri, kongre, konferans düzenleme gibi gelenekleri yoktu. Parti adını kullanmaması açısından daha dürüst bir tutum takınan *Cemiyet-i İslami*'de kimin lider olacağına dair bir kural dahi bulunmuyordu. Bu konu hakkındaki hüküm "Üstat Burhaneddin Rabbanî'nin ebedi ve değişmez lider olduğuydu" Direnen Afganistan, Kolektif, Su Yayınları, İstanbul, 1980, s.59.

⁴¹ Panjšeri, age, s.154-155. Abdul Vekil'e göre 27 katılımcıdan 13'ü Peştun, 7'si Tacik, 4'ü Özbek ve 3 kişisi de Hazara idi. Katılanlardan 6'sı orta öğretim seviyesindeyken 18 kişi lisans ve lisan üstü idi ve 3 emekli asker de yer alıyordu. Abdul Vekil s. 40.

⁴² Pencşiri, Tahir Badahşi'yi de Tacik olarak vermiştir. Ancak Badahşi gerçekte Özbek kökenli olarak tanınmaktadır. Bkz. Kıştmand, age, s. 143-144.

⁴³ Pencşiri, Şahpar'i de Tacik olarak zikreder; ancak Şahpar de aslında Özbek'ti. Kıştmand, age,s. 143-144. Pencşiri parti içinde Tacik ağırlığını vurgulamayı tercih etmiş olabilir.

Hazara (Sultan Ali Kıştmand) yer almaktaydı.⁴⁴Parçamîlerin tasfiye edildiği 1977'deki II. Kongre'de de bu etnik denge korunmuştu. 1977'deki MK'nın sekiz üyesinden üçü (Taraki, H. Emin, Zeraî) Peştun, ikisi (Dr. Şah Veli ve Pencşiri) Tacik, biri (Şerii Cuzcani) Özbek, ikisi de (Abdülkerim Misak ve İsmail Danış) Hazara'ydı.⁴⁵ Kurucuların mesleki nitelikleri göz önüne alındığında da ADHP kesinlikle "sivil" bir partiydi. Üyeler arasında –o dönemde emekli olmuş- asker kökenli üç isim (Adem Han Caci, Abdullah Caci ve Ata Muhammed Şirzai) vardı. Geri kalanlar tıp doktoru mühendis, iktisatçı, hukukçu gibi mesleklerdendi. Kurucu üyeler arasında üç İlahiyat Fakültesi mezunun da bulunması kuruluş aşamasında partinin dinsel alanda esnek davranmayı amaçladığını göstermekteydi. ADHP'nin çok sonraları İslami muhalefetin yükselişiyle dine döndüğünü savunan görüşlerin aksine parti daha kuruluş aşamasında dinsel motiflere açık bir yapıdaydı.⁴⁶ Kurucu üyelerin genel eğitim durumu Afganistan'daki ortalamaların çok üzerindeydi. 18'i üniversite 3'ü askeri okul mezunuydu. Üyelerden sadece üçü işçi ve köylüydü.⁴⁷

Önceden de belirtildiği üzere, iktidara gelişinden önce de sonrasında da ADHP liderleri partilerinin komünist olduğu iddiasını daima reddetmişler "işçi sınıfının ideolojisini" benimsediklerini beyan etmişlerdi. İktidarı aldıktan sonraki ilk konuşmalarından birinde (6 Mayıs 1978) Taraki, *"Afganistan gibi bir ülkede materyalist ya da Marksist bir rejimin kurulması İslam yasalarıyla ter düşmez mi?"* sorusuna *"Programımız ilerici ve demokratiktir Marksist-Leninist değildir"* cevabını vermişti. *"ADHP komünist bir parti değil midir?"* tarzı benzer bir soruya ise *"Hayır bizde*

⁴⁴Panjsheri, age, s.155-156.

⁴⁵Panjsheri, age, s.161.

⁴⁶ Şerii Cuzcani, Abdul Kuddus Gurbendi, Abdul Vehab Safi, Nizamuddin Tezhib, Süleyman Layık, Hadi Kerim, Muhammed Yakup Komek, Feyzulhak Feyzan, Şefik Vicdan, Abdurrahman Yakubi gibi isimler İlahiyat kökenli önemli parti önderlerindne bazılarıydı. Bu isimlerin çoğu Afganistan'da demokratik görüşleriyle tanınan din âlimi Şah Muhammed Reşad'ın öğrencileriydiler. Reşad'ın öğrencisi Gurbendi'ye göre, Afganistan'da Mısırlı ve Iraklı hocaların etkisi altında kalanlar ihvancı olurken, Reşad'ın etkisinde kalan ilahiyat öğrencileri ise sorgulayıcı, aydın ve demokrat düşüncelere yönelmişlerdi. Reşad, bilimle dini bir arada tedris etmeye çalıştığı için öğrencileri bilime teşvik etmiş ve bu okullardan çok önemli şahsiyetler yetişmesine vesile olmuştu. A. Kuddus Gurbendi, Nigah-i be Tarih-i Hizb-i Demokratik-i Halk-ı Afganistan, 2000, s. 6-7.

⁴⁷Kıştmand, age, s. 143-144.

komünist partisi adında bir parti yoktur. Afganistan’da böyle bir şey yok. Partimizin adı ADHP’dir” cevabını vermektedir.⁴⁸ O dönemde partinin ikinci adamı olan Hafızullah Emin de *“Afganistan’da Komünist adını taşıyan bir parti yoktur”* demekteydi.⁴⁹ ADHP liderlerinin ADHP’nin komünist bir parti olduğunu reddetmeleri rakipleri tarafından “takiyye” olarak görülmekteydi. Nitekim bu tavrı bir tür “kamuflej” olarak Niteleyen A. Arnold ADHP’nin 1965 kuruluş tüzüğü’nün 1. ve 5. Maddelerinde partinin “Marksist-Leninist” teoriye bağlılığı açık biçimde vurgulandığını belirtmekteydi.⁵⁰

Öte yandan ADHP’nin tüzüğüne veya siyasi pratiğine genel olarak bakıldığında –liderlerinin gerçek niyetleri ne olursa olsun- partinin komünist değil; demokratik devrimci ve burjuva milliyetçi hedeflere ve eylem şemasına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Partinin yayın organı olan *Halk* gazetesinin 11 Nisan 1966’da yayınlanan ilk sayısında partinin on iki başlıkta toplanmış olan temel hedefleri olarak şunlar sayılmaktaydı: *“1- Feodaller, tüccarlar ve alt tabaka arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması için savaşmak. 2-Toplumsal en alttaki sınıfını teşkil eden işçiler, çiftçiler ve diğer zayıf kitlenin hakkını almak için çalışmak.3-Kötü bürokrasiye karşı mücadele etmek.4- Aydınlar, işçiler, feodaller, tüccarlar, esnaf ve ülkenin diğer sosyal sınıfları arasında sosyal eşitliği sağlamak için çalışmak. 5-Kadın-erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak. 6- Feodal düzenin imhası ve emperyalizmin nüfuzunun engellenmesi için çabalamak.7- İktidarı tekeldilikten çıkarıp seçim yolu ile halka teslim etmek ve halkın gerçek temsilcilerinden oluşan bir parlamento kurmak. 8- Ulusal sorunları demokratik yollarla çözüme kavuşturmak. 9- Ekonomik özgürlük ve ulusal egemenliği sağlamak. 10- Düşünce özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü, grev ve gösteri yapma özgürlüğü gibi kişisel ve sosyal özgürlükleri sağlamak. 11- Siyasi partiler ve sosyal kuruluşların oluşturulmasını sağlamak. 12-Dış politikada tarafsızlık ve demokratik ilkeleri savunmak”*⁵¹

⁴⁸ Barık Şafiyi “Meram-i Demokratik-i Halk”, *Halk*, (11 Nisan 1966), s. 1-2. Arnold age, s.61; E. Engin Afganistan Devrimi, *İşçinin Sesi Yayınları*, Mornin Litho Printers, 1982,s.52.

⁴⁹ Engin age, s.56-57.

⁵⁰ Arnold, age, s.149-150.

⁵¹Kıştmand, age, s.154.

Görüldüğü üzere ADHP temel olarak burjuva demokratik devrim programına sahip bir partiydi. Odaklandığı hedefler aslında Afganistan'ı modernleştirmek için bir asırdır çaba sarf eden Emanullah Han (1919-1929) veya Davud Han (1953-1963, 1973-78) gibi Afgan liderlerinin yapmak istediklerinden çok öteye uzanmıyordu. ADHP iktidarı aldıktan sonra da yukarıdaki hedeflerden daha ötede sayılabilecek bir “sosyalist” program uygulamış değildir.

Afganistan'da Sol hareketin Yükselişi

Komünist olsunlar veya olmasınlar ADHP, Afganistan'da Marksist düşüncenin yayılmasına vasıta olan temel entelektüel çekirdeğe sahipti. Partinin iktidar öncesi dönemlerde yaptığı (1965-1978) yayınlara genel olarak bakıldığında Marksist literatürün siyasal ve edebi alanda yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yayınlar Afganistan'ın *lingua francası* olan Dari Farsçasında değil daha ziyade yazılı gelenek açısından zayıf bir dil olan Peştunca yapılmıştı. Bunların bazıları, Peştun dilinde ilk kez yayınlanan ve genelde Sovyet yazarlarından tercüme edilen Marksist ekonomi ve siyasete dair el kitaplarıydı ki *Komünist Manifesto* da ilk kez bu yıllarda Peştuncaya çevrilmişti. Çeviriler arasında Lenin'in *Sosyal Demokratların Görevleri* (*Dorus Da Sosyal Demokratiko Wazifi*) ve Vietnam Emekçilerinin Tarihi (*Da Vietnam Da Zahmatkeşano Konad Tarikh*) gibi kitaplar da dikkat çekmekteydi. Vietnam devriminin bu esnada Afgan gençliği arasında ilgiyle takip edildiğini biliyoruz. Yine bu öncü yayınlarda Maoculara polemiklerin başladığı ve Maoist *Şule-yi Javid'e* dönük bir literatürün oluştuğu da görülmektedir.⁵² Solcu kitaplar gençler arasında giderek popülerleşmekteydi. Anti-komünist yazarların şikâyet babında aktardıkları şekilde 1960'lar 1970'ler de kitapçılarda Marx'ın, Maksim Gorki'nin kitapları en çok satanlar arasındaydı. Gençler Filistinli Marksist örgütlerin yayınlarından, Cezayir Kurtuluş Savaşını anlatan kitaplardan ve Vietnam hakkındaki haberlerden etkilenmekteydiler. Afganistan'da işçi sınıfı da nicel olarak az olsa da politik olarak aktifti ve 1960'larda işçi grevleri giderek yayılmaktaydı.⁵³

⁵²Arnold, age, s.73-176.

⁵³Chris Sands, Fazelminallah Qazizai, Night Letters: Gulbuddin Hekmatyar and the Afghan Islamists who Changed the World, Hurs t& Co Publishers, 2019, s.36.

Hikmetyar'ın tanıklık ettiği üzere “komünistler köylere kadar yayılmışlardı. Kandahar, Paktia gibi en “geri” bölgelerdeki şehirlerde dahi öğrenci gösterileri günlük olaylar halini almıştı.⁵⁴ Solcular özellikle azınlık kökenli gençler, özellikle de Türkçe (Özbekçe/Türkmençe) konuşan öğrenciler arasında büyük destek görmekteydiler. 1978'deki bir istihbarat raporunda Kabil Üniversitesi'ndeki her 10 Türkmen öğrenciden 8'inin *Halk*, *Parçam* veya *Şule-yi Javid* sempatzanı olduğu belirtilmekteydi.⁵⁵ ADHP yerel dillere yer veren yayın politikasıyla Afganistan'da asırlardır varlıkları yok sayılmış olan Türkçe konuşan toplulukları kendisine çekmekteydi. *Halk* gazetesinin 25 Nisan 1966'da yayınlanan üçüncü sayısında yer alan Şerii Cuzcani'nin *Yengi Yıl* (Yeni Yıl) adlı Özbekçe şiiri modern Afganistan tarihinde bir ilkti.⁵⁶ O dönemde *Parçam*'da da Ase Mayi müstear adıyla yazan Babrak Karmal “Dil Özgürlüğü” başlıklı yazısında “İfade özgürlüğünün en önemli ilkesinin herkesin ana diline özgürce konuşabilmesi ve ana dilini öğrenebilmesi ve yayın yapabilmesi olarak nitelemektedir.”⁵⁷

Sol hareketin yer altından çıkması 1964 Anayasa değişikliği sayesinde siyasi parti kurma ve kadınlara seçme seçilme hakkı tanınmasıyla oldu. Uzun bir aradan sonra 1965'te ilk seçimler yapıldığında ADHP sesini mecliste duyurabilme şansı yakaladı. Dört ADHP üyesi meclise girdi. Anahita Ratibzad (1931-2014) (meclise ilk kez seçilmeyi başarmış dört kadın milletvekilinden biriydi), Kabil 3. ve 4. Nahiye'den seçilmişti. Nur Ahmad Nur Kandahar'dan, Feyzan ul-Hak Feyzan Rudat-Nengerhar'dan ve Babrak Karmal da Kabil 9.ve 10. Nahiye'den seçilmişti.⁵⁸ Bu da partinin sadece başkentte değil güney bölgelerinde de taraftarları olduğunu

⁵⁴Sands ve Qazizai, age, s.239.

⁵⁵Amstutz, age, s.35.

⁵⁶*Halk*, Sayı 3, 25 Nisan 1966. *Halk*'ın 9 Mayıs 1966 tarihli 5. sayısında da Yıldırım mahlasının kullanan bir şairin Yangi Zaman (Yeni Zaman) başlıklı Özbekçe şiir yayınlanmıştı. Gazetenin 6. sayısında ise Türkmençe bir şiir yayınladı. Gazete bundan sonra Türkmençe şiirlere yer verilmeye devam edileceği belirtilmekteydi. *Halk* 16 Mayıs 1966, Sayı 6. *Perçem* de ulusal meselede o döneme göre radikal bir çizgi benimsemişti. Karmal “Dil Özgürlüğü” başlıklı bir yazısında. “İfade özgürlüğünün en önemli ilkesi, herkesin ana diline özgürce konuşabilmesi ve ana dilini öğrenebilmesi ve yayın yapabilmesi en doğal hakkıdır” demektedir. *Perçem*, Sayı 34, 4 Kasım 1968.

⁵⁷ *Perçem*, 34. Sayı. 4 Kasım 1968.

⁵⁸ Abdul Vekil age. S. 56

göstermekteydi. 216 sandalyeli mecliste onlar haricinde 12 kadar da sol-demokrat görüşlü muhalif mebus vardı. 1964-1969 meclis dönemi boyunca Karmal ve Ratibzad öğrenci hareketini destekleme konusunda aktif rol oynadılar. Seçimlerin hemen ardından Ocak 1964'te Başbakan Yusuf Han aleyhine öğrencilerin başını çektiği kitle gösterilerin başlamış ve göstericilere ateş açılması sonucu üç öğrenci lideri öldürülmüştü.⁵⁹ Protestoların büyümesi sonucunda Yusuf Han görevini bırakmak zorunda kalmıştı. Yerine İngiltere ve ABD'de Afganistan büyükelçisi olarak görev yapan sosyalist eğilimli *Musavat* (Eşitlik) Partisi lideri Haşim Mayvandval (1919-1973) getirilmesi solun giderek güçlendiğini ve rejimin sola karşı ödün vermeye başladığını göstermekteydi. Mayvandval solcu öğrenci hareketinin saygı duyduğu bir isimdi ve protesto gösterilerini yatıştırmayı başardı. Mayvandval görevde kalsaydı belki de Afganistan'da siyasal hayat daha ılımlı bir yol izleyebilirdi. Ancak hastalığı -veya gördüğü baskılar- yüzünden Mayvandval 1967'de görevinden çekildi. Birkaç yıl sonra hükümete karşı darbe planlama iddiasıyla Davud Han tarafından tutuklanacak ve ağır işkenceler sonucunda hayatını kaybedecekti (1973).

Resim 4: Soldan sağa: Demokratik Halk Partisi'nin önde gelen isimlerinden Mir Ekber Haybar, Anahita Ratibzad, Babrak Karmal ve Sultan Ali Kıştmand muhtemelen partide yaşanan ayrılık sonrası 1967/68'de 1 Mayıs Dünya İşçi Bayramı yürüyüşünde.

⁵⁹Halliday, "Revolution in Afghanistan", s.23.

1960'ların sonunda giderek etkinliği artan ADHP'nin yayın organı olan *Halk* 10.000-20.000 arası tiraja ulaşmış durumdaydı. Afganistan gibi okuma-yazma oranının %10'u geçmediği bir ülke için bu sayılar hayli yüksekti.⁶⁰ 1967-1968'de ABD ve Vietnam Savaşı karşıtı gösteriler yapıldı. Afganistan tarihinde o güne kadarki en geniş öğrenci boykotu ve 50.000 kadar çalışanın katıldığı 20 kadar grev düzenlendi. Kadın öğrenciler de ilk kez kadın hakları ve sağ/İslamî görüşü öğrencilerin kendilerine dönük sistemli saldırıları⁶¹ protesto etmek için gösteriler yaptılar.⁶² 1971-1973 arasında kayıtlara geçmiş 2000 kadar miting ve sokak gösterisi yapılmıştı. Afganistan'da ilk 1 Mayıs kutlamaları buna dâhildir. 1973'te 30 farklı şehirde 1 Mayıs gösterisi düzenlenmesi partinin tüm ülkede örgütlenmeye başladığını göstermekteydi. Kutlanılan bir başka tarih de Ekim Devrimi yıldönümleriydi. Bu gösteriler esnasında ADHP'liler ile İslamcılar ve Maocu *Şule-yi Javid* taraftarları arasında kanlı çatışmalar da yaşanmaktaydı. 1965 25 Ekim'inde Herat'ta Maoculara yaşanan çatışmada parti bilinen ilk "şehidini" de vermişti.⁶³

ADHP'nin Parçalanışı

Öte yandan gelişmekte olan sol hareket ADHP'de parti içi hizipleşmelerle birlikte parçalanmak üzereydi. *Halkî* adıyla anılmaya başlanan Taraki grubu ile Babrak Karmal liderliğindeki *Perçem* (Bayrak) adlı hizip arasında uçurum giderek açılmaktaydı. *Perçem* fraksiyonu *Halk'ı* fazla radikal bulmaktaydı. İki grup arasındaki ayrımlar Afganistan coğrafyasına yabancı olanlar için önemsiz gibi gözükmeyle birlikte bu ülkenin kendine has koşulları açısından oldukça keskindi. *Halkî*ler daha ziyade Peştun etnik grubuna dayanmaktaydılar. Peştunlar Afganistan neredeyse üç asırdır ülkeyi yöneten etnik grup oldukları için siyasal yetki alanını kendi tekellerinde görmekteydiler. Peştun milliyetçiliği ve aşiretleriyle yakınlıkları sayesinde *Halkî*ler ülkenin güneyindeki aşiretler arasında ve orduda güçlüydüler. *Parçamî*ler ise kentli orta sınıflarla, sivil bürokrasiye, Tacik, Türk ve Hazara etnik gruplarından destek

⁶⁰Halliday, "Revolution in Afghanistan", s.123.

⁶¹ Bu dönemde kendilerine *Müslüman Gençler* adını veren gruplar *çador* giymeyen ve başları açık gezen kadınların yüzlerine asit atmak gibi "eylemler" yapmaktaydılar.

⁶²Halliday, "Revolution in Afghanistan", s.124.

⁶³Arnold, age, s.171.

almaktaydılar. Toplumsal devrim ve İslam dininin kamusal alandaki yeri konusunda da iki grubun tavrı farklıydı. *Halkîler* Afganistan'ı "Ortaçağ karanlığının" içinden hızlı ve radikal bir devrimin çıkarabileceğini düşünüyorken; *Parçamîler* geleneklerin değişimi için daha uzun süreye yayılan "evrimci" bakış açısına sahiptiler. Genel olarak bakıldığında *Halkîlerin* siyaseti burjuva radikalizmine daha yakındı ve üst yapısal değişikliklerden hızlı sonuçlar almaya dönük bir stratejiyi yansıtmaktaydı. *Parçamîler* ise radikal aydınlanmacı bir program yerine gelenekle daha barışık ılımlı bir yol izlenmesi taraftarıydılar. *Halkîler* "ulusal burjuvaziyle" ittifaka karşıydılar, devrimin yoksul köylülük ve işçilere dayanması gerektiğini savunuyorlardı.⁶⁴ *Parçamîler* ise Afganistan devriminin geleceği için ulusal burjuvazinin de kazanılması gerektiği düşüncesindeydiler. Sovyet liderlerinin *Parçamîleri* kendilerine daha yakın gördüklerini söyleyebiliriz.

Kıştmand'ın belirttiğine göre ayrılığın bir sebebi de ABD'de öğretim görevlisi olarak çalışan Hafızullah Emin'in parti içindeki hızlı yükselişiydi. Karmal ve Tahir Badahşi çevresi, partinin kuruluş sürecinde rol oynamayan, buna karşın sonradan katıldığı parti içinde kısa sürede etkin bir konuma yükselen Emin'den hoşlanmıyorlardı. Emin'in Amerikalılarla kurduğu yakın ilişkiler onun hakkında şüpheler de uyandırmıştı.⁶⁵ Seneler sonra parti önderlerinden Abdul Vekil, Taraki'nin en büyük hatasının Hafızullah Emin'i partiye davet etmesi olduğunu yazmıştır.⁶⁶ Nitekim ilk parçalanma sırasında *Halkîlerle* birlikte hareket eden Tahir Badahşi, Emin grubunun partiye girişi ile birlikte partinin tamamıyla Peştun milliyetçiliğine kaydığını düşünerek ADHP'den kopmuştu. Tahir Badahşi bundan sonra Türk ve Tacik etnik gruplarının haklarının savunulmasına odaklanmış *Sazman-i İnkılab-i Zehmetkeşan-i Afganistan* (*Afganistan Emekçilerinin Devrimci Örgütü/SAZA*) adlı hareketi kuracaktı.

Yeniden Birlik ve "Nisan Devrimi"

Solun parçalandığı dönemde Afganistan'da radikal değişimler yaşanmaktaydı. Afganistan kralı Zahir Şah (1914-2007) Avrupa'da gezideyken kralın kuzeni ve eski Başbakan Davud Han bir hükümet darbesi

⁶⁴Kıştmand, age, s. 170-171.

⁶⁵Kıştmand, age, s.171.

⁶⁶ Abdül Vekil s.41-42.

sonucu Temmuz 1973'te kendini devlet başkanı ilan etmişti⁶⁷. Afganistan Padişahlığının adını “Afganistan Cumhuriyeti” olarak değiştiren Davud Han, Başbakanlık makamını da kaldırarak cumhurbaşkanlığının yanı sıra, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının tüm yetkilerini kendinde topladığı bir tek adam rejimi kurmuştu. Başlangıçta sol hareket Davud Han rejimini destekledi. Zira Başbakanlığı döneminden beri (1953-1963) Davud Han “ilerici” ve “emperyalizm karşıtı” bir siyasetçi olarak tanınmaktaydı. Davud Han geçmişte yoksul halk kesimlerini ve dezavantajlı grupları korumaya çalışan yasalar çıkarmıştı. Başbakanlığı döneminden beri ülkede gerçekten yerlerde sürünen okullaşma oranını yükseltmek için çaba sarf etmekteydi. Davud Han uluslararası alanda Sovyetler Birliği'nin dostu ve *Bağlantısızlar Hareketi*'nin liderlerinden biri olarak görülmekteydi. Hem Başbakanlığı hem de devlet başkanlığının ilk yıllarında Afgan-Sovyet ilişkileri en iyi dönemlerini yaşamıştı. Netice olarak Davud Han, Sovyetler Birliği'nin dostu ve “ilerici” bir politik önder olarak görüldüğünden Afganistan'da sol gruplar özellikle de *Parçamîler* tarafından desteklenmekteydi. Nitekim Cumhuriyet ilk kurulduğunda kabineye *Parçamî* bakanlar da dâhil edilmişti. *Parçamîlerin* hükümete desteği *Halkîler* tarafından eleştiriliyor ve *Parçamîler* “kraliyet solcuları” olarak alaya alınıyorlardı. Öte yandan solun bir kısmınca desteklenen Davud Han modernist siyaseti nedeniyle İslami muhalefetin hedefindeydi ve 1974 yılında İslami hareket, Davud Han rejimini devirmek için bir ayaklanma başlatmıştı. Bu ayaklanmanın bastırılmasında *Parçamîler* ve ordu içindeki solcu subaylar da Davud Han'a destek olmuşlardı. Böylece İslami çevreler ile sol gruplar arasındaki “kan davası” yeni bir boyut kazanmıştı. Öte yandan 1977 yılına gelindiğinde Davud Han Sovyetleri rahatsız eden adımlar atmaya başladı. İslamcı hareketi ezen Davud Han artık sol hareketi de kısıtlayıcı önlemler almaya karar vermişti. 1977 Anayasası'yla yasal olarak tek bir partiye (*Hizb-i İnkılab-i Milli/Ulusal Devrim Partisi*) izin veren Davud Han, ardından Pakistan ve ABD ile arasını düzeltmeye karar verdi ve artık askeri öğrencileri Sovyetler Birliği yerine Mısır'a göndermeye başladı. Pakistan'la düşmanlığın sona ermesi Afganistan üzerindeki tüm

⁶⁷ Muhammed Ekrem Endişmend, *Rişe-hayi Buhran-i Siyasi-yi Afganistan*, İntişarat-i Said, Kabil, 2013, s.38.

tesirini bu düşmanlık üzerine kurmuş olan Sovyet paradigmasının çöküşü anlamına geliyordu. Sol harekete dönük baskıların da artmasıyla Davud Han Sovyetlere davet edildi ve Brejnev’le görüştü. Brejnev bu görüşmelerde sol kesime dönük baskıların sona ermesini rica ederken; bunu içişlerine bir müdahale olarak gören Davud Han sinirli bir şekilde toplantıyı terk etti.

Davud Han’ın Sovyetlerden uzaklaşma eğilimleri sergilediği esnada ADHP’nin iki kanadı olan *Halkî* ve *Parçamî* Temmuz 1977’de birleşme kararı aldılar. Afgan solunun tüm faaliyetlerinden bir şekilde Sovyetleri sorumlu tutmaya alışmış olan araştırmacılar bu birleşmenin de Sovyetlerin direktifiyle olduğunu iddia etmişlerse de; olayların tanığı olan Sultan Ali Kıştmand anılarında birleşme kararının fraksiyonların kendilerince alındığını bertilmektedir.⁶⁸ Karmal bu birleşmede “uluslararası dost ve kardeşlerin” rol oynadığını” kabul eder;⁶⁹ ancak bu dostlarla kimlerin kastedildiğini açıklamaz. İlk akla gelenler Ruslar olmakla birlikte⁷⁰ bu “dostların” Ruslar değil yine daha önce de söz edildiği üzere Hint, Pakistanlı ve İranlı komünistler olması ihtimali de vardır.⁷¹ Bu hususta özellikle Avami Partisi önderlerinden eski komünist Ajmal Khattak (1925-2010) rol oynamış gibi görünmektedir.⁷² Öte yandan birleşmenin dış müdahalelerden ziyade iç siyasetteki durumdan kaynaklandığı göz önüne alınmalıdır. Davud Han’ın *Parçamî*leri hükümetten atmasıyla artık iki grup fiilen eşitlenmiş ve birleşmenin önünde bir engel kalmamıştı. Birleşmenin mimarlarından biri olarak kaynaklar solun her kesiminde saygı gören Kabil Üniversitesi öğretim görevlisi Mir Ekber Haybar’ı işaret etse de bu bilgi kesin değildir. A. Kuddus Gurbendi, Mir Ekber Haybar’ın Karmal’ı, Sovyetlere fazla yakın bulduğu için eleştirdiğini bu birleşmenin onun planı olamayacağını belirtmektedir.⁷³

⁶⁸Kıştmand, age, s. 280.

⁶⁹Babrak Karmal “Afgan Halkı Devrimi Sarsılmaz Biçimde Koruyacaktır”, *Barış ve Sosyalizm Sorunları*, Sayı 31, 1980, s.71.

⁷⁰Gurbendi, Barık Şefiyi’nin “dostların” isteği ile birleşme gerçekleşmişti ifadelerini aktarırken Şefiyi’nin Sovyetleri kast ettiğini ima etmektedir. A. Kuddus Gurbendi, *Nigah-i be Tarih-i Hizb-i Demokratik-i Halk-ı Afganistan*, 2000, s. 121.

⁷¹Halliday, “Revolution in Afghanistan”, s.31; Arnold, age, s.54.

⁷²Halliday, “Revolution in Afghanistan”, s.31.

⁷³Gurbendi’ye göre Haybar’ı ADHP’nin Sovyetlere yakınlaşmasına karşı çıktığı için KGB öldürmüştür. Gurbendi age, s. 121

Birleşmeden sonra ADHP liderleri Davud Han'ı devirmek için hazırlıklara başladılar. Partinin geniş kitlelere yayılmış bir gücü yoktu; ancak askeri ve sivil bürokrasi içinde rakipsiz ve disiplinli bir örgütlenme ağına sahipti. Dönemin Afgan ordusundaki 10.000 kadar subayın %20-25 gibi yüksek bir oranının *Halkîlerin* sempatizanı olduğu sanılmaktadır.⁷⁴ İçişleri Bakanlığı, emniyet teşkilatı, silahlı kuvvetler personeli içindeki tüm kilit noktalar da bir şekilde ADHP üyesi veya sempatizanlarının hâkimiyeti altındaydı. Aslında 1970'lerin ortalarında Afganistan'da okuryazar sınıfın büyük bölümü, hukukçular, doktorlar, mühendisler, pilotlar, iletişim uzmanları, teknikerler ve subaylar ya sol hareket içindeydi ya da Sovyetlerde eğitim almış Ruslara sempati duyan kişilerdi. Olaylara bu günden bakıldığında ADHP'nin iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanan 'Nisan Devrimi'nin Afganistan'da bürokrasinin yönetime el koyması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Yine de ADHP'yi iktidara getiren Nisan 1978 Devriminin (veya hükümet darbesinin) planlı bir hareketten çok spontane gelişen olaylar zincirinin sonucu gerçekleştiğini de söylemek gereklidir. Nisan Devrimi'nin KGB tarafından planlanmış bir girişim olduğu iddiası ise Soğuk Savaş propagandistleri sıkça tekrar edilmesine rağmen kanıtlanamamıştır. Sovyetler Birliği'nin Davud Han'ın devrilmesine dönük bir faaliyet içinde olduğuna dair hiçbir bulgu olmadığı gibi tam aksine aralarındaki sürtüşmelere rağmen Sovyetler Birliği'nin nasıl bir yol izleyecekleri muamma olan Afganistanlı "komünistlerin" sonuçları belirsiz devrim girişimleri yerine Davud Han'ın sağladığı statükoyu tercih ettiklerini düşündürecek çok sayıda bulguya sahibiz. Zira Sovyetler Birliği Soğuk Savaş boyunca "maceracı" devrimci komünist gruplar yerine Cemal Abdülnasır, Saddam Hüseyin, Hafız Esad gibi "ilerici" devlet başkanlarını desteklemeyi tercih etmişti. Hatta Moskova İran Şahı Rıza Pehlevi'ye karşı muhalefet eden sol militan gruplara dahi mesafeli durduğunu hatırlatabiliriz.

Aslında olaylar biraz da Davud Han tarafından kışkırtılmış ve hızlandırılmıştı. ADHP'nin eninde sonunda hükümeti ele geçirmek için bir ayaklanma tasarladığı Davud Han'ı ilk darbeyi kendisinin vurması

⁷⁴Arnold, age,s.57.

gerektiğine ikna etmişti. Ancak Eski Yunan tragedyelerinde olduğu gibi Davud Han'ın hamlesi, engellemek istediği sonucu çabuklaştırmaktan başka bir sonuç vermemiştir. Olaylar 17 Nisan 1978'de tanınmış solcu lider Mir Ekber Haybar'ın suikasta kurban gitmesiyle hızlanmıştı. Bu cinayet üzerindeki esrar perdesi halen aralanmasa da solcu kitleler cinayetten İslami grupları ve Davud Han'ı sorumlu tutmuşlardı. 19 Nisan'da Mir Ekber Haybar için Afganistan tarihinde daha önce benzeri görülmemiş büyük bir cenaze töreni düzenlenmişti.⁷⁵ Kalabalık cinayetten sorumlu tutulan Davud Han aleyhine sloganlar atmaya başlamış ve gösterinin başarısının verdiği öz güvenle ADHP liderleri 26 Nisan'da ikinci bir protesto gösterisi düzenleneceği duyurmuşlardı.

Resim 5: Mir Ekber Haybar'ın cenaze töreni. Afganistan tarihinde o güne kadar görülmüş en kitlesel siyasi gösteriydi ve Nisan Devrimine giden yolu açmıştı. Sandsand Qazizai, 2019.

⁷⁵Zaher Tanin, *Afghanistan der Karn-i Bistem (1900-1996)*, Erfan Yayınevi, Tahran, s.214.

Cenazeye katılım kadar yürüyüş kortejinin disiplininden de telaşa kapılan Davud Han 26 Nisan gösterisinin bir ayaklanma hazırlığı olarak yorumlayarak tanınmış tüm ADHP liderlerinin tutuklanmasını emretti. Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal ve diğer birçok lideri tutuklattı. Aslında bu tutuklamaların filen bir anlamı yoktu; zira ADHP liderlerini tutuklamak için görevlendirilen askerlerin büyük bölümü ADHP'ye sempati duyan “komünist” subaylardı. Nitekim ADHP liderlerinden Hafızullah Emin'in hapisaneden verdiği talimatla Zırhlı Birlikler komutanı Aslam Vatanjar ile Hava Kuvvetleri komutanı Abdulkadir komutasındaki askerler 27 Nisan 1978'de Davud Han'ın sarayını kuşatma altına aldılar. Davud Han'ı desteklemek isteyen askeri kuvvetler ADHP'li subaylarca silahsızlandırıldılar. Yardım umudu kalmayan Davud Han teslim olma şartlarını reddetti ve çatışmada öldürüldü. Ardından darbeci subaylar hapisanelerdeki ADHP liderlerini serbest bırakarak iktidarı onlara teslim ettiler. Görece “kansız” iktidar değişimi halkın çoğunun neler olduğunu anlayamadığı kısa bir süre içinde gerçekleşmiş ve ertesi gün Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edildiği radyolardan duyurulmuştu⁷⁶.

“Nisan Devrim'inin” Analizi

ADHP'nin 27 Nisan 1978'de iktidarı alması olayı tarihte “Nisan Devrimi” (*İnkılab-ı Savr*) olarak bilinir. Ancak 27 Nisan olayı “alelade bir iktidar değişimi” veya sıradan bir askeri darbe olarak da yorumlanmıştır. 27 Nisan'ın “Marksist” ve liberal eleştirmenleri 27 Nisan hareketinin “emekçi sınıflardan kopukluğuna” dikkat çekmiş ve emekçi yığınlardan kopuk bir iktidar değişimine “devrim” denilemeyeceğini, 27 Nisan'ın askeri darbe olduğunu savunmuşlardır. Kuşkusuz burada bir halk devriminden söz edilemez; ama olay kelimenin klasik anlamıyla bir askeri darbe de değildir. Zira askerler 27 Nisan'da partinin emriyle hareket etmişler ve iktidarı parti adına el koyup sivillere devretmişlerdir. Bu durumda karşımızda Mısır'daki *Hür Subaylar Darbesi*'nden farklı bir durum çıkmaktadır.

27 Nisan olayı kendine has koşullarda oluşmuş “devrimci bir komplo” olarak görülebilir. Aslında Afganistan'da yaşanan olayı anlamak için 20.

⁷⁶ Abdul Vekil, age.s.255-267

yüzyılın klasik devrimleri yerine iktidarın feodal sınıflardan burjuvaziye geçişi aşamasındaki Erken Modern Çağ (16-17. yüzyıl) devrimlerini mercek altına alınmalıdır. Erken Modern Çağların burjuva devrimlerinin çoğunun “geniş emekçi katmanlarının” dahil olmadığı parlamentarist elitlerin “komploları” olduğunu biliyoruz. Örneğin halkın oldukça sınırlı katılımı nedeniyle bir tür hükümet darbesi (*coup d’etat*) olarak da kabul edilen 1649 İngiliz Devrimi etrafında dönen tartışmalar Afganistan meselesini andırmaktadır. Çağdaş tarihçilerin ekseriyeti tarafından artık “devrim” olarak görülmeyen bu olay İngiliz tarihçi A. Hughes tarafından şu gerekçelerle “devrim” olarak nitelenmektedir: Parlamenterist elit kralı devirerek, erki parlamentonun kolektif idaresine teslim etmiştir. Aristokrasiyi devirerek yönetime geçen yeni iktidar kliği tanınmamış (asil olmayan) orta tabaka temsilcilerinden oluşmaktadır ve bu sınıfsal bir değişime işaret eder. Başka bir deyişle iktidar bir sınıftan başka bir sınıfa geçmiştir. 1649’da iktidarı ele geçiren bu orta tabaka temsilcileri Kilisenin zayıflatılması, Protestanlara tam özgürlüğün tanınması ve günlük hayatın sekülerleşmesi için ciddi bir takım adımlar atmışlardır. Yani toplumsal yaşamı daha demokratik bir alana taşımayı hedeflemiştir.⁷⁷ Hughes’ın yukarıda özetlediği bu şablonu Afganistan’a uyarladığımızda benzerliklerin açık olduğunu fark ederiz. 1978 iktidar değişimiyle Afganistan tarihinde ilk kez erk, bir hanedandan kolektif bir parti yapılanmasına geçmiştir. Bu kişiler, kamuoyunun çok azı tarafından tanınmış orta sınıfın temsilcileridir. Ayrıca günlük hayatta, sekülerleşme, kadın hakları azınlık hakları gibi konularda mevcut yapıyı değiştirmeye çalışmışlardır. Afganistan’da yaşananları 1640’ların İngiltere’siyle karşılaştırmak hatalı bir yaklaşım gibi durabilir. Ama 1970’lerin Afganistan’ının toplumsal ekonomik koşulları yaklaşık bu düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Nisan Devrimi olayını Jakoben⁷⁸, Babeufçu, Blanquist vb. hareketlerle de karşılaştırabiliriz. Tüm bu akımlar otoriter ve ikameci bir devrim anlayışına

⁷⁷A. Hughes, “1649 İngiliz Devrimi”, Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991, der. David Parker, çev. Kemal İnal, Dost Yayınları, Ankara, 2003, s. 52-54.

⁷⁸ Fransız Devriminin radikal burjuva kanadını temsil eden Jakoben derneklerinin gücü, Fransa’nın büyük köylü ormanı içinde kentli burjuva, zanaatçı ve az sayıdaki sınırlıydı. Nicel bilgi vermek gerekirse Jakobenler en güçlü oldukları 1793’te bile 18 milyonluk Fransa’da maksimum 150 bin sempatizana sahip 15.000 üyeli bir dernektir ki bu aşağı

sahiplerdi. Devrim, halkı kölelikten ve baskıdan kurtarma misyonunu kendisine yükleyen küçük ve seçkin devrimci grubun eylemi olarak görülüyordu. 18. yüzyılın “metafizik materyalizminin etkisi altında kalmış olan bu gruplar proletaryanın kendi kurtuluşunu kendisinin gerçekleştiremeyeceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle kurtuluş dışarıdan-yukarıdan, bir istisna olarak aydınlanmayı başarmış küçük bir azınlığın eliyle gelecekti. Bu öncü gruplar grup 18. Yüzyılın aydınlanmış despotlarının oynadığı rolü oynayacaktı, toplumsal koşulları yukardan tahrip edecek böylece halk çoğunluğunu bilgiye akla ve özgürlüğe ulaştıracaklardı.⁷⁹ Erken 19. Yüzyılda İtalya’da *Carbonariciler*, Fransa’da *Blanquistler*, Rusya’da *Dekambristler* de halk tabakalarının devrimci bilince sahip olamayacağı ön kabulünden yola çıkarak küçük, gizli ve elit gruplar halinde örgütlenmekteydiler. Askeri öğrenciler ve subaylar arasında yayılmak öncelikli hedefleriydi. Ayaklanma formülleri askeri *pronunciamento* denilen bir tür hükümet darbesi (*putsch*) idi. Bu genellikle önceden belirlenmiş bir tarihte seçkin, eğitilmiş ve gözü kara komplocu bir silahlı grubun siyasi mesajlarını tüm halka iletebilecekleri şekilde hükümet binasını veya hükümdarlık saraylarını baskın yoluyla ele geçirip devrimci hükümetin ilanıya başlatılan bir devrim programıydı. Ardından halkın yığınlar halinde gelip bu yeni devrimci hükümetin saflarına katılması beklenirdi.⁸⁰ Sonuç olarak her ne kadar ADHP liderlerinden Muhammed Zeraî, “Afganistan’da askeri öğrencilerin ülkenin en yoksul kesiminden geldiklerini, köylü ve işçi kökenli Afgan ordusunca gerçekleştirilen 27 Nisan’ın tarihte yeni tipte bir devrim olduğunu” savunsa da ⁸¹ aslında

yukarı ADHP’nin 1978-1979’daki gücüyle aynıdır. Jakoben derneklerinin üyelerinin sınıfsal yapısı da (%66 orta sınıf avukat doktor vb, %26 zanaatkâr ve asker, %8 köylü) rahatlıkla Afgan devrimcilerinin sınıfsal yapılarıyla mukayese edilebilir. Bkz: Gerard Maintenant, Jakobenler, çev. İsmail Yerguz, İletişim, İstanbul, 2005, s.76-82. Jakoben Derneği’nin kentli orta sınıflara arasındaki gücüne rağmen kırsal alandaki etkisizliğini de Afgan örneğindeki duruma benzetebiliriz. Sonuç olarak Afganistan’da yaşananlar, 17-19. yüzyıllar Avrupa’sında iktidarın devrimci bir komployla alındığı ve “halka rağmen halk için” şiarının egemen olduğu mirası yansıtmaktaydı. Tıpkı erken 19. yüzyıldaki “proto-proleter” hareketlerde olduğu gibi...

⁷⁹ Michael Löwy, Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Karl Marx’tan Walter Benjamin’e Siyaset Felsefesi Denemeleri, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.37.

⁸⁰ E. Hobsbawn, Devrim Çağı 1789-1848, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, Ankara, 2000, s. 128-146.

⁸¹ S.M. Zeraî, “Afganistan’da Yeni Bir Çağın Başlangıcı”, *Yeniçağ*, 175, 1979, s.63.

Afganistan’da yaşananlar geçmiş asırların Avrupa’sındaki devrimci komplo yöntemini andırmaktaydı

ADHP liderleri halkın devrime aktif olarak katılmadığını kabul etmekteydiler. Ama halk onlara göre bu olayı sempatiyle karşılamıştı. Bundan Davud Han’ın devrilmesinin halkın belli bir bölümünde sempatiyle karşılanması kastediliyorsa bu yaklaşım belli bir doğruluk payı taşır; ancak elbette bu halkın, devrime bir özne olarak dahil olduğu anlamına da gelmemekteydi. Sonuçta geniş kitle yığınları 27 Nisan’ı kayıtsızlıkla karşılamışlardı. Yabancı bir gazeteci Hafızullah Emin’e *“Devrim terimi genellikle Rusya ve Çin’de olduğu gibi yığınların katılımına bağlıdır. Sizin durumunuzda yığınlar devrime katılmadılar. Siz buna silahlı kuvvetlerin gerçekleştirdiği ‘kestirme yol’ diyorsunuz. Bu ‘kestirme yolla’ ne demek istiyorsunuz”* şeklinde soru yönelttiğinde Emin şu şekilde cevap vermişti. *“Bizim devrimimiz kuşkusuz bir halk devrimidir. Halkımız şu ya da bu biçimde coşkuyla devrime katıldı...Halkın desteği olmadan gün ışığında böyle bir zafer kazanabilir miydik?”*⁸²

Netice olarak bazı kaynaklarda “devrim” bazılarının da ise “Marksist darbe” vb olarak anılan 27 Nisan olayı, daha ziyade işçi sınıfının gelişmediği köylülüğün de devrimci taleplere sahip olmadığı “otantik” koşullar altında yaşayan bir ülkede Aydınlanmacı bir burjuva devrimi denemesi olarak nitelenebilir. 27 Nisan’ın ardından yaşananlar da kesinlikle bu tezi doğrular şekilde gelişmiştir. Bir an önce ülkeyi “ortaçağ karanlığından çıkarmak isteyen” ve kendini de bu konuda yetkili eğitimci bir ordu olarak gören Afgan devrimcileri köylere dağılmış ve toplumsal karşılıklı olmayan bir takım reformları uygulamaya koymuşlar, Hafızullah Emin’in deyiimiyle “kestirme yolu” tercih etmişlerdir. Bu çabalar da beklendiği üzere köylülüğün –tıpkı 18-19. yüzyıllarda Fransa’da olduğu gibi- “karşı devrimci” saflara katılmasıyla sonuçlanmıştır. Aslında 19. yüzyıl sonlarından itibaren Marksistler kendilerini bu türden burjuva devrimci ve komplocu gelenekten uzaklaştırmak için yoğun bir çaba içine girmişlerdi.⁸³ADHP’nin

⁸² Emin, age, s.48.

⁸³ Devrimcilikle komploculuk tarihini birbirinden ayırmanın çok zor olduğu bir ülkenin aydını olarak A. Gramsci, Afgan devriminden seneler önce bu konuyu şu şekilde özetlemişti: “Komünist bir devrim bir darbeyle başarılamaz. Devrimci bir azınlık şiddet

kuramsal tavırlarına ve siyasal pratiğine “Marksist” etiketi yapıştırmak bu açıdan hatalı bir tutumdur. Ancak Afganistan’da yaşananları sıradan bir hükümet darbesi veya alelade bir iktidar değişimi olarak görmek de eşit derecede yanlıştır. Yarattığı radikal –ve çoğu kez trajik- sonuçlarla Afganistan’da ADHP’nin pratiği, başarısız bir burjuva devrimi denemesi olarak görülebilir.

Rejimin Sekterleşmesi

27 Nisan olayına dönük dünya genelindeki tepkiler şaşkınlığı yansıtmaktaydı. Demokrat kesimler bu olayı Portekiz Karanfil Devrimi’ne benzeterek tek adam rejiminin yıkılışı olarak yorumlamaktaydılar. Pakistan’a kaçmış olan Afganistan Sosyal Demokrat Partisi’nin (*Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat*) liderleri ve liberaller yeni rejimi desteklediklerini ilân ettiler. İktidarı ele geçirenlerin “komünistler” olduğu söylentileri nasıl olsa bizzat ADHP liderleri tarafından yalanlanmaktaydı. Amerikalı ünlü antropolog ve Afganistan uzmanı Louis Dupré *New York Times* gazetesinde Nisan Devrimi’nin “komünist değil demokratik bir müdahale” olduğunu savunan bir yazı kaleme almıştı.⁸⁴ Genel beklenti ADHP’nin din adamları, yerel burjuvazi, hatta aşiret liderlerini temsil eden *Loya Jirga*’nın da katılımıyla Portekiz’dekine benzer demokrasiye geçişi sağlayacak bir ulusal uzlaşma hükümeti kurulmasına ön ayak olacaktıydı. Sovyetler Birliği’nin beklentisi de bu yöndeydi ve eğer Afgan “komünistleri” sürekli söylendiği gibi Sovyetlerin kontrolü altında olsalardı muhtemelen Moskova’dan yapılan tavsiyelere uymayı görev bilen Avrupalı Komünist partiler gibi ulusal uzlaşma hükümeti kurmaya razı olurlardı. Ancak dönemin ADHP liderleri böyle bir ulusal uzlaşma hükümeti (*aşiti-yi milli*) kurma gereği görmedikleri gibi zaman içerisinde *Halkîler* dışındaki tüm politik kesimlerin siyasetten dışlandığı giderek sekterleşen bir siyasete yöneldiler. Tartışmalar tahmin edileceği gibi öncelikle iktidarın paylaşımı

yoluyla iktidarı almayı başarsa bile bu azınlık kapitalizmin paralı kuvvetlerinin girişeceği bir karşı darbeye ertesi gün alaşağı edilecektir. Çünkü hazırlıksız çoğunluk devrimci güçlerin elit tabakasının katledilmesine izin verecektir. Bu nedenle devrimciler için gevşek ve kaygan çoğunluğu hem maddesel hem de moral bakımından örgütlemek zorunludur.” Antonio Gramsci, Komünist Parti’ye Doğru, çev. Celal A. Kanat, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, s.23.

⁸⁴Roy, Afganistan’da Direniş, s.165.

konusunda başladı. Devrimde kilit rol oynayan askeri kadro, devre dışı bırakılmaktan hoşnut değildi. *Halkîler* ihtilal sırasında önemli bir rol oynamadıklarına inandıkları *Parçamîlere*, 21 bakanlığın 10'unun verilmesinden şikâyetçiydiler. *Halk* îliderlerinden Hafızullah Emin ihtilali kendi eseri olarak görüyor ve dışlandığını düşünüyordu.⁸⁵ Sonunda askerler, General Abdulkadir'in (1944-2014) Savunma, Aslam Vatanjar'ın da (1946-2000) Haberleşme Bakanlığı'na getirilmesi karşılığında iktidarı *Halkîlere* devretmeye razı oldular ve 1 Mayıs 1978'de Nur Muhammed Taraki Askeri Şura'dan yönetimi resmen devraldı. Bütün önemli bakanlıkların *Halkî* grubu arasında paylaştırılması *Parçamîlerin* protestosuna sebep olduysa da silahlı olarak toplantılara katılan *Halkî* taraftarı komutanların tehditkâr tavırları *Parçamîlerin* protestolarını başlamadan sona erdirdi.⁸⁶ Toplantıda iplerin Hafızullah Emin'in elinde olduğu ve ordunun da onu lider olarak kabul ettiği açık biçimde belli olmuştu.

Yeni iktidar ilk iş olarak Zahir Şah ve Davud Han dönemi bürokrasisin temsilcilerini kanlı biçimde tasfiye etmeye başladı. Eski Başbakanlar Ahmed Etimadî (1920-1979) ve Musa Şefik (1932-1979) idam edildiler. Ardından tasfiyeler İslami muhalefetin liderlerine, ADHP ile mesafeli olan Maocu örgütlere ve *Sitem-i Milli* gibi Peştun milliyetçiliğini hedef alan diğer sol hareketlere yöneldi. Şiddet hareketi *Halkî* kanadının iktidarı tam olarak denetimine almasıyla *Parçamîlere* de kapsayacaktı. Sultan Ali Kıştmand, Seyid Muhammed Gulabzoy (d.1951) gibi *Parçamî* liderler hapse atılırken; Babrak Karmal ve Anahita Ratibzad, Sovyetlerin müdahalesi sonucu hapsedilmekten kurtulup yurt dışına büyükelçi olarak atanarak "tenzili rütbe" edildiler.⁸⁷ Sonunda şiddetin boyutları Eylül 1979'da *Halkîler* arasında Hafızullah Emin'e bağlı askeri kanat ile daha ılımlı olan Taraki yanlıları arasındaki çatışmaya dönüşecekti. Hafızullah Emin'in aşırılık yanlısı siyasetini durdurmaya çalışan Taraki, Moskova'ya giderek Emin'i devirebilmek için destek istedi; fakat istediği yardımı alamadı. Taraki'nin darbe hazırlığı içinde olduğunu haber alan Emin taraftarları gelişmelerden

⁸⁵ Tanin, age, s.233.

⁸⁶ Tanin, age, s. 247.

⁸⁷ Abdul Vekil age, s.302-303

Emin'i haberdar ettiler ve Emin, Taraki'nin öldürülmesini emretti. Sonunda 25 Eylül 1979'da Taraki "ortadan kayboldu" ve kamuoyuna hastalandığı açıklandı. 9 Ekim 1979'da Taraki'nin hastalık nedeniyle öldüğü açıklandı.⁸⁸ Karmal dönemi yapılan soruşturmada Taraki'nin 14 Eylül'de tutuklandığı ve 8 Ekim 1979'da "halka karşı suç işlediğine dair" bir belgeyi imzalamayı reddettikten sonra dört muhafız tarafından öldürüldüğü anlaşılabaktı. Taraki'nin tasfiye biçimi ADHP rejiminin ve Hafızullah Emin'in (1921-1979) meşruluk algısına önemli bir darbe vurmuştu. Zira Emin uzun yıllar boyunca Taraki'yi mübalağalı biçimde öven biriydi.

Resim 6: Afgan devriminin negatif yüzü. *Pul-i Çarhi* hapishanesi önünde yakınlarının salınmasını bekleyen aileler. 14 Ocak 1980. Fotoğraf. Hans Paul (AFP).

Emin, Taraki'nin ölümün ardından yaptığı ilk konuşmasında isim vermeden Taraki'yi "kişilik kültü inşa eden bir tek adam ve diktatör" olmakla itham etti. Bu tavır açık bir oportünizmdi zira Taraki'nin etrafında bir kişilik kültü oluşmuşsa bunu başaran bizzat Emin'in kendisiydi. Nisan Devrim'inden sonraki hemen her konuşmasında Emin, Taraki'yi "şanlı liderimiz", "yaratıcı ilham kaynağı" "İşçilerin büyük öğretmeni" vb.

⁸⁸Abdul Vekil age, s.314-315

tumturaklı sözlerle övmektedir. Mayakovski'nin bir şiirine gönderme yaparak "nasıl ki Lenin ve Bolşevik parti bir beden ve ruh gibi birbirlerini tamamlıyorlarsa, Taraki'nin de ADHP'nin tamamlayıcı ruhu olduğunu" iddia etmekteydi. Emin'in kişiye tapınmanın alt yapısını hazırlayan bu yaklaşımı eleştiri konusu olmuştu. Henüz gazetecilerin serbestçe soru sorabildikleri devrimin ilk aylarında (Kasım 1978) "ADHP'de kişiye tapınma tehlikesi olup olmadığına" dönük bir soruya cevap olarak Emin *"Sevgili liderimizin etkin rolünü ve yaratıcı liderliğini ben halkımıza yeterince tanıtabilsem bu benim için büyük bir onurdur. Kişiye tapma tehlikesi olmadığı gibi böyle bir -liderlik- ilhamı gereklidir"*⁸⁹ diyerek, lider kültü oluşumuna nasıl önem verdiğini yanstırmıştı.

Lider kültüne yabancı bir kadro hareketi olarak doğan ADHP, Emin kliğinin çabasıyla lider kültüne dayalı bir harekete dönüşmekteydi. Emin'e göre ADHP, toplumsal bir hareketin sonucu olarak oluşmamıştı, o Taraki'nin *"yaratıcı dehasının eseri"* Taraki, *"Büyük Ekim Devrim'inin lideri Lenin'den sonraki en büyük devrimin lideriydi"* vb. Şimdi aynı Emin, *"tek adam idaresinin ve kişiye tapınmanın artık sona erdiğini ve partinin tüzükte olduğu gibi kolektif biçimde yönetileceğini, aklın kaderini bir tek kişinin belirlediği dönemin kapandığını"* beyan ediyordu. Emin ayrıca *"bundan sonra idarede bencillik, sorumsuzluk, güvensizlik, keyfi tutuklamalar olmayacak"* diyerek geçmişin özeleştirisini veriyor ve tüm başarısızlıklardan Taraki'yi sorumlu tutuyordu.⁹⁰

Taraki-Emin kliğinin iktidar da olduğu Mayıs 1978-Ekim 1979 ve Emin'in tek başına yönetimde olduğu Ekim-Aralık 1979 dönemi Afganistan'da muhalifler için korkunç anılarla dolu bir dönemdi. Bu dönemde Kabil'in ünlü hapisanesi *Pul-i Çarhi*'de objektif kaynaklara göre 12.000 kadar siyasi mahkûm hayatını kaybetmiştir. Ancak kayıt dışı ölümlerle birlikte sayının çok daha yüksek olduğu bizzat Sovyet kaynaklarınca savunulmaktadır.⁹¹ Gerçek sayı on binlerle ifade edilebilir. Dönemin

⁸⁹ Engin, age, s. 56-57.

⁹⁰ Engin, age, s. 104-105, 113, 128, 138.

⁹¹ A.A. Lyhakovski Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul, December 1979, Translation by: G. Goldberg and Artemy Kalinovsky, Cold War

tanıklıkları yapılan işkenceler ve toplu infazlarla ilgili insanlık dışı bir manzara sunmaktadır. İnsanların üzerine benzin dökülüp yakılması, diri diri toprağa gömme, foseptik çukurunda boğma gibi olaylara tanık olduğunu belirten binlerce kişi vardır.⁹² Emin rejimi devrildikten sonra ortaya çıkarılan toplu mezarlar anlatılanların bazılarını doğrulamıştır.

Öldürülenler arasında kamuoyunu infiale uğratacak tanınmış Müceddidi ailesi fertleri gibi sevilen çok sayıda isim vardı. Davud Han zamanında hapse atılmış İslamcı liderler örneğin Gulam Muhammed Niyazi gibi simge isimler de infaz edilenler arasındaydı. Ancak Batılı ve İslami basında sürekli tekrar edildiği üzere öldürülenler sadece sağcılar ve İslamcılar veya dönemin deyimiyle “Kuran’ı çiğnemeyi reddedenler” değildi başta Maocular olmak üzere ADHP dışındaki sol hareket de binlerce üyesini bu katliamda yitirmişti. Örneğin solun en saygın ve tanınmış isimlerinden olan ADHP kurucusu ve *Afganistan Emekçilerinin Devrimci Örgütü/SAZA* lideri Tahir Badahşi de oğlu Baykara Badahşi ile birlikte idam edilmişti. *Halkî* rejiminin kendilerini rahatsız eden ve muhalefete önderlik edebileceklerini düşündükleri bütün insanları toplu halde yok edip kendi önünü açmak istediği ve bu konuda aceleci davrandığı ortadaydı. Emin’le görüşmüş olan Sovyet temsilcileri anılarında rejimin aşırı gaddar davrandığını ve Emin’i bu konuda uyardıklarını ancak Emin’in kendilerine “*Afgan halkı ancak zordan anlar*” veya “*Bizim 10.000 kadar toprak agramız var. Onları yok edince meselelerimizi çözmüş olacağız*” dediğini aktarmışlardır.⁹³ Tabandaki işkence şefleri örneğin *Pul-i Çarhi* hapisanesi müdürlerinden Seyyid Abdullah’ın ise “*Bize 1 milyon Afganlı yeter, gerisini ortadan kaldıracamız*” dediği rivayet edilmekteydi.⁹⁴ Rejimin *Halkî*ler haricinde tüm kesimleri düşman olarak kabul ettiği açık biçimde görülmekteydi. Emin 7 Kasım 1978’deki bir konuşmasında devrimin düşmanlarını şöyle sıralamaktaydı: “*İhvaniler (Mücahitler) gibi emperyalizme, gericiliğe ve eski krallık sarayına bağlı unsurlar, hain Babrak Karmal kliğinin kalıntıları (Parçamîler), aşırı*

International History Project, Working Paper 5, Washington, Woodrow Wilson International, 2007, s.3.

⁹²Barry, age, s.181-196.

⁹³Lyakhovski, age, s.4.

⁹⁴Michael Barry, “Afganistan’daki Vahşet ve Mezalim” Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği’nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.185.

sollar (Maocular, SAZA vb), *dar kafalı ve hırslı ulusçular...* (Türk, Tacik, Hazara gruplarının savunucuları).”⁹⁵

Yine de bu anlatımlarda bazı boşluklar bulunmaktadır. Örneğin işkence gören tanıkların hemen hepsi işkenceci subaylara Rusların komuta ettiğine yemin ediyorlardı. Rusları gözleriyle görmeyenler bile onların “varlıklarını hissettiklerini” söylüyorlardı. ⁹⁶ 1980 affıyla hapisten kurtulanlarla Pakistan’da yapılan bütün röportajlarda “Sizlere bunları yapanlar kimlerdi Afgan komünistleri mi yoksa Ruslar mı?” diye sorulduğunda hep bir ağızdan “*Ruslar, daima Ruslar*” diye cevap veriliyordu. Bir mülteci ise hapisanede Rus görmemekle birlikte sonuçta Taraki veya Emin’i Ruslar getirdiği için asıl suçlunun onlar olduğunu ekliyordu.⁹⁷ADHP’yi aslında bir kukla olarak niteleyen bu tavır geçerli bir duygusal tepki olmakla birlikte gerçek bunun aksiydi; zira Sovyetler bu dönemde Taraki-Emin ikilisini bu sert devrimci terör siyasetinden vazgeçirmeye ve muhalefetle uzlaşmaları için ikna etmeye çalışmaktaydı. Dördüncü bölümde ayrıntılı biçimde inceleyeceğimiz üzere Sovyet liderliği Afgan devrimcilerinin sekte siyasetlerinden memnun olmadıkları gibi mevcut durumun çok daha radikal ve geniş kapsamlı İslami bir ayaklanmaya yol açacağından çekinmekteydiler. Bu gün bu gerçek eski CIA uzmanı B. Riedel tarafından da onaylanmaktadır.⁹⁸ Soğuk Savaş uzmanlarının iddia ettikleri gibi Afgan komünistleri Sovyetlerden verilen her emre itaat eden kuklalar olsaydı bu nasihatleri dinleyecekleri açıktır. Ancak *Halkî* iktidarı Sovyetlerden gelen bu telkinleri dinlemek istememişti. Nitekim Pakistana kaçan mültecilerin heyecan dolu söylemlerinin aksine *Pul-i Çarhi*’deki işkence ve toplu katliamlar sona erdiren Sovyet müdahalesi oldu. Cezaevlerindeki işkence ve infazları ayrıntılı biçimde inceleyen anti-komünist yazar M. Barry de “1979 Aralık ayından itibaren (yani Svyet müdahalesi ile) *bu tip garip vahşet olaylarının bir ölçüde önlendiğini*” söylemekteydi. ⁹⁹ Öte yandan hapisanelerdeki vahşetin Sovyet müdahalesi ve Karmal hükümetince durdurulması burada yaşanan travmanın sona ermesini ve geriye kalanların

⁹⁵ Engin, age, s.93.

⁹⁶ Barry, age, s.187.

⁹⁷ Barry, age, s.191.

⁹⁸ Riedel, age, s. 16.

⁹⁹ Barry, age, s.192.

intikam hırsı içinde teşkilatlanmasını da sona erdirmemişti. Bu kısa dönemde yaşananlar Afgan halkının geniş bir kesiminde rejimin kredisinin büyük ölçüde tüketen sonuçlara yol açmıştır. Sonradan yapılan uzlaşma çabaları sonucu bu kırınglık bir nebze düzeltilmeye çalışılmışsa da halkın önemli bir bölümünde ADHP iktidarına karşı sempati bir daha asla geri gelmemek üzere kaybolmuştu.

Taraki-Emin iktidarının (Mayıs 1978-Ekim 1979) devrimciliği, Lenin'in "çocukluk hastalığı" olarak nitelediği "aşırı solculuğun" tipik bir örneğini temsil etmekteydi. Bu feodallerin ortadan kaldırılmasıyla, feodalizmin de sona ereceğine, sonucu yok ederek nedenlerin de değişeceğine ikna olmuş bir devrimcilik tipiydi. İdealist tavırlarıyla dikkat çeken *Halk* liderleri, toplumsal ekonomik alt yapının değişmeden sadece sembollerin değişerek toplumsal bir devrimin başarılabacağı kanısındaydılar. Örneğin (İslam'ı sembolize eden yeşil rengin de yer aldığı) üç renkli Afgan bayrağının kaldırılıp üzerinde halk (خلق) yazan kırmızı bayrağın kabulü simgesel devrimciliğe verilecek güzel bir örmektir. Yeni kırmızı bayrak toplumsal kesimlerden büyük bir tepki almış ve "komünist" olmadıklarını açıklayan Taraki'yi zor durumda bırakmıştı. Nitekim tepkiler nedeniyle Karmal döneminde üç renkli bayrağa geri dönülecektir. Zaten Afganistan devriminin hikâyesi bayrak örneğinde olduğu gibi "bir adım ileri iki adım geri" taktiği üzerine bina edilmişti. Afgan devrimcileri heyecanlı biçimde bir karar alıyor, onu çoğu kez şiddete dayalı yöntemlerle hızlı biçimde uygulamaya koymaya çalışıyor, halktan gelen tepkiler üzerine aldıkları kararlardan kabul hızıyla vazgeçiyorlardı. Bu da ADHP'nin sağlam bir program ve hedefi olmadığı düşüncesine yol açıyordu.

Köylülüğün Devrime Kazanılamaması

Afgan "devriminin" temel zaafı halkın % 80'nini temsil eden köylü ve göçebe kitlelerin devrime kazanılamamasıydı. Bunun üç temel nedeni vardı; ilki ADHP'nin aceleci ve sol sekte tavrıydı. Bu acelecilik parti liderlerinden Salih Muhammed Ziri'nin 1979'da söylediği gibi "*amacımız feodalizmi mümkün olduğu kadar çabuk ve kökten temizlemek*" şiarından da kendini belli etmekteydi.¹⁰⁰ İkincisi Afgan köylülüğünün iktidarda kim

¹⁰⁰Zerai, age, s.64.

olursa olsun hükümetlerin merkeziyetçi reformlarına karşı kendi otonomik yapısını koruma dönük geleneğiydi. Her ne kadar Soğuk Savaş propagandistleri Afgan köylülüğünün direnişini anti-komünist bir muhtevaya dönüştürmeyi başarmışlarsa da gerçekte Afgan köylülüğü yüzyıllardır han ve emirlerin merkeziyetçi-modernist siyasetlerine karşı bir direniş içindeydi. Temelde ADHP'ninkırsal alanda köylülükle yaşadığı çatışma ile Dost Muhammed Han (1826-1863), Abdurrahman Han (1880-1901) veya Emanullah Han'ın (1919-1929) aşiretler ve çeşitli kırsal otonomik gruplarla yaptıkları mücadele arasında devasa farklar bulunmuyordu. Bu açıdan köylünün ADHP reformlarına karşı direnişi, Soğuk Savaş kuramcılarının iddia ettiği gibi "komünizm karşıtı ideolojiden" ve İslami söylemlerden ziyade köklü merkez-kaç, otonomik gelenekten beslenmekteydi.¹⁰¹Nitekim ADHP iktidarı çöktükten ve İslam Cumhuriyeti ilan edildikten sonra da merkezi iktidarlar kırsal üzerinde denetim kuramamışlardır. Bu durum merkez-kaç çevresel faktörlerin ideoloji ötesi direniş geleneğinin gücünü göstermektedir. Köylülüğün ayaklanmaya iten son etmen ise CIA, Pakistan gizli servisi (ISI), İran ve Körfez Arap ülkelerinden destek alan çeşitli radikal grupların karşıt propagandasının gücüydü. Bu organizasyonlar Afgan köylülüğünün kendiliğinden gelişen tepki ve isyanlarını kendi ajandaları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştılar ve tek bir hedefe (komünistlerin devrilmesi) odaklama konusunda belli bir ölçüde başarılı oldular.

Halkî hükümetinin toprak reformu ve okuma yazma seferberliği sonucu geniş kitlelerin "devrim ve "karşı devrim" cephesine çekilerek politize edilmelerinin bir sonucu olarak Afganistan tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu durum aslında iç savaş koşullarının ADHP tarafındanda kışkırtıldığını göstermektedir. Gelişmelerden tedirgin olan *Parçamî* kanadın toprak reformu uygulamasını engellemek için uğraştığını biliyoruz. Ancak onların bu tavrı *Halkî* kanat tarafından "oportünizm"ve "korkaklık" olarak yorumlanmıştı. Toprak reformu etrafında dönen

¹⁰¹ ADHP eğer 12 Temmuz 1978'de toprak reformu yapılacağına dair 6 ve 8 numaralı devrim kanunlarını yasalaştırmasaydı köylü katmanlarının rejime karşı ayaklanacağını düşünmek zordur. Zira Afganistan tarihi boyunca köylülük başkent Kabil'de ne olup bittiğiyle ilgilenmiş değildi. Şahların suikast sonucu öldürülmesi, iktidarı el değiştirip durması gibi Afgan tarihi açısından *vaka-yı adiyeler* köylü için bir anlam ifade etmiyordu.

tartışmalar sonucu Kasım 1978'de *Parçamî* liderler kendilerini hapiste ya da partiden ihraç edilmiş olarak buldular. Tasfiyelerden hemen sonra 30 Kasım 1978'de ilan edilen 8 numaralı kanunla belli bir miktarın (30 carib/60 dönüm) üzerindeki topraklara el konulup bunların yoksul köylülüğe dağıtılacağı ilan edildi ve ayaklanmalar da bundan sonra başladı.

Teorik olarak Afganistan'da bir toprak reformu yapılması gerektiği doğrudu; zira Zeraî'nin verdiği oranlara göre çiftçinin en yoksul %35'lik kısmının işleyecek hiç toprağı yokken; en zengin %5'lik kesim ekilebilir toprakların ve su kaynaklarının %50'sine sahipti.¹⁰² Daha ayrıntılı veriler veren F. Halliday ise en zengin %2'lik toprak ağası gurubunun ekilebilir toprakların %42'sine en yoksul %40'lık kırsal nüfus ise ekilebilir arazinin sadece %4'üne sahip olduğunu belirtmekteydi.¹⁰³ Bu nedenle başlatılan reformun Afgan halkının neredeyse %80'ni temsil eden yoksul köylüleri rejime bağlayacağı sanılmakta ve "Beş yıllık Planla" 1984'te 1,1 milyon ailenin toprak sahibi olacağı ilan edilmekteydi.¹⁰⁴ Ancak tepkiler ve sonuçlar farklı oldu. Toprak reformu destekten çok tepki gördü ve hükümet henüz bir yıl geçmeden reformu iptal etmek zorunda kaldı.

Toprak reformunun başarısız olmasının çok farklı nedenleri vardı. Bunlardan bazıları rejimin acemiliği ve sol sekte tavrından kaynaklanmaktaydı. Afganistan'da "toprak ağası" olarak görünen mülk sahiplerinin bir kısmı aşiret mülkünün sembolik sahibiydi ve aslında köylülük üzerinde zaten bir tahakküm gücüne sahip değillerdi. Bu nedenle onların tasfiyesi yoksul köylülüğe pratikte bir fayda sağlamadı. Gerçekten mülk sahibi olan toprak ağalarının bazılarına ise yoksul köylüler, aşiret bağları nedeniyle sahip çıktı ve onların topraklarına el konulmasını onaylamadı. Dönemle ilgili tanıklıklar hükümetçe el konulup halka dağıtılan topraklara köylünün sahip çıkmak istemediği ve eski sahiplerine geri verdikleri yönündedir.¹⁰⁵ Ki bu gerçeklik sonradan ADHP liderliği tarafından da kabul edilecektir. Kişisel mülkü koruma altına alan İslam hukuku da toprak reformuna zihinsel muhalefeti güçlendirmekteydi.

¹⁰²Zeraî age, s. 64.

¹⁰³Halliday, "Revolution in Afghanistan", s.33

¹⁰⁴F. Halliday "War and Revolution in Afghanistan", *New Left Review*, 1/119, 1980, s.24.

¹⁰⁵Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitap, İstanbul. 2001, s. 115.

Mollalar bu türden el koymaları “hırsızlık” olarak yorumlamakta ve reformun dinen caiz olmadığını belirtmekteydiler. İslami fundamentalizmin yorumuna göre toprağına el konulan derebeyi haksızlığa uğramış “mazlum”; onun toprağını ekip biçmeye başlayan yoksul köylü ise “gaspçı” ve “müstekbir” konumundaydı. Böylece İslami hareket, derebeyin topraklarını aralarında paylaşmayı kabul eden köylüleri “harama el uzatan açgözlüler” olarak lanse etmeyi başardı. Bu şekilde toprak sahibi olmayı kabul edenler toplumca dışlandılar, hatta mücahitlerce öldürüldüler.¹⁰⁶

Öte yandan toprak reformunun “tüm Afgan halkınca reddedildiğini” ileri süren İslami ve Batılı kaynaklar durumu abartmaktadır. Mücahitlerin derebeylerinin arazilerini korumak için çok sayıda cinayet işlemek zorunda kalmaları toprak reformunun bazı köylülerce benimsendiğini göstermektedir. Toprak reformunun sonuçlarına bizzat şahit olan ve reformun genel olarak başarısız bulan O. Roy dahi, yoksul kesimlerde reformun heyecanla karşılandığını, 300.000 kadar ailenin bu yolla toprak sahibi olarak rejimi sonuna kadar savunan militanlara dönüştüğünü belirtmektedir.¹⁰⁷ Erdem Bayazıt’ın gezi notlarında da hemen her köyde toprak reformu sayesinde toprak edinmiş köylülerin mücahitlerce infaz edildiklerini (Bayazıt’ın deyimiyle temizlendiklerini) okumaktayız.¹⁰⁸ Ancak reform sonuçta yoksul köylülüğü birleştireceğine kamplara ayırmıştır. Genellikle Peştun kökenli olan *Halkîler* reformu diğer etnik kökenden gelen toprak ağalarının arazilerin el koymak için fırsat olarak kullanmışlardı. bu durum da Tacik, Hazara kökenli köylüyü rejime karşı soğutmuştu.¹⁰⁹

¹⁰⁶Oğuz, age,s. 115. Öte yandan aynı ulema topraklarına el konulan kişiler “komünistse” el koymaları onaylayabilmekteydi. Ferhat Dağcı, *Savaşan Afganistan*, Rahmet Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.80.

¹⁰⁷Roy, age,s.156-157.

¹⁰⁸Erdem Bayazıt İpek Yolundan Afganistan’a, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018, s.215.

¹⁰⁹ İktidar alındıktan sonra 15 Ağustos 1978’te yapılan bir toplantıda Taraki, Kıştmand’a “*Hazaraların Devrime kazanılabilmesi için ne yapılması gerektiğini*” sormuş “Kıştmand da “*Hazaraların en büyük sorunu Koçi (Peştun Göçebeler) ve onlara tanınan sınırsız otlaklardır*” diye cevap vermişti. Kıştmand “*Koçilerin yerleşik hayata teşvik edilmesini veya Hazarlarla karşı karşıya gelmeyecek noktalara yönlendirilmesi gerekir*” diye sözlerini devam ettirmişti. Taraki, bu cevap üzerine yüzü asık bir şekilde

Reformun başarısızlığının en önemli sebeplerinden biri de hazırlıksızlık ve acelecilikti. Devletin henüz yoksul köylüye kredi ve tohumluk verecek bir ziraat bankası ve tohum depoları yokken böyle bir işe kalkışması; topraklarına el konulan derebeylerin köylüye tohum vermeyerek veya ellerindeki tohumları imha ederek tarımsal faaliyetleri çökertmeleri için fırsat sağlamış oldu. ADHP, üretimi arttırmanın yollarını aramadan bir tür “Robin Hood sosyalizmiyle” zenginlerin mallarını yoksullar arasında bölüşterek köylülüğü yanına çekebileceğini sanmıştı.¹⁰⁰ O. Roy ise, ADHP’nin hızlı bir toprak reformunun ardından dağıtılan küçük arazileri kooperatifler çatısı altında birleştirmeyi planladığı için küçük köylüyü bilinçli olarak desteksiz bıraktığını düşünmekteydi.¹⁰¹ Ancak kooperatifleşme çabaları genel olarak başarısız olmuştu. Sonunda *Halkî* hükümetin kendisi de toprak reformunun başarısızlığını kabullenerek bu konudaki politikasını sonlandırdı. Bu sefer de toprak reformu sayesinde toprak sahibi olabilmiş 300 bin kadar yoksul aile ortada kaldı ve “haksız yere mülk edindiklerini” düşünen mücahitlerin saldırılarına karşı topraklarını savunmak için kendi silahlı birimlerini kurmak zorunda kaldılar. Onların hikayesi hiçbir zaman topraklarına el konulan varlıklı köylülülerinki kadar ilgi çekmemiştir. Tıpkı mücahitlerce yok edilen yüzlerce Sovyet imalatı traktörün hikayesinin tanklar kadar ilgi çekmediği gibi.

Kadın Hakları ve Eğitim Reformunun Sonuçları

1979 yılında yaşananları yerinde gözlemleyenler köylülük içinde rejime dönük en büyük tepkinin kadın hakları ve kız çocuklarının okutulması

şöyle demişti: “*Koçileri hayvancılıktan alı koyamayız. Afganistan merkez bölgesi (Hazaraların yoğun yaşadığı bölge) otlak bölge olarak Koçilere ihtisas edilirse daha iyi olur. Hazaraları başka bir yere göç ettirmek lazım*”.Kiştmand, age, s.516. Bu tanıklık toprak reformunun Hazara halkı tarafından neden korkuyla karşılandığına açıklık getirmektedir.

¹⁰⁰Gramsci bu yöntemi eleştirirken şunları yazmıştır: “Makineler, barınaklar, hasat zamanına dek kendisini ayakta tutacak kredisi, kendisinin tefecilerin elindne kurtaracak kooperatif kuruluşlar olmaksızın yoksul bir köylü toprak işgaliyle ne kazanabilir? Bir an için kendisinin toprak sahibi olma içgüdülerini doyumsatabilir, kendi ilkel açlığını giderebilir ama sonra tohum, gübre ve alete ihtiyaç duyup da bu donanım ona sağlanmazsa o zaman da köylü kendi güçsüzlüğünün farkına varır. Ozaman bir devrimciden bir eşkiyaya döner. Bir komünizm savaşçısı değil soylu katili durumuna gelir” Gramsci, age,s.45.

¹⁰¹Roy, age,s. 153.

meselesinden doğduğu konusunda birleşmektedirler. Sonuçta toprak reformu çoğu rejimle işbirliği içinde olan Peştun aşiretleri tarafından kendi çıkarları için kullanabildikleri bir araca dönüştürülebilmisti. Ancak ADHP'nin kadın-erkek eşitliği ve kızlar için zorunlu okullaşma kararı kırsalda büyük bir tepkiyle karşılanacaktı. Bu konu Afganistan'da 1978-1992 yılları arasında yaşananların "yumuşak karnıdır" ve rejim yanlılarının ADHP'nin mirasında (daha doğrusu terekesinde) bu gün de güçlü biçimde arkasında durabildikleri birkaç konu başlığından birini temsil etmektedir. Tersinden de kararlı ADHP karşıtlarının dahi kadın hakları söz konusu olduğunda rejimi eleştirmekte zorlandıkları görülmektedir. ADHP'nin çıkardığı her yasayı ayrıntılı biçimde tenkit eden çalışmalar başlık parası uygulamasının kaldırılması, çocuk evliliklerini yasaklanması ve kız çocuklarının okula gitmeleri zorunlu kılınması gibi uygulamalarda ya sessizleşmekte ya da fantastik bir üsluba sığınmaktadırlar.¹¹²

"Nisan Devriminden" önce Afgan kadınının toplumsal konumu hakkında burada uzun uzadıya durmaya gerek yok. 20. yüzyılda Afgan kadını genel olarak Ortaçağ'daki hemcinslerinden çok daha kötü koşullarda yaşam sürmekteydi. Asırlar önce Farsçanın ilk kadın şairi Rabia-yı Belhi'yi yetiştirmiş Afganistan'da 1970'lerde bir kızın okula gidebilmesi büyük bir olay sayılmaktaydı. 1950'de ülkede kız öğrenciler, toplam öğrencilerin sadece %5'ini temsil etmekteydiler. Afgan hükümetlerinin bütün özendirici çabalarına rağmen 1975'te ilkökul öğrencilerinin yaklaşık %15'i, ortaokul öğrencilerinin sadece %10'u kızlardan oluşmaktaydı. 1975'te ülkedeki 12260 yüksekökol öğrencisinin sadece 1680'i (%13) kadındı. 1960 yılında ülkenin tek üniversitesi olan Kabil Üniversitesindeki 1700 öğrenci arasında kadınların sayısı 157'diydi (%9).¹¹³ Ülkenin güneyine inildikçe kızların okutulma oranı ülke ortalaması olan %10'un çok daha altına düşmekteydi. 1970 yılında Helmand'te öğrencilerin %4'ü, Uruzgan'da %3'ü kız çocuklarından oluşmaktaydı. Bu oran, Pakistan sınırındaki Paktiya'da ise %1'le en alt seviyeye inmekteydi. Kızlar 11-12 yaşlarında evlendirilmekteydiler. Kocalarını seçme

¹¹² Örneğin hükümetin başlık parasının kaldırması veya sembolik miktarlara (60.000 Afgani'den 300 Afganiye) indirmesi, Esedullah Oğuz'a göre "zengin aile kızlarını zorla fakir veya devrimci gençlerle evlendirmek" için alınmış bir karardı. Oğuz, age, s. 117, 169.

¹¹³ S.R. Samady, Education and Afghan Society in the Twentieth Century United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector, Paris, 2001, s.72.

hakları olmadığı gibi evlilikler genellikle aşiretler arasındaki ittifaklar gözetilerek yapılmaktaydı. Çok kadınla evlilik yaygın değilse de yasak da değildi. Boşanma, velayet, miras, çalışma hakları gibi medeni konularda kadınların hiçbir hakkı yoktu. Köy işleri haricinde çalışan kadın oranı ciddiye alınmayacak seviyedeydi. Politik dünyada, idari mesleklerde kadınlar adeta görünmez durumdaydılar. Davud Han'ın sayesinde 1960'larda kadınların Afgan Havayollarında hostes olarak işe alınmaları veya Kabil radyosunda şarkı söylemeleri gibi çabalar tutucu kesimlerden büyük tepki görmüştü. 1964'te seçme seçilme hakkı almalarına rağmen 1969'dan beri mecliste kadınlara rastlanmıyordu. Kadınlar “erkek doktorlara görünmeleri” hoş karşılanmadığı için sağlık kuruluşlarına gönderilmiyorlardı. Doğumda anne ve bebek ölüm oranları Sahra altı Afrika'sından yüksekti.¹¹⁴

Yeni rejim kadınların mevcut durumunu düzeltmek ve “cehaletle savaş açmak” için özellikle kız çocuklarının eğitime önem verdi. Ancak kızların eğitimi için atılan adımlar İslami muhalefetin direnciyle karşılaştı. Köylere gönderilen ve kız çocuklarını eğitime dahil eden öğretmenler mücahitler tarafından öldürülmeye başlandı. Kırsal bölgelerdeki ilk ve ortaokulların büyük bölümü mücahitler tarafından yakıldı ve eğitim bazı bölgelerde tamamen sona erdi. Savaşın ilk yıllarında mücahitlerin kontrolündeki bölgeleri gezen Erdem Bayazıt anılarında mücahitlerin askeri karargâhına dönüştürülmüş okullardan ayrıntıyla söz etmektedir.¹¹⁵

Mücahitler “teorik olarak eğitime ve okullara karşı olmadıklarını; ancak ADHP rejiminin eğitim adı altında çocuklara Marksist-Leninist propaganda yaptıklarını, öğretmenlerin İslam dinine ve geleneğine hakaret ettiklerini, yerel kanaat önderlerine (derebeyi, molla vb) saygısızca davrandıklarını” bu nedenle öğretmenleri ve okulları hedef aldıklarını savunmaktaydılar. Mücahitlerin yüzde yüz haksız olduğunu söylenemezdi. ADHP'nin görevlendirdiği öğretmenlerin çoğu aslında meslekten öğretmen

¹¹⁴ Bu oranlar ADHP iktidarı boyunca asla düzelme göstermedi 1990 yılına gelindiğinde Afganistan iç savaş ve toplumsal yıkım nedeniyle ortalama ömrün 42 yıl olduğu, çocuk ölüm oranının binde 171 gibi yüksek bir seviyede seyreden bir ülke olarak Mozambik, Lesotho, Zaire gibi ülkelerden kötü durumdaydı.

¹¹⁵ Bayazıt, age, s.225.

olmayan parti militanlarıydı. Eğitimin kırlara yayılması planladığında bu iş için 18.000 kadar öğretmenin gerekli olduğu hesaplanmıştı. Ancak ADHP'nin elinde bu sayıda öğretmen yoktu. Bu durumda partiyle bağları olan heyecanlı ve hiçbir pedagojik eğitim almamış gençler hızlı biçimde öğretmen yapılmış ve aynı anda ülkenin dört bir yanına gönderilmişlerdi. Eğitimden çok devrimci propagandaya odaklanmış, her biri kendini Aytmatov'un öykü karakteri *Öğretmen Duyuşen* olarak gören bu gençler tahmin edileceği üzere gittikleri yerlerde genellikle yerel otoriteyle çatışmaya girdiler ve halkı yanlarına çekmek için sabırlı bir uğraş vermek yerine genellikle şiddete dayalı "ikna" yöntemlerine başvurdular. Bu acemice tavır köylülerin eğitim seferberliğine olan tepkisini arttırmış oldu.

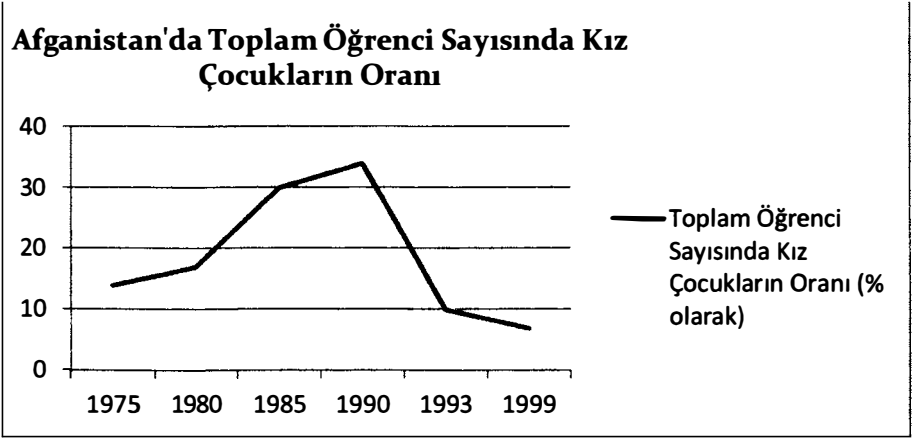

Resim 7: Devrimin pozitif yüzü Afganistan'da kız çocukların okullaşmasında ADHP rejimi büyük ilerleme sağlamıştı.

Öte yandan mücahitlerin "eğitime değil Marksist eğitime karşı oldukları" iddiaları ise tamamen demagojiden ibaretti.¹¹⁶ Zira aynı çevreler Nisan Devrimi'nden önce de kızlarını okula göndermiyorlardı. Bir başka bahane de kızların erkek öğretmenlerden ders almalarından duyulan

¹¹⁶Roy, age, s.159.

rahatsızlıktı. Bu bahaneyi ileri sürenler ADHP kız çocukları için köylere kadın öğretmen gönderse tepki göstermeyeceklerini ileri sürmekteydiler. Bu paradoksal tavır “hiç kimse kızını okula göndermezse kızları eğitecek kadın öğretmenlerin nasıl yetişeceği” sorusunu cevapsız bırakmaktaydı. Nitekim aynı paradoks, kadınların ancak kadın doktorlar tarafından muayene edilmelerine izin verilmesi tavrında da karşımıza çıkmaktadır. Bu tavır kadın doktor olmayan bir ülkede pratik olarak kadınların artık doktora görünememeleri anlamına gelmekteydi. Mücahitlerin hâkim olduğu bölgelerde kadınlar ancak Kızılhaç tarafından gönderilen Avrupalı gönüllü kadın ve hemşire bulabilirlerse tedavi olabilmekteydiler.¹¹⁷

Grafik 1: Afganistan'da ilkökul öğrencilerinin yıllara ve cinsiyete göre dağılımı. Samady Tablo4.s.38.

ADHP'nin genel siyasetindeki noksanları ne olursa olsun 1980'li yılların kadınların Afganistan tarihi boyunca en geniş haklara ve fırsat eşitliğine sahip oldukları dönem olduğunu söylemeliyiz. 1980 yılında kadınlar ilk kez erkeklerle aynı maaşı alarak çalışmaya başlamışlardı. O dönemde öğretmenlerin %70-80'i, doktorların % 50'si ve tıbbi personellerin %

¹¹⁷ Öte yandan mücahitler, kadınlara reva gördükleri bu kurala kendileri ne kadar uymaktaydılar? Kızılhaç'ın Pakistan'da kurduğu hastanelerde “hiç bir İslami kaygı ve kurala sahip olmayan” Avrupalı kadın doktor ve hemşirelerin yaralı mücahitleri tedavi etmesi İslami çevrelerde bazı homurtulara neden olmaktaysa da (Dağcı age, s.107-108) anlaşıldığı kadarıyla kadar ciddi bir sorun teşkil etmiyordu.

50'sinden fazlasını kadınlar oluşturmaktaydı.¹¹⁸ 1980'ler özellikle kızların eğitiminde başarı oranları dikkat çekiciydi. Kız çocukların okullardaki tüm öğrencilere oranı 1985'te %30'a 1990'da %37'ye çıkmıştı. Bu oranın artışıyla erkek öğrencilerin Afgan ordusuna veya mücahitlere katılmak için eğitim hayatını terk etmelerinin etkili olmakla birlikte, oranlardaki artış sadece erkeklerin eğitim alanından çekilmesiyle açıklanamaz. Zira kızların eğitime katılmasındaki artış oransal olarak erkeklerin çekilişinin çok üzerindeydi. Örneğin 1975'te tüm ülkede ortaokula gönderilen kız sayısı 9870 iken; 1990'a gelindiğinde 10 kat artarak 92 bine (erkeklerle oranı %30) çıkmıştı. Üniversitede ise kadın öğrenci oranı ülke tarihinin rekorunu kırmış durumdaydı. 1990'da Kâbil Üniversitesinde kayıtlı olan 24.300 öğrencinin 7.400'ü (%30) kadındı. 1990'da kayıt yaptıran 10.000 öğrencinin ise 6000'i kadındı.¹¹⁹ Eğer mücahitler iktidara geldikten sonra kadınların okumasını engelleyen uygulamalar başlamasaydı Afganistan tarihinde ilk kez kadınlar yükseköğretimde erkekleri geçeceklerdi. Nitekim rejimin çökmesi ile kızların eğitim hayatı dramatik biçimde geriledi. Orta öğretimde kız öğrenci oranı 1993'de % 16'ya 1999'da %6'ya yani 1950'lili yılların rakamlarına düşecekti. Grafik 1'e bakıldığında mücahitlerin yönetime gelişiyle kız öğrencilerin nasıl okullardan alınmaya başlandığı açık biçimde görülmektedir. Bu gerileyiş mücahitlerin kızların eğitime karşı olmadıklarına dair iddialarının pratik alanda yalanması anlamına da

¹¹⁸ Sayed Mobin Hashimi, Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel Ve Dini Durumu (Cüzcan Örneği) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s.21.

¹¹⁹ Samady, age, s.72. Bu sayılar Soğuk Savaş propagandistlerinin gerçekleri nasıl çarpıttıklarını da kanıtlayan ayrıntılarla doludur. Örneğin 1980'lerde ODTÜ tarafından yayınlanan anti-komünist broşürlerden birinde 1983'te Kabil Üniversitesi'nden kaçarak Pakistan'a sığınmış *İslam Medeniyeti ve Sanatı* profesörü Sayed Muhammed'in verdiği şu bilgileri okuyoruz: "1983 verileriyle Kabil Üniversitesi'ndeki öğrenci sayısı 6000'e düşmüştür. Bunun da ancak %10'u (600 kişi) erkektir. Bu erkeklerin de çoğu aslında öğrenci değil rejimin gizli polisi KhAD üyeleri veya parti militanlarıdır" B. Almqvist, "1983'te Afgan Savaşı, Sovyetlerin Kullandığı Nazi Taktiklerine Karşı Güçlenen Mücahit Direnişi", çev. Hakan Özdağ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1986, s.18-19. Gerçekte ise Kabil Üniversitesinde öğrenci sayısı hiçbir dönemde 20 binin altına düşmemişti ve bu sayının %70'i erkeklerden oluşmaktaydı. Üniversitenin asıl çöküşü mücahitlerin iktidarı alışından sonra başladı. 1990'da 24.000 olan öğrenci sayısı 1995'te 10.000'e düştü. Taliban'la birlikte de Kabil Üniversitesi'nde eğitim tamamen sona erecekti.

geliyordu. 1992'den sonra “Marksist” eğitim sona erdiğine göre kızların okula gönderilmesi önünde bir engel de kalmamıştı; ama verilen artık kızların okula gidememeye başladıklarını göstermekteydi.

Din Karşıtı Propaganda ve Eğitimin “Marksistleştirilmesi”

ADHP dönemi ile ilgili en büyük eleştiri “din karşıtı propaganda” ile yukarıda da sözünü ettiğimiz “eğitimin Marksistleştirilmesi” konusunda olmuştu. İki konuda da ADHP dönemi hakkında nesnel çalışma yapılmış değildir. Bu konudaki temel iddialar, örneğin, “Kuran-ı Kerimlerin meydanlarda yakılması”,¹²⁰ “Kuran okunmasının yasaklanması”,¹²¹ “tutuklulardan Kuran’ların ayakların altında çiğnemeleri istenmesi”¹²² “camilerin yakılması”, “namaz kılanların kurşuna dizilmesine” dair iddialar vb heyecan verici ve kışkırtıcı olmakla birlikte bunların gerçekliği yeterince sorgulanmıştır. Bu türden söylemlerle mevcut rejimlerin yıpratılmasına dönük yöntemler ne Afganistan’a ne de 1979 yılına özgüdür. Bu söylemler, Müslüman ülkelerde anti-modernist veya anti-komünist kampanyalar esnasında halkı galeyana getirmek amacıyla siyasal İslamcılarının her dönemde başvurduğu klasik propaganda yöntemleri olarak görülebilir.¹²³ Nitekim Afganistan tarihinde Emanullah Han’a karşı kışkırtılan kitleler de, Emir’in “Hristiyan olduğu”, “karısının dinden çıktığı” iddialarıyla harekete geçirilmişlerdi. Bu tür heyecan verici ithamların Afganistan gibi dindar bir ülkede 1929’da olduğu gibi 1979’da da karşılık bulacağı kesindi ve Batılı basın kuruluşları kendilerine aktarılan her bilgiyi –eğer bunlar ADHP rejimin aleyhineyse- teyit etmeden yaymakta sakınca da görmemekteydiler.

“İslam’a savaş açtıkları” iddialarına karşı ADHP kadroları halk içinde İslam dinine karşı bir söylemde bulunmadıkları gibi liderlerin konuşmalarına daima Besmele ile başlayıp¹²⁴ dini referanslara başvurdıkları görülmekteydi. Partinin tabanına doğru inildikçe zaten dinsel tavırlar daha da belirgin hale gelmekteydi. ADHP’nin şehitleri için sıradan İslami törenler düzenleniyordu.

¹²⁰Türkiye 27 Ağustos 1979.

¹²¹Türkiye 26 Ağustos 1978.

¹²²Barry, age, s.190

¹²³ Türkiye’de de Tek Parti döneminde camilerin ahır yapıldığı suçlamaları sürekli gündemde olmuştur. 1980 öncesinde Maraş, Çorum gibi illerde camilere bomba atıldığı iddiaları ile kitleler kışkırtılmıştır.

¹²⁴<https://www.youtube.com/watch?v=mvazZcAQzVY>.

Buna karşın karşıtları için onlar münafık veya kâfirdiler. Mücahit yapılanmaları savaştıkları insanların “kafir” olduğuna taraftarlarını o kadar güçlü biçimde inandırmışlardı ki savaşın sonlarına doğru (1989) Afganistan’a giden ve Pakistan sınırında gözlemlerde bulunan *Girişim* dergisi muhabiri Bekir Tank, mücahitlerin Afgan ordusundan esir alınan 80 kadar askerin “kendilerinin de Müslüman olduklarını” söylemesi karşısında şaşkınlık geçiriyordu. Bekir Tank şöyle yazıyordu: “Enterasan olarak esir düşen komutanların hepsi Afgan kökenli, hepsinin adı da Müslüman adı; Abdülhalik, Abdürrahim, Emanullah, Esadullah ama onlar Rusların işbirlikçisi idi. Şimdi hepsi bitkin durumda belki de yalvaracaklar, zorla askere alındıklarını söyleyecekler kendilerini de Müslüman olduklarını iddia edecekler. Samimi olabilirler mi sanmıyorum”¹²⁵ demekteydi. Kimin gerçek Müslüman olduğuna karar verme yeteneğine sahip olan Bekir Tank böylece Afganistan’da, gerçekte Afganlarla Afganların Müslümanlarla Müslümanların savaştığını - şaşkınlıkla da olsa- fark edip okuyucularına aktarmaktaydı.

Rejimi “İslam’a savaş açmakla suçlayanlar” içinde en radikal tutumun genellikle Batılı özellikle de Fransız araştırmacılarca takınıldığını görmek ilginçtir. ADHP “din karşıtı siyaseti” hakkında 1982’de M. Barry şöyle yazıyordu: “1978 darbesinin ardından yeni rejimin giriştiği ilk iş İslamiyet’e saldırmak, Müslüman din adamlarını tutuklamak, devlet daireler ve ordudaki inanç sahibi memur, subay ve askeri öğrencileri tasfiye etmek ve okullardaki müfredat programlarını din aleyhtarı konularla doldurmak olmuştur.”¹²⁶ O. Roy, M. Broxup, C. Lemercier-Quelqejay gibi klasik anti-komünist kaynaklara dayanan S.Boulouque de 1997’de şunları iddia etmekteydi: “(27 Nisan’dan) kısa bir süre sonra komünist hükümet din karşıtı kampanya başlattı. Kuran halka açık meydanlarda yakıldı. Dini yetkililer, imamlar tutuklandı ve öldürüldü. Şii nüfus içinde çok etkili bir dini grup olan Müceddidiler¹²⁷ aşiretinden 6 Ocak

¹²⁵ Bekir Tank, Afganistan Cephesinden Notlar Afgan İslami Cihadı Yeni bir Aşamada s.6-10. *Girişim* Sayı 40 Ocak 1989, s.15.

¹²⁶ Barry, age, s.182

¹²⁷ Yazarın Müceddidilerin Şii olduğunu sanması Afganistan hakkındaki bilgi düzeyini yansıtmaktadır.

*1979’da bir gecede aynı soydan gelen 130 erkek katledildi. Her din ve her mezhep için dini ibadet yasaklanmıştı”.*¹²⁸

Seneler boyunca Batı dünyasında tekrar ediliyor duran bu metinler nasıl değerlendirilmelidir. ADHP (*Halkî*) rejimi “radikal İslamcılarla” kendilerinin deyimiyle “gericiler” ve “İhvacılarla” mücadele ettiğini ve sıradan inananlarla hiçbir sorunu olmadığını savunmaktaydı. Rejimin radikallerle veya öyle olduklarından şüphelenilen kişi ve gruplarla yaptığı mücadelenin biçimi evrensel insan hakları kavramlarıyla asla kabul edilemeyecek derecede sert, hukuksuz ve zalimceydi. Ancak bu tutum “İslam’ın kendisine savaş açıldığına” bir kanıt olabilir miydi? Afganistan gibi bir ülkede –aslında herhangi bir Müslüman ülkede- halka açık törenlerle Kuranların toplatılıp meydanlarda yakılması, ibadetlerin yasaklanması gibi fantastik iddiaların, tarafsız haber kaynaklarına itimat edilmeden sahiplenilmesi o dönemde Soğuk Savaş siyasetinin bir gereği olarak görülmüş olmalıydı.

Asıl ilginç olan ise Afganistan’da radikal İslamcıların rejimin din karşıtı siyaseti hakkındaki değerlendirmelerinde, Fransız basınından çok daha objektif bir tutum takınmalarıydı. Afganistan cihadının en radikal kanadında yer alan ve Usame b. Ladin’in hocası olarak tanınan Abdullah Azam, ADHP’nin din karşıtı siyasetine değinirken şunları yazmaktaydı: *“Taraki başa geçer geçmez 15.000 Müslüman’ı öldürdü. İslam’a zıt kanun hazırlıkları yaptı. Bilhassa kadınlarla ilgili bazı mevzularda el koydu. Radyodaki İslami programların durdurulmasını emretti. Medrese ve üniversitelerden dini dersleri kaldırdı. Yerine sosyalist komünist görüşler koydu. Çiftçilerin işçilerin ve kadınların sosyalist kültür eğitimi kurslarına gitmelerini zorunlu hale getirdi. Bunun üzerine ulema Taraki’yi kâfir ilan etti ve ona karşı cihadın farz olduğuna hükmetti.”*¹²⁹

Azzam gibi bir radikalın, yakılan Kuranlardan ve yasaklanan ibadetlerden söz etmemesi dikkat çekicidir. Kuran’ın veya ibadetin yasaklanması gibi aşırı iddialara cevaben Batılı anti-komünist yazarlardan

¹²⁸Boulouque, age, s.931.

¹²⁹Abdullah Azzam, *Afgan Cihadı’nda İlahi Yardımlar*, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1988,s.991.

E. Girardet de “rejimin dindar kitleleri yatıştırmak için radyoda Kuran okuttuğunu, camilerden de düzenli olarak dini yayın yapıldığını”¹³⁰ belirtmekteydi. Kuran’ların meydanda toplanıp yakılması gibi bir iddiayı bir kenara bırakalım, Afganistan gibi tutucu bir ülkede dine saldırı olarak algılanan her türlü söylem ve eylem başka Müslüman ülkelere göre çok daha ani ve kitlesel tepkilere neden olduğundan rejim bu konuda dikkatli davranmak zorundaydı. Dinle ilgili temalar farklı zamanlar ve şekillerde provokasyon yaratmak için kullanılmıştı ve ADHP daha iktidarda değilken de bu alanın ne ölçüde hassas olduğunu farkındaydı. Örneğin 1970 yılında Lenin’in 100. Doğum yıldönümü anısına ünlü şair Hasan Barık Şefiyi (1931-2017) *Perçem*’de yayınladığı bir şiirinde geleneksel olarak peygamberler ve kutsal kişilere seslenirken kullanılan *durud* (selam) sözcüğünü Lenin için de kullandığı için kanlı olaylar baş göstermişti.¹³¹ Şiir yayınlanır yayınlanmaz camilerden çıkan kitleler protesto gösterileri başlamışlar ve olaylar üzerine hükümet *Perçem* gazetesini kapatmıştı. Bu olayın hemen ardından Kabil üniversitesinde kimliği bilinmeyen bazı kişiler bir Kuran’ı yırtıp sayfalarını herkesin görebileceği şekilde kampus alanına saçmış ve “komünistler Kuran’ı parçaladılar” haberi dört bir yana yayılmıştı. Gulbeddin Hikmetyar’ın örgütlediği öğrenciler bu olaydan dolayı solcu gençleri suçlayarak onarla saldırmışlardı.¹³² Bu türden provokasyonlar ADHP iktidara geldikten sonra da kesilmedi. Karmal bir konuşmasında Sovyet kardeşlerimiz (*biraderan-ı Şoraviye-ma*) dediğinde “Müslümanlarla kâfirler asla kardeş olamaz” şiarıyla mollaların liderlik ettiği protesto gösterileri başlamıştı. Tepkiler üzerine hükümet sözcüleri Sovyet dostlarımız (*dustane-i Şoraviye-ma*) demeye başlayarak kitleleri yatıştırmışlardı.¹³³

Gözden kaçmış küçük ayrıntıların büyük kitlelerin harekete geçmesine sebep olduğu bir ülkede, Z. Brzezinski’nin danışmanlığını yapmış ve Amerikan yardımlarının mücahitlere ulaştırılmasında kilit rol oynamış Zalmay Halilzad (d.1951) belirttiği üzere ADHP iki önemli hata yapmıştı.

¹³⁰Girardet, age, s.14.

¹³¹ Barık Şefiyi ‘Surud-i Perçem’, *Perçem*, (1968, 14 Mart 1968 (İlk Sayı) s. 6; Halliday, “Revolution in Afghanistan”, s. 24.

¹³² Sands-Qazizai, age, s.46.

¹³³ Marie Broxup, “Bugünkü Afganistan”, çev. Y. T. Kurat, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1985, s.20.

Birincisi “haklı gerekçelerle başlatılan kadın haklarına dair reformların rejim tarafından beceriksizce ve halkın hissiyatına ters düşen sembolik hareketlerle birlikte uygulanması ve hiç gerek yokken Kızıl bir bayrağa geçilmesi...”¹³⁴ Birçok gözlemci de dindarları asıl kızdıran meselenin kız çocukları için zorunlu eğitim kampanyası ve eğitimde dinsel müfredatta yapılan “din aleyhtarı” değişiklikler olduğunun altını çizmektedirler. Ancak müfredatta neyin değiştirildiği konusunda hiçbir doyurucu bilgi de verilmemektedir. Barry’nin o günlerde lise öğrencisi olan Afgan mülteciden aktardığı şikâyetleri şu şekilde özetleyebiliriz: “Yetkililer ders kitaplarımızda özellikle dinle ilgili bilgiler ihtiva edenleri aniden değiştirdiler. Bunların yerini Marksizm’i anlatan kitaplar okutmaya başladılar. Önceki öğretmenler yerine Sovyet Tacikistan’ından öğretmenler getirdiler. ‘Eski kitaplardan ne öğrendiniz? Artık yeni ve ilerici kitaplar okuyunuz. Bu şekilde Sovyetlerde olduğu gibi ilerleyip sefaletten kurtulacaksınız’ dediler.”¹³⁵

Eğitimin “Marksistleştirilmesi” ile ilgili anlatılar ve tanıklıklar daha ziyade, öğretmenlerin “din karşıtı tavırları”, öğrencilerin sürekli olarak siyasi propagandaya ve törenlere katılmaya zorlanmaları; hatta “devrimin korunması için” silahlı eğitim vermeye başlanması gibi eğitim dışı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak mücahitlerin etkisi altında kalan kitleler çocuklarını devletin okullarından çektiler. Okullarda öğrenci azalmasını yurt dışına yapılan göçlerle de açıklamak mümkündür ama erkek öğrencilerdeki belirgin düşüş göçten ziyade cihada veya resmi orduya katılımı ile açıklanabilir. Nitekim 1990 yılındaki rakamlara bakıldığında Ortaokuldaki kız (92.083) ve erkek (90.257) öğrencilerin eşitlenmesi erkeklerin yaşları büyüdükçe eğitimden tamamen çekildiklerini göstermektedir.

Muhalliflerce eleştirilen bir diğer konu, ilköğretimde din derslerine ayrılan saatlerin azaltılıp yerine sayısal ve anadil dersleri konulmasıydı. Örneğin 1975 yılında bir ilkokul öğrencisi haftada 4 saatlik Kuran ve din eğitimi dersi alırken, 1980’de bu oran haftada 1 saate indirilmişti. Onun yerine matematik dersinin saat sayısı 4’ten 6’ya çıkarılmıştı. Ortaokul

¹³⁴Zalmai Halilzad, “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan”, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği’nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.199

¹³⁵Barry, age, s.183.

müfredatı ve ders saatleri hemen hemen değişmemişti. Eskiden olduğu gibi haftada 2 saat din dersi vardı; yoğunluk 11-12 saatle fen ve matematik derslerine ayrılmıştı. Dört saat de tarih ve coğrafya dersi veriliyordu. Arapça yerine ise anadil (Özbekçe/Türkmençe vb) dersi konulmuştu.¹³⁶ Anaokulları ve ilkokullarda çocuklara ağırlıklı olarak Rus/Sovyet edebiyatı okutulduğu görülmektedir. Örneğin Agniya Barto'nun (1901-1981) çocuk hikâyeleri, Azeri şair Timur Elçin'in (1924-1992) şiirleri, *Beyaz Karga*, *Karınca ve Çekirge* gibi Rus halk masalları, Yuri Çerapanov'un (d.1922) resimli çocuk hikâyeleri, Maksim Gorki'nin *Serçecik'i*, Tolstoy'un *Üç Ayı* veya *Küçük Kız ve Mantarlar* adlı çocuk masalı çocuk öyküleri müfredata alınmıştı.¹³⁷ Bu örnekler eğitimin Sovyetleştirilmesi olarak görülebilirdi; ancak yukarıdaki listenin “Marksistliği” tartışma götürmekteydi.

Eğitimin “Marksistleştirilmesine” dönük eleştiriler en yoğun biçimde üniversite eğitime yönelik olmuştur. Bahsi geçen dönemde Afganistan'da tek bir üniversite vardı: 1946'da kurulan Kabil Üniversitesi. Soğuk Savaş boyunca Afganistan'ın siyasal liderlerinin büyük bölümü bu üniversitede yetişmiştir. Üniversitede eczacılık, mühendislik, iktisat ve hukuk gibi bölümleri 1950'li yıllarda Batılı ülkelerin yardımlarıyla kurulmuştu.¹³⁸ 1967'de Sovyetler Birliği'nin yardımı ile kurulan Politeknik Enstitüsü ülkede ağır sanayi, sulama kanalları, modern ziraat, maden teknik, petrol arama ve petrol rafinerisi konusunda uzmanlar yetiştirmekteydi ve İslami muhalefete göre “komünist faaliyetlerin” merkezlerinden biriydi. Gerçekte ise buradan mezun olanlar genellikle ülkenin modernleşmesine ikna olmuş teknik insanlardı ve çoğu iç savaşın başlamasıyla Batı ülkelerine iltica etmişlerdi. Komünist öğrencilerin asıl güçlü oldukları yerler Politeknik değil, hukuk, iktisat ve mühendislik fakülteleriydi.

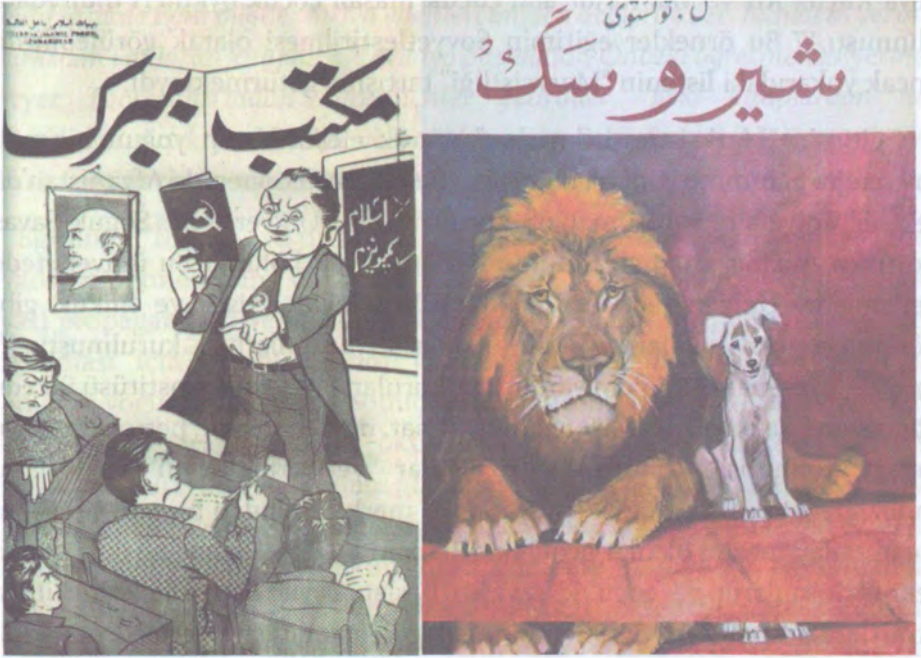
Üniversite müfredatının “Marksist teoriye göre yeniden düzenlenmesinin diğer kanıtlarına” bakıldığında anti-komünizmin

¹³⁶Samady, age, s. 40,75.

¹³⁷Program-i Dersi-yi Kodekistan, Naşarat-i Vezaret-i Talim ve Tarbiye, Kabil, 1983, ss. 20-21.

¹³⁸ İslami muhalefetin en önemli liderleri bu fakültelerin öğrencileridir. Mısır *el-Ezher* Üniversitesinin yardımlarıyla 1968'de kurulan İlahiyat Fakültesi de cihat hareketine çok sayıda kadro yetiştirmekle birlikte, buradan mezun olanlar genellikle cihat hareketinin manevi liderleri oldular. Mücahit örgütlerin askeri kanadına önderlik edenler genellikle mühendislik fakültesinden mezun olanlardı.

Marksizm'den ne anladığını gösteren ilginç örneklerle rastlıyoruz. Mesela İngilizce derslerin ağırlığının azaltılması, Rus dili bölümünün kurulması, sosyoloji, diyalektik materyalizm ve dünya edebiyatı tarihi gibi zorunlu derslerin müfredata girişi, tarih derslerinde Emanullah Han'ın övülmesi, edebiyat tarihinde Marksist şiirler okutulması hatta büyük klasik şair Ali Şir Nevai'nin yüceltilmesi gibi adımlar "Marksist" eğitim başlığı altında incelenebilmiştir. Kübalı öğretim görevlilerince Kabil Üniversite'sinde bir İspanyol Dili Edebiyatı bölümünün açılması da eğitimin Marksistleştirilmesine " kanıt olarak gösterilebilmiştir. ¹³⁹

Resim 8-9: Solda, Eğitimin “Marksistleştirilmesini” eleştiren bir mücahit afişi. Mekteb-i Babrak yazısı altında şeytanileştirilmiş hatlarıyla Karmal öfkeli öğrencilere Marksist propaganda yapıyor. Arkasında Lenin’in bir resmi var. Tahtada İslam yazısının yanına bir çarpı konulup komünizm sözcüğü onaylanmış. sağda: ADHP dönemi okul kitaplarından Tolstoy’un Şir ve Seg (Aslan ve Köpek) hikayesi (Moskova 1975).

¹³⁹Almqvist, age,s. 19.

Resim 10-11: Afganistan Demokratik Cumhuriyeti ilkokullarında okutulan Sovyet kitaplarına örnekler. Solda: Timur Elçin'in *Dohter-i Berfi* (Kar Kızı) adlı kitabı (Moskova tarihsiz), Sağda Rus halk masalı *Rube u Hergûş* (Tilki ve Tavşan), (Moskova 1973).

Sonuç olarak Afganistan Demokratik Cumhuriyeti yıkılıp mücahitlerin iktidara gelmesinden sonra müfredat “Marksizm’den” arındırılmış ve mücahitlerin Pakistan’daki mülteci kamplarında kurdukları alternatif sisteme göre uyarlanmıştır. Bu sistemde haftada 10-16 saat Kuran ve *İslamiyat* dersleri ile 4 saat Arapça okutulmaktaydı. Müfredatta tarih, coğrafya, fizik, kimya, biyoloji gibi dersler yoktu. Tüm bu temel branşların yerine haftada iki saatlik *İlim* dersi okutulmaktaydı. Devlet okullarında 6 saati bulan matematik dersi yerine de medreselerde iki saatli aritmetik okutulmaktaydı. Söylendiği üzere eğitimin İslamileştirilmesi kızların okuldan alınmalarını engellememişti. Müfredat genel olarak Ortaçağa dönmüş ve aritmetik, ilim derslerindeki konular hemen hemen İbn Sina çağındaki bilgiyle sınırlı hale gelmişti. ADHP rejimi çöktükten sonra yaşanan önemli bir değişim de Özbekçe Türkmence gibi anadil derslerinin müfredattan kaldırılmasıydı.¹⁴⁰

¹⁴⁰Samady, age, s. 90.

Maocu Gruplar

Afganistan “*elinde tuttuğu cetvelle cahil toplumu eğitmeye çalışan bir okul müdürü görünümündeki ADHP*”¹⁴¹ ile Ortaçağa ait ne varsa değişmeden kalmasından başka bir hedefi olmayan mücahitlerin kısır çatışmasına mahkûm muydu? Aslında Afganistan sol içinde alternatif bazı hareketlere sahipti ve başlangıçta da bu hareketlerin gelişmesi için uygun bir zemin varmış gibi görünüyordu. Özellikle 1970’lerin başında ADHP parçalanmalarla zayıflarken; Maocu gruplar güçlenmeye başlamışlardı. Maocu hareketin kaynağını 1950 yılında yayınlanan *Neda-yi Halk* (*Halkın Sesi*) adlı bir gazete etrafında toplanmış olan aydınlar oluşturmaktaydı. 1950’li yılların başında politik parti kurmak serbest olduğundan *Neda-yi Halk* grubu *Hizb-i Halk* (*Halk Partisi*) adıyla partileşmişti. Parti *Veys Zalmiyan* örneğinde olduğu gibi demokratik devrimci bir programa sahipti.¹⁴² 1952 yılında diğer partiler gibi Halk partisi de kapatılmış ve liderleri tutuklanmıştı. Halk Partisinin kurucularından olan Abdurrahim Mahmudi (1905-1961)¹⁴³ 1964’te taraftarı olan gençlerle birlikte *Hizb-i Demokratik-i Navin*’i (Yeni Demokratik Parti) kurmuştu. Ancak bu grup kitlesel anlamda ADHP ile rekabet edebilecek düzeyde değildi.¹⁴⁴ Hareket daha çok yayın organı nedeniyle *Şule-yi Javid* (*Sonsuz Meşale*) adıyla tanınmıştı.

Aslında Afganistan coğrafi şartları, köylü yoğunluklu nüfusuyla teorik olarak Maocu bir hareketin gelişimine müsait bir ülkeydi. Ancak dinsel, etnik ve aşiretsel kodlara dayalı bölünmeler köylülüğün bu ülkede bir bütün olarak hareket etmesine tarih boyunca engel teşkil etmişti. Yoksul köylü yığınları diğer etnik gruplardan köylülerle yan yana gelmektense kendi derebeyleri ile birlik içinde olmayı tercih etmekteydiler. Bu kalıpları

¹⁴¹Roy, age, s.145.

¹⁴²Saaiee, age, s. 61.

¹⁴³Mahmudi, 9 Temmuz 1952’da Zahir Şah rejimi ve Davut Han’ın başbakanlığı döneminde hapsedildi, işkence ve baskıya maruz kalan Mahmudi, 1961 yılında bitkin bir haldeyken ailesine teslim edildi. Ancak kısa bir süre sonra 21 Ekim 1961’de hayatını kaybetti. Mahmudi, Atatürk’ün görevlendirmesi üzerine Afganistan’a giderek ülkenin ilk Tıp Fakültesi olan Kabil Tıp Fakültesi’ni kuran Kamil Rıfka Urga’nın (1880-1966) öğrencisi ve Kabil Tıp Fakültesinin ilk mezunlarından. Bugün Afganistan’da yasal bir parti olan Hembestegi-yi Milli kendisini Mahmudi’nin takipçisi olarak tanımlamaktadır.

¹⁴⁴Tanin, age, s. 133.

yıkma iddiasında olan *Şule-yi Javid* ise köylülerle yakınlaşmayı başaramadığı gibi solcu gençlik hareketiyle de mesafeli sekter bir grup olarak kalmıştı.¹⁴⁵ Nitekim hareket içindeki tartışmalar sonucu genç Maocu gruplar hareketi terk ederek farklı örgütler kurmaya başladılar. 1970'ler boyunca *Şule-yi Javid*'ten beş ayrı Maocu grup ayrılmıştır. Böylece Maocu hareket –eğer bir şansı vardysa da- bu bölünmeler sonucu etkinliğini hızlı biçimde yitirdi. 1978'e gelindiğinde Afganistan'da Maoculuğu savunan 20'den fazla hareket faaliyet halindeydi.¹⁴⁶ Yeni kurulan bu hareketler başlangıçta ülkenin en dağlık bölgelerinden biri olan Bâmiyân'da Şii gençler arasından belli bir taraftar toplamayı başarmışlardı. Zira Şii Hazaralar Afganistan'da son iki üç asırdır sürekli baskı altında tutulmuş ayaklanma geleneğine sahip ve işgal edilmesi çok zor bir coğrafyada yaşayan bir halk olarak eşitlikçi söylemlere yakınlık duymaktaydılar. Ancak İran İslam Devrimi sonrası Şiiler yönlerini İran'a döndüklerinden bu alanda da çalışma yapılması giderek zorlaşmıştı.

Afganistan'da Maocu hareket 1970'ler boyunca İslamcı grupların saldırısına uğradı. 1978'de ADHP'nin iktidarı ele geçirmesiyle Maocu gruplar kendilerini iki cepheden saldırı karşısında buldular. 1978-1980 yılları arasındaki şiddet döneminde ADHP hükümeti çok sayıda Maocu lideri idam etti. Çin Halk Cumhuriyeti'nin mücahitleri destekleme kararı ve bazı Maocu grupların "Sovyet sosyal emperyalizmine" karşı mücadele amacıyla mücahit örgütlerle ittifak kurması Maocuları karşı devrimciler olarak algılanmalarına sebep oldu. Bu dönemde en etkili Maocu örgüt Abdülmecid Kalakani'nin liderlik ettiği Afganistan Halkının Özgürlük Örgütü (Sazman-i Azadibahş-i Mardom-i Afganistan/SAMA) adlı yapıydı Abdülmecid Kalakani 1980 Şubatında tutuklandı ve Haziran'da idam edildi.¹⁴⁷

1980'lerde küçük Maocu gruplar Dr. Faiz Ahmed (1946-1986) liderliğinde *Sazman-i Rihayi Afghanistan/SRA* (Afganistan Kurtuluş Örgütü) etrafında birleştiler. SRA ADHP'ye karşı etkili bir gerilla mücadelesi verdi ve çatışmalarda 120 üyesini kaybetti. Öte yandan ADHP hükümetine ve Sovyet

¹⁴⁵Tanin, age, s.133.

¹⁴⁶Saaie, age, s.73.

¹⁴⁷Oğuz, age, s.250.

askerlerine karşı verdikleri silahlı mücadeleye rağmen mücahitlerin gözünde Maocuların da sonuçta diğer komünistlerden bir farkları yoktu. Faiz Ahmed ve SRA liderleri, mücahit önderlerden Hikmetyar tarafından 1986'da Peşaver'de kurşuna dizildiler. Faiz Ahmed'in eşi olan Mina Kışvar (1956-1987) 1977'de Maocu kadın hareketi *Cemiyet-i İnkılabi-yi Zenan-ı Afganistan/RAWA* (Afganistan Devrimci Kadınlar Örgütü)nün kurulmasına önderlik etmişti (1977). Mina Kışvar da 1987'de 30 yaşındayken Peşaver'de suikastta kurban gitti. Bazı kaynaklar bu cinayetten ADHP'ye bağlı gizli servisi (KhAD) sorumlu tutmaktaysalar da Mina Kışvar'ın da kocası gibi *Hizb-i İslamî*'nin hedefinde olduğu bilinmektedir. Sonuç olarak Afganistan'da Maocu hareket iki cephede birden verdiği kavgada bütün belli başlı önderlerini yitirmiş ve büyük ölçüde silinmiştir.

Karmal'ın Restorasyonu

Aralık 1979'da Hafızullah Emin Sovyet askeri operasyonu sonucu devrildi. Emin'in devrilmesinden sonra iktidara getirilen Babrak Karmal ülkede bir ulusal uzlaşma siyaseti başlatmıştır. 28 Aralık 1979'da ilk kez halkın karşısına çıkan Karmal'ın basın açıklamasından sonra yanındaki mollalar da hükümetin başarısı için dua etmişlerdi. Karmal'ın ilk işi tüm siyasi mahkûmlar için af çıkarmak ve Emin'i "CIA ajanı ve olmakla itham edip geçmişte yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak göstermekti."¹⁴⁸ Konuşmasında Karmal şunları söylemekteydi: "*Afganistan'ın imanlı Müslümanları, Sünniler ve Şiiler ulemalar ve din adamları, ülkenin kahraman ordusunun askerleri ve subayları Afgan ticaret ve iş adamları, yurtsever toprak beyleri, çalışkan zanaatkârlar, huzuru bozulmuş olan Afganistan kabileleri, ülkenin çobanları ve göçebelere, hükümet memurları, aydınlar ve ilerici gençler, işçiler ve köylüler, anneler ve babalar, cellat, katil ve şarlatan H. Emin ve köpekleri tarafından ezilmiş olan herkes, hepinizi selamlarım. Asya'nın kalbinde despotizm zincirinin bir halkasının H. Emin ve köpeklerinin rejiminin kırıldığını bütün dünyaya duyuruyorum. Bu halk ve vatan haininin otokratik ve kanlı rejimi kendi cinayetlerini ağırlığında çöktü*

¹⁴⁸ Babrak Karmal, "Der Celse-i ba Şukuh-i Bistumin Salgerd-i Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan", Matbaa-i Hizbi, Kabil 1984, s.3-48

ve onun korkunç maceralarına son verildi.”¹⁴⁹ Artık yaşananlardan dolayı Emin’n “günah keçisi” ilan edildiğ bir aşamaya geçilmişti.

Partinin resmi yayın organı olan *Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr*’de benzer suçlamalar Karmal dönemi boyunca tekrar edildi; Hatta A. Ratibzad, Mir Ekber Haybar cinayetinden dahi Emin’i sorumlu tutan bir yazı kaleme aldı. ¹⁵⁰ Karmal Emin’i hain, şeytan, cellat, katil ve CIA ajanı olmakla suçladıktan sonra “*Şu şartlar altında görevimiz doğrudan sosyalizm değildir; tarihi görevimiz Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nin payidar etmektir. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nin amacı, ilerici, sosyal ve politik temelleri, Sevr (Nisan) Devrimi’nin bu büyük başarısını genişletecek ve güçlendirecek, ulusal ve demokratik anti-feodal, anti-emperyalist ve anti-komprador devrimi nihai zafere taşımaktır*” demişti. ¹⁵¹ Acil programlarını ise şu şekilde özetlemişti: 1-Hafızullah Emin’in tutuklattığı siyasi mahkûm ve mahpusların serbest bırakılması. 2-Tüm anti-demokratik ve insan karşıtı düzenlemeleri yürürlükten kaldırılması ve keyfi tutuklamaları, gözaltı ve kovuşturmaları, resen ev ve mülk aramalarını yasaklanması. 3-İslam’ın kutsal ilkelerine saygı, vicdan özgürlüğü, inanç ve dini törenlere saygı, Aile sistemini desteklenmesi ve mülkiyet ilkesine saygı. 4-Bireysel ve toplumsal güvenliğin ve dokunulmazlığın yeniden sağlanması, ülkede barış, huzur ve devrimci düzenin inşası. 5-İlerici ve yurtsever partiler ve STK kurma özgürlüğü, basın, gösteri ve miting hakkı, çalışma ve eğitim hakkı, haberleşme, telekomünikasyon özgürlüğü ve mektup mahremiyeti dahil olmak üzere demokratik özgürlükler için sağlıklı koşulların sağlanması, seyahat ve ev güvenliğinin artırılması. 6-Ülkenin yeni nesil gençlerine ve okul öğrencilerine, üniversite öğrencilerine ve aydınlarına ayırım gözetmeksizin ilgi ve yardım sağlanması. ¹⁵²

Siyasi ortamı yumuşatmak için Karmal yönetimi 4.000 civarında siyasi mahkûmun dozerlerle gömüldüğü toplu mezarların ortaya çıkarıldığını ilan etti. ¹⁵³ Karmal’ın ekibi idareyi devraldıktan sonra ADHP’nin kendinden

¹⁴⁹ Engin, age, s.156.

¹⁵⁰ *Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 2, s.7.*

¹⁵¹ Babrak Karmal, Beyaniye-yi Tarihi-yi Babrak Karmal der Bare-yi Meşi-yi Siyasi-yi Devlet-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan, Matbaa-yi Hizbi, Kabil, 1980. s. 3-5.

¹⁵² Karmal, age, s.

¹⁵³ *Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 6, s.4*

uzaklaştırdığı çeşitli sol fraksiyonları kazanmaya ve Partinin tabanını genişletmeye çalıştı. Öncelikle Emin zamanında hapse atılanların büyük bölümü serbest bırakıldı.¹⁵⁴ 15.000 siyasi mahkûmun salıverildiğini ve hapishanelerde sadece Emin rejimi destekçisi 90 kişi kaldığı ilan edildi. Hükümet ayrıca geçmişte dinsel ve ulusal değerlere karşı anlamsız bir savaş açıldığını ancak bu dönemin sona erdiğini, kabineye ticaret, tarım, toprak reformu ve halk sağlığı bakanlıklarının başına ADHP’li olmayan siyasetçiler getirildiğini, Pakistan ve İran’la da ilişkilerin düzelmesini istediklerini açıklıyordu.¹⁵⁵

Resim 12: Toprak reformunun yol açtığı sarsıntıyı yatıştırmayı amaçlayan Karmal dönemi afişi. “Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti, yasaların hükümlerine uygun olarak köylülerin ve diğer toprak sahiplerinin mülkiyet haklarına saygı duyar ve garanti eder”.

¹⁵⁴Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 3, s.4.

¹⁵⁵Karmal, “Hür ve Bağımsız Bir Afganistan Kurmak İçin”, s. 76-77.

Bu çabalar kısmen başarılı oldu. Daha önceden fazla tanınmayan ılımlı bir isim olan Necmeddin Kaweyani partinin örgütlenme şubesinin başına getirildi. 1980'lerin ilk yıllarında halka açılma siyaseti sonucunda ADHP'ye bağlı sendika, gençlik ve kadın kollarına 300.000'den fazla Afgan üye olmuştu.¹⁵⁶Ulusal Uzlaşma Komisyonu kurularak ADHP'ye üye olmayanlar da yönetime ortak edilmişti. Zamanla ADHP üyesi olmayan üst düzey idarecilerin oranı %40'ı bulmuştur. ADHP ilk kez bir kadın üyeyi (A. Ratibzad) yedi kişilik politbüroya alarak kadınlar arasında örgütlenme çabalarına hız verdi. Türkçe konuşan (Özbek, Türkmen, Kırgız vb) topluluklar ile Hazaraların destekleri alınmaya çalışıldı. Başbakanlığa Hazara kökenli Sultan Ali Kıştmand getirildi ki Afganistan tarihinde bir Hazara ilk kez bu kadar önemli bir göreve gelmekteydi. Türklerin kazanılması için anadilde eğitim olanakları artırılmış, radyolarda ilk kez Özbekçe Türkmence yayınlar yapılmaya başlanmıştı.¹⁵⁷ Kabil Üniversite'sinde Özbek Dili bölümü açılmış ve çok sayıda Özbekçe, Türkmence dergi, kitap basılmaya başlanmıştı.¹⁵⁸ Bu çabaların karşılıksız kalmadığı kısa zamanda görülmüştür. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde komutanları ve askerleri tamamen Özbeklerden oluşan milis (*milişa*) kuvvetleri rejimin en güvenilir ve etkin destekçileri haline gelmişlerdi. Sonradan tüm dünyaca tanınacak olan Raşid Dostum liderliğindeki 30 kişilik küçük Özbek milis kuvveti birkaç yıl içinde gönüllü katılımlarla 16.000 militanı olan güce dönüşecekti. Partinin tabanının genişletilmesi çabaları sonucunda ADHP'nin 10.000 dolayında olan üye sayısı 1980 sonunda 40.000'e 1983'te ise 140.000'e çıkacaktı.¹⁵⁹ Milisler rejim için resmi ordudan daha güvenilir birliklerdi. Bu dönemde köylüler arasında çok sayıda ünlü milis lideri yetişti. Örneğin Kumandan Nazirhal Özbek o dönemin en tanınmış kadın milislerindendi. Nazir Hal Şibirgan şehri yakınlarında büyümüş bir köy kızı idi. Dostum'un kuvvetlerine yardımcı olan Nazirhal sonradan köyünün kadınlarını bir araya toplayarak mücahitlere karşı kendi silahlı grubunu oluşturmaya karar vermiş ve

¹⁵⁶Wahab ve Youngerman, age, s.166.

¹⁵⁷Halliday Revolution...s.39.

¹⁵⁸Zerai, age, s.65.

¹⁵⁹ F. Halliday ve Z. Tanin, "The Communist Regime in Afghanistan 1978-1992: Institutions and Conflicts", *Europe-Asia Studies*, 50: 8, 2008, s. 1363.

Cuzcan, Faryab ve Ser-i Pul illerindeki çatışmaların çoğuna katılmıştı. Dr. Necibullah tarafından kahramanlık unvanı verilen Nazirhal, Çekoslovakya, Özbekistan ve Türkmenistan'daki kadın kongrelerine de gönderilmişti.

Rejimin güçlenmesi için atılan adımlardan biri ise önceden “feodalizmle mücadele” adına ihmal edilmiş olan aşiretlerle ittifak kurulabileceğinin keşfedilmesiydi. Zira Peştun aşiretlerin çoğu kendi bölgelerindeki mücahitlerden –özellikle bunlar kendi etnik gruplarından değillerse– rahatsız konumdaydılar. Aşiret yapısı sosyolojik açıdan “ümme birliğini” savunan cihatçı örgütlerin de hedefindeydi. Sınır aşiretleri arasında hükümeti desteklemeseler de mücahitlerle de çatışma içinde olanlar olduğunu Erdem Bayazıt'ın anılarında da görüyoruz. Aslında çoğu aşiret de ikili oynamaktaydı. Aşiretler için kan bağı dini kimlikten üstün tutulduğundan rejim aşiret liderlerini kendi tarafına çekerek tabanını genişletmeye başladı.¹⁶⁰ Rejim kan bağına mücahit cepheler dağıtmak için kullanabilirdi. Peştunların aşiret töresi (*Peştunvali*) öylesine güçlüydü ki Peştun bir komünist öldürüldüğünde intikamını kendi aşiretinden bir mücahit de alabilmekteydi.¹⁶¹ Aşiretlerle dayanışma “kabile demokrasisi geleneğini” devrime kazanmak olarak formüle edildi.¹⁶² Burada kastedilen kabilelerin geleneksel meclislerle (*Loya Jirga*) karar alma gelenekleriydi. 1985'te tüm eyaletleri kapsayan bir *Loya Jirga* seçimi yapıldı ve 1796 üyeli geleneksel meclis toplandı. ADHP Genel Sekreteri Mahmud Baryalai'nin verdiği bilgilere göre *Loya Jirga*'nın sadece %20'si ADHP temsilcilerinden

¹⁶⁰ Aslında aşiretçilik ve hemşericilik Afgan siyasetinde daima güçlü bir unsurdur. Örneğin Pul-i Çarhi cezaevinde binlerce devrimci mahkûm hayatını kaybederken, rejimin en kararlı düşmanlarından biri olan Ebul Sayyaf salıverilmişti. Bu olay Hafızullah Emin'le Sayyaf'ın hemşeri olmalarıyla açıklanmaktadır.

¹⁶¹ Braithwaite tanıklıklara dayanarak şu olayı naklediyor. Ağustos 1984'te Paktia vilayetinde mücahitlerin uzaktan kumandayla patlattıkları bir mayın sonucu KhAD'ın (komünistlerin istihbarat örgütü) önde gelen sorumlularından biri ölmüştü. Ertesi gün yanında “çam ağacı gibi uzun dört gençle” ihtiyar bir adam Paktia'daki Sovyet danışmanını bürosunda ziyaret etti. Bunlar ölen KhAD görevlisinin mücahitlerden yana olan babası ve kardeşleriydiler. Karşılıklı sohbet ve içilen çaylardan sonra baba, oğlunun “hangi mücahit grubunca öldürüldüğünü” sordu. Sovyet danışmanı grubun liderinin adını onlara söyledi. İhtiyar ve oğulları danışmana teşekkür ederek “bu işe karışmamalarını ve kendi intikamlarını kendilerinin alacağını” söyleyerek oradan ayrıldılar. Braithwaite, age, s.184.

¹⁶² M. Baryalai, “Ulusal Gelenekler Devrime Hizmet Ediyor”, *Yeni Çağ* 4(262), 1986, s.72.

oluşmaktaydı. Sınıfsal olarak üyelerin %25'i kabile reisi, %11'i dini lider, %26'sı köylü, %11 işçi, %3'ü esnaf ve burjuvaydı Böylece Afganistan'ın "tüm sosyal dokusunun" geleneksel meclise yansıtıldığı savunuluyordu. Yine rejimin açıklamasına göre seçimlere katılım oranı şehirlerde %90 kırsal bölgelerde ise %86 düzeyindeydi.¹⁶³Şehirlerdeki katılım düzeyi muhtemelen doğrudur, ancak kırsal alanlar için verilen oran abartılı durmaktadır. Öte yandan M. Baryalai'nin Afganistan tarihinde ilk kez bu ölçüde geniş katılımlı bir *Loya Jirga* seçimi yapıldığını söylemesi gerçeği yansıtmaktaydı ve bu adım partinin kırsal alanda güçlendiğini işaret ediyordu. ADHP'nin aşiretlerle işbirliği siyaseti ise partinin feodalizmi bir an önce tasfiye etmeye kararlı "sol sekte" tavrından geleneklere ve otonomik yapılara sırtına dayamayı tercih eden popülist çizgiye kaydığını göstermekteydi. Karmal, toprak reformunun da başarısızlığını kabul ediyor ve buna da -her zaman olduğu gibi- Emin'in yanlış siyasetinin, gericilerin sabotajlarının ve devletin maddi olarak hazırlıksızlığının sebep olduğunu belirtiyordu. Şimdi yeniden 183.000 aileye toprak verileceğini; ancak bu sefer tarım kooperatifleri ve devlet yardımlarıyla köylünün destekleneceğini vaat ediyordu.¹⁶⁴

Karmal'ın attığı adımlardan biri de din adamları ve dindar gruplarla partinin arasını düzeltme çabasıydı. Anti-komünist yazarlardan Halilzad Sovyet ordusu Afganistan'a girdikten sonra "İslam'a büyük önem veren yeni bir stratejiye geçildiğini, "Mukaddes İslam dinine saygı" ibaresinin parti programına da alındığını, Karmal'ın iyi bir Müslüman lideri görüntüsü vermek için adeta Humeyni ile yarıştığını" yazmıştır.¹⁶⁵ Karmal, konuşmalarını sürekli olarak Kuran ayetleri ile süslüyor İsrail ve siyonizmi hedef alıp mücahitlerin İsrail tarafından desteklendiğini ima ediyor¹⁶⁶, çıkarılan kanunların İslâmî geleneklerle uyumlu olduğunu "hatta sosyalizm ile İslâm'ın aynı hedeflere sahip olduğunu savunuyordu" 1980'de Afganistan bayrağına İslâm'ı sembolize eden yeşil renk yeniden eklenirken; devlet fonlarıyla Kuran ve dinî eserler basılmaya başlandı ve Başbakanlığa bağlı bir İslam İşleri Dairesi kuruldu. Karmal, tarihte ilk kez mollaların

¹⁶³Baryalai, age, s.75-77.

¹⁶⁴B. Karmal, "Halkla Kopmaz Bağlar", s.570.

¹⁶⁵Halilzad, age, s.200-201.

¹⁶⁶Halilzad, age, s.201.

toplandığı bir konferans düzenliyordu.¹⁶⁷Bu proje kapsamında 251 yeni cami inşa edilip 1500 tekke ve mescit de restore edilmişti. Hacca gidecekler için devlet fon ayırıyor ve Sovyetler Birliği'nin “din düşmanı bir ülke olmadığını göstermek amacıyla” mollaları Sovyetler Birliği'ne ziyarete götürüyordu. Burada Sovyet Müslümanları Başmüftüsü Babahanov Afgan mollaları kutsal mekânları ve camileri gezdirerek “Sovyetlerin Müslümanlara düşman bir ülke olmadığını” söylüyordu. Muhalefete göre “göz boyamaktan ibaret olan bu girişimlerin rejime hiçbir faydası yoktu ve tüm bunlar sadece Karmal'ın ‘ikiyüzlülüğünün’ kanıtlarıydı” Dönemin İslami muhalefetine bastırıldığı afişlerde B. Karmal'ı dilinde tevhid (*La ilahe illallah*) kalbinde orak çekiçle resmedildiğini görüyoruz. Öte yandan mücahitler tarafından rejimle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle öldürülen yüzlerce din adamı¹⁶⁸ rejimin “din açılımının” mücahitlerin iddia ettiği kadar başarısız olmadığını da göstermekteydi. Zaten bütün aleyhteki propagandaya rağmen Afgan cihadının liderlerinin geleneksel mollalar olmadığı bilinmektedir. Mollaların büyük bölümü Sünni geleneğe uygun olarak iktidarda kim varsa onunla uyumlu çalışma eğilimindeydiler.

Rejimin güçlenmesi için *Halkî*lerin korkuttuğu ulusal burjuvazinin de desteği alınmaya çalışıldı. Başbakan Kıştmand “ulusal burjuvaziye çağrı yaparak devletin özel işletmelere asla müdahil olmayacağı; hatta yabancı sermayeye de karşı olmadıklarını” ilan etti.¹⁶⁹ Kıştmand ayrıca “Emin rejimi tarafından haksız yere el konulan tüm arazilerin, dükkânların taşınır taşınmaz servetlerin sahipleri yurt dışından dönmeleri şartıyla iade edileceğini” açıklıyordu¹⁷⁰. Devrimin burjuva karakteri düşünüldüğünde bunlar oldukça geç atılmış adımlardı. *Halkî* dönemdeki parti teorisi “feodalizm tasfiye edilirken yerine kapitalizmin inşa edilemeyeceği, Afganistan'ın ‘kapitalist olmayan yoldan’ kalkınarak ve kapitalizmi atlayarak doğrudan sosyalizme geçeceği” yönündeydi.¹⁷¹ Parti şimdi gerçekliği hayli zorlayan bu bakış açısından uzaklaşarak Afganistan'ı feodalizmden kapitalizme geçiş

¹⁶⁷Karmal“Halkla Kopmaz Bağlar” s.571.

¹⁶⁸ Mücahitlerce öldürülen din adamlarının bazılarının listesi için bkz: Hasan Uysal, *Adı Afganistan*, Öteki Yayınları, Ankara. 1995, s.95-96.

¹⁶⁹ S.A. Kıştmand“Afganistan Devrimimin İkinci Aşaması”, *Yeniçağ*, Sayı 9-10, 1980,841-843.

¹⁷⁰Kıştmand, “Afganistan Devrimimin İkinci Aşaması”,s.846.

¹⁷¹ Refik Evren, *Afganistan Gerçeği*, Haziran Yayınları, İstanbul 1980,s. 22-24.

aşamasında bir ülke olarak tanımlıyor ve ulusal burjuvazinin desteğini arıyordu. Nisan 1983'te Kıştmand ülke ekonomisinin gelişimi için 63 milyon *Afganilik* bir yardım paketi hazırladıklarını ilan etmekteydi.¹⁷² Hükümete yerel burjuvazi tarafından beklenen desteğin geldiğini söyleyebiliriz. Dönemin tanıklıklarına, Afganistan'ı çeşitli zamanlarda ziyaret eden Aycan Giritlioğlu (1987) ve Hasan Uysal (1989) gibi gazetecilerin gözlemlerine baktığımızda ulusal burjuvazinin parti içindeki gücü açık biçimde görülebilmekteydi.¹⁷³

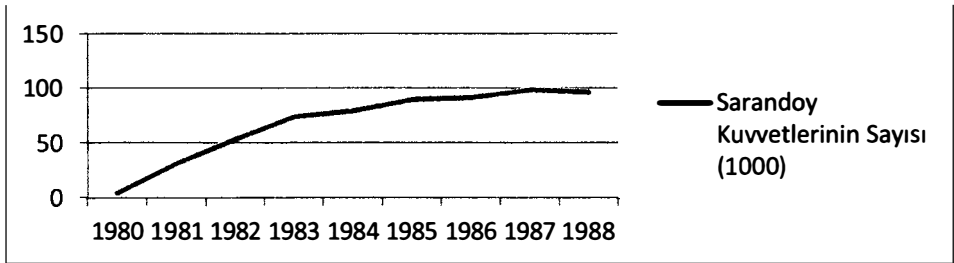
ADHP'nin bir diğer ilginç projesi de çok sayıda gencin eğitim için Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi idi. Genellikle 15-18 yaş civarında olan gençler Sovyetler Birliği'nin farklı noktalarına dağıtılarak yatılı okullarda eğitim alıyorlardı. Toplamda 50.000 civarı gencin bu şekilde Sovyetlere götürüldüğü sanılmaktadır. ADHP liderliği "her biri Sovyetlerde iyi bir eğitimden geçen, meslek edinen dünyayı görme fırsatı elde eden bu genç kuşağın ileride Afganistan'ı idare edecek beyin takımı olacağı" iddiasındaydı. Anti-komünist yayınlarda ise bu konu genellikle "gözyaşları içinde ailelerinden koparılan, yıllarca kendilerinden haber alınmayan ve gittikleri yerlerde beyinleri yıkanarak kendi halkın yabancılaştırılan çocukların hikâyesi" olarak yansıtılmıştır. Kuşkusuz her iki yaklaşım da gerçeğin bir parçasını yansıtmaktadır. Sovyetlere götürülmüş gençler ve aileleriyle yapılan kişisel görüşmelerde trajik hikâyelere rastlandığı gibi tam aksine Sovyetlerde kendine bir hayat kurmuş, evlenmiş, meslek yaşamında başarılı olmuş kişilere de rastlanabilmektedir. Bu konu henüz geniş biçimde araştırılmayı beklemektedir. Öte yandan Taliban sonrası Afganistan'ın yeniden toparlanmasında, yıkılan alt yapının onarılmasında, radyo televizyon sistemlerinin, üniversitelerin yeniden kurulmasında bir zamanlar büyük bir şikâyet konusu olan Sovyet eğitimi oldukça faydalı olmuştur. Örneğin Afganistan'da madencilik bölümlerini yeniden açan Prof. Dr. Isatullah Ahmed, 2015'te Ulaştırma ve Havacılık Bakanı olan Muhammedullah Bataş (d.1961) 2001 yılında kurulan hükümette Cumhurbaşkanı yardımcısı ve Su ve Enerji bakanı olarak görev Şakir Karger (d.1968) ve daha niceleri bu proje kapsamında Sovyetler Birliği'nde eğitim almış kişilerdi.

¹⁷²Kabul *New Times* 12 April 1983.

¹⁷³Aycan Giritlioğlu, "Afganistan İzlenimler", *Nokta*, sayı 15, 1987, s.33-35; Uysal, age, s.39.

Rejimin Gücü ve Halk Desteği Ne Ölçüdeydi?

Daha öncede belirtildiği üzere ADHP iktidarı aldığı anda kitlesel bir parti değildi. ADHP liderleri çeşitli zamanlarda partinin 1978’de de 50.000 üyesi olduğunu savunmuşlardır. Ancak daha sağlıklı tahminler en azından iktidarın alındığı ilk yılda (1978) partinin 2500’ü Halk 1000 kadar ise Perçemci toplamda en fazla 3500-4000 üyesi olduğu şeklindedir.¹⁷⁴ 1979’daki bir konuşmasında H.Emin partinin 15.000 üyesi olduğunu belirtmiştir. Ancak sempatizanlarla birlikte 50.000 kişilik bir çekirdekten söz edilebilir. 15 milyonluk ülkede bu sayılar az olmakla birlikte Afganistan’da başka bir siyasi parti olmadığından dağınık mücahit gruplara karşı iktidarı almak ve korumak için objektif olarak bu sayılar yeterliydi. Öte yandan ADHP rejiminin Kızılordu sayesinde ayakta durduğu ve Kızılordu çekilir çekilmez “24 saat bile dayanamayacağı”¹⁷⁵ iddialarına rağmen 1980’lerin ortalarına gelindiğinde rejim, Sovyet askeri varlığı olmasa da kendini koruyacak güce ulaşmış durumaydı. Şehirlerde zaten Sovyet askeri bulunmuyor tüm büyük kentler ADHP polis ve milis güçlerince savunuluyordu. Güney vilayetlerinde de çarpışmalar Sovyetlerle mücahitler arasında değil Afgan ordusu ile mücahitler arasındaydı. Aslında sınır köylerinin bombalanması olaylarının çoğu Afgan ordusunun işiydi; ancak iki ordu da aynı model uçakları kullandığından bunları ayırmak çoğu zaman mümkün değildi. Zaten mümkün olsa da, uluslararası kamuoyunun etkilenmesi açısından köylerin Sovyetlerce (bir “süper güç” tarafından) bombalandığını iddia etmek cihat davasına daha fazla kazanç sağladığı için olaylar bu şekilde de yansıtılmaktaydı.

Grafik 2: Sarandoy (Jandarma) personel sayısının yıllara göre dağılımı. Olikertz011:26.

¹⁷⁴Amstutz, age,s. s.31.

¹⁷⁵Türkiye 10 Ekim 1983.

Resim 13: 1980'lerin başında ADHP milisleri foto: TASS.

1986'da Afgan ordusunda 763 tank, 1,225 zırhlı personel taşıyıcı 2609 top, 226 savaş uçağı ve 89 helikopter bulunmaktaydı.¹⁷⁶ Jandarma teşkilatı olarak örgütlenmiş Sarandoy kuvvetleri 1980'de sadece 14.000 mevcuda sahipken; 1981'de 32.000, 1983'te 54.000, 1987'de 98.000 kişiye ulaşmıştı (Grafik 2). Adı muhaliflerce hiç de iyi anılmayan¹⁷⁷ gizli polis örgütü KhAD (*Khedamat-i Ettela'at-i Daulati*) 1980'de sadece 5.000 personele sahipken; bu sayı 1982'de 9800'e, 1984'te 20.000'e 1988'de, 1986'da 58.000'e ve 1988'de 68.000'e çıkmıştı (Grafik 3). Sarandoy ve KhAD'a göre daha gevşek bir

¹⁷⁶ Olga Olikier, *Building Afghanistan Security Forces in Wartime, The Soviet Experience*, Rand Corporation, Pittsburgh, 2011, s.68

¹⁷⁷ KhAD'ın sorgulama teknikleri insan hakları örgütleri tarafından yoğun biçimde eleştirilmekteydi. Anayasa'da işkence yasak olmasına rağmen KhAD işkenceyi sıradan bir uygulama olarak görmekteydi. KhAD ayrıca "başarılı" bir istihbarat ve sabotaj örgütü olarak tanınmaktaydı. Sadece ülke içinde değil, Pakistan'da da faaldi. Seçme üyeleri (Raşid Dostum gibi) Taşkent'e eğitimden geçirilmekteydi. Mücahitler Pakistan'a kaçan her 100 mülteciden birinin KhAD üyesi olduğunu ileri sürmekteydiler. Pakistan'da mücahitlere verilmek için depolanan çok sayıda cephanenin havaya uçurulması, mücahit liderlerin suikastla öldürülmesi hatta Pakistan devlet başkanı Ziya ül Hak'ın uçağının havada infilak etmesi gibi olayların KhAD tarafından gerçekleştirildiği sanılmaktaysa da bu konuda henüz sağlıklı bir çalışma yapılmış değildir.

örgütlenme ağına sahip olan orduda ise firar sorunu halledilememiştir. Özellikle sınır boylarında firar oranları %60-80 gibi yüksek oranlara çıkabilmektedir.¹⁷⁸ Buna karşın yıllar içinde firar oranlarının düzeni olarak düştüğü ve ordu personel sayısının da yukarıya doğru bir ivmeyle yükseldiği görülmektedir (Grafik 4). 1980’de Afgan ordusu fiilen çözülmüş durumdaydı Ordu mevcudu 45.000 kişiye kadar gerilemişti. Firar %30 (25.000 kişi) oranındaydı.¹⁷⁹ 1981’den sonra asker sayısı ortalama olarak 1978 öncesi personel sayısı olan 80-90.000 civarına çıkarken, firar oranları %30 oranında devam etti.¹⁸⁰ Bu nedenle asla hedeflenen sayı olan 120.000 askere ulaşamadıysa da ordu personel sayısı giderek yükseldi. Ordunun asker zayıyatı (ölü yaralı ve kayıp) ise ‘Afgan ordusu diye bir şeyin var olmadığını’ veya Afgan askerlerinin savaşmadığını iddia edenlerin aksine oldukça yüksek orandaydı. Asker sayısının 45.000’e indiği 1980’de, ordu 1629 ölü ve yaralı ve 721 kayıp ile yaklaşık %5 oranında zayıyat vermişti. Asker sayısının 90.000’e çıktığı 1981’de ise ordu 6,721 ölü ve yaralı ile zayıyat %7,4 oranındaydı. 8,644 askerin kaybedildiği 1982’de ise %9,6 gibi oldukça yüksek bir orana çıkmıştır ki bu Afganistan’da asıl çarpışmaların Afgan ordusu ile mücahitler arasında yaşandığının bir başka göstergesidir.¹⁸¹ Nitekim bu yıllarda Sovyet askeri kayıpları %2 dolayındaydı. Ordu tecrübe kazandıkça ve gayri nizami güçler devreye girdikçe kayıplar azaldı. Örneğin 1985-1986 döneminde kayıplar artık %2-3 gibi görece düşük ve Kızılordu’ya denk bir orana gerilemişti.

Karmal rejimi Peştun hâkimiyetinde olan Afgan ordusunu daha kozmopolit bir noktaya taşımıştı. 1987 yılına gelindiğinde Afgan ordusundaki subayların %35’i, Sarandoy subaylarının ise %45’i Taciklerden oluşmaktaydı¹⁸² Afganistan tarihinde buna benzer bir olay daha önce hiç yaşanmamıştır. Yine o güne kadar Afgan ordusunda en fazla onbaşı rütbesi verilen Türk (Özbek/Türkmen) kökenliler de ilk kez Raşid Dostum,

¹⁷⁸Oliker, age, s.60.

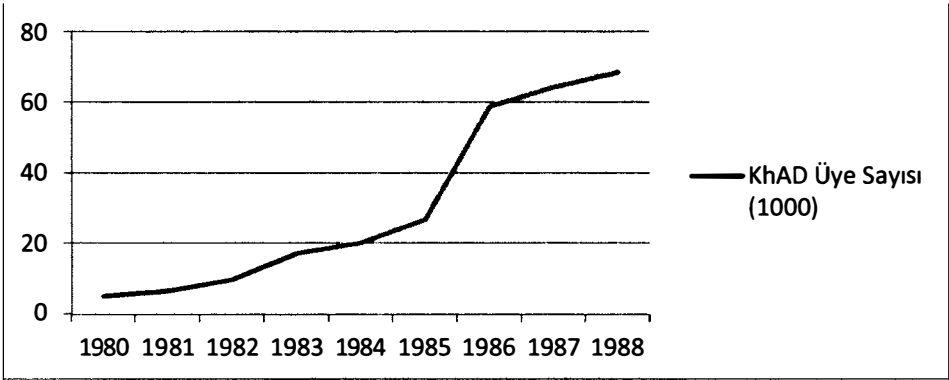
¹⁷⁹Firarilerin bir kısmı mücahitlere katılmakla birlikte büyük kısmı aslında ülke dışına çıkan veya köyüne dönen gruplardı. Nitekim hatıratlara bakıldığında bir kişinin birkaç defa askere alındığını görmekteyiz.

¹⁸⁰Oliker, age, s. 61.

¹⁸¹Oliker, age, s. 61.

¹⁸²Oliker, age, s.64.

Resul Pehlivan, Gaffar Pehlivan, Rauf Begi gibi tümen komutanları çıkarmaya başlamışlardı.¹⁸³Ordudaki mevcut kayıp da gayri nizami güçler milisler ve aşiret kuvvetleriyle kapatılmaktaydı. Aşiret güçlerinin tam bir sayısını vermek mümkün değilse de 1983-1987 arasında 27.000-30.000 arasında olduğu sanılmaktadır.¹⁸⁴ Zaman zaman bir aşiretin tüm üyeleriyle rejim yanına ya da karşı tarafa geçmesi Afganistan'da sıradan bir olaydı. Yine partinin gençlik ve kadın kollarına bağlı çok sayıda silahlı milis grubu bulunmaktaydı. Rejimin en güvendiği 200 kadar çekirdek silahlı gruptan oluşan bu milis (*milişa*) kuvvetlerinin 8000'i kadınlardan oluşmaktaydı ve toplam güçleri 1983'te 18.000, 1983'te ise 35.000 kadardı.¹⁸⁵

Grafik 3. İstihbarat Birimi (KhAD) personel sayısının yıllara göre dağılımı. Olikier2011:33.

Netice olarak o dönemde 130.000 olarak tahmin edilen mücahit güçlerin artık silahlı yollardan hükümeti devirmeleri mümkün görünmüyordu. Nitekim Kızılordu 1989'da çekildikten sonra "2-3 haftada Kabil'i alacaklarını" ilan eden mücahitler¹⁸⁶ aradan üç yıl geçtikten sonra tek bir kenti bile ele geçirememişlerdi. Uzak Asya ve Latin Amerika'da çok sayıda örneği olan gerillanın bir şehri ele geçirip uzun süre elinde tutabilmesine benzer bir örnek Afganistan'da hiçbir zaman yaşanmamıştı.

¹⁸³Muhammed Nebi Azimi, Ordu ve Siyaset; Der Se Dehe-yi Ahir-i Afganistan, Saba Kitabevi, Peşaver, 1997, s.526-27

¹⁸⁴Olikier, age,s.51.

¹⁸⁵ Olikier, age,s. 54.ADHP milis kuvvetleri ve partinin bir gösterisi için bkz: https://www.youtube.com/watch?v=mbchP_TKyig&t=365

¹⁸⁶Türkiye 17 Mart 1989.

Resim 14: Kaderleri Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere bağlı olan üç lider, Babrak Karmal (en sağda), Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat ve Nikaragua Devlet Başkanı Daniel Ortega (Arafat'ın sağında), Brejnev'in cenaze merasiminde... Brejnev'in ölümü, Sovyet dış politikasında Üçüncü Dünya'nın devrimci hareketlerinin desteklenmesinin sonunu getiren gelişmelerin de önünü açacaktı.

Resim 15: kadın milis

Resim 16: *Afgan ordusu askeri*

Resim 17: *Rejimin sembollerinden kozmonot Abdul Ahad Mohmand (d.1959) .1988'de Soyuz TM-6 ile uzaya çıkan ilk Afgan olmuştı.*

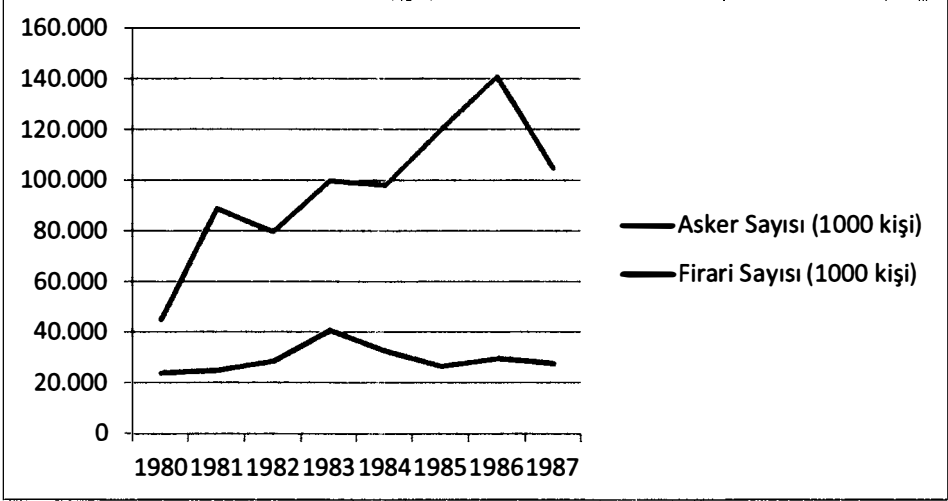

Resim 18: Karmal yanlısı bir gösteri.

ADHP'nin kendi militan ağı dışında kontrol ettiği alanlar teknik olarak nüfusun %20'sinin temsil eden kent merkezleri ile bazı aşiret bölgelerinden ibaretti. Özellikle güneyde Peştun kabileleri arasında rejimi siyasal olarak olmasa da "kan bağları nedeniyle destekleyen" önemli aşiretler vardı.¹⁸⁷

¹⁸⁷Roy, age, s. 177-178.

Kuzey vilayetlerde Özbekler arasında parti oldukça güçlüydü. İsmaili ve Hindu azınlıklar hemen bütünüyle rejimi desteklemekteydi. Öte yandan rejimin ülkenin merkezindeki Hazaracat'ta hemen hiçbir etkisi yoktu. Karmal'ın parti üyelerinin nerdeyse yarısının şehirli Taciklerden oluşmasını sağlamasına rağmen¹⁸⁸ kuzeydoğudaki kırsal alanlarda yaşayan Tacikler arasında da rejim desteklenmiyordu. Bunun en önemli sebebi "anti-komünizmden" çok iktidarın Peştunlara ait olduğunun düşünülmesiydi.

Grafik 4. Afgan ordusu ve firarilerin yıllara göre dağılımı. Oliket2011:61.

Aslında öğretmen ve öğrenci sayılarına bakılarak ADHP rejiminin "güç haritası" çıkarılabilir. Tahmin edileceği üzere cihadın güçlü olduğu bölgelerde öğretmen ve öğrenci sayısında radikal düşüşler varken; rejimin güçlü olduğu yerlerde eğitim devam etmekteydi. Örneğin rejimin en güçlü olduğu yer olan başkent Kabil'de 1978-1990 yılları arasında öğretmen kaybı %8 gibi önemsiz bir orandaydı ve öğrenci kaybı ise sıfırdı. Aynı yıllarda rejimin görece güçlü olduğu kuzey bölgesinde görev yapan öğretmen sayısı 3031'de 2038'e (kayıp oranı %33) ve öğrenci sayısı 129.000'den 81.000'e (kayıp oranı %37) inmişti. Cihat hareketinin güçlü olduğu bölgelerde ise düşüş oranları çok daha dramatikti; Pakistan sınırındaki güney bölgelerinde öğretmen sayısı 1978-1990 yılları arasında 2891'den 251'e (kayıp

¹⁸⁸Halliday ve Tanin, age, s. 1363.

oranı %91) öğrenci sayısı da 84.000'den 17.000'e (kayıp oranı %79) gerilemişti. Tacik direnişinin yoğun olduğu doğu bölgelerinde de aynı yıllar içinde öğretmen sayısı 1022'den 73'e (kayıp oranı %93), öğrenci sayısı 34.000'den 6000'e (kayıp oranı %80) gerilemişti.¹⁸⁹

ADHP'nin halk desteği ne kadardı? ADHP'nin –o dönemdeki adıyla *Hizb-i Vatan*’ın-1990’daki en son kayıtlarına göre 185.000 üyesi vardı. Partinin o dönem propagandadan sorumlu kadrolarından Zaher Tanin 1998 yılında yayınlanan bir makalesinde halk desteğinin %15- ile %20 arasında olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁰ Burada şehir nüfusunun baz alındığı söylenebilir. Şehirlere yapılan hızlı göç bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Afgan mülteci meselesine odaklanmış tüm değerlendirmeler Afganistan’dan dışarıya yapılan göçe odaklanmış durumdaydı. Oysa dışarıya göç kadar ülke içinde de kalabalık kitleler yer değiştirmekteydiler. Mücahitlerin denetiminde olan kırsal bölgelerden de ADHP'nin denetiminde olan şehir merkezlerine de yoğun bir göç vardı. Bu göç sonucunda 1978’de %14 olan kentli nüfusu 1985’te %19’a, 1991’de %21’e çıkmıştı. 1980 yılında 740.000 olarak tahmin edilen Kabil’in on sene sonra (1990) nüfusu 3 milyona yaklaşmış durumdaydı.¹⁹¹ Elbette kentlere göç eden insanların her birinin “komünist rejimin” taraftarı olduğu iddia edilemez –tıpkı Pakistan’a gidenlerin hepsinin komünist rejimden kaçtıkları ileri sürülemeyeceği gibi- ancak rejimin kalesi olan Kabil’in nüfusunun üç kattan (veya daha fazla) fazla artışı insanların başkenti güvenli bir liman olarak gördüklerini göstermektedir. Pakistan’a yapılan göçler üzerine çok sayıda çalışma varken mücahitlerin denetimi altında olan kırsal alanlardan rejimin denetimindeki bölgelere yapılan göçün hiç dikkat çekmemesi oldukça ilginçtir.¹⁹²

¹⁸⁹Samady, age, s. 76.

¹⁹⁰Halliday ve Tanin, age, s. 1367.

¹⁹¹ Uysal, age, s.60.

¹⁹²Suriye İç Savaşında da benzer bir tutum takınıldığı göze çarpmaktadır. Suriye’den kaçan mültecilere taraf olmak istemeyebileceği bir iç savaşta kaçan kişiler olarak değil “Baas rejiminden kaçan insanlar” gözüyle bakılmaktadır. Ve tıpkı Afganistan olayında olduğu gibi sadece ülke dışına kaçan mülteciler ilgi odağı olmakta Baas rejiminin denetiminde olan kentlere kaçan yüz binlerce insan üzerine bir yorum yapılmamaktadır.

1987 seçimleri de bir diğer veri kaynağı olarak görülebilir. 1987 Anayasası gereği “emperyalizme ve siyonizme hizmet etmeyen her düşüncede partinin” kurulması ve seçimlere katılması izni çıkmıştı. Nisan 1988’de yapılan genel ve yerel seçimlerde ADHP yanlısı parti, işçi sendikalarının kadın kollarından gösterilen adaylar toplamda %28,5 oy almışlardı. ADHP dışı sol gruplardan Afganistan Emekçiler Örgütü ve Tahir Badahşi’nin hayatta kalan yoldaşlarının liderlik ettiği Afganistan Emekçileri Devrimci Örgütü (*Sazman-i İnkılab-i Zehmetkeşan-i Afganistan /SAZA*) de %12 kadar oy topladı.¹⁹³ Bu durumda sol güçlerin %42 oranında oy aldıklarını görülmektedir.¹⁹⁴ Ancak seçimlere katılım oranı mücahitlerin boykotu nedeniyle oldukça düşük kalmış, toplamda ancak 1,547.000 oy kullanılmıştı. Kaç seçmen olduğunu bilemiyoruz ama o dönemde ülkenin yetişkin nüfusu 6 milyon 978.000 civarındaydı. Bu durumda seçmenlerin ancak %25’i oy verdiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak ADHP’nin yan örgütleriyle birlikte aldığı %28’lik oy tüm seçmenlerin %7’sine tekabül etmekteydi. Diğer sol gruplar da katıldığında bu oran ancak % 10’unun biraz üzerine çıkıyordu. Sol görüşlü adaylara oy vermemekle birlikte rejimle işbirliği içindeki diğer kesimlerle birlikte seçimlere katılma oranı baz alındığında Tanin’in tahminlerinin aşağı yukarı gerçeği yansıttığı görülmektedir. Sonuç olarak Afganistan’daki devrimci topluluk muhaliflerin dediği gibi “mikroskobik” bir kitle¹⁹⁵ değildi ama 12-13 milyonluk bir ülkede devrimi uzun süre taşıyabilecek kadar güçlü bir kitlesel desteği de yansıtmamaktaydı.

Partinin basın yayınını takip edenler de belli ölçüde fikir verebilir. Partinin basın işlerinden sorumlu olan kadroda yer alan Zaher Tanin’e göre *Hakikat-i İnkılabı Savr* (Nisan Devriminin Gerçekleri) adlı gazetenin tirajı 50.000’di. Rejime bağlı 11 ulusal 18 taşra gazetesi de yayınlanmaktaydı.

¹⁹³ E. Polat, *Afganistan’da Halk Demokrasisi Mücadelesi*, Yöneliş Yayınları, Diyarbakır, 1989, s.28.

¹⁹⁴ Seçim sonucu 234 sandalyeli mecliste ADHP 46 sandalye, Ulusal Cephe (partinin gençlik kadın ve işçi örgütleri) 24 sandalye ADHP dışı sol 45 sandalye 234 sandalyeli mecliste 50 sandalye fikrini değiştirmesi umulan mücahitler için boş bırakılmıştı.

¹⁹⁵ A.M. Manzar, *Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar*, Önce Yayınları, Basım yeri yok, 1983, s.63.

Ancak taşrada gazetecilere ve okurlara dönük saldırılar nedeniyle okurlara ulaşım kısıtlı kalmaktaydı.¹⁹⁶

Öte yandan ironik olarak %15-20'lik etki alanına rağmen ADHP Afganistan'ın "en güçlü" partisi; hatta ülkeyi bir arada tutabilme potansiyelin sahip tek örgütlü gücü olduğunu da söylemeliyiz. Bu sadece ADHP'nin şehirleri elinde tuttuğu, okuryazar tabakaların, profesyonel askerlerin desteğini aldığı için disiplineli gücünün daha fazla olmasından kaynaklanıyor değildi. Rejime karşı olduğu var sayılan %80'in aslında amorf ve apolitik veya örgütsel olarak parçalanmış konumundan kaynaklanmaktaydı. Sonuçta rejime karşı ilgisiz veya muhalif olduğu olarak kabul edilen "%80"lik dilim birbirleriyle sürekli olarak çatışan onlarca farklı mücahit gruba bölünmüştü. Her bir mücahit örgütü ülkenin ancak bir bölümünde etkindi. ADHP ise her kentte örgütlüydü ve her etnik gruptan kadroya sahipti. Bu bakımdan ADHP Afganistan'daki yegâne birleştirici yapıydı. Aslında ADHP'yi 14 sene boyunca iktidarda tutan ne Sovyet desteği ne de kendi silahlı gücüydü. Afganistan'da onun yerini tutabilecek alternatif bir İslami çatı örgütünün bir türlü inşa edilemeyeşi idi. Nitekim ADHP'nin çöküşü ile birlikte tüm bürokrasinin, devlet kurumlarının ve aslında Afganistan'ın da kendisinin de çökmesinin en mantıklı açıklaması budur.

Sonuç olarak 1985-1986'da artık ADHP rejiminin bütün ülkeye hâkim olamasa da kendisini koruyacak gücü olduğu görülmekteydi ve çarpışmalar aslında bir iç savaş olarak devam etmekteydi. Öte yandan Sovyet askerinin varlığı Afganistan'da bir iç savaş yaşandığı gerçeğini örterek işgale karşı direnen bir halk olduğu algısını yaratmak için kullanılmaktaydı. Gerçekte ise en yoğun çatışmalar her dönemde Afgan ordusu ile mücahitler arasındaydı. Uzun dönem arazide dolaşan ve özellikle Pakistan üzerinden Afganistan sınırını geçen gazetecilerin anılarına bakıldığında Sovyet askerleriyle mücahitler arasında tek bir çatışmaya bile şahit olmadıkları, aktardıkları tüm çatışmaların Afgan ordusu ile mücahitler arasında olduğu görülmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁶Zaher Tanin, "Yığınların Güvenini Kazanmak İçin" *Yeni Çağ* Sayı 235, 1984, 26-28.

¹⁹⁷Olivier Roy, *Kayıp Şark'ın Peşinde*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Mülteciler Meselesi

Afganistan'ın mülteci sorunu ne komünistlerle başlamış ne de onların yıkılışı ile sona ermiş girift bir konudur. Öte yandan mülteci meselesinin dünya gündemine gelişi için ADHP'nin iktidarı alması beklenmiştir. Oysa Nisan Devrim'inden önce de yüzbinlerce Afgan iş bulmak umuduyla zaten İran, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelere göç halindeydi. 1978 sonrası kötüleşen şartlar nedeniyle bu göç inanılmaz bir hız kazanmıştır. 1978-1980 arasında tahminen 2-2,5 milyon kadar Afgan Pakistan'da; 1 milyon kadar Afgan da İran'da yaşamaktaydı. Mücahitlere göre tüm bu insanlar "komünist bir rejim altında yaşamak istemedikleri için kaçmışlardı." Kuşkusuz bu gerçekliğin oldukça çarpıtılmış bir yorumuydu. Zira hem savaştan kaçan insanların sorumluluğunu tek bir tarafa yüklüyor hem de "komünist devrim" olmasaydı da yıllık %8'lik nüfus artışıyla olağanüstü bir nüfus patlaması yaşayan; ancak bu nüfusu doyuracak kaynakları olmayan Afganistan'dan dış ülkelere göçlerin devam edeceği gerçeğini yok sayıyordu. Öte yandan ADHP'nin de Afgan mülteci krizine bakış tarzı sorumluluğu asla üstlenmek istemediğini göstermekteydi. ADHP liderlerinden Zeraî "Nisan Devrimi olduğunda zaten bir milyondan fazla Afgan'ın iş bulma umuduyla İran'da olduğunu aktararak mülteci krizindeki rolünü yok saymaktaydı.¹⁹⁸ Zeraî Pakistan'a yapılan göçte de kendi sorumluluklarını görmek istemiyor ve "Pakistan'la ise sınır kavramı olmadığından toplam nüfusları 3 milyonu bulan göçebe aşiretlerin yılın belirli zamanını Afganistan'da diğer zamanlarını Pakistan'da geçirdiklerini" iddia ediyordu. Öte yandan ADHP'nin göç edenleri geri döndürme çabalarına bakıldığında göçün siyasi sebeplerinin olduğunun ADHP tarafından da kabul edildiği görülmekteydi. B. Karmal (1980-1986) ve Dr. Necibullah (1986-1992) dönemleri boyunca ADHP iktidarı Pakistan'a kaçmış mültecileri geri döndürmek için olağanüstü bir çaba sarf etti ve bunda kısmen de başarılı oldu. Ancak geri dönmek isteyenler mücahitler ve Pakistan tarafından da engellenmekteydiler.

¹⁹⁸Zeraî, age,s.63.

Necibullah'ın Revizyonu

1985 yılında Sovyetler Birliği Karmal'ı görevden alıp yerine Dr. Necibullah'ı getirme kararı aldı. Bu kararın çok çeşitli sebepleri vardır. Sovyet kaynaklarına göre Sovyet liderleri, Karmal'ın “zayıf ve alkolik” bir lider olduğunu eski KhAD şefi Dr. Necibullah'ın (1947-1997) ise çok daha istikrarlı bir idare kurabileceğine inanmaktaydılar. Ancak gerçekler biraz daha karmaşık gibidir. Burada asıl sebebin SBKP'nin yeni Genel Sekreteri Gorbaçov'un Afganistan'dan çekilmek niyetinde olması, Karmal'ın ise bu çekilme fikrine sıcak bakmayışydı. Çekilme kararı konuşulmaya başlandığında Karmal “Şimdi birliklerinizi çekerseniz yarın 1 milyon askerle geri dönmek zorunda kalırsınız” demişti. Ancak çekilme konusunda kararlı olan Sovyet tarafı Afganistan iktidarını pratikte Karmal'dan daha “sert”, ancak siyasette ondan daha merkezde olan Necibullah'a devretme konusunda kararlıydı. Sonunda Karmal, “kızığa çekilerek” Sovyetler Birliği'ne gitti ve ölümüne kadar (1996) Rusya Federasyonu'nda yaşamını sürdürdü.¹⁹⁹

Necibullah iktidara geldikten sonra muhalefetle uzlaşma yolları aramaya başladı. Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin ideolojisini Marksist esintilerden tamamen uzaklaştırarak İslâmî kesimleri de partiye davet etti. 1987'de yapılan anayasal değişiklikler ile devletin resmi adını *Afganistan Cumhuriyeti* olarak değiştirildi.²⁰⁰ Anayasa'ya resmi dinin İslâm olduğu, devlet başkanının Müslüman kökenli olması gerektiği gibi maddeler eklendi.²⁰¹ Partinin 1366 (1987) tarihli yeni tüzüğünde artık Marksizm-Leninizm izinde olduğu iddiası yer almamaktaydı²⁰² ADHP'nin adı da “farklı toplumsal kesimleri kucaklama” gerekçesiyle iddiasıyla *Hizb-i Vatan* (Vatan Partisi) yapıldı. 1987 Anayasasıyla “Siyonizmi, emperyalizmi, ırk ayrımcılığını savunmamak” şartıyla farklı görüşte partilerin de

¹⁹⁹Karmal, öldüğünde naaşı Afganistan'a getirilip kalabalık bir törenle Hayratan'a defnedildi. Karmal defnedilirken Afganistan'da mücahit örgütler arasında kanlı iç savaş devam etmekteydi ve Taliban ülkede yönetimi ele geçirmek üzereydi. Bu sebeple artık Karmal dönemi nostaljik bir duyguyla hatırlanır olmuştur. Törenin görüntüleri için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=4eao2kIngD8&t=71155>

²⁰⁰Kanun-i Esasi-yi Cumhuri-yi Afganistan, Madde 1, Mayvand, Kabil, 1987

²⁰¹Kanun-i Esasi-yi Cumhuri-yi Afganistan, Madde 2.

²⁰²Esasiname-yi Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afghanistan, Matbaa-i Aryan, Kabil, 1987.

kurulmasına izin verildi²⁰³ ve Parlamento seçimleri yapıldı. İslâmcıların boykot ettiği bu seçimlerde çeşitli sol eğilimli partiler meclise girdiler. Necibullah, Peştunlar dışında kalan etnik gruplarla da arasını düzeltmeye çalıştı. *Sitem-i Milli* Partisi yeniden yasallaşırken, Hazara kökenli Sultanali Kıştmand (d.1935) yeniden Başbakanlık görevine getirildi. Orduda Peştun dışı unsurlar, özellikle Özbekler daha önemli mevkilere geldiler. Özbek komutanlardan Raşid Dostum'un (d. 1954) komuta ettiği 53. Mekanize Piyade Tugayı hükümetin en güvenilir askeri birliği hâline gelmişti.²⁰⁴

1980'lerin ortalarından itibaren Afganistan'da çatışma artık belirli bir dengeye oturmuş durumdaydı. Rejimin ayaklanmaları bastıracak ve tüm kırsal coğrafyaya hâkim olacak gücü yoktu. Mücahitlerin de kentleri ele geçirip iktidarı alabilecek gücü... 1986'da Gorbaçov atık Sovyet askerlerinin çekilebileceğini; zira ADHP rejiminin kendisini koruyabilecek kapasiteye kavuştuğunu belirtmekteydi. Sovyet askerleri çekilirken mücahitler arasında da belirgin bir çözülme başlamıştı. Bazı gruplar açısından Rusların gidişi ile cihat amacına ulaşmış durumdaydı. Daha radikal kesimler için ise asıl savaş şimdi başlıyordu ve bundan sonra cihat "Sovyet zulmü altındaki" Orta Asya cumhuriyetlerine hatta Moskova önlerine taşınacaktı. Radikallerin "son komünist ölene dek savaşın devam edeceği" şiarın karşılık lımlı gruplar ve bazı Şii örgütler silah bırakmaya veya rejim tarafına geçmeye başladılar. 1988-1989 arasında 30.000 civarı mücahit silah bıraktı ve bir kısmı rejim güçlerine katıldılar. 130.000 kadar mülteci de geri döndü.²⁰⁵ Bu esnada ADHPde Kıştmand'ın başbakanlıktan alıyor ve ADHP ile hiçbir örgütsel ve ideolojik bağı olmayan eski siyasetçilerden Muhammed Hasan Şark'ı (d.1925) 1988'de Başbakanlığa getirerek merkeze çekilme sürecini hızlandırıyor. Bütün bunlar Afganistan'da "normalleşme olarak görülen sürecin bir parçası olarak gelecek açısından barış beklentisi içinde olanlar için umut doğurmaktaydı.

Öte yandan barış ve uzlaşma çabaları Afgan cihadı sayesinde Amerikan yardımlarına boğulmuş ve adeta cihadı ekonomik bir geçim kaynağı olarak

²⁰³Kanun-i Esasi-yi Cumhuri-yi Afganistan, Madde 5.

²⁰⁴Abdul Vekil, *Ez Padişahi-yi Mutlaka ila Sukut-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*, 2.cilt, Karavan Yayınevi, Kabil, 2016, s. 809.

²⁰⁵Ermann, age, s.299-300.

görmeye başlamış birçok mücahit grubunu ve Pakistan'ı paniğe sürüklemiş durumdaydı. 1987'de Cenevre'de Sovyet askerlerinin çekilme şartları tartışılırken, mücahit gruplar da hükümetle görüşmelere davet edilmelerine karşın başta Hikmetyar ve Sayyaf olmak üzere belli başlı mücahit liderleri barış görüşmelerini protesto etme kararı aldılar. Onlara göre savaş ancak komünist yönetim sona erince ve “yüzde yüz İslami bir rejim kurulanca” kazanılmış sayılacaktı. Aksi halde yapılan tüm barış görüşmeleri ADHP rejiminin meşrulaşması anlamına gelmekteydi.²⁰⁶Böylece görüşmeler tıkanmış oldu. Ancak tarafların kesin zaferi kazanamadıkları bu bilek güreşinin ülkeye sadece daha fazla yıkım getirdiği ortadaydı. Zaten görüntüdeki muhalefetlerine rağmen *Hizb-i İslami* ile ADHP temsilcileri, kamuoyuna kapalı biçimde görüşmelere devam etmekteydiler. Hatta Irak ve Libya gibi Sovyet yanlısı Müslüman ülkelerin devreye girmesiyle başlatılan Trablus ve Bağdat'ta yapılan müzakerelerde *Hizb-i İslami* üyeleri ile komünistler aynı otellerde kalıyorlardı.²⁰⁷ Süleyman Layık anılarında Trablus'daki lüks otelin havuzuna şalvar ve *kameez*leriyle giren mücahitleri görünce “Bunlarla nasıl anlaşabileceğiz” diye aklından geçirdiğini aktarmaktadır. Layık, “*O anda ülkenin geleceğine dönük daha büyük bir umutsuzluğa kapıldığını*” da eklemektedir.²⁰⁸

Mücahitler için bu görüşme trafiği bir zaman kazanma taktiği idi. Nitekim Libya'daki görüşmeler devam ederken mücahit kuvvetleri Celalabadı kuşatmıştı bile. Böylece barış görüşmelerinde hükümeti iyice köşeye sıkıştırmak ve tüm dünyaya Sovyet askeri olmadan komünist rejimin direnemeyeceğini bir an önce kanıtlamak niyetindeydiler.²⁰⁹Ancak bu tavırlarıyla dünya kamuoyu nezdinde hükümeti barışı inşa etmeye çalışan; kendilerinin ise savaşın devamını isteyen taraf olarak görülmelerine yol açmaktaydılar. Cenevre görüşmelerinde mücahit gruplardan özellikle *Hizb-İslami*'nin uzlaşmaz tutumu Afganistan'ın

²⁰⁶ “Gulbeddin Hikmetyar'ın Cenevre Görüşmeleri İlgili Beyanı”, *Dış Politika*, sayı 2, Risale Yayınları, İstanbul, 1988, s.197; “Abdurrahman Rasul Seyyaf ile Görüşme”, *Dış Politika*, Sayı 2, Risale Yayınları, İstanbul, 1988, s.202.

²⁰⁷Sands ve Qazizai, age, s.239. 247-249

²⁰⁸Sands ve Qazizai, age, s.250.

²⁰⁹ Hikmetyar'ın Cenevre Görüşmeleri İlgili Beyanı s.250

geleceği üzerine şüpheler uyandırmaya başladı ve eğer ADHP rejimi çökerse Afganistan'ın kaosa sürüklenebileceği görüşü o döneme kadar mücahitlere koşulsuz destek veren taraflarda bile tartışılmaya başlandı.²¹⁰ ADHP liderleri de benzer bir şekilde “Eğer Afganistan devrimi yenilgiye uğrayıp mücahitler iktidara gelirse Afganistan diye bir ülkenin kalmayacağını; zira mücahitlerin devleti yönetecek bilgi, kapasite ve vizyona sahip olmadıklarını, bildikleri tek işin hastaneleri, okulları, alt yapı sistemlerini tahrip etmek olduğunu” savunuyorlardı²¹¹. ADHP Türkiye temsilcisi Abdul Samed kendisiyle yapılan röportajda mücahitler için “Buyurun yönetin desek ülkeyi yönetecek bir programları yok. Birbirleriyle yapmakta oldukları savaşı şiddetlendirerek kan dökmeye devam edecekler” diyordu.²¹²

Çöküş'ten Sonra

1989'da son Sovyet askeri birliği de çekildikten sonra tüm yorumcular ADHP rejiminin birkaç haftaya çökeceğinden emindi. Romantik yayınlar bunu 24 saate indirirken bazı “serinkanlı” gözlemciler rejime alt ay süre tanımaktaydılar. ADHP ise “devrimi savunmaya hazır” 400 bin milis ve askere sahip olduklarını Sovyet askerlerinin çekilmesinin kendileri için bir anlamı olmadığını belirtmekteydiler. Gerçekten de 1989 baharında mücahit örgütlerin Celalabad ve diğer kentleri ele geçirmek için başlattıkları genel saldırı büyük bir bozgunla sonuçlanmıştı. Bağımsız gözlemciler göre 1989 yenilgisi mücahitler açısından on yıllık askeri başarılarını sıfırlayacak düzeydeydi. Yenilginin en büyük sebepleri arasında koordinasyonsuzluk, farklı grupların birbirlerine güvenmemesi ve adları artık daha fazla duyulmaya başlayan “Araplar” adı verilen uluslararası cihadistlerin teslim olan Afgan askerlerine uyguladıkları vahşete şahit olan halkın tepkileriydi. Savaşın son yıllarında sayıları giderek artmaya başlayan Bin Ladin ve Zerkavi gibi önderlerin emrindeki gruplar Afganistan'da bir barış ortamı oluşmasına en sert muhalefeti yürütenler arasındaydı. Öyle ki Sovyetler çekilme karar aldığı anda adeta bu çekilmeyi engellemek için Sovyet karakollarına yaptıkları saldırıları arttırarak gerilimi tırmandırmak için

²¹⁰Sayyaf, age, s.203.

²¹¹ Sedayi Sulh, age. s.1-44

²¹²L. Doğan Tılıç, Abdul Samed'le Röportaj. 2000'e Doğru 2 Aralık 1988,Sayı 53.s.41.

uğraşmışlardı. Çekilme hazırlığı içinde olan 9. Rota adlı meşhur birliğe dönük (filme de konu olmuş) saldırı bunlardan biriydi.

Rejimin Sovyet askeri olmadan da ayakta kalacağı anlaşılmıştı. Eğer Doğu Bloğu çökmeseydi ADHP rejimi muhtemelen uzun süre yıkılmayacaktı. Zira ADHP rejimine Sovyet desteği çekilirken mücahitlere Pakistan ve Amerikan yardımları akmaya devam etmekteydi. Gerçi bu dengesizliğe karşın Necibullah iktidarının yine de ayakta kalma şansı vardı. Eğer Savunma Bakanı Şahnavaz Tanay ve Özbek milislerin komutanı Raşid Dostum gibi liderler arasındaki çekişmeler ADHP'nin birliğini dağıtmasaydı ve Dostum saf değiştirmeseydi, mücahitlerin Nisan 1992'de başkent Kabil'e girmeleri pek mümkün görünmemektedir. Necibullah'ın Özbekleri iktidara uzak tutmak ve Peştunları kayırmak konusundaki hataları rejimin çöküşünü hızlandırmıştı. Öte yandan mücahitler Kabil'e muzaffer biçimde değil eski komünistlerin onayı ile girmişler ve “yarım bir zafer” kazanmışlardı. Necibullah ülkeden kaçmaya çalıştıysa da başarılı olamamış ve BM elçiliğine sığınmıştı. Onun BM elçiliğindeki zorunlu ikameti Taliban kuvvetlerinin 1997'de kente girip eski devlet başkanını vahşice katledip bir elektrik direğine asması ve bu şekilde Afganistan'ı nasıl bir idarenin beklediğinin ilanıyla sona erecekti.

Sonuç olarak 1992 Nisan'ında Afganistan'da 13 senedir “Komünist rejime” ve Sovyetlere karşı mücadele veren mücahitlerin düşü gerçek olmuştu. 13 sene önce dağlara çıkıp dönemin süper gücü olan Sovyetlere meydan okuduklarında herkes onları bir avuç deli olarak görüyordu. Şimdi ise komünist hükümeti devirmişler asıl düşmanları olan Sovyetler Birliği de tarihe karışmıştı. Sovyetler Birliği birçok kompleks sorun nedeniyle yıkılmıştı ama Afganistanlı mücahitler bunu kendi zaferleri olarak görüyorlardı. İran'daki İslâmî devrimden sonra –belki de ondan daha fazla– tüm radikal Müslümanlar için bu zafer bir örnek olarak algılandı. Birçok radikal grup zaferin mimarlarını bizzat tanımak ve onlardan eğitim almak için Afganistan'a akmaya başlayacaktı. Öte yandan Kabil'in düşüşü mücahitlerin iktidara gelmeleri durumunda Afganistan'ın ülke olarak çökeceği kehanetini de haklı çıkardı. Bahar ayları boyunca Kabil'in nasıl yağmalandığı dönemin şahitlerince ayrıntılı biçimde anlatılmıştır ve bu

çalışmanın bir sonraki bölümünde bu konu ayrıntılı biçimde incelenmektedir.

Mirasçılar

ADHP hakkında tüm dünyada öylesine olumsuz imaj çizilmiştir ki muhtemelen eski ADHP'lilerin günümüz Afgan siyasetinde halen nasıl etkin durumda olduklarını bilmek konuya yabancı olan okuyucuları şaşırtacaktır. İktidar çözüldükten sonra ön planda olan ADHP liderleri yurt dışına kaçarken²¹³ orta kademe kadroların büyük bölümü ülke içinde kalmıştı. Arta kalan güçlerin bir kısmı Raşid Dostum'un öncülük ettiği *Cünbüş-i Milli*'ye katıldılar²¹⁴ Rakipleri tarafından hâlen "komünist" olmakla suçlanan Cünbüş'ün Afganistan'daki oy oranı düşmekle birlikte 2000'lerin başında %8-10 arasındaydı. Eski "komünistler" arasında Raşid Dostum kadar tanınmasalar da çok sayıda isim sonradan siyasete dönerek Taliban'a karşı savaşmışlar ve Taliban'ın çöküşünün ardından da siyasal hayatta etkin pozisyonlar almışlardır. Günümüzde 15 kadar partide eski ADHP üyeleri etkin durumdadır. Örneğin eski *Halkî* gençlik liderlerinden Sebgetullah Sanjar 1999'da Talibanla savaşmak için Afganistan Cumhuriyetçi Partisi'ni (*Hizb-i Cumhurihahan-i Afganistan*) adlı yeraltı örgütünü kurmuştu. ACP bir tesadüf olarak tıpkı ADHP gibi 2004'te çok partili hayata dair düzenleme yapıldıktan sonra resmi olarak kaydını yaptıran ilk siyasal parti olmuştur. Karzai hükümetinde Devlet Başkanlığı Yardımcısı olan Sanjar, 2012 yılında şüpheli bir trafik kazasında hayatını kaybetti.

Necibullah'ın en etkili komutanlarından biri olan Cabbar Kahraman da (1958-2018) 2001'de ülkeye geri dönmüş ve Helmand bölgesinde kurduğu okullarla sevilen bir figür olarak 2010'da Afganistan Meclisine milletvekili olarak seçilmeyi başarmıştı. Kahraman, Cumhurbaşkanı Eşref Gani tarafından Helmand bölgesinde Taliban'a karşı savaşan resmi milis

²¹³ 27 Nisan "devriminin "mimarları olan Aslam Vatanjar 2000'de Odessa'da Abdulkadir ise 2012'ye kadar Rusya'da yaşayıp ülkesine döndü ve 2014'te devirdiği devlet başkanı Muhammed Davud'un adını taşıyan askeri hastanede hayat gözlerini yumdu. Rejimin en güçlü kadını olan Anahita Ratibzad 1992'de Hindistan'a kaçtı. 2014'te Almanya'da öldü ve cenazesi Kabil'de gömüldü.

²¹⁴ Azimi, age. S. 550-551

teşkilatlarının başına getirilmişti. 2015'te ise tüm güney eyaletlerindeki askeri operasyonların başına geçirilmişti. Kahraman 2018'de seçim çalışmaları için gittiği Helmand'ta Taliban tarafından bürosuna düzenlenen bir suikastta hayatını kaybetti.²¹⁵

Cabbar Kahraman ve eski ADHP önderlerinden Emal Layan 2015'ten beri *Hizb-i Vatan*'ı yeniden canlandırmak için aktif faaliyet yürütmekteydiler. Aslında *Hizb-i Vatan* ve ADHP'yi yeniden kurma girişiminde bulunan çok sayıda isim ve grubu da burada anmak gereklidir. *Hizb-i Vatan* adını kullanan bir grup 1997'de ve 2000'de Münih'te bir kongre topladıysa da zamanla dağılmışlardı. ADHP'nin eski MK üyelerinden ve eski Kültür Bakanı Abdürreşid Aryan (d.1941) 2003 yılına kadar ADHP adını kullanan bir partinin liderliğini yapmış ve sonradan parti adını Ulusal Parti (*Hizb-i Milli*) olarak değiştirmiştir. Necibullah'a başarısız darbe girişiminde bulunan Şahnavaz Tanay da bugün sosyal demokrat görüşleri savunan *Afgan Barış Hareketi*'nin (*De Afganistan Sole Ghurdzang*) lideridir. Nur Ahmad Nur (d.1937), Mahmud Baryalai Necmeddin Kawiani, Ferid Mazdek gibi ADHP'nin ileri gelenleri de Afganistan'da Demokrasi ve İlerleme için Yurtsever Hareket (*Nohzat-ı Maihani Demokrasi va Terakki-yi Afganistan*) adlı partiye liderlik etmektedirler. Eski ADHP liderlerinden Kandahar Valisi Nurulhak Ulumi *Afganistan Ulusal Birlik Partisi*'ni (*Hezb-e Muttahede Mellî*) kurarak 2005'te Kandahar'dan milletvekili seçilmiştir. Bugünlerde de Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin danışmanı ve Uzlaşma Konseyi'nin üyeliği görevini yürütmektedir. *Sitem-i Milli* olarak bilinen SAZA da kendi kalesi olan Badahşan'da etkindir.

ADHP'nin genç kadroları da günümüz Afganistan'ın politik yaşamında önemli noktalarda yer almaktadırlar. Şu anda (2021) dışişleri bakanı olarak görev yapan, aynı zamanda Hak ve Adalet Partisinin lideri olan –Peştun kökenli- Hanif Atmer (d.1968) Karmal ve Necibullah döneminde istihbaratçı olarak görev almıştı. Atmer, 1987 yılında Celalabadı mücahitlere karşı savunurken bir bacağına kaybetmişti. Muhalifleri tarafından hala komünistlikle suçlanan Atmer 2001 yılından sonra Milli

²¹⁵Cabbar Kahraman der Hilmend Can Baht. Tolonews, 2018, <https://tinyurl.com/yyollr9t> (Erişim Tarihi: 08.01.2021)

Eğitim Bakanı, Taşra'yı Kalkındırma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Afganistan Cumhurbaşkanı Güvenlik Danışmanı olarak görev yapmıştır. Günümüzde Ulusal Uzlaş Konseyi üyesi olarak görev yapan -Peştun kökenli-Nurulhak Ulumi (d. 1941) de 1986-87 yıllarında Sovyetler Birliği'nde eğitim almış, Necibullah döneminde Kandahar valisi olarak görev yapan üst düzey bir ADHP'liydi. 2005 yılında Kandahar milletvekili olarak seçilen Ulumi Gani hükümetinde 1 yıl İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştu. Ulumi, bugün Afganistan Ulusal Birliği Partisinin liderliğini yapmaktadır. Günümüzde Afganistan'ın en tanınmış generallerinden biri olan Tacik kökenli Hileddin Hilal, Dr. Necibullah döneminde rütbeli bir pilottu ve Dostum'la yakın ilişkileri olan bir Perçemciydi. 2001'den sonra Bağlan milletvekili olarak seçildi. Daha sonra İçişleri Bakan Yardımcısı ve Savunma Bakanı Yardımcısı olarak görev yaptı. Genç bir askerken Nisan Devrimi'nde rol oynamış Peştun kökenli General Devlet Veziri, Emin döneminde Genelkurmay yaveri iken Karmal ve Necibullah döneminde Albaylığa kadar yükselmişti. 2001'dan sonra Milli Savunma Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Veziri, şu an Korgeneral rütbesiyle Savunma Bakanlığının sözcülüğünü yapmaktadır. Özbek kökenli Muhammed Haşim Ortak (d.1955) da kariyerine KhAD'ta başlamış Necibullah'ın son zamanlarında Faryab ili milli emniyet (KhAD) müdürü olarak görev yapmıştı. Cünbüş partisinin kuruluşunda önemli rol oynayan Ortak, 2005 yılında Afganistan Meclisinde Faryab senatörü seçilirken 2010 yılında da milletvekili olarak Meclisegirmiştir. 2018 yılında beri İçişleri Bakan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Şu anda Endonezya Büyükelçiliği görevini yürüten Özbek kökenli Feyzullah Zeki (d.1958) geçmişte ADHP gençlik kolları başkan yardımcısıydı. Zeki, daha sonra uzun yıllar Dostum'un ve Cünbüş partisinin sözcülüğünü yaptı. 2005 yılında Cuzcan'dan çok yüksek oyla milletvekili seçildi. Dostum'un Cumhurbaşkanı Yardımcısı seçilmesi sonrası Zeki, Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Başkan yardımcılığına Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı görevine getirilmişti. Bu örnekler çoğaltılabilir ancak günümüz Afganistan'ının kilit noktalarında ADHP kökenli bürokratların nasıl güçlü konumlarda yer aldıklarını göstermek için sanırım bu kadarı yeterlidir.

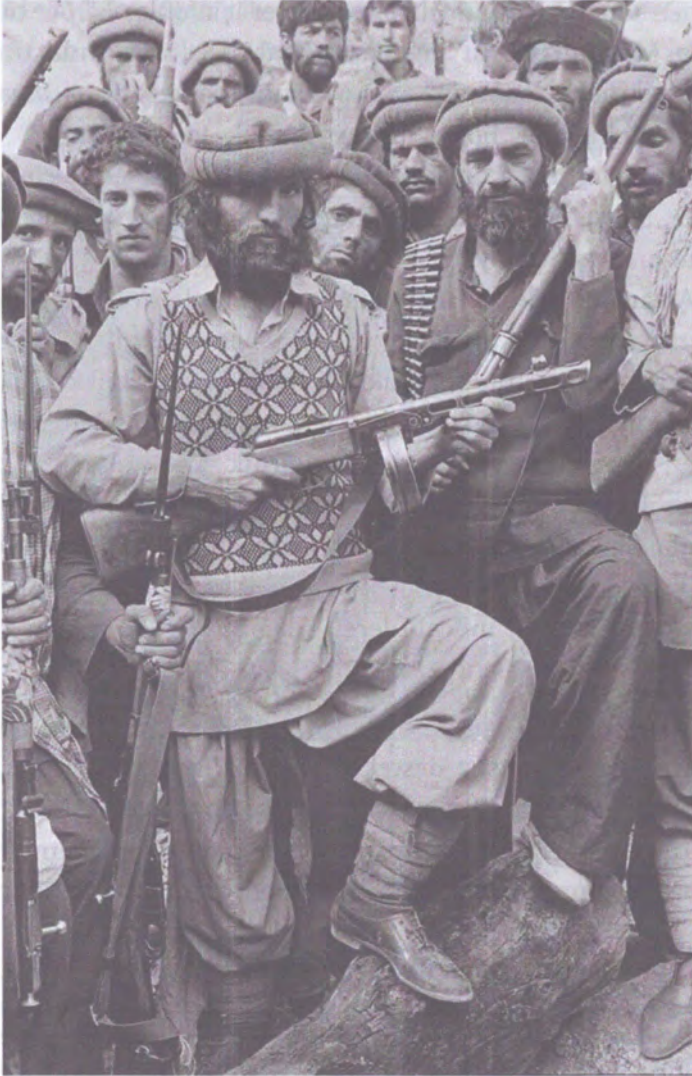
Son yıllarda Afganistan’da genç nesiller arasında 1980’li yıllara karşı bir nostalji oluştuğu da gözlemlenmektedir. Bugün kendini hiçbir şekilde sosyalizme yakın hissetmeyen birçok Afgan vatandaşı Karmal ve Necibullah devirlerini Afganistan’ın en iyi yılları olarak görmektedirler. Özellikle 1992’de rejimin çöküşünden sonra yaşanan iç savaş ve Taliban eliyle ülkenin Pakistan’ın sömürgesi haline getirilmesi, tüm alt yapının çöküp, ülkenin yalnızca şiddet ve uyuşturucu ile anılar hale gelmesi Afganistan nedeniyle geçmişte ADHP rejimine karşı mücadele etmiş kesimlerde dahi tarihe bakışın değişmesine sebep olmaktadır. Geçmişe dönük sempatinin artışı mücahit liderlerden İsmail Han’ın 2016’da otomobillerin arkasında ve dükkânların camlarında asılı Necibullah resimlerinin artmaya başlamasından şikayetçi olup bunların yasaklanmasını istemesinden de anlaşılabilir.²¹⁶ Eski mücahit liderlerinden *Şir Ahmad Maladani* de “Necibullah gibi biri 1979’da başa gelmiş olsaydı belki Afganistan bu şekilde mahvolmazdı” diyebilmektedir.²¹⁷ Son yıllarda Amerikan operasyonları geçmişte Amerika’yı dostları olarak gören çevrelerde düşünsel değişime de yol açmıştır. Günümüzde Afganistan’da sokaklarda, dükkânlarda ve arabaların üzerinde Amerikalılardan zamanında yardım almış mücahit liderlerden ziyade Che Guevara’nın resimleri yer aldığı da gözlenmektedir.

²¹⁶ <https://www.khaama.com/ismail-khan-says-dr-najibullahs-posters-should-not-be-used-in-vehicles-0689/>

²¹⁷ Braithwaite, age, s.335.

Ayrım Üç: “Başroldekiler”

Afgan Mücahitlerinin Öyküsü

Resim 19: Savaşın ilk yıllarında Mücahitler

İnsanlık tarihi boyunca pek az savaşçı grup 1978-1992 yılları arasında Afganistan'da silaha sarılmış cihatçılar kadar destek ve sempati toplamış ve bu ölçüde idealize edilip yüceltilmişlerdir. Afgan mücahitleri 80'li yıllar boyunca yalnız İslami kamuoyunun değil, anti-Sovyet duygulara sahip liberal dünyanın; hatta kendisini komünist olarak gören çok geniş çevrelerinin de maddi manevi desteğine sahip olmuşlardır. 14 yılı aşan savaş boyunca Afgan mücahitleri kim ne görmek istiyorsa onu temsil eden bir masal kahramanı gibiydiler. İslamcı çevreler için onlar “süper bir gücü dize getiren ve Müslümanların imanlarına sahip çıktıklarında tüm kâfirleri yenebileceklerini kanıtlayan” bir “cihat medresesi” inşa etmişler, Müslümanların asırlar boyu süren yılgınlık ve yenilmişlik duygusunu tersine çevirmişlerdi²⁹². Anti-komünist “hür dünya” liberallerin gözünde ise mücahitler, Sovyetler Birliği'nin nihayet bataklığa saplanmasını sağlamış, komünizmin mezar kazıycılarıydılar. Liberallere göre Afgan mücahitleri yalnızca Afganistan'ı kurtarmak için savaşmıyorlardı; Polonya'nın ve tüm Doğu Avrupa'nın da kurtuluşu için dövüşmekteydiler. Böylece hiçbir “liberter” programa sahip olmadıkları; hatta önemli bir kısmı komünizm kadar demokrasi, kadın hakları gibi kavramlara da karşı olmalarına rağmen mücahitler, Batılıların gözünde “özgürlük savaşçıları” olarak kabul görmekteydiler. Bu sempati sayesinde CIA'nın yönettiği büyük bir operasyonla, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden sağlanan milyarlarca dolarlık fonlar sayesinde İsrail ve Mısır gibi ülkelere satın alınan silahlar Pakistan üzerinden mücahitlere dağıtıldı. Amerikalılar savaşın mücahitlerce kazanılmasını sağlayan asıl aktörlerdi.²⁹³

Bu renkli koalisyon içinde belki de en ilginç olanı anti-Sovyet solun mücahitlere verdiği sonsuz destektir. Fransız Troçkistlerinden, Jean Paul Sartre'ın kurduğu *Les Temps Modernes* dergi çevresine²⁹⁴, Maoçu hareketlerden Arnavutlukçu gruplara kadar solun geniş kesimleri - Sovyetçi olsun olmasın solun tüm fraksiyonlarını hedef aldıkları halde- mücahitleri

²⁹² Muhammad Amin Furuten, *Gam be Gam Nehzet-i İslami ve İnkılabi-yi Afganistan*, Tahran 1991, 181-83

²⁹³ Aktörlerden söz açılmışken Hollywood da mücahitlere sempatisini gizlememekteydi, *Rambo 3* (1988) ve *The Beast of War* (1988) gibi filmlerle onları yücelten bir tutum takınmaktaydı.

²⁹⁴ *Les Temps Modernes*, Afghanistan, No 408-409, Juillet-Aout 1980.

desteklemekteydi. Çin Halk Cumhuriyeti mücahitlere silah dağıtmakta ve bomba yapımı eğitimi vermektedir. Arnavutluk lideri Enver Hoca, mücahitlerin sadece ülkelerinin bağımsızlıkları için mücadele etmediklerini “gerici ve İslamcı” görüntü vermelerine rağmen zamanla Afganistan’da “demokratik bir halk devrimine önderlik edeceklerine inandığını” söylemekte ve tüm “gerçek” Marksist-Leninistlerin mücahitleri desteklemesi gerektiğini savunmaktaydı.²⁹⁵ Dünya üzerinde hiçbir siyasal hareket muhtemelen Afgan cihatçıları kadar birbirinden bu kadar farklı noktalarda duran çevrelerce desteklenmemiştir.

Resim 20. İspanyol komünist örgütü *Bandera Roja*’nın (*Kızıl Bayrak*) Afgan mücahitlerini destekleyen 1980 tarihli afişi.

²⁹⁵Enver Hoca, “Afgan Halkının Sovyet istilacılara Karşı Mücadelesini Destekliyoruz” 3 Ocak 1980. “Afgan Halkı Boyun Eğmiyor” 2 Ocak 1981. “Afgan Savaşçılar Sovyet İşgalcilere Ağır Darbeler Vuruyor” 26 Ocak 1983. “Müslüman Ülkelerdeki Olaylar Diyalektik ve Tarihi Materyalizmin Işığında Değerlendirilmelidir.” Ocak 1980. “Afgan Yurtseverlerine Bravo” 3 Kasım 1983 vb. Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler 1958-1983*, Çeviren: H.A. Gürgöz, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2011, s.235-274.

Bu ilginç ittifak sonucunda Soğuk Savaş yıllarında Afgan mücahitleri çevresinde öylesine büyük bir mitoloji inşa edilmişti ki bu gün bile mücahit hareketler hakkındaki bilgilerin doğruluğunu ve yanlışlığını ayırt etmek oldukça zordur. Gerek Batı basınında gerekse İslami basında mücahitler-daha sonraki yıllarda bazı İslamcılar bile rahatsız edecek derecede “insanüstü varlıklar”²⁹⁶ olarak resmediliyorlardı. Bu imajın oluşması için de Batı medyası genellikle mücahit prototipi olarak çoğu mücahit liderden daha “ılımlı” olduğu bilinen Ahmed Şah Mesud’u seçmişti. Fransızca bilmesi, kız çocuklarının eğitimine karşı çıkmaması, esirleri öldürtmemesi²⁹⁷ gibi nitelikleriyle Mesud Batılıların özellikle de Oliver Roy gibi Fransız aydınlarının Afgan cihadının Resul Sayyaf, Gulbeddin Hikmetyar gibilerce temsil edilen “diğer yüzünü” örtmek için kullandıkları bir figüre dönüşmüştü. Mesud’a sevgisini biraz da “oryantalist” bir tarzda dile getiren İspanyol yazar Marcella Grad, Mesud’u şöyle tarif ediyordu: *“Gül bahçeleri ve masalcılar, latif bir şiir sanatı ve vahşi savaşların bir arada olduğu bin yıllık bir geleneği temsil eden Pencşir şeftalisi kadar yumuşak biri...”*²⁹⁸

Grad’ın yaklaşımı o dönemde Batılılar için genel bir tutum gibiydi. Sadece kendilerinin görmek istedikleri olgulara ve olaylara odaklanan Batılı basın kuruluşları Afgan mücahitlerinden kesinlikle “uygarlığın çirkeflğine direnen” Roussevari bir “soylu vahşi” tipolojisi yaratmayı başarmışlardı. Bu imgeye bir parça oryantalizm de eşlik etmekteydi. Örneğin Afganistan’ın “yabanılığına” “otantikliğine” hayran olan Olivier Roy gezileri esnasında Galenos’a ait Ortaçağ el yazmaları saklayan bir simyacıyla tanışmıştı.

²⁹⁶ Olivier Roy, *Afganistan’da Direniş ve İslam*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1990, -Önsöz- s.7.

²⁹⁷ Mesud’un esirlere insanca davrandığına dair çok sayıda tanıklık vardır. Afganistan’da saha araştırmalarında bulunan Michael Barry, “Diğer mücahit gruplarınca savaş esirlerinin ne kadar korkunç bir muameleyle tutulduklarına bizzat şahit olduğunu, ancak Mesud’un daima esirlere iyi davrandığını onları kazanmaya çalıştığını vurgulamaktaydı. M. Grad, *Mesud, Efsanevi Afgan Liderin Farklı Bir Portresi*, çev. Seval Yılmaz Crump, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2015, s.188.

²⁹⁸ Grad, *age*, s.16. Grad’ın Mesud’a adadığı kitap tek başına yaratılmak istenen imajın ipuçlarını vermekteydi. Grad dürüstçe şunları yazmaktaydı: “Hiçbir surette Mesud’a dair objektif bir portre sunma iddiasında değilim. Mesud’un karşıtları ile taraftarları arasında dengeli bir yaklaşım sergileyen akademik ya da tarihsel bir çalışma görmek isteyen okuyucular başka kaynaklara yönelmelidirler” Grad, *age*, s.7.

Roy'un hayranlıkla söz ettiği bu “çağlar ötesinden gelen bilge simyacı” ona “Sovyet tanklarını eritecek bir karışım bulduğundan bahsetmekteydi”.²⁹⁹ Afganistan'da ADHP'nin bir an önce ve yanlış taktiklerle kurtulmak istediği mevcut “gerilik”, Batılı gizem sevdalıların ilgisini çeken asıl unsurdur. Onları ilgilendiren aslında ne komünizmin zaferi ne de Afganistan'ın bağımsızlığıydı, onlar bu uçan halı ülkesinin asla modernleşmemesini, *çador* içine saklanmış büyüünün bozulmamasını istemekteydiler. Komünistlere olan kızgınlıklarının asıl sebebi de bu “düşsel ülkeyi modern dünyanın sıkıcı bir parçası haline getirmek için” mücadele etmeleriydi.

İslamcılar arasında Afganistan savaşı sırasında yaratılan mitoloji ve romantizm, Batılıların oryantalizminden veya komünist rakiplerin “devrimci romantizminden” çok daha ileri boyuttaydı. 1980'lerde artık dünya solu devrimci romantizmini büyük ölçüde yitirmişti ve Afganistan devrimi hakkında yaratılan mitoloji yerine “gerçek dünyaya” ve sosyalizmin reel sorunlarına odaklanmış durumdaydı. İslami hareket ise tam aksine bu dönemde siyasal romantizminin giderek yükseldiği bir coşku dönemi yaşamaktaydı. 1980'li yıllarda tüm dünyada yükselişte olan İslami hareket Afganistan nezdinde aradığı “destansı” mücadele örneklerinden birini bulmuştu. Afganistan meselesi, İran devriminin giderek İslami bir nitelik kazanmasının o dönem için uyandırdığı umutla birlikte özellikle Ortadoğu'da Sovyetlerin ve sosyalist ideolojinin büyük ölçüde prestij kaybına uğraması gibi olgular bir araya geldiğinde, saflarını genişletmekte olan İslami yapılar için bulunmaz bir fırsat oldu. 1924'te Halifeliğin ilgasında bu yana Körfez ülkelerinde tartışmalı rejimler bir yana atılırsa ilk olarak İran ve Afganistan'da –ilginç olarak Arap coğrafyasında değil- “İslami diriliş” yeniden gündemdeydi. Her ne kadar iki ülkedeki hareket arasında hemen hiçbir ortak nokta bulunmamaktaysa da İslami kesimler açısından o yıllarda bu durum büyük bir anlam ifade etmiyordu. Türkiye'de ve dünyada İslami yapı ve gruplar Afganistan'daki “İslami direniş” hareketinin Batı dünyasından aldığı büyük desteği uzun süre görmezden geldikleri gibi hareketin kusurlarını ve eksikliklerini bilinçli şekilde örttüler, bu hareketi romantize ederek ona taşıdığı kapasitenin çok üzerinde bir anlam

²⁹⁹Roy, *Kayıp Şarkın Peşinde*, s. 114.

yüklediler. 14 yıllık savaş boyunca mücahitlerin de komünistler gibi esirlere kötü davrandıkları, işkence ettikleri, sivilleri hedef aldıkları, yağma yaptıkları, kitlesel göçlere sebep oldukları, hükümet kadar birbirleriyle de kanlı çatışmalara girdikleri büyük ölçüde görmezden gelindi veya “haklı bir davanın hoş görülebilir kusurları olarak kabullenildi. Afganistan’da dökülen kandan sadece belirli bir tarafı sorumlu tutan bu romantik tavrın sonucu 1992 sonrasında mücahitleri destekleyen kesimlerde yaşanan büyük hayal kırıklığı ve şaşkınlık duygusuydu. Türkiye’de Afganistan denildiğinde akla ilk gelen isimlerden biri olan Erdem Bayazıt’ın Afganistan anılarının ikinci baskısına yazdığı önsözde Hüseyin Yorulmaz bu hayal kırıklığını şu sözlerle yansıtmaktaydı: “*Afganistan’ın bugünkü (2018) hali ortada. Tam 30 yıl önce ilk baskısı yapılan bu kitabın yeni baskısını okuyucular, ‘Bu direnişin sonu böyle mi olmalıydı?’ sorusunu aklından çıkarmadan hüzünle okuyacaklardır.*”³⁰⁰

Cihat Hareketinin Tarihi Gelişimi

Afganistan’ın asırlardır tutucu İslam geleneğine sahip olduğu sanılır. Afgan insanı seyyahlar ve Batılıların 19. yüzyıldaki gözlemleriyle her zaman “yabancılar karşı kuşkulu”, “değişime kapalı, yeniliklere karşı güvensiz” biri olarak karikatürize edilmiştir. Ancak eğer böyle bir durum varsa da son iki-üç asrın eseri olduğu unutulmamalıdır. Tarihsel olarak Afganistan bundan beş asır öncesine kadar yeryüzündeki en ileri kültür bölgelerinden biriydi. Gazne, Herat, Belh gibi merkezler evrensel çapta sanat ve düşünce merkezleriydiler³⁰¹. Afganistan, ancak-İslam dünyasının geneli gibi- 16. yüzyıldan sonra giderek içine kapalı bir ülke haline geldi. Britanya Hindistan’ından gelen istila hareketleri Sihlerle yapılan mücadele, 19. yüzyılda zaman zaman İngilizlere karşı yapılan savaşlar dışarıya karşı daha kuşkucu içe kapalı ve daha tutucu bir Afganistan oluşmasına sebep oldu. Ancak bu geleneksel tutuculukla İslamcı siyasetin şekillenışı arasında da sanılandan daha büyük bir uçurum yer almaktadır. Aslında Afganistan’da 1960’lardan sonra gelişen İslamcı hareketi Afgan geleneksel İslam’ına bağlamak biraz zorlama bir çıkarım olacaktır. Zira Afganistan’ın geleneksel İslam’ı, siyaset dışı tarikat ve tasavvuf geleneği, dinsel olmaktan çok seküler

³⁰⁰ Bayazıt, age, s.9.

³⁰¹ Sayed Mehdi Ferruh, Tarih-i Siyasi-yi Afganistan, I Cilt, Kum 1993, s. 62-65

özellikler gösteren kabile töresi (Peştunvali), aşk ve şarap konulu klasik edebiyatla harmanlanmış kendine özgü bir kültürü ihtiva etmekteydi ve tutucu olmakla birlikte hâlen sanata, müziğe, dansa, şiire, estetiğe de kapalı olmayan bir geleneği temsil ediyordu. Afganistan'daki İslam medeniyeti ve kültürü daha 10. yüzyılda Farsçanın ilk kadın şairi Rabia-yı Belhi'yi, büyük mutasavvıf Mevlana Celaledin Rumi'yi, hümanist edebiyatın temsilcileri olan Babür'ü, Hüseyin Baykaralar'dan beslenmiş yüksek bir kültürel mirasa dayanmaktaydı. Bu nedenle yüzyıllar içinde gerilemiş de olsa Afganistan İslam kültürü ve medeniyetinin mirası ile kendilerini bir şekilde bu mirasa bağlamış gibi gösteren mücahit hareketlerin yeni lider kuşağının İslam algılayışları arasında ciddi bir uçurum olduğunu söyleyebiliriz.

Mücahit hareketin genç kuşak liderleri geleneksel Afgan ulemasıyla hemen hiçbir organik bağları olmayan, modern kentli orta sınıfların çocuklarıydılar. Hemen hiç biri geleneksel medrese tedrisatından geçmemiş; birçoğu Kabil üniversite'sinde kimya, mühendislik, ilahiyat vb fakültelerinde okurken ülkede yaşanan modernleşmenin "çarpıklıklarına" tepki olarak yüzlerini İslam'a dönmüşlerdi. Entelektüel gıdalarını Afganistan İslam geleneğinden değil, Mısır el-Ezher Üniversitesi yayınlarından, Suudi Vahabiliğinden, Müslüman Kardeşler veya Pakistan *Cemat-i İslami*'sinden almaktaydılar. Bu nedenle, Herat minyatür okulunun büyük ressamı Behzad (öl. 1535) ile fotoğrafın günah olduğunu savunan *İttihad-İslam*'ın lideri **Yunus Halis'in**³⁰² veya Rabia-yı Belhi (10. yüzyıl) ile kızların okumasını yasaklayan Hikmetyar'ın, Buddha heykellerine övgüler yazan Yakut el Hamawî (öl. 1229) ile ülkedeki tüm Buddha heykellerini imha ettiren Talibanın aynı gelenek içinde olduğunu iddia etmek abesle iştigaldir.

³⁰²Dağcı, age,s.123.

Resim 21: Afgan ordusundan alınan silahlarla donanmış bir mücahit birliği. 28 Şubat 1980.
Fotoğraf: Jacques Langevin.

Resim 22: Bir grup mücahit Sovyet yapımı Zukiyak (ZU-2) marka uçak savarla. 20 Temmuz 1986. Mücahitler bu silahların da Sovyet askerlerinden ganimet olarak aldıklarını iddia etmekteydiler. Fotoğraf: Berry Renfrew.

Aslında Afgan mücahitleri arasında geleneği temsil eden gruplar *Cephe-yi Nejat-i Milli*, *Mehaz-ı Milli* gibi ılımlı ancak fazla tanınmayan oluşumlardı³⁰³ Onların ikinci planda kalmasının sebebi de savaşı kıskırtmak isteyen Batılı ve Müslüman devletlerden yeterince yardım alamamalarıydı. Yurt dışından gelen para ve silah öncelikle *Hizb-i İslami*, *İttihad-ı İslam* ve *Cemiyet-i İslami* gibi daha radikal gruplara gidiyordu. Geleneksel ulemanın temsilcilerinden Sami-ül Hak, Pakistanlı gazeteci Ahmed Raşid’le 1999 yılında yaptığı bir röportajda, Pakistan gizli servisinin (ISI) “yaptığı yardımların %90’nının halk arasında desteği %5 bile olmayan Hikmetyar’a gittiğinden” yakınmaktaydı.³⁰⁴ Gerçekten de dünyada Afgan cihadı denilince akla gelen isimler yıllar boyunca Hikmetyar, Rabbani ve Resul Sayyaf gibi radikallerden ibaret kalmıştı. Müceddidi, Mevlevi Nebi gibi daha ılımlı liderler –üstelik Batıya daha yakın oldukları halde- gölgede kalmaktaydılar.

Bu girişten sonra Afgan cihat hareketinin tarihsel evrimine bakabiliriz. Afgan İslami hareketi dediğimiz gibi medreselerde değil Kabil Üniversite’sinde ve yurt dışında Müslüman Kardeşler etkisi altında kalmış öğrencilerin çabalarıyla 1950’lilerin sonu ile 1960’ların başında doğdu³⁰⁵. Hareketin sembolik lideri 1959’da Kabil İlahiyat (Şeriat) Fakültesinde hoca olan, Mısır’da aldığı eğitim sırasında Müslüman Kardeşlerin tesirinde kalmış Gulam Muhammed Niyazi’ydi. Gulam Niyazi ve çevresinde toplanan Burhaneddin Rabbani, Abdurrabb Resul Sayyaf gibi öğrenciler 1969’da *Cevanan-ı Müselman* adlı bir teşkilat kurmuşlardı. Gulbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud gibi daha genç olanlar da bu örgüte katılmışlardı. Bu dönemde *Cevanan-ı Müselman* halktan kopuk dar bir öğrenci cemiyetiydi; ancak daha o yıllarda şiddete dayalı mücadeleyi sahiplenmekteydiler. Teşkilatın temel hedefleri sol görüşlü üniversite öğrencileriydi. 1972’de

³⁰³ Turyaley Osman, *Esrar-i Puşt-i Perde: Cihad ve Mukavemet-i Merdum-i Afganistan*, Matbaa-i Meyvend, Kabil 2015, s. 324-25.

³⁰⁴ Ahmed Raşid, Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun, Çeviren: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s.126

³⁰⁵ Muhammed Akram Andişmand, *Nehzet-i İslami-yi Afganistan*, Çaphane-i Sabavun, Kabil 2013, s. 27-41

Hikmetyar'ın adı, Maocu öğrenci lideri Osman Landey'in öldürülmesi olayına karışmıştı.³⁰⁶

1973'te Kabil Üniversitesi'ndeki öğrenci dernekleri seçimlerinde İslamcı öğrenciler oyların %70'ini solcular %30'unu almışlardı. Artık yeteri kadar güçlendiklerini düşünen ve *Cemiyet-i İslam* adını kullanmaya başlayan grup silahlı bir ayaklanma ile Davud Han idaresini devirmeye karar vermişti. Soğuk Savaş yıllarında dünya, mücahit hareketlerin Sovyet işgali sonucu silaha sarıldıklarını sanmaktaydı. Gerçekte ise birçok mücahit liderin şahsen de belirttiği üzere cihat aslında Davud Han hükümeti zamanında başlamıştı. İdeolojik olarak hiçbir ortak noktaları olmasa da Pakistan'da Zülfikar Ali Bhutto hükümeti, Afganistan'la yaşanan sorunlar nedeniyle İslami muhalefete kucak açmaktaydı. Pakistan'ı üs olarak kullanan İslamcı militanlar 1974'te bir ayaklanma başlattılar. Ama hemen her yerde köylülerce ihbar edilip tutuklandılar. Rabbani ve Hikmetyar Pakistan'a kaçtılar. Resul Sayyaf ve Gulam Niyazi tutuklandı. Niyazi 1978 Haziran'ında cezaevinde idam edildi. Sayyaf ise şüpheli ve bugüne kadar aydınlatılamayan nedenlerle H. Emin tarafından serbest bırakılacaktı.³⁰⁷ Ülke içinde kalan ve yer altına çekilen silahlı gruplar eylemlerine devam ettiler. 1977'de Afganistan Planlama Bakanı Ahmed Horram'ı öldürdüler Sol hareketin kuramsal önderi Mir Ekber Haybar'ın öldürülmesi de büyük ihtimalle İslamcı gençlerin işiydi.³⁰⁸

1974 isyanın yenilgisi sonucunda *Cemiyet-i İslami* liderleri arasında tartışmalar başladı. Rabbani, Hikmetyar ve çevresini hazırlıksız bir ayaklanma başlatmak ve boş yere kan dökülmesine sebep olmakla suçladı. Rabbani çevresinde toplanan Tacik kökenliler baştan beri Hikmetyar çevresinde toplanan Peştun öğrencileri fazla radikal bulmaktaydılar.

³⁰⁶Dağcı, age, s.43.

³⁰⁷ Bu konuda iki farklı açıklama vardır. Sayyaf'ın militanlarından Abdullah Azam, Sayyaf'ın idamlar esnasında hapisanede "unutulduğunu" ve yanlışlıkla ölenler listesine alındığını bu sayede af çıkarıldığında serbest bırakıldığı gibi inanılması zor bir açıklama yapmaktadır. Abdullah Azzam, *Afgan Cihadı'nda İlahi Yardımlar*, çev. Cemaleddin Sancar, Zaman, 1988, s.92. Farklı bir açıklama da Emin'in kendisiyle aynı aşiretten olması sayesinde Emin tarafından affedildiğidir. Abdullah Yegin, *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA, İstanbul, 2015, s.95.

³⁰⁸Saaie, age, s. 93.

Sonunda hareket Taciklerden oluşan “ılımlı” *Cemiyet-i İslami* ile Peştunlardan oluşan “radikal” *Hizb-i İslami* arasında bölündü. Aslında bu “radikallik ve ılımlılık” elbette Afganistan’da Peştun halkı ile Taciklerin yüzyıllara dayalı sosyal örgütlenme biçimindeki farklılıkların bir tür yansımasıydı. Bilindiği üzere Peştunlar daha savaşçı ve kırsal bir ulusken; Tacikler genelde kentlerin tüccar ve orta tabakalarını oluşturmaktaydılar. Bu nedenle Peştun kökenli *Hizb-i İslami* ile Tacik örgütü olan *Cemiyet-i İslami* arasında baştan itibaren bir “radikal-ılımlı” ayrımı oluşması doğaldı. Bölünmeyi engellemek için kurulan çatı örgütlerinin her biri ise yeni bir bölünme sebebi oldu. Eylül 1978’de Pakistan’da her iki örgütü birleştirmeyi deneyen Mevlevi Nebi Muhammedi, *Hareket-i İnkılab-ı İslamiye* adlı örgütü kurdu. Daha ziyade geleneksel medreselileri temsil eden bu hareket bir çatı örgütü olarak planlanmış olsa da bu proje başarılı olamadı ve sadece “İslamcılar” arasında ayrılığı derinleştirmeye yaradı. Birleşme çabalarını protesto eden Mevlevi Yunus Halis *Hizb-i İslami*’den koparak (1978) aynı isimde farklı bir örgüt kurdu. Bundan sonra iki örgüt *Hizb-i İslami* (*Hikmetyar*) ve *Hizb-i İslami* (*Halis*) olarak anıla geldiler³⁰⁹. Mevlevi Yunus Halis’in Hikmetyar’dan farkı geleneksel ulemaya olan yakınlığıydı.

Bu yapıları fazla radikal bulan geleneksel mollalar Sibgatullah Müceddidi liderliğinde *Cephe-yi Nejat-i Milli* (1978) adlı bir örgüt kurmuşlardı. Batı ülkeleriyle daha iyi geçinmeye çalışan bu yapı dini söylemlerle milliyetçilik arasında bir çizgide durmaktaydı. Eski kral Zahir Şah’ı yeniden tahtta çıkarmak ve monarşiyi tesis etmek isteyen çevreler bu yapıya destek oldular. Son olarak Nakşibendi tarikatı liderlerince yine diğerlerinden daha “ılımlı” ve Batıyla iyi ilişkiler kurulmasından yana olan *Mehaz-ı Milli* adlı örgüt kurulmuştu. Bu son iki mücahit örgüt İslami çevrelerce içlerinde “kozmopolit”, “fırsatçı” ve “pür İslami olmayan” kişileri barındıran yapılar olmakla eleştirildiler.³¹⁰ 1981’de bütün İslami gruplarla merkez sağ mücahitleri birleştirmek için bir deneme daha yapıldı ve siyasete yeniden dönen Resul Sayyaf liderliğinde bir çatı örgütü olması planlanan *İttihad-ı İslamiye* kuruldu. Ancak Vahabi eğilimli olması

³⁰⁹ Seyid Ali Musevi, *Tarih-i Tahlili-yi Afganistan ez Zahir Şah ta Karzai*, Matbaa-i Belh, Belh 2009, s.174.

³¹⁰ *Dış Politika* Sayı, 2 Temmuz 1988, s.176.

sebebiyle Sayyaf'ın liderliği diğer yapılarca benimsenmedi. Böylece *İttihad-ı İslamiye'nin* doğuşuyla mevcut mücahit örgütlere bir tanesinin daha eklemiş oldu. *İttihad-ı İslamiye'nin* özgün rolü Afgan cihadını “dışarıya açmak” ve çok sayıda Arap savaşçıyı davet ederek cihadın uluslararası hale gelmesini sağlamaktı.

Buraya kadar sayılanlar Afganistan'da Sünni Müslümanların örgütleridir. Nüfusun tahminen %15-20'sini temsil eden Şîî Hazaralar başlangıçtan itibaren bu örgütlerden uzak durdular. 1980'li yıllarda Afganistan'da yedi farklı Şîî örgütü faaliyet göstermekteydi. Ön planda olanlar “ılımlı-muhafazakâr” çizgideki *Şura-yı İttifak* ile Humeyni yanlısı radikal *Nasr* hareketiydi. *Nasr hareketi* başlangıçta İranlıların desteği ile kurulmasına rağmen bir süre sonra Humeyni rejiminin çizgisinden uzaklaştı ve bunun üzerine İran *Sipah-i Pasdaran* adlı yeni bir teşkilat oluşturdu. Bazı eski solcu Hazara gençleri bu örgütlere katıldıysa da geleneksel Hazara toplumu İran etkisindeki bu yapıları benimsememişti. Afgan çatışmalarının romantik yorumcuları Hazara halkını cihadın en büyük destekçileri arasında saymayı severler. Halbuki 1983 yılına kadar Hazara örgütleriyle Sovyet askerleri arasında hiçbir çatışma kayda geçmemiştir. ADHP ve Sovyet güçleri Hazara bölgesini mümkün olduğu kadar savaşın dışında tarafsız bir alan olarak ayırmaya dikkat etmekteydiler. Öte yandan her biri Şiilere kendisinin önderlik ettiğini ilan eden *Şura* ile *Pasdaran* arasında kanlı çatışmalar olmuştur.³¹¹

İslami basın takip edildiğinde neden bu kadar çok mücahit örgütü olduğuna dair hiçbir sosyolojik çözümlemeye rastlanmaz. Açıklamalar genellikle “Müslümanlar arasında fitne sokan yabancıların entrikalarından” ibaret kalmaktadır. Elbette dış müdahale bölünmenin bir sebebiydi. Hatta her örgütün arkasında farklı ülkelerin olduğu bugün daha net olarak bilinmektedir. Örneğin *Hizb-i İslami* Pakistan'ın her türlü desteğine sahipti. Yurt dışından toplanan paraların ve silah yardımların en çok bu örgüte dağıtıldığı diğer mücahit gruplarınca şikâyet babında dile getirilmekteydi ki bu silah ve para yardımlarının dağıtımı esnasında mücahit örgütler arasında silahlı çatışmalar da yaşanmaktaydı. Suudi

³¹¹ Almqvist, age, s.9-10.

Arabistan ve Körfez ülkeleri Resul Sayyaf liderliğindeki *İttihad-ı İslam*'ı desteklemekteydiler³¹² bu nedenle parasal olarak en avantajlı gruplardan biri *İttihad-ı İslam*'dı. Fransa'nın yukarıda da söylendiği üzere *Cemiyet-i İslam*'a ve onun askeri lideri Ahmed Şah Mesud'a özel bir ilgisi vardı. Bazı Şii örgütler İran'dan yardım alıyorlardı vb. Ancak bölünmenin asıl sebebi Afganistan'ın etnik ve sosyal yapısındaki olağanüstü zenginlik ve mevcut İslami yapıların bu zenginliğe cevap verebilecek bir program yapısına sahip olmamalarıydı. Sonuçta her mücahit grup kendisinin doğru inancı diğerlerinin ise bâtılı savunduğuna inanan etnosantrik bir bakış açısına sahipti. Sünni ile Şii mücahidin, Tacik ile Peştun'un, medreseli ile üniversitelinin bu açıdan yan yana gelmesi çok zordu. İslam dininin, ümmet bilincini etnik kimliklerin üzerine çıkaran tüm birleştirici söylemlerine rağmen, sonuçta mücahitler öncelikle kendi aşiretini, etnik grubunu ve bölgesini ön plana çıkaran lokal görüşlere sahip bireylerdi. Nitekim mücahitlerin iktidara gelmesiyle Afganistan'ın parçalanmasının en büyük sebebi buydu.

Bu kadar çok yapının varlığı aslında Afgan cihadının zafer kazanılsa dahi toplum adına pozitif bir netice alamayacağını başlangıçtan beri belli olduğunu gözler önüne sermekteydi. Karşılıklı rekabet ve hoşgörüsüzlük ülke yönetimi devralındığında yaşanacak kaostan da habercisiydi. Ancak o dönemde sadece zafere odaklanıldığından bu türden tartışmalar geri planda kalıyordu. Mücahit yapıların ne savaşçı eksikliği ne para ve silah sıkıntısı vardı. Militaların savaşma azimleri ve motivasyonları da kesinlikle Afgan ordusu veya Kızıl Ordu askerlerinden fazlaydı. Ancak program ve hedef belirsizliği Afgan cihadı denen olgunun temel eksikliğiydi. Cihadın "ılımlı" kanadını temsil eden ve Zahir Şah'ın da içinde yer alacağı bir tür sağ-muhafazakâr koalisyon kurmak isteyen *Mehaz-ı Milli* ve *Cephe-yi Milli* gibi örgütlerle "Zahir Şah'ın da komünist uşağı bir hain olduğunu, zamanı gelince onu da idam edeceklerini" beyan eden³¹³ *Hizb-i İslami* liderlerini bir program etrafında toplamak zaten mümkün değildi.

³¹² Musevi, age. S.177

³¹³ Fatih Emin, *Bir Kesit Hizb-i İslam'ın Dış İşleri Sorumlusu Hüseyin Mangan'la Röportaj*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s.51

Diğer yapıları “kozmpolit” olmakla suçlayan ve kendilerinin “doğru İslam’ı temsil ettiklerini inanan *Hizb-i İslami* veya *İttihad-ı İslam* gibi hareketler Afganistan’da Kuran ve Sünneti temel alan “yüzde yüz” İslami bir rejim kuracaklarını ilan etmekteydiler. Ancak “yüzde yüz İslami” rejimle ne kastedildiğine dair hiçbir program yazılmış veya bir bildirge hazırlanmış değildi. Çökmüş alt yapının nasıl onarılacağı, ülkenin yeniden inşası için nasıl kaynak bulunacağı, eğitim, sağlık gibi alanlardaki mevcut durumun nasıl düzeltileceği, nasıl bir siyasal rejim kurulacağı, seçim yapılıp yapılmayacağı, diğer devletlerle diplomatik ilişkilerin nasıl gelişeceği hakkında hiçbir ciddi beyan, açıklama yapılmamaktaydı. Bu sorular sorulduğunda “amaçlarının öncelikle Afganistan’ı kâfirlerden temizlemek olduğunu geri kalan sorunlarla sonrasında ilgilenileceği beyan edilmekteydi.³⁴ “İlmîlilerle” “radikaller” arasında ortada bir yerde durmaya çalışan Rabbani’nin *Cemiyet-i İslami*’si komünistleri dışlamak şartıyla sağ kesimle bir araya gelinebileceğini ve seçimlere gidilebileceğini söyleyerek demokrasiye göz kırıyor gibiydi.³⁵ Öte yandan daha kendi programında lider seçimiyle ilgili hiçbir madde yer almayan, bunun yerine “Üstat Burhaneddin Rabbanî ebedi ve değişmez liderimizdir”³⁶ yazan bir hareketin Afganistan’da nasıl bir seçim sistemi inşa edeceği de tartışmalıydı.

Cihadın programı gibi hedefleri de net değildi. Kimi mücahitler için savaş Ruslara karşı verilmekteydi ve eğer Ruslar çekilirse cihat amacına ulaşmış olacaktı. Nitekim 1989’da Sovyet ordusunun çekilişinin ardından binlerce silahlı militan evlerine döndü veya Necibullah rejimiyle uzlaştı. Bazıları için ise Rusların çekilişi bir şey ifade etmiyordu, cihat komünist ADHP rejimi çökene kadar devam etmeliydi. Rabbani ve Hikmetyar bu fikirdeydiler. Hikmetyar “Ruslar topraklarımızı terk etseler de bir İslam devleti kurulana kadar silahlarımızı bırakmayacağız”³⁷ diyerek bu durumu özetlemekteydi. *İttihad-ı İslam* lideri Resul Sayyafa göre ise cihat, Ruslar çekilip ADHP yıkıldıktan ve Afganistan’da İslami bir devlet kurulduktan

³⁴Dış Politika Sayı, 2 Temmuz 1988, s.199-201.

³⁵ Hamdi Eryılmaz, “Afganistan Mücahidleri-SSCB Resmi Görüşmeleri izlenimleri”, *Dış Politika* Sayı 4, Ocak 1989, s.186-187

³⁶ Direnen Afganistan, s.59.

³⁷ Fatih Emin “Hikmetyar’la Röportaj” *Dış Politika* Sayı 1, Mart 1988, s.120

sonra da bitmeyecekti. Bu aşamadan sonra savaş Orta Asya'ya, Özbekistan'a, Tacikistan'a hatta Kafakasya'ya, Azerbaycan'a kadar taşınacaktı.³¹⁸ Sayyaf bir beyanında şöyle demektedir: “Mücahitler bugün sadece Afganistan'ı kurtarmak için değil Afganistan'daki komünist idareyi yıkarak yerine özellikle Asya kıtasında olmak üzere bütün dünyadaki Müslümanlara yardım etmeyi hedef alan bir İslami devlet kurmak için savaşıyorlar. Afganistan'ın İslami bir devlet olarak kurtarılmasından sonraki merhalesi, Filistin davası ve Mescid-i Aksa'nın Taşkent Buhara ve Semerkand evliyalı diyarlarının kurtarılması komutanından erine kadar hepimizin hedefidir.”³¹⁹ “Logar cephesi komutanı” Fazlullah da “Benim şahsi düşüncem şudur. Semerkand ve Buhara'yı kurtardıktan sonra Moskova'ya yürüyeceğim. Şaka yaptığımı zannetmeyin. Adamlarımı Moskova'ya kadar götürmezsem beni kurşuna dizin”³²⁰ demektedir. Nitekim burada verilen sözlerin kısmen de olsa tutulduğunu söyleyebiliriz. Afganistan'dan sonra pek çok cihatçı Tacikistan, Çeçenistan gibi eski Sovyet bölgelerinde savaşacaklardı.³²¹

Yüceltilen Şiddet Kültürü

Savaşın net bir nihai amacı olmaması Afgan cihadını Cezayir, Tunus vb ülkelerdeki anti sömürgeci savaşlardan ayırmakta ve savaşın sınırlarını da muğlak hale getirmekteydi. Rabbani bir konuşmasında “Mısır, Cezayir ve Tunus gibi ülkelerde milliyetçilerin sadece topraklarını kurtarmak için savaştıklarını bu nedenle de tekrar emperyalistlerin kucağına düştüklerini, kendilerinin ise belirli bir sınır için değil, İslam davası için mücadele ettiklerini”³²² belirtmişti. Yani başka bir deyişle somut hedefleri olan Cezayir savaşının aksine Afgan cihadı sınırları ve hedefleri belirsiz bir kavgaya odaklanmış durumdaydı. O dönemde bu beyanlar karşısında mücahitler büyük heyecan duymaktaydılar. Oysa bu tavır, nihai amacı belirsiz bir savaşın sonsuza dek devam edebileceği mesajını daha o

³¹⁸ Erdem Bayazıt ile Afganistan üzerine Bir Konuşma, *İslam Aylık Mecmua*, Sayı 4, Aralık 1983, s.13.

³¹⁹ *Türkiye* 3 Eylül 1988.

³²⁰ *Türkiye* 6 Şubat 1988.

³²¹ “Sözünü” tutup Afganistan'dan sonra Çeçenistan savaşına katılanlardan birinin anıları için Bkz. Hattab'ın Anıları, çev. Davut Yolcu-Feridun Dinçel, Küresel Kitap, İstanbul, 2013.

³²² Fatih Emin, “Rabbani ile Röportaj” *Bir Kesit*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s.42.

günlerden vermekteydi. Gerçekten de Afgan cihadı o güne kadar üçüncü dünya denilen ülkelerde ve sömürgelerde belirli bir program ve somut bir hedefi olan savaşların aksine, adeta savaşın kendisinin kutsandığı sonu belirsiz bir kalkışmaydı. Bu açıdan Afgan cihadında hedef ütöpik bir sınırsızlığa uzanıyor gibi görünmekteydi. 1988 yılında İslamcı bir dergiyle röportaj yapan *Pravda* temsilcisi A. Stephanov, “mücahitlerin savaşı bir araç olarak değil bir amaç olarak gördüklerini, Zahir Şah zamanından beri savaşa devam ettiklerini, Sovyet ordusu çekilse de silahlarını bırakmayacaklarını zira savaşı duramayacaklarını ve bunun bir gün bütün dünya tarafından anlaşılacağını”³²³ söylemekteydi.

Stephanov’u destekleyecek şekilde o dönemin İslami yayınlarında ölümün ve savaşın adeta kutsandığı, her türlü barış girişiminin ihanetle suçlandığı görülmekteydi. Afgan cihadının teorisyenlerinden Zalmai Halilzad, “Sovyetlerle asla müzakere etmeyeceklerini” açıklayan Hikmetyar’a hak vermekte böyle bir şeyin ne muhtemel ne de arzu edilebilir bir şey olduğunu yazmaktaydı. ³²⁴ Özellikle Necibullah’ın mücahitleri koalisyona davet etmesi korkulu bir rüya gibi karşılanmaktaydı. 1987-1988 yıllarında Cenevre görüşmeleri sayesinde barış umudunun ortaya çıkmasıyla Afganistan’da dökülen kan üzerinden kapsamlı bir edebiyat külliyesi yaratmış çevrelerde bir panik baş göstermişti. Cenevre görüşmelerinin mücahitlere hiçbir kazanç sağlamadığını savunan İslami basın açık biçimde barış görüşmelerine ve mücahitlerin silah bırakmaları çağrılarına karşı çıkıyordu. ³²⁵ Bu türden yayınlarda “Barış görüşmelerinin bir kandırmaca olduğu, Sovyetlerin blöf yaptığı, Rusların asla Afganistan’dan çıkmayacağı, Gorbaçov’un “ikinci Stalin olmaya hazırladığını” iddia ediliyor ve barış görüşmelerine katılmanın ihanet olduğu yazılıyordu. ³²⁶ Sovyetlerin artık çekilme hazırlıklarını tamamladığı 1988 yazında bile “Rusların Afganistan’ı terk

³²³ Türkiye *Pravda* Temsilcisi A. Stephanov’la Röportaj, *Dış Politika* Sayı, 2 Temmuz 1988, s.232.

³²⁴ Zalmai Halilzad, “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan” Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.216.

³²⁵ Mahmut Osmanoglu, Afgan Cihadının Öğretisi, Dosyası, *Dış Politika* Sayı 2, Temmuz 1988, s.167.

³²⁶ Osmanoglu, age, s.165; *Türkiye* 12 Kasım 1985 ve 18 Ocak 1987, 16 Nisan 1988 vb.

edeceği de şüphelidir”³²⁷denilmekteydi. Komünistlerle yapılacak her türlü uzlaşma; hatta Zahir Şah’ın devreye sokulması dahi cihada ve şehitlere ihanet olarak yorumlanmaktaydı.³²⁸ Olayları binlerce kilometre uzaktan seyredenler “Afganların sonsuza kadar kâfirlerle savaşması” gerektiğine ikna olmuşlardı. Mücahitlere savaşı Sovyet sınırları içine Tacikistan’a Orta Asya’ya taşımalarını, “esir Türk cumhuriyetlerinde de sabotaj ve gerilla eylemleri yapmalarını salık verilmekteydi.”³²⁹

Afganistan içinde de Sovyet ordusunun çekilme kararı çoğu Arap kökenli yabancı savaşçı ve Hikmetyar grubunda bir panik havası yaratmıştı. Rabbani çekilmekte olan Sovyet askerlerine saldırı düzenlenmeyeceğini açıklarken; Hikmetyar geri çekilen Sovyet askerlerine de ateş emri vermişti.³³⁰ Muhtemelen böylece Sovyetlerin misilleme yapmak zorunda bırakmayı planlamaktaydı. Araplar olarak bilinen savaşçılar çekilme hazırlıkları yapan Sovyet askerlerine saldırılarını arttırmışlar ve adeta sönümletmekte olan çatışmaları alevlendirmek istemişlerdi. İslami çevrelerde Sovyet ordusunun bir antlaşma sonucu düzenli ve güvenli –o zamanların deyimiyle şerefli- biçimde Afganistan’dan ayrılıyor oluşu büyük bir hayal kırıklığı yaratmış durumdaydı. Onlar daha çok Amerikalıların Vietnam’dan panik halinde kaçışına benzer gerçek bir bozgun sahnesi görmeyi tercih etmekteydiler. Elbette ne Afgan mücahitlerinin Vietnamlı gerillalar kadar güçlü olmadıklarını ne de Kızıl Ordu’yu bu türden bir bozguna uğratmak için Afgan halkının nasıl bir bedel ödeyeceğini hesaba katmaktaydılar.

Afgan cihadının en ilgi çekici boyutlarından biri cihatçı çevrelerde şiddetin ve ölümün aşırı biçimde kutsanmasıydı. Her savaşta şehitlik ve ölüm üzerinden bir edebiyat yaratıldığı doğrudur. Ancak Afgan savaşı ölümün daha önce görülmedik ölçüde yüceltildiği farklı bir muhtevaya sahipti. Birçok mücahit için ölmek ve öldürmek artık araç değil mücadele amacının kendisi olmuş gibiydi. Mücahitlerle yapılan söyleşilerde mücadele amaçlarının “bütün komünistlerin öldürülmesi” tanımlayanlar

³²⁷Osmanoğlu, age, s.167.

³²⁸Türkiye 21 Ocak 1988.

³²⁹Türkiye 11 Temmuz 1985.

³³⁰Türkiye 7 Şubat 1989.

oldukça fazlaydı.³³¹ Bu şiddet diline Edwar Girardet gibi gözlemciler bile kapılmıştı. Girardet radikal İslamcı bir dil kullanarak “Afganistan’da sorunun komünist hükümete karşı savaştan çıkarak kuzeyden gelen gâvur sürülerine karşı bir direnişe dönüştüğünü” belirtmekteydi.³³² Şiddet sarmalı içine çocuklar da çekiliyor ve bu durum yadırganacağına teşvik ediliyordu. Afganistan’a giden bir Türk gazeteci ekibi çocuklara “okulu bitirince ne yapacaklarını sorunca, “kâfirleri öldürecekleri” cevabını alıyor, bu cevaptan hayli mutlu olan ekip üyeleri çocukları ayrı ayrı tebrik ediyorlardı.³³³ Afgan cihadına dönük bu şiddet ve ölüm övgüsü mücadelenin doğruluğu ve haklılığının delili olarak gösterilmekteydi. Öyle ki bu savaşta babaların tek arzusu çocuklarının şehit olmasıydı. “Tahar cephesi komutanı”: “Eskiden çocuğu ölen mücahitlerin babaları ‘sizin yüzünüzden çocuğumu Ruslar öldürdü’ diye yakamıza yapışırdı şimdi ise onların yerini ‘sayenizde şehit babası oldum. Allah sizden razı olsun’ diyen babalar aldı, cihat insanlarımızı böyle eğitti” demektedir.³³⁴ Fatih Emin tarafından yazılıp Yüksel Akman tarafından çizilen *Gazeteci Mehmet* adlı çizgi romanda Afganistan’da dilden dile anlatılan direniş hikâyeleri resmedilmekteydi. Bu hikâyelerden birinde dört oğlundan üçünü cephede kaybettiği için dördüncü oğlunun cihada katılması engellenen bir baba Hikmetyar’la sen kim oluyorsun da oğlumun

³³¹ Mücahitlerle yaptığı söyleşilerde “Daha ne kadar savaşmayı düşünüyorsunuz” sorusunu yönelten Erdem Bayazıt’a “Son komünist geberinceye kadar” cevabı verilmişti. Başka bir mücahit “Rusları domuz gibi avlayacağız, satılıkı (Afgan komünistleri) köpek gibi geberteceğiz” diye eklemekteydi. Bir diğeri ise “Piç Ruslar buralara gelemez gelirlerse analarını belleriz” diye eklemekteydi. Bu şiddet dilinden mülakatları yapan Erdem Bayazıt rahatsız olmadığı gibi; “Ruslar da tüm kâfirler de gebersin. Sonunda Müslümanlar galip gelecek inşallah” diyen yaşlı bir mücahide “Amin dede” diye onay vermektedir. Bayazıt s.80,90,286. O dönemde Bayazıt bu şiddet söylemini mücahitlerin birbirlerine ve halka da yöneltebileceklerini aklına getirmemektedir.

³³² Edward Girardet Rusya’nın Afganistan’daki Savaşı Çeviren: Yuluğ Tekin Kurat, ODTÜ Asya-Afrika Araştırma Grubu Yayın No 3, Ankara,1984, s.19.

³³³ Bayazıt, S.279. Aynı ekip beraber hareket ettikleri mücahit grup içinde de şiddetin pek çok türüne şahit olmuştu. Gruplarına liderlik eden ve “şefkatli, masum, munis ve sakin” biri olarak tanıdıkları Mirveys adlı mücahit komutanın 18 yaşında silahsız bir gencin boynuna bir çarşafı urgan gibi dolayıp genci yerde sürüklemeye başlaması, bir diğerrinin ise gence tüfeğinin dipçikleri ile vurmasıyla şaşkınlık içinde düşmüşlerdi. Ancak gencin neden dövüldüğünü sorduklarında “hırsızlık yaptığı” cevabını aldıklarında “rahatlamışlardı”. Bayazıt, age, s.193-195.

³³⁴ “Tahar Bölgesi Komutanı ile Bir Konuşma: En büyük Cihad Medresesi Afganistan”, *İslam Aylık Mecmua* sayı 38, s.31.

şehitliğini engelliyorsun?” diye hesap soruyordu.³³⁵ Bir diğer ibretlik hikâyede ise bir anne komünistlere katılan oğlunu bıçaklayarak öldürüyordu. Oğlunu öldüren anne “işte bir kâfir daha eksildi” derken kendisine bu hikâyenin aktarıldığı Rabbani ise “Böyle bir anayı barındıran bir toplum asla yenilmez” diyerek memnuniyetini dile getiriyordu.³³⁶

Resim 23: Afgan cihadını desteklemek için yayınlanan, Fatih Emin tarafından yazılıp Yüksel Akman tarafından çizilen *Gazeteci Mehmet* (1991) adlı çizgi romanda bir Afgan anne komünistlere katılan oğlunu kendi elleriyle öldürüyor, Rabbani “Böyle bir anayı barındıran toplum asla yenilmez” diyerek övünüyor.

³³⁵ Fatih Emin, *Gazeteci Mehmet, Kanayan Yara Afganistan*, 3, Risale Yayınları, İstanbul 1991, s.213-214

³³⁶ Emin, age, s.215-216.

Cihadın en güçlü gibi görünen yönünün aslında onun en zayıf noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bu uzlaşma kültürünün eksikliği ve ölümün sınırsız biçimde yüceltilmesiydi. Usame b. Ladin’in hocası olarak tanınan Abdullah Azzam’ın (öl. 1989) *Afgan Cihadına İlahi Yardımlar* adlı kitabında esir değiş-tokuşu yapmaya çalışan Sovyet subaylarına karşı, asla uzlaşmayacaklarını göstermek için ellerindeki esirleri sebepsiz yere öldüren cihatçı komutanlardan övgüyle söz eder. Ona göre esirlerin hayatı için bile “köpek Ruslarla” pazarlık yapmak cihadın ruhuna yakışmazdı.³³⁷ Afgan cihadının bu yönü mücadeleye asla sonu gelmeyecek bir kan davası niteliği kazandırmıştı. Sonunda her grup yekdiğerini yok etmeden asla nihai zafere erişemeyeceğine kani olmuştu. Bu eğilim mücahitleri önce Rusları ve komünistleri sonra da birbirlerini yok etmeye programladı. Her türlü uzlaşa ve barış çabası ihanet olarak damgalandı ve cihadın kendisi yaşam biçimine dönüştü. Ömer Hanif adlı bir mücahit “*biz öyle bir halkız ki balığın suya ihtiyacı olduğu gibi cihad da bizim için bir zarurettir*”³³⁸ diyordu. Aslında bu türden bir cihad anlayışının İslami geleneklerle ne ölçüde bağdaştığı sorgulanabilir. Peygamber devrinden, Dört Halifeye, Emevilere, Abbasilere ve sonrasına uzanan İslam tarihi boyunca düşmanı bütünüyle yok etmeyi amaçlayan, uzlaşma modellerine asla sıcak bakmayan, esirleri takasa yanaşmayan bir savaş anlayışı hiç olmamıştı. İlk İslam fetihleri döneminde özellikle Bizans’a karşı seferlerde savaştan ziyade diplomasi iş görmüştü. Savaşın “son Bizanslı ölene kadar” süreceği söylenmemişti. Haçlı Seferleri döneminde bile Müslüman emirliklerin iyi geçindikleri ve ittifak halinde oldukları “kafir” prenslikler vardı. Aslında klasik çağlarda Müslüman orduları öldürmekten ziyade öncelikle düşmanı kendi taraflarına çekmeye veya teslim olması için ikna etmeye çalışırlardı. Esirlere kötü davranmak, düşman ölümlerine zarar vermek, silahsız veya sivil insanları öldürmek istisnai ve hoş görülmeven pratiklerdi. Bunun yerine esirleri fidye karşılığı satmayı tercih ederlerdi.

Savaş Suçları

Afgan savaşı sırasında komünistlerin ve Sovyet askerlerinin işlediği savaş suçları üzerine çok şey yazıldı. Ancak dönemin insan hakları kuruluşları

³³⁷ Azzam, age, s.20.

³³⁸ Azzam, age, s.36.

mücahit örgütlerin esirlere dönük tavırlarını, sivil hedeflere dönük saldırılarını görmezden geldiler veya bunları “haklı bir davanın yol kazaları” olarak kabul ettiler. Sahada “uzmanlaşmış” Edward Girardet 1983’te kaleme aldığı bir yazısında mücahitlerce işlenen savaş suçlarından- sanki halk aradaki farkı anlayamayacakmış gibi- mücahit kılığına girmiş komünist milisleri sorumlu tutmaktaydı.³³⁹ Michael Barry ise 1982’de yayınlanan bir yazısında “*mücahitlerin vatanlarını savunan çaresiz köylüler olduklarını onlardan kaynaklanan şiddetin mazur görülebileceğinden*” söz etmekteydi.³⁴⁰ S. Boulouque, “Afgan direnişçilerinin de çok sayıda katliam yaptıklarını kabul etmekte ancak sonuçta mücahitlerin komünist şiddete karşı kendilerin savunmak zorunda kaldıklarını ve bu şiddet ikliminin asıl sorumlusunun komünistler olduğunu” ileri sürmekteydi.³⁴¹ Hâlbuki Boulouque bu satırları yazarken (1997) Afganistan’da artık bir komünist iktidar olmadığı halde şiddet eskisinden de kötü biçimde devam etmekte, mücahitler beş senedir aralarında savaşmakta ve Taliban Kabil’e doğru ilerlemekteydi. Buna karşın yazar Afganistan’da şiddet evreninin neden eskisinden bile yüksek bir yoğunlukla devam ettiğini açıklama gereği duymamaktaydı.

Cihatçı hareketler New York ve Paris gibi kentlerini hedef alana kadar da bu yaklaşım değişmedi ve cihatçı şiddete komünist kışkırtmadan kaynaklanan bir öz savunma güdüsü olarak bakılmaya devam edildi. Ancak Batının hedef alınmasından sonra cihatçıların şiddet eğilimleri ve savaş suçları da muhakeme edilmeye başlanacaktı. Örneğin Savaş boyunca mücahitler hakkında olumsuz bir metin kaleme almamaya dikkat eden Girardet, seneler sonra Hikmetyar hakkında şöyle yazacaktı: “*Onu çok iyi tanıyordum. Hikmetyar 1979’da Afganistan’da tanıştığım ilk komutandı. Son derece sinsî, zafer ilan etmek için her şeyi yapabilecek her şeye göz yuman ve bundan hiç utanmayan bir politikacı. Amacına hizmet eden her şey onun için mübahı*”.³⁴² Girardet bu “gerçeği” 1979’da gördüğü halde bu satırları yazmak için çeyrek yüzyıl bekleme gereği duymuştu. Afgan cihadında saha

³³⁹ Girardet, age, s.15.

³⁴⁰ Barry, age, s.179.

³⁴¹ Boulouque, age, s.938.

³⁴² Grad, age, s.190.

araştırmaları yapmış olan bir diğer önemli isim Michael Barry de seneler sonra (2009) mücahitlerin savaş esirlerine korkunç işkenceler yaptıklarını, esirlere kötü davranan bir komutanın iktidarı ele geçirdiğinde de gaddar bir rejim kurmasının da normal olduğunu yazmaktaydı.³⁴³ Hâlbuki savaş yıllarında mücahitlerin esirlere karşı tutumu hakkında bunun tam tersi söylenmekteydi. Yaratılan mitlere göre *“kızıklar ve Ruslar esirleri sistematik biçimde öldürürken; mücahitler Sovyet esirlerine o kadar iyi davranmaktaydılar ki, mücahitlerin bu şefkatli tavrı karşısında utanç içinde kalan Sovyet esirleri onlarla savaştıkları için özür diliyor ve İslam’la şerefelenmenin kıvancını yaşıyorlardı”*³⁴⁴ Gerçekte ise mücahitlerin yakaladıkları Sovyet askerlerine uyguladıkları işkenceler o kadar korkunçtu ki Sovyet askerleri esir düşmektense intihar etmeyi tercih ediyorlar ve son kurşunlarını daima kendilerine saklıyorlardı.³⁴⁵ Elbette mücahitler arasında esirleri korumaya ve onları davalarına kazanmaya çalışanlar vardı; örneğin daha önce de belirtildiği üzere Ahmed Şah Mesud grubu esirleri öldürmüyordu; hatta esir düşmüş Sovyet askerlerinden ikisi Mesud’un liderliğinden şahsen etkilenmiş ve onun yanında kalmayı tercih etmiş ve uzun yıllar Mesud’un koruması olarak görev yapmışlardı. Ancak bu örnekler istisna olarak kalmışlardır. Hikâyenin bütününe bakıldığında durum tam tersiydi. Örneğin 1985’te Kunar’da bir çatışmada 7 Sovyet askeri esir düşmemek için kendini öldürmüş, kendini öldürme vakti bulamayanlar ise mücahitlerce canlı canlı yakılmışlardı.³⁴⁶ Sovyet gazeteci Anderi Greşnov, 1989’da esir düşmüş mücahit liderlerinden Muhammed

³⁴³Grad, age, s.188.

³⁴⁴Ahmet Kabaklı Sovyet esirleri hakkında şunları yazmıştı: “Ruslar esirleri sistematik biçimde öldürüyorlar; peki Rusların gerici barbar fanatik, haydut dedikleri mücahitler ne yapıyor: Ellerine düşen Rus olsun Karmal’ın komünistlerinden olsun asla öldürmüyor. Kıt tayınlarını onlarla paylaşıyorlar. Yaralarını tımar ediyorlar. Sovyet havacıları, uzay çağından Afgan dağlarının sarp yoksulluğuna düşürüldükleri zaman kendilerine önce “Allahu Ekber” demesi öğretilmekte, sonra yaraları sarılıp karınları doyurulmakta, sonra kendilerine benim vatanımda senin ne işin var, evlerimi neden bombalıyorsun, şu yoksul insanları öldürmenin sebebi nedir diye sorulmaktadır. Bu sorulara cevap veremeyen Sovyet pilotları “kendilerini öldürmeyip üstelik en yüksek şeref olan İslam imanına davet edenlerden özür diliyorlar. Ahmet Kabaklı “Afganistan Dağlarında Nur” Türk Edebiyatı Aylık Fikir sanat Dergisi, Ekim 1981 Sayı 96. s.1-2.

³⁴⁵ Svetlana Alekseyeviç, Çinko Çocuklar, çeviren: Fatma-Serdar Kara, Kafka Yayınları, İstanbul, 2018, s.94-96,103,218,200.

³⁴⁶Braithwaite age,s.226-227.

Hamid'e "hiç Sovyet askeri öldürüp öldürmediğini veya işkence edip etmediğini" sorduğunda Hamid şu cevabı vermişti: "Biz dilimizle /sözümüzle değil makineli tüfeklerimizle dövüşürüz. Kafa kesmek isteyenler bunu yaptılar. Kesmek istemeyenler yapmadılar. Kafa kesilmesi Sovyet askerlerine has bir olay değil herhangi bir kâfirin de başına bu gelebilir Afgan olsa da. Herkesin dünyaya kendi bakış açısı vardır. Bazıları kafa keser bazıları kesmez. Ben esirlere işkence etmektense onları para, fidye karşılığı takası tercih ederim. Bunu Logar bölgesinde görmüştüm. Sorkhab bölgesinde biz bir konvoyu yok etmiştik ve çok sayıda Sovyet askerini esir almıştık. Askerlerin kafası kesildi; ama subaylar fidye karşılığı satıldı. Esirlerin çoğu insan hakları kuruluşlarına bağlı çalışan Almanlarca satın alındı ki onlar oldukça iyi para vermişlerdi".³⁴⁷

Esirlere uygulanan infazların en ağırları Afgan komünistlerine dönük olardı. Zira onlar "kâfir Ruslardan" daha da kötü olan "münafıklardı" Bazı mücahit liderleri Erdem Bayazıt'a "Rusları takas için esir aldıklarını ama Afgan komünistlerini asla esir almadıklarını, onları hemen öldürdüklerini"³⁴⁸ anlatmışlardı. Gerçekten de 1985'te Zhawar bölgesinde mücahitlere esir düşen Afgan 38. Dağ Komando bölüğündeki askerlerin hepsi öldürülmüştü.³⁴⁹ Ancak Afgan komünistlerinin de her durumda öldürüldüğü söylenemezdi. Çoğu durumda aşiret bağları, tanışıklılar, esir değiş tokuşları veya fidye sayesinde esirler kurtulabilmekteydiler. Sovyet subaylarından Tacik asıllı Felix Rakhmonov esir takaslarında uzmanlaşmıştı. Şindad çevresinden kaçırılan çok sayıda askeri bedelini ödeyerek kurtarmıştı.³⁵⁰

Esirlere davranış biçiminin anlaşılmasında "Badaber Ayaklanması" olarak bilinen olay da örnek olarak verilebilir. Esir alınan Sovyet ve Afgan askerleri Pakistan'daki esir kamplarına götürülmekteydiler -ki bu olay "sadece mültecilere ev sahipliği yaptığını" iddia eden Pakistan'ın

³⁴⁷Braithwaite, age,s.233.

³⁴⁸ "Rusları öldürmüyoruz ama esir düşen *Parçamî* ve *Halkî* askerleri hemen öldürüyoruz". Bayazıt, İpek Yolundan Afganistan'a, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s.281. Erdem Bayazıt bu sözler karşısında hiç bir tepkide bulunmamıştı

³⁴⁹Braithwaite age,s.215.

³⁵⁰Braithwaite, age,s.23.

uluslararası hukuku çiğnediğinin başka bir örneğidir-. Mücahitlerin Pakistan’da kurdukları esir kamplarındaki şartlar o kadar kötüydü ki 26-27 Nisan 1985’te 52 Sovyet ve Afgan savaş esiri ayaklanarak Badaber esir kampını bir süreliğine ele geçirdiler. İki gün süren çatışmada savaş esirlerinin büyük bölümünün ve 120 mücahitin ölmesine neden oldu. Kaçabilen Afgan askerlerinin anlattığına göre ayaklanmanın bastırılması sırasında Pakistan askerleri de operasyona bizzat katıldı. Sonradan filmlere de konu olan bu ayaklanma sonucunda Hikmetyar grubu bir daha esir almamaya karar verdi.³⁵¹ Esirler gibi düşman cesetleri de saldırıya uğramaktaydı. Sovyet komandoları helikopterleri düşürülen Sovyet generali Vadim Khakhalov (1932-1981) ve yanındaki mürettebatın cesetlerine ulaştıklarında hepsinin kulaklarının, burunlarının kesildiğini ve gözlerinin oyulduğunu görmüşlerdi.³⁵²

Sivil hedeflere saldırma konusunda da mücahitler hiçbir zaman rakiplerinden geri kalmış değildi³⁵³. Savaş stratejilerinde sivil-asker ayrımı yoktu ve her grup için diğer tüm yapılar da potansiyel hedefti. Kendi aralarındaki kanlı çatışmalar haricinde 14 yıl süren savaş boyunca Afganistan’da çok sayıda insan “komünist” “Rus uşağı” “kafir” “münafık” vb. oldukları gerekçesiyle öldürüldü, kaçırıldı, işkence gördü. Mücahitlerin hedef aldığı “kafir” ve “komünistleri” tanımlayan yelpaze ise oldukça genişti. Mart 1979’daki Herat olayları sırasında sadece kravat taktığı gerekçesiyle “komünist” olmakla suçlanıp sokaklarda linç edilenler olmuştu. Devletin kurduğu fabrikalarda çalışan işçilerin, tarım kooperatiflerindeki çiftçilerin, memurların, öğretmenlerin hepsi potansiyel hedefti. 4 Mayıs 1980’de Sovyetlerdeki bir turnuvadan dönen Afgan Milli Çin Hokeyi Takımı oyuncuları dahi Kunduz’da otobüsten indirilerek kurşuna dizilmişlerdi.³⁵⁴ Savaş boyunca Sovyet işçi ve teknisyenleri, hemşire ve geri hizmetlerde görev yapan kadın personel, kırsal alanlarda Sovyet filmleri gösteren sinemacı ve gazeteciler de saldırıya uğradılar.

³⁵¹ Braithwaite, age, s. 268).

³⁵²Гибель генерала Хакхалова в Афганистане. Провинция Фарах. 1981 год.<https://dambiev.livejournal.com/19915.html>

³⁵³ Seyid Ali Musevi, age, s.174.

³⁵⁴ S. Şabbir, A. Alvi ve A.H. Rizvi, Sovyet İşgali Altındaki Afganistan çev. İsmail Bosnalı ve Abdullah Aslan, Bürde Yayınları, İstanbul, 1982: 201.

Sovyet resmi verilerine göre mücahitler yol inşaatında, baraj yapımında vb çalışan 139 Sovyet işçisini, 48 sivil kadın personeli ve 20 sinema-basın emekçisi öldürmüşlerdi.³⁵⁵ Aslında mücahitlerin şiddeti yayma konusundaki bilinçli siyasetlerini en iyi özetleyen o dönemde mücahitlere sempati duyan *Aydınlık* gazetesinde yer alan bir haberdir. Gazete Herat-Kandahar karayolunda mücahitlerin saldırısına uğrayan bir Türk otobüsünün şoförü ile bir mülakat yapmıştı. Mücahitlerin neden bir Türk otobüsünü hedef aldıklarını soran muhabirlere şoför “Bunlar Afganistan’da bir hükümet olmadığını kanıtlamak için önlerine gelen her şeye saldırıyorlar. Kolay değil otobüste 14 milletten yolcu vardı” şiddet sarmalının hedeflerini özetlemekteydi.³⁵⁶

Mücahitler Amerikalıların verdiği *stinger* füzelerini yolcu uçaklarına karşı da kullanmakta da bir sakınca görmüyorlardı. 31 Aralık 1986’da bir Afgan yolcu uçağı mücahitlerin attığı *stinger* füzeleriyle düşürülmüş ve 200 sivil yolcu hayatını kaybetmişti. Aslında mücahitlerin saldırı hedefleri onların bu ülkede gerçekten bir iktidar kurma amacı taşımadıklarını sadece “kıyametçi bir yıkımı” hedeflediklerini göstermektedir. Daha 1984’te Afgan hükümeti, mücahitlerin o güne kadar 1818 okul, 31 hastane, 11 sağlık merkezi, 906 tarım kooperatifi, 14.000 km.lik telefon ve elektrik hattını yok ettiklerini rapor etmekteydi.³⁵⁷ Mücahitlerin verdiği zararlar rapor edilirken Ainaksk bakır madeninde her biri 200.000 ruble değerinde iki sondaj kulesini patlattıkları da belirtilmekteydi.³⁵⁸

Mücahitlere sempati duyan Afgan kökenli Amerikalı akademisyen Nake Kamrany, Afganistan’daki sabit sermaye yatırımları ve fabrikaların pek çoğunun komünist rejimin temellerini çökertmek için mukavemet hareketi mensuplarınca tahrip edilmesinden ve bu yüzden ülkenin Sovyetlere daha da bağımlı hale gelmesinden yakınıyordu.³⁵⁹ Tarihte mevcut hükümete karşı savaşan hiç bir gerilla örgütü kamuya ait bütün kurumları böylesine

³⁵⁵ Erman, age, s. 343.

³⁵⁶ *Aydınlık* 21 Ekim 1979.

³⁵⁷ Babrak Karmal, *Bistumin Salgerd-i Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afghanistan*, Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afghanistan Neşriyat, Kabil, 1985, s.19-20.

³⁵⁸ Babrak Karmal, age, s. 20. Braithwaite, age, s.240.

³⁵⁹ Nake M. Kamrany, “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan” Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.216.

total bir şekilde hedef almamıştı. Kabil'e elektrik sağlayan santraller hemen her ay saldırıya uğramakta kent günler boyunca elektriksiz bırakılmaktaydı.³⁶⁰ Ülkenin bütün fabrikaları, zirai kompleksler, Sovyetlerden ithal edilmiş yüzlerce traktör, spor kompleksleri, köprü ve karayolları, hava alanları Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin temsil ettiği varsayılan tüm kamu yapıları tahrip edilmişti. Öyle ki 1992'de iktidarı ele geçirdiklerinde alt yapıyı tamamen çökerttikleri bir ülkede, mücahit liderler kendilerini toplumun en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz halde bulacaklardı. Üstelik “ganimet” olgusu sadece kamu mallarıyla sınırlı da değildi. Kafir ve komünist olarak yaftalanan köylülerin evleri, tarlaları, malları da “ganimet” olarak pay edilmekteydi. Toprak reformu sırasında mücahitler İslam'da kişisel mülkün dokunulmaz olduğunu belirterek reforma karşı çıkmışlardı. Ancak önceki bölümde de söylendiği üzere kendileri “kafirlerin” topraklarını başkalarına dağıtmakta bir sakınca görmemekteydiler.³⁶¹

İslami basın mücahitlerin sadece askeri hedefleri değil ülkenin tüm alt yapısını hedef aldığının farkındaydı. Ancak bu durumu mücahitlerin “gelir kapısı” olarak yorumlayıp normalleştirmektedir.³⁶² 1980 yılında iki ay boyunca Afganistan'ın güney vilayetlerini gezmiş olan Erdem Bayazıt ve ekibi yol boyunca mahvolmuş bir ülke manzarasıyla karşılaşmışlar, Sovyetlerin bombardımanının yanı sıra mücahitlerin de ele geçirdikleri kasabalarda okulları, hükümet dairelerini, zahire ambarlarını, meyve bahçelerini yağmalayıp ateşe verdiklerine gözleriyle şahit olmuşlardı.³⁶³ O dönemde bu tavrın Afganistan'ın geleceğinde nasıl sonuçlara yol açacağı gözlerden kaçamaktaydı. Modern tarihte sömürgeciliğe karşı verilmiş hiçbir gerilla mücadelesinde kamu kaynakları bu şekilde yağmalanıp

³⁶⁰ Şabbir, age, s.208-209.

³⁶¹ Ferhad Dağcı'nın *Direnen Afganistan* adlı kitabında mücahitlerin “komünist” köylülerin el konulan topraklarının mücahitlerce diğer köylülere dağıtılmasından, el konulan topraklardan elde edilen ürünün köylü ile mücahit örgütler arasında “adaletli” biçimde paylaşılmasından ve elde edilen gelirlerle fakir ailelere yardım edilmesinden övgüyle söz edilmekteydi, Dağcı age, s.80.

³⁶² Tank, s.6-10.

³⁶³ Bayazıt, age, s.180, 225.

bireyler arasında pay edilmiş değildi.³⁶⁴ Mücahitler iktidara geldiğinde Afganistan'ın kamu varlığının tamamı “ganimet” olarak yağmalandı. Bankalardaki döviz rezervlerinden, devletin kıtlık yılları için sakladığı hububat depolarına, ulusal müzelerdeki paha biçilmez arkeolojik eserlerden, tapu kayıt dosyalarına, stratejik önemdeki askeri haritalardan, Muhammed Meymenegî'nin tablolarına, kütüphanelerdeki değerli el yazmalardan üniversitelerin labrotuvarlarına kadar akla gelebilecek her şey yağmalanacaktı.³⁶⁵ Olayların tanığı General Rauf Begi şöyle yazıyordu: “Elektrik kabloları, trafik tabelaları, kamu binalarının kapı, pencere doğramaları, çatı kiremitleri, itfaiye, ambulans vb araçların motorları ve yedek parçaları hatta fabrika kompleksleri bütün olarak sökülüp pazarlarda satıldı.”³⁶⁶

Çatışmalarla duvarları delik deşik olan Kâbil Ulusal Müzesi bu yağmalanmanın sonucunda neredeyse bomboş hâle gelmişti. Müzeden 40.000 sikke ve on binlerce eser çalınmış ve bunlar Peşaver pazarlarında koleksiyonculara satılmıştı. Kabil Müzesi Direktörü olan Necibullah Popol, taşınılabılır her şeyin çalındığını belirtmiş; taşınamayanların da tahrip edildiğini aktarmıştı. Dönemin Afganistan Kültür Bakanı olan Sayed Delju Hüseyinî de Müzedeki eserlerin %90'ının yağmalandığını söylemekteydi. Çalınan eserler Japonlara ve başka tarihi eser koleksiyoncularına satıldı. 1992-1993 yılları arasında Pakistan'daki Peşaver pazarında gezenler Afganistan'la ilgili ne isterlerse satın alabilirlerdi. Buddha heykellerinden Sogdça elyazması tarihi belgelere ³⁶⁷ stratejik haritalardan üretim bantlarına kadar.

³⁶⁴ Latin Amerika veya Asya'daki Marksist eğilimli gerilla hareketleri ele geçen kamu kaynaklarını örgüt adına “kamulaştırırdı” Modern gerilla hareketleri ile ganimeti pay eden ile geleneksel eşkıya çeteleri arasındaki farklardan biri de buydu.

³⁶⁵ Rauf Beg, Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü? Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001, s. 69-70.

³⁶⁶ Raşid, age, s.27.

³⁶⁷ Wahab ve Youngerman, age, s. 201:

Resim 24: *Afgan cihadının görölmek istenmeyen yüzü, 27 Nisan Devriminin 10. yıldönümü törenlerinde (27 Nisan 1988) Kabil’de onlarca sivilin ölümüne sebep olan bombalı saldırı. Afganistan’ın kaderi olacak intihar saldırılarının ilk örneklerinden biri. Fotoğraf: Liu Heung Shing.*

Mücahitlerin kamu mallarına dönük bu tutumunun yaratacağı sonuçlar aslında bir süredir eleştiri ve kaygı konusu olmaya başlamış durumdaydı. Sovyet askeri güçleri çekilirse mücahitler arasında bir iç savaş çıkıp çıkmayacağı, mücahitler başkente girerse kentin yağmadan nasıl korunacağı gibi somut sorular İslami çevrelerce de tartışılmaya başlanmaktaydı. 1988 yılında katıldığı bir röportajda Resul Sayyafa “*Ruslar çekildikten sonra mücahit grupları ganimet hırsıyla aralarında savaşılmaya başlayabilirler mi diye*” sorulmuş, Sayyaf “*Hayır böyle bir şey olmayacak aramızdaki güven büyüktür*”³⁶⁸ diye cevap vermişti. Halbuki mücahitler arasında çatışmalar bu dönemde hız kazanmış Hikmetyar’a bağlı kuvvetler Temmuz 1989’da Mesud’un en önemli komutanlarından 36’sını pusuya düşürüp kurşuna dizmişler sağ kalanları da işkenceyle

³⁶⁸ Abdurrah Rasul Sayyaf İle Görüşme Afganistan Dosyası, *Dış Politika* Sayı 2, Temmuz 1988, s.203.

öldürmüşlerdi.³⁶⁹Mücahit komutanlardan Abdülhak da 1989 yılında, Ruslar gidince Kabil'in iki üç haftada düşeceğini iddia ediyor; ancak gerekli önlem alınmazsa ülkenin de bu olayın sonucu çökebileceği, başkentin yanıp yıkılabileceği uyarısında bulunuyordu. Abdülhak'a göre, "Rus birlikleri çeklince bazı çıkarıcı gruplar yağma ve katliamlara başlayabilirler ve bu suçu mücahitlerin üzerine yıkılabilirlerdi. ³⁷⁰ Sovyetlerin çekilme tarihi yaklaştıkça Kabil'de halk arasında kentin yağmalanacağı korkusu artık kendine İslami basında da yer bulmaktaydı.³⁷¹

Resim 25: Kabil'de 14 Mayıs 1988'de bomba yüklü bir kamyonun infilakı sonucu 20 kişinin can verdiği bir diğer saldırı. Sovyet askeri güçlerinin çekilme kararından hemen sonra savaşın sona ermesini istemeyen gruplar, bu tür saldırıları yoğunlaştırmışlardı. Fotoğraf: Liu Heung Shing.

Sovyetlerin çekilme tarihi yaklaştıkça Kabil'de halk arasında kentin yağmalanacağı korkusu artık kendine İslami basında da yer bulmaktaydı.³⁷²

³⁶⁹ Erman, age, s.296-297.

³⁷⁰Türkiye 18 Ocak 1989.

³⁷¹Türkiye 28 Ocak 1989.

³⁷²Türkiye 28 Ocak 1989.

Abartı ve Romantizm

14 yıllık savaş boyunca Batıda ve İslam dünyasında mücahitlerin verdiği savaş hakkında daima abartılı ve romantik bir dil kullanıldığına değinmiştik. Abartı (mübalağa) adeta Afganistan’la ilgili haberlerin vazgeçilmeziydi. Burada amaç Afganistan’da hem Sovyet zulmünün hem de ona karşı direnişin boyutlarını büyötmektir. Abartının bir boyutunu Sovyetlerin uğradığı kayıpların yükseltilmesi oluşturmaktaydı. Bu durum mücahitlerin kendisinin bile inanmadığı ölçülerde olmaktadır. O dönemde mücahit örgütlerin raporlarını BBC’ye aktaran basın sorumlularından Muhammed Şuayip cepheden gelen haberlerin nasıl abartıldığını “*bir tank imha edilmişse on tank dendiğini, iki Sovyet askeri öldürölmüşse 200 asker diye rapor edildiğini*”³⁷³ aktarmaktadır. Mücahitlerden yana bir yazar olan Oliver Roy günlük olaylarda çatışmaların nasıl abartıldığını hiç kimsenin ölmeydiği bir çatışmadan nasıl bir destan yaratıldığına şahit olmuştu.³⁷⁴ Benzer hikâyeler Erdem Bayazıt’a da sayısız kez anlatılmıştı: mücahitlerden biri çatışmada 21 mücahidin şehit olduğunu ama kendilerinin 350 Rus’u öldürdüklerini iddia etmekteydi. Başka biri tüfeğiyle iki Mig düşürdüğünü ileri sürmüştü.³⁷⁵ Mücahitlere katılan Müslöman bir Sovyet askeri ise bir Mig’i 12,9 mm.lik bir tabanca ile düşürdüğünü iddia ederek bahsi yükseltmekteydi.³⁷⁶ *İslam* dergisinin röportaj yaptığı “Tahar bölge komutanı” ölen her mücahide karşılık 10 Rus askerinin “cehenneme postalandığından” söz etmekteydi. “Tahar bölge komutanı” bir çatışmada

³⁷³ Grad age, s.74.

³⁷⁴ Olivier Roy, Kayıp Şark’ın Peşinde, .106.

³⁷⁵ Bayazıt, age, s. 80,322-323. Bayazıt anılarında yazdığına göre hiçbir yerde ceset veya düşürölmüş bir uçak kalıntısı görmediği halde “bugün 30 komünist öldürdük, bir uçak düşürdük, 9 Rus öldürdük keşke gelip görseydiniz hepsini kaçırdınız” tarzı hikayeler dinlemekten usanmış ve en sonunda bu kadar Rus öldürdüyse neden elinizde halen eski püskü silahlarla dolaşıyorsunuz diyerek mücahitlerin anlattıklarına inanmadığını belirtmişti. Bayazıt, age,s.342.

³⁷⁶ Oğuz 203, Oğuz bu abartılı iddiaları hiç tenkit etmediği gibi kendisi de Afgan cihadı mitolojisine katkılarda bulunmuştur. İddiasına göre çocukken babası yaşadıkları kasaba olan Aktepe’de Sovyet karşıtı bir isyana öncölük etmişti. Ayaklanma o kadar büyümüştü ki ADHP rejimi isyanı bastırabilmek için Aktepe’ye “yüzlerce tank ve onlarca helikopter” yığımış “binlerce” insanı öldürmüştü. Oğuz, age, s. 175.O günlerde Afgan ordusunun envanterinde 600 kadar tank vardı. Oğuz’a güvenecek olursak bütün ölkö savaş içindeyken Afgan ordusu envanterindeki tankların hemen hepsini Aktepe kasabası isyanını bastırmak için kullanmıştı.

730 tank 16 helikopter tarafında kuşatılan 41 mücahidin sekiz gün boyunca hiç yemek yemeden savaştığını, sekiz mücahidin bu çarpışmada şehit olduğunu, Rusların ise 261 asker, üç helikopter ve 41 tank kaybettiklerini” anlatmaktaydı.³⁷⁷ “Tahar komutanı” bir başka çatışmada da sadece yedi mücahitle 127 Rus askerini öldürdüklerinden söz ediyor, esir aldıkları 15 Rus’u da kurşuna dizdiklerini ekliyordu. Yedi kişilik bu gruptan ise sadece bir mücahit şehit olmuştu.³⁷⁸ Pencşir vadisindeki bir çatışmada da Ruslar yarım saat içinde 66 tank kaybetmişlerdi.³⁷⁹ Bütün bu fütursuz anlatımlar o dönemde basın-yayın organlarında sorgulanmadan gerçekmiş gibi aktarılmaktaydı.

Abdullah Azzam’ın *Afgan Cihadına İlahi Yardımlar* adlı kitabı abartılı anlatımın tipik bir klasiydi. Bir olayda 600 tanka karşılık 14 mavzerle zafer kazanılıyor diğer bir cephede mücahitler iki şehit verirken 160 Rus askeri ölüyordu. Hilman’daki bir çatışmada 600 mücahit 6000 Sovyet askeri ve 600 tankla 45 uçağa karşı 18 gün çarpışmışlar 33 mücahit şehit olmuş, 450 Sovyet askeri ölmüş 30 tank imha olmuştu. Kabil yakınlarındaki başka bir çatışmada ise 120 mücahit, 800 tank, 25 uçak ve 10.000 Sovyet askerini yenmişti. Bu çatışmada 450 Rus askeri ölmüş 150 tank da imha edilmişti.³⁸⁰ Listeler böyle uzayıp gitmektedir. Mücahit raporlarına göre Afganistan’da günde 200-300 Sovyet askeri ölmekte ve 300 kadar Sovyet zırhlı aracı imha edilmekteydi ³⁸¹. Ocak 1980’de Afganistan’da Sovyet ordusunun ülkeye gireli henüz bir ay olmadığı ve henüz 90 kadar kayıp verdiği dönemde İslami basın 1200 Sovyet askeri öldürüldüğünü yazıyordu. Daha işgalin üçüncü ayında Termuz 1980’de 10.000 Sovyet askeri ölmüştü. ³⁸² 1981’de 15.000 Sovyet askerinin öldüğü iddia edilmekteydi.³⁸³ Azzam sadece bir yılda (1981-1982) 33.000 Sovyet ve Afgan askeri öldürüldüğünü ve 20148 tank, 1128 zırhlı araç imha edildiğini iddia

³⁷⁷ Tahar Bölgesi Komutanı ile Bir Konuşma, s.32.

³⁷⁸ *İslam Aylık Mecmua* sayı 38, s.34.

³⁷⁹ *Türkiye* 2 Ağustos 1982.

³⁸⁰ Azzam, s.72-74.

³⁸¹ Mary Broxup Bugünkü Afganistan, çeviren: Yuluğ Tekin Kurat, ODTÜAsya-Afrika Araştırma Grubu Yayın NO 21, Ankara, 1985, s.4.

³⁸² Zalmay Halilzad, “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan” Çöküş Öncei Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar, TDV Yayınları, Anjara 1997, s.216.

³⁸³ Kabaklı, age, s.1

ediyordu. Buna karşılık Mücahitler 1800 kayıp vermişlerdi.³⁸⁴1986'da Sovyet kaybı 80.000'ibulmuş³⁸⁵ 1989'da ise 100 bini geçmişti. Gerçekte ise 10 yıllık savaşın sonucunda 13.800 Sovyet askeri ölmüştü (Sovyetlerin savaş boyunca kaybettiği toplam tank sayısı sadece 147'ydi).³⁸⁶

Dönemin efsaneleri arasında vurulmuş bir Rus subayının (genelde bu kişi general olurdu) cebinden veya çantasından çıkan raporlar önemli bir yer tutmaktaydı. Bu mektuplar genelde Sovyet resmi makamlarının sakladığı bir takım gizli bilgiler içerir ve mutlaka komutanın “Müslümanların imanını karşısında yenildik” gibi bir takım pişmanlık sözcükleriyle sona ererdi. M. Broxup'un, *Hizb-i İslami*'den öğrendiğine göre 1982'de Kabil'de Tsetkov adında bir Sovyet subayından çalınan raporda Sovyetlerin 42.000 asker kaybettiği yazılmaktaydı.³⁸⁷ Öldürülen “İliç” adında bir Sovyet generalinin cebinden ise Moskova'ya yazdığı rapor çıkmıştı. Bu raporda Sovyet General Afganistan'da “*rezil olduklarını, Müslümanların imanını karşısında diz çöktüklerini ve şimdiden (1981) 37.981 ölü 7.652 yaralı (ilginç olarak yaralı sayısı ölülerden azdı) 1871 esir verildiğini, 1094 Sovyet askerinin mücahitlere katıldığını, 538 tank, 29.000 askeri araç, 425 kamyon vb kaybettiklerini*” yazıyordu.³⁸⁸ Elbette mücahitlerin eline bu isimde bir ölü general geçmediği gibi hiçbir generalin cebinden de bu şekilde bir “rapor” çıkması da mümkün değildi.³⁸⁹ Sovyet ordusunun

³⁸⁴ Azzam, age,s.118.

³⁸⁵ Türkiye 13 Haziran 1986.

³⁸⁶ Erman, age,s.391.

³⁸⁷ Broxup, age, s.10.

³⁸⁸ Türkiye 13 Haziran 1981.

³⁸⁹ Sovyetler Birliği savaşta dört generalini kaybetmişti. Biri Hafızullah Emin'in devrilmesi sırasında öldürülen V.S. Paputin'dir (öl. 1979) ki resmi açıklamaya göre Paputin ülkesine döndükten sonra ölmüştü. Başka kaynaklara göre H. Emin'in korumalarının öldürülmüştür. Diğer üç General V. Khakhlov'du (öl.1981), General P. Şkidçenko (1982) ve N. Vlasov (öl. 1985) idi. Khakhlov cesedi mücahitlerin eline geçen tek Sovyet generali olmuştu ve bedeni başı kesilip gözleri oyulmuş halde bulunmuştu. Bundan sonra Sovyet ordusu subayların cesetlerine mücahitlerden önce ulaşmayı ilke edindi. Nitekim General P. Şkidçenko (1982) yerden fırlatılan füzelerle düşürülen helikopterlerde öldüğünde mücahitlerden önce bölgeye ulaşan Sovyet askerleri Generalin şahsi eşyalarını ailesine teslim edebilmişti. Sonuncusu ise aynı zamanda hava pilotu olan N. Vlasov (öl. 1985) uçağı vurulduktan sonra paraşütle atladığı halde mücahitler tarafından vurulmuştu. Ancak onun cesedi de mücahitlerin eline geçmemişti.

kayıpları savaşın bittiği 1989'da bile bu sayıların üçte birine anca varmıştı. Yine de bu romantik kurgusal haberler hiçbir şekilde teyit edilmeden dünya çapındaki haber ağlarına servis edilmekteydi. 1986 gibi geç bir tarihte bile “öldürülen bir Rus generalinin çantasından çıkan bir başka bir raporda generalin “mücahitlerin imanına yenildik” yazılı mektuplar haber olmaya devam etmekteydi.³⁹⁰ Sovyet generali öldürdüğünü ve onlardan bir takım “hatıralar” aldığını iddia etmek mücahitler arasında yaygın bir “modaydı” Usame b. Ladin bile bir Sovyet generalini öldürdüğünü ve AK 74 marka otomatik silahını sakladığını iddia etmekteydi.³⁹¹

Sovyet kayıplarının abartılması aynı zamanda Afganistan'daki çatışmaların boyutlarının da olduğundan yüksek gösterilmesini sağlamaktaydı. Aslında Afganistan'da çatışmalar hiçbir dönemde iddia edildiği ölçüde yaygın olmamıştı. Hazaracat bölgesinde zaten çatışma yoktu. Güney eyaletlerinde Afgan askerleri ve mücahitleri çoğu kez birbirlerini görmezden gelmekteydiler. Adı konmuş ve konmamış ateşkesler çatışma dönemlerinden daha fazlaydı. Sovyet askerleri bile konvoylara saldırılmadıkça üslerinden çıkmıyorlardı. İki ay boyunca Afganistan'ın güneyini dolaşan E. Bayazıt ve ekibi hiçbir gerçek çatışmaya şahit olmamışlardı. Olivier Roy ve eşi Chantal da aylarca çatışma görmeden ülke içinde dolaşıp durmuşlar, sonunda Chantal, “buraya savaş fotoğrafı çekmeye geldik, elimiz boş mu döneceğiz” diye isyan edince mücahitler, fotoğraf çekebilmeleri için ısmarlama bir çatışma planlamışlardı. ³⁹² Afganistan'ı 1980 yılının ilk günlerinde ziyaret etmiş gazeteci Aydın

³⁹⁰Türkiye 17 Eylül 1986. Afganistan'la ilgili yalan haber üretmek konusunda hayli başarılı bir yayın politikası takip etmiş olan sağ basında 40. Ordu komutanı Boris Gromov'un Afganistan'dan çekilirken “perişan ve mağlubiyetin acısını ve ezikliğini duyarak geri dönmekteyiz” dediği iddia edilmişti. Gerçekte ise Gromov bahsi geçen geri çekiliş konuşmasında “Afganistan'da savaşan Sovyet askerleri için her biri kahramandır ve heykelleri dikilmelidir demekteydi.<https://www.youtube.com/watch?v=j44FrCyfnos>

³⁹¹ Чей автомат у бен Ладена, <https://aif.ru/archive/162611>

³⁹² Roy mücahit komutanına “savaş fotoğrafı çekemezse Avrupa kamuoyunu etkileyemeyeceğini ve bunun sonucunda mücahitlere yapılan yardımların kesilebileceğini” söylemişti. İkna olan mücahitler, Fransız ekibin fotoğraf çekebilmeleri için bir Afgan karakoluna -Sovyet değil- saldırabileceklerine dair söz vermişlerdi. Ertesi gün Afgan karakolu kuşatılmış ve “ısmarlama” çatışma başlamıştı. Karşılıklı birkaç el ateş edildikten ve Roy da istediği fotoğrafları çektikten sonra mücahitler oradan kaçmışlardı. Roy, *Kayıp Şarkın Peşinde*, s.106.

Engin’le yaptığımız mülakatta da Engin, “Afganistan’da bu işin bir piyasasının oluştuğunu Batılı gazetecilerin çatışma fotoğrafı çekebilmek için mücahitlerle pazarlık yapıp ciddi miktarda para ödediklerini, çekilen resimlerin çoğunun mizansen olduğunu” aktarmıştır.³⁹³

Cihat üzerinden yükseltilen romantizm, ancak klasik menkıbe geleneği veya “fantastik edebiyat” içine yerleştirebileceğimiz bir türe de bürünmüştü. Mücahit kaynaklı haber bültenleri ve yayınlarında salavat getirdikten sonra attığı küçük bir taşla Sovyet tankını patlatan gencin hikâyesini yazmaktaydı. Olaya şahit olan Afgan askerleri de bu mucize karşısında mücahitlere katılmışlardı.³⁹⁴ Afgan cihadı mucizelerine göre çatışmalardan sonra köpekler Rusların ölümlerini parçalıyor ama mücahitlerinkine dokunmuyorlardı. Ruslar göklerden gelen atlılar tarafından bozguna uğrattılıyor, mücahit ölümlerin başında Kuran okunurken her saat başı gülümsediklerine şahit olunuyordu. Başına 10, vücuduna ise 15 kurşun isabet ettiği halde savaşımaya devam eden mücahitler vardı. Bir diğer olayda ise elinde silahıyla ölmüş bir mücahidin hikâyesi anlatılmaktaydı. Silahını kimse cesetten çekip alamayınca babası oğluna “bu silaha arkadaşlarının ihtiyacı var oğlum” diye seslenmiş mücahit de silahını fırlatmıştı vb.³⁹⁵

Dış Yardımlar Meselesi

Sovyetlere “uşaklık” eden Afgan komünistlerine karşı verilen savaşta en büyük sıkıntı kaynağı mücahitlerin aldığı dış yardımlar meselesiydi. Emperyalizme karşı ülkelerinin bağımsızlığı için savaştığı öne sürülen bu hareketlerin “emperyalist” devletlerin en güçlüsünden aldıkları yardım konusu³⁹⁶ önceleri inkâr edildi. N. Özfatura, “*Hain, satılmış Rus uşağı Babrak Karmal’ın Müslüman mücahitlerin Amerika tarafından idare edildiğini iddia edecek kadar sapıttığından*”³⁹⁷ dem vurmaktaydı. Sonraki yıllarda mücahit grupların Batılılarla olan temas ve alışverişleri, gizlenemeyecek boyutlara vardığında ise haklı gerekçelerle

³⁹³Aydın Engin’le şahsi görüşme, 25.02.2019.

³⁹⁴Necati Özfatura, “Afganistan’dan Haberler, *Türkiye*, 2 Ekim 1986.

³⁹⁵Necati Özfatura, “Zafer Afganistanlı Mücahitlerin Olacaktır”, *Türkiye*, 27 Nisan 1988.

³⁹⁶Abdul Vekil, age. 2. Cilt s. 967-1001.

³⁹⁷*Türkiye* 11 Mart 1980

meşrulaştırılmaya çalışılıyordu. Afgan cihadının romantikleştirildiği yıllarda mücahitlerin silah kaynaklarıyla ilgili tartışmalar “silahların ordudan ve Ruslardan ganimet alındığı” açıklamasıyla bastırılmaktaydı. Ahmet Kabaklı, “Fransız kaynaklarından aldığı” bir bildiriye değinerek mücahitlerin silahlarının dışarıdan gelmediğini iddia ediyor ve bir mücahidin ağzından şu cevabı veriyordu: “*Silahlarımızı nereden bulduğumuzu soruyorsunuz? Bakın inceleyin hepsi de eski veya yeni Sovyet markası taşımaktadır. Buyurun papaşa marka Sovyet mitralyözleri, TT tabancaları, kalaşnikoflar, karabinalar uçaksavarlarımız hep Rus malıdır*”.³⁹⁸ İslam dergisinden Rıfat Selamhan, mücahitlerin sahip olduğu yerden havaya atılan SA-7 füzeleri, DshK-12,7 MM ağır çaplı makineli, RPG-7, AGS-17 bomba fırlatıcısı havan vb silahların Sovyetlerden ganimet olarak alındığı iddiasını tekrarlamaktaydı.³⁹⁹

Bu türden iddialar o kadar çok yayında tekrar edilmiştir ki hepsine burada değinmeye gerek yoktur. İslami çevreler CIA tarafından Pakistan’a taşınan eski Sovyet silahlarının mücahitlere dağıtıldığı-sonradan filmlere de konu olan⁴⁰⁰- bu büyük operasyondan habersiz olabilirler miydi? Bu kadar sayıda ve çeşitte ağır silahın büyük devletlerin yardımı olmadan Afganistan dağlarına düzenli biçimde dağılabileceğine gerçekten inanmakta mıydılar bunu bilemiyoruz. Ancak daha çok bu durumu görmezden geldikleri söylenebilir. Nitekim cihadın ilerleyen yıllarında mücahitlerin CIA tarafından silahlandırıldıkları artık sıradan bir bilgi haline gelmeye başladığında ⁴⁰¹ İslami yayınlar da bu gerçeğin bir muhakemesi başladı. 1980’lerin ortalarında farklı mücahit grupların farklı ülkelerce motive edildiğinin belirginleştikçe somut durumun daha somut tahlilleri yapılmaya başlandı. 1980’lerin ortalarında İslami yayınlarda mücahitlere en çok sorulan soruların başında Amerikalılardan alınan silahlar sorunu gelmekteydi. Fatih Emin, Rabbani’ye Batılılarda yardım alıp almadıklarını sorduğunda Rabbani bu iddiaları reddediyor “mücahitlerin

³⁹⁸ Kabaklı, age, s.1-2.

³⁹⁹ Rıfat Selamhan “İleri Teknolojinin İmana Yenildiği Ülke, İslam Aylık Mecmua, Afganistan’da Kızıl Zülmün Beşinci Yılı Yılı Sayı 4 Aralık 1983, s.8-10

⁴⁰⁰ Mike Nichols, *Charlie Wilson’s War* 2007.

⁴⁰¹ Türkiye 7 Ocak 1985.

hiçbir ülkeden yardım almadıklarını” söylüyordu.⁴⁰² Emin aynı soruları *Hizb-i İslami*’den Hüseyin Mangan’a sorduğunda ise Mangan “(sinirlice)-Yardım! Yardım! kim ne zaman mücahitlere devlet yardımı yapmıştır? Yeryüzünde hiçbir devlet hiçbir resmi kuruluş Afgan cihadının bugüne gelişinde, İslam savaşında ortak değildir. Mücahitler maddi ihtiyaçlarını Afgan halkının emeğinden kuruş kuruş arttırarak yolladıkları maddi yardımlarla temin etmektedirler. Kurşunları kendimiz yapıyoruz. Diğer silahları kaçakçılardan satın alıyoruz. Ruslardan silah elde ediyoruz”⁴⁰³cevabını vermişti. F. Emin Hikmetyarla yaptığı bir röportajda “Amerikalılardan silah alıyor musunuz? Sorusunu sorunca yine karşısında öfkelenen birini bulmuştu. Hikmetyar soruya “Bin kez söyledik SSCB ile ABD arasında bir fark yok. Nerede vermişler kim almış? Biz almadık bize sormayın. Kim almışsa ona sorun. Hesabını da ona sorun” cevabını vermekteydi.⁴⁰⁴

Hikmetyar’a daha yakın olan basın organları Amerikan *stinger* füzelerinin Rabbani ve Yusuf Halis’e verildiğini ileri sürerek Hikmetyar’ı bu konuda “temize çıkarmaya çalışmaktaydı.⁴⁰⁵ Hâlbuki çok iyi bilindiği gibi silahların asıl dağıtım üssü Peşaver’di ve burası *Hizb-i İslami*/Hikmetyar’ın en güçlü olduğu bölgeydi. Bu sebeple Amerikan silahları öncelikle bu gruba dağıtılmaktaydı ve bu durum diğer mücahit grupların şikâyetlerine neden oluyordu. Yıllar sonra Rus gazetecilerle röportaj yapan Ahmed Şah Mesud, yardımların eşit dağıtılmadığını, kendilerine çok az yardım ulaştığını, mücahitlere dağıtıldığı bilinen 900 kadar *stinger* füzelerinden kendilerine 8 tane ulaştığını belirtiyordu.⁴⁰⁶ Geçmişte mücahitlerin dışarıdan silah yardımı aldığı reddedilirken sonraki yıllarda İslami çevrelerde artık

⁴⁰² F. Emin Bir Kesit age,s. 41. Rabbani’nin Ronald Reagan’a kendilerine yapılan yardımlar için teşekkür ettiği bir video için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=QIjZHEPvNkU>

⁴⁰³ Emin, “Hüseyin Mangan’la Röportaj”,Bir Kesit, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s.56

⁴⁰⁴ Emin, Hikmetyar’la Röportaj, s.120.

⁴⁰⁵ Mustafa Esad, “Stinger Füzeleri ve Sorunun Başka Bir Yüzü” *Dış Politika* Mart 1988 Sayı 1, s.126-127.

⁴⁰⁶ Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно секретно» М. Маркелову в 1997 году, <https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s>

“Amerikalıların silah dağıtarak mücahitleri birbirlerine düşürdüğü, İran’la aralarını bozduğu” yazılmaya başlanmıştı.⁴⁰⁷

Afgan cihadına katılan insanlar kuşkusuz davalarına samimiyetle inanan, kararlı cesur savaşçılardan oluşuyordu. Ancak mücahit örgütlerin program ve hedefleri ve amaca ulaşmak için liderlerin izledikleri yollarla sıradan mücahitlerin hedefleri arasında büyük bir ayrım bulunmaktaydı. Sıradan bir mücahit ülkesini “komünist ADHP rejiminden ve Rus işgalinden kurtarmak için savaştığını” düşünmekteydi. Afgan cihadı üzerinde dünya geneline yapılan hesaplar, CIA’in ve her mücahit örgüt nezdinde farklı ülkelerin planları, mücahit liderlerin çeşitli siyasi hesapları onu ilgilendirmiyordu veya bunlardan haberi yoktu. Tavanla taban arasındaki farklara sahada dolaşan gazeteciler sıklıkla şahit olmuşlardı.1989 yılında İslamcı *Girişim* dergisi muhabiri olarak Afganistan’a giden Muhammed Enes Bahadır, Müceddi’nin lideri olduğu *Cephe-yi Nejat-i Milli* üyesi mücahitlerle birlikte Peşaver’den Kabil’e kadar yolculuk etmişti. Burada Müceddidi’nin “Peygamber devrindeki gibi bir yönetim kuramayız” açıklaması karşısında cephe üyesi militanların yaşadığı şaşkınlığa bizzat şahit olmuştu. Bahadır, mücahitlere “bu açıklamalara rağmen neden Müceddi’yi takip ediyorsunuz?” diye sorduğunda “Müceddi’yi değil cephe komutanı Bilal’i takip ettikleri” cevabını vermişlerdi. Aynı soru Bilal’e sorulduğunda o da Müceddi’yi bir lider olarak benimsemediğini, ancak silah elde etmek için ona ihtiyaçları olduğunu söylemekteydi. Bilal’e göre kaynaklar her kimden ve nasıl gelirse gelsin önemli olan cihat davasının başarıya ulaşmasıydı.⁴⁰⁸ Militan tabana inildikçe tepedeki liderlerin siyasal oyunları, dış devletlerle kurdukları girift ilişkilerin samimi militanlar için büyük bir üzüntü kaynağı olduğu görülmekteydi. *İslam* dergisi tarafından “Tahar cephesi komutanına”, Burhaneddin Rabbani’nin Amerikalılarla yaptığı görüşmeler sorulunca komutan üzüntüsünü gizleyemiyor: “*Bana cihaddan sor, bana sıcak savaştan sor. Bana Müslümanları üzen şeyler sorma Bana kaç Rus’u cehenneme postaladığımı sor. Bana fitne ve tefrikaya götürücü şeyler sorma*” diye cevap veriyor,

⁴⁰⁷ Esad, age,s.147.

⁴⁰⁸ Muhammed Enes Bahadır, Kabil’e Ölüm Yolculuğu, *Girişim* Mart 1989 Sayı 42. 14-21.

ardından yumruklarını sıkıp “Ah! emperyalist kâfirler bizi nasıl da birbirimize düşürüyorsunuz”⁴⁰⁹ diye hayıflanıyordu.

Uyuşturucu Sorunu

Afgan savaşı aynı zamanda eroin ve çeşitli uyuşturucu türlerinin de Asya boyunca hızlı biçimde yayıldığı bir savaştı. Batılı ve İslami basına inanacak olursak uyuşturucu ticaretinden tamamıyla Sovyetler ve komünistler sorumluydu. Bu kaynaklara göre Sovyet askerlerinin hemen hepsi afyon bağımlısıydı. Afgan ordusu askerleri de maaş yerine ücret olarak afyon almaktaydı.⁴¹⁰ Gerek Sovyet gerekse Afgan askerleri arasında afyon ve diğer uyuşturucuların kullanımının oldukça yaygın olduğunu Sovyet vatandaşları da doğrulamaktadır.⁴¹¹ Öte yandan aynı durum mücahitler için de geçerliydi. Afganistan’da halk ve mücahitler arasında aşırı biçimde uyuşturucu kullanımı olduğunu İslami çevrelerde çok az isim kabul edip bu sorun üzerine yazmıştır. Bu konuya değinen az sayıdaki gazeteciden biri olan Erdem Bayazıt seyahat notlarında her dükkanda esrar satıldığını, sigara istendiğinde kendilerine otomatik olarak esrar uzatıldığını aktarmakta ve mücahitlerin sigarayı mekruh kabul ederken ağız otunu (afyon) normal karşılımlarına şaşırdığını belirtmekteydi.⁴¹²

Uyuşturucu Afgan tarih ve kültürünün kökenleri yüzyıllar öncesine uzanan bir bileşimidir. Ancak bu ölçüde yaygınlaşması savaş nedeniyle olmuştu. Bunun başlıca iki sebebi var gibi görünmektedir. Birincisi Sovyet ve Afgan hava kuvvetlerinin bombardımanları nedeniyle meyve bahçelerinin, sulama sisteminin çökmesi sonucu köylünün kolay yoldan afyon ekimine yönelmesi⁴¹³ ve başlangıçta Sovyet askerlerine afyon satışının “düşmanı zayıf düşüren bir silah” olarak görülmesi... Sovyet askerleriyle yapılan röportajlarda Afganların uyuşturucuları Sovyet askerlerine ücretsiz verdiklerinin öğreniyoruz. Bir asker, “çocuklar peşimizden koşarak “tüttür Rus al tüttür” diye afyonu ceplerimize sıkıştırırlardı”⁴¹⁴ diye anlatmaktaydı.

⁴⁰⁹ “Tahar Bölgesi Komutanı ile Bir Konuşma”, s.33

⁴¹⁰ *Türkiye* 1 Haziran 1989

⁴¹¹ Alekseyeviç, age, s.52-53.

⁴¹² Bayazıt, s.233-235, 272.

⁴¹³ Raşid, age, s.26.

⁴¹⁴ Alekseyeviç, age, s.146.

Sonuç olarak afyon ekimi cihadın bir parçası ve halkın geçim aracı olarak hoş görülmekteydi. Afganistan'da Peştun yoğunluklu sınır eyaletlerinde üretilen afyon Pakistan'daki laboratuvarlarda eroine dönüştürülmekteydi. Pakistan'da üretilen eroin tüm dünyaya satılmakta ve parasının bir bölümü de mücahitlere dağıtılmaktaydı. Pakistan 1980'li yıllar boyunca dünya eroin üretiminin %70'ini sağlamaktaydı. 1980'lerin ortalarında Pakistan ordusundaki çok sayıda üst rütbeli subay uyuşturucu ticaretini organize ederken suçüstü yakalandılar. 1986 yılındaki iki ayrı operasyonda bir albay ve teğmen piyasa değeri 600 milyon dolar olan 440 kilo eroinle yakalamışlardı. Bu miktar o yıl Pakistan'a yapılan Amerikan yardımlarına eşitti. Uyuşturucuyla mücadele örgütleri Pakistan'da Afgan mücahitleriyle ortak hareket eden 40 kadar büyük mafya örgütü olduğunu; ancak CIA'in o dönemde bütün bu yapıları kolladığını rapor etmekteydiler. Bu maceranın Pakistan halkına zararı da çok büyük boyutta oldu. 1979'da eroin bağımlısı tek bir bireyin bile bulunmadığı ülkede 1986'da 650 bin, 1992 yılında 3 milyon ve 1999 yılında 5 milyon eroin bağımlısı vardı.⁴¹⁵

Böylece uyuşturucu tehdidi bir zamanlar Afgan cihadını destek olan tüm ülkeleri ciddi biçimde sarmıştı. 1992'de ADHP rejimi çöktükten sonra her türden uyuşturucunun tüm Afganistan'da üretilmeye ve tüketilmeye başlanmasıyla bu durum da başlangıçtaki hedefinden tamamen farklı bir noktaya varacaktı. 1992-1995 yılları arasında Afganistan yıllık 2400 tonluk üretimiyle Birmanya'dan sonra dünya ham afyon üretiminde ikinci sıraya yükselmişti. Taliban döneminde bu oranlar %25'lik bir artışla yıllık 2880 tona kadar çıkacaktı. 2000 yılının arifesinde Avrupa piyasalarındaki eroinin hammaddesinin %80'i tüm dünya üzerindeki eroinin ise %50'si Afganistan'da üretilmekteydi. Uyuşturucudan elde edilen kâr Afganistan'da savaş lordları denen zümreyi beslerken Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından altın yıllarını yaşayan Rus mafyası Afganistan'daki uyuşturucu baronlarıyla ortaklıklar kurmaktaydı. Eski düşmanların ortaklığı sonucu afyonunun Afganistan'da işlenmesi için ülkenin her yanında laboratuvarlar kuruluyor böylece Afganistan tarihinde ilk kez eroin üretebilen bir ülke haline geliyordu. Eroin ticareti Afgan-İran sınırından batıya doğru da yayılmaya

⁴¹⁵ Raşid, age, s.167-170

başlamıştı. Öyle ki İran’a eroin sokulmasını engelleme mücadelesinde 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca 2500 İranlı güvenlik görevlisi hayatını kaybediyordu.⁴¹⁶

Kadın Hakları Tartışması

Afgan komünistleri ile mücahitler arasında ki temel tartışmalardan biri de kadın hakları etrafında dönmektedir. Komünistler, “Afgan kadınının kötü talihini yendiklerini ve onları erkeklerle eşit hale getirmek için mücadele ettiklerini” savunurlarken; mücahitler “Afgan kadınının değerini koruyan tarafın kendileri olduğu” iddiasındaydılar. Fatima Geylani, “Cihat’ta Kadınlar” başlıklı yazısında (1986) bir televizyon programında Afgan kadınlarının hakları için mücadele ettiklerini söyleyen Anahita Ratibzad’ı hedef almakta ve Peygamber ve Dört Halife devrinden örnekler vererek kadınları koruyanın İslam dini olduğunu ileri sürmekteydi. Geylani’ye göre “Batıda kadınlar bir sex objesi iken, İslam kadına hak ettiği saygınlığı kazandırmıştı.” Üstelik ADHP’nin bütün ilerici söylemlerine rağmen Sovyet işgali yüzünden kadınların bugünkü durumu 100 yıl geriye gitmiş durumdaydı. Evleri yıkılmış, çocukları ölmüş, mülteci konumuna düşmüşlerdi.⁴¹⁷ Geylani savaştan kaynaklanan pratikle hukuki durumu bilinçli şekilde birbirine karıştırmaktaydı. Tıpkı kadına verilen “değer” ile “hak ve özgürlük” kavramlarını bilinçli biçimde birbirine karıştırdığı gibi. Sonuçta ADHP’nin başlık parasını kaldırması, evlilik için 14 yaş altı sınır kabul etmesi çok kadına evliliği engelleme çabaları sıradan bir insan/kadın hakları savunucusunun desteklemesi gereken adımlardı. Geylani ise bu reformlara değinmediği gibi cihat başarılı olduğunda kadınları nasıl bir gelecek beklediğinden de söz etmemekteydi.

Geylani’nin yarattığı imgelemin aksine Afganistan’daki hiçbir mücahit grubun kadınların sosyal ve hukuki haklarının ilerletilmesine dair bir söylem ve hedefleri bulunmadığı gibi çalışan kadınlar sürekli olarak hedefleri arasındaydı. Hemşireler, kadın öğretmenler özellikle ses sanatçıları, müzisyenler, radyo sanatçısı kadınlar öldürülmekteydi. Baht Zamina (öl.1979) Han Karabagi (öl. 1980) gibi ünlü ses sanatçıları

⁴¹⁶ Raşid, age, s.166-172.

⁴¹⁷ Fatima Geylani, “Women in the Jihad”, Free Afghanistan, Issue No 3, Spring 1986, s.14-15.

öldürülenler arasındaydı. Mücahitler başı açık gezen kadınların yüzüne kezzap atma gibi fiiller de işlemekteydiler. Çok az sayıda örnek haricinde kadınların cihat için ellerine silah alıp mücadele etmesine de karşıydılar. Kadınlara verilen ödevler, silahların saklanması, mücahitlere yardım yiyecek sağlanması, yaralıları bakılması gibi ikincil planda pratiklerdi. 14 yıllık savaşta mücahitler arasından hiçbir kadın komutan veya yönetici pozisyonunda bir kadın sözcü, temsilci vb. yetişmedi. Geylani yazısında söz ettiği Britanya işgaline direnişe liderlik eden Ayeşa, Malalay, Nazu Ana gibi kadın önderleri mücahitler arasında bulmak mümkün değildi.⁴¹⁸ Kadın hakları konusunda en “liberal” görüşlere sahip kişi olarak bilinen Ahmed Şah Mesud dahi ne çocuk evlilikleri engellemek, ne çok eşliliğe karşı çıkmak nede kadınların cihat hareketinde kilit pozisyonlara gelmesini savunacak bir eylemlilik içinde değildi.⁴¹⁹ Sonuç olarak mücahitlerin iktidarı alması sonucu kadınlar büyük ölçüde eve kapatıldılar. Medeni hakları budandı, çalışma hakları kısıtlandı, kız okullarının büyük çoğunluğu kapanırken ve çocuk evlilikleri yeniden yasal hale geldi. Daha iktidarı almalarının üzerinden bir yıl geçmeden eğitim alan kız sayısı %50 oranında gerileyecekti.

Kadınların mücahitler döneminde yaşadıkları gerileme cihat zamanı çok sayıda kadının bu mücadeleye katılması hatırlandığında ironik bir sonuçtu.

⁴¹⁸Geylani, age,s.14.

⁴¹⁹ Mesud’un “kadın haklarına önem verdiğini savunmak için verilen örnekler, özgürlükten ne anlaşıldığını özetlediği gibi mücahitlerin her sorunu kişisel etkilerle çözmeye gelineğini de yansıtmaktadır. Fransa’da yetişmiş Afgan kadın gazeteci M. Mestan şu örneği veriyor: “1992 yılında Kabil düştüğünde mücahitler kadınların televizyon ekranına çıkmasını yasakladılar ve televizyonda çalışan kadınların işlerine son verdiler. Bu yasağa karşı gelen Mesud ise “başörtüsü” takmaları şartıyla kadınların televizyonda çalışmasına izin verdi ve bir sorun yaşanırса kendisinin kefil olduğunu söyledi, bu nerdeyse bir mucizeydi, böylece tv yayınları ‘normal’ seyrine döndü”. Grad, age,s.215. Bu örnekte hem kişisel bir özgürlüğün kısıtlanması –ADHP döneminde hem baş örtülü hem de baş örtüsüz haber spikerleri aynı anda çalışabiliyorlardı- ve şartlara bağlanmasının övüldüğü; hem de kadınların çalışması için yasal güvence sağlamak yerine, bu hakkın şahsi etkiyle korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim Mesud’un güvencesiyle verilen bu çalışma “hakkı” Mesud’un çekilmesiyle de son bulmuştur. Benzer şekilde Mesud’un çok kadınla evlilikten rahatsız olduğu da vurgulanmaktaydı. Kardeşi Yahya Mesud, “Zaten üç karısı olan 55 yaşında bir komutanın 20 yaşında bir kızla dördüncü evliliğini yaptığını duyunca Mesud’un çok üzöldüğünü” aktarmaktaydı. Grad, age,s.155. Asıl tartışma konusu Mesud’un konumunda bir liderin üzölmek yerine bu tür olayları durdurmak için hangi önlemleri aldığı üzerine olmalıdır.

Örneğin Fatma Yaser 1980 yılında Peşaver'e mülteci olarak gittiğinde orada cihadı desteklemek için İslami Encümenini kurmuştu. Amine Efzeli ise 1978 yılında Meşhed'teki mülteci kamplarında "Müslüman Kadınlar Örgütü'nü kurmuş ve 1992 yılında "Encümen-ı İslami Zenan-ı Afganistan'ın sorumluluğunu üstlenmişti. Sıddıka Belhi ise İran'da mülteci olarak bulunduğu dönemlerde mülteci kamplarında farklı konularla ilgili seminerler vermiştir. Cihat döneminde faaliyette bulunan bir diğer kadın ise "Afganistan İnsan Hakları Komisyonu" Başkanı Sima Semer'di. Sima Semer, Pakistan'ın Kuite şehrindeki Afgan mültecilerin kamplarında cihadı destekleyen faaliyetlerde bulunmaktaydı.⁴²⁰

Sovyet Ordusu Çekildikten Sonra

Mücahitlerin ilk büyük sınavı Cenevre Görüşmelerinden sonra Kızıl Ordu'nun çekilmesiyle başladı. 11 yıl boyunca mücahit liderler ADHP rejiminin Sovyet askerleri sayesinde ayakta durduğu iddia etmişlerdi. Kızıl Ordu çekilirse rejimin 24 saatte çökeceğini iddia edilmekteydiler.⁴²¹1989'da İslami basında "Ruslar çekilince Necib iki ay bile dayanamaz", "zafer yakın, Karlar eriyince Kabil bizim" başlıkları dikkat çekmekteydi.⁴²² Nitekim henüz Libya'da barış müzakereleri sürerken *Hizb-i İslami*, Arap ve Pakistanlı Mücahidler Celalabad'a büyük bir saldırı başlatmıştı⁴²³. Ancak bu saldırının sonucu bir felaket oldu düzenli bir ordu gibi hareket eden mücahit grupları rejimin uçakları ve Sovyetlerden alınan *Scud* füzeleriyle dağıtıldılar⁴²⁴. Bu çarpışmada 3000 civarı mücahidin öldüğü sanılmaktadır.

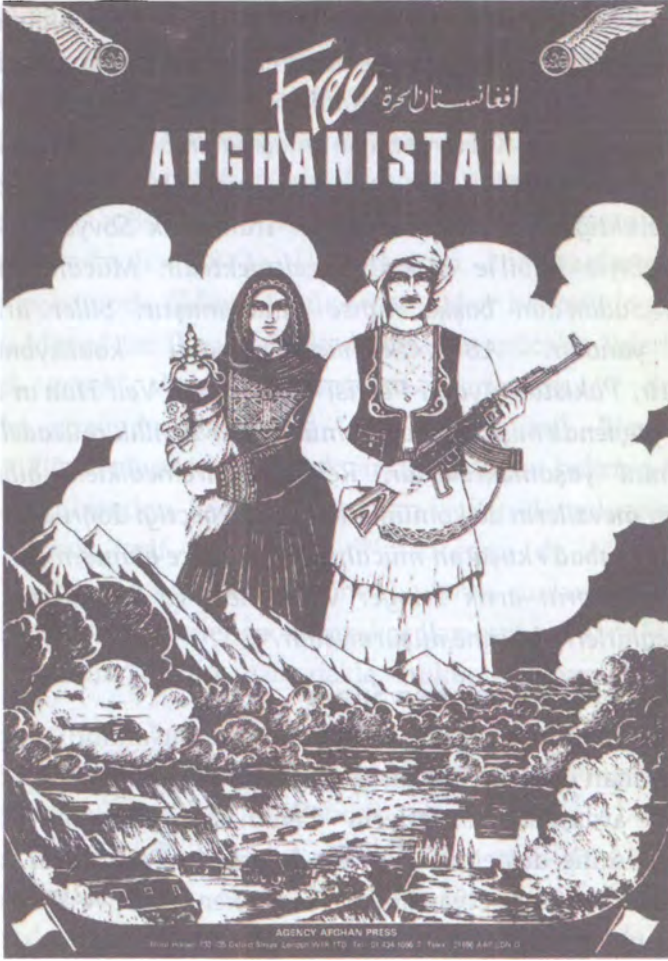
⁴²⁰ Hashimi, age, s.34.

⁴²¹ Türkiye 10 Ekim 1983.

⁴²² Türkiye 2 Ocak 1989 ve 17 Mart 1989.

⁴²³ Abdul Vekil, 2. Cilt, s 599-61

⁴²⁴ Musevi, age, s.189

Resim 26: Mücadelenin kadın-erkek birlikte kazanılacağını vurgulayan bir mücahit afişi. Zaferden sonra kadınlara düşen eve dönmek oldu. Agency Afghan Press.

Dünya kamuoyu büyük bir şaşkınlık içindeydi. Komünist rejimin gerçekten de sadece Sovyet ordusu sayesinde ayakta kaldığına inandırılmış çevrelerde büyük bir hayal kırıklığı yaşanmaktaydı. Türkiye’de Afganistan üzerine yazılılarıyla tanınan ve bir dönem en önemli haber kaynağı olan ve bu büyük yenilgi üzerine uzun bir süre yazılarına ara vermiş N. Özfatura son gelişmeleri şu cümlelerle yorumlamaktaydı: “Bir süredir Afganistan’la ilgili yazılarım çıkmaması sebebiyle okurlar merak içinde gelişmeleri soruyorlar. “Okuyucularımız neden “Celalabad hala mücahitlerin eline geçmedi?” diye sormaktadır gerçek şudur ki mücahitler 1978’den beri düşman

karşısında bu kadar zor bir duruma düşmemişlerdi. Ruslar Afganistan'ı terk etmeden önce herkesi hayretler içine düşüren mücahitlerin askeri başarıları son aylarda duyulmaz olmuştur. Kabil rejimi beklenenden daha başarılı olmuştur. Hatta Şiilerin Kabil rejimiyle anlaşmaları bile ihtimal dâhilindedir. İran resmi ajansı mücahitlerin artık komünistlerle ve Ruslarla anlaşma yapmaları gerektiğinden bahsetmektedir. İran artık Sovyetlerden alacağı silahları sebebiyle Kabil'le arasını düzeltmektedir. Mücahit hükümetini Suudiler ve Sudan'dan başka kimse tanımamıştır. Şiller artık açıkça Ruslardan yanadır. ABD komünist-mücahit koalisyonu fikrini benimsemiştir. Pakistan Avami Partisi lideri Abdül Veli Han'ın ziyareti de Necibullah'ı güçlendirmiştir. Şu anda mücahitler 11 yıllık mücadelelerinin en kötü dönemini yaşamaktadırlar. Rejimi deviremedikleri gibi önceden ellerinde olan mevzilerin de komünistlerin eline geçtiği doğrudur. 7 Marttan (1989) beri Celalabad'ı kuşatan mücahitler bir netice alamamışlardır. Bunun sebebi Amerikalıların artık stinger vermemesi ve Suudilerin Vahabiliği yayarak mücahitleri birbirine düşürmesidir.⁴²⁵

Necibullah'ın Devrilişinden Sonra

Mücahit hareketin dağıldığı ve umutsuzluğa yuvarlandığı anda Sovyet Bloğunda yaşanan çözülme bütün gidişatı tersine çevirdi. 1989'daki büyük yenilgilerinin ardından Sovyetlerin dağılması ve Yeltsin yönetiminin Necibullah rejimine desteğini çekmesi ile artık mücahitlerin zaferi kesin hale gelmişti; zira Sovyet yardımları kesilirken ABD ve Pakistan kendi operasyonlarını sürdürmeye devam etmekteydiler. Bu dönemde yaşananları önceki bölümde incelediğimizden burada yine anmaya gerek görmüyoruz.

Mücahitlerin asıl büyük sınavı ise Kabil'in alınmasından sonra oldu. Bir hareketin gerçek kapasitesinin anlaşılması için en iyi yol elbette onun iktidar deneyimi veya imtihanından geçmesidir. Neticede Afgan devrimcileri de iktidarı almadan önce halkın çoğunluğunun çıkarlarını korumaya dönük iyi niyetli bir programa ve demokratik söylemlere sahiptiler. Ancak iktidar deneyimleri ile vaatleri arasında oldukça büyük bir

⁴²⁵Türkiye 15 Haziran 1989 ve 23 Temmuz 1989.

açı oluşmuş ve kendilerine en büyük zararı sol içi çatışmalar vermişti⁴²⁶. Mücahitler için ise benzer sorunlar henüz iktidara gelmeden önce de yeterince belirginleşmiş durumdaydı. Alandan gelen rapor ve gözlemler “Şiî mücahitlerin diğerlerini soyduğu”⁴²⁷ *Hizb-i İslami* ile diğer grupların sürekli olarak çatıştığı şeklindeydi⁴²⁸. *Hizb-i İslami* ile *Cemiyet-i İslam* arasındaki ilişkiler özellikle 1980’lerin ortalarından itibaren düşmanlık boyutuna taşınmış durumdaydı. 1984’te Hikmetyar’ın komutanlarından Niardi Sovyet operasyonunda öldürüldüğünde bu haber bir müjde gibi Mesud’a ulaştırılmış; Mesud ise “Yanlış yolda da olsa bir mücahit liderin ölümüne sevinmemek gerek” diyerek adamlarını azarlamıştı. ⁴²⁹ Buna karşın Hikmetyar’ın gözünde Mesud da “gizli komünistti” Mesud’un siyasi görüşlerinin diğer mücahitlerden çok farklı olduğunu belirten M. Barry de Mesud’u “laik düzenden, kadın haklarından ve Batı demokrasisinden yana bir lider” olarak tarif etmekteydi. ⁴³⁰ Önceden de söylendiği üzere Afganistan’da bunlar kişinin “komünist” olarak suçlanması için yeterli niteliklerdi. 1982’de Sovyetler geçici ateşkes ilan ettikten sora Mesud, *Hizb-i İslami* tarafından “KGB’ye çalışmakla, hükümet ajanı olmakla” itham edilecekti.⁴³¹

Mesud grubunun diğerleri kadar radikal olmadığını Sovyetler de başından beri farkındaydı. Pencşir Vadisi’ndeki bütün büyük operasyonlarda Mesud’un hiçbir şekilde ele geçirilememesi onu bir efsaneye dönüştürmüştür. Ancak Mesud’un bu kadar çok operasyondan zarar görmeden kurtulması hakkında *Hizb-i İslami*’nin de baştan beri kuşkuları vardı. Günümüz uzmanları, Sovyetler Birliği’nin Mesud’u en azından diyaloga ikna edilebilecek bir lider olarak gördüklerini ve aslında ölmesini istemedikleri düşünmektedirler. Nitekim 1997 yılında Rus gazeteci M. Markelov’un “Sovyet ordusunda size yardımcı olanlar var mıydı?” sorusuna Mesud “ *Evet, hem de general seviyesinde. KGB ile de temas halindeydik. Bana karşı yapılan bütün planlardan bilgim oluyordu*” cevabını

⁴²⁶ Musevi, age., s. 861

⁴²⁷ Bahadır, age, s. 14-21.

⁴²⁸ Musevi, age, s. 211.

⁴²⁹ Grad, age, s.189.

⁴³⁰ Grad, age, s.128.

⁴³¹ Grad, age, s.189.

vermekteydi. Markelov'un "isim verebilir misiniz" sorusuna Mesud gülümseyerek "sen çok çakalsın" diye geçiştiriyordu. Bunun üzerine Markelov, KGB'nin neden Mesud'a yardımcı olduğunu sorduğunda "para karşılığında" diye cevap vermektedir.⁴³² Elbette bu gazetecileri geçiştirmek için verilmiş bir cevaptı. Sovyetlerin Mesud'u ortadan kaldırmak istemedikleri ve eğer cihat hareketinin bir lideri olacaksa bunu Sayyaf veya Hikmetyar değil de Mesud olmasını tercih ettiklerine dair çok sayıda bulguya sahibiz. Nitekim Sovyet liderleri Mesud'a Necibullah'la koalisyona gitmesini dahi teklif etmişlerdi.⁴³³ Böyle bir şey gerçekleşseydi neler olurdu, Afganistan 1990'lardaki büyük yıkımdan ve Taliban istilasından kurtulabilir miydi, bunu bilemiyoruz. Ancak 1990'lı yıllarda Afganistan Savunma Bakanı olacak olan Mesud ile Rusya Federasyonu arasında Taliban'a karşı sağlam bir işbirliği başlaması bu projenin bir tür devamı olarak da görülebilir.

Mücahit gruplar arasındaki mevcut gerilimler Kabil'in düşüşünden sonra yerini sıcak ve korkunç bir iç savaşa bıraktı⁴³⁴. 1992-1996 yılları arasında Afganistan'da yaşananlar cihat hareketi üzerinden yaratılan bütün romantizmde sonunu getirmişti. Seneler önce (1982) Hikmetyar iyimser bir dille geleceğe bakışını şu cümlelerle aktarmaktaydı: "*Bizim devrimimiz, yalnız Müslüman devletler için değil, Müslüman olmayan devletler için de gerçekçi bir devrim olacaktır. İnaniyorum ki Afganistan'ın muvaffakiyetinden sonra diğer İslam devrimler de başlayacaktır. 14. asır (miladi 1980'le başlayan yüzyıl) İslami devrimlerin gerçekleştirilmesi çağıdır...İslam devriminin etkileri tüm dünya üzerinde görülecektir. Tüm dünyayı etkileyecektir.*"⁴³⁵

Bu sözlerin aksine zaferden sonra dünyaya Afganistan'dan yayılan mesaj sadece sonu gelmez bir kan davasından başka bir şey değildi. Çarpışmalar öncelikle Kabil'in kimin eline düşeceği konusunda başlamıştı. Bir Peştun

⁴³² Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно секретно» М. Маркелову в 1997 году, <https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s>

⁴³³ Sands and Qazizai, age, s.254

⁴³⁴ Çengiz Pehlevan, Afganistan: Asr-i Mücahidin ve Berameden-i Taliban, Neşr-i Katra, Tahran 1998, s.30-38

⁴³⁵ Mavera Aylık Edebiyat Dergisi, Afganistan Özel Sayısı- no 62, Ocak 1982, s.24.

olarak Hikmetyar elbette Kabil'e ilk giren komutan olmayı arzuluyor ve yeni İslami Afganistan'ın başkanı olmayı kendinde hak görüyordu. Ancak *Hizb-i İslami* oyuna getirilmiş ve son anda taraf değiştiren Dostum kuvvetleri ve Kabil'deki komünist generaller *Cemiyet-i İslam*'la işbirliği yaparak Kabil'i -rövanşist bir hareket olmaması koşuluyla-Mesud kuvvetlerine teslim etmişlerdi Komünistler Mesud'un bir intikam operasyonu başlatmayacaklarını biliyorlardı nitekim öyle de oldu. M. Barry gibi dönemin tanıkları komünistlere dönük hiçbir intikam hareketi olmadığından söz etmektedir.⁴³⁶ Mesud'un ağabeyi Yahya Muhammed, Cemiyet militanlarından bazılarının intikam alınmamasından hayli rahatsız olduklarını aktarmaktadır. Buna karşı Mesud komünistlerle işbirliği içinde olan binlerce memur ve teknik çalışanın öldürülmesinin ülke zararına olduğunu düşünmekteydi. Sol görüşü gazeteci Abüllatif Pedram, Mesud'un bir insanın "komünizm veya herhangi bir "izm" taraftarı olduğu gerekçesiyle öldürülmesine zaten her zaman karşı olduğunu belirtmiştir.⁴³⁷ Bu nedenle "*son komünist geberinceye kadar*" savaşma amacıyla olan ve büyük bir intikam ateşi ile yanıp tutuşan radikaller için Kabil'in bu türden bir uzlaşmayla teslimi gerçek bir hayal kırıklığı olmuştu. Onlar muhtemelen Taliban'ın 1996'da kente girdiği zamanki gibi bir kan banyosu yaşanması gerektiği fikrindeydiler. Bir siyasi lider olarak Mesud ve onunla anlaşılan generallerin en azından bu türden bir katliamı engellemeleri Afganistan için sıra dışı bir çabanın sonucuydu. Ancak siyasi katliam olmaması Kabil'in tarihinde gördüğü en büyük yağma ve talandan kurtulduğu anlamına gelmiyordu. Polis, güvenlik teşkilatı ve mahkemeler tamamen çökmüştü. Haftalar süren otoritesizlik boyunca mücahitler veya boşalan hapishanelerden etrafa saçılan suçlular kentte yağmalanmadık tek bir nokta bırakmayacaklardı.⁴³⁸

Öte yandan Kabil'in bu şekilde düşüşü ve Cemiyet'in kontrolüne girişi *Hizb-i İslami* liderleri için de gerçek bir hayal kırıklığı ve yüzyıllardır Afganistan'ı yönetmeye alışmış olan Peştunların gözünde büyük bir

⁴³⁶ Grad, age, s.176-177.

⁴³⁷ Grad, age, s.179.

⁴³⁸ Grad, age, s.242.

ihanetti ⁴³⁹ Afganistan artık resmen Taciklerin kontrolüne geçmiş Müceddi'dinin Nisan-Haziran 1992'deki geçici cumhurbaşkanlığının ardından Rabbani Cumhurbaşkanı seçilmiş, Mesud da Savunma Bakanı olmuştu⁴⁴⁰. Bu oldubittiği kabul etmeyen Hikmetyar kuvvetleri önce sokak savaşlarıyla başkenti ele geçirmeye çalıştılar bunu başaramayınca Kabil'i top atışları ve roketlerle dövmeye başladılar. Bu bombardımanda ve sokak savaşlarında 50 bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. Yıllar boyunca şiddetin ve savaşın kutsanması, uzlaşmak yerine her zaman önce şiddete başvurmanın gelenek halini alması ve karşı tarafı tümünden yok etmenin savaşın tek amacı haline getirilmesinin sonucu olarak şimdi mücahitler birbirlerini acımasızca öldürmekteydiler.

Bu kaos içinde ülkenin güneyinde Pakistan tarafından desteklenen ve tüm ülkeye barış vadeden Taliban hareketi ortaya çıktı. Böylece zaferlerinin üzerinden daha birkaç ay geçmeden Rabbani ve Mesud kendilerini Karmal ve Necibullah'la aynı pozisyonda buldular. Şimdi “kafir ve komünist” olmakla itham edilme sırası onlardaydı.⁴⁴¹ Benzerlik o kadar had safhadaydı ki bizim bu çalışmada savunduğumuz tezlerden biri olan “Afganistan'da merkezi ve merkez-kaç güçlerin çatışmasının ideolojiler üstü sürekliliğine” gerçek bir kanıt getirmektedir. Mesud artık başkenti, Hikmetyar kuvvetlerinden ve onunla zaman zaman işbirliğine giden Dostum ve Hazara güçlerine karşı savunmak zorunda kalmıştı ⁴⁴² Mesud'a bağlı kuvvetler merkezi iktidarlarını güçlendirmek için başta Hazaralar olmak üzere tüm muhaliflerine karşı acımasız bir bastırma operasyonu başlattılar. 1992-1996 yılları arasında yaşananlar Afganistan'da bir tür Ahmed Şah Mesud miti oluşturmak isteyen çevreler için tarif edilmesi en zor dönemdir. Tıpkı bir zamanlar komünistlerin siyasal başarısızlıklarının sebebi olarak mücahitleri göstermeleri gibi şimdi de Rabbani hükümetinin başarısızlığının sebebi olarak Hikmetyar, Dostum ve Hazara grupların direnişi gösterilmekteydi. Zamanında komünist hükümetler gibi şimdi de Rabbani ve Mesud başta Hazaralar olmak üzere halka büyük bir katliam

⁴³⁹ Pehlevan, age, s.30-38.

⁴⁴⁰ Musevi, age. S. 220-22.

⁴⁴¹ Raşid, age, s.58.

⁴⁴² Andişmand, age, s.130.

yapmakla itham edilmekteydiler.⁴⁴³ Bir zamanlar komünist hükümet gibi şimdi de Rabbani hükümeti taraftarları tüm muhalifleri dış güçlerin (İran, Pakistan ve Özbekistan) “maşası” olmakla suçlamaktaydı.⁴⁴⁴ Yıllar boyunca ADHP’nin asker sıkıntısı çekmesi ve ordudaki firarlar, “milli bilinci yüksek Afgan halkının komünist hainlerin ordusuna katılmak istememesiyle” açıklanmıştı. Şimdi aynı asker sıkıntısını resmi Rabbani hükümeti çekmekte ve gençler komünist dönemdeki gibi zorla askere alınmaktaydılar.⁴⁴⁵ Bir kez daha merkez-kaç geleneğin gücü kendini göstermekteydi.

Resim 27: *Kabil Ulusal Müzesi mücahitlerin yağmasından sonra 1993 foto. Jolyon Leslie.*

⁴⁴³ Grad, age, s.244-247.

⁴⁴⁴ Grad, age, s.244-245.

⁴⁴⁵ Grad, age, s.248.

Resim 28: Afganistan'ın yok edilen tarihi. Kabil Ulusal Müzesi'nde yakılmış envanter kartları 1993. foto. Iolvon Leslie.

Resim 29: Afganistan'ın gurur kaynaklarından olan Taj Beg Sarayının 1949'da çekilen bir resmi. AP Max Desfor.

Resim 30: Mücahitlerin iç savaşı sırasında Tac Beg Sarayı'nın harabeye dönmüş hali. Fot. Timothy Jones.

Rabbani hükümetinin kaderi ile ADHP hükümetlerinin kaderi arasındaki bezerlik bu kadarla sınırlı değildi. Diğer bir ortak noktaları da çatışma yerine uzlaşma için çaba sarf etmeleri; ancak onların bu çabasının karşı tarafça zayıflık olarak algılanmasıydı. Necibullah gibi Rabbani ve Mesud da Hikmetyar'a ve sonrasında Taliban'a defalarca uzlaşma önerdiler. Ancak tıpkı bir zamanlar kendilerini yaptığı gibi karşı taraf bu teklifleri reddetti. Özellikle Taliban coşkunu bir savaş arzusuyla eski mücahit liderlere meydan okuyor ve Rabbani, Mesud ve Dostum hakkında idam hükmü veriyordu. 1980'li yıllarda savaşmak isteyen taraf mücahitlerdi. Komünist ve Sovyet askerleri ise bir an önce savaşın sona ermesini ve evlerine dönmeyi arzulayan, savaşın gönülsüz tarafıydılar. Her ne kadar mücahitlerin çoğu bunu kabul etmese de Sovyet askerleri içinde kan dökmekten hoşlananlar azınlıktaydı ve askerlerin çoğu gerçekten de Afganistan'a savaşmak için değil; yol ve köprüler inşa edip hastaneler kuracakları sanarak gelmişlerdi. Ezici çoğunluğunun Afganistan'daki mücahitlere karşı özel veya ideolojik bir nefreti; hatta onların kim oldukları hakkında bir bilgileri yoktu. Kendilerine sorulsaydı Afganistan'da radikal İslamcılarla savaşmak için

gerçekten gönüllü olacak olanlar küçük bir azınlık olarak kalırdı. Mücahitler aslında savaşmak istemeyen bir ordu karşısında zafer kazanmışlardı. Ancak şimdi karşılarındaki güç Taliban, Afganistan'ı mücahitler denilen, "İslam'ın adını kirlettiklerine inandıkları münafıklardan" temizlemek için gelmiş, kin ve nefret dolu savaşçılardan oluşmaktaydı. Şimdi Afganistan'da akli ve rasyoneliteyi başka bir deyişle "Apollonik" öğeyi Rabbani hükümeti "Dionysosçu coşkunluğu" Taliban temsil etmekteydi.

Hayatını İslam davasına adanmış olan Rabbani'ye karşı cihad ilan edildiğinde tarihin bir ironisi olarak Rabbani de tıpkı Karmal gibi Rusya'nın kapısını çalıyor ve askeri yardım istiyordu⁴⁴⁶. Bargam Havaalanına yeniden Rus askeri uçakları iniyor ve Rus silahları Rabbani hükümeti askerlerine dağıtılıyordu. Savunma Bakanı Mesud, Rusya'dan alınan D-30 havan toplarıyla başkenti korumaya çalışıyordu.⁴⁴⁷ Ağustos 1995'te Taliban hava kuvvetleri Kabil rejimine mühimmat taşıyan İlyuşin Il-76 tipi kargo uçağını yere inmeye zorlamışlar ve Rus pilotları esir almışlardı.⁴⁴⁸ Öte yandan din uğruna ölmeyi tek amaç olarak kafalarına naksetmiş Taliban militanlarını eski mücahit komutanlar hiçbir cephede durduramıyorlardı. Yıllar boyunca Tanrı'nın zaferi doğru imanı taşıyana vereceğine ikna olmuş savaşçılar olarak mücahitler, zihinsel olarak Taliban zaferleri karşısında teslim olmuş durumdaydılar. Böylece bir gerilla hareketine karşı mücadelede koordine olma konusunda ne kadar zayıf oldukları da ortaya çıkmıştı. Kendileri 14 yıl boyunca ADHP rejiminden bir tek şehir merkezi bile ele geçirmeyi başaramamışlardı. Oysa Taliban iki sene içinde başkent de dâhil ülkenin nerdeyse tamamını ele geçirmişti. Çoğu mücahit komutanı ya hiç savaşmadan kaçmış kimisi ise birkaç bin dolara tüm askerlerini ve silahlarını teslim etmişti. Mücahitlerin bu ani çözülüşü bir zamanlar onları gözlerinde kahramanlaştıran nesiller için son bir darbe olmuştu. Hikmetyar şaşırtıcı sayılmayacak biçimde kısa bir direnişten sonra Taliban'a teslim oldu hatta onların destekçisi haline geldi. İsmail Han ve

⁴⁴⁶ Musevi, age, s. 248

⁴⁴⁷ Raşid, age, s.59-63.

⁴⁴⁸ Erman, age, s.325. Esir pilotlar bir yıl esir kaldıktan sonra uçak kaçıarak maceralı bir şekilde kurtulmuşlardı.

Mesud sonuna kadar Taliban'a karşı direnme kararı aldılar. Ancak komutanlarının hızlıca dağılması ve taraf değiştirmeler nedeniyle İsmail Han İran'a kaçmak zorunda kaldı. Mesud ise her şeyin başladığı yer olan Pencşir Vadisine sığındı. Burada 9 Eylül 2001'de –yani 11 Eylül saldırılarından hemen önce- kendilerine gazeteci süsü veren iki el-Kaide üyesinin suikastı sonucu ağır yaralandı ve tedavi için bir Rus helikopteriyle Duşanbe'ye götürülürken yolda can verdi. Mesud'un ölümü bir anlamda Afganistan'da Taliban'a karşı direnişin sonu anlamına geliyordu. Bütün bunlar yaşanırken Rabbani ironik olarak Pakistan'ı Taliban'ı desteklemekle suçlamaktaydı.⁴⁴⁹

Resim 31: Bir mücahit elinde savaşın kaderini değiştiren silah stinger füzelerini tutuyor (1987).Fotoğraf: AP /David Stewart Smith

Mücahitlerin Başarısızlıklarının Sebebi

Nasıl oldu da Sovyetleri Afganistan'dan çıkarmayı başarmış olan cihat hareketi kendi içinden doğmuş “ikinci sınıf” mücahitlerin kurduğu Taliban

⁴⁴⁹Erman, age, s.326.

gibi bir örgüt karşısında yenilgiye uğradı. Bu sorunun cevabını verebilmek için mücahitler etrafında örülmüş olan romantik perdeyi açmak gereklidir. Her şeyden evvel mücahit hareketin başından beri çok sayıda zaaf taşımasına rağmen savaş yıllarında bunlar “haklı bir davanın zarar görmemesi adına” görmezlikten gelinmekteydi. Bu satırlarda defaatle üzerinde durduğumuz üzere mücahit hareketler arasında örgütsel, programatik ve hedef birliği asla kurulamadı. Her grup cihada kendisine özgü bir anlam yüklemekteydi. Tek tek yapıların programları da subjektif ve soyuttu. Örneğin *İttihad-ı İslam*’ın oldukça sade gibi görünen nizamnamesinde şu cümleler yazılıydı: “*Hedefimiz Afganistan’ı küfür ve komünizmin tahakkümünden kurtarmak, Afganistan’da İslami rejim, kurmak, gayri-İslami olan fitne fesat çalışmalarını önlemektir. Hâkimiyet ve hüküm sadece Allah’a aittir.*”⁴⁵⁰ Bu program izleyicileri heyecanlandırmakla birlikte somut açıdan hiçbir şey ifade etmemekteydi. Yeni devlet nasıl yönetilecekti? Bir başkan mı seçilecekti yoksa geleneksel meclis *Loya Jirga*’ mı yetkilendirilecekti? Afganistan’ı küfürden, fitne fesattan kurtarmak ne anlama gelmekteydi? Kurulacak İslami rejimden kastedilen neydi? Bu konuda hareketin kafasının karışık olduğu görülüyordu. Örneğin *İttihad-ı İslam*, savaşçılarının asla radyo ve müzik dinlememeleriyle övünen bir hareketti.⁴⁵¹ *İttihad*’a bir dönem başkanlık etmiş Yunus Halis de günah olduğu gerekçesiyle mücahitlerin fotoğraf stüdyosunu kapattırmıştı.⁴⁵² Ancak aynı *İttihad*’ın destekçisi olan Azzam Müslüman gazetecilerin belgeselcilerin Afganistan’a gelip çekim yapmamalarından, mücadelelerini dünyaya yeterince anlatmamalarından yakınmaktaydı.⁴⁵³ Benzer kafa karışıklığı komünizm konusu için de geçerliydi. Afganistan’ın “komünistlerden temizlenmesi” ne anlama geliyordu. Azzam’a göre Davud Han komünistti, Hikmetyar’a göre Mesud da öyle. Afganistan’da kimin “gerçek İslam’ı temsil ettiği konusundaki sonu gelmez tartışmaların sonucu Taliban’ın tüm mücahit önderlerini kafir ilan edip hepsine karşı cihat ilan etmesiyle sonuçlanacaktı.

⁴⁵⁰ Azzam, age, s.99.

⁴⁵¹ Azzam, age, s.26,102.

⁴⁵² Dağcı, age, s.123.

⁴⁵³ Azzam, age, s.112.

Program sorunu gibi önemli bir zafiyette lider kültüydü. Kurumsallaşamamak Afgan cihadının en önemli zaaflarından biriydi. Hiçbir mücahit grup kuramsal bir yapı inşa etmeyi başaramamıştı. Hepsi de bir savaş lideri ya da ruhani bir reisin kişisel kültü etrafında toparlanmış hayran kitlelerinden oluşmaktaydılar. Mesud'un hayatından enstantaneler okunduğundan sürekli savaşçıları eğitmek zorunda kalan bir aile babası daha doğrusu bir anaokulu öğretmeni olduğu izlenimi elde edilir. Zamanın çoğunu çatışmalardan ziyade kavga edenleri barıştırmak, adamlarının çaldıklarını iade etmek, bozduklarını onarmak, insanları sistemli bir hayata alıştırmakla geçirdiği görülmektedir. Liderin simgesel olarak bu şekilde öne çıkışı aynı zamanda hareketin kurumsal zayıflığını da yansıtmaktaydı. Mesud hareketin başında olduğu sürece savaşçılar kurallarla riayet ediyorlar, onun varlığıyla cesaretleri yerine geliyor, disipline oluyorlardı. Ancak Mesud ortadan kaybolduğundan bütün işler sarpa sarıyordu. Cemiyet-i İslam'ın gazeteci kadrosundan olan Muhammed İshak, Mesud'un Kabil'de Cemiyet militanlarının yaptığı yağmaları engelleyemediğini "sanırım bir adamın tek başına gayreti başarıyı sağlamak için yeterli değildi"⁴⁵⁴ sözleriyle özetlemiştir" Bunu keşfetmek için 1992 oldukça geç bir tarihi diyebiliriz. Benzer şekilde Cemiyetin faaliyetlerini yıllarca sahada izlemiş olan E. Girardet de "Güya Mesud'u destekleyen bu adamlar onun adını kullanarak menfaat sağlama peşindeydiler Başlıca sorunlardan biri buydu. Herkesi kontrol etmesi mümkün değildi"⁴⁵⁵ diyerek aynı durumun altını çizmişti. Afganistan'daki bütün gruplar için benzer sözler sarf edilebilirdi. Her grup için öncelik, program ve amaçlardan ziyade bir öndere bağlılıktı.

Taliban'ın başarısının bir nedeni de mevzu bahis lider kültürünü yıkmak olmuştur. Taliban lideri olarak bilinen Molla Ömer'in hareket üzerindeki kişisel etkisi hiçbir zaman mücahit komutanlarındaki gibi olmamıştı. Taliban bir liderden ziyade -içeriği her ne olursa olsun- bir program hareketiydi. Bu nedenle önemli liderlerini kaybetse de savaşma azmi ve hedefi sekteye uğramıyordu. Taliban'ın nasıl bir Afganistan kuracağı konusundaki fikri de daha netti. Oysa mücahitler Kabil'i aldıkları esnada

⁴⁵⁴ Grad, age, s.248.

⁴⁵⁵ Grad, age, s.249.

hala nasıl bir program izleyeceklerini tartışıp durmaktaydılar.⁴⁵⁶ Mesud'un ağabeyi Muhammed Yahya, "Mesud'un Rusların Afganistan'dan bu kadar hızlı çekilebileceklerini tahmin etmediğini, zafere hazırlıksız yakalandıklarını, Mesud'un iyi bir komutan olmakla birlikte ülkeyi yönetmeye hazır bir siyasi partisi (kadrosu) olmadığını söylemekteydi."⁴⁵⁷ Aslında Afgan komünistleri bu durumu bir süredir dile getirmekteydiler. Onlara göre mücahitler yalnızca savaşmayı biliyorlardı, "gelin ülkeyi yönetin" dense bunun altından kalkabilecek kadrolara sahip değillerdi. Mesud'un tek iktidar deneyimi Pencşir Vadisi'nde kendi insanları arasında samimi ilişkilere dayanarak kurduğu sosyal dayanışma ve öz savunma ağıydı. Ancak Pencşir vadisinde sosyal sistem ile bir ülkeyi bütünüyle yönetmeye çalışmanın bambaşka olgular olduğu kısa sürece anlaşılacaktı.

Afganistan için çoğu zaman "Sovyetlerin Vietnam'ı" tabiri kullanılmıştır. Bu belki Sovyetler açısından doğru olabilir; ancak Afganlar için Afganistan asla bir Vietnam değildi. Vietnam halkının amacı askeri bir destan yazmak değildi. Vietnam halkı sadece bağımsızlık ve barış istiyordu. Vietnamlı savaşçılar Devrimi tüm dünyaya yaymak Amerika kıtasına kadar gidip rövanş almak gibi maksimalist hedeflere sahip değillerdi. Afganistan cihat hareketleri ise barıştan ziyade savaşı kutsayan ve aslında çatışmayı tüm dünyaya yaymayı planlayan bambaşka hedeflere odaklanmış durumdaydılar.

Afgan mücahitlerinin zaferini bedelini tüm ülkenin yağmalanarak ödediğini söylemiştik.⁴⁵⁸ Ülkenin tüm alt yapısı ve maddi mirasının yağmalanması, ADHP'nin İslami rakipleriyle karşılaştırıldığında Afganistan'da kurucu özneyi temsil edebilecek tek bürokratik kurumsal yapıyı temsil ettiği iddiasını doğrulamış oldu. ADHP'nin karşısına çıkarılan tüm İslami grupların güttüğü "devrimci yıkım" siyaseti sonucu Afganistan bu gün bile 1980'lerin iktisadi ve sosyal gelişmişlik düzeyini yakalayabilmiş değildir. Haftalar boyunca devam eden bu yağmalama olayları o döneme kadar mücahitlere büyük sempati duyan çevrelerce şaşkınlıkla karşılanmıştı. Hâlbuki mücahitlerin iktidarı ele geçirdikleri zaman

⁴⁵⁶ Grad, age, s.240.

⁴⁵⁷ Grad, age, s.254-255.

⁴⁵⁸ Rauf Beg, age, s. 69-70.

“ganimet” olarak gördükleri kamu mallarını yağmalayacakları bilinen bir şeydi. Erdem Bayazıt’ın anıları okunduğunda mücahitlerin ülkenin ulusal servetini yağmalamayı başından beri bir “başarı” olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Mücahitler ele geçirdikleri köy, kasaba veya askeri garnizonlardaki kamu mallarını düşmandan veya komünistlerden ele geçirilen “ganimet” olarak görmekte ve aralarında paylaşım pazarda satmaktaydılar. Bayazıt, Mücahit Eşref adlı birinin çalıştığı fabrikanın kooperatif mallarını nasıl yağmalayıp pazarda sattığını gülererek anlattığına tanık olmuştu ve arkadaşları “bunun hırsızlık sayılmayacağı ganimet olarak görülmesi gerektiğini” söylemişlerdi.⁴⁵⁹

Yağmalanan Kabil’i artık sokak savaşları ve sosyal hayatın tamamıyla söndürülmesi ekleniyordu. Sinemalar, müzik yasaklanırken Afgan televizyonunda çalışan kadınların işine son veriliyor, kız okulları kapatılmaya başlanıyordu. “Savaş lordları” ülkesine dönüşen Afganistan’da her etnik grup kendi önderi etrafında toplanıyordu. Özbek lider Dostum, Tâcik lider Ahmed Şah Mesud ve Hazara lider Abdulali Mezarî arasında kurulan ittifak ile Hikmetyar’ın Peştun kuvvetlerini Kâbil’den çıkarmak için kıyasıya mücadele vermektedirler. O güne kadar Kâbilliler için savaş kırsal bölgelerde dağlardaki çatışmalar anlamına geliyordu. Oysa şimdi Kâbil, sokak sokak süren bir çatışmanın içine düşmüştü. Sonunda Hikmetyar’ın birlikleri “üçlü ittifak kuvvetleri” karşısında Kabil’den çekilmek zorunda kaldılar. Bu çatışmalar esnasında Kabil’in bütün sembol mekânları, parklar tarihi binalar tahribattan payını aldılar. *Tac Beg* ve *Darül Eman* gibi ülkenin sembol sarayları tanımayacak derecede tahrip edildi. Kabil bütünüyle harabe haline gelirken olayın şahitleri “Rusların bile Afganistan’a böylesine zarar vermediklerini” belirtmekteydi. Hayatı boyunca komünistlere karşı çıkmış kesimler, “mücahitlerin halka Necibullah zamanını mumla arattığı” söylüyordu.⁴⁶⁰ Mücahit liderlerden Asıf Muhsini ise “kendilerinin Afganistan’a verdiği zararı Rusların vermediğinden” yakınmaktaydı.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Bayazıt age, s. 242.

⁴⁶⁰ Oğuz, age, s.237,289-299

⁴⁶¹ Rauf Beg, age, s.23.

Hikmetyar hıncını Kâbil'i top ve roket atışına tutarak almaya başlamıştı. 1992-1996 arasında Hikmetyar'ın bombardımanı sonucu 50.000'den fazla sivilin öldüğü tahmin edilmektedir. Korku içindeki yüzbinlerce insan savaştan kaçarak Pakistan'a sığınmak istediler. Ama tarihin acı bir ironisi olarak Pakistan mülteci kabul etmeyeceğini belirterek sınırlarını kapattı. Yıllar boyunca Afganistan'daki "komünist" rejimden kaçan insanlara ev sahipliği yapmakla tüm dünya nezdinde insancıl ülke imajı çizen Pakistan artık komünizm çöktüğüne göre mülteci kabul etmeyi gerekli görmüyordu. Daha da ötesi tüm dünyanın Afganistan'ı unutmasıydı. 1992-2001 arası yaşanan trajedi dünyada hiçbir yankı uyandırmadı. Soğuk Savaş boyunca gündemden asla düşmeyen bu ülke artık kendi kaderine terk edilmişti. Komünizmle mücadele adına Afgan mücahitlerine milyarlarca dolar akıtan Amerikalılar ve Körfez ülkeleri çatışmaları durdurmak, mültecilere yardım etmek için hiçbir girişimde bulunmadılar. 1998 yılında cihadın liderlerinden Ahmed Şah Mesud safiyane bir edayla Amerikan halkına mektup yazıyor "Sovyet komünizmine karşı 'Özgür dünya'yla birlikte savaştıklarını hatırlatıyor, ama komünizmin çöküşünden sonra 'demokratik ülkelerin' kendilerini yalnız bıraktıklarından yakınıyordu. Mesud ülkenin fanatikler, maceraperestler, aşırıcular, teröristler, uyuşturucu mafyası tarafından işgal edildiğini söylüyor ve Taliban'a karşı yardım talep ediyordu.⁴⁶² Talep edilen yardım gelmedi zira Amerikalılar artık Taliban'ı desteklemekteydiler. Tarihin başka bir ironisi olarak Mesud ve Rabbani, Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldılar. Taliban'ın yaratacağı tehlikenin farkında olan Ruslar yardım talebini geri çevirmediler ve Cemiyet-i İslami kuvvetlerine askeri ve lojistik desteğe başladılar. Ancak bunlar da Amerika'dan destek alan Taliban'ın zaferini engellemedi.

Kendi zamanlarını bekleyen ABD 11 Eylül'ü bahane ederek Afganistan işgal ettiğinde karşısında ne bir hava kuvvetleri ne de düzenli bir askeri kuvvet vardı. Afgan hava kuvvetlerinin büyük bölümünü teşkil eden 164 uçak ve helikopter zaten Amerikalıların dağıttığı *stinger*'lerle yok edilmişti.

⁴⁶² Grad, age, s.391-393. Aslında Mesud bu konuda şikâyet edecek son kişilerden biriydi. Zira gelecekte Afganistan'ı bu tarz bir tehlikeye düşebileceğinin farkında olan Necibullah defalarca Mesud'u uzlaşmaya davet etmiş hatta ona Savunma Bakanlığını dahi teklif etmiş Mesud tüm bu teklifleri reddetmişti.

Böylece Amerikalılar Afganistan'da tarihlerinin en kolay zaferlerinden birini kazanmış oldular. Batı basını yıllar boyunca Sovyetlerin Afganistan'da inşa ettiği karayollarının aslında işgal hazırlığı olduğunu savunmuştu. Olaya böyle bakarsak Amerikalıların da Afganistan'ı işgali planının mücahitleri silahlandırdıkları zaman başladığını düşünebiliriz. Amerikan işgalinin başladığında bazı İslami gruplar Afganistan'ın Sovyetlere direndiği gibi Amerikalılara da büyük bir direniş sergileyeceğini sanıyorlardı. Bu görüş "Afgan cihadının" ve Taliban'ın arkasında büyük emperyal güçlerin olduğunu ve bu grupların Batı dünyasının desteği ile zafere ulaştığını kabul etmek istemeyen romantik bir bakış açısını temsil ediyordu. Taliban'ın kendisini yaratan güçler karşısında hızlı çöküşü bu gerçeği kabul etmek istemeyen kesimler için oldukça şaşırtıcı olmuştur.

Amerikalılar ise tam aksine mücahitler övgülere boğmaya devam etmekteydiler. Celaleddin Hakkani'yle görüşen Charlie Wilson, Hakkani için "iyilik timsali şahıs (goodness personified) diyebilmekteydi. Seneler sonra Hakkani Talibancı olduğunda Wilson'ın kahramanı Amerikalıların arananlar listesinden üçüncü sıraya yerleşecekti.⁴⁶³

⁴⁶³ Braithwaite, age, s.215.

Ayrım Dört: “Yardımcı Oyuncular”

Kızılordunun Öyküsü

Resim 32: Özel kuvvetler (Spetsnaz) operasyonda...

Sovyet askeri gücünün Afganistan’da oynadığı rol üzerine bilimsel bir inceleme yapmanın zorlukları ortadadır. Bu mesele Soğuk Savaş dönemi boyunca Afganistan’da yaşanan dramın tek kaynağı olarak Kızılorduyu işaret eden geleneksel yaklaşım ve gerek Sovyet gerekse Rusya Federasyonunun bilimsel bilgiyi paylaşma konusundaki ketumluğu

nedeniyle daha da zor hale gelmiştir. Kızılordunun Afganistan'daki pratiğini objektif bir bakış açısıyla değerlendirmenin zorluklarına karşın son yıllarda yapılan yayınlar Afgan halkına yardıma koşan kahraman Kızılordu ile camileri ateşe veren, kadınlara tecavüz eden, çocuklara oyuncak bombalar atan Kızılordu imajının arasında daha gerçekçi bir denge kurulmasının önünü açmaya da başlamıştır. Yine de aşağıda okunacak olan metni modern mitolojilerden soyutlayarak sunmak bu çalışmayı hazırlayanlar açısından da kolay olmamıştır.

Kızılorduya ayırdığımız bu bölümde askeri tarihin bir örneğini okuyacağını düşünecekleri baştan uyarmak zorundayız. Bu bölümü, Sovyet ordusunun ateş gücü, kullanılan silahların markaları, hangi piyade alayının nerede görev yaptığı gibi stratejik içerikli bir planla hazırlamış değiliz. Bu konuda oldukça yetkin çalışmalar yapılmıştır.⁴⁶⁴ Bizim burada odaklanacağımız konu daha ziyade Sovyet askeri müdahalesinin askerler ve Sovyet toplumu açısından ne tür bir anlam taşıdığıdır. Aslında Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında bu konu en fazla çarpıtılan hususlardan biriydi. Savaşın Sovyet toplumunda bir “travmaya” yol açtığı, Sovyet ordusunun Afganistan'da büyük bir hezimetle uğradığı, Afganistan “yenilgisinin” Sovyet ekonomisini çökerttiği, bu yenilgi sonucu Orta Asya Müslümanları arasında ayaklanmaları tetiklediği ve nihayet Sovyetler Birliği'nin çözülmesine giden süreci tetiklediği sayısız kez tekrar edilmiştir.⁴⁶⁵

Yukarıda saydığımız iddiaların gerçeklikle bir bağı olmadığı halde bu kadar yaygın olarak dile getirilmesi hayli ilginçtir. İlk olarak Afgan savaşının Sovyet toplumunda travmaya yol çatığı iddiasını ele alalım. ABD'de yaşanan Vietnam sendromlarından esinlenerek oluşturulan bu varsayımsal travmanın Sovyet toplumu açısından bir karşılığı yoktu; zira Sovyet toplumu Afganistan'da ne olup bittiği hakkında bilgi sahibi değildi. Tek bildikleri Sovyet hekimlerin Afgan çocuklara yardım ettikleriydi. Sovyet gazetecileri 150 sene önce bölgede serbestçe haber yapan Britanyalı

⁴⁶⁴ Türkçede iyi bir kaynak çalışma için bkz. Kubilayhan Erman, Afganistan'da Sovyet İşgali ve Sonuçları, Etkiler ve Sonuçları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

⁴⁶⁵ Tüm bu iddiaların yakın zamanlardaki toplu bir tekrarı için Anadolu Ajansının “Sovyetlerin Afganistan hezimetini ve Ödenen Ağır Bedel” başlıklı haber/yorumlarına bakılabilir.

gazetecilerden daha kısıtlı bilgi verebilmekteydiler. Kayıplar apar topar Sovyetlere taşınır gece aceleyle gömülür, kayıplar saklanırdı. Böyle bir savaş olmuyormuş gibi davranılırdı. Geri dönenler konuşmuyor ve askerler de deneyimlerini paylaşmamaları konusunda ciddi biçimde uyarılıyorlardı.⁴⁶⁶

Bu bakımdan Vietnam Savaşının sonuçlarını daha şeffaf biçimde takip edebilen Amerikan halkında savaşın yol açtığı travma ile Afganistan Savaşının Sovyet toplumu üzerindeki etkisini benzeştirmek mümkün değildir. Öte yandan Sovyet ülkesinde sansür ve baskı rejimi olmasa dahi milyonlarca insanın Amerika'daki gibi savaş karşıtı gösterilere katılacağını sanmak da Rus toplum yapısı ve Rus halet-i ruhiyesi hakkında bilgi sahibi olunmadığını göstermektedir. Ruslar gibi tarihsel acılara ve savaşlara alışık bir halkın Afganistan savaşı nedeniyle kırılğan bir hale geleceğini düşünmek gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Birinci Dünya Savaşında tahminen 8 milyon, iç savaşta 8 milyon ve II. Dünya Savaşında yirmi milyon insan kaybı yaşamış bir ülkede Afganistan savaşında yaşanan 15.000 civarındaki kayıp Batılıların sandığı kadar etki uyandıracak bir olay da değildi. Sovyet ordusunda eğitim kayıplarında, kazalarda her yıl binlerce askerin öldüğünü öğrenmek Afganistan'da Sovyet ordusunun büyük kayıplar yaşadığını sananlar için şaşırtıcı olabilir. Sovyetler Birliği, kimseyle savaşmadığı 1990 yılında bile 7000 askerini (yani Afganistan savaşındaki kaybının yarısını) eğitim zaiyatı, hastalık, intihar ve çeşitli kazalarda kaybetmişti. Nitekim Kızılordu iase sorunları ve gerekli önlemlerin zamanında alınmaması gibi nedenlerle Afganistan'da da yüzlerce askerini kaybetmişti. Örneğin Kasım 1982'de Salang Tüneli faciası olarak bilinen olayda trafik sıkışması sonucu karbondioksit zehirlenmesinden 64 Sovyet askeri ile 112 Afgan askeri hayatını kaybetmişti.⁴⁶⁷ Savaş süresince hiçbir çatışmada bir gün içinde bu çapta bir kayıp yaşanmamıştı.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶Braithwaite, s.235-237.

⁴⁶⁷Braithwaite, age, s.207.

⁴⁶⁸Salang Geçidi 1960'larda Sovyetler tarafından yapılmış üç mil uzunluğunda ve 11 bin feet yüksekliğinde bir kara yolu tüneldir. İki kamyonun yan yana geçebileceği genişlikte olan tünel ayrıca dünyanın en yüksek tüneldir. Normalde bir araç tüneli 15 dakikada geçebilir. Ama trafik sıkışıklığında oskijen düşüklüğü nedeniyle egzoz zehirlenmesi yaşanması muhtemeldir. 1982'deki kaza aslında ilk kaza da değildi. Aralık 1979'da da bu

Afgan savaşının “Sovyet ekonomisini çökerttiği” de içi boş bir iddiaydı. Tam aksine Afganistan Savaşının Sovyetlere kayıp değil kazanç getirdiğine dair güçlü bir itiraz da bulunmaktadır. Afgan savaşına Sovyet savunma bütçesinin sadece %2,5 kadarı ayrılmıştı ve Sovyetler savaştaki maddi kayıplarını bir şekilde Afgan hükümetine yaptığı satışlarla veya düşük fiyattan aldığı doğal gazla tolare edebilmekteydi.

Sovyetlerin “muazzam kuvvetlerle” Afganistan’ı işgal ettiği de Soğuk Savaş propagandasından ibarettir. Gerçekte Afganistan’a giren Sovyet birlikleri Kızıldordunun potansiyeli düşünüldüğünde sembolik düzeydeydi. Sovyetler Birliği “Afganistan’ı işgal etmediğini ve bu ülkeye devrimci hükümetle dayanışmak amacıyla “sınırlı sayıda askeri kontenjan” (Ограниченный контингент советских войск) gönderildiğini iddia ediyordu. Bu “sınırlı güç” tanımı Sovyetlere karşı savaşan mücahitlerce ve Batı dünyasında müstehzi tavırla karşılanmaktaydı; zira Afganistan’a gönderilen Sovyet 40. Ordusu 21.000’i lojistik 62.000’i cephede toplam 81.000 askerden oluşan ciddi bir askeri kuvveti temsil ediyordu. Dönem dönem mevcudu 100.000 hatta 120.000 askere çıkan 40. Orduya ayrıca 600 tank, 1500 motorize araç, 200 zırhlı personel taşıyıcı, 900 hava aracı (500 helikopter, 400 uçak) eşlik etmekteydi.⁴⁶⁹ 40. Ordunun gelişi, kâğıt üzerinde 100.000 kişilik ordusu olan; ama gerçekte 50.000 askeri bulunan Afganistan rejimi için büyük bir yardımdı. Böyle bir gücün mücahitler tarafından “işgal ordusu” olarak görülmesi de doğaldı. Öte yandan Kızıldordu’nun o dönemdeki kaynak ve personel sayısı gözetildiğinde Afganistan’da gerçekten de sınırlı bir güç kullandığını söyleyebiliriz. Bu dönemde silahaltında 4,5 milyon, yedek kuvvet olarak da 3 milyon askeri bulunan Kızıldordu Afganistan’a silahaltındaki gücünün; %2’sini göndermişti.

Kızıl Ordunun ana gücü (82 tümen) zaten Avrupa Rusya’sında konuşlanmıştı. 30 tümen Doğu Avrupa’da 52 tümen ise her an bir savaş beklenen Çin sınırındaydı. Orta Asya’da sadece 30 tümen bulunması Sovyetler Birliği’nin kendisini en güvende hissettiği bölgenin burası olduğunu göstermekteydi. Afganistan’a gönderilen askeri araçlar da o

tünelde 12 asker zehirlenmişti. 2002’de kanal yeniden trafiğe açılmıştır.-Benzer bir trafik sıkışıklığı sebebiyle 2010 yılında 160 insan ölmüştür. Braithwaite, age, s.207.

⁴⁶⁹Braithwaite, age, s.22.

dönemde Sovyetler için sembolik sayılardaydı. Sovyetler Birliği 1984 tarihinde toplam 7480 jet uçağına ve 800 civarı bombardıman uçağına sahipti. 1986 yılında envanterinde 4650 savaş helikopteri vardı. Tank sayısı 26.000, zırhlı araç sayısı ise 50.000'di. Daha da ötesi Sovyet ordusu envanterine her yıl yaklaşık 3500 tank, 6000 zırhlı personel taşıyıcı, 900 katyuşa, 1400 ağır obüs topu, 1300 jet uçağı 600 kadar helikopter katılmaktaydı. Kızıldurunun gerçek potansiyeli düşünüldüğünde 40. Ordu gerçekten de "Sovyetler" ölçeklerinde "sınırlı" bir kuvveti.⁴⁷⁰ Sovyet ordusu Afganistan'da savaş boyunca 333 helikopter⁴⁷¹, 180 savaş uçağı ve 150 civarı tank kaybetmişti. Bunlar elbette önemsiz sayılar değildi; ancak Sovyet askeri gücü için yılda ortalama 30 helikopter 18 savaş uçağı kaybı, yıllık helikopter ve uçak üretiminin sırasıyla %5 ve % 1,3'üne denk gelmekteydi. 1989'da savaş bittiğinde toplam savaş uçağı kaybı envanterdeki savaş uçaklarının yaklaşık %2,4'üne helikopterlerin ise yaklaşık %7'sine denk geliyordu.⁴⁷²

Eski CIA uzmanlarından B. Riedel de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı teknik olarak işgal etmediğini ve tam da Sovyet resmi ağzıyla uygun olarak ancak "sınırlı bir güçle" müdahale etmeyi tercih ettiğini savunmaktadır. Riedel'e göre Sovyetler gerçek bir işgal planını uygulasaydı Afganistan gibi dağlık ve zorlu bir ülkede en az 500.000 asker kullanması gerekmektedir. Nitekim ço daha sade bir coğrafyaya sahip Macaristan ve Çekoslovakya'daki işgallerde Sovyet ordusunun mevcudu buydu. Riedel'e göre 40. Ordunun odaklandığı nokta bütün ülkenin kontrolü değil; kentlerin mücahitler tarafından ele geçirilmesinin engellenmesinden ibaretti.⁴⁷³

Netice olarak Kızıldoru'nun toplam savaş gücü göz önüne alındığında, Afganistan'daki kayıpları yıkım, hezimet, bozgun vb denebilecek boyutta değildi. Aslında 1980'lerin sonlarında Sovyet toplumu öylesine büyük

⁴⁷⁰ Sovyet Askeri Gücü, Birleşik Devletler Basım Dairesi Belgeler Müdürlüğü, Washington DC, 1987, s.8-9,121-123.

⁴⁷¹ Sovyet ordusu savaşta 333 helikopter kaybetmişti. Amerikalıların 5086 helikopter kaybettikleri Vietnam'la karşılaştığında düşük bir sayıydı ama göreceli olarak Sovyet ekonomisine verdiği zarar Amerikalılardan daha fazlaydı. Braithwaite, age, s.205.

⁴⁷² Soviet Military Power, Prospects for Change 1989, US Government Printing Office, Washington DC 1989, s.107.

⁴⁷³ Riedel, age, s.43. Aslında dünyanın en dağlık ve zor coğrafyalarından birine sahip ülkelerden biri olan Afganistan'ın 80-100 bin askerle işgal edilebileceğini düşünmek için bu ülkeyi görmemiş olmak gereklidir

krizler içindeydi ki hiçbir sansür uygulanmasa dahi Afganistan sorunu kendisine bir yer açabilecek durumda değildi. 1980'lerin sonunda sistem kendisini yeniden üretememekte, milli meseleler etkisini giderek arttırmakta, Komünist parti yaşlanmakta ve etkisizleşmekteydi. Ekonomik durağanlık had safhadaydı ve halk arasında ciddi biçimde homurdanma başlamıştı. Ancak Sovyet toplumunun içine girdiği bunalımda Afganistan'ın önemli bir tartışma başlığı olduğunu söylemek mümkün değildi. *Perestroyka* ve *Glasnost* zamanında ve sonrasında yayınlanmış belli başlı araştırmalara bakıldığında Sovyet toplumunun çözülüşü sırasındaki tartışmalarda Afganistan meselesinin hemen hiç yer bulmaması bu bakımdan çok da ilginç bir durum sayılmaz. *Perestroyka* döneminde kısmi özgürlük ortamında Sovyet toplumunu yakından inceleme şansına erişmiş Batılı gazeteciler olan Adrian Geiges⁴⁷⁴ ve Jean-Marie Chauvier⁴⁷⁵ 'nin çalışmalarına bakıldığında, Sovyet toplumunun o dönemde piyasa ekonomisine geçiş meselesi, Stalin'in mirası, konut sorunu, Gulag takımadaları, Çernobil felaketi, Ortodoks kilisesinin durumu, Aral Gölü'nün kuruması gibi konular arasında Afganistan meselesinin kendisine hiçbir yer bulamadığı görülmektedir.

Toplumun Afganistan'a müdahaleyi, Sovyet sınırlarının korunması söylemiyle sahiplendiği de söylenebilirdi. Bu nedenle Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinden ziyade Sovyet anavatanıyla hiçbir bağın olmadığı Etiyopya'ya yapılan yardımlar daha fazla tepki toplamaktaydı.⁴⁷⁶ Gerçekten de Afganistan'la ilgili incelemelerde Sovyetlerin tek meselesinin Afganistan'daki savaş olduğu gibi bir algı yaratılmaktadır. Gerçekte ise hem ekonomi hem de kamuoyunun şikayetleri açısından Sovyet sistemini zorlayan asıl unsur Afganistan'ında içinde yer aldığı Üçüncü Dünyacılık siyasetinin bir bütünüydü. Aslında Sovyetler Birliği Afganistan'daki harcamalarından çok daha fazlasını diğer müttefikleri için yapmaktaydı.

⁴⁷⁴ Andre Geiges, *Gündelik Hayatta Perestroyka*, Çeviren: Cem Sey, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 175.

⁴⁷⁵ Jean-Marie Chauvier *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, çeviren: Temel Keleşoğlu, BDS Yayınları 1990.

⁴⁷⁶ B. Kagarlatskiy ile Parti Konferansı Üzerine Söyleşi, *Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları 6/2 Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası*, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.182-183.

1981-1984 arasında Küba'ya yapılan askeri yardım 1,7 milyar dolara sivil yardım ise 12 milyar dolara ulaşmıştı.⁴⁷⁷ Aynı tarihlerde Etiyopya'ya ve Angola'ya da yaklaşık 2 milyar dolarlık silah yardımı yapılmıştı.⁴⁷⁸ Öyle ki o dönemde Küba askeri gücü Kanada ve Brezilya gibi devletleri aşmış durumdaydı. 1980'lerin başında yaklaşık otuz ülkede 21.000'den fazla Sovyet askeri danışman görev yapıyordu. Bunların 9000'i Suriye ve Libya'da, 2800'ü Küba'da, 1700'ü Etiyopya'da, 1500'ü Yemen'de görev yapmaktaydı. Sovyetlerin diğer müttefiklerine gönderdiği silah ve askeri araçlar da Afganistan'a gönderilenlerden daha fazlaydı. 1978-1983 arasında Eritre ve Somali'yle savaşan Etiyopya ile iç savaş halindeki Angola'ya yardım için 1080 tank, 1650 zırhlı araç, 2652 top, 250 jet uçağı gönderilmişti. Küba ve Nikaragua'ya da 305 tank, 820 top ve 165 jet hibe edilmişti.⁴⁷⁹ Sovyet insanı özel olarak Afganistan'a değil "müttefik" ülkelere yapılan toplam yardımı eleştirmektedir. Nitekim Sovyet askeri etkinliği ile ilgili araştırmalarda da Afganistan, çoğu kez Küba, Grenada gibi ABD'nin burnunun dibindeki ülkelerdeki Sovyet varlığının gölgesinde kalmaktaydı.⁴⁸⁰ Batı için gerçek tehdit Afganistan'daki değil Doğu Avrupa, Küba, Nikaragua gibi ülkelerdeki Sovyet askerleriydi. 1989 yılında 30 Sovyet tümeni (yaklaşık 600.000 asker) Sovyet karşıtı gösterilerin hız kazandığı Doğu Avrupa ülkelerindeydi ve Batılılar için asıl "işgal gücü" bu birliklerdi. Afganistan, bütün Doğu Avrupa'da zor durumda bulunan Sovyetlerin başını biraz daha ağrıtabilecek yedek bir coğrafya olarak görülmektedir.

Afgan savaşının Sovyetler Birliği'nde milliyetçi-İslamcı hareketleri tetiklediği ve dağılmayı hızlandırdığı iddiası gerçeği yansıtmakta mıdır? Aslında bu sav da oldukça eleştiriye açıktır. Zira Sovyetler Birliği'nde ayrılıkçı ve milliyetçi hareketler Orta Asya'daki Türk-Müslüman cumhuriyetlerden ziyade Baltık ülkeleri, Ukrayna ve Gürcistan gibi cumhuriyetlerde yaygındı.⁴⁸¹ Sovyetler Birliği'nin devam edip etmemesine

⁴⁷⁷Sovyet Askeri Gücü, Birleşik Devletler Basım Dairesi Belgeler Müdürlüğü, Washington DC, 1984, s.123.

⁴⁷⁸Sovyet Askeri Gücü, 1984, s.119.

⁴⁷⁹Sovyet Askeri Gücü, 1984, s.118.

⁴⁸⁰Sovyet Askeri Gücü, 1984, s.130-132.

⁴⁸¹ Abel Agabegyan "SSCB'de Milliyetçi Hareketler", Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları 6/2 Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor?

dönük yapılan referandumda (1991), ayrılık talebi en yoğun olarak Sovyetlerin Batı sınırlarındaki cumhuriyetlerinde dile getirilmişti. Tam aksine Sovyetlerin dağılmasına karşı olan en yüksek oranlar ise Türk-Müslüman cumhuriyetlerde yoğunlaşmıştı. Referandumda halkın %77'si birliğin devamından yana oy kullanmıştı. Birlikten yana olan en düşük oy Ukrayna'da (%71) çıkmıştı. Rusya %73 oranında birlikten yana oy kullanılmıştı. Birlik yanlısı en yüksek oylar ise Orta Asya'dan gelmekteydi. Özbekistan'da %94, Kırgızistan ve Kazakistan'da %95, Tacikistan'da %96, Türkmenistan'da ise %98'di. Bu sonuçlar ayrılıkçı taleplerin Türk ve Müslümanlar arasında değil; etnik Rus ve Slavlar arasında daha yüksek olduğunu göstermekteydi. Afganistan'daki cihat hareketinin ise Orta Asya ülkelerini Ruslarla ortak hareket etmeye daha fazla yakınlaştırdığı bile söylenebilirdi. Nitekim 1990'ların ortalarında yaşananlar sonucunda Taliban tehdidine karşı tüm Orta Asya cumhuriyetlerinin Rusları müdahaleye davet etmelerine tanık olunacaktı.

İddia edildiğinin aksine Afganistan'daki direniş, Sovyet Orta Asya'sındaki Türkler arasında ayrılıkçı bir dalga yaratmadığı gibi aslında Sovyetlerin Afganistan'a askeri müdahalesi en çok bu cumhuriyetler tarafından desteklenmişti. Onların bu konu hakkındaki görüşü mümkünse Afganistan'ın "16. Sovyet cumhuriyeti" olarak birliğe dâhil edilmesi⁴⁸² 1980'lerde Sovyetler Birliği'nde Özbekistan, Türkmenistan vb cumhuriyetlerin nüfusu genel nüfusa göre çok daha fazla artmaktaydı ve bu cumhuriyetlerin siyasal ağırlığı da buna bağlı olarak yükselişe geçmişti. Bu ülkelerin Komünist Partileri, Afganistan'ın tamamının, bu mümkün değilse Türk-Tacik nüfusun yoğun olduğu kuzey kısımlarının Sovyetler

Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.152-159. Agabegyan'a göre Sovyetlerde 1980'ler boyunca milliyetçi hareketler denilince ilk akla gelen Baltık cumhuriyetlerindeki kıpırdanıştı. Burada o yıllarda Hong Kong tarzı bir serbest bölge kurulması düşünülmekteydi. Ermeni ve Gürcüler 1970'lerden beri resmi dilin Rusça olmasına karşı gösteriler yapılmaktaydı. Ukrayna'da Kiev'de Moldova'ya da benzer gösteriler vardı. Tacikistan haricinde Müslüman bölgeler için milliyetçi hareketlerden söz etmek pek mümkün değildi. Kazakistan'da Konaev görevden alınmasaydı milliyetçi tepki gelişmezdi, Agabegyan, age,s.155-156.

⁴⁸² Alexander K. Benningsen, "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası" Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği'nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara 1997,s. 76.

Birliği'ne dâhil edilmesi durumunda kendi etki alanlarının da daha artacağını düşünmekteydiler.⁴⁸³ Bu planlar hayata geçirilememişse de Özbekistan SSC'nin Afganistan'daki Özbeklerin ADHP rejimine destek olmaları için ciddi biçimde çaba sarf ettiklerini biliyoruz. Örneğin Raşid Dostum gibi milis liderleri ve KhAD üyeleri Taşkent'te askeri, siyasi eğitim almaktaydılar.

Resim 33: Üç Sovyet ve bir Afgan ordusu askeri (en solda) Bâmiyân'da Taliban'ın 2001'de yok edeceği büyük Buddha önünde hatıra fotoğrafı çekerken.

Sovyet askerleri hakkındaki mitler elbette bunlarla sınırlı değil. Bir diğer meşhur mitte de binlerce Kızıl Ordu askerinin mücahitlere katıldığı şeklindeydi. Bazı kaynaklar 1985 yılında 22 bin Sovyet askerinin mücahitlere katıldığını yazmaktaydı.⁴⁸⁴ Gerçekte ise Mücahitlerin safına geçen Sovyet askeri sayısı sadece 44 kişiydi.⁴⁸⁵ Bunların bir kısmı da aslında Pakistan kanalıyla Batı ülkelerine kaçmak isteyen hiçbir davanın adamı olmayan kişilerdi. Zaten sağ basının popülerleştirdiği “komünizmi yayma davasına kendini adanmış Kızılordu askeri” imajının mevcut gerçeklikle hiçbir ilgisi de bulunmamaktaydı. Kızılordu askerlerinin büyük çoğunluğu hiçbir ideolojiye inanmayan, apolitik bireylerdi ve onları ne komünizmi

⁴⁸³Benningsen, age, s. 76.

⁴⁸⁴Dağcı, age, s. 89-90.

⁴⁸⁵Braithwate, age, s.257.

Asya'ya yaymak ne de İslamî yükselişi durdurmak davası ilgilendiriyordu. Tek düşündükleri görev sürelerini tamamlayıp evlerine dönmekti.

İslamcı yayınların romantik iddialardan biri de “Türk ve Müslüman kökenli Sovyet askerlerinin mücahitlere katıldıkları için cepheye sürülmediği” Gerçekte ise Türk kökenli Sovyet askerleri Hafızullah Emin’in sarayının basılmasından başlayarak en şiddetli ve riskli çarpışmalara katılan grupların içindeydiler. 1979’un Aralık ayının sonunda Sovyetler Birliği Hafızullah Emin’i devirmeye karar verdiğinde ilk devreye sokulan kuvvet “Müslüman Tabur (Мусульманский батальон/ *Müslümansky Battalion*)” adıyla bilinen seçme bir birlikti. Kızıl Orduda, Afganistan’da yaşayan etnik gruplarla aynı soydan gelen Özbek, Tacik ve Türkmen askerlere Afgan ordusunun üniformaları giydirilmişti. 24 Aralık günü Taşkent’ten harekete eden uçaklar Bagram havaalanına indiler. *Müslümansky Battalion* kuvvetleri Emin’in kuvvetleriyle bütün gece şiddetli bir çarpışmaya girmişti. Kızıl Ordu’nun Afganistan’da girdiği bütün çarpışmalar için de en büyük direnişi gördüğü çatışma buydu. Operasyonun başındaki General Paputin’in ve 100 kadar iyi eğitilmiş Sovyet komandosunun öldürülmesi Emin’in korumalarının direnişinin boyutunu yansıtmaktaydı. Sovyet güçleri 10 yıllık savaş boyunca bir gün içinde (kazalar dışında) bir daha bu ölçüde bir kayıp vermediler.

Savaşın geri kalanında da Müslüman Sovyet askerleri asla geri cephede tutulmadıkları gibi çatışmalarda en ön saflarda yer aldılar. Bütün Sovyet askeri kayıplarının %20’si Özbek, Türkmen, Tacik, Kazak, Azeri, Çeçen vb askerlerden oluşmaktaydı.⁴⁸⁶ Bu oran o dönemde Sovyet nüfusu içinde Müslümanların oranından (%17) daha yukarıdaydı. Etnik Rus ve Ukraynalılardan sonra en çok kaybı Özbekler vermişti. Öte yandan “camileri yakan, kadınlara tecavüz eden Rus askerleri” imajının pekişmesi için sağ basın Kızıl Ordu’nun ön saflarında savaşmakta olan Müslüman Sovyet askerleri hakkında bilgi vermemeyi tercih etmekteydi. Afganistan’daki Müslüman Sovyet askerlerinin Ruslardan bile daha disiplinli savaştığı netleştikçe bu sefer de “Kızıl Ordu’nun Müslümanların

⁴⁸⁶Александр Ляховский - Тайны афганской войны, Планета, 1991, s.160-162.

birbirini öldürmesi için Müslüman askerleri ön saflara sürdüğüne” dair alternatif ve yaratıcı bir teori üretilmişti.⁴⁸⁷

Sovyet askeri kayıpları				Tabloya bakıldığında Sovyet kayıplarının 2034’ü (%15) Orta Asya Müslüman cumhuriyetlerinden olduğu görülmektedir. Buna Kafkasya, Tataristan, Başkurdistanlı kayıplar da eklendiğinde Müslüman Sovyet askeri kaybı 2944 (%22) oranına ulaşmaktadır. Müslüman olmayan Türk Moğol grupları olan Çuvaşlar, Buryatlar, Tuvalılar da dâhil edildiğinde Türk ve Müslüman askerlerin toplam kayıpları 3000’i aşmaktadır. Bu veriler bir zamanlar çok sayıda araştırmada iddia edilen Türk ve Müslüman askerlerin Afganistan’da savaşa katılmadıkları ve geri hizmetlerde görev aldıkları iddialarını çürütmektedir.
Askerlerin Etnik Kökeni	Ölü Sayısı	Askerlerin Etnik Kökeni	Ölü Sayısı	
Rus	6888	Litvanyalı	57	
Ukraynalı	2378	Çeçen	36	
Özbek	1066	Oset	30	
Belarus	613	Kabarday	25	
Tatar	442	Leton	23	
Kazak	362	Kalmuk	22	
Türkmen	263	Udmırtı ⁴⁸⁸	22	
Tacik	236	Komi ⁴⁸⁹	16	
Azeri	195	Eston	15	
Moldov	194	İnguş	12	
Çuvaş	125	Yahdi	7	
Kırgız	102	Krel	6	
Dağıstanlı	101	Karakalpak	5	
Başkır	98	Buryat	4	
Ermeni	95	Tuvalı	4	
Gürcü	81	Yakut	1	
Mordvin ⁴⁹⁰	66	Toplam	13354	

Каунак:Александр Ляховский Тайны афганской войны, Планета, 1991,с.161-163.

Tablo 1: Sovyet askeri kayıplarının milliyetlere göre dağılımı

⁴⁸⁷Dağcı, age, s.72. Osmanoğlu, “Afgan Cihadının Öğretisi”,Afganistan Dosyası, Dış Politika Sayı 2, Temmuz 1988,s.160.

⁴⁸⁸ Rusya’nın kuzeyinde Ural/Fin dil ailesine bağlı bir dil konuşan etnik topluluk.

⁴⁸⁹ Rusya’nın kuzey-orta bölgelerinde Ural/Fin dil ailesine bağlı bir dil konuşan etnik topluluk.

⁴⁹⁰ Rusya’nın kuzey bölgelerinde yaşayan ve Ural/Fin dil ailesine bağlı Mordvca konuşan günümüzde nüfusları 1 milyona yaklaşan etnik topluluk.

Müdahaleye Giden Yol

Müslüman Tabur'un H. Emin'i öldürmesiyle ve hemen ardından Sovyet 40. Ordusu askerinin hava ve kara yoluyla Afganistan'da çeşitli kilit bölgelere konuşlanmasıyla sonuçlanan 24 Aralık 1979 operasyonu Batılı ülkeler tarafından açık biçimde bir işgal olarak nitelendi. Üç ülke (Suriye, Demokratik Yemen, Libya) ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) dışında tüm Arap/İslam dünyası da Sovyet işgalini kınadı. BM Güvenlik Konsey'i'nde Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği'nin aleyhteki oyları BM'nin müdahaleyi resmen "işgal" olarak nitelendirmesini engelledi. Ancak tüm dünyada Sovyet etkili gruplar haricinde Sovyet askeri müdahalesi bir "işgal" olarak görülmekteydi. Doğu Bloğundaki Romanya ve İtalyan Komünist Partisi dahi "işgali" kınadılar.

Sovyetler Birliği ise "enternasyonalist dayanışma amacıyla, Afgan hükümetinin daveti üzerine 'sınırlı' bir birlikle yardıma gidildiğini" savunmaktaydı. ⁴⁹¹ Moskova, müdahaleyi meşrulaştırmak için ADHP liderlerinin kendilerine on yedi kez yardım talebinde bulunduklarını, bu talepleri sürekli olarak geri çevirdiklerini ancak Emin'in "CIA ile ilişkisi ve ülkeyi Amerikalılara teslim edeceği" kesinleştiğinde müdahale etmeye karar verdiklerini açıklamıştı. Müdahalenin yasal gerekçesi ise Aralık 1978'de imzalanan karşılıklı dostluk ve işbirliği antlaşması olarak gösterilmekteydi. Ancak Sovyet liderleri daha önce sürekli olarak reddettikleri yardım talebine neden 24 Aralık 1979'da cevap verdiklerine dair hiçbir zaman doyurucu bir açıklama getirememişlerdir. Sovyetler

⁴⁹¹ Leonid Brejnev, Afganistan Sorunu, S.S.C.B. Devlet Başkanı L. İ. Brejnev'in Pravda Gazetesinin Sorularına Verdiği Cevaplar, çev. Aydın Enginler, Habora Yayınları, 1980,s.9-10. Genellikle apolitik görev adamları olan Sovyet subayları içinde enternasyonalist dayanışma kavramını ciddiye alanlar da vardı. Hem Afganistan'da hem de iki Çeçen savaşına katılmış olan Albay Vyacheslav Bocharov, 2014 tarihli mülakatında şunlar söylemekteydi: "Bugün garip gelebilir ama biz Afganistan'a büyük bir istekle gittik. Bizler askerdik ve Anavatanın beni bunun için yetiştirdiğinin bilincindeydim. Ben İspanyol İç Savaşı öyküleriyle büyümüştüm; Afganistan benim için yeni İspanyaydı." Boçarov 1981-1983 yılları arasında Afganistan'da savaşmıştı. Hatıralarına göre Afganistan'la İspanya arasında kurduğu bağa sadık kadı. Şubat 1982'nin sonlarında Kabil'e 50 km uzaklıkta bir çatışmada bacağına üç mermi saplandı. Askerler onu kimin vurduğunu anlamak için köyü bastıklarında şüpheli gördükleri birini dövmeyle başladıklarında Boçarov yaralı haliyle onlara engel olmuş "ve durun siz Faşist misiniz?" diye öfkelenerek onları durdurmuştu.Афганистан, Чечня, Беслан. Биография одного офицера, <https://ria.ru/20140214/994906504.html>.

Birliği'ni Afganistan'daki çatışmaya müdahil olmaya iten etmenin cihat hareketinin artık Tacikistan-Badahşan sınırına kadar uzanıp Sovyet topraklarını tehdit eder hale gelmesi olduğu düşünülmektedir. Zaten Brejnev de müdahalenin asıl sebebinin "Sovyet güney sınırındaki tehlikenin büyümesi" olarak formüle etmişti.⁴⁹² Moskova'yı korkutan bir diğer olgu da Afgan cihadına Çin yardımı olabilir. Bu dönemde Sovyetler Birliği Çin'den büyük çaplı bir saldırı beklemekteydi. Doğu Avrupa'da 30 Sovyet tümeni varken; 50'den fazlasının Çin sınırında olması asıl tehdidin doğudan beklendiğini kanıtlamaktadır. Çin'in mücahitlere silah göndermesi ve onları eğitmesi Moskova'yı harekete geçme zamanı geldiğine ikna etmiş olabilir. Sonuç olarak Afganistan'daki çatışmalar Sovyetler için artık bir bakıma artık "sınır güvenliği" meselesi haline gelmişti; ama askeri operasyon kamuoyuna jeopolitik söylemler yerine "enternasyonal yardım" gibi prestijli bir isimle sunulmaktaydı. Sovyet liderleri Emin ve *Halkî* iktidarının sert siyasetleri nedeniyle isyanın giderek büyüyerek radikalleştiğinin farkındaydılar ve bunun yerine Halkîleri iktidardan alarak yerine daha mutedil olan *Parçamî*leri geçirmeyi bu şekilde de isyancıları bir ölçüde yatıştırmayı amaçlıyorlardı. Bir süredir Moskova'da bulunan B. Karmal ve Emin'den kaçmış olan eski subay çevresi Emin'in devrileceği operasyon için hazırlıklar yapmaktaydılar.

Elbette bir süre boyunca Sovyet liderleri H. Emin hakkındaki emellerini gizli tuttular hatta Emin'in başkanlığını başlangıçta kutladılar. Sonra da Hafızullah Emin'in, Taraki'yi öldürterek devrime ihanet eden kanlı bir diktatör ve bir CIA ajanı olduğunu ilan ettiler.⁴⁹³ Bu hızlı politik değişim Moskova'nın söylemlerine karşı bir güvensizlik yaratmakla kalmadı; Emin'in kanlı bir iktidar kurduğu doğru olmakla birlikte "Amerikan ajanı" olduğu iddiası tamamen temelsiz bir suçlama ve müdahaleyi haklı çıkarmak için uydurulmuş bir gerekçe olarak görüldü. Nitekim H. Emin'in CIA ajanlığına kanıt olarak Emin'in yüksek eğitimini Amerika'da yapması, Pakistan'la iyi ilişkiler kurmak istemesi gibi ilgisiz argümanlar öne

⁴⁹²Brejnev 1980:9-10

⁴⁹³Brejnev, age, s.11.

sürülmüştü. Günümüzde Emin’in Sovyetler Birliği’ne her konuda uyumlu olmadığı için devrildiği konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır.

Öte yandan Brejnev’in belirttiği gibi Batı dünyasının birden bire Emin sevgisine kapılması da⁴⁹⁴ oldukça ilginç bir durumdu. Emin döneminde muhaliflere yapılan işkence ve baskı hakkında büyük bir külliyat derleyen Batılı çevrelerin teorik olarak Emin’in devrilmesinden memnun olmaları gerekirdi; zira ileride göreceğimiz üzere Babrak Karmal’ın restore ettiği yeni rejim Emin’in kurduğundan kesinlikle daha liberaldi. Başlangıçta Sovyet liderleri de Emin’i devirmelerinin (Vietnamlıların Pol Pot’u devirmelerinde olduğu gibi) dünyada sempatiyle karşılanacağını sanmış olmalıdırlar. Buna karşın Karmal Batılılarca, Emin’den çok daha büyük bir eleştiri yağmuruna tutulacaktı. Çünkü daha demokratik çizgide olmasına rağmen Karmal ülkeyi sonuna kadar Sovyet askeri gücüne açan lider olarak görülmekteydi ve bu da onu Sovyet tehdidine odaklanmış Batı dünyasının gözünde onu daha tehlikeli yapıyordu.

Sonuçta Taraki ve Emin de Sovyet desteği talep etmişlerse de muhalefete göre ülkeye Sovyet askerlerini sokan asıl kişi Babrak Karmal olmuştu. Öte yandan Soğuk Savaş boyunca “enternasyonal dayanışma” veya “komünizm ihracı” olarak görülen bu olayın aslında Afgan tarihine aşina olanlar için hiçbir sıra dışı yönü olmadığını da belirtelim. Zira Afganistan emirlerinin güney sınırlarından gelen baskı karşısında kuzey komşudan destek istemeleri ilk bölümde de söz edildiği üzere kökleri çok eskilere uzanan bir Afgan diplomasi geleneğiydi. 19. yüzyıl başlarında Britanya baskısına karşı Dost Muhammed Han (1826-1863) Şir Ali Han (1863-1878)da Ruslardan yardım istemişti. Benzer şekilde Emanullah Han ve Davud Han da Britanya ve Pakistan baskısı karşısında kuzey komşudan yardım talep etmişlerdi. 1979’da ise Britanya’nın tarihsel rolünü CENTO üyesi Pakistan devralmıştı. Bu konudaki gözlemimiz abartılı bulunabilir. Ancak 1996-97’de Amerikan ve Pakistan destekli Taliban hareketi Afganistan’ın güneyinden kuzeyine doğru ilerlerken, Rabbani ve Ahmed Şah Mesud’un da Rusya Federasyonundan yardım istemek zorunda kaldıklarını hatırlarsak

⁴⁹⁴Brejnev, age, s. 11.

Afganistan'ın kuzey komşusu ile olan ilişkisinin Soğuk Savaş teorileriyle açıklanamayacak derecede kompleks olduğunu görebiliriz.⁴⁹⁵

Resim 34: Herat-Kabil yolunun 1960'larda çekilmiş bir fotoğrafı. Bu manzara savaşın ilk kurbanlarındandı. Sovyet ordusu pusu kurmaya elverişli olduğu gerekçesiyle yol boyundaki ağaçların hepsini kesmiştir. AFP/Getty Images.

Aslında Afganistan'da iktidara kim gelirse gelsin o günkü şartlar altında Sovyet askeri yardımına bir şekilde başvurmak zorunda kalacaktı. Zira 1955'ten beri ülke askeri teknolojide tamamıyla Sovyetlere bağlı hale gelmiş durumdaydı Tankların hepsi Sovyet üretimi olan T-34 ve T-54 modeldi. Hava kuvvetleri Mig savaş uçakları, İlyuşin bombardıman uçakları, Antonov nakliye uçaklarından oluşmaktaydı. Uzmanlar eğitim için Sovyetlere Birliği'ne gitmekteydiler. 1972'de 1000 Sovyet askeri danışmanı Afganistan'da görev yapıyordu. Tüm askeri teçhizat, yedek parçalar Sovyetlerden sağlanıyordu. O günkü şartlarda Afganistan'ın Sovyetlerle bağına tamamıyla koparması sıfırdan yeni bir ordu kurması anlamına gelmekteydi ve bu da mümkün değildi.

Afganistan'da Sovyet işgali hakkında anlatılan efsanelere göre "Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal için on yıllardır hazırlık yapmaktaydı ve ADHP'den

⁴⁹⁵Halliday, "Afghanistan Revolution" s.27-29.

yardım talebi gelince de büyük bir hevesle işgal operasyonunu başlatmışlardı.” Gerçekte ise Sovyet liderleri askeri müdahale konusunda son derece isteksizdi. Afganistan’la ilgili mülakatında Brejnev’in de belirttiği üzere⁴⁹⁶ askeri müdahale kararı almak Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Politbürosu için hiç de kolay olamamıştı. Müdahale tartışmaları ilk olarak 15 Mart 1979’daki Herat olayları esnasında yaşanmıştı. Olaylar sırasında Sovyet danışman ve teknik uzmanlar eşleri ve çocuklarıyla birlikte öldürülmüşlerdi. İsyanın başladığı 17. Bölüğün askeri danışmanı olan Binbaşı Nikolai Bizyukov’un vücudu paramparça edilmişti. Olayın kurbanlarının arasında hiçbir politik suçları olmayan sıradan Sovyet işçi ve teknisyenleri de vardı. Yün eğirici ustası Yuri Bogdanov’un evi basıldığında, Bogdanov hamile karısını Afgan komşularının evine saklamayı başarmış; ama kendisi satır ve bıçaklarla parçalanarak öldürülmüştü. Olaylar esnasında Gürcü teknik işçilerden Magradze Kabil Sovyet elçiliğini arayarak yardım edin bize diye yalvarmıştı. Herat olaylarında toplamda 100 kadar Sovyet vatandaşının öldüğü sanılmaktadır. Öte yandan olayın büyütülmesini istemeyen Sovyet kaynakları sadece üç Sovyet vatandaşının öldüğünü duyurmuştu. ⁴⁹⁷ Bu gündne bakıldığında Herat olayları, Sovyetlerin Afganistan’ı işgal etmesi için tasarlanmış bir kışkırtıcı bir ayaklanma olduğu düşünülebilir. Ancak Sovyetler olayları işgal bahanesi olarak kullanmak yerine ayaklanma hiç olmamış gibi davranmıştır.

Moskova olayları ört bas etmeye çalışırken, Kabil hükümeti ayaklanmanın gücü nedeniyle paniğe kapılmış ve Sovyetlerden yardım istemişti. Sovyet Başbakanı Kosigin (1904-1980) Taraki’yi uyararak “Sovyet güçleri olaya müdahale ederse durumun daha da kötüye gideceğini, Sovyet askerlerinin yalnızca dış kaynaklı güçlere karşı değil Afgan halkıyla da karşı karşıya geleceğini ve halkın bu durumu hoş karşılaşmayacağını” söylemişti. ⁴⁹⁸ Herat’tan sonra 17 Mart’ta Politbüro Afgan meselesini tartışmak için toplandı. Brejnev hastalığı nedeniyle tartışmalara katılmadı. Tartışma günler sürdü. Brejnev toplantılara katılmadaysa da görüşü

⁴⁹⁶Brejnev, age, s.12.

⁴⁹⁷Braithwaite, age, s.45.Braithwaite’in 2008’de mülakat yaptığı Kabil büyükelçisi Zamir Kabulov bu olaylarda 100 Sovyet vatandaşının öldüğünü kabul etmiştir.

⁴⁹⁸Braithwaite, age, s.7-8.

belliydi. Tüm siyasal yaşamını detant denilen yumuşama politikasına adanmıştı. Soğuk Savaşı geride bırakmak istemekteydi. Batıyla olan tansiyonun düşmesinden yanaydı.⁴⁹⁹ Helsinki Antlaşması'na (1975) uymak düşüncesindeydi.

Başbakan Aleksey Kosigin (1904-1980) de Afgan liderlerin dürüst olmadıklarını düşünmekteydi ve Afganistan olaylarına karışmama taraftarıydı. Afgan liderleri güçlerini abartmaktaydı ve fazla iyimserdiler. Savunma Bakanı Ustinov "Afgan ordusunun dindar askerlerden oluştuğunu ve isyancıların tarafına geçebileceklerini" düşünmekteydi. Afgan hükümetinin dini hareketin sonuçlarını daha erken hesap edememesinden yakınmaktaydı. KGB başkanı Yuri Andropov (1914-1984) karamsar bir tablo çizmişti. Ona göre temel problem Afgan liderlerinin zayıflığıydı. *"Onlar halen kendi içlerindeki muhalefeti bastırmakla meşguldüler ve kendilerini anlamsız bir şekilde Lenin dönemiyle kıyaslayıp Bolşeviklerin de aynı yoldan geçtiklerini"* tekrarlayıp durmaktaydılar. Ancak ordu ve halk arasında nasıl güçleneceklerine dair bir fikirleri yoktu. Afganistan'ın sosyalist bir siyasete hazır olmadığı açıktı. Din halen en güçlü ideolojidi. Köylüler aşırı derecede cahillerdi. Ekonomi geriye. Afganistan'da Lenin'in yola çıktığı zaman kendisine yardımcı olan devrimci durumun bir benzeri yoktu. Tanklar asla bu durumu tersine çeviremezdi. Eğer Afganistan devrimi Sovyet süngüsüne dayanacaksa başarı şansı yoktu. Bu müdahale sonucunda Kızıl Ordu halkla karşı karşıya gelebilirdi. Ustinov ve Kosigin ona hak verdiler. Dış İşleri Bakanı Andery Gromyko (1909-1989) -1957'den beri bu görevdeydi- benzer fikirdeydi. Gromyko'ya göre Afgan ordusunun tavrı net değildi. Kimden yana olacağı bilinemezdi. Bu durumda Sovyet müdahalesi Sovyetlerin dış politikası adına bir felaket olabilirdi. Olası bir müdahale Amerika'yla yaşanan yumuşama siyasetine önemli bir darbe vuracak ve birçok ülkeyi Sovyetlerin aleyhine döndürecek sonuçlara olacaktı.⁵⁰⁰

Sovyet Politbüro'sunun Afganistan hükümetine yardım konusunda isteksizliğini fark eden Taraki, Sovyet liderlerini ikna etmek amacıyla Herat

⁴⁹⁹Braithwaite, age, s.46.

⁵⁰⁰Braithwaite, age, s.48-49.

olaylarının İran tarafından kışkırtıldığını, 4000’den fazla İranlı İslamcı militanın sınırı geçerek Sovyet vatandaşlarına saldırdığını iddia etti. Taraki’ye göre İran olaylara müdahil oluyorsa Sovyetler de olabilirdi. Sonunda Politbüro sınırlı bazı seçilmiş birliklerin 24 saatlik süreler için yardıma gönderilmesine karar verdi. 105. Hava İndirme Bölüğü ve 500 kadar KGB ve özel askeri eğitimcinin daha Afganistan’a gönderilmesi kararlaştırıldı (550 kadar askeri danışman ve KGB personeli zaten Afganistan’daydı). Afganistan’dan gelecek gaz karışlığında bu ülkeye 100.000 tonluk tahıl verilmesi de kararlar arasındaydı. Bu kararlar Pakistan tarafından hemen protesto edildiler. Ertesi gün (20 Mart 1979) Kosigin Taraki’yle telefonla görüşerek Politbüronun kararlarını ona açıkladı. Taraki onu panikle dinledi ve Herat garnizonundaki 5000 askerin silahlarıyla birlikte isyancıların safına katıldığını söyledi. Herat havaalanında kuşatılmış durumda 500 hükümet askerlerinin bulunduğunu anlattı. Eğer acilen Sovyet yardımı gelmezse Herat’ın 24 saat içinde düşeceğini söyledi. Onu Kandahar ve Kabil’in izleyeceğini....Kosigin cevap olarak Herat işçilerinin ve beyaz yakalıların silahlandırmasını önerdi. Ayrıca Kabil’de de öğrenci işçi ve köylüye silah dağıtılmasını silahların Sovyetlerden sağlanacağını söyledi. Taraki, Kabil’de silah dağıtılacak sayıda işçi olmadığını, geri kalan halkın da hükümetin putpreset olduğunu savunan İslamcılarının propagandasının etkisi altında olduğunu belirtti. Tank ve hava kuvvetleri desteği istedi. Orta Asyalı Müslüman askerler gönderilmesini salık verdi. Onlar tartışadururken Herat düşmüştü. Terakki 20 Mart’ta Moskova’ya uçtu.⁵⁰¹

20 Mart 1979’da Taraki Politbüro üyeleriden –partinin önde gelen ideologlarından- Boris Ponomarev (1905- 1995) Savunma Bakanı Ustinov ve Dış İşleri Bakanı Gromyko ile görüşerek yardım isteğini tekrarladı. Sovyet liderlerini ikna edebilmek için halk kitlelerinin çoğunluğunun hükümeti ve reformları desteklediğini; ancak isyancıların İran ve Pakistan’ca silahlandırıldığını, bu iki ülkeden “Afgan hükümetinin dinden çıktığı” propagandasının yapıldığını belirtti. Sonunda Savunma bakanı Ustinov, 12 pilotsuz helikopter vereceklerini söyleyerek bu istekleri kibar bir yolla

⁵⁰¹Braithwaite, age,s.48-50

savuşturmaya tercih etmişti. Kosigin, Taraki'ye "siyasi çizgilerini yumuşatmalarını, düşmanlarıyla görüşmelerini, Stalin zamanında bile savaş başladığında hapisteki mahkûmların serbest bırakıldığını ve cepheye gönderildiklerini ADHP'nin de aynı şeyi yapmasını tavsiye etmişti".⁵⁰² Taraki bu görüşmelerden ve uzlaşma çağrılarından tatmin olmamış bir şekilde doğrudan Brejnevle görüştü. Brejnev de benzer şekilde halka ateş açılmasına karşı olduğunu ADHP'nin politik vizyonunu esnetip daha geniş kesimlerin desteğini kazanamaya çalışması gerektiğini söylüyor, Sovyetlerin Afganistan'a asker göndermeyeceğini tekrar ediyordu. Kosigin ve Brejnev'in uyarılarına rağmen ADHP yönetimi o günlerde muhalefetin liberal kanadını kendi yanına çekmek bir yana gereksiz idamlarla orta sınıfları kendinden uzaklaştırmaktaydı. Hatta Kıştmand'ın anılarına göre Sovyetlerin telkinlerinin tam aksine, ADHP önderleri, Sovyetlerin protestosuna rağmen *Perçem* grubunu tasfiye etmekle meşguldüler. Sovyet liderler 1979'un bahar aylarını boşu boşuna iktidarı, muhalefetle uzlaşmaya ikna etmekle harcadılar. 1 Nisan 1979'da Andropov, Ustinov ve Ponomarev meseleyi tartışmak için bir araya geldiler. Şablon olarak Marksist görünümlü ancak gerçekçi ve soğukkanlı bir metin hazırladılar. Metin özetle Afganistan'ın sosyalist bir siyasete hazır olmadığını geniş tabanlı bir hükümet kurulması gerektiğini salık veriyordu. Braithwaite tavsiye edilen Sovyet politikasının ancak Necibullah zamanında Afganlarca kabul edildiğini ama artık çok geç kaldığını eklemektedir.⁵⁰³

Buraya kadar aktardıklarımız Soğuk Savaş boyunca öne sürülen üç temel miti çürütmektedir. 1- Tüm bu uzatmalar, Moskova'nın Sıcak Denizlere açılmak ve Afganistan'ı işgal etmek için yanıp tutuştuğunu savunan Soğuk Savaş teorisyenlerinin iddialarının aksine Sovyet liderlerin bu olaylara karışma konusunda ne kadar gönülsüz olduklarını göstermekteydi. 2- Sovyetler devrimci değil uzlaşmacı siyaset istiyordu, meseleye katı yaklaşan Afgan komünistleriydi. 3-Afgan komünistleri Sovyetlerin sözünden çıkmayan uşaklar değil tam aksine başına buyruk bir siyaset izlemekteydiler. Eğer Afgan komünistleri iddia edildiği üzere Moskova'dan gelen her talimata uymuş olsalardı belki de o günlerde bir ulusal uzlaş

⁵⁰²Braithwaite, age, s.51-52.

⁵⁰³Braithwaite, age ,s51-53.

hükümeti kurarak devrik kral Zahir Şahı bile geri çağırıp olayların giderek radikalleşmesini engelleyebilirlerdi. Ama Moskova'dan gelen hiçbir uzlaş talebini dinlemediler ve sadece Sovyet askeri gücünden yararlanma yolunu, tercih ettiler, başka bir deyişle Sovyet dış siyasetini de radikalleştirip, “devrimcileştirmeye” gayret ettiler. Buradaki iddiamıza karşı çıkanlar olabilir; ama bizim gözlemlerimize göre Afganistan komünistlerini yönlendiren Sovyetler olmadı; tam aksine Afgan komünistleri Sovyetleri bu keşmekeşin içine çekmeyi başaran “oyun kurucu” taraftı. Sovyetler Birliği yıllar boyunca sınır komşularındaki devrimler ezilirken sessiz kalmayı başarmıştı. Sadece İran'da komünist güçler 1921'de, 1946-1953 arasında ve 1979'da üç kez iktidarı almaya yakınlaşmışlar, Sovyetlerden yardım talebinde bulunmuşlar ve her seferinde de Sovyet dış politikasının temkinli duvarlarına çarparak nasihatten başka bir şey elde edememişlerdi. On yıllardır hiçbir devrim için kendisini riske atmamış, kılı kırk yaran Sovyet dış politikasını değiştirerek Kızıl Orduyu Afganistan'daki çatışmanın içine çekmek Afgan komünistlerinin “başarısıydı.”

Öte yandan olayların gidişatı Sovyet tarafını giderek zorlanmasına yol açmaktaydı. Herat ayaklanması rejim tarafından sert biçimde bastırılmışken Kunar vilayeti tamamen isyancıların eline geçmişti. Kunar ayaklanması bastırılırken Kerala'da yüzlerce sivil erkek kurşuna dizildi. Bu katliam sırasında ilk kez Afgan üniforması giymiş Sovyet askerleri de görev yapmıştı. Sovyet temsilcilerin ülkelerinin resmi politikasına aksine bu katliama sessiz kalmalarının iki açıklaması olabilir. Ya Afgan komünistlerine söz geçirememekteydiler ya da Artık Sovyet “derin devleti” içinde de Afganistan'a askeri müdahaleden yana olan şahin bir grup provokasyonlarla askeri seçeneğin önünü açmaktan yanaydı. Nitekim Nisan 1979'da bazı generaller ilk kez Afganistan meselesinde daha sert bir siyaset izlenmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardı. 20 Temmuz'da isyancılar Paktia'nın merkezi Gardez'i ele geçirmişler ve burada iki Sovyet askeri danışmanı daha öldürmüşlerdi. İsyancıların Sovyetleri bir müdahale için kışkırttığı açıktı. 5 Ağustos'ta Balahisar garnizonu ayaklandı. Hükümet muhtemelen ülkenin yarısında hâkimiyetini sürdürebilmekteydi. Taraki 14 Nisan'da mürettebatıyla birlikte 20 helikopter istedi. Taraki'nin bu isteği, Afgan mürettebata da güvenmediği anlamına gelmekteydi. 11 Temmuz'da

Taraki, Sovyet özel kuvvetlerini (*Spetsnaz*) yardıma çağırdı. 19 Temmuz da askeri bölükler gönderilmesini istedi.

Sovyetler, en azından Kabil’de sükûnetin sağlanması için Nisan 1979’da 5. Motorize Bölüğü, ve 108. Motorize Bölüğünü Afganistan’a göndermeyi düşünmekteydi. Gelişmeleri yakından görmek için 1968’de Çekoslovakya’da da görev almış olan Aleksey Yepişev (1908-1985) Kabil’e geldi. Ardından yine Çekoslovakya’da görev almış olan Ivan G Pavloski 60 kişilik bir askeri heyetle Ağustos ayında Kabil’e geldi. Pavloski Emin’in iktidarı ele geçirdiği 22 Ekim’e kadar Kabil’de kalacaktı. Bu heyetlerle görüşen Emin, helikopter ve mürettebat isteklerini tekrarladı. Nisan 1979’da Sovyet Savunma Bakanlığı GRU’ya Taşkent’te Müslüman Sovyet askerlerinden oluşan 500 kişilik bir tabur kurulması emredildi. Müslüman Batalyon/Tabur (Мусульманские батальоны)⁵⁰⁴ adı verilen tabura özellikle Tacik, Türkmen ve Özbek askerler seçilerek, taburun başına da Binbaşı Habib Tacibayevîç Khalbeyev⁵⁰⁵ getirildi. Ayrıca KGB birlikleri hazırlamaya başladı.

Sovyet liderler bir yandan da ADHP içindeki radikal *Halkîleri* tasfiye edip *Perçemîlerin* de katıldığı uzlaşmacı bir iktidar kurma çabası içindeydiler. Bu çabalar başlangıçta klasik diplomasi ve kulis yöntemleriyle sürmekteydi. Ancak H. Emin kanadını zorla tasfiye edilmesi gerektiği düşüncesi yerleşince görüşmeler giderek entrika boyutuna taşındı. Havana dönüşünde Sovyetler Birliği’ne geçen Taraki ile KGB’den Alexander Petrov arasında bir görüşme yaşanmıştı. Petrov, Taraki’yi, darbe hazırlığı içinde olduğu düşünülen Emin’e karşı uyarılmış, Taraki ona “telaş etmeyin Sovyet liderlerine söyleyin her şey kontrolüm altında bilgim dışında hiçbir şey yok” demişti.⁵⁰⁶ Brejnev, Müslüman Taburun komutanı Khalbaev’e “Taraki’ye bir şey olmamasını, eğer Taraki ölürse kendilerinin de sağ dönmelerini” söylemişti. Andropov ise Emin’i Sovyetlere kaçırtmayı planlamaktaydı. 11 Eylül’de Taraki Kabil’e döndü. 13 Eylül’de Emin’i tutuklama planları yaptılar, ama planlar güçlü bir istihbarata sahip olan Emin’e ualşmıştı. Dönemin Sovyet elçisi Puzanov’la Taraki 14 Eylül (1979) buluştular ve Emin grubunun tasfiyesi üzerine görüşmeler yaptılar. Ancak Braithwaite’a göre Emin’e

⁵⁰⁴ Benzeri bir birlik sonradan Çin-Uygur bölgesi için de kurulmuştur.

⁵⁰⁵ Tam ismi: Khabibdzhan Tadjibaevich Holbaev.

⁵⁰⁶ Braithwaite, age, s.62.

düzenlenen başarısız suikastlar Taraki tarzında değildi. Bunlar muhtemelen Sovyet diplomat Dmirti Ryurikov tarafından planlanmışlardır⁵⁰⁷

Taraki'nin öldürülmesinin Sovyetlerin meseleye bakış açısını radikal biçimde değiştirdiği söylenebilir. Bu cinayetin politik ve moral sonuçları dengeleri tamamen değiştirmişti. İktidarı alan Emin bariz biçimde anti-Sovyet çizgiye doğru kaymaktaydı. 27 Eylül 1979'da Emin, CIA bağlantılı bir isim olan Bruce Amstutz'la görüşmüştü. Amstutz, Amerika'ya verdiği raporda Emin'in dış politikasında önemli bir değişim yaşanacağını yazdı. Aynı günlerde Emin'in Dış İşleri Bakanı Şah Veli de Amerikalı diplomat David Newsom'la görüşmüştü. 6 Ekim'de (1979) yapılan büyükelçiler davetinde Sovyet elçisi davet edilmemişti.⁵⁰⁸ Ayrıca Taraki'nin ölümü, onun sağlığı için güvence vermiş Brejnev için kişisel bir soruna da dönüşmüştü. Olayı duyan Brejnev şunları söylemişti: *“Nasıl bir haydutluk! Emin, devrimin babası olan adamın katilidir. (Taraki'nin canı için güvence verdiği için) şimdi kim bizim sözümüze inanır ki? Eğer tutmayacaksak verdiğimiz sözler boş laflardan başla nedir ki?”*⁵⁰⁹ Gromyko da anılarında Brejnev'in Taraki olayını asla unutmadığını ve Emin'i bu cinayet nedeniyle hiç affetmediğini yazmıştır.⁵¹⁰

Olayın ardından Sovyet askeri danışmanlarının başı olan General Gorelov Moskova'ya çağrıldı. O ve Vasili Zaplatin'e Emin'in nasıl biri olduğu soruldu. İkisi de Emin'in gerçek bir örgütçü olduğunu çok güçlü bir konumda bulunduğunu Sovyetlere dost olduğunu ancak Sovyetlerin Afganistan'da serbestçe hareket etmesini de engelleyeceğini söylediler.⁵¹¹ Sovyet/Rus dış siyasetinin serinkanlılığını bilenlerin hiç şaşırmayacakları üzere Sovyet liderleri “Taraki'nin hastalıktan ölüp yerine Emin'in geçtiği açıklaması” karşısında hiçbir duygusal reaksiyon göstermeyerek, Emin'i tebrik ettiler ve ilişkiler her zaman nasılsa öyle devam edecekmiş izlenimini verdiler. Oysa gerçekte artık Emin'i devirme planları yapılmaya başlanmıştı. 8 Aralık 1979 tarihinde Brejnev, Andropov

⁵⁰⁷Braithwaite, age, s.66.

⁵⁰⁸Braithwaite, age, s.71.

⁵⁰⁹Braithwaite, age, s.73.

⁵¹⁰Braithwaite, age, s.80.

⁵¹¹Braithwaite, age, s.74.

Ustinov, Gromiko yeniden bu konu için buluştular ve ilginç biçimde müdahale kararı alındı. Ustinov 10 Aralık'ta Genel Kurmay Başkanı Mareşal Nikolay Orgakov'u (1917-1994) çağırarak 75-80.000 askerle Afganistan'a müdahale edileceğini söyledi. Orgakov bu karara kızgınlık ve şaşkınlıkla karşıladi. Kesinlikle bu operasyona karşı olduğunu belirtti. Bu sayının da bir operasyon için yeterli olmayacağını söyledi.⁵¹²

Sovyetler Birliği çöktükten sonra açılan arşiv belgelerinde Merkez Komitede müdahale konusunda nasıl sert tartışmalar yaşandığını görebiliyoruz. Orgakov'un uyarılarına sinirlenen dönemin KGB başkanı Yuri Andropov (1914-1984) Orgakov'u "*Seni buraya fikirlerini paylaş diye çağırmadık, sen kendi işine bak politikayı bize bırak diyerek*" terslemişti. Dönemin Savunma Bakanı olan Dimitri Ustinov da (1908-1984) Orgakov'a "*Politbüroya ne yapacağını mı öğreteceksin? Sen sadece emirleri uygulamakla mükellefsin*" demişti.⁵¹³ Nitekim günümüzde Amerikalı uzmanlar da Amerika'nın Sovyet müdahalesini son ana kadar tahmin edememiş olmasını bu kararın çok hızlı biçimde alınmış olmasına bağlamaktadırlar. Sovyet Politbürosunu bu ani karar değişikliğine ikna eden Andropov'du. 12 Aralıktaki ikinci toplantıda Andropov, Emin'in Batıyla yoğun temas içinde olduğuna dair belgeler sundu. Andropov, Emin'in Amerika'da okuduğunu ve Sovyetlerin güney sınırında CIA destekli yeni bir Büyük Osmanlı İmparatorluğu kurma (yeşil kuşak) planına yakın biri olduğunu söyledi. Emin'in Amerika ve Pakistan'ı ülkeye davet ettiği, Afganistan'ın uranyum kaynaklarını İranlılara ve Pakistanlılara verebileceği gibi olasılıkları saydı. Afganistan'ın ABD etki alanına girmek üzere olduğunu iddia etti. Nitekim Sovyetler daha önce de Mısır ve Somali gibi müttefiklerini iktidar değişimleri sonucu bir gecede kaybetmiş, üstelik bu ülkelere yapılan tüm maddi yardım ve yatırımlar da artık onlara düşman hale gelen rejimlerin eline geçmişti. Anlaşılan Sovyet liderliği bir daha böylesi bir kayıp yaşamak istememekteydi. Andropov, Afganistan'daki meselenin artık uluslararası bir boyuta taşındığını bu ülkenin Sovyetler Birliği'ni güneyden kuşatacak İslamcı hareketlerin üssü olmak üzere olduğunu ve Sovyet askeri birliklerin bu ülkede konuşlanmazsa

⁵¹²Braithwaite, age, s.77.

⁵¹³Lyakhovski age, s. 18.

çatışmaların Sovyet Orta Asya'sına taşınacağını söylemekteydi ki tarihsel gelişim aşağı yukarı bu şekilde olmuştur. Andropov ayrıca koşulların müdahale için uygun olduğunu, Amerikalıların İran'da rehine krizi ile uğraştıklarını söylemişti.⁵¹⁴ Partinin kararı hakkındaki açıklamasında Eduard Şevardnadze (1927-2014) *“Tüm dünya şunu bilmelidir ki Sovyetler Birliği ve onun liderleri dostlarını asla kendi kaderlerine terk etmezler”* diyerek müdahalenin ilk sinyali vermişti.⁵¹⁵

Öte yandan bu tartışmalar, milyonlarca insanın hayatını ilgilendiren bu türden büyük kararların Sovyetler Birliği'nde ne halka, ne partiye ne de yüksek Sovyet'e sorulma gereği duyulmadan seksenine merdiven dayamış bir düzine ihtiyar adam⁵¹⁶ tarafından alındığını göstermektedir. B.Kagarlatski'nin de altını çizdiği üzere Sovyet demokrasisi o kadar gerilemiş bir boyuttaydı ki savaşla ilgili bir meclis kararı almaya bile gerek görülmemekteydi.⁵¹⁷

Öte yandan günümüzde açılan Amerikan ve Sovyet arşivleri sayesinde Sovyetlerin Afganistan'daki iç savaşa adeta çekildiğini görebiliyoruz. Amerikalılar ve Pakistanlılar, Soğuk Savaş boyunca “mücahitlere başlangıçta yardımcı olmadıklarını; ancak Kızıl Ordu Afganistan'a girdikten sonra silah ve para yardımına başladıklarını” savunmuşlardı. Oysa bugün dönemin tanığı olan eski CIA uzmanları, baştan beri tek hedeflerinin Sovyetleri Afganistan'a askeri müdahalede bulunması olduğunu ve bunu başardıklarını belirtmektedirler. Şimdi kabul edildiği üzere aslında silah yardımı ve sabotajlar Kızıl Ordu'nun müdahalesinden çok önce başlamıştı. Bu durumda teknik olarak Brejnev'in, “Amerikalılar ve Pakistan'ın Afganistan devrimini boğmak için harekete geçmesi sonucu olaya müdahil

⁵¹⁴Braithwaite, age, s.78.

⁵¹⁵Braithwaite, age, s.81.

⁵¹⁶ Afganistan'a müdahale kararı alan politbüro üyelerinden SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev (1906-1982) ve Savunma Bakanı Dmitri Ustinov (1906-1984) o esnada 74 yaşındaydılar. Başbakan Alexiy Kosigin (1904-1980) 78 yaşında, KGB'nin başındaki Yuri Andropov (1914-1984) 66 yaşında, partinin ideolojik önderi olarak kabul edilen Mihail Suslov (1902-1982) 78, Dış İşleri Bakanı Andery Gromyko (1909-1989) 70 yaşındaydı. Savaşın başlamasından beş sene sonra müdahale kararı alanlardan büyük bölümü hayatta değildi, hemen hiç biri de savaşın sonucunu göremedi.

⁵¹⁷ B. Kagarlatskiy ile Parti Konferansı Üzerine Söyleşi, s.182.

olduk”⁵¹⁸ şeklindeki açıklaması kronolojik anlamda olarak doğrulanmıştır. Sovyetler Birliği bu açık provokasyonlara rağmen o dönemde askeri bir müdahalede bulunup bulunmama konusunda kararsız kalmış; hatta olayları kamuoyundan gizleyerek infial olmaması için Afganistan’da hiçbir sorun olmadığı açıklanmıştı. Sovyetler Birliği’nde o dönemde Batı ülkelerine benzer bir “kamuoyu” olsaydı tek başına Herat olayı bile askeri müdahale için bahane olarak kullanılabilirdi.

Emin’in Devrilişi Fırtına 333 Operasyonu

Afganistan işgali için genellikle 27 Aralık’ta (1979) gerçekleştirilen ve Emin’in öldürülmesiyle sonuçlanan Fırtına 333 Operasyonu simge olarak kabul edilir. Ancak Afganistan’daki Sovyet askeri birlikleri bu operasyondan önce de zaten gündün güne artmaktaydı. Bu bakımdan Emin’in Sovyet askeri akışını durdurduğu ve Karmal’ın yeniden buna izin verdiği gibi iddialar asılsızdır. 1978 Nisan Devriminden sonra Sovyet askerlerinin ülkeye girişinde bir milat belirlemek zordur. Emin’in devrilmesinden hemen önce Sovyetler, Afganistan elçiliğine Kazanlı Tatarlarından Fikriyat Tabeev’i atamıştı. Aslında Rus tarihini bilenler için bu hareket, Sovyetlerin Afganistan’ı artık kendi protektorası olarak gördüğünün bir göstergesiydi. Zira yüzyıllardır Ruslar Türkistan içlerine doğru yayılırken önce kendileriyle ittifak halinde olan Tatarları elçi, aracı vb olarak göndermişlerdi.⁵¹⁹ Ekim Devrimi sırasında da Tatar komünistler Bolşeviklerin Türkistan üzerinde etkilerinin artmasında önemli bir rol oynamışlardı. Şimdi de Emin’in devrilmesi ve Afganistan’ın Sovyet yörüngesine girişi Tabaeve ve ekibi tarafından organize edilmekteydi. Ekip başlangıçta askeri bir operasyon yerine Emin’i zehirlemeye çalıştı. 13 Aralık’ta Emin’in içtiği kolaya zehir atıldı ancak Emin etkilenmedi.⁵²⁰ Emin’in istihbarattan sorumlu tuttuğu yeğeni Esedullah ise zehirlendi ve tedavi için gittiği Moskova’da gözaltına alındı. Orada işkenceyle öldürülecekti. Ardından Emin’in verdiği bir davette yemek yiyen konuklar zehirlendiler. Operasyon gizli olduğu için yemekten zehirlenenler arasında

⁵¹⁸Brejnev, age, s.9-10.

⁵¹⁹Braithwaite, age, s.87.

⁵²⁰Braithwaite, age, s.94.

Sovyet gazeteciler de vardı.⁵²¹ Emin de zehirlenerek komaya girdi. Bunun bir KGB operasyonu olduğundan habersiz olan iki Sovyet doktoru Emin'i güçlükle hayat döndürdüler. Emin'in tasfiye edilmesi kararını o kadar az Sovyet personeli biliyordu ki Emin'e dönük her saldırı yine Sovyet korumalar ve doktorlarca engellenmekteydi.

Birkaç başarısız zehirleme operasyonundan sonra geriye tek seçenek olarak silahlı müdahale kalmıştı. Tabaeev, Emin'e yeni birliklerin Afganistan'da konuşlanacağını söylemişti. Elbette bunların Emin'i devirmek için değil; mücahitlere karşı savaşmak için geldikleri sanılmaktaydı. 18 Aralık'ta dil uzmanı bir KGB ajanı olan Yuri Drozdov⁵²² Afganistan'a geldi. Aynı gün Müslüman Tabur Bagram'a hareket etti. Sovyet askerleri pencereleri olmayan -20 derecede bir binaya yerleştiler ve Afgan askerler onlara üşümeleri için devetüyünden içlikler verdi. 21 Aralık'ta Drozdov ile Müslüman Tabur komutanları Habib Khalbaev, Vasil. V. Kolesnik ve Çerkez kökenli Sultan Magometov (Muhammedov)⁵²³ darbeyi planladılar. ⁵²⁴Müslüman Tabur askerleri Afgan uniformaları giydiler. 26 Aralıkta Müslüman Tabur komutanları bir şölene davet edildiler. Afgan pilavı, Rus vodka'sı, konyak, havyar vb yenip içildi. Taraki'yi öldüren Binbaşı Jandad ve Ruzi de oradaydı. Hemen herkes sarhoş olmuştu. Sovyet-Afgan

⁵²¹Braithwaite, age, s.95-96.

⁵²² BBC Drozdov için şunları yazmıştır: Sovyet ajanlarını, yabancı topraklara bastıkları andan itibaren, o ülkenin sıradan bir vatandaşı gibi konuşacak, davranacak hatta düşünecek beceriye kavuşturmak onun başlıca göreviydi. Örneğin rüyada Rusça konuşmak bir aday için sürecin sonlanması demekti. Mark Galeotti, Drozdov'u, "bir özel kuvvetler askerinin yetenekleri ile istihbarat örgütü şefinin beyninin birleşimi" olarak tanımlamıştı.<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40392463>

⁵²³ Muhammedov yıllar sonra anılarında savaş hakkında şunları yazmıştı: "DRA'daki (Afganistan Demokratik Cumhuriyeti) görevim askeri durumun istikrara kavuşturulmasına yardım etmektir. Afganistan gerici dini liderlerin güçlü etkisi altındaydı ve demokratik dönüşümler için hazırlıklı değildi. Askeri müdahale Sovyetler Birliği'nin dünya toplumundaki otoritesini baltalayacaktı. Dağlık bir ülkede savaş yapmak uzun süreli ve tavizsiz bir iştir. İngiliz-Afgan savaşlarının sonuçları bunu göstermekteydi. Savaş ihtimalinden söz edildiğinde asker sayımızın az olduğunu bildirdim. Ama bana şöyle cevap verdiler: "Buna Politbüro tarafından karar verildi." Bu koşullar altında, asker ve subaylarımızın her birinin hayatını korumak için askeri operasyonları dikkatlice hazırlamaya çalıştım. Bu zor durumdan çıkmanın tek yolu, Sovyet birliklerinin derhal geri çekilmesi ve anlamsız kan dökülmesine son verilmesiydi.<http://www.elbrusoid.org/articles/military/359712/>

⁵²⁴Braithwaite, age, s.90.

kardeşliği konuşmaları yapılırken Sovyet personel içmemeye dikkat etti. Sovyet personel su içerken Afganlar sarhoş oldular. Sarhoş olan Ruzi gevezeliğe başlayarak Taraki'nin nasıl öldürüldüğünü ve bunun Emin'n emri olduğunu anlattı. Jandad duruma müdahale ederek Ruzi'nin sarhoş olup saçmaladığını söyledi. Bu şölenden sonra Drozdov'la Emin'in koruması olan KGB'den Yuri Kutepov ve Kolesnik ayrı ayrı buluştular ve darbe için son hazırlıkları yaptılar. Kolesnik ve Drozdov, Müslüman Batalion askerlerini toplayarak onlara Emin'in Nisan Devrimi ilkelerinden uzaklaştığını, binlerce masum insanı öldürttüğünü CIA ile temas kurduğunu ve tasfiye edilmesi gerektiğini söylediler.⁵²⁵

Resim 35: Sovyet müdahalesinin mimarı Yuri Drozdov (önde ortada fötr şapkalı) Müslüman Tabur askerleriyle.

Operasyon tam bir “başarıyla” tamamlanmıştı. Operasyon sırasında Emin neler olduğunu anlayamamış; Sovyet askeri danışmanlığına telefon ederek yardım istemişti. Konuştukları kişiler yardıma geleceklerini dahi söylemişlerdi.⁵²⁶ Bütün operasyon sadece 43 dakika sürmüştü Müslüman Batalyondan 5 ölü 35 yaralı, KGB özel güçlerinden ise 5 ölü vardı.

⁵²⁵Braithwaite, age, s.94.

⁵²⁶Braithwaite, age,s.98.

Operasyona kumadan eden subaylardan Albay Boyarinov kendi adamları tarafından yanlışlıkla vurulup ölmüştü. Sovyet danışmanları ve doktorları ne olup bittiğinden haberi olmadıkları için onlar arasında da Emin'i korumaya çalışanlar olmuştu. Fırtına 333 operasyonu öylesine gizli planlanmıştı ki F. Tabeyev'in dahi operasyon yapılacağından haberi yoktu ADHP'ye siyasi danışmanlık yapan Alexander Sukhoparov 27 Aralık gecesi yaşanan olayları BBC'den duymuştu.⁵²⁷

Emin zehirlendiği zaman onun hayatını kurtaran Sovyet askeri Doktor Albay Kuzneçkov “dost ateşiyle” da ölenler arasındaydı. Emin'in ise 250 kadar koruması öldürülmüş, 15 o kadarı da teslim olmuştu. Operasyonun en zorlu kısmı ise Genel Kurmay baskınıydı. Bu operasyonu Abdul Wekil – geleceğin dış işleri bakanı- ve General Ryabçenko yönetmişlerdi. Afgan Genel Kurmay Başkanı Albay Yakub'un askeri danışmanı General Kostenko da bu operasyon sırasında yanlışlıkla Sovyet kurşunlarıyla öldü. Genel Kurmay Başkanı Yakub güçlü bir komutandı Ryzan'da askeri eğitim almış çok iyi Rusça bilen biriydi. Yakub'un odasını basan Abdul Wekil uzun süre onunla Peştunca konuştu ve sonra muhtemelen teslim olmaya ikna edemeyince onu öldürdü.⁵²⁸ Burada 20 Afgan askeri ölürken 100 esir alındı. Radyo tv binaları ele geçirilirken de 7 Afgan koruma öldürüldü. Telgrafhane de ve diğer askeri binalarda bir direniş olmadı ve iki Sovyet askeri yaralandı. İçişleri Bakanı S. Payman tutuklandıysa da araya giren Sovyet danışmanları onun serbest kalmasını sağladılar. Emin'in ise nasıl öldürüldüğü bilinmemektedir. Bazı kaynaklara göre onu Sovyet askerleri değil Ghulabzoy öldürmüştür. Bu operasyonun muhtemelen en korkunç yanı Emin'in küçük yaştaki çocuklarının da öldürülmesiydi. O dönemin “yüksek” politikasında dikkat çekmeyen bu “önemsiz” ayrıntı Afganistan'ı nasıl bir gelecek beklediğinin de habercisiydi. Öte yandan Sovyet kurmayları daha fazla kan dökülmesine ve Emin karşıtlarının çok daha kanlı bir rövanşına engel oldular. Emin taraftarlarının hemen hiç biri öldürülmedi ve Emin'in oğulları dışında hiçbir sivil zarar görmedi. Eğer bu

⁵²⁷Braithwaite, age,s.106-107.

⁵²⁸Braithwaite, age,s.99-101.

müdahale yerine “Afgan usulü” bir rövanş yaşansaydı 27 Aralık Gecesi çok daha kanlı bitebilirdi.

Karmal Dönemi ve Savaşın Tırmanışı

Fırtına 333 görece “kansız” biçimde sona ermiş ve görünüşte Afganistan’a huzur gelmişti. Afgan halkının gözünde Emin yas tutulacak biri değildi. Bu nedenle Alexander Sukhoparov’un anılarında Kabil halkının Afgan üniforması giymiş Sovyet askerlerinin çiçeklerle karşılandığını ve özgürlük kahramanları olarak görüldüklerini yazarken muhtemelen doğruyu söylemektedir.⁵²⁹Sovyet askerlerinin kalıcı olmadıkları ve hemen geri çekilecekleri düşünülmekteydi. Ancak bu geçici bahar havasında Sovyet askeri birlikleri yayılmaya devam ediyordu. Herat bölgesine 108. Motorize Bölüğü, Amu Derya kıyısında 103. Hava Taaruz Bölüğü, Kabil ve Bagram havaalanlarında 345. Paraşütçü Saldırı Alayı ilk gelenlerdi. Yüzbaşı Valeri Mironov komutasındaki 108. Motorize Bölüğü 28 Aralık’ta Kabil’e geldi. Başlangıçta onlar da yerel halk tarafından olumlu bir havada karşılandılar. Dönemin tüm tanıklıkları Kabil halkının askerleri çiçeklerle karşıladığı konusunda birleşmektedir.⁵³⁰ 1980’nin ilk ayları boyunca Kabil dışında biri subay 12 Sovyet askerinin bir çatışmada öldürülmeleri dışında ciddi bir olay yaşanmamıştı.

Ancak 1981 yılı itibariyle çatışmalar artmaya başladı. Bunun en büyük sebeplerinden biri Karmal rejiminin muhaliflerce zayıf görülmesiydi. Kızıl Ordu ile Afgan mücahitler arasında yapılan çatışmalar genellikle bir Sovyet konvoyuna kurulan tuzaklarla başlıyordu. Dar ve virajlı dağlık yollar bu konvoylara pusu kurmaya elverişliydi. Genellikle 10-12 kişilik seri mücahit grubu en öndeki aracı roketatarla hedef alıyor böylece konvoyun önünü tıkiyordu. Sonra da kolay hedef olan yakıt yüklü kamyonları roketatarlarla patlatıyorlardı. Savaş boyunca Sovyet-Afgan taşımacılık şirketi (*Afghan-Soviet Company/AFSOTR*) 11 bin kadar kamyon kaybetti.⁵³¹ Afganistan’ın kuzeyini güneyine bağlayan ünlü Salang Geçidi mücahitlerin sürekli saldırdıkları noktalardan biriydi. Özellikle *Cemiyet-i İslami* liderlerinden

⁵²⁹Braithwaite, age,s.107.

⁵³⁰Braithwaite, age,s.88.

⁵³¹ Öte yandan şirketin ardılları savaştan sonra da 2008’e kadar da bu konvoyları idare etmeye devam etmişlerdir.

Ahmed Şah Mesud'un adamları bu alanda sürekli operasyon yapmaktaydılar. Braithwaite'a göre Salang Tüneli'ne karşı Mesud'un adamlarının özel bir hıncı vardı; zira 1960'larda bu tünelin açılışıyla Pencşir vadisi ticari önemini de kaybetmişti.⁵³² Bu bakımdan Salang Tüneli, hem Sovyet etkisini hem de modernleşmenin yerel çıkarlara olan zararını temsil etmekteydi. Tünel dar olduğundan askeri araçlar manevra yapamıyor ve çıkış esnasından kolaylıkla saldırıya açık oluyorlardı. Burada yapılan ilk saldırıda 11 Sovyet askeri öldürülmüştü. Adet olduğu üzere mücahitler bunu on katına çıkararak 100 asker öldürdüklerini iddia etmişlerdi.⁵³³

Konvoylar sürekli saldırı altında olmasına rağmen askerler zırhlı araçların içinde değil dışında bulunmayı tercih ediyorlardı. Zira roketatarla vurulan ve alev alan bir araçtan kurtulmak imkânsızdı. Bu nedenle silahla vurulma riski pahasına askerler açık hedef olmayı yanarak ölmeye tercih etmekteydiler. Çok sayıda Sovyet askeri de vurulan helikopterlerde öldüler. Savaşın başında helikopterler Sovyet ordusunun büyük avantaj sağlıyorlardı. Ancak mücahitler duşka tarzı hava savunma silahları elde ettikçe helikopterler hedef olmaya başladı. Mücahitlerden korunmak için Sovyet helikopterleri yüksek irtifadan uçmaya başladılar. Ancak mücahitler *stinger* kullanmaya başladıktan sonra yeniden alçak uçuşu tercih etmek zorunda kaldılar. 1983 ve 1986/87'de helikopter pilotu olarak sahada görev yapan Yarbay Aleksandr Raylian 2014'teki röportajında "*Stinger*'lardan önce vurulan bir helikopteri yere sağlam bir şekilde indirme şansımız oluyordu. Ancak *stinger*la vurulan her helikopter havada kimse kurtulamayacak şekilde infilak etmeye başlayınca *stinger*'ların değil klasik silahların etkin olduğu alçak uçuşlara geri döndük" demekteydi.⁵³⁴ 1987-88'de helikopter pilotu olarak görev yapan Yüzbaşı Yuri Kuzneçov, "*Stinger*'lardan korunmak için çoğu zaman 6 metre yükseklikte uçuyorduk. 15 metre yüksekliğe çıktığımızda uzaya çıkmış gibi korkuyorduk" diyordu. Helikopter personeli de zırhlı araçlardakiler gibi klasik silahlarla vurulmayı infilak içinde yanarak ölmeye tercih etmekteydiler. 1979-1981 yılları

⁵³² Braithwaite, age,s.216.

⁵³³ Braithwaite, age,s.219.

⁵³⁴ Ангелы-хранители Ограниченного контингента,
<https://www.youtube.com/watch?v=pEV7xOBOy7Y&t=40s>

arasında helikopter pilotu olarak görev yapan Binbaşı İvan Sokolov da “Öylesine çok yanmış ceset gördük ki savaştan sonra üç sene boyunca pişmiş bir et yiyemedim”⁵³⁵ demektedir. Helikopterleri düşüren sadece mücahitler değildi. Kum fırtınaları, aşırı sıcak da helikopter kayıplarına sebep olmaktaydı.

Sovyet ordusunun en çok subay kaybettiği alan hava kuvvetleriydi. Tam olarak nasıl öldüğü halen muamma olan General Paputin’i saymazsak Sovyet ordusu general düzeyindeki tüm kayıplarını hava ikmal ve kurtarma operasyonlarında vermişti.1981’de askeri danışman General Vadim Khakhalov (1932-1981), Binbaşı A.I. Shramko, Kıdemli Teğmen P.F. Alferov’un içinde bulundukları SU-25 helikopteri test uçuşundayken bir uçaksavarla vuruldu. Dengesini kaybeden helikopter bir kayalığa çarptı. General Boris Gromov komutasındaki özel bir birlik cesetleri almaya gitti. Ama ancak bir hafta sonra bölgeye hâkim olunup cesetlere ulaşılabilirdi. Cesetlerin gözlerinin oyulduğu ve kulaklarının kesildiği görüldü. General Khakhalov’un da başı bedeninden ayrılmıştı.⁵³⁶

Piotr İvanoviç Şkidçenko (1922-1982) Haziran 1980’de, Pyotr Ivanovich Şkidçenko, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nde Baş Askeri Danışman Yardımcısı olarak atanmıştı. Ayrıca Sovyet Savunma Bakanı Ustinov’un emriyle kurulan Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı’na bağlı askeri operasyonlar kontrol grubuna liderlik etmekteydi. Grubun görevi, Sovyet ve Afgan güçlerinin koordinasyonuna yardımcı olmaktı. Bir buçuk yıl boyunca Şkidçenko Afgan mücahitlerine karşı 25 büyük askeri operasyonda yer almıştı. 19 Ocak 1982’de Khost şehrinden 16 kilometre uzaklıktaki Şkidçenko’nun da içinde bulunduğu Afgan Hava Kuvvetlerine bağlı Mi-8 helikopteri vuruldu. Dağlık alana acil bir iniş sırasında helikopter alev aldı. General Şkidçenko’nun kaybı için resmi açıklama “kaza sonucu ölümdü” “Kazadan” sadece Afgan pilot yaralı olarak kurtulmuş; ancak oda mücahitler tarafından hastanede bıçaklanarak öldürülmüştü. Önceki tecrübelerin tekrar etmemesi için Sovyet

⁵³⁵ Ангелы-хранители Ограниченного контингента,
<https://www.youtube.com/watch?v=pEV7xOBOy7Y&t=40s>

⁵³⁶ Гибель генерала Хахалова в Афганистане. Провинция Фарах. 1981 год.
<https://dambiev.livejournal.com/19915.html>

paraşütçüleri cesetlere mücahitlerden önce ulaşmakta acele ettiler. Nitekim Generalin kişisel not defteri ve 10.10 da durmuş olan saati cesetlere mücahitlerden önce ulaşıldığının kanıtı olarak Afganistan'da olan eşine verildi. Öte yandan mücahitler de Şkidçenko'nun eşyalarının kendilerinde olduğunu iddia etmeye devam ettiler. Hatta yaygın bir söylenceye göre generalin yağmalanan eşyası arasında yer alan AKS74U hafif makineli tüfeği sonradan Usame bin Ladin'in eline geçmişti.⁵³⁷ Ölümünden sonra asker arkadaşları Şkidçenko'ya savaş kahramanı madalyası verilmesini istemişler; ancak o dönemde Afganistan'da bir savaş olduğunu kabule yanaşmayan Komünist Parti liderleri bu öneriyi geri çevirmişlerdi. Şkidçenko ölümünden ancak 20 yıl sonra Rusya Federasyonu Kahramanı unvanını alacaktı.⁵³⁸

12 Kasım 1985'te Afganistan Hava Kuvvetleri Komutanı Danışmanı Tümgeneral Nikolai Vlasov (1934-1985) Kandahar-Şindand rotasındaki muharebe uçuşu sırasında pilotluk yaptığı Afgan Hava Kuvvetleri'nin MiG-21bis avcı uçağı, taşınabilir bir uçaksavar füze sistemi (MANPADS) kullanılarak vuruldu. Nikolai Vlasov uçaktan atlamayı başardı bir versiyona göre - paraşütle inerken militanlar tarafından vuruldu, diğerine göre - onu yerde yakalamaya çalışırken öldürüldü. Vlasov Afganistan'da savaş sebebiyle kaybedilen son general oldu.

Az örneği olsa da Sovyet karakollarına da saldırı düzenlenmekteydi. Bu saldırılardan en ünlüsü filmlere de konu olan 9. Rota'nın konuşlandığı 3234 metre rakımlı karakola yapılan saldırıydı. Bu karakollara ikmal yardımı yapmak çok zor olduğundan mücahitlerle Sovyet askerleri hemen hemen eşit koşullarda savaştılar. Ancak mücahitlerin ele geçirebildiği bir karakol olmadı. Aslında karakollar en tehlikeli alanlarda yer almalarına rağmen asker kaybının konvoylarla veya helikopter/uçak personeliyle kıyaslandığında en az olduğu yerlerdi. Film uyarlamasında neredeyse

⁵³⁷ Чей автомат у бен Ладена, <https://aif.ru/archive/1626111>

⁵³⁸ Генерал армии Владимир Шкидченко: «Когда на тренировке солдаты боялись прыгать с вышки в воду, отец звал... дочь Иру» «флаг родины» 14 марта 2013 года № 28.

bütün askerlerin öldüğü 9. Rota çatışmasında bile gerçekte 33 askerin sadece 6'sı ölmüştü.⁵³⁹

Öte yandan dağ karakollarında yaşam şartları oldukça kötüydü. Hava çok soğuktu. Yiyecek azdı. Gerekli yardımlar hava muhalefeti ve mücahit saldırıları nedeniyle nadiren gelebilen helikopterlerle sağlanabilmekteydi. 1987/89 arasında dağ karakolunda komutanlık yapmış olan Üsteğmen Mihail S. Sviridov o günleri şöyle anlatıyordu: “On beş metrekafe yerde on beş kişi kalıyorduk. Yemeği erlerle birlikte yedim. Eşit koşullarda yaşıyorduk. Saygınlığı kazanmanın yolu buydu. Bizler oradan ağabey-kardeş gibiydik. Komutanımız Valery Vostrotin bizim ağabeyimiz gibiydi. Mücahitler de ona saygı duyardı. Çatışmalarda asla teslim olmama veya düşmana sağ olarak yakalanmama kararı vermiştik. Esir düşenlere neler yaptıklarını biliyorduk. Öte yandan bazen esir takasları için görüşmeler de yapılırdı. Düşmanlar (mücahitler) ciddi, kararlı ve savaşa hazır insanlardı. Dağları biliyorlardı. Teçhizatları iyiydi. Yıllar içinde profesyonel savaşçı olmuşlardı. Baba-oğul birlikte savaşa gelenler dahi vardı. Karanlıkta saldırırlardı. Gelişlerini silah seslerinden anlıyorduk. Akıllıydılar. Benim görev yaptığım karakolun benden önceki iki komutanı da öldürülmüştü. Ben yeni bir plan denedim. Karakolun etrafını ağla çevirttim ve bu sayede attıkları el bombaları onlara geri dönüyordu. En büyük sorunumuz suyun yetersiz oluşuydu. Yemek ve cephane sadece helikopterle gelebiliyordu; ama onların vurulmaması için çoğu kez yaklaşımadan önce uyarıp yardımları geri çeviriyorduk. Bir ara tüm yiyeceğimiz tükendi. Elimizde sadece 10 kilo un kalmıştı. Karakol köpekleri açlıktan felç oldular. Biz de onları yemek zorunda kalmıştık”⁵⁴⁰

Savaş Suçları

Sovyet ordusunun Afganistan'daki savaş suçları listesi oldukça yüklüdür. Köylerin bombalanması, mücahitlere yardım ettiği düşünülenlere karşı aşırı şiddet, sivillere dönük katliamlar bu listenin üst sıralarındaki ithamlar arasındadır. Ancak bu hususta da gerçeklerle romantik imgelemler iç içe

⁵³⁹ СЕРЖАНТ 9 РОТЫ ПРО ФИЛЬМ БОНДАРЧУКА И РЕАЛЬНОСТЬ / 9 РОТА 345 ПОЛКА ВДВ <https://www.youtube.com/watch?v=I63JB55zbzg>

⁵⁴⁰ Советские десантники на войне в Афганистане: вспоминает Михаил Свиридов <https://www.youtube.com/watch?v=eooQqMLq3U&t=175s>

girmiştir. Örneğin *Daily Express*'in verdiği habere göre Ruslar, çırlıçıplak soydukları genç kızları helikopterlerden aşağıya atmakta ⁵⁴¹ kadınların üzerine benzin dökerek ateşe vermekte ⁵⁴² camilerin yakmakta, operasyonlarda zehirli gaz kullanmakta ⁵⁴³ çocuklara tecavüz etmekteydiler.⁵⁴⁴ Beş bin kişilik bir seçme katillerden oluşan Bulgar birliği en kanlı eylemlerden sorumluydu vb. ⁵⁴⁵ Gerçekliği ispat edilememiş, heyecan ve infial yaratma amaçlı bu haberlerin tek başardığı iş Sovyet ordusunun gerçekten karıştığı insanlık suçlarını da şüphe altında bırakmasıydı. Afganistan'la ilgili o kadar çok yalan haber üretilmekteydi ki dünya kamuoyu bir süre sonra bu tür haberlere olan ilgisini ve duyarlılığını yitirdi.

Elbette her efsanein altında bir gerçeklik payı vardır. Örneğin Sovyet uçaklarından çocuklar ölsün diye oyuncak şeklinde bombalar bırakıldığı veya mayınlar döşendiği iddiasında olduğu gibi. ⁵⁴⁶ Gerçekte Sovyet uçakları *stinger* füzelerini şaşırtmak için fişeklik (*anti-fire*) atıyorlar ve yanmadan düşen bazı fişekleri bulan çocuklar bunları oyuncak sanıp oynarken ölüyorlardı. Bir başka “oyuncak-bomba” da gerçekten oyuncağa benzeyen kelebek biçimli *Butterfly* (PFM-1) mayınıydı. Sovyet askerleri buna yaprak (лепестки) diyorlardı. Bu mayın aslında Sovyet yaratımı

⁵⁴¹Türkiye 8 Kasım 1984.

⁵⁴²Türkiye 16 Ekim 1985

⁵⁴³Türkiye 30 Aralık 1986; Sami Karamısır, “Afganistan'ın Jeopolitik ve Stratejik Durumu ve Afgan Cihadı Afganistan Dosyası, Dış Politika, Sayı 2, Temmuz 1988,s.220.

⁵⁴⁴Türkiye 17 Mart 1987;

⁵⁴⁵Bu tür haber ve yazılarda ırkçı, pejoratif bir dilin kullanıldığını söylemeye sanırsız gerek yoktur. “Kudurmuş Rusların, kuduz köpekler gibi çocuk yaşta kızlara ve erkek çocuklarına tecavüz etmesi haberi”(Türkiye 8 Aralık 1980) örneğinde olduğu gibi. Sovyet askerlerinin etnik kökenleri de o günkü Türk okuyucusunun daha fazla kışkırtılması amacıyla özellikle verilmekteydi. Örneğin Bulgar veya Ermeni kökenli askerlerin işledikleri savaş suçları sağ muhafazakâr ve İslami basının özellikle ilgilendiği bir konuydu. Yüzbaşı Anatoli Kevorkyan'ın küçük çocukları süngülerle öldürtmesi, kadınları evlere kapatarak dinamitle havaya uçurması örneğinde olduğu gibi bir tür “Ermeni mezalimi” mesajı da verilmekteydi (Türkiye 28 Temmuz 1984). Olaylar aktarılırken sayıları 5 bini bulduğu iddia edilen Mavi Bereli Bulgar askerlerin zulmü o günlerde Bulgaristan'la yaşanan sorunlar gözetilerek ön plana çıkartılmaktaydı.

⁵⁴⁶ Oyuncak bomba iddiası günümüzde bile sorgulanmadan öne sürülebilmektedir. K. Erman kapsamlı çalışmasında *Milliyet* gazetesinin verdiği bir habere dayanarak Sovyet ordusunun oyuncak kamyon, bebek, futbol toplarının içine bomba koyduğunu sorgulamadan yazabilmiştir. Erman, age,s.367.

değildi ve Sovyet teknisyenler tarafından Vietnam Savaşında Amerikalıların kullandığı BLU-44/B'den kopyalamışlardı. Çoğu kişi butterfly mayınlarının Amerikalılarca mücahitlere verildiğini sanıyordu bunların Sovyetlerce de kullanıldığının öğrenilmesi Sovyet sempatisini olan ve Kızılordun'un Ameikan yöntemlerine başvurmadığını sanan çevrelerde büyük bir şaşkınlığa yol açmıştı.⁵⁴⁷

Resim 36: Dünyanın Afgan meselesine sessiz kaldığını savunan Anti-Sovyet bir karikatür. Nasyonal-Sosyalistlere benzetilmiş Sovyet subayı Afgan esire "üzülme kimse bir şey duymayacak" diyor. Free Afghanistan Spring 1986.

Bir çocuğun bu mayını oyuncak sanması kaçınılmazdı. Sovyet ordusu sivil asker ayrımı yapmayan ve aslında bir insanlık suçu olan bu mayınlardan bolca kullanmış, hatta Afganistan coğrafyasına kalıcı bir kötülük yaparak bu mayınların bir haritasını çıkarma zahmetinde de

⁵⁴⁷ Braithwaite, s.235.

bulunmamışlardı. Bu nedenle günümüzde dahi her yıl çok sayıda masum insan bu mayınlara basarak ölmekte ve sakat kalmaktadır. Öte yandan Sovyet mayınlarından çokça şikâyet eden Batılı insan hakları kuruluşları mücahitlerin döşediği İngiliz yapımı MK-7 ve İtalyan yapımı TS-6 mayınları⁵⁴⁸ hakkında sessiz kalmış, Soğuk Savaş dönemi boyunca patlayan her mayından da Sovyetleri sorumlu tutmuşlardı. Gerçekte ise mayın döşeme suçunu her iki taraf da işlemekteydi. Sovyetler dağları, dağ geçitlerini, mücahitler ise ana yolları, köprüleri vb mayınlamaktaydı. Mücahitler de nereye mayın döşedikleriyle ilgili tek bir harita çıkarmamışlardı. İki tarafın bu sorumsuzluğunun bedelini de sayısı on binleri bulan masum insan ödedi.

Resim 37. *Sovyet ordusunca da döşenen Butterfly (PFM-1) Mayını.*

Aslında çoğu durumda mücahitlerle olan ilişkileri belirleyen yerel komuta gücünün tavırlarıydı. Mücahitlerin saygı duydukları, çekindikleri, ciddiye almadıkları veya nefret ettikleri komutanlar vardı. Örneğin 86o. Mekanize piyade alayının komutanı, “Bakharak Kasabı” olarak tanınan Albay Valeri Sidorov⁵⁴⁹ mücahitlerin “bulaşmak istemedikleri” türden bir

⁵⁴⁸Vladimir Tamarov *Afghanistan, Soviet's Vietnam*, translated by Naomi Marcus, Mervury House, San Fransisco, 1992, s.80

⁵⁴⁹ Meşhur çizgi roman Punisher'ın *Taş Adam* (Man of Stone) serisindeki karakterinin esin kaynağı bu kişi olmalıdır.

komutandı. Tam aksi bir örnek olarak Dağıstan kökenli Binbaşı Vyacheslav verilebilir. Vyacheslav Kandahar'dan Şindad'a -yani en tehlikeli hatlardan birinde- 200 araçlık konvoyları götürürken oldukça rahattı. Köyleri ziyaret ediyor, yolu bilerek uzatıyor, saatte en fazla üç mil yol alıyor, askerler bir şeye zarar verirse hepsinin parasını ödüyor, köy büyükleriyle sohbet ediyordu. Her konvoyun başındaki subayı tanıyan mücahitler onun konvoyuna saldırmıyorlardı. Muhtemelen halk tarafından sevildiği için tepki almaktan çekiniyorlardı. Albay Kretinin ise halkla muhatap olmuyor, ne onlara baskı yapıyor ne de onlarla iyi geçinmeye çalışıyordu. Hızlı biçimde konvoyları Kandahar'dan Şindad'a götürmekten başka bir konuya odaklanmıyordu. Sonunda Şubat 1987'de Mücahitlerin saldırısına uğradı ve çatışmada öldürüldü.⁵⁵⁰ Aslında Sovyet kayıplarının çoğu Kretinin gibi ortalama görev adamlarından oluşmaktaydı. Halk tarafından sevilenler veya korkulanlar genelde Afganistan'dan sağ döndüler.

Sovyet savaş suçları, Sovyetlerin kendi askerlerine dönük 6,412 kayıtlı savaş suçlaması davası açılmasına sebep olmuştu. Ama bunların pek azı Afgan halkına dönük savaş suçları ile ilgiliydi (714'ü ölüme sebep olmak/katliam, 534'ü uyuşturucu, 2840'ı kendi silahını satma vb.)⁵⁵¹ Sovyet ordusu açıkçası züccaciye dükkânına girmiş bir fil gibiydi ve kaçınılmaz olarak halka zarar veriyordu. Müdahaleleri her zaman günümüzde “orantısı güç” dediğimiz şekildeydi. Sovyet savaş kahramanı (ve Yeltsin'e karşı 1993 ayaklanmasının liderlerinden) Aleksander Rutskoy, “Bir köyden ateş açıldı mı ateş kesilene kadar tüm köy ateş altına alınır” demekteydi.⁵⁵² Bu nedenle de çok sayıda çocuk ve kadın öldü. Öte yandan Kızılordu'nun “filinin” sivrisinek ısırsılarıyla sinirlenmesi için de halkın arasına gizlenen mücahitler ellerinden geleni yapıyorlar, sivilleri siper olarak kullanıyorlardı. Karşı ateşle köylerin haritadan silineceğini bile bile köylerde askerlere tuzak kuruyorlardı. Mücahitler için o köyün yok edilmesi mühim değildi ve köy halkının ölümü de kendi davalarına propagandif bir katkı olarak görülmekteydi.

⁵⁵⁰ Braithwaite, age, s.209.

⁵⁵¹ Braithwaite, age, s.227.

⁵⁵² Braithwaite, age, s.230.

Resim 38: Çizgi-roman karakteri Punisher'in, Man of Stone (Taş Adam) adlı macerasında bebekleri bile öldüren soğukkanlı bir katil olarak tasvir edilen Sovyet Generali Zakharov. Çatışmalar sırasında umursamaz duruşuyla bu unvanı almıştı. Karaktere esin kaynağı olabilecek çok sayıda Sovyet komutanı olmakla birlikte en uygun aday "Bakharak Kasabı" olarak tanınan Albay Valeri Sidorov'dur.

"Ulus İnşa Edenler" Cephe Gerisinden İnsan Öyküleri

Afganistan savaşının gölgesi altında hikâyeleri unutulmuş bir kesim de bu "yoksul Afgan halkına yardım için bu ülkeye geldiğini" düşünen personeldir. Bu konuda Braithwaite bir kez daha NATO ve Sovyet deneyimini karşılaştırır. NATO ülkeleri güvenliği sağlamanın yanında Afgan sosyo-ekonomik yaşamının düzeltilmesi için pek az çaba

içerisinde olduğunu⁵⁵³ Sovyetlerin ise Afganistan'ın bir ülke olarak kalkınması projesini ciddiye aldığını belirtmektedir. Sovyetler zorlu ve acı sonuçları da olsa Orta Asya'da da kızların eğitimi, temiz su bulunması halk sağlığı, ekonomik yardım, üniversitenin geliştirilmesi gibi faaliyetlerin içindeydi.⁵⁵⁴ 1979 sonrasında bu projeler hızlı biçimde Afganistan'da uygulanmak istenmiş ve bu sayede Afgan halkının desteğinin kazanılacağı umulmuştu.

Bu projelerden bazıları halktan ilgi görmedi, bazılarıysa oldukça ilgi görmesine rağmen mücahitlerce engellendiler. Örneğin Sovyet ziraat uzmanlarının yardımıyla ülkenin güney ve doğu bölgelerinde kurulan modern tarım çiftliklerinde oldukça başarılı sonuçlar elde edilmekteydi. Celalabad'ta toplam 6000 tarım işçisinin çalıştığı 6 büyük devlet çiftliği vardı. Burada narenciye, sebze, meyve üretimi haricinde çiftliklere bağlı olarak büyük bir su kanalı, hidroelektrik istasyon, benzin istasyonları, kereste fabrikası, reçel fabrikası da kurulmuştu. Afganistan'ın en büyük sanayi kompleksi olan bu girişimin farklı sektörlerin bir arada bulunup birbirlerini beslemeleri açısından kalkınmakta olan ülkeler arasında da bir benzeri yoktu. Ancak ülkenin en büyük sanayi-tarım kompleksi olan bu üretim tesisleri komünistlerin yaptığı her işe karşı olan mücahitlerin sürekli olarak saldırdığı alanlar arasındaydı. Kompleksin şefi B.N. Mikhanov ile ekibindeki 78 kadar Sovyet mühendisi ve tesiste çalışan Afgan işçileri de sürekli ölüm tehdidi alıyordu ve aralarında öldürülenler de oldu. Nitekim Kızıl Ordunun ayrılmasının da kompleks mücahitler tarafından yok edilecekti.⁵⁵⁵ Diğer bir büyük proje önceki bölümlerde de sözü edilen Kabil'deki Politeknik Enstitüsü idi. Savaş başladığında henüz tamamlanan kurumun başında Aleksander Lunin vardı ve 100 kadar uzman ve teknisyenle birlikte çalışmaktaydı. Üç fakülte kurmuşlardı. Mühendislik, Jeoloji, elektro-manyetik... Bu okulda yoksul ailelerden seçilmiş çocuklar

⁵⁵³ Belki bu genelleme içinde Afganistan'la eski bağları nedeniyle Türkiye'nin farklı bir istisna olduğu söylenebilir.

⁵⁵⁴ Amerikalı bilim insanı M. B. Olcott "Soviet Islam and World Revolution" (1982) başlıklı makalesinde Sovyet idaresinin Orta Asya'da tüm Müslüman dünyada en iyi eğitim ve sağlık sistemini kurmayı başardığını söylemekteydi. Braithwaite, s.146.

⁵⁵⁵ Braithwaite, age, s. 148.

eğitim alıyordu. Ensititü mücahitler tarafından sürekli olarak bubi tuzaklarıyla bombalandı öğrencileri öldürüldü.⁵⁵⁶

Mücahitler yoksul bir ülkeye yardıma geldiklerinie inana ve öyle de hareket eden tüm Sovyet yurttaşlarını hedef almaktaydılar. Onlardan biri olan Yevgeni Okhrimiuk bir jeologtu. Afganistan'a ilk kez 1976 yılında 63 yaşındayken gelmişti. Görevi kurak bölgelerde su bulma ve su kuyusu açmaktı. Savaşa aldırmadan kendi mesleğini icra eden bir araştırmacıydı. 1981'de

Resim 39: Sovyet sıhhiye ekibinde bir kadın subay.

⁵⁵⁶Braithwaite, age, s. 148.

Kabil çevresinde arazide çalışırken bir mücahit liderinin kardeşi ile takas edilmek için kaçırılmıştı. Okhrimiuk ailesine beş gün boyunca dağlarda yürüdüklerini ve bilmediği bir alana götürüldüğünü mektupla yazmıştı. Ancak bu esnada mücahit komutanının kardeşinin çoktan öldüğü haberi gelmişti. Ardından Okhrimiuk bir sene kadar mücahitlerin elinde kaldı. Sonunda Fransız gazetesi *L'Humanité* onun öldürüldüğüne dair bir haber verdi. Aleksey Muradov ve Marina Muradova çiftinin öyküsü de oldukça ilginçti. 1979'da daha iyi ücret alacakları için Kabil üniversitesi politkenik bölümünde asistan olarak göreve başladılar. Marina genç Afganların Sovyetlerde eğitim alması için danışmanlık yapıyordu. 1981 yılında bir gün ikisi Afgan korumalarıyla birlikte alışverişe gittiler. Marina o gün korumanın bakışlarından rahatsızlık duymuş ve adamın uyuşturucu içtiğini sanmıştı. O anda koruma ikisine de ateş etmeye başlamıştı. Aleksey hemen öldü. Marina defalarca ameliyat olarak hayatta kaldı. Tedavisi boyunca Afgan öğrencileri onu hiçbir gün yalnız bırakmamışlardı. Bir öğrencisi Mezar-ı Şerifte saygın bir din adamı olan babasını her gün hocasına dua etmesi için çağırmıştı ve sonunda Muradova iyileşmişti. Kazanlı Nikolay Komissarov 1982'de Faizabad'a gelmişti. Oldukça cesur ve rahat biri olan Komissarov, Tacik tercümanı ile birlikte dağ köylerini gezerek köylülere kız öğrencilerin okula gönderilmesi gerektiğini anlatıyordu. Bir gün Komissarov çalıştığı okuldaki yaşça büyük bütün erkek çocukların mücahitlere katılmaya karar verdiklerini öğrendi. Hemen bir askeri araç alıp mücahitlerin kampına yakın bölgeye gitti. Sovyet askerleri bunu duyunca Komissarov'u geri döndürmek için zırhlı araçlarla yola koyuldular. Yolda Komissarov'un boş arabasını bulan askerler tüm umutlarını yitirdikleri anda bir anda Komissarov'u öğrencilerinin arasında oturmuş onlara esprili bir şeyler anlatırken buldular. Olayın tanığı Yüzbaşı I. Morozov anılarında şunları söylemişti: "Komissarov'un öğrencilerine ne söylediğini duymadık; ama hiçbir öğrencisi isyancılara katılmadı".⁵⁵⁷

Savaş ardından çatışmaların gölgesinde kalan dostluk ve sevgiye dayalı ilginç insan hikâyeleri de bırakmıştır. Örneğin Galina Margoeva, Hacı Hüseyin adlı mühendis bir Afgan'la evlenmişti ve İç Savaş zamanında bile

⁵⁵⁷Braithwaite, age, s. 161-166.

Kabil’de yaşamışlardı. Soyadını vermeyen Tania ise Nigmetullah adlı bir Afganla evlenmiş ve İç Savaş ve Taliban zamanında bile Afganistan’da yaşamıştı. Ateist olmasına rağmen Farsça öğrenip çador giyen Tanya kocasının üç kardeşi öldürüldüğünde 9 yetim yeğenini sahiplenip onlara da annelik yapmıştı.⁵⁵⁸

Kızıl Ordunun Zaafları ve Artıları

Dünyanın en güçlü ordularından biri olmakla birlikte Kızıl Ordu’nun personeli, Afganistan gibi dağlık bir ülkede gerilla savaşına göre eğitim almış değildi. Askerlerin ekipmanları eskiydi, çoğu II. Dünya savaşından kalmaydı ve ordunun stratejik düzeni Avrupa’daki klasik cephe savaşına göre dizayn edilmişti. Cepheye giden askerlerin anlatımlarına bakıldığında mücahitlerin ekipmanlarının Sovyet askerlerinden daha iyi olduğu görülmektedir. S. Alekseyeviç’in mülakat yaptığı bir sıhhiye erine göre Sovyet askerleri yaralıları için kullanımı zor ve steril olmayan demir iğneler kullanırken; mücahitlerde Japon malı tek kullanımlık plastik enjeksiyonlar vardı. Sovyet ordusu askerlere yarım litrelik cam şişeler içinde yedek kan gönderirken, mücahitlerin yanlarında İtalyan malı bir litrelik polietilen paketler taşımaktaydılar. Sovyet sargı bezleri ve ateller esnek değilken, mücahitlerde Tayland malı kaliteli sargı bezleri bulunmaktaydı. Sıhhiyeci konuşmasına “*Tüm kaliteli sağlık ekipmanımızı öldürülen mücahitlerden ganimet olarak elde ediyorduk ben mesela çantamda her zaman Japon malı 20 adet ganimet tek kullanımlık şırınga taşıyordum*” diyerek devam ediyor ve ekliyordu: “*Sovyet askeri en ucuz askerdir, en sabırlı, en dayanıklı, en donanımsız*”...⁵⁵⁹ Aynı sıhhiyeci er, kendi uyku tulumlarının en az yedi kilo geldiğini, kurşun geçirmez yeleklerin taşınamaz kadar ağır olduğunu; ancak mücahitlerden ele geçirdikleri Amerikan çelik yeleklerinin metal içermeyen plastikten yapıldığı için spor elbise gibi giyilebildiğini, uyku tulumlarının ise kaz tüyünden hafif olduklarını anlatmaktaydı. Sıhhiyeci er şöyle devam etmekteydi “*Öldürdüğümü paralı askerlerin (mücahitlerin) montlarını, uzun güneşlikli keplerini, kasıkları sıkmayan Çin malı*

⁵⁵⁸Braithwaite, age, s. 159.

⁵⁵⁹ Alekseyeviç, s. 87-88.

*pantolonlarını, spor ayakkabılarını, çoraplarını, hatta donlarına kadar her şeylerini alırdık. Zira bizde don bile zor bulunuyordu.”*⁵⁶⁰

Bir yüzbaşı da kendisine II. Dünya Savaşından kalma TT-44 marka bir tabanca verildiğini bu tabancayla yapılabilecek şeyin ya intihar etmek ya da onu bir bakkala satmak olduğunu söylemekteydi.⁵⁶¹ Askerlerin ekipmanları da II. Dünya Savaşında kalmaydı. Hatta birçok açıdan şartları Kırım Savaşındaki atalarından farklı değildi: kirli elbiseler, az ve yetersiz yiyecek gibi.⁵⁶² Bir piyade eri iki yıllık görev süresi boyunca karabuğday lapasından başa bir şey yemediğini, hiç meyve yiyemediğinden dişlerini kaybettiğinden yakınmaktaydı.⁵⁶³ İskorbütün yaygınlığına ve diş kaybına bir hemşire de şahitlik etmekteydi.⁵⁶⁴ Askerler uğradıkları dükkanlarda Japon malı teyp, walkman, çikolata gibi ürünlere karşılaştınca bu tür şeyleri daha önce hiç görmedikleri için bu türden “cicili-bicili” ürünlere bayılıyorlar ve silahlarını satarak bunlardan alıyorlardı. Afganistan’dan dönen askerler ailelerine kot pantolon, walkman gibi Sovyetler Birliği’nde bulunmayan ürünlerden götürüyorlardı. Sovyet askeri böylece kapitalist dünyanın günlük ürünleriyle karşılaşmış oluyor ve kapitalist ülkelerdeki ürünlerin Sovyet malı olanlara göre çok daha kullanışlı ve dayanıklı olduklarını gözlemliyordu. Bu bakımdan Afganistan deneyiminin Sovyet sistemine en büyük darbesi İslamcı ya da milliyetçi akımların yayılmasından çok, kapitalist kültür ürünlerinin yakından tanınmasıydı.

Ahlaki sorunlar Sovyet ordusundaki en büyük tartışma konularıydı. Askerler arasında yoldaşlık ilişkilerinden ziyade –birçok orduda olduğu gibi- “dede (ded) -torun” sistemi denilen devrecilik yaşanmaktaydı. Kıdemli erler diğerlerini eziyordu. Yine benzer birçok orduda olduğu gibi Sovyet askerleri arasında da hemşericilik, bölgencilik vardı. Aynı etnik kökenden olanlar birbirini kolluyorlardı.⁵⁶⁵ Kadın personel sürekli baskı görmekteydi. Afganistan’a yoksul halka yardım için gittiklerini düşünen askerler bu

⁵⁶⁰ Alekseyeviç, s. 88-89. Bu satırlardan anlaşıldığı üzere Sovyet askerleri de düşmanlarının ölülerini yağmalamaktaydılar.

⁵⁶¹ Alekseyeviç, s. 145.

⁵⁶² Braithwaite, s.173.

⁵⁶³ S. Alekseyeviç, s. 125.

⁵⁶⁴ S. Alekseyeviç, s. 53.

⁵⁶⁵ Braithwaite, s.172.

ülkede geçirdikleri iki yılın ardından etik kaygılarını büyük ölçüde yitirmiş olarak dönmekteydiler. Askerlerin görevlendirilmeleri sürecinde rüşvet ve kayırma olayları yaygın biçimde yaşanıyordu. Komünist Parti içinde ileri konumda olan bazı aileler çocuklarının Afganistan'a gitmemesi için askeri yetkililere rüşvet vermektedirler. Gerçekten de Afganistan'a giden sıradan erlerin üçte ikisi taşralı ve lise ve ya ortaokul mezunu İşçi sınıfındandı. Askeri tarihçi General Krivoşeev bu nedenle esprili bir dille 40. Orduyu devrimin romantik zamanlarında kullanılan isimle "işçilerin ve köylülerin Kızıl ordusu olarak nitelemekteydi."⁵⁶⁶ Öte yandan Sovyetlerin Afganistan'daki kayıplarında subayların dikkat çekici çokluğu operasyonlarda uzman personelin kullanıldığını göstermektedir.

Resim 40 : *Moldov kökenli Sovyet askeri Nikola Gerbiş ile Memed Kebir'in hatıra pozu. Batıda sanıldığıının aksine Sovyet birlikleri yanlarında Afgan ordusu askerlerini almadan operasyona çıkmıyorlardı. Fot. O. Olimov/TASS.*

Sovyet askerlerinin en büyük zaafı Afganistan gibi dağlık ve zorlu bir iklime sahip bir ülkeye göre eğitilmemiş oluşlarıydı. Sovyet ordusu Doğu

⁵⁶⁶Braithwaite, age, s.171-172.

Avrupa düzlüklerinde zırhlı araçların manevralarına dayalı stratejilere sahipti. Afganistan'ın dağlık coğrafyasında Sovyet tankları ve zırhlı araçları hiçbir işe yaramadı. Sovyet tanklarının namluları yüksek mevzilerden ateş açan mücahitlere çoğu kez erişemiyordu. Sovyet savaş helikopterleri de mücahitlerin hedefi olduklarından çatışma alanlarına her zaman yaklaşamıyorlardı. Sovyet Askerleri çoğu kez bunların desteği olmadan mücahitlerle eşit koşullarda savaşmak zorunda kaldılar. Savaşın ileriki yıllarında düzenli birliklerin yerini özel kuvvetler aldıkça Sovyet askeri birlikleri ve operasyonların biçimi giderek daha fazla mücahitlerinkini andırır oldu. Zırhlı araç destekli büyük askeri harekâtların yerini, küçük eğitimli dağ komandolarının seyyar operasyonları aldı. Çeşitli kaynaklarda Sovyet askerlerine gerilla savaş taktiklerini öğretmeleri için Vietnam ve Küba'dan uzmanlar getirildiği belirtilmektedir. Savaşın sonuna doğru Sovyet dağ komando bölükleri artık bu yeni savaş tarzında önemli tecrübe kazanmışlardı ki sonraki yıllarda Çeçenistan'daki savaşın kazanılmasında yeniden göreve çağrılan Afganistan'da savaşmış kadroların etkisi büyük oldu.

Afganistan'da savaş başladığında Sovyet ordusunun sıcak çatışma tecrübesi oldukça azdı. Sovyet askeri personeli içinde II. Dünya Savaşına katılmış askerler artık ihtiyardılar. 1945'ten sonra Sovyet ordusu hiçbir büyük çatışmaya katılmamıştı. Macaristan olayında (1956) 87 subay 633 er kaybedilmişti. Çekoslovakya'da (1968) biri subay 12 personel ölmüştü. 155 subay Çin devrimi sırasında, 168 subay da Kore Savaşında ölmüştü. Vietnam savaşı sırasında (1965-1974) 12 Sovyet askeri danışmanı ölmüştü. 18 askeri uzman da Arap-İsrail savaşlarında (1967-1974) kaybedilmişti. 23 askeri uzman Etiyopya'da öldürülmüştü. 40 kadar asker de Çin'le yaşanan 1969 çatışmasında ölmüştü.⁵⁶⁷ Yani Afganistan savaşı öncesinde Sovyet ordusu için büyük kayıplar verildiği yıllar oldukça gerilerde kalmıştı.

⁵⁶⁷Braithwaite, age, s.125. Braithwaite kaynak olarak şu çalışmayı kullanmıştır: G. Krivsheev, *Rossia i SSSR v voynakh XX veka* 2001.

Resim 41: Afganistan savaşının farklı biryüzü. Sovyet ve Afgan askerler köylülerle sohbet. Valeriy Shustov/Sputnik.<https://www.rbth.com/history/329986-3-popular-myths-about-soviets>.

Sovyet Askerleri ve Yerel Unsurlar

Bu konu Soğuk Savaş mitlerinin büyük etkisi nedeniyle gerçekçi biçimde incelenilecek en zor konulardan biridir. Herhangi bir bölgedeki direnişin gücüne göre askerlerle halk arasında ilişkiler değişebilmekteydi. Rus gazeteci Alexey Timofeyçev Afganistan hakkında üç popüler mitle ilgili yazısında Sovyet askerleri ile yerel halk arasındaki ilişkilerin Batılı (ve de İslamcı) kaynakların aktardığı ölçüde korkunç olup olmadığını sorgulamaktadır.⁵⁶⁸ Filmlerin aksine Sovyet askerleri yanlarında Afgan askerler olmadan operasyona çıkmıyorlardı. Özellikle köylere girildiğinde Afgan askerlerin de yanlarında olmasına dikkat edilmekteydi. Savaş boyunca Sovyet askerlerinin birçok köyü haritadan sildiği, tüm köylüleri kurşuna dizdiği veya bütün köyü yağmaladığı rapor edilmiştir. Bu raporlarda doğruluk payı olmakla birlikte, bunlar gerçeğin bir yüzünü

⁵⁶⁸Alexey Timofeyçev, “3 Popular Myths About the Soviets in Afghanistan, Russia Beyond, Şubat 2019, <https://www.rbth.com/history/329986-3-popular-myths-about-soviets>.

yansıtmaktaydı. Neticede rejimi destekleyen kırsal bölgelerde halkla Kızıl Ordu arasındaki ilişkiler iyi olduğu gibi, rejime mesafeli yörelerde dahi Sovyet askerleri ile köylüler arasındaki temel ilişki çatışmadan ziyade ticarete dayalıydı. Askerler, köylere gittikleri zaman etrafları satıcılarla doluyor, orduda bulamadıkları için bol bol taze sebze meyve, süt ve haşhaş alıyorlardı.

Rodric Braithwaite'a göre suçlamalara rağmen Sovyet askerlerinin yerel halkla temasının sonraki dönemdeki NATO askerleriyle kıyaslanmayacak kadar yoğun olduğunu söylemektedir. Güvenli yeşil bölgelerin dışına asla çıkmayan NATO askerlerinin aksine Sovyet askerleri çevre köylere gider yerel liderlerle temas kurarlardı. Sosyal yaşamın içindeydiler. Aslında çoğu Sovyet askeri Afganlar gibi köylü ve kır çocuğuydu. Sahada Kızıl Ordu askerleri ile mücahitler birbirlerini çoğu kez görmezden gelip çatışmamayı yeğliyorlardı. Zaman zaman gayri resmi ateşkesler yaptılar. Sigara, şeker, sabun, kibrit, ayakkabı ve giysi alışverişi hep vardı.⁵⁶⁹ Bu ilişkilerin bir kısmı savaştan sonra da devam etmiştir. Sovyet askerlerinin zaten dörtte biri Afganlarla yakın kültüre sahip Müslüman askerlerdi. Her Sovyet askeri biriminde yerel halkla rahatlıkla konuşabilen Tacikçe, Özbekçe bilen tercümanlar bulunuyordu. Slav kökenli askerler ise Afganistan'a götürülmeden önce Taşkent'te Müslüman doğunun kültürel yapısına uyum sağlamaları için eğitiliyordu. Sovyet eğitim kitaplarında askerlere şortla, atletle gezinmemeleri, Afgan kadınlarla asla konuşmamaları, onlara bakmamaları öğretilmekteydi. Savaş boyunca Sovyet askerlerinin ev baskınlarında hırsızlık yaptıklarına sıkça rastlanmaktaydı. Sadist ruhlu askerler arasında sivillere ateş açanlar veya hayvanları otomatik silahlarla tarayanlara rastlanmaktaydı. Ancak kadınlara yönelik tacizler, Kuran yakma, camileri ateşe verme gibi iddialar dönemin infial yaratma maksatlı abartılıydı. Sovyet ordusunda İslami simgelere karşı tavırlara ilk önce ordu içinde hayli güçlü bir grup olan Müslüman Sovyet askerleri engel olmaktadır.

Halkla ilişkiler konusunda yerel komutanlıkların geniş özerkliği bulunmaktaydı. Örneğin Albay Leonid Şerşnev halkla iyi ilişkileri olan bir

⁵⁶⁹Rodric Braithwaite, Oxford University Press Oxford/New York 2011, s.181-182).

subaydı. Subaylara Afgan geleneklerini öğreten seminerler düzenliyordu. Doktor, sinema operatörü, genç Afgan oyuncular, parti propagandacılar ve mollalardan oluşan heyetler kurmuştu. Bu ekipler köyleri dolaşüyor, sağlık taraması yapıyor, film gösterimleri düzenliyordu. O bunlarla uğraşırken onu koruyan tank komutanı “en iyi Afgan ölü Afgan’dır diyebiliyordu.” Buna karşın Shershnev yetki alanındaki her sorunu çatışmasız çözmeye kararlı biriydi. Sorunun orduyla değil siyasetle çözülebileceğini söylemekteydi.⁵⁷⁰

Savaşın Sorgulanması ve Geri Dönüş

1980’lerin ortalarına gelindiğine Sovyet subayları Afganistan’da kalmanın hiçbir faydası olmadığına inanmış durumdaydılar. Şerşnev Karmal’ın zayıf ve alkolik olduğunu yazmıştı. Onun gibi düşünen Albay Çagolov da Afganistan için dev teknolojik kaynakların boş yere harcandığından şikâyetçiydi. Ona göre ordu çekilmeli ve Afganlarla yeniden barış içinde ilişki kurulmalıydı. Sovyet halkı arasında “Afganlar kendi devrimlerini kendileri korusun bizim çocuklarımız neden ölüyor” sorusu sorulmaya başlanmıştı.⁵⁷¹ Geri gelenlerin sayısı arttıkça anlatılanlar arkasındaki gerçekler saklanamayacak boyuta taşınmaktaydı.

Çekilme tartışmaları ilk başladığında Karmal ve Afgan komünistleri telaşlandılar. Karmal, Gorbaçov’a “eğer bu gün Afganistan’daki birliklerinizi çekerseniz yarın/gelecekte bir milyonluk bir ordu göndermek zorunda kalırsınız” dedi. Ancak Gorbaçov’un danışmanı Anatoli Çernyaev günlüğüne “Her gün on evladımız ölüyor. İnsanlar bize birliklerimizin orada daha ne kadar kalacağını soruyorlar. Ve ne zaman Afganların artık kendi kendilerini savunmayı öğreneceklerini...” diye yazmaktaydı. Çekilme kararının önünde engel olarak görülen ve Afganistan’ı idare edemeyecek zayıf bir karakter olarak kabul edilen Karmal sonunda Sovyetlerden gelen baskıyla görevden alındı. Geriye en uygun aday Necibullah kalıyordu. Gorbaçov’a verilen raporlarda Necibullah’ın gücü elinde bulundurabilen

⁵⁷⁰Braithwaite, age, s.239.

⁵⁷¹Braithwaite, age, s.241-244.

gerçek bir lider olduğu belirtilmişti, Gorbaçov da politbüroya “umarım Necibullah’ı seçerek yanlış bir karar vermemişsinizdir” demişti.⁵⁷²

Bu esnada Cenevre görüşmeleri başlamıştı. Yeni Sovyet elçisi Yuli Vorontsov 6 Aralıkta 1988’de Suudi Arabistan’da Rabbani ve yedi mücahit örgüt temsilcisiyle görüşmüştü. Orada Rabbani’ye yakında Afganistan’dan çekileceklerini söylemişti. Rabbani, bu sözleri şaka sanmış ve söylenenlere inanmamıştı. Vorontsov çekileceklerini hem orada hem de İslamâbad’taki görüşmelerde tekrarladı ve artık “kan dökülmesini istemediklerini” beyan etti.⁵⁷³ Mücahit temsilciler çekilme iddiası doğruysa kendilerinin de ateş açmayacaklarını söylediler. 18 Aralık’ta 40. Ordu komutanı Varennikov Mesud’a doğrudan mektup yazdı. Görüşmelerde Afganistan’ın Kuzeydoğu’sunda Tacikler için kendi ordusu olan özerk bir bölge ve eğer isterlerse Sovyet Tacikistan’ıyla bir tür ticari-kültürel birlik kurulabileceğini önermişti. Bu teklif, hem Mesud’u hem de Afgan hükümeti şaşırmıştı. Mesud teklifi kabul etmeyince Pencşir’de operasyonlar devam etti. Ocak 1989’da Sovyet Dış İşleri Bakanı Eduard Şevardnadze Kabil’e geldi. Necibullah’la Sovyet yardımların devam edip etmeyeceklerini konuştular. Sovyet hükümeti Necibullah’ı destekleyeceklerine dair gerekli güvenceleri verdi. 14 Şubat 1989’da Boris Gromov komutasındaki birlikler Afganistan’dan çekilmeye başladılar. Sovyet ordusu çekilirken anlaşmaya rağmen Mesud’un kuvvetlerini bombalamaya da devam ettiler. Bombardımana sinirlenen Mesud Vorontsov’a “utanmaz” diye hitap ettiği bir protestor mektubu dahi kaleme almış; ancak çatışmaları devam ettirmemişti.⁵⁷⁴

Kalanlar ve Geri Dönenler

Sovyet ordusu çekildikten sonra da Afganistan’da bazı özel kuvvetler kalmaya devam etti. Ama Kabil havaalanı yarı yarıya boşalmıştı. Mücahitlerin morali en yüksek noktadaydı. Çok yakında Necibullah’ın devrileceğinden emindiler. Sovyetler ise Necibullahı desteklemeye devam ediyorlardı, uçak yakıtı askeri malzeme, benzin halen Sovyetlerden gelmekteydi. Varennikov Mayıs 1989’da Afganistan’a geldi. 1990’da 3 milyar

⁵⁷²Braithwaite, age, s.273-276.

⁵⁷³Braithwaite, age, s.286.

⁵⁷⁴Braithwaite, age, s.287-290.

dolarlık yardım sözü verildi. Mücahitler Kabil'i almak için hazırlık yapmaktaydılar. Önce havaalanını almaya çalıştılar ama başarılı olamadılar. Burada ellerine geçen tüm Afgan esirleri öldürdüler. Necibullah daha fazla yardım istedi ama Gorbaçov reddetti. Ancak bu arada Sovyetler Afgan hükümetine scud füzeleri vermeye başlamıştı. Bunları kullanan Afgan ordusu Temmuz 1989'da Celalabad'ı almak isteyen mücahitlere binlerce kayıp verdirdi. Bir mücahit komutan Celalabad yenilgisinin 10 yıllık mücadele tarihlerinin kredisini yok ettiğini söyleyecekti.⁵⁷⁵

Rejim halen güçlü sayılırdı. KhAD'ın 100.000 militanı vardı. Herat'ta bile 3400 asker haricinde 14.000 KhAD militanı bulunuyordu. 1988'de hükümetin emrinde kendisine sadık silahlı personeli sayısı 300.000 kişiyi bulmaktaydı. Aslında rejim nicel alanda en güçlü zamanlarını yaşamaktaydı. Sovyet askeri çekilince işgal söylemleri de bitmiş ve çoğu mücahit evine dönmüştü. Ancak ADHP rejimine dış destek giderek azalmaktaydı. Necibullah'ın iki önemli destekçisi olan Şevardnadze Aralık 1990'da siyasetten çekildi. General Kyruçkov ise 1991'deki darbe girişiminden sonra tutuklandı. Sovyetler çökerken bir Afgan heyeti Moskova'da şunları söylemekteydi: *"Biz Moskova'da boş dükkânlar ve ekmek için girilen uzun kuyruklardan başka bir şey göremedik. Rusya bize ne verebilirki?"* ⁵⁷⁶ Mücahitler Sovyetlerin çöküşünün Afganistan'ı özgürleştireceğini düşünüyorlardı. Oysa Sovyetler çökerken Afganistan'ın da ülke olarak onu izleyeceği pek az kişinin aklına gelmişti.

Sonbahar 1991'de Necibullah Şevardnadze'ye şu acı mektubu yazmıştı: *"Ben başkan olmak istemiyordum Sen beni bu işe sürükledin ve bizi destekleyeceğine söz verdin. Şimdi beni ve Afganistan Cumhuriyeti'ni kendi kaderiyle baş başa bırakıyorsun"*. Aralık 1991'de KGB Kabil'den ayrıldı. Ocak 1992'de Yeltsin Afganistan'a her türlü yardımı kesti. Böylece mücahitlere karşı en büyük koz olan hava kuvvetleri artık yakıt bulamaz hale geliyordu. Mücahitler ise Pakistan'dan yardım almaya devam ediyordu. Artık Kabil'de bile eylem yapabilmeye başlamışlardı. Necibullah kendisi dahi 1992'de Sovyetleri Afganistan'ı felakete sürüklemekle suçlamaya başlamıştı.

⁵⁷⁵Braithwaite, age, s.297.

⁵⁷⁶Braithwaite, age, s.298-299.

Rusların artık sadece Kabil'de kaleye dönüşmüş elçilik binaları kalmıştı ki o da kuşatma altındaydı. Sovyet/Rus elçiliği bile kuşatma altındaydı. Elçilik görevlilerinden birinin eşi olan Galina Ivanov, içme suyu bile bulamadıklarını ve aklıktan elçilikteki köpekleri yediklerini söylemişti. Öte yandan Valeri Ivanov'un idaresi altındaki Afgan-Sovyet ticari organizasyonu halen faaldi. Yuri Muradhanyan yönetimindeki Afsotr da öyle. Kabil'de öldürülen son Sovyet/Rus vatandaşları onlar olacaktı.⁵⁷⁷ Aynı akşam Necibullah Kabil'de kalan son yedi Sovyet/Rus askeri danışmanla (biri General Lagoşin'di) görüşmüş. Onların Taşkent'e gidebilmeleri için kendisi bizzat havaalanına gelmişti. ⁵⁷⁸ Ruslar sonunda Büyükelçilikte mahsur kalan personellerini kurtarmaya karar vermişler. 28 Ağustos 1992'de Tirmiz'den havalanan üç İlyuşin 76, personeli alıp Taşkent'e dönerken roketlerden korunmak amacıyla havai fişekler atarak Valeri Ivanov ve eşi Galina'yı ayrıca Nina ve Murathanyan ve Y. Konovalov'un cansız bedenlerini almışlar *stinger*'lara hedef olmamak için 13 bin feette yolculuk yapmışlardı. Yolcuları taşıyan ilk uçak hemen kalktıktan sonra mücahitler hava alanını bombaladılar. İkinci uçak da kalkmayı başarmıştı ama üçüncüsü isabet almış, mürettebat içinde çok sayıda belge bulunan uçağı yanarken terk etmişlerdi. ⁵⁷⁹ Mezar-ı Şerif'teki Sovyet/Rus konsolosluğu ise Dostum'un koruması altında olduğundan personel saldırıya uğramamdan tahliye edilmişlerdi.

Böylece resmi bir vazifeye Afganistan'da kalan hiçbir (eski) Sovyet vatandaşı kalmamıştı. Ancak halen kayıp olan 333 asker vardı. Bunların en az 38'inin mücahitlerin elinde esir olduğu 44'ünün de mücahitlere katıldığı saptanmıştı. Mücahitlere katılanlardan 17'si sonraki yıllarda Rusya'ya geri dönerken 19'u da Pakistan üzerinden Batı ülkelerine kaçmıştı. 1991 Kasımın da Vladimir Snegriev ve iki İngiliz meslektaş Mesud'la röportaj yapmışlar ve ona Afganistan'da halen Sovyet esiri olup olmadığını sormuşlardı.

⁵⁷⁷ Yuri Muradhanyan karısı Nina ve Y. Konovalov adlı defterdarı bir gün ticaret ofisinde çay içerlerken bir tank mermisi üzerlerine düşmüş ve ağır yaralanmışlar ve hastanede ölmüşlerdi. Morga kaldırılan bedenlerini elektrik kesintileri nedeniyle korumak mümkün olmasa da Afgan dostları onların bedenlerini korumak için morgu terk etmemişlerdi

⁵⁷⁸Braithwaite, age, s.301.

⁵⁷⁹Braithwaite, age, s.301-302.

Snegriev 6 eski Sovyet askeri ile görüşmüştü. İkiisi halen esirdi dördü ise Müslüman olup Afgan kadınlarla evlenmişlerdi. Eve dönmek istemiyorlardı.⁵⁸⁰ 1991'de Yeltsin'in Dış İşleri Bakanı Kuzey Afganistan'a gelerek esirler için pazarlık yaptı. Kayıplar için POW ve MIA adlı kuruluşlar devreye girdi. 1998'de artık ilişkiler daha iyiyken, yaşamını Sovyet esirleri bulmaya adanmış olan Ruslan Auşev Mesud'la yine bu konuyu görüştü ve 2008'de beş kayıp daha bulundu. Biri Gennadi Çevna'ydı. 1983'te esir düşmüştü. Afgan bir kadınla evlenmişti. Auşev 2009'da halen 58'i Orta Asyalı 270 kayıp bulunduğunu söylemekteydi.⁵⁸¹ Bazılarının öldürüldüğü ortaya çıkıyordu.

Kalanlar içinde en tanınışı Nikolai Brystov'du. Brystov 1983'te Mesud'un adamlarınca esir alınmıştı. Mesud biraz Rusçasıyla onunla konuşmuş elini sıkmış ve yaşamının tehlikede olmadığını söylemişti. Mesud, Brystov'a beraber kaldığı diğer üç Sovyet esirine (Samin, Fedorov ve Türkmen Abdullah Balaşın) Pakistan'a oradan da Batı ülkelerine gidebileceklerini söylemişti. Ancak Brystov kalmayı tercih etmişti. Zamanla Brystov Mesud'un yakın koruması olmuş, yıllarca istese onu rahatlıkla öldürebilecek kadar yakınında bulunmuştu. 1986'da Mesud'un kabilesinden bir kadınla evlenmiş. 1995'e kadar Mesud'un koruması olmaya devam etmişti. Taliban'ın zaferi kesinleştiğinde Mesud Brystov'a karısıyla birlikte Rusya'ya kaçmalarını önermişti. Taliban çökünce Brystov Afganistan'a geri dönmüştü. Karısının akrabaları ve halen orada kalan eski Sovyet askerleriyle görüştüktan sonra kayıp Sovyet askerlerinin akıbetlerini araştırmaya başlamıştı. Öğrendiği bilgilerden bazıları hayli ilginçti. Zamanında mücahitlere katılan 8 kadar eski-Sovyet askerinin şimdi Taliban saflarına katılıp geçip Amerikalılara karşı savaşıyor oluşu gibi.⁵⁸²

⁵⁸⁰Aleksei Olenin gibi esir düşenlerden bazıları Müslüman olmuş ve mücahitlerden birinin kız kardeşi Nergizle evlenmişti. Ailesi General Dostum'la görüşüp Olenin'i soruşturmuşlar ve sonunda 1994'te Olenin Rusya'ya dönmüştü. Orada annesi onu kendi yöresinden bir kızla evlendirmeye çalışmıştı. Ancak 6 ay sonra Olenin Afganistan'a –daha doğrusu Nergiz'e geri dönmüş- onu da Rusya'ya götürmeye karar vermişti. Taliban döneminde bu planlarını ertelemek zorunda kalan çift 2004'te Rusya'ya gitmişti. Braithwaite, age,s.260.

⁵⁸¹Braithwaite, age, s.258-259.

⁵⁸²Braithwaite, age, s.265.

Öte yandan bütün esirler Brystov kadar şanslı değildi. Önceki bölümlerde de söz edildiği üzere mücahitlerin esir alması ve esirlere de iyi davranmaları istisna olaylardı. Badaber gibi esir kampları esirlere kötü muamelenin örnekleriydi. Burada ne az 12 Sovyet askerinin ayaklanma esnasında öldüğü bilinmektedir. Ancak Afgan esirler içinde kaçanlar da vardı. Sovyetler Pakistan'da Mücahiterin elinde daha kaç esir olduğunu bilmiyordu. 1991'de Necibullah'a yardımı kesmeleri için Rabbani Moskova'yı ziyaret ettiğinde "Ellerinde esir olmadığını" iddia etmişti.⁵⁸³ Pakistan'da Bhutto iktidara geldiğinde esirler konusunda Ruslara bilgi vermeye başlamış ve Badaber'de ölenlerin isimlerini yayınlamışlardı.⁵⁸⁴

Perestroika ve Afganistan Gazilerinin Dramı

Afganistan'dan geri dönen askerleri ise büyük bir dram bekliyordu. Kendilerini savaş gönderen sistem, ülke ve ideoloji hızlı bir çöküş içindeydi ve kimse Afganistan'daki savaşın sorumluluğunu üstlenmek istemiyordu. Kahraman olarak karşılanacaklarını uman askerler toplumca kendilerine sahip çıkılmadığı gibi, kendilerine verilen sözlerin (üniversiteye kayıt, daire, iş) de tutulmadığını gördüler. Zaten ülke öylesine bir ekonomik-siyasal kriz içindeydi ki Afgan gazileri ile ilgilenilmesi de bir mucize olurdu. Sonunda gaziler ekonomik yıkım içindeki bir ülkede sahipsiz ve boşu boşuna savaşmış olma duygusuyla baş başa kaldılar ve psikolojik travma içine çekildiler.

Alman gazeteci Adrian Geiges'nin *Gündelik Hayatta Prestorayka* adlı röportajlara dayalı derlemesinde (1988) Afganistan meselesine olan ilgisizliğe açık biçimde tanık olmaktaydı. Afganistan savaşı üzerine gençler arasında bir tartışmaya tanık olan yazar, ciddiyetle başlayan tartışmanın konusunun hızlı biçimde değişerek yerini 80'lerin meşhur pop grubu *Modern Talking* hakkında hararetle bir münakaşaya bıraktığına şahit

⁵⁸³Braithwaite, age, s.268.

⁵⁸⁴Sovyet/Rus anneler arasında çocuklarının halen bir yerlerde esir olarak yaşamakta olduğuna inanlar vardı. Örneğin Alexander Zverkoviç'in annesi Sofia'ya oğlunun 1984'te kaybolduğu söylenmişti. Sofia 2006 yılında oğlunun Badaber Ayaklanmasına katıldığını öğrendi. Kamptan bazı kişilerin kaçabildiğini duymuştu. Her ne kadar kamptaki Sovyet askerlerin hepsinin öldüğü bilinmekteyse de Sofia oğlunun bulunabileceğini ummaya devam etmekteydi. Braithwaite, age, s.268-269.

olmuştu.⁵⁸⁵ Böylece Afganistan meselesinin birkaç dakikalık bile bir ilgi uyandırmadığını görülmekteydi. Yine de Geiges'nin notlarında sokaklarda artık savaşın tartışılabilirdiği görülmekteydi. Tartışma boyunca Afganistan gazisi bir işçi çatışmanın mesuliyetini mücahitlerin üzerine atıyor onları “Köylülere okuma-yazma öğretme öğretmenleri öldürmekle. Kuran’ı bahane ederek kızları okuldan almakla suçluyor ve “ Bu çeteler Afganistan’da dine dayalı bir terör rejimi kurmak istiyorlar” diyordu. Başka biri söze karışarak “ABD kontralara silah yardımı yapmasa savaş çoktan sona ermiş olurdu” diye eklemekteydi.⁵⁸⁶ Ancak Afgan gazisi de kontralarla (mücahitler) uzlaşılması gerektiğini söylemekteydi. Afgan gazisi sözlerine devam ederken Afganistan’da yaşananlardan toplumun habersizliğinden de yakınmaktaydı. “*Perestoryka*’dan önce Afganistan’daki varlığımızdan hiç söz edilmiyordu. Yaşamını tehlikeye atıyordun. Sonra eve döndüğünde başından geçenler tamamen göz ardı ediliyordu. Şimdi bu değişti yaşadıklarımız hakkında açıkça konuşabiliyoruz. Şimdi dönen askerlerin yaşadıkları travma ve uyum sorunları dile getirilebiliyor” diyordu. Sokak tartışmasına dahil olan genç bir kız ise “Siz Afganların kendilerini savunduklarını neden anlamıyorsunuz, Aynen Vietnamlılar ve Nikaragualılar gibi onlar da kendilerini savunuyorlar” diyerek Batı propagandasının artık Sovyetler Birliği’nde de etkili olduğunu hissettirmekteydi. Öte yandan Geiges’nin çalışmasında Afganistan’a ayırdığı kısım 288 sayfalık kitapta iki sayfadan ibaretti. Geri kalan tartışmalar ekonomik sorunlar, eşcinsellik, sansürün kaldırılması, gençlerin *heavy metal* sevgisi alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı gibi konu başlıklarına ayrılmaktaydı.

Sovyet rejimine soldan muhalefet eden Boris Kagarlitski’nin, Sovyet entelektüel hayatının krizine odaklandığı klasikleşmiş çalışması *Samizdat*’a bakıldığında da Afganistan meselesine hemen hiç yer ayrılmadığına tanık olunmaktaydı. 1988’de İngiltere’de yayınlanan 350 sayfalık kitapta, üstelik Brejnev devrinde yaşanan durgunluk hakkında çok kapsamlı analizler olmasına rağmen Afganistan sadece bir yerde anılmaktaydı. O da Glasnost zamanındaki yumuşama sayesinde *Onikinci Kat* gibi televizyon programlarında Afganistan’dan dönen askerlerle yapılan röportajların

⁵⁸⁵ Geiges, age, s.176.

⁵⁸⁶ Geiges, age, s. 175.

yayınlanabildiğine değinen kısacık bir pasajdı. Bu pasajda da programın “ savaştın -amacı ne olursa olsun- pis bir iş olduğu; ancak birilerinin bu pis işi yapmak zorunda kaldığı” şeklinde sinik bir mesaj verdiği belirtilmekteydi. Kagarlitski savaş hakkında bir yorumda bulunmaktan kaçınan bu programı yeni bir kültür inşasında yeteri cesaret olmayanların sesi olarak nitelemekteydi.⁵⁸⁷

Jean-Marie Chauvier'nin gözlemleri de aynı duyarsızlığı yansıtmaktaydı. ⁵⁸⁸ Onun da yoğunlaştığı konu başlıkları piyasa ekonomisine geçiş meselesi, Stalin'in mirası, konut sorunu Gulag takımadaları, çevre Çernobil, Ortodoks kilisenin itibarının iadesi, Yahudiliğin konumu, Batı kültürünün etkileri, Aral Gölü'nün kuruması vb.ydi. Afganistan savaşı kitabın ancak sonunda kendisine birkaç satırlık yer bulabilmişti. Chauvier Afganistan'ı temelde bir iç mesele olarak değil dış politika konusu olarak değerlendirmekteydi. Afganistan'ın toplumsal yaşama etkisini ayrı bir başlık olarak değil, Nikaragua, Etiyopya, Küba gibi ülkelere ulusal gelirin %10'nunun ayrılmasına dönük eleştiriler bahsi içinde incelemekteydi. Sovyet halkının “devrimci mesihçilikten” rahatsız olduğu ve üçüncü dünyanın devrimci savaşlarından çekilme düşüncesinin toplumdan da destek aldığı vurgulanmaktaydı.⁵⁸⁹ İç siyaset hakkındaki bu birkaç satırlık kısımda Afganistan'dan binlerce tabutun dönmesi ve “kirli”

⁵⁸⁷ Boris Kagarlitsky, Düşünen Sazlık, 1917'den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller, Çeviren: Osman Akınhay, Metis Yayınları, İstanbul 1991, s.339. Sovyetler Birliği neden yıkıldığı sorusuna cevap arayan bir dizi eski Komünist Partilinin görüşlerini yansıtan derlemenin yazarları da Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Afgan savaşı arasında hemen hiçbir bağ kurmamaktaydılar. Derleme yazarlarından İgor Gali çöküşü Rus tarihi boyunca demokratik kurumların gelişmemesine dayandırırken; genel tartışma konuları “küçük mülkiyetin gelişmemesi, ekonomik durgunluk, Sovyet elitistlerinin sosyalizme olan ihaneti, tüketim toplumu özentiliği, Siyonistlerin ve Batıların Sovyetleri dağıtmak için harcadığı olağanüstü çabalar” olarak sıralanmaktaydı. Bu “yıkıcı çabalar içinde” Afganistan meselesine değinen tek bir pasaj yoktu. Yazarların ortak görüşü Sovyetlerin ekonomik yapıdaki yanlış uygulamalar, partinin ideolojiye ihaneti ve Amerikalıların Sovyetlerin dağılması için çabaları konusunda birleşmekteydiler. Gali, Gromov, Vaisliyev, Şenin, Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı, Çe Derleyen ve Çeviren: Arif Berberoğlu, Phoenix, Ankara 2008.

⁵⁸⁸ Jean-Marie Chauvier Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988) adlı 235 sayfalık çalışmasında kitapta Afganistan'la ilgili hemen hiç bir şey yoktur.

⁵⁸⁹ Chauvier, age, s. 225.

savaş hakkında anlatılanların Müslüman Sovyet cumhuriyetlerinde hoşnutsuzluk yarattığı vurgulanmaktaydı.⁵⁹⁰

Resim 42: Afgan gazilerinin yalnızlığını anlatan karikatürde, siyasetçi tiplemesi kahraman görünümü verilmiş askere “Ama Afganistan’a seni ben göndermedim ki” diyor.

⁵⁹⁰Chauvier, age, s. 216.

Bu dönemde cepheden dönenlerin ihmalini yansıtan en iyi eser sanırız Nobel ödüllü Belarusyalı yazar Svetlana Aleksiyeviç'in 1989'da yayınlanan ve büyük tartışmalara yol açan *Çinko Çocuklar* (Цинковые мальчики) adlı kitabıydı. Yazarın çeşitli manipölasyonlarıyla⁵⁹¹ dolu olan bu çalışmada Aleksejeviç okuyuculara Afganistan'da "boşu boşuna savaşıldığı" mesajını iletmekte daha doğrusu sadece bu şekilde düşünen gazilerin sözlerini aktarmaktaydı. Pişmanlık içinde olan askerlerin itirafları birbirlerinin benzeriydi. Konuşulan askerler Afganistan'a giderken "Büyük Anayurt Savaşına" benzer olaylar yaşayacaklarını sanırken, durumun tam tersi olduğunu fark etmişlerdi. Hatta aralarından biri Afganistan'da Nazilerin rolünü kendilerinin oynadıklarını dahi söylemekteydi. Pişmanlık dolu askerler devlet tarafından kandırıldıklarını, dost bir ülkeye yardım için gittiklerini sandıklarını ama orada sivilleri öldürdüklerini, tarlaları yaktıklarını anlatmaktaydılar. Kendisinin Afganistan'a gitmekle aptallık yaptığından söz eden bir hemşire Afganistan'daki kadın personelin cinsel olarak nasıl suiistimal edildiğini anlatmaktaydı vb. kahraman olarak tanıtan Sovyet askeri aslında Afganistan'da afyon bağımlısı olmuş, dükkânları yağmalayan, sivilleri kurşuna dizen, köyleri ateşe veren bir caniler topluluğuna dönüşmüşlerdi. Gerçi satır aralarında bu tür askerlere karşı askeri mahkemelerin devrede olduğu, sivilleri kurşunlayan bir teğmenin askeri mahkeme tarafından idam edildiği⁵⁹², kadınlara asla ateş etmediğini söyleyen bir askerin sözleri de yazılmaktaydı; ancak eseri objektifleştirme adına araya serpilmiş bu türden birkaç pozitif örnek genel "cinayet şebekesi" manzarasını örtecek boyutta değildi.

Öte yandan Aleksejiviç geri dönen askerlerin toplumca dışlanması ve küçümsenmesi hakkında yazdıkları büyük ölçüde doğruları yansıtmaktaydı. Geri dönen askerler ise Anayurt Savaşı kahramanları gibi

⁵⁹¹ Aleksejeviç'in kitapta görüştüğü yüz kadar kişinin arasında Afganistan'da görev yaptığı için pişmanlık duymadığını söyleyen iki üç askerin olması ilginçti. Ayrıca kendisiyle röportaj yapan bir askerin röportaj esnasında bir şişe vodkayı bitirmesi ve yazarın bu duruma hiçbir tepki vermeden röportaja devam etmesi de hayli ilginç bir durumdur. Hiçbir bilimsel etik kurala uymayan bu olayın sonucu sarhoş haliyle röportaj yapılan asker sonradan yazarı dava etmişti. Yazar ayrıca sorularına verilen cevapları yayınlamış; ancak kendi sorduğu soruları yayınlanama gereği duymamıştı. Böylece okuyucu yazarın mülakat yaptığı kişileri yönlendirip yönlendiremediğini anlayamamaktaydı.

⁵⁹² Aleksejeviç, age, s.200.

karşılanmak bir yana toplum tarafından ne umursanmış ne de devlet tarafından yeterince desteklenmişlerdi. Aynı sorunları şehit askerlerin anneleri ve yakınları da çekmişti. Kendilerine vaadedilen sözler tutulmamış, yalnız bırakılmışlardı. Daha da kötüsü Perestroykayla birlikte hemen herkes bu çocukların boşu boşuna öldüğünü düşünmekteydi.⁵⁹³ Ancak Alekseyeviç'in bilinçli biçimde açıklamak istemediği olgu bu yalnız bırakılmanın sebebinin Perestroyka siyasetinden kaynaklandığıydı. Aldatılmışlık hissinin sebebi, Alekseyeviç'in yarı-kurgu dünyasında olduğu gibi Sovyet/Rus halkının Afganistan'da "haksız bir dava uğruna savaşıldığını kavraması" değil Perestroyka'nın yarattığı yeni iklimin kendisiydi. "Askerlerin üzerine çöken "boşu boşuna mı savaştık" duygusunu yaratan kendi içsel deneyimlerinden ziyade onları bu savaşa gönderen devletin kendisinin artık bu ve benzer savaşların arkasında durmayan siyasi tavrıydı. Alekseyeviç'in içsel bir aydınlanma sandığı veya öyleymiş gibi yansıtmak istediği bu "muhalî" tavrı askerleri aslında bir savaş karşıtına döndürmemiş, sadece uğruna savaştıkları toplum ve devletin kendilerini sahiplenmemesi nedeniyle onları kırılgan bireyler haline getirmişti. Farklı askerlerin Alekseyeviç'e belirttikleri gibi: *"Biz savaşı Afganistan'da değil burada evimizde Sovyetlerde kaybettik. Oysa ne kadar hoş biçimde de yurda dönebilirdik. Pek çok şey yaşamış öğrenmiş olarak. Ama buna izin verilmedi Bize burada haklarımız verilmedi. İş verilmedi. Biz oradayken dünya değişmişti"*.⁵⁹⁴ Başka bir asker de düşüncelerini şu şekilde özetlemekteydi: *"Bu savaşın gerekli olduğu bir devletten gitmiştik. Oysa bu savaşın artık gerekli olmadığı bir devlete geri döndük."*⁵⁹⁵

Sovyetler Birliği'nde yaşanan çözülme sebebiyle Afganistan savaşının boşuna verildiği ve askerlerin bir hiç uğruna öldüğü fikrinin yayılması bu dönemde tüm gazileri, asker ailelerini ve toplumu sarmakta ve genel bir kırılganlığa yol açmaktaydı. Alekseyeviç ise özel olarak seçtiği bireyler ve edebi yeteneğinden gelen ustalıkla bu kırılganlığı, "savaş", "yurt savunması", "askerlik", "ordu" gibi daha genel olgu ve kavramların sorgulanması için bir bahane olarak kullanmaktaydı. Aslında Alekseyeviç gibi Perestroykanın

⁵⁹³ Alekseyeviç, age, s.142.

⁵⁹⁴ Alekseyeviç, age, s s.266.

⁵⁹⁵.Alekseyeviç, age, s 286.

yıldızlaştırdığı entelektüellerin amacı Afganistan savaşını sorgulamak değildi. Onlar bir bütün olarak Sovyet sistemine, onun “arkaik”, “ataerkil”, “militarist” yapısına dönük muhalefeti temsil etmekteydiler. Afganistan’da yaşanan dram Perestroyka aydınına aradığı fırsatları sunan bir hediye olabilirdi yalnızca. Nitekim Alekseyeviç’in kitabında Afganistan’da yaşanan dramdan sadece Sovyet dış politikasını sorumlu tutmakta ve çatışmayı derinleştiren Amerikan-Pakistan ittifakından tek bir yerde bile söz etmemekteydi. Bu bakımdan gerçek bir Perestroyka aydını olarak Alekseyeviç, Afganistan’da yaşananlarda sadece Amerikalıları ve radikal İslamcılarını sorumlu tutan tipik “Avrasyacı” Rus aydınının ayna tutulmuş bir tür yansıması gibi hareket etmekteydi.

Alekseyeviç’in kitabı Sovyet toplumunun yıkılışı aşamasında gerçek bir gerilime ve kamplaşmaya sebep oldu. Şehit askerlerin aileleri yazarı oğullarının anısını kirlettiği gerekçesiyle dava ettiler. Davalar Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da devam etti. Yazar görüşmecilerden elde ettiği metinleri tahrif etmekle itham edildi. Mahkeme salonunda düşüncelerinin arkasında duran yazar kitabın ruhunu özetleyecek biçimde bir şehit annesine “Oğlunuz haksız bir savaşta öldü, düşman dedikleriniz ise kendi vatanını savunuyordu”⁵⁹⁶ diyerek aslında savaş karşıtı olmadığını Sovyetlerin savaşına karşı olduğunu açık biçimde belli ediyordu. Başka bir deyişle eğer Afgan mücahitleri gibi kendi “vatanınızı savunuyorsanız” savaş haklı bir araç olabilirdi. Mahkeme boyunca (1993) Rusya Yazarlar Birliği, Rusya Barış Derneği gibi “liberal” örgütler Alekseyeviç’in “gerçekleri” yazmaktan başka bir şey yapmadığını söyleyerek yazara sahip çıktılar ve bekleneceği üzere bu davayı Afganistan savaşı üzerinden Sovyet sistemiyle hesaplaşmanın bir fırsatı olarak gördüler. Liberal yazarlar Afganistan savaşının Büyük Anayurt Savaşına benzetilmeyeceğini, bunun kolonyalist haksız bir girişim olduğunu iddia ediyorlardı.⁵⁹⁷

Perestroyka’nın toplum üzerindeki etkisini Sovyet sinemasının Afganistan konusunda yaşadığı evrime bakarak da⁵⁹⁸ anlayabiliriz.

⁵⁹⁶ Alekseyeviç, age, s.333.

⁵⁹⁷ Alekseyeviç, age, s.336.

⁵⁹⁸ Afganistan meselesinde de Sovyet sinemasının takındığı tavrı o gününü koşullarında takip etmek oldukça zordu. Amerikan sinemasının propaganda gücü ve film dağıtımı

“Enternasyonal Dayanışma” söyleminin hâkim olduğu 1979-1986 döneminde Sovyet sinemasının Afganistan’ı ele alış biçimi yoksul bir ülkeye yardıma giden kahramanları merkeze almaktaydı.

Bu alanda aka gelen ilk örnek Özbekistan doğumlu Ali Hamraev’in yönettiği *Kabil’de Sıcak Bir Yaz* (жаркое лето в кабуле) adlı 1983 tarihli yapımdı. *Kabil’de Sıcak Bir Yaz*, Afganistan hakkında iyimser ve kötümser duyguları bir arada yansıtmaktaydı. Filmde, 78 yaşındaki deneyimli Sovyet oyuncu Oleg Jakov, Profesör Vladimir Dmitrievich Fedorov rolünde, mücahitler de dâhil her yaralının yardımına koşan, genç Afgan hekimlere eğitim veren bir Sovyet doktorunu canlandırmaktaydı. Arka planda gerçek görüntülere, sokak çekimlerine dayanan filmde devrimci Afgan hekimler ve hemşirelerin mücadelesine tanık olunuyordu. *Kabil’de Sıcak Bir Yaz* kesinlikle Sovyetlerin Afgan politikasının hümanist ve haklı gerekçelere dayandığını savunan bir bakış açısıyla çekilmiş bir filmi. Savaş sahneleri bilinçli olarak geri plandaydı ve yönetmen Afganistan’daki savaş yerine toplumsal alanda atılan adımlara odaklanmıştı (yönetmenin tavrı elbette o dönemde Afganistan’da ciddi bir sorun yaşanmadığını ileri süren resmi görüşle de uyumluydu). Filmin kahramanları Sovyet askerleri değil Sovyet hekimleri ve onlara yardımcı olan genç Afgan okur-yazar sınıfıydı.⁵⁹⁹ Yaratılan atmosferde umut ve karamsarlık iç içeydi. Bir yanda Afganistan’da devrimin açtığı özgürlük alanıyla, sahne alan kadın sanatçılar, tiyatrocular, bir yandan da çalıştıkları veya çador giymedikleri için sokak ortasında mücahitlerce öldürülen kadınların hikâyesi bir arada verilmekteydi. Film yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen devrimi korumaya kararlı Afgan halkının kitlesel gösterileri ve *Devrimin Savaşçılarına Selam Olsun* (درد بر شما) marşıyla sona ermekteydi.

konusundaki imkânlarına Sovyet sinemacılığının yaklaşabilmesi mümkün değildi. Bu ortamda dünya seyircisi Afganistan meselesini *Rambo 3* (1988) ve *The Beast of War* (1988) gibi ciddiyetsiz filmler vasıtasıyla tanımış oldu. *Rambo 3* hakkında burada bir yorum yapma gereği duymadık. *The Beast of War* da ciddiyetsizlik açısından *Rambo 3*’ten aşağı kalmıyordu. İsrail’de çekilen film Afganistan’ı kadın giyim kuşamı ve genel atmosfer olarak bir Arap ülkesi gibi göstermekteydi. Final sahnesinde Afgan kadınları bir Sovyet subayını Euripides’in Bakhhalari gibi parçalayıp yemektedirler. Bu finaliyle filmin Afgan halkını savunmak yerine aşağıladığını söyleyebiliriz.

⁵⁹⁹Bu roller Matlyoba Alimova, Gulistan Taşbayeva, Feride Münimova, Bahram Matçanov, Bahtiyar İhiyarov gibi Sovyet vatandaşı olan Tacik ve Özbek oyuncularca üstlenilmişti.

Kabil'de Sıcak Bir Yaz seyirciye *katharsis* fırsatı vermeyen, çatışmaların sonunu veya filmin oyuncuların ölümünü seyirciye göstermeyen, hiçbir oyuncuyu kahramanlaştırmayan, müziksiz, sade anlatımıyla muhtemelen Sovyet sinemasında Afganistan üzerine yapılmış sinema tekniği açısından en iyi film idi. *Kabil'de Sıcak Bir Yaz* Sovyetlerin işgalci değil Afganistan'ın kalkınmasına yardımcı olmaya çalışan dost bir ülke olarak resmederek iyimser bir geleceğe duyulan güveni yansıtmaktaydı. Film bu yönüyle Sovyet insanını Afganistan'a müdahale konusunun haklılığına ikna etmeyi de amaçlamaktaydı.

On yıl sonra "Perestroyka ruhuyla" 1990'da çekilmiş *Afgan Kırılması* (*Афганский излом*) ise Kabil'de Sıcak Bir Yaz'ın tam aksi mesajlara sahipti. Aleksiyeviç'in *Çinko Çocuklarının* sinemaya aktarılmış versiyonu olarak görülebilecek bu yapım karamsar bir atmosferi yansıtmakta ve Sovyet askerlerini işkenceci ve işgalci bir güç olarak lanse etmekteydi. İtalyan-Sovyet ortak yapımı olan filmin yönetmeni V. Bortko'ydu. Senaryo kalabalık bir ekipçe yazılmışsa da temel olarak 1982-1984 yılları arasında Afganistan'da basın yayın görevleri üstlenmiş olan Leonid Bogaçuk'un eseri idi. Başrolü ise o dönemde James Bond tarzı filmleriyle ünlemiş olan İtalyan aktör Michele Placido (d.1946) oynamaktaydı. Film ünlü İtalyan başrol oyuncusunun varlığı sayesinde Batıda ilgi uyandırmıştı. Çavuş Arsenov rolündeki yardımcı oyuncu Aleksey Serebryakov (d.1964) ise yaralı mücahitlere işkence eden ve onları canlı canlı yakan sadist bir Sovyet askerini canlandırmaktaydı. Daha da ötesi film, Sovyetler Birliği'nin Afganistan üzerindeki tüm resmi tezlerini ters yüz ederek mücahitleri asla tenkit etmeden, Afganistan'da yaşanan trajedinin tek sorumlusu olarak Sovyetleri işaret ediyordu. *Kabil'de Sıcak Bir Yaz*'da Sovyet hekimleri Afgan halkına yardıma koşmaktaydılar; *Afgan Kırılması*'nda ise yalnızca askere metreslik eden hemşireler ve bunalım içinde intihara sürüklenen askerlerin hikâyesi vardı. Film genel atmosferiyle Gorbacov devrinin Batı ideolojileri karşısında içine girdiği teslimiyetçi ruh halini ve Perestroyka devrinde yaşanan kafa karışıklığını yansıtmaktaydı. *Afgan Kırılması* bu açıdan Afgan meselesinden ve genel olarak Sovyetlerin üçüncü dünyacı politikasından yılmış Sovyet aydınlarının, elde ettikleri kısmi serbestlik ortamında resmi ideolojiden intikam alma fırsatını kullandıkları bir yapımdı. Filmin Batıda

izleneceği bilinciyle hareket eden ekip genel planda savaşın “en masum insanları bile insanlıktan çıkardığını” anlatmakta; ancak her nedense şiddetin sadece Kızıldordu kaynaklandığı algısı yaratmakta, mücahitleri karakter olarak analiz etmek gereği duymamaktaydı. Film aynı zamanda Sovyet izleyicisine Afganistan’dan çekilmenin doğruluğuna ikna etme çabasıydı. Filmin sonunda Binbaşı Mihail Bandura⁶⁰⁰ (M.Placido) Afgan gencinin kendisini öldürmesine engel olmazken bir anlamda artık son nefesini vermek üzere olan Sovyet politikasının sonunu temsil ediyordu.

Unutulmuşluktan Destanlaştırılmaya

Yaklaşık on yıl boyunca (1989-1999) Afgan gazileri yaşamın her alanında küçümsenme ve hor görülmeyle mücadele etmek zorunda kaldılar. Küçücük bir ülkede yenilgiye uğramakla, sivilleri katletmekle, Sovyetler Birliği’ni esrar ve eroinle tanıştırmakla suçlandılar. Afganistan savaşı Sovyet dış politikasının ideolojik hezeyanlarından doğan bir macera olarak görüldü. Küba, Etiyopya, Angola gibi ülkelere yapılan yardımlar gibi Afganistan için harcanan para ve yitirilen canlardan Sovyet komünizminin fanatik devrim ihraççısı dış siyaseti sorumlu tutuldu. Oysa yukarıda Andropov’un özetlediği üzere aslında Sovyetler Afganistan’a saldırı veya sıcak denizlere yayılım için değil kabarmakta olan İslami enerjiyi kendi sınırları içine sıçramadan durdurma maksadıyla girmişti. Bir bakıma on yıl boyunca da bunu başarmıştı. Aslında Sovyetler burada savunma pozisyonundaydı. Tüm dünyada uyanış içinde olan radikal İslami hareketler kendilerine Batılı üstün teknolojiye sahip müttefikler bulmuşlardı ve yenilmez bir enerjiyle harekete geçmiş durumdaydılar. Afganistan’da yaşanan olayın Sovyet dış politikasının ideolojik heyecanlarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Bu sınırlarını koruma gayesi içinde olan bir imparatorluğun, imparatorluğun genel çıkarı için bu yoksul ülkeyi feda etmeye hazır olduğunu gösteren kendi içinde rasyonel savunmacı bir tutumdur. Aksine, karşı tarafta savaşı daha öteye yamak isteyen Çarlık Rusya’nın yüzyıllar önce işgal ettiği tüm Müslüman ülkeleri kurtarmayı

⁶⁰⁰ Fimdeki Binbaşı Bandura karakteri Ruslan Auşev’den (d.1954) ilham almıştı. Salang Geçidinde yaşanan bir çatışmada Mesud’un adamları iki tankeri patlatmışlar, Sovyet kahramanı ilan edilen Aşuev BTR’ye binip kendinde yanabileceğini önemsemeyen tankeri iterek yolu açmıştı. Braithwaite, age, s. s.207.

hayal eden enerjik bir tutum vardı. Yeltsin yönetimi komünist söylemlerden vazgeçtikleri anda Müslüman doğuyla yaşanan sorunların da otomatik olarak hallolacağını sanıyordu. Oysa şimdi cihat mücadelesi Tacikistan'a, Özbekistan'a, Çeçenistan'a, Dağıstan ve Osetya'ya sıçramış durumdaydı. Radikal grupların Moskova'da bombalı eylemler yapmaya başlayacakları zamanlara gelinmekteydi.

Aslında Afganistan'dan çekilmenin sorunu çözmediği 1990'ların başında Tacikistan'da başlayan iç savaşta belli olmuştu. 40. Ordunun dağıtılan birlikleri acilen toplanarak Tacikistan'daki iç savaşa müdahil oldular. Tacikistan'da 576 KGB üyesi iç savaşta radikal İslamcılar tarafından öldürülmüştü.⁶⁰¹ Daha da ötesi ideolojik gömlek değiştirmenin Rusya'yı Orta Asya meselelerinden soyutlayamayacağı da anlaşılmıştı. Nasıl ki bir zamanlar Taraki ısrarla Sovyet yardımı istemişse şimdi de Afganistan'ın yeni hâkimleri olan Rabbani ve Mesud aynı ısrarla Taliban'a karşı Ruslardan yardım istemekteydiler. 1998'de Mesud ve Dış İşleri Bakanı Abdullah Abdullah Moskova'ya gelerek General Kvaşnin ile görüşmüşler ve askeri ve yardım talebinde bulunmuşlardı. 2000 yılında yeniden aynı isteklerde bulundular. Taliban'ın elinde tanklar olduğunu kendilerine de tank gerektiğini söyleyen Mesud, Taliban'ın Rusya'ya cihat ilan ettiğini kendilerinden sonra sıranın Rusya'ya geleceğini söyleyerek eski düşmanlarını uyarıyordu.⁶⁰²

Afganistan'dan çekilmenin ardından savaşın Tacikistan ve Kafkasya'ya sıçraması ve en nihayetinde 2002 yılında İslamcı militanların Moskova'daki tiyatro baskını, Rus toplumunun milliyetçi kitlelerinde Afganistan'dan çekilmenin bir hata olduğu görüşünün yayılmasına sebep oldu. Eski Sovyet coğrafyasının farklı bölgelerine sıçrayan çatışmalar Rus aydınlarını bir tür "kuşatma" altında oldukları düşüncesine itti. Önceleri sadece emekli askerlerce dile getirilen bu söylem zamanla hem Sovyetler nostaljisi içindeki sol, hem de tutucu Slavistler ve Avrasyacılar tarafından sahiplenilen genel bir kabule dönüştü. Eski SBKP liderlerinden O. Şenin 1991 Haziran'ında kaleme aldığı bir yazıda Afganistan'dan çekilişi

⁶⁰¹Braithwaite, age, s.305-306.

⁶⁰²Braithwaite, age, s.304-305.

Sovyetlerin dağılmasında etkili bir olay olarak görmemekle birlikte bu çekilişin siyaseten bir “ihamet” olduğunu savunan ilk kişilerden biriydi. Şenin’e göre Kızıl Ordu Afganistan’da artık devrimci hükümetin sağlam bir alt yapıya kavuşmaya ve doğru bir zemine oturmaya başladığı esnada, bu sürecin tamamlanması için fırsat tanınmadan çekilmişti.⁶⁰³ Şenin gibi halen komünist mirasa sahip çıkan siyasetçiler, Afganistan konusundaki başarısızlıktan “ulusal çıkar, ülke bütünlüğü, onur, yurtsever görev” gibi kavramları küçümseyerek bunları salt komünizm veya büyük devlet ideolojisiyle özdeşleştiren Yeltsin döneminde güçlerinin zirvesinde olan Rus liberallerini sorumlu tutuyordu. Şenin’e göre liberaller, 1904 Rus-Japon savaşında Çarlığın yenilgiye uğramasını istemeleri gibi 80’li yıllarda da Sovyet ordusunun Afganistan’da yenilmesini istemişlerdi.⁶⁰⁴ Afganistan meselesi, Amerika’nın Sovyetleri sonu olmayan bir savaşın içine çekme planı için kullanılmıştı. Amerikalılar Vietnam örneğinde olduğu gibi Sovyetlerde de kitlesel gösteriler düzenleneceğini sanmaktaydılar. Bunu başaramamışlardı. Ancak Sovyetler Birliği de Afganistan’daki güçleri “çete” olarak görerek küçümsemişti. Hâlbuki bunlar bin Ladin gibilerini katıldığı profesyonel düzenli ordu biçimini almış durumdaydılar. Modern silahları, uyduları askeri danışmanları vardı. Sovyet sınırları içine sızıp sınır muhafızlarını öldürecek cürete sahiptiler.”⁶⁰⁵ Nitekim Şenin’e göre CIA ajanı Daune R. Clarridge “eğer asilerin ellide *stinger* füzeleri olmasaydı, Sovyetlerin Afganistan’da galip geleceğini” itiraf ederek Sovyetleri yenen asıl gücün Amerika olduğunu belirtmekteydi.⁶⁰⁶

Afganistan meselesi kendilerini “Avrasyacı” olarak tanıtan milliyetçi Rus aydınlarınca da 1990’larda oldukça farklı bir biçimde değerlendirilmeye başlandı. Marksizm’e hiçbir sempati duymamakla birlikte Avrasyacılar, Sovyetlerin Afganistan’a olan müdahalesini haklı bulmakta; hatta

⁶⁰³ O.S. Şenin, İki kutuplu Dünyanın İflası Sovyet Faktörü (1988-1991) Gali, Gromov, Vasiliyev, Şenin, Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı, derleyen ve çeviren: Arif Berberoğlu, Phoenix, Ankara 2008, s.149.

⁶⁰⁴ Bu sebeple 1960’ların en keskin insan hakları savunucularından V.K. Bukovsky gibileri Afganistan’daki Sovyet savaş esirlerini Sovyet ordusu ile savaşmak üzere silahlandırılmaya dahi çalışmıştı. Gali, Gromov, Vasiliyev, Şenin, age, s.148.

⁶⁰⁵ Gali vd. age, s.149.

⁶⁰⁶ Gali, vd. age, s.151.

Rusya'nın eninde sonunda yine o bölgede etkin olmasının tarihsel bir zorunluluk olduğunu düşünmekteydiler. Avrasyacı teorinin sembol isimlerinden olan Aleksander Dugin'in ilk baskısı 1997'de yayınlanan *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (Основы геополитики геополитическое будущее России) göre⁶⁰⁷ Rusya eğer ayakta kalmak istiyorsa Afganistan veya Orta Asya'nın diğer bölgelerinde her zaman etkin bir güç olmalıydı. Aksi halde küçülerek Amerikalıların arzuladığı gibi küçük bir etnik Doğu Avrupa devletine dönüşecekti. Rusya'nın güneye doğru hayati önemdeki son atılımı, Sovyetlerin Afganistan'a haklı ama başarısızca yayılma çabasıydı. Dugin “Ülkelerin siyaseti değişebilir ama jeopolitik değişmeyeceğinden, Jeopolitik mantık mutlak olarak göstermektedir ki Rusya oraya yeniden dönmeye mecbur kalacaktır” demektedir. Ancak Dugin'e göre bu sefer Afganistan'a “zorba bir cellattan ziyade güvenilir bir müttefik koruyucu ve dost olarak dönmek daha uygun olacaktı” Rusya özellikle kendisini güney-doğudan kuşatmaya çalışan Türk/Turan ülkelerine karşı Afganistan, İran ve Tacikistan gibi “Aryan” ülkeleriyle işbirliği içine girmeliydi. Moskova-Duşanbe-Kabil-Tahran... bu hat üzerinde eşi benzeri olmayan bir jeopolitik ittifak gerçekleşmeliydi.⁶⁰⁸

Dugin'e göre zamanında Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilerek hata yapmıştı. Dugin “Her çekilme Moskova'nın daha güneyden kuşatılması anlamına gelecektir ve Afganistan'dan çekilmenin sonucunda bir süre sonra Orta Asya'yı terk etmek zorunda kalınmasına sebep olunması da bunu kanıtlamaktadır” demektedir. Dugin'e göre Rusya Afganistan savaşından gerekli dersleri çıkarmalıydı. Sovyetlerin Afganistan'da Perestroyka dönemindeki etkisizliğinin sebebi, Sovyet silahlı kuvvetlerindeki önceliğin düşük orta yoğunluklu yerel çatışmalara değil küresel nükleer çatışmaya verilmesinin sonucuydu. Rusya aynı sorunu yaşamamak için hava komando birliklerine önem vermek zorundaydı. Dugin'e göre mücahitler de Atlantikçi (Amerika, Batı Avrupa) güçlerle ittifak yaparak Sovyetlere karşı savaşmakla büyük bir hata yapmışlardı. Nihayet onlar da hatalarını anlamış ve Atlantikçi Amerikalıların bir vektörü olan Taliban'a karşı Rusya'yla ortak

⁶⁰⁷ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Çeviren: Vügar İmanov, Küre Yayınları İstanbul, 2016.

⁶⁰⁸ Dugin age, s.10-14,184-185.

hareket etmeyi tercih etmişlerdi.⁶⁰⁹ Dugin 2001 yılında yayınlanan bir makalesinde de Afganistan mücahitlerinin temel hatasının Atlantikçilerle ittifak kurarak Sovyet Rusya'ya karşı savaşmaları olduğunu tekrar etmiştir. Ancak sonradan mücahitler aslında baştan beri yapmaları gereken çizgiye dönerek bugünkü (2001) Rusya'nın müttefiki haline gelmişlerdi.⁶¹⁰

Yeltsinli yılların bocalama ve inkâr eğilimlerinden sonra Afganistan meselesinin bambaşka saiklerle sahiplenildiği Putin devri oldukça ilginç bir değişim dönemi idi. Elbette Putin iktidarının Afganistan savaşını sahiplenmesi bahsine geçmeden önce, Putin'in Sovyet mirasına Yeltsin gibi kurtulması gereken bir bavul gibi bakmadığını hatırlatmak gerekmektedir. Putin Sovyet mirasına bakış açısını henüz iktidara geldiği ilk aylarda belli etmişti. 2000 yılının Aralık ayında yaptığı bir konuşmasında: *“Sovyet sembollerinin kullanılmaması demek geçmiş kuşaklarımızın anne ve babalarımızın faydasız ve saçma bir hayat sürdüğünü bir hiç uğruna yaşadıklarını kabul etmemiz anlamına gelir bunu ne aklım ne de kalbim kabul edebilir”* demektedir.⁶¹¹ 2005 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünü *“20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi”* olduğunu ilan etmekteydi.⁶¹² Stalin'i öven konuşmaları eski Sovyet milli marşının yeniden kabulü takip etmişti.⁶¹³ Rus tarih kitaplarında Stalin yeniden saygınlık kazanmaya başlarken⁶¹⁴ II. Dünya Savaşında kazanılan zafer, büyük askeri törenlerle yeniden kutlanılıyordu.

Sovyet mirasıyla *“barışma”* çabası doğal olarak Afganistan savaşını da yeniden sahiplenilmesi anlamına gelmekteydi. Ancak burada Putin yönetiminin dünya genelinde yaşanan gelişmeler neticesinde de Afganistan savaşını daha rahat biçimde sahiplenebildiğini söyleyebiliriz. Brejnev'in *“kehanetini”* haklı çıkarır biçimde 11 Eylül saldırıları ile Batı dünyasının

⁶⁰⁹ Dugin age, s.172,184-185,382-383.

⁶¹⁰ Aleksander Dugin, *“İslam'a Karşı İslam”*, İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya, Çeviren: Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, Ankara 2017,s.92.

⁶¹¹ Michel Eltchaninoff, Putin'in Aklında Ne var Çeviren: Melike Işık Durmaz İletişim İstanbul 2017, s.24.

⁶¹² Eltchaninoff, age, s.25.

⁶¹³ Eltchaninoff, age, s.38.

⁶¹⁴ Jean-robot jouanny Putin Ne İstiyor, çeviren: Merve Öztürk İletişim Yayınları İstanbul 2017s.64-65

radikal İslamcı örgütlerin hedefi haline gelmesiyle Sovyetlerin bu savaşta başından beri haklı olduğunu savunanların konumu güçlenmiş oldu. Senelerdir “unutulmuş” durumda olan Afganistan gazileri (*Afgantsy*) yeniden hatırlanmaya başlandılar. Rusya ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Afganistan gazileri çok sayıda dernek kurdu. Böylece Afganistan Gaziler Birliği (SVA), Afganistan’ın Gazileri Birliği (RSFA), Afgan Savaşı Malulleri Vakfı (RFIVA), Bütün Rusya Afgan Savaşı Malulleri Sosyal Organizasyonu (OOOIVA) gibi kurumlar doğdu. 2004’te “Afganistan Enternasyonal-Savaşçıları” heykelinin açılışı yapıldı. 2009 Şubatında Moskova Olimpik Stadyumunda Afgan Savaşını anmak için 5 bin insanın katıldığı ilk büyük organizasyon yapıldı. 2007’de Duma gazilerin yaşam standartlarının düzenilmesi ile ilgili kanunlar çıkardı.⁶¹⁵ 2015 Şubat’ında Putin kendisini ziyaret eden bir grup Afganistan gaxisine şöyle demektedir: *“Hayatınızı riske atarak savaştınız. Pek çok yoldaşınız öldü. Bunları yaşadınız ve yurtsever insanlar olarak sizler hayatta kadınız ve şu anda da gençler için yapılan organizasyonlarda çalışmaya devam ediyorsunuz. O dönemde sizler bugünlerde siyasal İslam denilen örgütlerle savaştınız. Bu hareketler yaptıkları sonucu Amerika ve Avrupa’da çok acı olaylar yaşandı. Bu tehdit şimdi kendilerini besleyenlere dönmüş oldu. Bu tehditle mücadele etmeliyiz.”*⁶¹⁶ Böylece Afgan savaşı resmi ağızdan sahiplenilmiş olmaktadır.

Putin döneminde Afgan savaşına sahip çıkan kesimlerin seslerini giderek duyulmasına örnek olarak Afganistan gazilerinden ve Sovyetler Birliği kahramanlarından General Mikhail Soluyanov’un konuyla ilgili mülakatlarından örnekler verebiliriz. 2011 yılında kendisiyle yapılan bir mülakatta Soluyanov, Afganistan’a askeri müdahale etmekte haklı olduklarını, eğer kendilerinin bu müdahaleyi yapmasalar Amerikalıların daha o zamandan bölgeye yerleşerek *pershing* füzeleriyle Moskova’ya vuracak güce kavuşacaklarını söylemekteydi. Nitekim Sovyet ordusunun boşalttığı Afganistan’ın Amerikalılar tarafından işgali, Soluyanov’a göre Sovyet tezinin ne kadar haklı olduğunu göstermekteydi. Olaylara bugünden bakıldığında Afganistan’da çatışmadan en kârlı çıkan ülkenin Amerika olduğu görülmektedir. Bu savaş sayesinde Amerikan silahlarıyla

⁶¹⁵Braithwaite, age, s.317-323.

⁶¹⁶<https://www.youtube.com/watch?v=GuBb77tZNus>

Afgan ordusu yok edilmiş ve Amerikalılar direnişsiz bir şekilde, hava kuvvetleri, zırhlı araçları olmayan bir ülkeyi kolayca ele geçirebilmişlerdi.

Soluyanov, Kızıl Ordu'nun Afganistan'da cesurca savaştığını; ancak Perestroyka devrinin Parti bürokrasisinin, diplomatların ve kendilerine “liberal demokrat” diyen siyasetçilerin ihaneti sonucu Afganistan'a başarısızlığa uğranıldığını sözlerine eklemekteydi. Soluyanov “liberalleri” sadece bir konuda haklı bulmaktaydı; o da Sovyetler Birliği'nin çöküşünün Afganistan'dan çekilmesiyle başladığı ve Rusya'nın Asya'daki yumuşak karnının bu şekilde açığa çıktığı iddiasının doğruluydu. Soluyanov'a göre tüm bu adımlar Batı tarafından planlanmış ve o dönemki Sovyet liderlerine uygulatılmıştı. Bu propagandanın başarılı olmasında “liberallerce” sürekli tekrarlanan gençlerin “Afganistan'da boşu boşuna öldükleri” iddiası oldukça başarılı olmuştu. Ancak aynı “liberal” çevreler Sovyet ordusu çekildikten sonra uyuşturucu baronlarının eline kalan Afganistan'da üretilen eroin nedeniyle her yıl hayatını kaybeden 100 bine yakın Rus gencini ise asla umursamamaktaydı.⁶¹⁷

Soluyanov savaşa haklı bir gerekçe olarak o dönem (2011) siyasal İslam'dan ziyade Afganistan'ın narkotik bir cennet haline gelmesine odaklanıyor ve Afganistan savaşını Sovyet halkının kanını -uyuşturucudan-temizlemesiyle meşrulaştırmaya çalışıyordu.⁶¹⁸ 2019'daki -yani Rusya'nın Suriye'de cihatçılarla savaş içinde olduğu bir dönemde ise Afganistan savaşının “tarihsel haklılığını artık uluslararası cihadistlere karşı verilen mücadele ile daha güçlü biçimde savunmaktaydı: “*Şimdi yıllar sonra (2019) her şeyin boşuna olmadığından daha da eminiz. Bütün bu terörizm, şu anda Suriye'de öldürülen tüm teröristler, bunların hepsi Afganistan'dan doğmuştur. El-Kaide ve 11 Eylül'deki terörist saldırısını düzenledi Usame bin Ladin Amerikalılar tarafından beslenmişti. Şimdi Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolü dışına çıktılar.*”⁶¹⁹ Böylece Afganistan gazileri

⁶¹⁷Русскиегерои / 11.02.2014

http://ruskline.ru/news_rl/2014/02/11/my_vypolnyali_svoj_voinskij_dolg/

⁶¹⁸http://ruskline.ru/news_rl/2011/02/16/tak_kak_voevali_russkie_desantniki_v_gorah_eto_fantastika/

⁶¹⁹Русскиегерои / 11.02.2014

http://ruskline.ru/news_rl/2014/02/11/my_vypolnyali_svoj_voinskij_dolg/

Soluyanov gibi eski komutanları nezdinde verdikleri savaşın haklılığına inanmalarını sağlayan güçlü bir paradigma ile toplumsal alanda uzun süre aradıkları meşruiyeti de elde etmiş oluyordular.

2000'li yıllardan sonra Afganistan savaşı ile ilgili inceleme, anı ve tarihsel çalışmalarda adeta bir patlama yaşandı. Aleksander Lyakovski⁶²⁰, Aleksander Çikişev⁶²¹, Sergey V. Valenko⁶²², Gregori Feyfer⁶²³ Gennadi Vasiliev⁶²⁴ gibi isimler bu konuda ilk akla gelenlerdir. Putin döneminde sayısı hızla artan Afganistan gazi dernekleri ve onlara bağlı müzik grupları düzenledikleri konser, miting ve toplantılarla Afganistan savaşını unutulmuşluktan kurtarmayı hatta mitleştirmeyi başardılar. Bu gelişmelerde elbette televizyon ve internetin de oldukça etkisi oldu. Bugün internet ve sosyal paylaşım alanında Afganistan gazilerine ait binlerce video, röportaj, klip, dokümanter videoya erişilebilir. Afganistan ile ilgili bu türden video, konser kaydı ve röportajların bazıları izlenme oranları açısından Rusya ve çevre ülkelerde en fazla ilgi gören konular arasındadır. Özellikle Afgan savaşı hakkındaki asker şarkıları yeni nesil arasında da oldukça popülerdir. İlginç olarak bu şarkıların büyük bölümü Sovyetler döneminde komuta kademesinin engellemelerine rağmen dilden dile yayılmışlardı. Böylece II. Dünya Savaşı şarkıları yazarları Vladimir Vysotski'yi (1938-1980) ve Bulat Okudzhava'yı (1924-1997) örnek alan Alexander Rozebaum (Александр Розенбаум), Yuri Kirsanov, Vadim Dulepov (Вадим Дулепов) ile şarkı sözü yazarı eski KGB çalışanı Igor Morozov (И. Морозов) gibi çok sayıda sanatkâr Afgan savaşının hatırasını şiir ve müzikle ölümsüzleştirdiler.⁶²⁵ Rozebaum'un *Biz döneceğiz* (Мы Вернемся), Dulepov'un *Ah Afganistan!* (Эх, Афган) Kirsanov'un *Helikopterler Dağların Üzerinde Turlarken* (Над горами кружат вертолеты), Mavi Gözlü Şoravi (Синеглазый Шурави) gibi sevilen şarkıları özellikle savaştan çok sonra meşhur olmuştur.

⁶²⁰ Александр Ляховский Тайны афганской войны, Планета, 1991; *Трагедия и доблесть Афгана*, Искона, 1995.

⁶²¹ Алексей Чикишев, Спецназ в Афганистане, Вече, 2018.

⁶²² Сергей Викторович Баленко, Спецназ ГРУ в Афганистане, Эксмо, 2010.

⁶²³ Грегори Фейфер, БОЛЬШАЯ ИГРА Война СССР в Афганистане, Эксмо, 2013.

⁶²⁴ Геннадий Васильев, В Афганистане, в «Черном тюльпане», Центрполиграф, 2014.

⁶²⁵ Braithwaite, s.192-195.

Sovyetler Birliği sona ererken sinemada Afganistan savaşının büyük bir hata olarak yansıtıldığından söz etmiştik. Bu durum Putin Rusya'sı Sovyet mirasını ve radikal İslami terörü farklı bir bakış açısıyla yeniden değerlendirene kadar da bu şekilde devam etti. Sovyet mirası hakkında olumlu sözleriyle dikkat çekmeye başlayan Putin, Afganistan savaşını da radikal İslami gruplara karşı verilen haklı bir mücadele olarak kutsamasıyla sinemada Afgan savaşı imajı da değişmeye başladı. 2005 yılında Rus sinemalarında gösterilen ve sonraki yıllarda giderek efsane haline gelen ve söz konusu çatışmaya katılmış askerlerce pek beğenilmese de 9. Bölük (9 Pota) filmi değişen bu siyasal iklimi, yansıtmaktaydı. F. Bondarçuk'un yönettiği bu filmde izleyicinin karşısına cesaretle dövüşen Sovyet askerleri çıkmaktaydı. Afgan mücahitler yerine ise daha çok Arap savaşçılar vardı. Amerika'da 11 Eylül saldırıları ve Bin Ladin kaynaklı krizin üzerine dek gelen film, Sovyet askerinin Afganistan'da uluslararası cihatçılara karşı mücadele verirken göstermekteydi. Film romantik tavrıyla Hollywood tarzı bütün klişelere kapı aralamaktayken izleyiciden büyük beğeni topluyordu. Zamanla filmin abartılı ve gerçek üstü tavrına karşı bazı itirazlar yükseldi. Filme göre Sovyet ordusu 1988 yılında Afganistan'dan çekilirken 3000 rakımlı bir tepede 9. Rota'yı "unutuyordu" ve bu bölük nerdeyse son askerine kadar şehit olarak karakolu mücahitlere teslim etmiyordu. Bu dramatik senaryoya rağmen olayın gerçek tanıklarıyla yapılan röportajlarda 33 kişilik bölükte sadece 6 askerin hayatını kaybettiğini çatışmanın 12. saatinde Sovyet hava kuvvetlerinin yardıma geldiğini unutulma gibi bir durumun olmadığını öğrenmekteydik.⁶²⁶ Elbette filmin İskender Galiyev ve Y. Krotkov tarafından yazılan senaryosu gerçekte yaşananlardan daha dikkat çekiciydi ve seyircinin de istediği asıl buydu. 9. Bölük Rus sinemasını Hollywoodvari etkilere açarken bir yandan da Rus insanındaki "Afganistan travmasının" aşılması yolunda önemli bir adım atıyordu ve belkide tam bu nedenle Vietnam travmasının aşılmasına hizmet eden Rambo filmlerini de andırmaktaydı.

⁶²⁶ 9. Rota askerlerinden Igor Sapov'la röportaj. 20 Ağustos 2018. Сержант 9 роты про фильм Бондарчука и реальность. <https://www.youtube.com/watch?v=roZpQ-uT8Es&t=20s>

9. Rota'nın açtığı yoldan yapılan televizyon dizileri ve filmlerinde Sovyet askerleri giderek daha da kahramanlaştırılırken, mücahitler de el-Kaidevari görünümüler kazanmakta ve Afganistan'da Afgan halkına karşı değil Pakistan ve Amerikalılara karşı savaşıldığı vurgusu daha belirgin hale gelmekteydi. 2010 yapımı *Kervan Avcıları* (Охотники за караванами) adlı televizyon yapımında Amerikalıların mücahitlere *stinger* füzesi verdiğini kanıtlamaya çalışan bir Sovyet müfrezesinin 1987 yılında geçen macerası anlatılmaktaydı. Arka plan sanki Afganistan'ı değil de bir Arap ülkesini andırmaktaydı. Filmde Afgan müzikleri yerine Ortadoğu tınılı melodiler kullanılmaktaydı. Buna rağmen savaşın asla İslam'a karşı olmadığı önceki sinema yapımlarına göre daha fazla vurgulanmaktaydı. Müfrezenin Müslüman askeri Seyit (Ekberhoca Resulov) duasını aksatmayan dindar bir Kızılordu neferiydi ve Afgan sivillerini, kadınlarını ve ihtiyaçlarını kimi zaman kendi silah arkadaşlarıyla tartışmak pahasına korumak için uğraşan bir karakteri temsil ediyordu. Filmin en anlamlı özelliği ise başrolünde *Afgan Kırılması*'nda sadist Sovyet askeri rolündeki Aleksey Serebryakov'un olmasıydı. A. Serebryakov adeta "günah çıkarıyor" ve gençliğinde oynadığı Perestroyka filminin aksine, şimdi genç Sovyet askerlerine yol gösteren idealize edilmiş kahraman bir subayı canlandırıyordu.

"Günah çıkaran" sadece Serebryakov değildi. *Afgan Kırılması* filminin yönetmeni Vladimir Bortko yıllar sonra *Sputnik*'e verdiği mülakatta *Afgan Kırılması*'nın hikâyesini anlatırken film için Sovyetlerde para bulamadıklarını, filmin Batılılarca finanse edildiğini belirttikten sonra "*Batı'da çok sevildik çünkü ülkemizi kötülüyorduk. İtalyanlar bize para konusunda yardım etmeye karar verdiler. Ancak en az bir İtalyan aktör kullanmanın gerekli olduğu bir takım şartları da dayatmışlardı*" diyordu. Filmiyle bu günde gurur duyduğunu söylese de Sovyet askerleri için "Şimdi anlıyorum ki onlar sadece dürüst ve yiğit bir şekilde görevlerini yerine getirdiler" demektedir.⁶²⁷

⁶²⁷Как создавался "Афганский излом" Читать далее:
<https://tj.sputniknews.ru/afghan/20190209/1028219565/film-kak-sozdavalsya-afganskiy-izlom-rezhisser-bortko.html><https://tj.sputniknews.ru/afghan/20190209/1028219565/film-kak-sozdavalsya-afganskiy-izlom-rezhisser-bortko.html>.09.02.2019

Afganistan savaşı utanılacak bir olay olmaktan çıkarak sahiplenilen bir davaya dönüşürken Rus sineması da yeni kahramanlık hikâyeleri ele almaya devam etti. 9. Bölük gibi benzer bir epik konu da Pakistan'da bir esir kampına götürülen Sovyet ve Demokratik Afgan ordusu askerlerinin başlattığı *Badaber Ayaklanması*'ydı. 40 kadar Afgan 12 kadar da Sovyet askerinin esir tutulduğu ve ağır şartlar altında çalıştırıldığı *Cemiyet-i İslamî*'ye bağlı bu kamp aynı zamanda Pakistan'ın açıktan müdahil olduğu bir savaş suçu örneği idi. Kamptaki koşullar sonucu isyan eden esirler 26 Nisan 1985'te kampı ele geçirmişler ve Pakistan hava kuvvetleri, zırhlı birlikleri ve *Cemiyet-i İslami* militanlarına karşı esirlerin tamamının ve 120 kadar da mücahidin öldüğü uzun süren bir direniş sergilemişlerdi. Bu olay Pakistan'ı doğrudan savaşın aktif tarafı haline getirecek ve KGB'nin Pakistan'dan intikam alma operasyonlarını körükleyecekti. *Badaber Ayaklanması* sırasında iki kez sinemaya uyarlanmıştı. Yönetmenliğini sonradan tüm dünyada tanınacak olan Kazak kökenli Timur Bekmambetov'un (d.1961) yaptığı 1994 yapımı *Peşaver Valsi* (*Пешаварский вальс*) idi. Zaman zaman belgesel tarzına yaklaşan film bir kahramanlık hikâyesi değil savaşın parçaladığı insan ruhunu anlatmaya çalışmaktaydı. Film daha ziyade Sovyet askerlerinin psikolojik olarak çökertilmiş görüntülerini almaya çalışan İngiliz gazeteci Charlie Palmer'in (Barry Kushner) ruhsal çöküşü ve intihara sürüklenişine odaklanmaktaydı. Aynı konuyu ele alan 2018 tarihli dört bölümlük tv dizisi olan *Badaber Ayaklanması*'nda (*Крестность Бадобер*) ise artık epik bir dil karşımıza çıkmaktaydı. Kiril Beleviç'in yönettiği yapım, görsel gücü haricinde ilk filminden tamamen farklı bir atmosferde geçmekteydi. Amerikalıların Pakistanlılara ve Mücahitlere verdikleri destek daha belirgin olarak vurgulanmıştı; hatta kamptan kaçmayı başaran bir Sovyet askeri (İlya Malanin d.1993) Amerikalı bir ajanı yanında götürmeyi dahi başarıyordu. Burada artık savaşın insan ruhu üzerindeki etkisini sorgulamakla “zaman kaybedilmiyor” ve Rus izleyiciye Afganistan'da nasıl kahramanca ve haklı bir dava güdüldüğü ve aslında Amerikalılara karşı mücadele verildiği vurgulanıyordu. Bu filmin kahramanları arasında Afgan devrimcilerinin de

yer alması yapımı benzeri film ve dizilerden ayırmakta ve bütün Afganların Sovyetlere karşı olmadığını da anımsatmaktaydı.

Sahaya Dönenler ve Yüzleşmeler

Rusya kendini dış politika ve terör konusunda sıkışmış hissettikçe Afgan gazilerine yeniden göreve çağırmaya başladı. Böylece geçmişte istenmeyen bir tecrübe olarak görülen Afganistan macerası Çeçenistan'daki mücadelenin kazanılmasını sağlayan bir deneyim olarak görülmekteydi. Afganistan gazilerinden ve 1987-1989 yıllarında üstteğmen olarak Afganistan'da görev yapmış ve Kızıl Yıldız madalyası kazanmış Mikhail Viktoroviç Sviridov bu bakış açısını şu şekilde özetlemektedir. *"Afganistan bizim için önemli bir pratikti. Hava indirme birliklerimiz buradaki deneyimlerini kazanmasaydı Çeçenistan Savaşını kazanamazdık. Ordunun pratik kazanması için bu savaş gerekliydi."*⁶²⁸Nitekim 2.Çeçenistan Savaşı başladığında Rus ordusu geçmişte ihmal ettiği Afganistan gazilerini yeniden göreve çağırdı. Bazıları ise kendiliğinden gönüllü olarak Çeçenistan'a gittiler. Bunlar arasında en meşhurlardan biri "Rus Rambosu" (русского Рембо) olarak da bilinen Anatoli Lebed'ti (1963-2012). Lebed, 1987'de Afganistan'da hava indirme birliklerinde görev almış, 1994'te teğmen rütbesiyle emekli olmuştu. Askerlik hayatını geride bırakmışken, 1999'da Çeçenistan Savaşına gönüllü olarak katılma kararı aldı. Tiyatro baskını ardından daha aktif görevlere getirildi. Çatışmalarda sağ bacağını kaybetmesine rağmen protez bacakla önemli operasyonlara liderlik etti ve birçok Çeçen gerilla kampına baskın düzenledi. 2005 yılında Rusya Federasyonu kahramanı unvanıyla ödüllendirildi.⁶²⁹

Afganistan'dayken Lebed spetsnaz kuvvetlerinde Kazak kökenli Nikolay Kayrgeldi Maydonov'un (1956-2000) ile birlikte savaşmıştı. Maydonov, 1984-1987 birçok defa Afganistan hava indirme operasyonlarına katılmış ve Pencşir gibi tehlikeli bölgelerde görev yapmıştı. Toplumda 1250 sorti yapmış ve 85 yaralı askeri kurtarmıştı. 1988'de Sovyetler Birliği kahramanı nişanına layık görüldü. Bir süre Kazakistan ordusunda hizmet verdikten

⁶²⁸ Советские десантники на войне в Афганистане: вспоминает Михаил Свиридов <https://www.youtube.com/watch?v=eooOqgMLq3U&t=175s>

⁶²⁹ Анатолий Лебедь: история русского "Рембо" <https://russian7.ru/post/anatoliy-lebed-istoriya-russkogo-rem/>

sonra Rusya'ya dönen Maydonov Çeçenistan Savaşına katıldı. Buradaki kurtarma operasyonlarında General V. G. Kazantsev de dahil çok sayıda yaralı ve kuşatılmış askeri kurtardı. 29 Ocak 2000'de yaralanmasına rağmen taşıdığı askerleri sağ salim yere indirmeyi başardı ve kendisi de inişten sonra kokpitte öldü. Maydonov ölümünden sonra Rusya Fedrasyonu kahramanı nişanı verildi. Böylece hem Sovyet hem de Rusya kahramanlık nişanına sahip dört kişiden biri oldu.⁶³⁰ Yeniden sahaya çağrılan tanınmış Afganistan gazilerinden biri de Albay Vyaçeslav Boçarov'du. Boçarov Çeçen savaşında yaralı askerlerin kurtarılması operasyonlarında görev aldı bir görevinde 16 yaralı askeri çatışma bölgesinden çıkarmayı başardı. Boçarov 2004 yılında Beslan'da Çeçen gerillaların öğrencileri rehin aldığı okula giren ilk komando oldu ve başından bir keskin nişancı tarafından vuruldu. Mezarı bile hazırlandığı sırada iyileşmeyi başardı. Kendisine Rusya Kahramanı Nişanı verildi.”⁶³¹

Çeçen Savaşının en ilginç yanlarından biri de geçmişte Afganistan'da Sovyet bayrağı altında omuz omuza savaşan Çeçen ve Rus askerlerin şimdi karşı karşıya gelmeleri idi.⁶³² Ancak cepheyle ilgili anlatılanlar Çeçen savaşı sırasında da eski dostlukların devreye girdiği anlar olduğunu göstermektedir. Örneğin 1995'te Afganistan gazisi Çeçen komutanlardan biri, Dudayev'in emrine rağmen kendisi gibi Afganistan gazisi Binbaşı Morozov ve 50 Rus esirini serbest bırakmıştı.⁶³³

⁶³⁰ Легенды армии Николай Майданов, <https://www.youtube.com/watch?v=T34lAD69lA>.

⁶³¹ Афганистан, Чечня, Беслан. Биография одного офицера, <https://ria.ru/20140214/994906504.html>

⁶³² Afganistan savaşında birkaç düzine Çeçen-İğnuş Sovyet askeri de hayatını kaybetmişti. Sanılanın aksine Çeçen Sovyet askerleri oldukça kahramanca savaşmışlar. Üç yüz kadarı devlet nişanı aldı. Sovyetler Birliği kahramanlık ödülünü alan son kişi de Afganistan gazisi Çeçen Ruslan Zaiplulaev'di. Aslında 1990'da kendisine verilmesi kararlaştırılan bu ödülü alması 2007 yılını bulmuştu böylece Zaiplulaev tarihte Sovyetler Birliği kahramanı ödülünü alan son kişi olarak tarihe geçmiştir. Çeçenistan devlet başkanı olan Cahar Dudayev'in de Afgan savaşına katıldığı ve mücahit kamplarının havadan bombalattığı bilirse de Dudayev'in hayatının bu dönemini sürekli olarak inkâr etmiştir. Bu olay biyografilerde saklansa da birlikte savaştığı silah arkadaşları Dudayev'in de operasyonlarda yer aldığını hatırlamaktadırlar.

⁶³³ "Чеченский" Афганистан (чеченцы в огненном Афгане), <http://www.checheninfo.ru/206274-chechenskij-afganistan-chechency-v-ognennom-afgane.html>

Resim 43: 2004'te Moskova'da Zafer Parkı'na Poklonnaya Hill'de dikilen dört metrelik bronz Enternasyonal Savaşçı heykeli Rusya'nın dış politikasında yaşanacak değişime işaret etmekteydi.

Savaştan sonra çok sayıda eski Sovyet vatandaşı çalışmak, eski arkadaşlarını bulmak ya da sadece kendi geçmişiyle yüzleşmek için Afganistan'a geri döndü. 25 yıl sonra eski düşmanlarla kurulan dostluklar bu gün Rus medyasının en ilgi duyduğu konular arasındadır. Eski Sovyet subaylarından Yüzbaşı Valeri Voşçevov Afganistan'dan ayrıldıktan 25 sene sonra (2013 yılında) bu ülkeye bir ziyaret yapmaya karar vermişti. Voşçevov Afganistan'dayken Salang Tüneli'nin güvenliğinden sorumluydu. Tekrar tüneli gördüğünde asfalt yolun toprağa dönüştüğünü, tünelin zaten sorunlu olan havalandırma sisteminin ve ışıklandırmasının artık

çalışmadığını görünce üzölmüştü. Voşcezov ve RIA Novosti ekibi Salang Tüneli yakınında Afganistan'da ayakta kalmış çok az Sovyet abidesinden biri olan Sergei Malygin'in (Сергей Малыгин) anıtını da ziyaret etmişlerdi. Malygin bu gün de yöredeki Afganlar tarafından saygıyla anılan, hatta mezarı bir tür yatıra dönüşmüş bir Sovyet askeridir. Malygin bir gün askeri kamyon kullanırken karşısına onlarca çocuk taşıyan freni patlamış bir okul servis aracı çıkmıştı. Çocuklarla dolu araca çarpmamak için Malygin aracını uçuruma sürmüş ve hayatını kaybetmişti. Köylüler bu fedakârlığı unutmamışlar ve Malygin'in anısına yapılan anıtı, Mücahitlerin ve Taliban'ın baskısına rağmen korumuşlardı. Sonradan anıta çeşmede eklenmiş ve burası şoförlerin ziyaret ettiği bir tür dinlenme alanına dönüşmüştü.⁶³⁴

Resim 44: Sergei Malygin'in bugün kutsal bir mekân olarak görölen anıtı bakım sırasında.

Valeri Voşcezov savaş zamanı kendi bölgesindeki mücahitlerin lideri olan ve yalnızca isim olarak bildiği Sufi Payanda ile de görüşmek istemişti.

⁶³⁴Афганцы почитают и охраняют памятник советскому солдату, спасшему автобус с детьми, <https://www.ampravda.ru/2013/11/02/040082.html>.

Artık 80 yaşına gelmiş Payanda ile de görüşmüşlerdi. Voşçezov, Payanda'ya keşke 30 yıl önce de karşılaşabilseydik" dediğinde Payanda gülerek "iyi ki karşılaşmamışız şimdi ikimiz de hayatta olmazdık cevabını vermişti. Payanda o zamanlarda 1500 silahlı mücahide komuta etmekteydi. Şimdi ise yoksul görünümlü bir evde yaşıyordu. RIA Novosti muhabirine "Biz savaşıırken başkaları zengin oldu" diyerek komşularını şikâyet etmekteydi. Payanda halen Ruslara kızgındı. *"Tabii ki Rusları sevmiyorduk - çünkü bize saldırdınız, kendi kültürünüz dayattınız. Ayrıca ateistsiniz,"* diyordu. Arkasından *"Ama Şoraviler cesur savaşçılardı. Cesaretlerine saygı duyardık"* diye de eklemekteydi.⁶³⁵ Payanda özellikle Voşçenov hakkında olumlu düşünceleri olduğunu da belirtmekteydi. *"Biz komutan Valeri'yi saygın bir düşman olarak hatırlıyoruz. Kadınlara ve çocuklara ateş ettirmeyen evlerin haremine askerleri asla sokmayan bir düşman olarak....Ancak çoğu Şoravi böyle değildi"* demişti.⁶³⁶ Yaşlı mücahit sözlerini *"Bana o zaman oturup böyle çay içeceğimizi söyleselerdi, inanmazdım. Allah ne isterse o olur. Siyasette ebedi arkadaş ya da düşman yoktur"* diye tamamlamış ve namaz için yanlarından ayrılmıştı. Payanda oradan ayrıldıktan köyün gençleri Voşçenov'un hararetli bir şekilde etrafını sarmışlardı. Rus gazeteciler önce telaşlanmışlar ve eski defterler yüzünden bir tartışma çıktığını sanmışlardı. Ama gençler yine gelecekseniz bize mutlaka futbol topu getirin burada bulamıyoruz demekteydiler.

Futbol düşmanlıkların sona ermesinde gerçekten de etkiliydi. Bu konudaki en ilginç bir örnek 18 Nisan 2013'te Kabil'de eski Enternasyonalist askerlerle düşmanları mücahitler arasında düzenlenen dostluk maçıydı. Girişim hem Rusya Federasyonu hem de Afganistan Ulusal Meclisi tarafından desteklendi. Daha sonra, Afganistan Olimpiyat Komitesi maç için FIFA'dan resmi izin de alındı. Şoravi Spor ile Afganların maçını coşkulu

⁶³⁵ Ahmed Şah Mesud da bir röportajında Rus askerlerinin cesur düşmanlar olarak gördüklerini belirtmişti. Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно секретно» М. Маркелову в 1997 году, <https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s>

⁶³⁶ 25 лет спустя ветеран-"афганец" подружился с бывшими врагами, <https://ria.ru/20130515/937398161.html?in=t>

bir kalabalık heyecanla izlemişti.⁶³⁷ Son yıllarda Afganistan'a dönen askerlerden biri de Viktor Ryzhov'du. Ryzhov 345. Hava İndirme (Paraşütçü) Tugay 6. Bölük'ten kaybettiği sekiz arkadaşının adına bir anıt yaptırmak istemişti. Önce yerel makamlar bu teklifi kabul etmemiş sonra Ryzhov onları ikna etmeyi başarmıştı. Anıtı yaptırırken köylüler ona çimento, katır ve gerekli malzemeleri sağlamışlardı. Bu olay düşmanlıkların artık unutulmaya başlandığının küçük örneklerinden biriydi.⁶³⁸ Afgan halkı ve eski mücahitlerin çoğu kin tutmuyorlardı ve eski düşmanlıkları sürdürmek konusunda isteksizdiler. Albay Boçarov da röportajında okul arkadaşı ve savaş yoldaşı Aleksey Posokhov yıllar sonra Afganistan'a gittiğini ve hiç kimseden kötü bir tavır görmediğini söylüyordu. Eski bir mücahit ona yaralarını göstermiş ve gülerek "Bak bunlar Şoravilerden kalma" demişti.⁶³⁹ 1987-88 yılları arasında helikopter pilotu olarak görev yapan Yüzbaşı Yuri Kuzneçov da Sovyetler dağıldıktan sonra bir özel şirkette çalışmaya başlamış ve 12 kez Afganistan'a helikopterle iş insanlarını götürüp getirmişti. Kuzneçov bir röportajda iş insanlarının kendisini özellikle tercih ettiklerini zira Afganistan'daki en kestirme yolları kendisinin bildiğini söylemekteydi. Eski mücahitlerin çoğu şimdi iş ortağı olmuştu.⁶⁴⁰

Aslında Afganistan'da Sovyet askerlerine/Ruslara dönük imajı bir nebze değiştiren olgu Amerikalıların geliyordu. Sovyet ordusu içinde sonuçta Müslüman halka kaynaşabilen unsurlar her zaman mevcuttu. Ancak Amerikalıların zaten yerel halkla temas kurma gayreti içinde değildiler. Mücahitler çoğu durumda Sovyet askerleriyle göğüs göğüse çarpışma şansı elde edebilmişlerdi. Ancak Amerikalılar yüksek teknolojinin arkasında savaşıyor görünmez askerlerdi. Braithwaite, Afganlarla konuşarak derlediği yorumları şu şekilde özetliyordu. *Ruslar Amerikalılar gibi soğuk/uzak*

⁶³⁷ Футбол под автоматами. Ветераны Афганистана обыграли бывших моджахедов, <https://ria.ru/20130418/933332410.html?in=t>

⁶³⁸ Откуда в горах Афганистана взялась табличка с русскими именами, <https://ria.ru/20130422/933956855.html?in=t>

⁶³⁹ Афганистан, Чечня, Беслан. Биография одного офицера, <https://ria.ru/20140214/994906504.html>

⁶⁴⁰ Ангелы-хранители Ограниченного контингента, <https://www.youtube.com/watch?v=pEV7xOBOy7Y&t=41s>

(stand-offish) değillerdi, Amerikalılar gibi büyük duvarların arkasında saklanmıyorlardı. Savaş dışında da faal olmaya çalışıyorlardı. Büyük endüstriyel kompleksler kurdular. Yanlış bir ülkede yanlış bir programa sahip olsalar da her zaman bir faaliyet içindeydiler. Amerikalılar ise güvenlik dışında ülkedeki alt yapısal sorunlarla hiçbir şekilde ilgili değillerdi.⁶⁴¹ Herathlı Mücahit liderlerden Şir Ahmad Maladani de “Ruslar cesur ve kuvvetli savaşçılardı. Onlar adam adama dövüşürdü silahlarını sadece düşmanlarına yöneltirlerdi, fakat Amerikalılar açıkça savaşmaktan kaçınıyorlar ve sadece yukarıdan bombalamayı biliyorlar” demekteydi.⁶⁴²

⁶⁴¹Braithwaite, age, s.335.

⁶⁴² Braithwaite, age, s.335.

İKİNCİ BÖLÜM

TANIKLIKLAR

Prof. Dr. Abul Hekim Şerii Cuzcani'ye Mülakat

Resim 45: Şeri Cüzcani

Şerii Cuzcani 1935'te Özbek bir ailenin oğlu olarak Şibirgan'da dünyaya geldi. Kabil Üniversitesinde İlahiyat Fakültesini bitirdi. Sonradan gazetecilik eğitimi aldı. 1963'te Sovyetler Birliği'ne giderek eğitimini ilerletti.

Afganistan'a döndüğünde Kabil Radyosunda çalışmaya başladı. ADHP'nin kuruluş kongresine katıldı ve yedek Merkez Komite üyesi olarak atandı. 1965 ve 1969 seçimlerinde ADHP'den milletvekili adayı oldu ama seçilemedi. Nisan Devriminden sonra Adalet Bakanı oldu. Bakanlığı sırasında Özbek-Türkmen toplulukların sorunlarıyla ilgili çalışmalara destek verdi. Karmal döneminde (1980) hapse atıldı ve Emin'in 13 bakanıyla birlikte idam cezasına çarptırıldı. Ancak daha sonra idam cezası 20 yıllık hapse çevrildi. Dr. Necibullah'ın affıyla (1987) serbest kaldı. 1987 yılında Baş Yargıcın (kâdî'l-kudât) Birinci Yardımcısı olarak atandı. 1992 yılında Kabil mücahitlerin eline geçince kısa bir süre saklandıktan sonra Tacikistan üzerinden Taşkent'e gitti. Cuzcani, Taşkent'te kaldığı süre boyunca, Taşkent İslam Üniversitesi'nde İslam Hukuku dersleri verdi. Bu üniversitede hukuk alanında doktorasını alan Cuzcani, Profesör unvanıyla emekli olana kadar aynı üniversitede ders vermeye devam etti. Şair ve yazar olan Cuzcani, şu an ailesiyle birlikte İsveç'te yaşamaktadır.

-Sayın Cuzcani öncelikle bu mülakatı kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Siz ADHP'nin kurucularından birisiydiniz. O dönemde Afganistan'ın en etkin siyasi isimlerinden biriydiniz. Bize ADHP'nin kuruluş sürecini anlatabilir misiniz?

-Şerii Cuzcani,1964'te Nizameddin Tehzib ve Abdülvahab Safi ilebirlikte, Nur Muhammed Taraki'nin Karte-yi Çahar'deki (4. Nahiye) evinde ziyaret etmiştik. Üçümüz de İlahiyat fakültesinden mezun olmuştuk. Taraki'yidaha önce görmemiştim ama onun bilge ve aydın bir insan olduğunu, zamanımızın ilerici fikirlerini çok iyi bildiğini, VeyşZelmiyan hareketinin en önde gelen isimlerinden biri olduğunu duymuştum. Afganistan'ın ABD'deki Büyükelçiliğinde basın sorumlusu olarak çalıştığı sırada, halkın zor yaşam koşulları ve devlet iktidarının sadece kraliyet ailesinde olması ve demokrasi adına en küçük bir gelişmenin olmamasını eleştiren bir makale yazıp New York Times'da yayınladığı için görevinden alınıp ülkeye geri çağırıldığını biliyorduk.

-Taraki sizi nasıl karşıladı, sizde nasıl bir intiba bırakmıştı?

-Ş.C.Taraki bizi hoşgörüyü karşıladı ve evinin koridorun solundaki küçük odaya yönlendirdi. Odanın içinde, nispeten uzun dikdörtgen bir

masa ile kıvrımlı yün bir koltuk takımı vardı. Oturduk. Hâl hatır sorduktan sonra Taraki bize çay ve tatlı ikram etti. Birbirimizi daha iyi tanıdığımız nispeten uzun bir sohbetten sonra o Afganistan'ın ulusal yapısı sınıflar hakkında konuşmuştu. Feodal sistemi ve işçilerin zalimce sömürülmesini onların sefaletinin ana nedeni olarak görüyordu. Taraki, genç işçi sınıfının büyümesine gelişmesi konusunda iyimserdi ve toplumun geniş çaplı yaşamındaki rolünün önemli olduğunu düşünüyordu. Sohbetimiz ilginç ve samimiydi. Oradan ayrılırken haftaya aynı gün aynı saatte aynı yerde buluşma kararı aldık. Böylece, Nur Muhammed Taraki ile haftalık görüşmemiz uzun bir süre devam etti ve sayımız giderek arttı. Babrak Karmal, Tahir Badahşi, Destgir Panjširi, Şahrullah Şahpar, Dr. Şahveli gibi isimler de sonradan bize katıldı.

Bu aydınlık çekirdek Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal, Tahir Badahşi, Mir Gulam Muhammed Gubar, Muhammed Sıddık Ruhi, Muhammed Ali Zehma, Mir Ekber Haybar ve Dr. Abdul Hadi Mahmudi'den oluşan bir yürütme komitesinden oluşmaktaydı. Onlardan dördü komite toplantısına ancak bir iki kez katılabildi. Hadi Mahmudi, kendisini hareketin temsilcisi olarak gören Babrak Karmal'a karşı çıktığı için partiden çekildi. Ruhi ve Zehma yurtdışı eğitimi için, Haybar ise polis teşkilatında çalıştığı için katılımlara devam edemediler. Ancak Haybar, yürütme komitesiyle temas halinde çalıştı ve bu toplantılarla ilişkisini gizlice sürdürdü.

-O dönemde hangi kitapları okuyordunuz, etkilendiğiniz düşünürler kimlerdi?

O zamanlar çok sınırlı sayıda teorik eser vardı ve elden ele dolaşıyordu ki bunlardan en önemlileri, *Komünist Parti Manifestosu*, Lenin'in *Seçme Eserleri*, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Tarihi*, Stalin'in kitapları, dünya ve uluslararası ilişkiler dergileri ve *Halk* gazetesi Tudeh yayınları gibi.

-Partileşme kararı nasıl alındı?

-Ş.C. Parti kurulmadan önce biz çok sayıda toplantı düzenlemiştik. Başlangıçta bunlar şehirlerde ve entelektüel merkezlerle sınırlıydı. Zamanla bazı işçi temsilcileri de toplantılara katılmaya başlamıştı. Bu toplantılarda

ülkenin hemen hemen tüm milletlerinin temsilcileri bir araya gelmekteydi. Yavaş yavaş, bu siyasi toplantıların sayısı arttı. 1964’de mecliste onaylanan yasal parti kanunu kullanılarak bir siyasi topluluk kurma arzusu ortaya çıktı. Yeni Anayasa, yasal partilerin oluşumuna izin vermekle birlikte siyasi partiler yasası oldukça sınırlı bir özgürlük alanı tanıyordu. Partilerin faaliyeti Şah’ın (Zahir Şah) onayına bağlıydı ve Zahir Şah, siyasal parti yasasını uzun süre imzalamamıştı. Sonunda izin çıkınca, partinin ilk kongresinin hazırlıklarına başlandı. Kongre’de söz konusu toplantıların temsilcileri olarak farklı gruplardan (30) kişi seçildi. Nispeten geniş olan bizim grubumuzdan Abdülvahab Safi ve ben Kongre’ye tanıtıldık. Taraki başka bir gruptan seçilmişti.

-Kuruluş Kongresi günü üzerine neler hatırlıyorsunuz?

-Ş.C.Kongre 1 Ocak 1965 günü öğleden sonra saat 2’de başladı ve kısa bir aradan sonra gece yarısına kadar devam eden kongre gece saat 2’de başarıyla sona erdi. Merhum Tahir Badahşi’nin fikriyle kongre katılımcılarının toplu fotoğrafı çekildi ki önemli siyasi olaydan çok değerli tarihi bir anı olarak kaldı. Namaz saatlerinde ara verildi ve Adem Han ikinci namazını kıldırdı. Kongre, Nur Muhammed Taraki’nin küçük bir masanın üzerine kıvrıl bir bez parçasını sermesiyle başladı. Badahşi’nin önerisi üzerine Kongre üyeleri merhum Dr. Abdurrahman Mahmudi ve demokratik hareket için hayatlarını feda eden diğer vatanseverlerin anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulundular. Daha sonra Adem Han kongre başkanı (en yaşlı olduğu için) ve ben-en genç olduğum için- başkan yardımcılığına seçildik. Tahir Badahşi de kongre sekreterliğinde oy birliğiyle seçildi. Gerçekte kongreyi Tahir Badahşi yönetiyordu ve ağırlığı olan ve saygı duyulan biriydi. Ondan sonra Kongre Üyelerinden kendilerini kısaca tanıtmaları istendi. Oturumlar düzenine göre ilk olarak Dr. Şahveli daha sonra diğerleri kendilerini tanıttı ama Taraki ve Karmal’ı Tahir Badahşi tanıttı.

-Yani kongreye katılanların hepsi o dönemde Taraki’yi tanımıyorlardı.

-Ş.C. Evet, Badahşi Taraki’yi tanıttıktan sonra onun ‘yeni hayat’ (Zindigiyi Nevin) adlı yeni basılmış kitabı hakkında bilgi verdi. Ardından Adem Han çok ilginç ama bilgilendirici ve zengin içerikli bir konuşma yaptı Kongrenin

konusunu oluşturan, yedi fıkralı bir program oluşturuldu. Ulusal bir demokrasi programının ve partinin demokratik merkezizetçiliğe ilişkin örgütsel ilkelerini ana hatlarıyla açıklandı. Durand Hattının diğer tarafında kalan Peştun ve Belucilerle kurulacak ilişkiler tartışıldı. Bu mesele hakkında yaklaşık iki saat süren ciddi ve hararetli bir tartışma yaşandı. Gulam Muhittin Zarmati partinin sınır ötesindeki milletlerin (Peştunlar ve Beluçlerin) Afganistan'la birleşmesini savunması konusunda ısrar etti; ancak Kongre üyelerinin çoğu ilke olarak onun görüşünü reddetti. Sonunda, bu tartışma merhum Şahrullah Şahpar'ın inisiyatifiyle çözüldü ve Durand Hattını tanımama kararı ile Peştun ve Beluç halklarının kendi kaderlerini tayin hakkı kabul edildi.

Söz konusu programın onaylanmasının ardından parti teşkilat ilkelerinin de onaylanmasıyla Kongre kararı temize geçilerek tüm Kongre üyeleri tarafından imzalandı. Ardından, Merkez Komitenin asıl ve yedek üyelerinin seçilmesi ve partinin isminin belirlenmesi önerildi. Kongre üyeleri, o gece doğacak olan parti için "Afganistan Demokratik Halk Cemiyeti" ismini oybirliğiyle kabul etti. Daha sonra kongre üyelerinden, merkezi komite üyeliği için kongreye katılan ve istedikleri 7 asıl üye ve 4 yedek üye olarak kabul edilen 11 kişinin ismini gizli bir şekilde kâğıda yazmalarını rica etti. Oyları ben ve Badahşi toplayıp saydık. Oylar sayıldıktan sonra merkez komitenin asli ve yedek üyeleri açıklandı. Taraki'ye 27, Karmal'a 26 ve Badahşi'ye 25 oy verilmişti.

Taraki, Karmal ve Badahşi'nin her biri kendilerine oy verdi, Zarmati, Karmal'a oy vermedi ve diğer iki kişi de Badahşi'ye oy vermediği anlaşıldı. Böylece Nur Muhammed Taraki, Kongre üyelerinin oy çokluğu ile Merkez Komitesi Genel Sekreteri seçildi. Babrak Karmal, Taraki'nin Merkez Komitesi genel sekreteri seçilmesine kızmıştı ve Taraki'nin Badahşi tarafından bazı ifadeler kullanarak tanıtılmasına memnuniyetsizliğini bildirmişti. Örneğin, üç ciltlik "Yeni Hayat" kitabının Badahşi tarafından Nur Muhammed Taraki'nin çalışması olarak tanıtılması Karmal'ın hoşuna gitmemişti. Babrak Karmal, Taraki'nin Kongre tarafından Genel Sekreter olarak seçilmesiyle ilgili olarak, bu seçimin Merkez Komitesi tarafından yapılması gerektiğini söyledi. Elbette bu konuyu toplantıda alenen açıklamamış, ancak bazı Kongre üyelerine özelden dile

getirmişti."Afganistan Demokratik Halk Partisi" nin yarı yasal ve yarı gizli koşullarda temellerini atan ilk kongre, aslında ülke tarihinde toplumumuzun ilerlemesi ve gelişmesi için atılan cesur bir adım ve büyük bir girişimdi. Ve onun varlığında, ülkenin vatanseverleri bastırılmış fikir ve ideallerinin yansımaları buldular.

-Kongre gizli mi toplanmıştı, yoksa yasal izin mi alınmıştı?

-Ş.C. Hayır gizliydi, bu nedenle, Nur Muhammed Taraki bir Kongre üyesine, Kongre sırasında bir polis baskını olduğu durumunda Kongre belgelerini odanın ortasında yanan büyük bir sobada yakması talimatını vermişti. Böylece Taraki, birkaç yoldaşını evinin etrafında gizli bir nöbet tutması için görevlendirmişti ve ona saldırı olacağını hissettikleri an kongreye haber bermelerini emretti. Ayrıca katılımcılara beklenmedik bir olay olması durumunda kongre sanki dostça bir ziyafetmiş gibi davranmaları söylendi. Tüm bu aleyhte şartlara rağmen Kongre çalışmaları başarıyla tamamlandı ve yetkisi Afganistan Demokratik Halk Partisi Merkez Komitesine devredildi. Kongre katılımcılarının sunumlarında ilginç olaylar da yaşanmıştı. Örneğin Molla İsa, kendini tekstil fabrikasından Afganistan'ın genç işçi sınıfının bir temsilcisi olarak tanıtmış ve teşkilat için 400 afgani bağışlayacağını söylemişti. Nur Ahmed Nur, milletvekili olan babasının yanında üç bin işçi çalıştığını hepsini partiye kazanabileceğini söylemişti.

-ADHP'nin kuruluşuna tepkiler nasıl oldu?

Kongrenin düzenlenmesi ve Afganistan Demokratik Halk partisi'nin kurulması haberi siyasi çevreler ve aydın halkalarına büyük bir siyasi olay olarak yansdı. İktidar çevresi ise endişelerini dile getirdi ve partiye karşı, düşmanlıktan ve komplo kurmaktan çekinmediler. Bize karşı çeşitli gerici toplantılar yaptılar. Kuruluşumuzun ilk günlerinden itibaren zehirli propagandalarına başladılar. Kongre, niceliksel olarak sınırlı olsa da, önemli bir dizi aydın kesimi temsil ediyordu ve niteliksel olarak büyük tarihsel öneme sahipti. Ülkedeki tüm kardeş ulusların bilgili temsilcileri tek bir ulusal organizasyonda birleşmelerinin yolunu açmıştı. Kongre iyi organize edilmiş bilimsel bir programın temellerini attı ve demokratik merkezîyetçiliği örgütsel ilke olarak kabul etti. Kongre, çağımızın ilerici

fikirlerinin ülke aydınları arasında tanıtılması ve yayılmasının yolunu açtı. Ve ilk kez emperyalizm, feodalizm, sınıflar ve sınıf mücadeleleri gibi siyasi terminolojiyi aydınlar arasında yaygınlaştırdı. Kongre, ülkede yaşayan milletler arasında birlik, beraberlik ve dostluğun önünü açtı, Enternasyonalist fikirler ve dünya emekçileriyle dostluğu destekledi ve Dünyadaki devrimci gelişmelerin gerçek doğasını anlamak için zemin sağlandı. Afganistan Demokratik Halk Partisinin kurulmasıyla Afganistan tarihinde ilk kez, ilerici hareketin öncüsü ideolojik ve örgütsel açıdan ortaya çıktı. Daha sonra partiye muhalif çeşitli hareketler *Şule-yi Javid*, *Afgan Milleti*, *Halkın Sesi* ve *Eşitlik* gibi diğer siyasi örgütler de kuruldu ki bu hareketlerin takipçileri hala Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin fikirlerine karşı mücadele ediyorlar.

-Kuruluş aşamasında Hafızullah Emin adına rastlayamıyoruz. Emin harekete nasıl dâhil oldu?

-Ş.C.Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin kuruluşunun ilk yılında, (1965) Amerika Birleşik Devletleri'nde okuyan Hafızullah Emin Afganistan'a geldi. Merkez Komitesi Genel Sekreteri Nur Muhammed Taraki, kendisiyle eskiden beri tanışıklığı nedeniyle parti üyeliğine aday gösterildi ve kabul edildi. Taraki'nin söylediğine göre o üniversite döneminden beri sol eğilimli olup New York'taki Afgan Öğrenci Birliği'nin başkanı olarak ilerici fikirleri teşvik etmekteydi. Hatta bu yüzden doktora tezini savunmasına izin verilmemiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sınır dışı edilmişti. Emin, 1345'te (1966) Merkez Komitesi yedek üyeliğine terfi etti ve parti bölünmesinde *Halk* grubu içinde kaldı (1967). Afganistan Meclisinin 13. döneminde Kabil'in Pağman ilçesinden milletvekili olan Emin, orduda gizlice çalışıyordu. Devamlı çabaları sayesinde önemli sayıda gencin ilgisini kendine çekmeyi başardı. Emin'in durumu baştan beri farklıydı, oduda gizli çalışmadan sorumlu olduğundan O sadece Genel Sekretere (Taraki) rapor verirdi.

-Bölünme sırasında siz nasıl tavr aldınız?

-Ş.C. Şahrullah Şahpar, Destgir Pencşiri ve ben *Perçem* fraksiyonuyla birlikte hareket ettik; ancak üç yıl sonra, anlaşmazlık ve karşılıklı

güvensizlik sonucunda onlardan da ayrıldık ve yeniden *Halk* fraksiyonuna katıldık.

-Sayın Cuzcani 1970'lerde Afganistan'ın siyasal yaşamında büyük alt üst oluşlara sahne oldu. 1973'te Davud Han cumhuriyet ilan etti. Siz bu dönemi nasıl değerlendiriyorsunuz. Perçemîlerin Davud Han'a yakın durduklarını biliyoruz. Halk grubunun Davud Han'la ilişkileri nasıldı.

-Ş.C. Serdar Muhammed Davud 1973 Temmuz ayında, bazı ilerici unsurların ve demokratik aydınlarının katılımıyla başarılı bir askeri darbe düzenlemişti. Parti (*Halk*) yönetimi, Davud Han rejimiyle ortak bir dil bulmaya çok çalıştı ama bu mümkün olmadı. Bir keresinde Hafizullah Emin partinin emri üzerine İçişleri Bakanı Feyz Muhammed ile detaylı görüşmeler yaptı, ancak sonuç alamadı. Davud'un hükümeti Afganistan Demokratik Halk partisinin fiziksel varlığına bile tahammül etmeye hiçbir şekilde istekli değildi. Bu konudaki son girişim, Nur Muhammed Taraki'nin partinin Genel Sekreteri vasfıyla Davud Han ile bir toplantı talep etmesiydi. Taraki'nin Davud'la görüşme ve partinin kurulacak bir ulusal cephede hükümete katılması konusundaki isteği kabul edilmediği gibi, hükümete karşı çıkmadan siyasi bir örgüt olarak barışçıl faaliyetlerine devam etmesine dahi izin verilmesi konusu sert tepkiyle karşılandı. Sarayın Muhafız Komutanı Zia partiden nefret ettiğini açıkça söylemişti.

-Öte yandan Perçem grubu onların Davud Han'la arası iyi değil miydi?

-Ş.C.Taraki Davud Han'ın tepkilerini *Perçemi*'lerin rekabetine bağlıyordu ancak deneyim bunun tersini gösterdi. Öyle ki baskılar arttıkça *Perçemi*'lerin kendileri de gözden düştüler.

-Davud Han'la solun karşı karşıya gelişi nasıl oldu?

-Ş.C.Davud'un İran, Pakistan ve ABD'ye bağlı Arap devletleriyle genişleyen bağları ve Sovyetler Birliği'nden uzaklaşması, sol güçlerle arasının iyi olmayacağını gösteriyordu. Hatta İran Şahının 2 milyar dolarlık yardımının, sol güçlerin, özellikle Demokratik Halk Partisi'nin faaliyetlerine son verilmesi şartına bağlı olduğu bile söylendi. İçişleri Bakanı Feyz Muhammed ve Muhafız Komutanı Zia ve bir *Halk* taraftarı Sınır Bakanı Paçagül'un Tarım Bakanı Ceylani Bahtari'nin ve benim bilgi ve

kültür bakanlığından ihraç edilmem, *Perçem*ilerin tasfiyesi, Haberleşme Bakanlığı'ndan Abdul Hamit Muhatat ve Hasan Şark gibi ilerici ama partizan olmayan entelektüellerin bile tasfiye edilmesi, sol unsurların, hatta demokratik unsurlara dahi tahammül edilmediğini göstermekteydi.

Bu dönemde biz şu kararları almıştık, parti çalışmaları büyük bir ihtiyatla yürütülecek gizli parti örgütlerini güçlendirmeye çalışılacaktı. Her türlü aleni ve ifşa edici hareketlerinden kaçınma kararı alınmıştı. Buna rağmen Davud hükümetine karşı gerici unsurlar isyan ederse, cumhuriyetçi sistem desteklenecekti, çünkü onun yerini aşırı sağ veya sol güçlerin alma tehlikesi vardı. Eğer hükümet, parti yönetimine baskı uygulamaya devam ederse bu durumda partiye bağlı askerler partinin varlığını savunmak için harekete geçeceklerdi. Nitekim sola karşı ilk saldırılar da bu dönemde başlamıştı. Tahir Badahşi'den kopan Mevlana Bahrudhin Bais (1941-1978)⁶⁴³, yoldaşlarıyla birlikte silahlı bir hareket sonucu tutuklanıp zindana atıldı. Badahşi'yi de onunla önceden ilişkisi olduğu için tutukladılar.

-ADHP'nin yeniden birleşmesi nasıl gerçekleşti?

-Ş.C. Afganistan Demokratik Halk Partisi iki fraksiyonu (*Perçem* ve *Halk*) arasındaki birlik anlaşması 12 Mayıs 1977'de 90 temsilci tarafından imzalandı. Her iki gruptan 26 kişi asıl üye ve iki kişi yedek üye olarak seçildi. Her iki grubun Merkez Komitesinin tüm üyeleri, Nur Muhammed Taraki'nin evine çağrıldı. Dayanışma ve parti birliğinin sağlanması gereğinin farkına vararak hem Halk'ın hem de *Perçem*'in genel ve tam birliği belgesi imzalandı. Bu, partinin tüm üyeleri ve destekçileri için ideal bir tarihi gündü. Daha sonra merkez ve vilayetlerde parti alanlarının birlik faaliyetleri başladı. Ben *Halk* fraksiyonu temsilcisi, Dr. Necibullah da *Perçem* fraksiyonu temsilcisi olarak Kabil'deki yeni bölgelere her iki fraksiyonun üyelerini birliğe entegre etme yetkisine sahip olduk. Her gün benim Hayırhanedeki evimde bu plan üzerinde çalışıyorduk. Daha sonra şehrin farklı bölgelerinde yeni şubelerimizin açılışını yapıyorduk. Bunlar sadece partinin sivil örgütlerindeydi, askeri örgütler bizden bağımsızlardı.

⁶⁴³Badahşanlı din otoritelerinden Necmuddin Bais'in oğlu olarak 1941 yılında Badahşan'da doğdu. Kabil İlahiyat fakültesinde öğrenci iken Tahir Badahşi ile tanışarak SAZA saflarına katılmış bir solcuydu.

Partinin askeri birliklerinden sorumlu olan Merkez Komite'nin üç üyesi, Taraki'nin emriyle teşkilatlarını yeniden Emin'e devretmişlerdi. *Perçem* fraksiyonunun nispeten aleni olan askeri bölümüyle birleşme ertelendi. Bu bilgi eksikliği 24 Nisan gecesı Kabil Balahisar'da *Perçem* ve *Halk* arasında istenmeyen bir çarpışmaya neden olmuştu.

-Birleşme sonrasında olayların gelişimini hızlandıran Mir Ekber Haybar suikastı yaşanmıştı. Bu suikastın arakasındaki sır perdesi bugün de devam ediyor, siz Haybar suikastı hakkında ne düşünüyorsunuz? Haybar'ın öldürölmesi sırasında yaşananlar üzerine neler anımsıyorsunuz?

-Ş.C.Parti birliğinin duyurulmasının üzerinden çok geçmeden partinin eski liderlerinden Mir Ekber Haybar gündüz vakti hükümet matbaasının yakınındaki bir sokakta bilinmeyen motosikletli unsurlar tarafından öldürölldü (17 Nisan 1978). Cesedi polis tarafından Ali Abad Hastanesine götürölldü. Gece yarısı Nur Muhammed Taraki'nin evinde toplanan Merkez Komite genel kurulu, Haybar'ın cenaze ve defin merasimi planlama komisyonu belirlenmesiyle cenazenin ertesi sabah hastaneden kaldırılmasına, kalabalık bir katılımıla Makroriyan'daki evine nakledilmesine karar verildi. Ancak hükümet yetkilileri, cesedi bizden önce eve taşımışlardı. Mir Ekber Haybar'ın ölümü, cenaze ve defin yeri Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal tarafından radyoda duyuruldu. Partinin her iki tarafının birliğini gösteren bu duyuru, tüm Afganistan halkını bu suikasttan haberdar etti. Onun ertesi günü (18 Nisan) 1978 yılında şehit Mir Ekber evinin etrafında parti safları ve büyük bir parti destekçisi toplanarak ona veda etmeyi bekliyordu. Veda töreni ve şehidin tabutuna çiçek serilmesinin ardından insanlar cenazenin arkasından hareket etti. Parti yönetiminin tarafından birinci safların organize etme görevi bana ve Dr. Necibullah'a son safların organize görevi ise BarıkŞefii ve Haşim Mansuri'yeverilmişti.

Muhtemelen Afganistan tarihinde daha önce benzeri görölmemiş cenazeye katılan On bini aşkın kadın ve erkek bu hak ve adalet yolu şehidinin tabutunun arkasından hareket etti. Hükümet bütün istihbarat araçlarını seferber etmişti. Polis departmalarında çalışan Almanlar da dâhil olmak üzere sayısız fotoğrafçı ve kameraman fotoğraf ve film çekmekle

meşguldü. Halkın safları sokağa sığmıyordu. Caddelerden geçerken kafeler müziği kapatıyordu. Ve esnaf bu olaya üzüntülerini göstermek için dükkânlarının önüne çıktılar ve yoldan geçen arabalar oldukları yerde durdu. Katılımcılar Makroriyan köprüsünden hareket edip Amerikan büyükelçiliğinden, radyo Afganistan, Aryana oteli, Peştunistan kavşağı ve Mayvend yolundan geçerek Bala Hisar'a vardılar. Mir Ekber Haybar'ın cenazesi Nur Muhammed Taraki'nin ve Babrak Karmal'ın konuşmalarının ardından büyük bir saygıyla toprağa verildi.

Defin merasiminden sonra yönetim üyeleri ve bazı üst düzey parti kadroları 4. veya 3. Nahiyedeki yoldaşlardan birinin evinde, cinayeti ve benzeri görülmemiş cenazeyi değerlendirmek için toplandılar. Karmal, hükümetin yasal işlem başlatabileceği sonucuna varmıştı. Yaklaşık bir hafta sonra Davud hükümeti, yasal işlem adı altında, 27 Nisan ayaklanmasına ve cumhuriyetin düşmesine yol açan pervasız bir eylemde bulundu.

-Cenazaden sonra neler oldu?

-Ş.C. Merhum Mir Ekber Haybar'ın görkemli cenaze töreninin ardından, Babrak Karmal Merkez Komite'nin değerlendirme toplantısında yaptığı konuşmada, hükümetin bu törenle ilgili yasal işlem yapmak istediğini duyduğunu söyledi. Bu bilgi doğrudu. Birkaç gün sonra, 25 Nisan akşamı parti yönetim üyeleri tutuklanmaya başlandı.

-Siz bu esnada ne yapıyordunuz?

Hayırhane'deki evimin avlusundaydım. Akşam saat 7 veya 8 gibi evimizin yakınında duran birkaç arabanın sesini duyduk. Komşuların "polis! polis!" diye bağırdıklarını duydum. Ondan sonra kapı çaldı. Kapıyı açtığımda silahlı bir polis içeri girdi ve "Elini kaldır ve kim olduğunu söyle" dedi. "Abdul Hekim Şerii Cuzcani" dedim. Yasaya göre gözaltına alındınız dedi ve polis elimi kelepçeledi. Ailem panikledi. Bir yeğenim bize misafire gelmişti. Küçük kızım Pervin ağlıyordu. Polis memuru evimizi aramaya başladı. Kitaplarım yatak odasında bir duvar dolabının içindeydi, herkesi dışarı çıkarttı ve kitaplarımın çoğu Arapça ve Türkçe olduğu için kitapların ilk sayfalarına konu özetini yazın ve imzalayın dedi. Ancak, parti belgelerinin ve önemli kitapların olduğu dolabın alt kısmını fark etmediler. Arama gece yarısına kadar sürdü. Kitap imzaları bitti. Polis memuru

kitapların hepsini araçlara taşıdı. Memur bana “bu kadar kitabı nereden aldınız diye” sordu. Bunlar “benim hayatımın özeti” diye cevapladım.

O sırada 12. sınıf öğrencisi olan ve arkadaşlarıyla parti toplantısında olan büyük oğlum Hümayun eve geldi. Polisin emri üzerine onun ellerine de kelepçe taktılar. Annesinin çığlık ve feryadı üzerine savcının emriyle kelepçe geri çıkarıldı elinden. Hümayun bu durum karşısında şaşkınlı ama moralini yüksek tutmaya çalışıyordu. Onu teselli ettim ve dedim ki: “Biz Herhangi bir suç işlemedik, Belki yakında döneriz. Eğer dönemezsem ailenin reisi sensin ve ailene karşı sorumluluğunu hakkıyla yerine getireceğine eminim. Ben sana ve ailemize kitaplarımdan başka bir şey miras bırakmamıştım ama görüyorsun ki onları da götürüyorlar”

Polisler beni Kabil Emniyeti'ne götürdüler. Bir ara komiser gitti ve ikinci memur gelip yanıma oturdu ve dedi ki: “Benim adım Muhammed Veli, Lugar'danım, beni bağışlayın siz bu kelepçeleri haketmediniz, bunlar hainlerin eline vurulmalı ama ne yazık ki biz de emir kuluyuz. “Sizin gibi vatanseverlerin polis teşkilatında olması sevindirici” dedim. O beni muayene için doktora götürdü ancak bir şikâyetim yoktu. Daha sonra polis arabasıyla il gözaltı merkezinin kapısına götürüldüm. Muhammed Veli bir iş için aşağıya indi yerine genç bir subay oturdu ve adımı sordu. Ardından Gurbend'li olduğunu ve istediğim bir şey olup olmadığını sordu. Teşekkür ettim ve yoldaşlarımızdan kimlerin tutuklandığını sordum. “Babrak Karmal'ı getirdiler bütün yönetim üyelerinin peşindeler, her şehre araba gönderdiler” diye cevap verdi, teşekkür ettim. Ardından Muhammed Veli Han geldi ve beni hapishane komutanına teslim etti. O da Beni yedi numaralı odaya götürdü ve siz burada kalacaksınız dedi.

-Sonra gözaltından nasıl kurtuldunuz?

-Ş.C.Öğle saatlerindeydi, birkaç silah sesi duyuldu. “Hayırdır inşallah” dedim. “Televizyon kulesinin etrafına taş atıyorlar” dediler. Arasına silah sesi geliyordu. O sırada sorumlu memur gitti yerine orta boylu zayıf biri memur geldi. Terbiyeli biriydi, Kabil Çehardehi'den olduğunu ve Mir Ekber Haybar'ın arkadaşı olduğunu söyledi. Dışarıda neler döndüğünü sordum. “Bilmiyorum, Abdul Vekil Han minaresinin çevresinden şehir merkezi ve Sarayın etrafına kadar tanklarla dolu, herkes olduğu yerde duruyor ve

hicbir şey söylemiyor” dedi. Kimin olabileceğini sordum yine bilmediğini söyledi. “Acaba Serdar Gulam Hayder’ın mı” diye sordum, “hayır” dedi. “Belki İhvanı”⁶⁴⁴lerindir” dedim. “İhvanı’ler bu kadar tankı nerden bulacak” dedi. Parti yoldaşları olabileceğini düşündüm. Sohbetimiz uzun sürdü. Tankların gürültüleri çoğalmaya başladı. Aniden hapisane duvarının arkasında bir tank durdu. Tankın dehşetli gürültüsü her yeri salladı. Ardından makineli tüfek sesleri yükseldi. Duvarın kenarına geçtim. Polisler paltolarını katlayıp polis şapkalarıyla birlikte o tarafa bu tarafa koşturuyorlardı. Pencşirli subaya “Bunlar da kim, benim arkadaşlarım mı” diye sordum. “Senin arkadaşların olduğunu nereden çıkarıyorsun” dedi. Odanın kapısı açıldı ve polislerin hepsi gitmişti. Belediyeye bakan bir deliğin olduğu terkedilmiş bir koridordan dışarıya bakmak istedim ama olmadı. Tankla duvarı yıkıp belediyeye girdiklerini zannettim. Birisi “arkadaşlar dağılın ateş edecekler”! diye bağırdı. O zaman partiye bağlı askerlerin ayaklandığına emin oldum. Tam ben dışarı çıkacakken elinde kalaşinkof ve demir miğfer olan bir asker koridordan içeri girdi ve ciddi bir sesle “Kimsiniz” diye sordu. Şerii Cuzcani diye cevapladım. “Taraki nerede”? Diye sordu. Bu odalardan birindedir dedim. O asker Seyit Rahim’di ve becerikli askeri kadrolardan biriydi.

Bütün tutuklu yoldaşlar (Taraki, Karmal, Dr. Şahveli, Emin, Pencşiri ve ben) odalarından çıkarıldık. Karmal, öfkeyle Mustafa’ya sordu “Tankları çıkarmanıza kim izin verdi? Öfkeli askerler kalaşinkoflarını gösterdi. Emin, ben bunu parti yönetimi kararına dayanarak yaptım dedi. Taraki, Karmal’i sakinleştirmeye çalıştı ve “Olan oldu artık gelişmeleri kendi haline bırakalım” dedi. Ellerimizden kelepçeleri çıkardılar. Bir gurup askeri duvara yasladılar. Ben, “Bu askerlerin bir suçu yok bize kötü davranmadılar” dedim. Gül Ahmet’in Mir Ekber Haybar’ın yakın dostu olduğunu söyledim. Taraki “Doğru söylüyor bir suçları yoksa derhal serbest bırakın” dedi ve hepsi serbest bırakıldı.

-Sayın Cuzcani Nisan İhtilalini askeri bir darbe olarak tanımlayanlar da var. Bu konuda ne söylemek istersiniz? Siz bir askeri idareden yana mıydınız?

⁶⁴⁴ Müslüman Kardeşler kastediliyor.

-Ş.C. Hayır tam aksine yönetimin bir an önce sivillere devrine çalıştık. Hafızullah Emin darbenin askeri liderleriyle temas halindeydi ancak ihbar araçları düzgün çalışmıyor ve onun endişesine sebep oluyordu. 15. Alayın merkezinden çıktığı ve şehre doğru yola koyulduğu söyleniyordu. Durum tam belli olmadığı için bu konuda spekülasyonlar yapılıyordu. Ancak çok sayıda askeri birlik başkentte gelmekteydi. Emin de bu güçlerin şehre girmesini istemiyordu. Ben ve samimi olduğum Babrak Karmal koridorda yürüyorduk. O askeri liderlerle irtibat kuramadığı için çok endişeli, üzgün ve şaşkıındı. Karmal “düşüncesizce ve maceralı bir eylem gerçekleşmiş ve sonu nereye varacak acaba” diyordu. Ben ise “Karmal dostum, bu eylem bize ve size Davud Han tarafından empoze edildi. Tutuklanmamızın duyurusu ve bize davranış şeklinden, bize de Mayvendval⁶⁴⁵ ve müttefiklerinin kaderini yaşatmak istediği apaçık belliydi oysa biz barışçıl bir şekilde Davud’un rejiminide destekleyerek partimizin siyasi hayatına devam etmek istemiştik, artık iş işten geçtiğine göre ne yapmamız icab eder”?dedim.

Karmal şöyle bir düşündü ve “Vezir Ekber Han’daki terk edilmiş evlerden birinde toplanalım” diye cevap verdi. “Sevgili dostum, artık ok yaydan çıkmıştır, bizim bu saatten sonra direnme ve zafer kazanmaktan başka çaremiz yok, burada böyle oturmamız, koşulsuz devlete teslim olmamız, yönetimin ise yüzlerce parti kadrosunun ortadan kaldırması anlamına gelir” dedim. O sırada, bir subay ve birkaç silahlı asker, elleri bağlı birkaç subay ile koridora geldi. Karmal, bunları nereye götürüyorsunuz? Onlar parti üyeleri mi? Dedi. Subay, bunlar devrime karşı isyan ettiler onları büyük stüdyoya götüreceğiz dedi. O zamana kadar, iletişim cihazları ayarlanmış ve ihtilalci birliklerle irtibat sağlanmıştı. Emin 15. Alayın önünün kesilmesini ve havadan ateş edilmemesini emretti Tüm hava ve kara kuvvetlerine kamu güvenliği ve bütün yabancı ülkelerin elçiliklerinin güvenliğinin sağlanması ayrı ayrı emredildi.

-Hapisten çıktıktan sonra ne yaptınız?

⁶⁴⁵ 1973’te Davud Han döneminde hapisanede ölen eski Başbakan Muhammed Haşim Mayvendval kastediliyor.

-Ş.C. Yeni yönetimin tavsiyesi üzerine radyonun denetimi bu alanda deneyimimiz olduğundan bana ve Süleyman Layık'a verildi. Layık stüdyonun içindeki 2. katta ve ben 1. katta yayın kontrolünü elimize aldık. Bizimle daha önceden tanışan ve mesai geçmişi olan çalışanlar bize her konuda yardımcı oluyorlardı. Programlar ve şarkıları değiştirdik, bazen marşlar bazende vatan hakkındaki şarkıları yayınlıyorduk. Ülkenin farklı dillerinde şarkılar yayınlanması ve devrimin meşruiyetiyle ilgili sloganların yayınlanması gibi işler benim sorumluluğumdaydı. Gece saat 12'de radyo yayınlarını Davud'un milli marşı yerine vatansever şarkılarla sonlandırdık.

-İhtilalin başarılı olacağından emin miydiniz?

Ş.C. Hayır kimse bundan emin olamazdı. Askerlerin Davud Han'dan yana mı yoksa bizden yana mı olacakları bilinmiyordu. Gece hepimiz Hava Komuta Merkezine götürüldük. Afganistan Radyosundan merkeze kadar, tuhaf ve ironik bir disiplin hâkim idi. Orada Abdulkadir'in karargâhında olan geniş bir odada oturduk. O yetenekli ve otoriter bir komutan olarak hava harekâtlarını ve savaş uçaklarının uçuşlarını yönetiyordu. Biz pilotların seslerini de duyuyorduk. Onlardan biri, Karga Kült'ünden hareket eden altı ağır tank, Çimtala ovasını geçiyor" diye haber vermişti. Kadir Han derhal onların ilerlemesinin durdurulmasını ve geri döndürülmelerini emretti. Tankçılar Bagram havaalanına varıp ihtilali engellemek istiyorlardı. Daha sonra polis görevin tamamlandığı haberini verdi. O sırada bize içecek kola getirdiler. Kadir Han Taraki'ye, "Davud şu an direniyor biz taktik roketler atarak ona direnme mecalı vermeyeceğiz, yarın Kandahar havalimanından ağır tanklarımız gelecek, eğer teslim olmazlarsa biz ne yapacağımızı biliriz, şimdi sizlerden ricam burayı terkedin ve Çınar mahallesine gidin orası daha güvenli" dedi. Çınar mahallesine gittik ve duvarları desenlerle dolu bir odaya yerleştik. Komutan ve pilotların iletişimi ve organizasyonu bu odadan yapılıyordu. Hepimiz masanın etrafında oturup sloganlar yazdık. Sabah 6'dan sonra Taraki, ben ve Layık'a, gidip radyo yayınlarına uygun saatte başlamamızı emretti. Bizde gidip işimize koyulduk. Saat 8 veya 9 gibi Karmal, Emin, Dr. Şahveli ve diğer arkadaşlar radyo merkezine geldi.

-Dünya sizin başarınıza nasıl bir tepki vermişti?

-Ş.C.27 Nisan ayaklanması, yeni müttefiklerini kaybettikleri için başta İran ve Pakistan olmak üzere bölge hükümetleri için bir endişe kaynağıydı ve Sovyet hükümeti için beklenmedik bir olaydı. Çünkü bu eylem, *Perçem* yönetiminin haberi olmaksızın, birleşmeden önce parti yönetiminin iznine göre, Emin ve önde gelen askeri kadroların teşebbüsüyle gerçekleştirilmişti.

-Tam da bu soruyu soracaktım. 27 Nisan Batı basınında Sovyet komplosu olarak nitelendirilmişti. Siz bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

-Ş.C.Bazı insanların ve medyanın bu cesur hareketi Sovyet emirlerine ve desteğine atfetmeleri tamamen yanlış ve asılsızdır. Çünkü Emin ve *Halk* askerlerinin Sovyetlerle hiçbir ilişkisi yoktu. Taraki'nin daha sonra halka yaptığı konuşmasında "Mayıs devriminde bir dolar, bir ruble ve bir kaldar (Pakistan para birimi) bile tüketilmedi" ifadesi kesinlikle doğrudur. Öte yandan CENTO bizim hareketimize cephe almıştı. 27 Nisan'ın ertesi günü Sovyetler Birliği Büyük Elçisi Alexander Puzanov, parti yönetimine müracaat edip demişti ki: "Eğer biran önce hükümetin kurulduğunu ilan etmezseniz CENTO'nun size saldırma ihtimali var" demişti. Öğle saatlerinde ben ve Layık'ı yönetim merkezine çağırdılar.

-Hükümetin kurulması derken sanırım yönetimin askerlerden sivillere devredilmesi mi kast ediliyordu?

-Ş.C.Evet 27 Nisan'ın hemen ertesi günü Nurullah Talikani⁶⁴⁶(1939-2009) de aralarında olduğu farklı siyasi gruplara dâhil askerlerin General Abdulkadir'den iktidarı partiye teslim etmemelerini ve onların desteğiyle partiden bağımsız kendi hükümetlerini kurmalarını istedikleri öğrenilmişti. Ancak General Abdulkadir bunu kabul etmemiş görünüyordu. Parti yönetimi ofisine vardığımızda Taraki konuşmakla meşguldü ve 'Nasıl ki bir oğul babasının emrettiği gibi pazara gidip onun istediği şeyleri alıp elinde teslim etmekle yükümlü, biz de sizden istiyoruz ki iktidarı kayıtsız şartsız partiye teslim edin" diyordu. Aksi takdirde ancak parti katılımı olmadan kendi hükümetinizi kurabilirsiniz demektedir. Bu

⁶⁴⁶Tahar Özbeklerinden olan Talikani, 27 Nisan İhtilalinde görev almış, Tahir Badahşi'ya yakın askerlerden biriydi. Daha sonra siyasete aktif katılım sağlayan Talikani, aynı zamanda araştırmacı kimliğiyle birçok eser bırakmıştır.

söz, General Abdulkadir'in Devrimci Askeri Komite'yi koruma planına cevaben söylenmişti. Ancak komitenin diğer üyeleri bu fikre şiddetle karşı çıktılar. Son olarak 27 Nisan devrimi zaferinden sonra Merkez Komitenin kararına göre, Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti Devrim Konseyi'nin kurulduğu, Askeri komitenin feshedilip Devrim Konseyi ile birleştirildiğine dair kararname metni okundu ve oybirliğiyle kabul edildi.

Bu kararın ardından Merkez Komite genel sekreteri Nur Muhammed Taraki, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti Devrim Konseyi Başkanı, Babrak Karmal da Devrim Konseyi Başkan Yardımcılığına atandı. Mevcut Anayasa askıya alınarak, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun yetkileri Devrimci Konsey Başkanına devredildi. Bu kararların radyodan duyurulması için ben görevlendirildim. O gece veya ertesi gün Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı, Afganistan Demokratik Cumhuriyetini resmiyete tanıyacaklarını duyurdu.

Gece yarısı Radyoda işim bitince askeri araçlarla Hayırhanedeki evime üstümü değiştirmeye geldim. Ertesi sabah yönetim emriyle bütün yönetim üyeleri başkanlık sarayında toplandık. 29 Nisan önemli tarihi bir gündü. Hükümetin ana organı yani Bakanlar Kurulu'nun kurulması gerekiyordu. Toplantı Cumhurbaşkanlığı Bahçesi'nin ortasındaki tek katlı bir konağın büyük salonunda yapıldı. Toplantıya merkez komitenin asıl ve yedek üyeleri ve feshedilmiş devrimci askeri komite üyeleri de dâhil olmak üzere devrim konseyinin tüm üyeleri katılmıştı. Devrim konseyi başkanı Nur Muhammed Taraki toplanmamıza sebep olan 27 Nisan Devrimi hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra: "Partimizi, halkı ve vatanı canı pahasına koruyan cesurca mücadele eden, yüzlerce yıllık iktidarı serdarlar ailelerinin elinden alıp halka teslim eden kahraman askeri üyelerimiz her türlü takdir ve övgüyü hak ediyorlar. Onlar şüphesiz sonsuz güvenimizi kazandılar. Bu nedenle, Aslam Vatanjar ve General Abdulkadir Afganistan Demokratik Halk partisinin merkez komitesinin asil üyeliğine kabul edilmesini tavsiye ederim" dedi. Abdul Kuddus Gurbendi, Barık Şefii ve *Perçem* cenahından Süleyman Layık de dâhil olmak üzere *Halk Partisi* Merkez Komitesi'nin tüm üyeleri öneriyi kayıtsız şartsız onayladı. Ancak Babrak Karmal, Kiştmand, Nur Ahmed Nur ve Anahita Ratibzad, öneriyeye şiddetle karşı çıktılar ve bunun partinin örgütsel ilkelerine ve doğal

gelişimine aykırı buldular ve onların partinin zayıflamasına sebep olacak yönetime değil belki madalya ve ünvanlarla ödüllendirilmeleri gerektiğini söylediler. Bu konu üzerine münakaşalar başladı. Taraki ve Emin ise askerlerin partiye alınmasını şiddetle desteklediler ancak Karmal azınlıkta olmasına rağmen bu teklifi kabul etmeye asla hazır değildi. Öğle yemeğinden sonra, siyasi büro üyeleri kapısı kapalı bir odada birkaç saat çalışmaya devam etti. Çalışma esnasında Babrak Karmal hava almaya dışarı çıktı ancak güvenlik görevlileri dışarı çıkmasına engel oldu. Askerler ona “sizin güvenliğinizi sağlamamız için kimsenin dışarı çıkmasına izin vermememiz emredildi” dediler.

-Sayın Cuzcani sizin basın yayın geçmişiniz vardı. Adalet Bakanlığını neden size teklif ettiler?

-Ş.C. Şöyle oldu. Destgir Pencşiri yanıma geldi ve “Bakanlar Kurulu kurulmak üzere olduğunu ve bana da Adalet Bakanlığı ve Başsavcılık önerildiğini söyledi. Ben de ona “Pencşiri dostum, ben Adalet Bakanlığını nasıl idare edeyim, bu konuda bir tecrübem yok dolayısıyla bu teklifi kabul edemem” dedim. Pencşiri “Peki ya o zaman hangi bakanlığı istiyorsun?” diye sordu. Fikrimi sorarsan Bilgi ve Kültür Bakanlığını isterim dedim. Pencşiri, “O bakanlığa Barık Şefi’yi atadılar’ dedi” “O zaman beni Afganistan Radyo Televizyon Başkanı olarak atayın çok da güzel olur” dedim. Pencşiri gitti ve birkaç dakika sonra geri geldi ve arkadaşlar “Başka hukuk bilenimiz yok bu teklifi kabul etmen gerektiğini söylüyorlar” dedi. Nizameddin Tehzib var onu atayın dedim. ‘O, Hudut ve Kabileler bakanlığına atandı’ dedi. Ardından, “Radyo başkanlığını ne yapacaksın, burada politika yapıcısı olacaksın ve bu siyasi büronun bir kararıdır’ dedi. Parti kararıysa mecbur kabul edeceğiz dedim. Bir süre sonra siyasi büro üyeleri oradan memnuniyetle ayrıldı ve Plenum’un anlaşmasının ardından Merkez Komitesi, Hafızullah Emin’in Siyasi Büro üyesi, Aslam Vatanjar ve General Abdulkadir’in Afganistan Demokratik Halk Partisi Merkez Komitesi asli üyeleri olarak seçildiğini duyurdu. Bu kararnamenin bir an önce radyodan yayınlamam için bana teslim ettiler. Bakanlar Kurulu’nun oluşum haberi, saat 18:00 ve 19:00 sularında Afganistan Radyosundan yayınlandı.

-ADHP'nin iktidar pratiği tartışmalı bir alan ancak Afganistan'da bu dönemde varlığı yok sayılan unsurlar, örneğin Türk kökenliler haklarıyla ilgili bazı ilerlemeler de sağlanmış. Sizin bu konu hakkındaki görüşleriniz nedir? Sizin bu politikaların gelişiminde bir katkınız oldu mu?

-Ş.C. Nisan ayı sonunda bazı işleri halletmek üzere Devrim Konseyi Başkanı Nur Muhammed Taraki'nin yanına gitmiştim. Devrimci Konsey Başkan Yardımcısı Babrak Karmal da oradaydı. Belgeleri imzaladıktan sonra, partinin manifestosunda Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin hedeflerinden biri olan Afganistan'daki aşiret ve milletlerin kültürel haklarının sağlanması ihtiyacını dile getirdim. "Taraki yoldaş, izin verirseniz, sizinle çok önemli bir konuyu konuşmak isterim" dedim. Taraki, "Lütfen buyurun!" dedi. "Hem sizin hem Karmal Bey'in bildiği üzere Afganistan'ın kaç yüz yıllık tarihinde bizim partimiz sınıf mücadelesinin yanısıra ulusal hakların eşitliğini sağlamak için ulusal baskıya karşı da savaştan ve bu alanda güçlü adımlar atan ilk siyasi örgüttür. *Halk* Gazetesinde Özbekçe Türkmence şiirler yayınlanması ayrıca *Perçem* Gazetesinde Özbek ve Türkmenlerin milli ve kültürel hakları kararlılıkla savunulmuştur (bu Afganistan tarihinde daha önce görülmemiş bir durumdu). Sevgili Yoldaşlar! Partinin programında söz verildiği gibi ülkenin mazlum kesiminin kendi ana dilinde konuşma, öğrenme ve yayınlama hakkının hayata geçirin, halk da bunu bekliyor" dedim. Taraki ve Karmal de onayladılar ve yarına kadar konuyla ilgili kararname metni hazırlamamı söylediler. Ertesi gün gelip kararname metnini okuduğumda, Karmal, "Taraki'nin izniyle bu gece okuyup tamamlayacağım" dedi.

Ertesi gün gittiğimde Karmal bana değiştirilmiş bir metin verdi. Bazı değişikliklerle birlikte giriş kısmına da bazı cümleler de eklenmişti. "Anadilde eğitim konusu çıkarıldı mı dedim? Bu konunun metnin genel bağlamında ifadesini bulduğu söyledi. Yine demetin bazı değişikliklerle "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin 4 Nolu Kararnamesi" adı verilen yasal işlemlerden sonra 28 Nisan 1978 tarihli resmî gazetesinin özel sayısında yayınlandı ve uygulamaya konuldu. Bu, Özbek ve Türkmen halkları de dâhil olmak üzere Afganistan'da yaşayan tüm etnik grupların ve halkların ulusal kültürünü resmen tanıyan ve uygulanmasını yönlendiren demokratik bir hükümetin ilk resmi kararnamesi idi.

4 Nolu Kararnamenin giriş kısmında “daha önceki otoriter ve diktatör aile hükümetlerin iktidarı ‘böl ve yönet’ politikasına dayanmaktaydı” vurgusuyla başlaması önemliydi. Kararnameyle birlikte Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nin devrimci görevlerinin temel çizgilerine dayanılarak Afganistan’da yaşayan etnik grupların ve halkların anadillerinde sanat ve edebiyat, eğitim ve yayınların gelişmesi için gerekli koşulları sağlanması, ilerici bir ulusal kültür sistemi ve ulusal sorunun demokratik çözümü amaçlanmıştı. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti şimdilik Radyo Televizyon, Bilgi ve Kültür Bakanlıkları Özbekçe, Türkmençe, Beluçi ve Nuristani dillerinde programlar yayınlamaya ve tek parça olan vatanımız Afganistan’ın tüm etnik gruplar ve halklarının kültür tanıtımı başlanmasından yana olduğunu beyan ediyordu. Biz de Kararname metnini inceledik ve uygulanmasının üç farklı alanda başlaması gerektiği sonucuna vardık.-1- Basın alanında;2- Eğitim alanında;3- Müzik alanında.

Basın alanında Parti Yönetimine, hükümet kontrolünde *Yulduz* (Yıldız) adı altında haftalık Özbekçe ve Türkmençe yayın yapan bir dergi kurulması teklifiyle başvurdum. Taraki, Karmal ve Emin, o toplantı da üçü de vardı. Teklifi incelendikten sonra oybirliğiyle kabul ettiler ve Bilgi ve Kültür Bakanına konuyla ilgili yardımcı olması için talimat verildi. Aynı gün Bilgi ve Kültür Bakanı rahmetli Hiyal Muhammed Katavzai ile *Yulduz* gazetesinin yayınlanması konusunda karara vardık. Gazeteyi yeni bir Linotype sisteminde orta boyutlarda ve daha sonra *İslah* ve *Hivad* gibi büyük bir boyutlarda yayınlanmasına karar verdik ve devlet matbaası çalışanlarına gerekli talimatları bildirdik.

-Bütün bunlar Afganistan tarihinde ilk kez olan gelişmeler miydi?

Ş.C. Evet, önceki hükümetlerin ulusal haklar karşıtı politikalarının dar çemberinde, biz anadilimizi öğrenme imkânlarından mahrum idik; hatta Davud’un iktidarı döneminde Özbekçe veya Türkmencede tek bir şiir veya makalenin hükümet yayınlarında yer verilmesine izin verilmiyordu. Son zamanlarında kuzey milletvekillerinin çabalarıyla Zahir Şah Afganistan Radyo ve Televizyonundan kısa bir programın yayınına izin vermişti ki o da Davud Han cumhuriyetinin ilk günlerinde yayından kaldırılmıştı.

-Özbekçe yayınlara nasıl başladınız hazır, yetişmiş kadrolarınız var mıydı?

-Ş.C. Özbekçe yayınlara hiçbir ön hazırlığımız olmadan sıfırdan başladık bu nedenle Ana diliyle akıcı konuşabilen ve yönetici olarak gazetenin yayınlarını düzenleyebilecek ve getirilen içeriği yayımlayabilecek insanlar bulmak şarttı. Ancak hem genel kültürü olan hem de ana dillerinde okuyup yazabilenlerin sayısı ülke çapında çok azdı. Bu acı verici olayı asla unutmuyorum, 1965 yılında *Halk* gazetesinde iki Özbekçe ve bir Türkmençe şiiri yayınlanmıştı, Kabil Üniversitesi'ndeki Özbek veya Türkmen öğrencilerden tek bir kişi bile bu şiirleri doğru biçimde okuyamamıştı. Sonunda bu iş için nitelikli bir kişi bulduk. O şair ve kalem ehli olan rahmeti Emin Uçkun'du.⁶⁴⁷ Basında uzun bir deneyim geçmişine sahipti ve yakın zamana kadar Kunduz'da Bahtar Ajansı temsilcisi olarak çalışıyordu. Merhum Uçkun memnuniyetle teklifimizi kabul etti. Kısa bir süre sonra Bilgi ve Kültür Bakanından atama emrini aldık ve birkaç gün sonra *Yulduz*'un ilk sayısı Özbekçe ve Türkmençe olarak yayınlandı ve uzun karanlık dönemlerden sonra karanlığın derinliklerine sürülen Özbek ve Türkmen kültürünün gökyüzündeki ilk parlayan yıldızı olarak parlamaya başladı.

Bir müddet sonra bir kısmına hükümetin resmi haberlerine yer verilen *Yulduz* sayfalarında hem Özbekçe hem de Türkmençe şiir ve yazılarını sığdıramadığından dolayı bazen tartışmalar oluyordu. Bu nedenle yönetimden bu ihtiyacı gidermek adına sayfa hacminin 4 sayfadan 8 sayfaya çıkarılması önerisini aldım. Öneri onaylandı ancak Emin, "o zaman neden bir gazete yerine iki gazete çıkartmıyorsunuz?" dedi. Biri Özbekçe biri Türkmençe hatta bir tane de Beluçi dilde çıkarılmasını önerdi.

Bunun çok iyi ve makul bir fikirdir olduğunu ve birçok sorunun gidereceğini söyledim. "Ona ne isim koyacaksınız?" Diye sordu. "Güreş"

⁶⁴⁷ Ekim 1932'de Meymene'de bir Özbek ailesinin oğlu olarak dünyaya gelen Uçkun, başarılı bir gazeteci, şair, yazar idi. *Yulduz*'un ilk genel yayın yönetmeni olarak görev yaptığı dönemlerde Türkçe'nin (Özbekçe ve Türkmençe) gelişimi ve Afganistan'da tanıtımı için büyük çaba harcadı. Uçkun iki dilli (Özbekçe ve Farsça) bir yazardı. Her iki dilde de birçok eseri bulunan Uçkun, 16 Nisan 2013 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti. Uçkun Türk edebiyatı ve tarihine önem veren bir kişiydi. Çocuklarının isimlerine bakılırsa (Turan, Atıla, Tuğrul, Yulduz, Aydın, Ülker) Türkçe konusunda ne kadar hassas olduğunu görülebilir.

dedim, insanların bunu anlamayacağını ve yanlış okuyacağını ve başka bir isim bulmamız gerektiğini söyledi. “Bu ismin kendisine mücadele anlamına geliyor ve devrimin amaçlarına uygundur, “G” harfi yerine “k” ekleyip “kureş”⁶⁴⁸ okuyabiliriz” dedim. Taraki ve Emin her ikisi de kabul etti ve yeni haftadan başlayarak *Yulduz* Özbekçe ve *Kureş* Türkmence olarak yayınlanmaya başladı. 1979 yılının sonuna kadar rahmetli Uçkun’un yönetiminde *Yulduz* çok gelişti ve insanların beğenisini topladı. Milli iş adamlarından Kurt Ketten Fabrikası’nın sahibi rahmetli Şahabiddin Yesevi, Gazete idaresine bir Volkswagen bağışlamıştı.

-Emin Uçkun sosyalist değil Türkçü bir aydıydı. Onunla işbirliğiniz ne kadar sürdü?

-Ş.C.Uçkun ile bizzat kendim yardımlaşma içerisindeydim, perşembe günleri Uçkun haber proflarıyla osifime gelir bende resmi haberler, haber, makale başlıkları ve metinleri gözden geçirir ve resim altı metinleri okurdum. *Yulduz* gazetesini yayınlanması, Özbek aydınları için beklenmedik bir olaydı. Yepyeni bir edebiyat okulu statüsüne sahip olan gazete, anadilin öğrenilmesine, şiir ve yazıların yayınlanmasına ve kendi anadillerinde gelişmesini teşvik edici bir vesile olmuştu. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti, Sovyet güçleri tarafından devrildikten sonra, Emin’in çevresi Pul-i Çerhi hapisanesinde mahpus edildi. Merhum Uçkun Sovyet ordusuna muhalefet etmek için “Leopar Mizaçlılar” adlı sert dilli Farsça bir şiirinin yayınlanmasının ardından görevden alındı ve yurtdışına gitti. Ondan sonra gazete yönetimi Ayhan Bayani’⁶⁴⁹ ye devredildi. O, babası Dr. Muhammed Yakub Vahid’in desteğiyle gazetenin yayınları ve içerik çeşitliliğini artırmak için azami çaba harcadı. Ancak Kabil’de Özbekçe ve Türkmence dillerinde iki gazetenin yayınlanması Sovyetler tarafından hoş karşılanmadı. Parti Merkez Komitesinin kararıyla

⁶⁴⁸Kureş, güreşin Özbekçesidir. Türkmen lehçesinde Anadolu’daki gibi güreş denilmektedir.

⁶⁴⁹Ayhan Bayani, Afganistan’ın önemli aydın ve yazarlarından olan Dr. Yakup Vahidi’nin kızı olarak 3 Eylül 1953 tarihinde Sar-i Pul’da dünyaya geldi. Bayani, Özbek aydınlarından Kabil’deki Sovyet Kütüphanesinin müdürü Merhum Abdul Gaffar Bayani ile evliydi. Babası ve eşinin yardımıyla 6 yıl *Yulduz*’u yönetme başarısı gösterdi. Şu anda çocuklarıyla birlikte Norveç’te yaşamaktadır.

her iki gazeteyi de Kuzey Afganistan'a (Mezar-ı Şerif ve Şibirgan'a) gönderdiler ve artık yayınlarına bölgesel gazeteler olarak devam ettiler.

Resim 46: Muhammed Tahir Badahşi ve Muhammed Emin Uçkun (Foto: Şerii Cuzcani arşivinden)

-Gazeteler haricinde anadillerde eğitimde başlatılmıştı. Bu gelişme nasıl oldu?

-Ş.C.4 Sayılı Kararnameye göre Milli Eğitim Bakanlığı ve Afganistan Bilimler Akademisinin Derleme ve Tercüme Dairesi çerçevesinde Özbek ve Türkmen Dilleri Departmanı kuruldu. Amaç, ana dilde ders kitapları hazırlamak ve Özbek ve Türkmen bölgelerinde ilk ve ortaokulların birinci sınıftan altıncı sınıfa ve daha sonra 12. sınıfa kadar Türkçe (Özbek ve Türkmençe) öğretmeye başlamaktı. Bilimler Akademisi çerçevesinde genç Özbek ve Türkmen kadrolarının Türk dili alanında araştırma çalışmalarına başlamasına zemin hazırlandı. Temel sorunumuz ders kitaplarını telif edebilecek eğitimli kadro eksikliğiydi. Uzun araştırmalardan sonra nihayet

bu işi başardık ve bazı yetenekli gençleri kendimize çektik ve onları Eğitim Bakanı'nın yardımıyla işe aldık. Bunlar arasında Muhammed Kayum Azizi,⁶⁵⁰ Abdullah Taşkın,⁶⁵¹ Aşraf Azimi⁶⁵² gibi isimler vardı. Ana dillerini geliştirmek için beklenmedik geniş imkânlarla karşı karşıya kalan bu gençler, sonsuz bir coşkuyla işe başlamışlardı. Kısa sürede verilen talimatlara göre Afganistan'ın zor şartlarında Özbekçe de ilk ders kitaplarını yazmayı başardılar. Hazırlanan ders kitapları benim ve Arif Usmanov'un denetiminden geçtikten sonra renkli ve görselli olarak basıldı ve okullara gönderildi.

-Özbekçe eğitim materyalleri hazırlanırken Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti'nin bir katkısı oldu mu?

-Ş.C. Doğrudan bir katkı olmadı. Ama Özbekistan Bilimler Akademisi çalışanı, Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Peştuca okuyan ve Peştuca'da uzmanlaşan Dr. Arif Usmanov, Milli Eğitim Bakanlığı danışmanı olarak bize yardım ediyordu. Zaten Afganistan Bilimler Akademisi'nde Özbekçe ve Türkmençe bölümlerine başkanlık edecek kimse yoktu. Bunu üstesinden gelebilecek tek kişi vardı o da Akademisyen Dr. Muhammed Yakup Vahidi Cuzcani idi. Onun doktora diplomasının olmasına ve topladığı tüm kitapları akademi kütüphanesine bağışlamaya hazır olmasına rağmen, akademi başkanı Muhammed Gül Nurzai onu enstitüye kabul etmeye hazır değildi. Bana iki, üç kez telefon görüşmesinde söz vermesine rağmen onu kabul etmeyi reddetti ve bende mecburen bu sorunu gidermek için Emin'e başvurmak zorunda kaldım. Sovyet Afganşinası (Afganbilimci) olan Doriankov'un söylediğine göre Özbek ve Türkmenler hakkında pek olumlu düşünceleri olmayan biriydi Nurzai. Dr. Vahidi'yi de Emin'e anti-Sovyet biri olarak tanıtmıştı. Nurzai'nin muhalefetine rağmen Dr. Vahidi,

⁶⁵⁰ Timur Kocaoğlu ile "Binbir Bilmece- Afganistan Özbek Ağızlarından" adlı kitabın müellifidir.

⁶⁵¹1953 yılında Özbek bir ailenin oğlu olarak Kunduz ilinde dünyaya geldi. Afganistan'da Özbek dili ve edebiyatı için büyük hizmetleri olan önemli şahsiyetlerden biridir. 2008 yılına kadar Taşkent Devlet Şarkşinaslık (Doğu Bilimleri) Enstitüsü'nde dersler veren Taşkın, bu tarihten sonra ailesiyle İsveç'e taşınmış ve 3 Nisan 2019 tarihinde bu yerde hayatını kaybetmiştir.

⁶⁵²1951'de Faryab'ta bir Özbek ailenin oğlu olarak doğan Azimi, Afganistan'da tanınmış bir şair ve yazardır.

birçok görüşme, tartışma, ısrar ve referanslarla nihayet Emin'in emriyle Afganistan Bilimler Akademisi'nde Özbekçe ve Türkmençe dilleri bölümünün başkanı olarak atandı. Daha sonra Şefika Yarkın⁶⁵³, Seyit Ahmed Tulkın, Zikrullah İşanç⁶⁵⁴, Nur Muhammed Karkin⁶⁵⁵ ve son olarak Muhammed Kayyum Azizi departman üyeliğine kabul edildiler. Her biri kendi imkânlarına göre Özbek ve Türkmen dillerinin gelişmesi için üzerlerine düşeni yaptılar. Örneğin Dr. Vahidi teşebbüsüyle Ali Şir Nevai'nin, *Muhakemetü'l-Lugateyn* eseri ilk kez yayınlanmıştı. Nur Muhammed Karkin'in teşebbüsüyle de Zelili ve Mahtumkulu divanları Türkmençe olarak yayınlanmıştı. Dr. Şefika Yarkın teşebbüs ve düzenlemesiyle Babur Şah ve Nadire Begüm divanlarının tam metni yayınlanmıştı. Daha sonra bu departman, kardeş milliyetler dil ve edebiyatı bölümüne yükseltildi ve bir dizi değerli bilimsel ve edebi çalışmalar gerçekleştirildi.

-Bilim ve edebiyat dışında hangi alanlarda adımlar atılmıştı?

-Ş.C.Yeni başlayanlar için müzik öğretimi üzerine bir kitap yazmak da programın bir parçasıydı. Bu kitabın hazırlanması için Muhammed Kayyum görevlendirildi. Şarkıların Babrak Vesa'nın⁶⁵⁶ notasyonu ile 1000 adet tirajı yayınlandı ve "Zafer"⁶⁵⁷ müzik grubunun seslendirdiği şarkıların

⁶⁵³Dr. Şefika Yarkın 24 Kasım 1955 tarihinde tanınmış bir Özbek ailesinin kızı olarak Ser-i Pul'da doğdu. Babası Mirza Kasım Kazızade (1908-1998) Afganistan Meclisi (Ulusijirga) 7. Dönem milletvekili ve Ser-i Pul belediye başkanı olarak görev yapan önemli bir şahsiyetti. Dr. Şefika Yarkın, sadece Türklerin değil Afganistan'ın önemli kadın yazar, şair ve aktivistlerinden biridir. Afganistan Bilimler Akademisi üyeliğinin yanı sıra Özbekistan Bilimler Akademisi üyesi olarak da seçilmiştir. Dil bilimci Muhammed Halim Yarkın ile evli olan Şefika Yarkın, Vida, Sencer ve Arsalan adında 3 çocuğu bulunmaktadır.

⁶⁵⁴1959'da Faryab'ta bir Özbek ailenin çocuğu olarak doğdu. Taşkent Üniversitesi Özbek Dil ve Edebiyatı mehzunu olan İşanç, Özbekçenin Türk dilinden ayrı bir dil olduğunu savunan Sovyet ekolünden yetişmiş ender kişilerden biridir. Özbekçede şiir de yazan İşanç, ailesiyle birlikte Kanada'da yaşamaktadır.

⁶⁵⁵1953'te Türkmen bir ailenin oğlu olarak Cuzcan'da doğan Karkin, Türkmenlerin siyasi anlamda yüksek mevkilere gelmiş ender şahsiyetlerinden biridir. Hamid Karzai hükümeti döneminde Millî Eğitim, Çalışma ve Sosyal Politikalar bakanı olarak görev yaptı.

⁶⁵⁶1947 yılında Kabil'de doğdu. Burslu olarak Sovyetler Birliğine gitti. Moskova Çaykovski Konservatuarı'nda kompozisyon ve orkestra şefliği alanında yüksek lisans derecesi aldı. Afganistan'ın şu anki millî marşının bestecisidir.

⁶⁵⁷Zafer Müzik Grubu, Prof. Dr. Şerii Cuzcani'nin teşebbüsüyle kurulmuş ilk Türk (Özbek-Türkmen) müzik grubudur. Daha sonraki yıllarda Özbekler ve Türkmenler tarafından sevilerek dinlenecek birçok sanatçının yetiştiği bir gruptur. Önemli üyeleri; Tac Muhammet Serpuli,

kesitleriyle birlikte okullara gönderildi. Müzik Bölümü, Puya Faryabi⁶⁵⁸, Vasif Bahtari⁶⁵⁹ ve Razik Ruyin'in⁶⁶⁰ çalıştığı Peştuca ve Farsça bölümlerinden daha önce okullarda müzik eğitimi programını başlatmayı başardılar. Bu alanda ilk kitap olan “Şarkı ve Müzik Rehberi Kitabı”nı derleyip yayınladılar. Ancak biz çalışma sahasından uzaklaştırıldıktan sonra, Sovyet Tacikistan'ından danışman sıfatıyla gelen Lütfullayev adında bir kişi, programda kabul edilen müzik eğitimi ile ilgili maddeyi çıkardı ve Muhammed Kayyum Azizi tarafından hazırlanan ikinci müzik kitabının da yayınlanmasını engelledi.

-Sayın Cuzcani, o yılları anarken Tahir Badahşi de ilk akla gelen isimler arasında. Badahşi'yi nasıl hatırlıyorsunuz? Onun bu siyasi kültürel adımlardaki rolü neydi?

Ş.C.Merhum Badahşi ulusal meselenin çözümü için çaba sarf eden biriydi. Bazı dar görüşlü unsurlarının muhalefetine rağmen merhum Badahşi Telif ve Tercüme Müdürü olarak atandıktan sonra, Özbekçe ve Tükmençenin gelişmesi yolunda sağlam adımlar atılmıştı. Badahşi, görevinin ilk günlerinde Özbek ve Türkmen Şair Yazar ve âlimleriyle büyük bir seminer düzenlemişti. Bu seminer de büyük bilim adamı, meşrutiyetçi ve unutulmaz şair Muhammed Kerim Nezihi⁶⁶¹de dönüştürücü görüşleriyle

Abdullah Derman, Abdul Ahat Seher, Reşide Jale, Sadruddin İntizar, Vehid Omid, Muhammed Çavuş, Abdul Vahid Rehiş Nazari, Muhammed Sabir Andelib, Hidayetullah Kuyaş, Letafet Hanım, Pervin Hanım, Mercan Hanım, Sebze Gül (Mican), Muhammed Alim Mirat, Latif Nazari, Kazım Emmini ve Muhammed Hüseyin gibi ses sanatçıları ve Muhammed Şefi Azimi, Abdurreşid Aka, Hümayun Mansuri, Abdul Vahab, Şemsuddin, Şükrüllah, Seyit Kasım Emmini gibi saz sanatçılarıydı.

⁶⁵⁸ 1948'da Faryab'ta doğdu. Özbekçenin yanı sıra Farsça, Peştunca, Türkiye Türkçesi ve Türkmençe dillerini bilen Faryabi, edebiyat, özellikle de çocuk edebiyatı alanında Afganistan'ın ender uzmanlarından biridir. Puya Faryabi, çağdaş bir araştırmacı ve yazar, Yazarlar Derneği eski Başkanı, Üniversite Hocası ve Afganistan'ın eski Ankara Büyükelçisi'dir.

⁶⁵⁹ 1942 yılında Mezar-i Şerif'te dünyaya geldi. Lisans derecesini 1966 yılında Kabil Üniversitesi'nde Fars dili ve edebiyatı alanında tamamladı. 1975'te New York'taki Columbia Üniversitesi'nden eğitim alanında yüksek lisans derecesi aldı. Afganistan'ın önemli muasır şair ve yazarlarından olan Bahtari, siyasi olarak Tahir Badahşi'ye yakın şahsiyetlerden biriydi. Badahşi hakkında yazdığı şiirler ve yazıları bulunmaktadır.

⁶⁶⁰ Şair ve araştırmacı olan Dr. Razik Ruyin, 1950'de Mezar-i Şerif'te doğdu. 1976'da Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1992'de Bulgaristan Sofya Üniversitesi'nde filoloji alanında doktora yaptı.

⁶⁶¹ Afganistan Muasır sanatının babası olarak kabul edilen ve Afganistan'da ilk Prof. unvanı kullanan Gulam Muhammed Meymenegi'nin damadı olan Nezihi, Özbeklerin tanınmış

Türk dilinin gelişimi konusunda önemli katkılarda bulundu. Ondan sonra da bölümün üyeleri ve meslektaşlarının sayısı arttı ve üst sınıflara kadar çok sayıda ders kitabı yazıldı.

-Sayın Cuzcani ADHP iktidar yılları kadınların haklarının genişletilmesi ve yaşam koşullarının düzeltilmesi amacıyla yapılan girişimlerle hatırlanıyor. Siz bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizin döneminizde Afganistan kadınları için neler yapılmıştı?

-Ş.C. Nadir Şah döneminden tutun da Zahir Şah ve Davud Han dönemine kadar Afganistan kadınları ülke genelinde şiddet, ayrımcılık ve aşağılanmadan mustarıplardı. Yıpranmış feodal geleneklerinin ve kadınların evlilik ve eş seçme haklarına ilişkin şeriatın çarpıtılmış yasalarının etkisi altında, ülkede, ailelerde ve özellikle kadınlarda sefalet ve mutsuzluğa neden olan bir dizi olumsuz gelenek ve görenek hâkimdi. Kadınlarda mehir miktarının⁶⁶² belirlenmesi baba ve aile bireylerinin elindeydi ve kadınlara genellikle bir meta veya bir üretim aracı gibi muamele edilirdi. Mesela halı dokumacılığında yüksek yeteneği olan Türkmen kızlarının *mehir*'i çok yüksekti ve bu kızlar, kendileri için ödenen yüksek *mehir*'i birkaç seneye kalmadan çıkarıp artıya çıkaracakları mantığıyla alınıyordu. Yüksek sınıf aileler, kızları için çok fazla mehir talep ediyorlardı ve bu miktarı ödeyebilecek güce sahip olanlar dışında, diğerleri bu ailelerle akrabalık kuramazdı. Böyle durumlarda, kızların gerçekten ne istediğine iradesi ve arzularına hiçbir önem verilmiyordu. Binlerce kız, çoğu zaman sevgi ve istek olmadan sadece anne babalarının tercihi ve iradesi ile görmedikleri ve tanımadıkları kocalarının evlerine gittiler.

ailelerinden ve Afganistan'ın tarihe adını yazdırmış kadınlardan Kazi (Kadı) Baba Murad'ın oğlu olarak 1906 yılında Kabil'de dünyaya geldi. İkinci meşrutiyetin önde gelen simalarından olan Nezihi, 1944'te Afganistan Edebiyat Tarihini yazdı ve 25 yaşında Kabil Edebiyat Encümeninin en genç üyesi seçildi. Türk halkının dili ve tarihi için mücadele eden Nezihi, 1982 yılında Afganistan'ı terk ederek Hindistan'a yerleşti ve 1983 yılında Delhi'de hayatını kaybetti.

⁶⁶²“Kalin” adı altında revaçta olan başlık parası, Afganistan'daki en büyük sorunlardan biridir. Bugünlerde Afganistanlı gençlerin Türkiye başta olmak üzere başka ülkelere kaçak yollarla para kazanmak için gelmelerinin güvenlik sorunlardan kaçmayla birlikte en önemli sorun olduğunu söyleyebiliriz. Başlık parası hala gençlerin omuzlarından yük olmaya devam etmektedir.

Bazı Peştun kabileleri arasında var olan yanlış ve kınanmış geleneklerden biri, ölen bir adamın karısının aile üyeleri dışında kimseyle evlenemeyeceğidir; eğer ailede yetişkin erkek yoksa küçük çocuklarla da nikâhını kıyarlar. Ailede erkek yoksa, zavallı kadın hayatının geri kalanında evlenmeden yalnız yaşamak zorundaydı ve bu da kimsenin çiğnemeyeceği yazılı olmayan bir kanun hükmünü taşıyordu. Paktiya'lı bakanlardan biri karısından 20 yaş küçüktü ve ölen ağabeyini eşiyle bu geleneksel yasayla genç yaşta evlenmeye zorlanmıştı. Sar-i Pul'da yaşayan Özbekler ve diğer bazı aşiretler arasında da kadına şiddet ve zulüm vardı. Bazı kadınları 70 veya 80 yaşındaki erkeklerle de evlendiriyorlardı. Para için onların hayatlarını karartıyorlardı ve onların şikâyet edebileceği hiçbir yetkili makam yoktu. Hatta bazı okumuş babalar bile mecburiyetten kızlarını satmaya veya ikinci eş olarak kocaya vermeye zorluyordu. Kızların ailelerinin tacizi nedeniyle iki arkadaşım, ebeveynlerinin izni olmadan mahkemeye giderek istedikleri kişilerle yasal olarak evlendi. Yanlış kişiyle nişanlanmış bir başka cesur kız da sevdiği erkekle kaçtı ve sonunda ailesini de onun kararına boyun eğmeye zorladı. Bu üç olay aileleri öylesine şok etti ki evlenmek konusunda kızların da fikir ve iradesini değerlendirmeye mecbur etmişti.

Bu nedenle kadına yönelik tüm bu baskı ve adaletsizliği bir ölçüde önleyebilecek bir kanun veya kararname düzenlenmeli ve onaylanmalıydı. Konuyu Devrim Konseyi Başkanı ile görüştüm. Onayladı ve konuyu Bakanlar Kuruluna iletilmesi gerektiğini söyledi.

-Bu kanunlar rejimin “komünist” olduğunun kanıtları olarak gösterildi. Başlık parası gibi uygulamaların kaldırılması ADHP'nin “komünistliğinin” bir kanıtı olarak mı görülmeli?

*-Ş.C. Ne ilgisi var? Biz kanun hükmünde kararname metni üzerinde hukukçularla birlikte çalıştık ve konuların ülkede yürürlükte olan diğer kanunları da göz önünde bulundurarak, İslam hukukunun evlilikle ilgili kurallarına ve halkın onaylanmış geleneklerine uygun olarak hazırladık. Uçuk miktarlardaki *mehir*, damat adaylarının belini büktüğü, aile ekonomisinin dengesini bozduğu ve iflasa sürüklediği, kızların satılmasına bir vesile olduğu için Hanefi mezhebine göre asgari *mehir* miktarı olan on*

dirhem (10 dirhem) olarak belirlenmesi yeterli görüldü. Yani, minimum mehir on dirhemdi ve banka borsasına göre o dönemde 300 Afgani ediyordu. Bu madde nişanlı olan veya evlenmek isteyen kız ve erkekler için hayati önem taşıyordu. Binlerce nişanlı çiftler damadın Mehir'i tamamlayamadığı için yıllarca aile kurmak için gün sayıyordu.

Kararname taslağı Bakanlar Kuruluna okundu ve tartışıldı. Taraki, bu fermanın parti kararnamesinde yer alan konularla ve halka söz verdiğimiz devrimci görevlerle tamamen uyumlu olduğunu ve onaylatılması gerektiğini söyledi. Merhum Misak, "Bu şekilde, kadınların eşit haklara sahip olmaları için yeni bir adım atmış olacağız" demişti. Enformasyon ve Kültür Bakanı merhum Hayal Muhammed Katavazi de "Paktia'da yüzlerce nişanlı kız, babasının mehir borcunu ödeyebilmek için nişanlılarının Pakistan, İran ve Arap ülkelerinde zor şartlarda çalışıp para kazanmasını ve onları kendi evine götürmesini yıllarca bekliyor" demişti. Bu bekleme bazen 8-9 yıl kadar sürüyor ve kız baba evinde yaşlanıyordu. Bu karar halkımız için hayati önem taşıyordu. Böylelikle tüm bakanlar kararı olumlu olarak değerlendirdi ve metne bazı küçük değişiklik getirilerek oybirliğiyle onaylandı ve Devrim Konseyi Başkanı (Taraki) tarafından imzalandıktan sonra resmi gazetede yayınlandı ve yürürlüğe girdi.

Kararnamenin beş maddesi gerçekten demokratik, diğer kanunlarla uyum içinde ve Hanefi mezhebinin ilkelerine tamamen uygundu. Çünkü bu mezhebin ilkelerine göre olgun ve akli başında bir kız eş seçme konusunda tam yetkiye sahiptir ve hiç kimse, hatta ailesi bile onu bu haktan mahrum edemez. Bir kız, iki tanığın huzurunda istediği biriyle evlenebilir. Nikah, mehir belirlenmeden de geçerli sayılacaktır. Ayrıca dul bir kadını evlendirmeye zorlamak veya evlenmesini engellemek de kesinlikle caiz değildir. Herhangi bir yeni olaya karşı çıkan eski kafalı ve cahil unsurlardan bazıları ve kadın ticaretine bağımlı olanlar, kararın Şeriat ve milli geleneğe aykırı olduğunu düşünüyordu. Hâlbuki kararname tamamen Şeriat hükümlerinin ruhuna ve halkın kabul edilmiş geleneklerine uygun idi. Sadece kadınlara ve kızlara ağır gelen ve İslam hukukuna aykırı olan çürük feodal geleneklerini ortadan kaldırmaktaydı.

Kararname, başta kadınlar ve aydınlar olmak üzere toplumun büyük çoğunluğu tarafından memnuniyetle karşılandı ve bu karar sayesinde binlerce nişanlı kız ve erkek, kendi ailelerini kurmayı başardı. Bunların arasında Halk evinde çalışan Heratlı Server adlı tanıdığım bir subay, yıllarca nişanlı kaldıktan sonra evlenip yuva kurabilişti. “Bu madde olmasaydı, 3-4 yıl daha bu Mehîr’i ödeyemeyecektim, kayınpederim çok acımasızdır” diyordu.

-Sayın Cuzcanî Hafîzullah Emin Afganistan tarihinde oldukça tartışmalı bir isim olarak hatırlanıyor. Siz Emin hakkında bunca yıl sonra neler düşünüyorsunuz? Tarakî’nin ölümü size neler hissettirmişti?

-Ş.C.Hafîzullah Emin, Devrim Konseyi Başkanı olarak göreve atandıktan sonra, ertesi gece, Devrim Konseyi eski başkanı ve Merkez Komite genel sekreteri Nur Muhammed Tarakî’nin ölüm haberinin medyadan duyurulması üzerine, adliye, savcılık ve yargı’ya ait dosyalarla, onun yanına gittim ve işleri hallettikten sonra Tarakînin nasıl öldüğüyle ilgili sorular sordum. Ama o yere baktı ve hiçbir şey söylemedi. Konuşmayı devam ettirebilmek için, “kalp krizi geçirmiş olabilir mi” dedim. Çünkü bazı insanlar olağandışı olaylara dayanamayıp kalp krizi sebebiyle hayattan göz yumabiliyor. Yıllar önce ünlü iş adamlarından biri Saray Muhammed Kavmî, İranlı bir iş adamı tarafından dolandırılıp bütün servetinin yurtdışına kaçırılması sonucu bu trajediye kalbi dayanamayıp kalp krizi geçirmişti. Emin insanlar “Ne diyorlar?” diye sordu. Eceliyle öldüğünü düşünmüyorlar dedim. Çünkü Ayşe Duranî lisesinin duvarlarından birinde şu beyti yazmışlardı: “*Ey Sadi, ey Şirazi, namerde (soysuza) nasihat etme, Namert (soysuz) eğer hükümdar olursa, ustasının başını alır*”⁶⁶³. Emin “Siz ne yaptınız” diye sordu. “Askerler onu sildi” dedim. “Şimdi ne yapmalıyız” diye sordu. “Eğer sizin için sakıncası yoksa ve Perçemilere ilginçten olduğunu düşünmezseniz, Adalet Bakanı olarak bir önerim olacaktı” dedim. “Buyur” dedi. “Bildığınız üzere partinin beş üyesi yani Sultan Ali Kıştmand, General Abdulkadir, General Şahpur, Albay Muhammed Rafî ve Dr. Ali Ahmet darbe iddiasıyla özel bir mahkeme tarafından en ağır cezalara çarptırıldılar.

سعديا، شیرازيا، پندی مده کمزاد را⁶⁶³
کمزاد اگر حاکم شود گردن زند استاد را

İlk işiniz olarak idam cezasını affedip müebbet hapis cezasına çevirirseniz, konunun hassasiyetini bir nebze olsun azaltacak ve hatta dünya medyasına yansıtacak ve ‘yeni hükümet başkanı baş düşmanlarını bile affediyor’ diyeceklerdir” dedim. Ve ekledim: “Taraki de onları öldürmek istemezdi. Hem hatırlıyorsanız Taraki, Pakistan Cumhurbaşkanı Ziya-ul Hak’a mektup göndererek Zulfikar Ali Butto’yu infaz etmemesini istemişti” diye geçmişî hatırlattım.

Emin bir süre düşüncelere daldı ve sonra, “Biz Afganistan Anayasasını hazırlar ve bu durumu o zaman onaylarız” dedi. “Bu çok büyük ve son derece önemli ama zaman alıcı bir eylem, anayasanın hazırlanması ve onaylanması birkaç ay sürer ama tartışmakta olduğumuz konu bugünün sorunu” dedim. “Teklifiniz fena değil ancak bu gidişle *Perçem* güçlenecek” dedi. Ben de “General Kadir *Perçem*’li değil, o bir *Halk* üyesi, onu partiye siz çektiniz. Ayrıca 27 Nisan Devriminde Hava Kuvvetlerinin komutasını üstlenmişti ve bizler o kader belirleyen gecede hava kuvvetlerini ne kadar ustalıkla yönetti. Kıştmand orta düzeyli bir aileden ve çok iyi bir insandır. Müebbet hapsine çarptırılan Refi ise sizin akrabanız. General Şahpur vatansever bir insan, bazen merkez komitesinde ondan bahsedildiğini hatırlıyorsunuzdur” dedim. Emin şöyle dedi: Şahpur’un çok akrabası vardır ama Dr. Ali Ahmet’i serbest bırakırsam, düşmanlarımız “Emin Amerika temsilcisi olduğu için onun ajanını affetti” diyecekler” demişti.

Kaygısını gidermek için dedim ki: “Emin dostum, eğer Şahpur’un çok akrabası varsa daha iyi olur akrabaları size minnettar kalır ve Ahmedzai’in bütün kabilesi sizin taraftarlar ve haminiz olacaktır. Dr Ali Ahmet politikacı değil sadece iyi bir doktor, bazı Amerikalılarla görüşmesi onun Amerikan ajani olduğu anlamına gelemmez” Nitekim Emin’le sohbetimiz uzun sürdü ve sonunda şöyle dedi: “Kâğıtları imzalayacağım, izin verin biraz bunu düşüneyim. Yarın yine gelin, bunun hakkında tekrar konuşuruz” Ben kendisine teşekkür ettim ve dosyaları alıp ofisime geri döndüm. Ertesi gün işin geri kalanını ona götürdüm. Neşeliydi ve gülümsüyordu. Beni sıcaklık ve samimiyetle karşıladı. Selamlaşmanın hemen ardından, “Şerii dostum, teklifinizi düşündüm, makul bir fikir, şimdi siz üç kişi (Kıştmand, Kadir ve Rafi) için af kararını hazırlayınız ve bugün içerisinde bana getiriniz” dedi. “Emin Dostum, bu af fermanına iki kişi daha dahil olsaydı ne kadar iyi

olurdu” dedim. Onları bırakın, “onlar hakkında daha sonra karar vereceğim” dedi.

Onun yanından çıkıp ofisme geldim ve hemen Adalet Bakanı Yardımcısı Abdul Vahhab Safi’ye söylediklerim çerçevesinde bir af emri metnini hazırlamasını ve yetenekli bir yazıcı ve bir *Perçemli* olan ve benim de önemli evraklarımı ona yazdırdığım Adalet Bakanlığı çalışanı Muhammed Sıddık’ı metni hükümet emirleri sayfasına yazması için görevlendirdim. Ve aceleyle Emin’e gittim. Ferman metninde Sultan Ali Kıştmand ve Abdulkadir idam hükmünden af olup her biri 15’er yıl hapse çevrildi ve Muhammed Rafi’nin 15 yıllık cezası 12 yıla düşürüldü. Ölüm cezasının 15 yıl hapis cezasına değiştirilmesine itiraz edebileceğinden endişeliydim ama itiraz etmeden kararnamenin metnini memnuniyetle imzaladı. Dönerken ona, “bugün insani bir karar verdiniz ve idam cezasına çarptırılmış Parti üyelerini affettiniz, şimdi izin verin bu önemli haberi medyada yayınlayayım” dedim. Güldü ve dedi ki “zaten yapacağını yaptın artık ne istersen yapabilirsin” Döndüm ve dedim ki: sevgili dostum, bu benim şahsımla alakalı bir durum değil ben bu öneriyi parti ve hükümetin çıkarları ile insani duyguların gölgesinde yaptım, şayet öyle olmadığını düşünüyorsanız tam yetkiniz var! Tekrar güldü ve elimi sıktı ve “kusura bakma şaka yapıyordum” dedi. Aldığı kararlardan memnun ve razı gibi görünüyordu. Ofisime geri döndüm ve ferman metnini bir haber kapsamında Afganistan Radyo Televizyonu ve matbaasında yayınlamak üzere Bilgi ve Kültür bakanı Hayal Muhammed Katavazi’ye gönderdim ve Sıddık kâtibî çağırıp ona dedim ki: ben sizin arkadaşlarınızdan bazılarının affedilmelerini sağladığımı sizinkilere söyle. “Benim Partideki arkadaşlarla bir ilişkim yok dedi” İlişkin olup olmadığını sormadım zaten ama tanırırsan ve görürsen eğer söylersin” dedim.

Bazıları, Emin’in Sovyet büyükelçiliğinin arabuluculuğu ve emriyle üçünü affetmeye karar verdiğini düşünüyor fakat bu iddia tamamen yanlış ve asılsızdır. Çünkü Emin’in Sovyet büyükelçiliği ile ilişkileri iyi değildi ve büyükelçi *Perçem* taraftarı ve düşmanlarının (Gülabzoy, Serveri, vb) hamisi ve destekçisi olarak biliyordu. Bu nedenle onun istekleri yerine getirmeyi asla kabul etmezdi.

Bu olayın üzerinden üç ay geçti, Hükümetin düşmesine yol açan Sovyet işgalinden iki gün sonra, Rus subayları savaş araçlarıyla parti ve hükümetin yönetimini ben de dahil olmak üzere Pul-i erhi'ye götürdüler. Bir süre sonra hükümet affına dahil olamayan Halil Zimer ile bir sohbetimiz oldu o bana şunları söyledi: "General şahpur, af kararının çıktığı gece bizimle birlikteydi, kendisi ve Dr. Ali Ahmed'in adı kararnamede olmadığı için "biz kesin ldrleceğiz "dedi. Zimer de "Belki bir sonraki sefer için dşnlyorlardır" demiş. Ama şahpur "Hayır, Emin'i tanıyorum, bizi kesinlikle öldürecek" demişti. Gerçekten de bir süre sonra ikisini de poligon'a (kurşuna dizmeye) götürmüşlerdi.

-Sultan Ali Kiştmand idamının engellenmesinde sizin payınız olduğunu biliyor muydu?

-ř.C. Bu olaydan yedi buçuk sene sonra hapisten çıktığımızda (1987), olayın sürecin O zamanki Afganistan Başbakanı Sultan Ali Kiştmand ile yaptığım görüşmede detaylı bir şekilde anlattım ve emin olması için Abdul Vahhab Safi ve Sıddık'ten de bilgi alabileceğini söyledim. O " olayı biliyordu fakat bu denli ayrıntılı değil, iyi oldu yoksa o karışıklıkta bizde gitmiştik" dedi. "Durumlar yle ilerledi ki kaderim beni bu hayırlı işi yapma aracı yaptı ve bundan dolayı çok mesudum" dedim.

-Sayın Cuzcani bize zaman ayırdığınız ve Afganistan ve bölge tarihi açısından çok önemli olan bu bilgileri paylaştığınız için size çok teşekkür ederiz.

Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı Sultan Ali Kıştmand'la Mülakat. (25.09.2020)

Resim 47: Sultan Ali Kıştmand

Sultan Ali Kıştmand, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti döneminde iki kez (1981-88 ve 1989-90) başbakanlık makamında bulunmuş ADHP'nin en önemli figürleri arasındaydı. Kıştmand, Hazaracat'tan sürülerek Kabil'e yerleşmek zorunda kalan bir Hazara ailesinin oğlu olarak 22 Mayıs 1935'te Kabil'de dünyaya gelmişti. Ailesine ait topraklar ise Peştun kabilelerine dağıtılmıştı. Kıştmand Hazara olmanın sonuçlarıyla çok erken yaşlarda tanışmıştı. Anılarında iktisat fakültesini 1961 yılında ikincilikle bitirdiğini, o dönemde ilk üçe girenlerin üniversitede öğretim görevlisi olarak kadro alabilmelerine rağmen zamanın fakülte dekanı olan Dr. Abdül Vahit Surabi'nin kendisini "Hazara olduğu" gerekçesiyle fakülteye almadığını yazmıştır.⁶⁶⁴ Akademik hayatı bu şekilde engellenen Kıştmand siyasete yönelerek Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne katıldı. Parti içi ayrışmalarda Perçem grubunun yanında yer aldı. Taraki- Emin döneminde Perçem'e dönük kovuşturmalar sırasında bir yıl kadar hapis yattıktan sonra Babrak Karmal'in iktidara gelişiyle Başbakanlığa getirildi. Afganistan

⁶⁶⁴Sultan Ali Kıştmand Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi, Kabil, 2003, s.91.

tarihinde bir Hazara için bu o güne kadar elde edilmiş en yüksek mevkiydi. Başbakanlığı süresince radikal değil uzlaşmacı bir çizgi izleyen Kıştmand, siyasetten çok Afganistan'ın ekonomik açıdan kalkınabilmesine odaklandı. Ancak Necibullah'ın Peştun aşiretleriyle anlaşma siyaseti nedeniyle 1989'da makamını Muhammed Hasan Şark'a bırakmak zorunda kaldı. ADHP rejiminin çöküşünün ardından Birleşik Krallık'tan sığınma talep eden Kıştmand, sonraki yıllarında Hazara halkının demokratik mücadelesine destek olmaya devam etti.

-Sayın Kıştmand öncelikle bu mülakatı kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Bize Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) nasıl kurulduğu, amaçları ve sizin o dönemdeki siyasi rolünüz hakkında bilgi verebilir misiniz?

-S.A.K. Demokratik Halk Partisi bir dönem siyasi sessizlikten sonra, yaşam ve zamanın iradesine göre, ülkede ekonomik ve sosyal gelişim için olumlu değişim ve gelişmelerin ortaya çıkarılması hem de şiddet ve eşitsizliğe karşı organize edilmiş mücadeleler sonucu doğdu. Amacımız değişim, toplumsal gelişim çizgisinde hareket etmek ve özgürlüğe dayalı medeni bir toplum, beraberlik ve sosyal adaleti sağlamaktı. Yeni koşulların ortaya çıkması, siyasi sistemin demokratikleşmesiyle, 1965 yılında politik bir gurup eski ve yeni yoldaşlarını toplayarak çeşitli görüşme ve konuşmalar yapmaya başladı. Nispeten elverişli olan koşullardan yararlanarak ilerici mücadeleyi yönlendirmek için siyasi bir organın oluşturulması amacıyla toplantılar yapıldı. Neticede Afganistan Demokratik Halk Partisi 1 Ocak 1965 yılında kurucu kongre tarafından Kabil'de kuruldu. Yönetim kurulu kongresi (merkez komite) partinin temel programları ve organizasyon çizgilerini oluşturdu.

-Afganistan Demokratik Halk Partisi neden bölündü?

-S.A.K. Afganistan Demokratik Halk Partisi sosyal, siyasi ve ideolojik görüşlerindeki uyumsuzluklar ve çatışmalardan dolayı bölündü. Bölünme sebeplerinden biri de Hafızullah Emin'in aniden ortaya çıkışı ve parti içinde hızlı yükselişiydi ki Emin parti içindeki dengeyi bozarak çatışmaları körükledi.

Aslında partinin iki gruba bölünmesinin birçok nedeni vardı. Örneğin farklı devlet iktidarı türleri üretme konusunda temel meseleyi oluşturan

düşünce farklılıkları bunlar arasında sayabiliriz. Babrak Karmaal liderliğindeki, sonraları *Perçemi* adıyla anılan fraksiyon ‘Milli Demokratik Devrim’i savunuyor, ‘Ulusal Cephe’ tarafından toplumun alt ve orta sınıflarının, kentsel ve kırsal işçilerin, çiftçilerin, orta sınıf esnaf ve zanaatkarların ve küçük burjuvazinin milliyetçi kesimlerinin birliğini savunuyordu ki o dönemde tüm bu kesimleri tek bir cephede toplamak mümkündü. Ancak Nur Muhammed Taraki liderliğindeki *Halk* gurubu ‘Halk Demokrasinin inşası ve hükümetin ‘proletarya diktatörlüğü’ çerçevesinde yoksul işçi ve çiftçi sınıfı tarafından kurulması konusunda ısrar etti. Bölünme konusunda elbette başka eğilimler ve güdüler de vardı. Örneğin *Perçemiler* çoğunlukla kentli işçi ve orta sınıflardan destek alıyorlardı. Aydınlarla, ilerici işçilerle, kentli ve kırsal orta sınıflarla uyum içindeydiler. Bu ikili görüş, parti oluşumunun başlangıcından, 1357’de (1978) askeri ayaklanmanın zaferinden sonra hükümet kurulmasına kadar devam etmiştir. Öyle ki *Halkilerin*, hükümetin ‘Afganistan Halk Cumhuriyeti’ adı altında kurulmasını *Perçemilerin* ise ‘Demokratik Halk Cumhuriyeti’adıyla kurulmasını istemleri ile durum çelişkili bir hal aldı. Nihayet *Perçemilerin* güçlü argümanı ile sistemin adı ‘Demokratik Cumhuriyet olarak kabul edildi.

-Bölünmenin tek nednei siaysai miydi?

-S.A.K. Hayır, Bölünmenin siyasi ve ideolojik bilinç ve anlayış düzeyi haricinde kültürel nedenleri de vardı. Yine kültürel farklılıkların yanı sıra, kişisel ihtiraslar ve aşiretçilik gibi birçok farklı nedenler de sayabiliriz. *Halk* fraksiyonu, genel sekreter Nur Muhammed Taraki nezdinde lider kültürünü empoze etmekte ısrar ediyordu. Hafızullah Emin ve yandaşları bu eğilimleri kendi çıkarları için kullandılar.

-Sayın Kıştmand, politik yönden Siz Perçem fraksiyonundaydınız. Afganistan siyasetinde Perçem’in oynadığı rol hakkında ne düşünüyorsunuz?

-S.A.K.Parti’nin *Perçem* fraksiyonu Afganistan siyasetinde önemli bir tarihsel rol oynadı. *Perçemiler*, yurtsever siyasi bir örgüt içinde bilgili ve aydın işçilerin büyük bölümünü, yapıcı ve ilerici bir eylem planı etrafında toplamayı başarmıştı. *Perçem* Afganistan’daki yoksul fakat özgürlükçü insanlarla güçlü bağlar kurmayı ve onlara siyasi bilinç aşılamaı

başarmıştır. *Perçem*, seksenli yıllarda *Halk* iktidarı adı altında Afganistan'ın çok uluslu toplumunda özgürlük, sosyal ve kültürel adaleti sağlamak ve halkın bilinç düzeyini yükseltmek ve aynı zamanda daha iyi ve daha insancıl bir yaşam arzularını tatmin etmek için belirli ve önemli faaliyetlerde bulundu. Afganistan Demokratik Halk Partisi liderliğindeki Afganistan Demokratik Cumhuriyeti, ülkede kapsamlı bir ekonomik, teknik ve kültürel kalkınma programını başlatmış ve bu yönde sağlam adımlar atmıştı.

-Davud Han ile sol gruplar arasındaki ilişki neden koptu? Bu ilişki kopmasaydı, Afganistan'ı daha iyi bir gelecek bekliyor muydu?

S.A.K.-Muhammed Davud, monarşinin devrilmesinden ve cumhuriyetin ilanından sonra, başlangıçta bir dereceye kadar sol güçlerin desteğine dayanıyordu. Ancak yönetiminin temellerinin kurulduğunu düşündükten bir süre sonra belirli sınıfları, aşiretleri ve etnik kökenlileri kayırmayı tercih etmeye başladı. Bu nedenle Onu iktidara getiren ordunun safları arasında ve halk arasında izole edildi ve sol güçlerden sağladığı desteği kaybetti. Yönünü Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve çevresindeki Arap ülkelerine dönerek gibi onların vaatlerine kapıldı ve onlar tarafından yönlendirilmeye başladı. Eğer Muhammed Davud iktidarı aldığı zaman beyan ettiği "Afganistan Halkına Hitap" belgesinde belirtilen politikalarına bağlı kalsaydı, siyasi izolasyona uğramazdı. Böylece farklı olasılıklar devreye girebilirdi.

-Sayın Kıştmand, siz uzun yıllar boyunca Afganistan başbakanı olarak hükümetin başındaydınız Sovyet güçlerinin varlığıyla ve Afganistan'dan ayrılımlarının ardından sosyal, politik ve ekonomik adaleti sağlamak için hangi adımları attınız?

S.A.K.Ben yaklaşık on yıl boyunca iki kez Başbakan olarak görev yaptım. İkinci kez göreve başlamam, Sovyet birliklerinin 14 Nisan 1988 tarihli meşhur Cenevre Sözleşmeleri uyarınca Afganistan'dan tamamen çekilmesinden sonraki ilk günlere denk geldi. Her iki dönemde de tamamen bağımsız şekilde ama elbette partinin eylem planına ve programına bağlı olarak ancak dışarıdan müdahale olmaksızın çalıştım. Sanıldığının aksine Sovyet ordusunun bizim hükümet çalışmalarıyla hiçbir

ilgisi yoktu. Onlar askeri ve güvenlik meselelerine odaklanmıştı. Benim görevim ise Afganistan'ın çok uluslu toplumunda halkın yaşamları ile ilgili sosyal, kültürel ve ekonomik adalet sağlamaktı.

O dönemin Bakanlar Kurulu veya Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında çeşitli alanlarda ve Afganistan halkının yararına değerli çalışmalar yapmıştır. Hükümet, mücahitler tarafından tahrip edilen, yakılan veya zarar gören tesisleri, santralleri, aparatları, kurumları ve işletmeleri yeniden inşa etmenin yanı sıra halkın yararına ekonomik ve teknik ilerlemeye halkın da kısmen yardımıyla ileriye yönelik büyük adımlar attı. Seksenli yıllarda sanayi, tarım, sulama, enerji, petrol ve gaz boruları ve diğer sanayi alanlarında çok sayıda yeni proje ve yenilikçi kurumlar inşa edildi ve faaliyete başladı. İnsanlara sürekli olarak endüstriyel ve tarımsal ürünler ve ticari mallar sağlanıyordu.

Şehirlerde emekçiler ve çalışanların çoğu, aylık maaş ve ücretlerinin yanı sıra un, yağ, çay, şeker ve diğer bazı gıda ürünleri için aylık ücretsiz kupon alıyorlardı. Kupon sistemi, halkın geniş kesimlerinin yoksulluk ve sefaletini önlemede ve hizmet piyasasında gıda fiyatlarının istikrarına yardımcı oldu. Çiftçiler ve diğer köylüler, mali yardım ve işbirliği programlarıyla hükümet tarafından desteklendi. Halkın büyük bir kitlesine yiyecek, su ve barınma sağlamak için sürekli çaba sarf edildi. Konut inşa faaliyetleri başlatıldı ve tuğla fabrikaları kuruldu. Eğitim, okuryazarlık, sağlık hizmetlerinin kapsamını tüm insanlar için ücretsiz olarak genişletmek üzere takip çalışmaları yapıldı. Afganistan'da çeşitli sanat dallarında benzeri görülmemiş büyüme ve gelişme aşamaları yaşandı.

İlköğretim herkes için zorunlu ve ücretsizdi ve çocuklar doğumdan okul çağına kadar üç aylıktan itibaren Kabil'deki ve diğer birçok ildeki devlet anaokullarına kabul edildi. Yetimhaneler çoğunlukla muhalefet'in silahlısaldırları yüzünden ailelerini kaybeden kız ve erkek çocukları barındırmak ve eğitmek için kuruldu. Koşullar, çok sayıda kadının özgürce çalışabileceği şekildedir. Kadınların doğum öncesi ve doğum sonrası izinleri kırk günden üç aya çıkarıldı. Kadınların toplumun sosyal, ekonomik, teknik ve kültürel hayatının her alanına katılım sağlama

ortamları yaratıldı. İnsanların çeşitli sanat ve kültürleri hızla büyüyordu. Ekonomi, yatırım ve hizmetlerin özel sektörü, kamu ve karma sektörlerle birlikte yasal özgürlüklere sahipti. Kamu servetinin ülke halkı için farklı sektörlerde ve farklı sınıflar arasında adaletli şekilde dağıtılması konusunda pratik adımlar atıldı. Toplumda aşırı zenginlerin ortaya çıkması yasal önlemlerle sınırlandırıldı ve yoksulluğa karşı mücadele verildi. Arazi vergilerinin ve diğer bazı vergilerin yükü halkın omuzlarından kaldırıldı. Mevzuat alanında kanunların uygulanması ve kanun önünde herkesin eşitliği dikkate alınmıştı. Ulusal üstünlük, ırk, etnik, dil, kabile ve aşiret üstünlüğü, ayrımcılığı ve önyargıyı ortadan kaldırmada önemli adımlar atıldı. Ülkenin il, ilçe ve köylerinde tüm halkın hükümete ve iktidara katılımı için halk konseyleri ve bunların yürütme kurulları halkın seçtiği yürütme, idare ve yerel yasama yetkileri ile oluşturulmuştu. Bu alanlarda söylenecek çok şey var ve kısaca seksenli yıllarda sosyal adalete dayalı, halk kitlelerinin yararına ve onların katılımıyla ileri, demokratik, medeni ve modern bir toplum yaratmak için büyük çaba sarf edildi. Bu yolda elbette istikrarlı ve büyük adımlar atıldı, ancak ne yazık ki, bazı Batı ve Arap ülkeleri tarafından desteklenen siyasi hareket ve muhafazakâr güçler saati tersine çevirdi ve başka bir karanlık dönem başlatıldı.

-Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde, kadınlar her zamankinden daha fazla özgürlüğe sahipti. Afganistan kadınlarının sorunları hakkında ne düşünüyorsunuz? Afganistan kadınlarının mevcut haklarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Anahita Ratibzad gibi önemli kadın liderler hakkında ne düşünüyorsunuz?

-S.A.K.Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nde kadınlar, daha önce ve sonra sahip olmadıkları birçok medeni, kültürel, sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüğe kavuştu. Seksenli yıllardan önceki yıllarda Kadınların toplumda yer almaları için yapmacık çeşitli fırsatlar sağlanmıştı ki bu özgürlüklerden sadece zengin ve ayrıcalıklı aileler yararlanabiliyordu. 1980'lerden sonra mücahitlerin yönetiminde olan bölgelerde kadınlar için durumlar kötüye gitmeye başladı ve Taliban yönetiminde ise daha da kötüleşti. Kadın düşmanlığı yaygınlaştı. Ancak 1980'lerde kadınların konumu ideolojik ve yasal olarak toplumda erkeklerle eşit olarak kabul edilmişti. Kadınlar iş, sosyal hayat, kültürel ve ekonomik faaliyetlere katılıyor ve onun olumlu

sonuçlarından yararlanıyordu. Afganistan Demokratik Kadın Örgütü'ndeki bir dizi bilgili ve önde gelen kadınlar, başlangıçta Dr. Anahita Ratibzad liderliğinde örgütlenmişti. Bu örgütün yönetim ve denetiminde birçok aydın kadın yardımcı oldu ve onlarla birlikte nice aydın, ilerici, çalışkan ve eğitim sevdalısı kızlar eğitim gördüler. Afganistan Demokratik Kadınlar Örgütü, kadınlar arasında siyasi ve sosyal bilincin yayılmasında büyük ve faydalı işler yaptı. Dr. Anahita Ratibzad, Afgan kadın hareketinin önde gelen isimlerinden biriydi. O, Afganistan Demokratik Halk Partisi Merkez Komitesinde Siyasi Büro Üyesiydi ve 1980'li yıllarda örgütün liderliğinin yanı sıra Eğitim Bakanı, Sosyal İşler Bakanı ve Afganistan Barış ve Dayanışma Örgütü Başkanı olarak görev yaptı. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti ve hükümeti, kadınların idareye, istihdama, sosyal üretime ve medeni hayata katılımını artırmak için devamlı genişleyen ortamlar yarattı. Afganistan'da kadınların içinde bulundukları kötü durum büyük ölçüde geleneksel, ataerkil bir toplumun özelliklerine dayanmaktadır ve kadınlar sosyal ve aile içi şiddet ve eşitsizlikten mustarıptır. Son dönemlerde, Afganistan'da şehirlerde birçok kadının konumu görünüşe göre yükselmektedir. Ancak kadınlar, 1980'lerden kalan zorlu ama kararlı mücadelelerinin meyvelerinin çok az bir kısmından faydalabiliyorlar.

-Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarı, Batı, Arap ve Pakistan basını tarafından "din karşıtı" bir rejim olarak tasvir edildi. Sanki demokratik Halk hükümeti kutsal yerleri ve kitapları yok ediyor. Türk halkı ve medyası da bu propagandadan büyük ölçüde etkilendi. Afganistan Demokratik Halk Partisi gerçekten İslam karşıtı bir parti miydi? Partinin feodal gelenekler hakkındaki görüşü neydi? Partinin dini politikalarında ne gibi hatalar yapıldığını düşünüyorsunuz?

-S.A.K.Afganistan'da tecrübe edilen siyasi hilelerden ve araçlardan biri olan dini inançların kötüye kullanılması, seksenli yıllarda da sonuna kadar kullanıldı. O sabotaj söylentileri yurt içinde ve dünyada geniş çapta yayıldı ve büyük ölçüde yanıltıcı roller oynadı. Ancak gerçek şu ki, bu etiketlerin hiçbiri doğru değildi ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti, 1980'lerin başından sonuna kadar halkın dini inançlarına saygı göstermeye kararlıydı ve hükümet tarafından bu taahhüdü baltalayacak hiçbir adım atılmadı. Mücahitler ve yandaşları tarafından yapılan sahte propagandanın

aksine, hükümet halkın dini kutsallarının korunmasına özellikle önem verdi ve bu amaçla çeşitli kurumlar kuruldu. "Ulema ve Rahipler Yüksek Kurulu", "Hac ve Vakıflar Bakanlığı" ve "İslam Üniversitesi" nin oluşturulması birkaç fakülte ve araştırma enstitüsü de, Hanefi ve Caferi içtihatlarını öğretmek için Bakanlar Kurulu veya hükümet tarafından kuruldu ve faaliyete başladı. Muhalif güçler tarafından yıkılan, yakılan ve tahrip edilen yüzlerce cami ve türbenin yeniden inşasına ek olarak Hükümet, ülkenin çeşitli yerlerinde iki yüzden fazla büyük ve orta büyüklükte cami inşa etti ve bunları müminlerin kullanımına hazırladı ve diğer yüzlerce caminin inşası için halka mali ve teknik yardım sağladı. Afganistan'ın çağdaş tarihinde ilk kez, hükümet ihmalden kurtulmak için tüm mollalara, camilerin, hacların ve diğer kutsal yerlerin mollalarına, vaizlerine ve hizmetkârlarına aylık maaş ödedi. Ayrıca diğer çalışanlar ve işçiler gibi kendilerine de maaşlarının yanı sıra ücretsiz yemek kuponu dağıtarak onları destekledi.

-Etnik, dil ve dini grupların kimliği ve haklarının Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarındaki konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Siz Afganistan'ın "madunları" olan bir Hazara olarak geleneğin baskısını kırabildiniz. Afganistan'daki Hazaralar ve Türkler (Özbekler ve Türkmenler) bu baskıcı yapıdan kendilerini kurtarabilmişler miydi?

-S.A.K.Afganistan Demokratik Halk Partisi ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti, ülke tarihinde ilk kez, hükümetin çalışmalarına ve yönetimine halkın katılımının ve Afganistan'ın çeşitli etnik gruplarının kültürlerinin ve ulusal kimliklerinin gelişmesinin yolunu açtı. Başbakan olarak çalıştığım süre boyunca Milliyetler Bakanlığı, "Etnik ve Aşiret İşleri Bakanlığı" na ek olarak, Etnik grupların ulusal, kabile ve dini kimliklerini tanıtmak ve ulusal, popüler, dini ve dilsel hakları savunmak için önemli işler yaptık. 1980'li yıllarda ilk kez Farsça ve Peştuncanın yanı sıra Türkçe-Özbekçe ve Türkmen lehçeleri ayrıca Belucça ve Nuristan dillerinde çok sayıda aylık ve haftalık gazete dergiler yayımlanıyordu. İlk kez yıllardır ihmal edilmiş ve unutulmuş bir topluluk olan Özbek-Türkmenlerin öz müdafaa gurupları oluşturuldu. Bu güçler, ulusal ordu ile birlikte milli kimliği ve bölgesel güvenliği savunmada önemli bir rol oynadılar. En önemli örneği, vatanseverlik sicili Afganistan tarihine kaydolun -şimdi

Mareşal olan- Abdul Raşit Dostum'dur. O Bakanlar Konseyi (hükümet)'e bağlı olduğu süreçte Ülkenin ekonomik olarak önemli olan kuzeyindeki önemli ekonomik altyapı projelerinin, ulaşım ve iletişim yollarının, petrol ve gaz ekipman ve tesislerinin, yüksek gerilim elektrik hatlarının, kültürel ve ticari kurum ve kuruluşların bakım ve güvenliği için kayda değer hizmetler yapmıştır. Köylerden illere yerel konseyler ve yürütme komitelerinin ilk defa "İktidar ve Devlet Yönetimi Kanunu" na dayalı olarak oluşturulduğunu belirtmekte fayda var. Bu konseyler, her bölgede doğrudan halk oylamasıyla seçiliyor ve her biri bir yürütme komitesi, yönetim kurulu ve başkanı seçiyordu. Yerel konseyler arasında çeşitli etnik toplulukların temsilcileri yeralıyordu. İl ve belediye meclislerinin yürütme yetkilerine ek olarak, bu yerel organlar dahir bakıma, her bölgenin adil kabile taleplerini destekleyen bazı yerel yasama yetkilerine sahiptiler.

-Afganistan'da sol hareketin önemli bir ismi de Tahir Badahşi'ydi. Badahşi'nin ölümünden sonra bazı yoldaşları Karmal'ı desteklemeye karar verdiler ve bildiğimiz kadarıyla SAZA da ulusal uzlaşma hükümetine katıldı. Sizce rahmetli Badahşi hayatta olsaydı Karmal'ı destekler miydi? Bunun Afganistan politikası üzerinde nasıl bir etkisi olurdu?

-S.A.K. Muhammed Tahir Badahşi, ülkenin değerli bir siyasi şahsiyeti ve "Afganistan Emekçileri Devrimci Örgütü" (SAZA) olarak bilinen bir hareketin kurucusuydu. Afganistan toplumunda, Afganistan'daki ulusal baskı karşıtı hareketin en önde gelen misyonerlerinden ve savaşçılarından biri olarak tanınıyordu. İlerici ve vatansever fikirleri, özellikle Afganistan'daki "ulusal sorun" konusunda bazı açılardan Perçemilerle yakındı. 1980'lerde Muhammed Tahir Badahşi'nin politikasının takipçisi olan SAZA yönetimi, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti ile eşit haklar ve karşılıklı saygı içinde yoğun görüşmelerin ardından Babrak Karmal'ın parti ve hükümetin lideri olduğu ve benim Başbakan olduğum dönemde işbirliğine başladılar. Bazı yönetim üyeleri hükümetin üst düzey pozisyonlarına seçildi ve görev verildi ve güvenlik çalışmalarında, meşru müdafaa gruplarında ve hükümet idaresinde kapsamlı bir şekilde katıldı. Bu işbirliği, Afganistan Demokratik Halk Partisi ile Afganistan Devrimci İşçi Örgütü arasında bir antlaşmaya dayanan ulusal bir uzlaşma politikasının açıklanmasının ardından yoğunlaştı. Bir dizi başka sol ve

ilerici örgüt de bu politikaya katıldı. Seksenli yıllarda benimde deneyimim olan konular hakkında daha fazla bilgiye ihtiyacınız olduğunda, yaklaşık yirmi yıl önce yazılan ve üç cilt halinde yayınlanan ve şimdi revize edilmiş metin yayına hazır olan günlüğüme başvurabilirsiniz.

Sayın Kıştmand bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Seyit Ekrem Paygir'le Mülakat

Resim 48: Ali Şir Nevai Kültür Encümeni'nin kurulduğu gün çekilmiş bir hatıra resim. Sağdan (ikinci) Hazretkul Tuğra, (üçüncü) Şerii Cuzcani, (dördüncü) Rıdvankul Temenna ve (beşinci) Seyit Ekrem Paygir. Foto Şerii Cuzcan'nin özel arşivinden.

Seyit Ekrem Paygir 1945 yılında Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Şibirgan şehrinde doğdu. İlk ve orta öğretimini Şibirgan'da, lisansını öğretmenlik alanında Mezar-i Şerifte bitirdi. 1965 yılında ADHP'ye üye oldu. Ayrıllık döneminde Perçemilere katıldı. Taraki döneminde 3 ay Şibirgan Belediye Başkanı olarak görev yaptı. Ancak Perçemilere dönük tutuklamalar başladığında tutuklandı ve Emin devrilene kadar tek kişilik karanlık bir hücrede tutuldu. Babrak Karmal'ın iktidara gelmesiyle ADHP Merkez Komitesi Doküman ve İletişim Şube Başkanı olarak göreve başladı. ADHP'nin adının Vatan Partisi olarak değişmesinden sonra parti yardımcısı

olarak görevine devam etti. Bu dönem boyunca Kuzey Bölgesi Amiri (8 İlden sorumlu) Mülteciler Bakanı ve Bakanlar Kurulunda Devlet Bakanı görevlerinde bulundu.

-Sayın Paygır öncelikle bu mülakatı kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Bize Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) nasıl kurulduğu, amaçları ve sizin o dönemdeki siyasi rolünüz hakkında bilgi verebilir misiniz?

Seyit Ekrem Paygır- Afganistan Demokratik Halk Partisi, Afganistan'da demokratik bir iklim sayesinde çözülmesi gereken acil sorunların dayatmasıyla ortaya çıktı. Bu koşullardan biri Muhammed Yusuf'un Başbakanlığı (10 Mart 1963-29 Ekim 1965) dönemindeki yeni anayasanın siyasi faaliyetlere güvence sağlamasıydı. ADHP'nin oluşumunda rol oynayan nüveler, Meşrutiyetçi mücadelenin mirasından kalan unsurlardan meydana gelmişti. Yeni koşullar sayesinde hali hazırda var olan bu nüveler gelişim şansı buldular. Muhammed Davud'un istifasının ardından ilerici ve demokratik güçlerin faaliyetleri için daha elverişli koşullar ortaya çıktı ve 20 Eylül 1964'te, anayasanın imzalanmasıyla kamusal siyasi faaliyetler için uygun fırsatlar sağlandı. Böyle durumlardan dolayı bazı mücadeleci ve davacı kişiler siyasi örgütler kurmayı düşündüler. Mir Ghulam Muhammed Ghubar, Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmal, Ali Muhammed Zehma Muhammed Taher Badahşi ve Muhammed Sıddık'tan oluşan bir komite ADHP'nin çekirdeğini oluşturdular.

-Afganistan Demokratik Halk Partisi neden bölündü?

-S.E.P. Partide ayrılma, daha ADHP'nin ilk (kuruluş) kongresiyle birlikte ortaya çıktı. Babrak Karmal, Nur Muhammed Taraki'yi Kongre'nin görevlerini yerine getirmesi konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçluyordu. Yönetim çemberinde bölünmeye sebep olan temel nedenler ideolojik inançlar, siyasi görüşler ve stratejik konulardaki fikir ayrılıklarıydı. Nur Muhammed Taraki, partinin sosyalizm ideolojisine sahip olan programını açıkça savunuyordu ve bu konunun partinin resmi programında duyurulmasını istiyordu. Ancak Babrak Karmal ve Mir Ekber Haybar sola eğilimli, ılımlı politikası ve geniş sosyal temellere dayalı olan ilerici ve demokratik bir partinin kurulmasının destekçileriydi. On ikinci milli meclis seçimlerinde (1965) Nur Muhammed Taraki'nin yenilgisine

rağmen Babrak Karmal ve Dr. Anahita'nın zaferi Nur Muhammed Taraki'nin öfkelenlendirmiş ve partideki bölünmeleri hızlandırmıştı. Ayrılma sürecini derinleştiren diğer etmenlerden biri de parti tüzüğü üzerine tartışmalardı. Nur Muhammed Taraki ve taraftarları, Marksist-Leninist dünya görüşünün ve proleter enternasyonalizmin parti ideolojisi olarak temel rol oynadığı bir tüzük geliştirmek istedi. Ancak Babrak Karmal taraftarları ise bu duruşu ülkenin durumuna uygun olmadığını ve siyasi gerçekçilikten uzak bulduklarını söylüyorlardı.

CIA temsilcisi olan Hafızullah Emin'in anlaşmazlıkların artmasındaki rolü büyüktü. Emin, partideki bölünmeyi derinleştirmek için özel bir çaba sarf etti. Taraki cenahında siyasi anlaşmazlıklar büyüdü ve ulusal sorunun çözümüne ilişkin tartışmalar nedeniyle, Tahir Badahşi Tarakifraksiyonundan ayrılarak ve 1967'de Devrimci Emekçiler Örgütü (SAZA) adlı başka bir örgüt kurdu.

-Sayın Paygır, Siz Parçam fraksiyonunda yer almayı tercih etmiştiniz. Afganistan siyasetinde Parçam'ın oynadığı rol hakkında ne düşünüyorsunuz?

-S.E.P.Babrak Karmal liderliğindeki Parçam fraksiyonu, siyasi gücün barışçıl yollara dayanması gerektiğinosiyasi gündeminin ön saflarına yerleştirmişti. Ülkede herhangi bir şiddet eylemine, silahlı bir ayaklanma ve darbeye karşıydı. Karmal, Afganistan toplumunu bir anneye ve siyasi iktidarı da bir bebeğe benzeterek, silahın hem annenin hem de çocuğun yok olmasına sebep olacağını savunuyordu. Mayıs silahlı ayaklanması (Nisan Devrimi) parti yönetiminin kararı olmadan ve Hafızullah Emin'in emriyle gerçekleşti. Tarihsel belgelere göre *Halk* fraksiyonunun askeri bölümünden sorumlu olan Hafızullah Emin ayaklanma için önceden gerekli askeri koşulları sağlamıştı ve Mir Ekber Haybar'ın öldürülmesiyle bu ayaklanma için gerekli sebep yaratılmıştı.

- Sovyet askeri müdahalesi Afganistan'daki durumu daha da karmaşık hale getirdiği düşünüyor. Siz Sovyet müdahalesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

-S.E.P Afganistan'a Sovyet birlikleri *Halk* hükümetinin daveti üzerine gönderildi, *Halk* liderleri Sovyet hükümetinden 24 kez Afganistan'a asker

göndermesini talep etti. Bu talepler Herat şehrinin elden gitmesiyle yoğunlaştı. Sovyetler Birliği'nin bazı birimleri, 27 Aralık 1979'dan altı ay önce ve Emin hükümetinin düşmesinden önce Bagram Havaalanında yerleşmişti. Afganistan'a asker göndermenin asıl nedeni, Doğu ile Batı arasında Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesiydi. Sovyetler Birliği, Güney komşusu'nda ABD, Pakistan destekli İslami köktenci hükümetin kurulması endişesi taşımaktaydı. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin enternasyonalist politikası, dünyadaki devrimci hareketleri savunması gerektiğini emrediyordu. Afganistan'a asker sevk etmenin amacının "sıcak sulara erişmek" olduğu konusu doğru değildir. Sovyetler Birliğinin güçlerini Afganistan'a sevk etmesinin bir diğer nedeni de ülkede ABD askeri ve istihbarat mekanizmalarının varlığıydı ki Brzezinski seneler sonra, Sovyet birliklerinin Afganistan'a gönderilmesinden altı ay önce, Amerikalıların Afganistan'a adım attıklarını ve mücahitlere ciddi bir şekilde mali ve silah yardımı başlattıklarını itiraf etmiştir.

-Sayın Paygır, siz o dönemde hangi siyasal faaliyetlerde bulunmuştunuz, kendi şahsi hikâyenizden de bize söz edebilir misiniz?

-S.E.P. Şöyle söyleyeyim, ben kendi faaliyetlerim hakkında bir şey yazamam çünkü 'ıtır kendisi hoş kokmalıdır, attarın onu övmesi boştur' demişler. İnsanların iyilikleri, kötülükleri ve yaptıkları hakkında diğer insanlar ve tarih karar verir. Dolayısıyla benim hakkımda bilgi edinmek istiyorsanız hakkımda gerçekleri söylemeleri için İstanbul'da yaşamakta olan Afganistan'ın bir kaç önemli ismini verebilirim. Örneğin Türkmenlerden sayın Cuma Han kendisi rahmetli Aqmurad'ın yardımcısıydı, Hacı Abdulvahab, Cumabay Hamabi gene Türkmen aydınlarından Gulam Resul, Özbeklerden Mahmudjan Qaderi (Barakat), Navai gibi isimleri sayabilirim. Her biri saygıdeğer insanlardır ve şimdi İstanbul'da yaşamaktadırlar. Bu kişilerle temasa geçebilirsiniz size 1980'lerde Afganistan'da yaşananlar ve benim rolüm hakkında ayrıntılı bilgiler vereceklerdir.

-Sayın Paygır, Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için adımlar atılmıştı. Siz Afganistan

kadınlarının günümüzdeki sorunları hakkında ne düşünüyorsunuz? Afganistan kadınlarının mevcut haklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

-S.E.P. Öncelikle esprili bir cevap vermeme izin verin. Afganistan'ın şu anki durumunda tüm Afgan halkının durumu ne ki kadınların durumu da iyi olsun. Maalesef Afganistan'ın bugün insanlık adına en düşük, en sefil ve en karanlık dönemini yaşamaktadır. Afganistan kadınları en başta aşırı yoksulluk ve sefaletten muzdarip. Kadınların ailesinin diğer üyelerini kesin ölümden kurtarmak için can parçaları olan çocuklarını az bir miktar paraya satmak zorunda kalmaları çok utanç verici.

Afganistan kadınları için bitmeyen bir diğer konu da işsizliktir.⁶⁶⁵ Günümüz Afgan hükümetlerinin kendi eğitilmiş insanlarını istihdam etmek yerine yurtdışında yaşamış ve asla paraya ihtiyacı olmayan ve Afganistan'la ilgili hiçbir bilgiye sahip olmayan kadınlar, kızlar ve erkekleri bakanlığa kadar uzanan üst rütbelerde istihdam etmesi çok şaşırtıcıdır. Daha da ilginç olan bakanlığa atanan bazı kadınların ülkenin resmi dillerinde hiçbirini konuşamamaları, halkla konuşurken sorunun gidermek için çevirmen tutmak zorunda kalmalarıdır. Ülkenin mahzun öğrencilerin vay haline!

Afganistan kadınlarının en önemli sorunlarından biri de hicab (çador) giyme zorunluluğudur. Hicab giyemeyen kızlar ve kadınlar erkekler tarafından eziyet ve hakaretlere bazen de şiddete maruz kalıyorlar. Utanç ve sefalet kaynağı olan şey ise anti kadın tavrıların, üniversite hocaları ve öğrencileri arasında bile destek görmesidir. Kabil'in çaresiz ve işe yaramaz

⁶⁶⁵ Afganistan Müslüman ülkeler arasında kadınların istihdama katılımı açısından en kötü durumdaki ülkelerden biridir. 2017 yılındaki verilere göre Afgan kadınlarının sadece %14'ü çalışmaktadır. Yani toplam istihdamda kadın oranı %7'dir. Bu özelliğiyle Afganistan, Afrika'daki Müslüman ülkelerden de geri durumdadır. Müslüman ülkelerde kadın istihdamı üzerine incelemelerinde Afganistan'daki bu mevcut durumun savaş kaynaklı olduğunu iddia edilmektedir. Bkz: İsmail H. Genç, George Naufal ve Bassam Abu Al-Foul, "İslam Ülkelerinde kadınların İş Gücüne Katılımları", *İslam ve İktisadi Hayat Ana Konular ve Metinler*, M.Kabir Hassan ve M. K. Lewis (ed) İktisat Yayınları, Ankara, 2019, s.196-199.

Hâlbuki savaşlar tüm dünyada kadın emeğinin geri çekilmesine değil tam aksine kadınların iş gücüne daha fazla katılımına sebep olurlar. Afganistan'daki tavrın savaşla bir ilgisi olmadığını en büyük kanıtı II. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında Kazakistan, Özbekistan gibi ülkelerde kadın iş gücündeki hızlı yükselişleri verilebilir.

hükümetinin kadın haklarını korumaya yönelik yaptığı hareketleri tamamen sembolik ve gösterişten ibarettir. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kutlamak gibi sembolik eylemler dışında bu güne kadar kadınların durumunu geliştirmek için kalıcı ve etkili her hangi bir adım atmış değiller. Ki bu törenlere hükümet üyelerinin eşleri bile katılmıyor, törenler erkek bürokratlar tarafından düzenleniyor. *Parçam* iktidarı döneminde, Afganistan Demokratik Halk partisinin yönetimi sırasında kadınlar kesinlikle daha iyi bir hayata sahiptiler. Kent merkezlerinde devlet dairelerinde ve bürolarında kadınların varlığı daha renkliydi. Şehirlerde kadınlar özgürce ve hiçbir baskı olmadan gezebiliyor, devletin resmi etkinliklerinde aktif katılabiliyorlardı ve devletin çalışanlarına dağıttı kuponlardan erkeklerle eşit şekilde pay alıyorlardı. Rahatça söyleyebiliriz ki hükümetin kontrolü altında olan bölgelerde, hükümet kadınların hak ve özgürlüklerini kapsamlı olarak savunmak ve desteklemek için azami çaba gösteriyordu.

-O dönemde kadınların siyasal alanda da aktif olduğu görülüyor. Örneğin Anahita Ratibzad dönemin simge isimlerinden biriydi. Ratibzad gibi faal kadın liderler hakkında ne düşünüyorsunuz?

-S.E.P. Anahita Ratibzad Afganistan'ın en iyi siyasi mücadeleci kadınlarından biriydi. Elbette kadınlar Dr. Anahita Ratibzad gibi kendi ülkelerinde kadın haklarını ve sosyal adaleti sağlamaya kararlılsarsa, kendi ülkelerinde değerli hizmetler yapabilirler. Anahita Ratibzad korkusuz ve cesur bir kadındı. Afganistan parlamentosunun on ikinci döneminde, düşmanın kışkırtmalarıyla Şah taraftarı milletvekilleri tarafından dövülmüş ve ağır yaralanmıştı. Neyse ki hayatta kaldı. Onun Türk kökenli ve yakın meslektaşlarından şimdilerde Mastura Sufi olarak anılan Mastura Dadmanış, Afganistan'ın başkenti Kabilde 6 yıl boyunca Afganistan Demokratik Kadınlar Örgütü'nün merkez ofisinde Anahita Ratibzad ile samimi ve sarsılmaz bir işbirliğindeydi. Dadmanış, Ratibzad'ın ciddi taraftarlarından biriydi ve şuanda ailesiyle birlikte Londra'da yaşıyor. Ayrıca şu anda ailesiyle birlikte Hollanda'da yaşamakta olan Suheyla Zahmet Dr. Anahita Ratibzad'ın dönemindeki faal kadınlar arasındaydı. O da şu anHollanda'da yaşayan kadınlar derneğinin yönetim kurulu başkanı olarak çalışıyor. Son olarak hatırlatmak gerekir ki Ratibzad'ın özgeçmişi

üzerine basılı çalışmalar var, onu daha iyi tanımak ve anlamak için bu çalışmalara bakabilirsiniz.

Resim 49: Ratebzad (ortada siyah ceketli) ADHP kadın kolları toplantısında.

-Soğuk Savaş döneminde *Afganistan Demokratik Cumhuriyeti* Batı, Arap ve *Pakistan* basını tarafından "din karşıtı" bir rejim olarak tasvir edildi. Hükümetin kutsal yerleri ve kitapları yok ettiği iddia edildi. Türk halkı ve medyası da bu propagandadan büyük ölçüde etkilendi. O dönemde Türkiye'deki yayınlar izlendiğinde ADHP yönetiminin "İslam düşmanı" bir imajla anıldığı görülüyor. *Afganistan Demokratik Halk Partisi* gerçekten İslam karşıtı bir parti miydi? Partinin feodal gelenekler hakkındaki görüşü neydi? Partinin dini politikalarında ne gibi hatalar yapıldığını düşünüyorsunuz?

-S.E.P. ADHP *Perçem* fraksiyonunun ideolojisinde etnik ve dini kimliğe dayalı ayrımlara müsamaha yoktu. Bizim için insanlığın makamı çok değerli ve önemliydi. Buna istinaden tüm parti üyeleri halkın dini ilkelerine, gelenek göreneklerine ve adetlerine saygı duymakla yükümlüydüler. Konuya devam etmeden önce değerli okuyucuların dikkatini önemli bir konuya çekmek istiyorum. *Halk* fraksiyonu yönetimi döneminde Hafızullah Emin'in yaptığı yanlış ve suç dolu işler ile Babrak Karmal'ın yönetim dönemi iki farklı politikanın uygulandığı farklı zamanlardı ki *Halk*

fraksiyonu (Hafizullah Emin) yönetimi döneminde halkın inançlarına karşı yanlış bazı uygulamalar olmuştur. Bu yanlışlar sonradan düzeltilti. Babrak Karmal iktidarının ilk günlerinde, Afganistan yönetim tarihinde ilk kez, dini işleri daha iyi düzenlemek için hükümet bünyesinde İslam İşleri Bakanlığı kuruldu. Dini İşler (Diyanet) Bakanı Takhar ilinden rahmetli Abdulali Hüccet'ti. Mevlana Hüccet önemli bir din âlimi ve alçakgönüllü, samimi ve belagat sahibi bir insandı. Allah rahmet eylesin. O dönemde yüksek din eğitimi olan gençler askerlik hizmetinden muaf tutulmak için sınava girme hakkına sahipti ve sınavı geçen gençler askerlik hizmetinden muaf tutularak dini görevlerini yerine getirmeye meşgûl oluyordu. Bir diğer mesele de Afganistan'daki tüm cami imamlarına devlet memurları gibi aylık maaş ve kupon ödeniyordu. Dügünlerde Kuram-ı Kerim hatimlerinde ve diğer gelenek göreneklerde devlet tarafından her hangi bir müdahale yapılmıyordu. Her yıl yaklaşık 3.000 hacı, Hac mevsiminde Hac ritüelleri ve törenlerini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gidiyordu. Gerçekten o dönemde insanlar dürüst ve temiz niyetlerle Beytullah-i Şerife gidiyordu. Hac'la ilgili tüm organlar tarafından Hacıların rahatlığı için tüm önlemler alınıyor ve Hacılar hiçbir karışıklık olmadan ve onurlu bir şekilde rahatça gidip geliyordu dolayısıyla Afganistan'ın ve Halkının onuru, haysiyeti ve itibarı tamamen korunmuş oluyordu.

Diğer yandan da Şiî'ler de kendi dini törenlerini özgürce yapabiliyordu. Üst düzey hükümet yetkilileri törenlerine katılıyor ve Bu törenlerin güvenliği hükümet tarafından titizlikle sağlanıyordu. Yine o dönemde Sihler ve Hindular dini törenlerini özgürce, hiçbir endişe ve kaygı duymadan arzuladıkları gibi kutlayabiliyordu ve törenlerinde hükümet yetkilileri de katılım sağlıyordu. Üzülerek söylemeliyim ki son bir kaç hafta içinde⁶⁶⁶(Mart-Temmuz 2020) Sih'ler ve Hinduların son kalan aileleri de

⁶⁶⁶1970'li yıllarda Afganistan'da 250.000 civarı Sih ve Hindu yaşamaktaydı. Yıllar süren savaşlar sonucu Hindu ve Sihler ADHP rejimini destekledikleri gerekçesiyle radikal grupların hedefi oldular ve ülkeden göç etmeye başladılar. Taliban iktidarı ve sonrasında da devam eden radikalizm bu göçü hızlandırdı. En son 25 Mart 2020'de IŞİD militanları Afganistan'daki Sih tapınağına bir saldırı düzenlediler. Saldırıda 25 sivil öldü. 1 Temmuz 2020'de de Celalabad'da Sihlere dönük saldırı da 20 Sih hayatını kaybetti. Saldırıda hayatını kaybedenler arasında Sih/Hindu azınlığın meclisteki temsilcisi Avtar Singh Khalsa da vardı. Bu saldırı ve tehditlerin ardından Afganistan'da kalan son Sihler ve Hindular da ülkeyi terk ettiler.

cani teröristlerin onlara uyguladığı vahşet ve barbarlıktan dolayı keder ve üzüntüyle vatanlarını terkedip Hindistan'a gitmek zorunda kaldılar. Asırlardır Afganistan'da yaşayan Hinduların, esnaflıktan, hizmetten, ülkesine karşı dürüst olmaktan ve üretmekten başka bir şey yapmamışlar, hiçbir zaman kimseye karşı en ufak bir yanlışları dahi olmamıştı. Hatırlatmak gerekir ki bunlar ülkelerini mecburiyetten ve çaresizlikten terkettiler çünkü Afganistan hükümeti onların canını, malını ve namusunu korumak için en ufak bir destek ve özen göstermedi. Bu kara leke başta Afganistan Cumhurbaşkanı Eşraf Gani olmak üzere Afganistan devletinin alnında tarih boyunca kalacaktır. Son olarak hatırlatmak gerekir ki ADHP yönetimi sırasında hükümet ve çalışanları tarafından hiçbir kutsal mekâna saygısızlık edilmemiştir. Aksine Batı'nın, Arapların ve Pakistan'ın temsilcileri, yani mücahitler ve onların ajanları ülkenin birçok okul ve medresesini ateşe verdi. Bu okul yangınlarında yüzlerce cilt Kuran-ı kerim ve dini eser de yanıp kül oldu. Bu bağlamda ADHP ve özellikle de *Parçam*'a karşı yapılan propagandalar içi boş suçlamalardan başka bir şey değildir.

-H.Emin dönemi hapisanelere doldurulan insanlar, işkenceler, infazlarla hatırlanıyor, ancak Batı medyası bu dönemde sadece İslami grupların baskı gördüğünü yazmaktaydı. Oysa kayıtlara bakıldığında o Emin'e muhalif olan sol grupların da tutuklandığını görüyoruz. Siz de bildiğimiz kadarıyla Emin döneminde hapisteydiniz. O dönem hakkında neler söylemek istersiniz?

-S.E.P. Hafızullah Emin iktidarı döneminde Şibirgan hapisanesinde siyasi bir mahkûm olarak bir yıl süreyle hücrede kaldım. Benim olduğum koridorda aralarında profesörler, öğretmenler, öğrenciler ve işçiler dahil olmak üzere 30'a yakın *Parçami* aleyhimize hiçbir delil olmadan 26 Haziran 1979'tan beri hapisteydiler. Bizim koridorumuzda *Parçamilerin* dışında, çeşitli aydınlar, esnaf, Şibirgan şehrinin pehlivanları ve belli bir işi olmayan işsiz gençler gibi ilgisiz kişiler de vardı. Aynı yıl 27 Aralık'ta (1979) siyasi veya siyasi olmayan tüm tutuklular Şibirgan hapisanesinden mutlu bir şekilde serbest bırakıldık. Sorunuz gerçeğe dayanıyor, ülke düzeyinde *Parçamiler* ve *Parçam* dışındaki muhalefet (âlimler, eğitimciler, öğrenciler, memurlar, din adamları) vb. Hafızullah Emin'in çetesi tarafından yakalandı ve soruşturma yapılmadan hiçlik diyarına gönderildi.

-Emin döneminde hapisanelerde ölen önemli bir isim de Tahir Badahşi'ydi. Siz Badahşi'yi tanıyor muydunuz?

-S.E.P. Ne yazık ki Tahir Badahşi, Hafızullah Emin'in adamları ve cellatları tarafından vahşice şehit edildi. Üzülererek söyleyeyim kiben rahmetli Badahşi'yi yakından tanıımıyordum. Ama Badahşi'nin bazı arkadaşları ve hayranlarıyla samimi ilişkilerim vardı. Onların ağzından rahmetli Badahşi hakkında daima güzel sözler ve anılar duydum. Onların hepsi rahmetliyi güçlü bir siyasi şahsiyet, ilim irfan sahibi, iyi bir yazar, bilim insanı ve edip olarak tanıyordu. Rahmetli Badahşi üniversiteden mezun olunca bir süre Habibiye lisesinde⁶⁶⁷ 12. sınıflara öğretmenlik yapıyordu. On ikinci sınıftaki öğrencilerinden biri Rahmeti Abdullah Bahar her zaman Tahir Badahşi'denövgüyle söz eder bahseder, onu hiç dilinden düşmezdi. Devamlı olarak onun erdemliğinden ve bilgeliğinden söz etmiştir. Dolayısıyla Tahir Badahşi'nin siyaset, bilim ve erdemde yüksek bir konuma sahip olduğu açıktır.

-Badahşi'nin ölümünden sonra bazı yoldaşları Karmal'ı desteklemeye karar verdiler ve bildiğimiz kadarıyla SAZA da ulusal uzlaşma hükümetine katıldı. Sizce rahmetli Badahşi hayatta olsaydı Karmal'ı destekler miydi? Bunun Afganistan politikası üzerinde nasıl bir etkisi olurdu?

-S.E.P.Bence Şehit Badahşi, Babrak Karmal döneminde yaşasaydı, ülkedeki elverişli siyasi durumdan dolayı Babrak Karmal'a yardım ve destek vermesi mümkündü. Yukarıda Badahşi'nin büyük şahsiyetinden bahsettiğim gibi yüksek konumundan dolayı halkın saadeti yolunda büyük işler başarabilirdi. Hem Babrak Karmal hem de Tahir Badahşi ebedi ve geri dönüşü olmayan yolculuğuna çıkmış yerleri zor doldurulabilir şahsiyetlerdir. Ancak belki zamanla böyle fedakâr, mücadeleci ve halkın mutluluğu yolunda hizmet eden evlatlar yeniden yetişir.

-O dönemde etkin siyasal figürlerden biri de Şahrullah Şahpar'dı. Onu tanır mıydınız?

⁶⁶⁷Habibiye Lisesi 20. Yüzyılın başlarında eğitime başlamış Afganistan'ın en köklü ve en kaliteli eğitiminin verildiği seçme bir okuldu. 20. Yüzyılda Afganistan'ın siyasal hayatına yön veren çok sayıda isim bu liseden yetişmişti.

-S.E.P. Çok şanslıyım ki Şehit ŞahrullahŞahpar ile yakından tanışıklığımız vardı ve birlikte çokça zaman geçirmiştik. Onun doğum yerim Cuzcan İlinin Akça ilçesidir. Şahpar, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin önde gelen isimlerinden biriydi. Ne yazık ki 1969 yılında Afganistan Demokratik Halk Partisi'nde yaşanan bölünmede Şahpar, Parçam fraksiyonundan ayrılarak arkadaşlarıyla birlikte *Halkilere* katılmıştı. Ancak kısa bir süre sonra *Halk* örgütü ile de ilişkisini kesmişti. Şahrullah Şahpar son derece yetenekli biriydi. Güçlü bir hafızaya ve zihne sahipti. *Parçam*'ınbilge ve anlayışlı yüzlerinden biri olarak kabul edilirdi. Güzel sözlüydü. Muhattaplarının ilgisini kolaylıkla kendine çekebilirdi. Sözleri açık ve anlamlıydı. Onun övgüye değer özelliklerinden biri de net aksanı ve kararlılığıydı. Mizah konusunda özel bir yeteneği vardı. Rahmetlinin şiir yeteneği de vardı. Arkasında çok sayıda saf ve epik şiiri hatıra bırakmıştır. Size bir şiirini okumak isterim:

Dağlar kadar yük omuzlarımızda olsa da/Yarının bizim zamanımız olduğu için mutluyuz. /Bizden imanımız ve kararlılığımız için kanıt bekleme/Avucumuzun içindeki çizgiler bizim kanıtımızdır. Bizim Menzilimizi habersizlere sorma/Çatısı ve kapısı olmayan yer, bizim evimizdir/Servet sahibine ne zaman açık olacak /Ki renkli sofrasının masrafı bizim hazinemizdendir. Bizim celal ve ihtişamımız dünyaya sığmaz/Oysaki ciğerimizin köşesi akşam yemeğimizdir. İktidar sahibinin evindeki saadetin kaynağı nedir? Balyoz ve orak, bizim ney ve kemençemizdir. Maceracılar ve fırsatçıların cevabı.../Taahhüdümüzve akıllı davranışımızdır. Ellerde bayraklar dillerde sloganlar/Zafer ve fetih sesleri bizim sözümüz ve şarkımızdır. Mavi kubbenin altında ve yeryüzünde/Zeval kabul etmezse bizim efsanemiz olduğunu bilin. Bütün milletlerin kardeşliği ve barış şiarı/Şükür ki payidar kültürümüzün kaynağıdır...

Babrak Karmal döneminde Şahpar, hayatının son dönemlerinde Pervan ilinde genel muhasebeci olarak görev yaptı. Bir gün Kabil'e gitmeye karar verdi. Güvenlik önlemlerini almadan yola çıkmıştı. O sıralarda karayolları mücahitlerin tehditleri altındaydı. Ne acı ki yolda mücahitler onu aracından indirip feci bir şekilde şehit ettiler. Bazıları bu acı olayı önyargılı ve garezli bir şekilde hükümete yüklüyor ki bu asılsızdır çünkü şehit Şahpar'ın o dönem hükümetiyle hiçbir husumet veya sorunu yoktu.

-Afganistan tarihinde Karmal ve Necibullah dönemlerinde hızla yükselen bir isim de artık bütün dünyada tanınan bir figüre dönüşen ve şimdi de Mareşal rütbesine yükseltilen Dostum...Siz Dostum hakkında neler düşünmektesiniz. Dostum nasıl bu kadar ön plana çıkan bir isim oldu?

-S.E.P. İzin verin bu sorularınızın hepsini birden cevaplayayım. Ben Dostum'u uzun yıllardan beri tanıyorum. Liseden mezun olunca Şibirgan Şehrinin araştırma merkezine gitmişti ve Şibirgan Araştırma Enstitüsü'nde işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Daha öncesinde Afganistan ordusunda komando olarak görev yapmıştı. Sonra Araştırma merkezinden ayrılıp Şibirgan şehrinin devlet güvenlik departmanında işe başladı. Yavaş yavaş işinde kendisinden liyakat ve cesaret gösterdiği için dikkat çekmeye başladı. O dönemde orduya katılması için onu ikna edenlerden biri de bendim. O dönemde seçme askerlerden oluşan bir tugay kurma çabasıydık. Bazı dostlarımın da yardımı ve desteği sayesinde tugayoluşumunun onayını almayı başardım. O günlerde Dostum'un konumu da gittikçe yükseliyordu.Muhalefete (mücahitlere) karşı önemli stratejik alanların kontrol altına alınmasında Dostum'un da görev yaptığı 53. Tugay mensuplarının çalışma ve çabaları olağanüstüydü. 53. Tugay üyeleri Pagman Vadisi'nin ele geçirilmesi ve Lugar'daVahcan Boğazı Vadisi'nin operasyonunda da büyük cesaret gösterdiler. Elbette bu durum yani 53. Tugay mensuplarının tecrübe ve mücadeleleri tabi ki Dr. Necibullah tarafından endişeyle izlenmeye başlanmıştı. Çevrelerindeki insanlar da sorunu sürekli olarak büyütüyorlardı.

O muhalefet (mücahitler) Pakistan istihbaratı (ISI) yardımıyla Afganistan'ın en azından bir vilayetini ele geçirmek ve kendi sözde devletlerini ilan etmek istiyorlardı. Hedeflerdikleri bölge de Host'tu. Üst düzey komutanlar bu durumdan endişe duyuyordu veHost iline yardım etmek için 53. TugayaskerlerindenDostum'un liderliğinde takviyeli bir kuvvet göndermeye çalışıyorlardı. Yerel yetkililer bir tuzak kurmak için Dostum'un uçağının gelmesini beklemeye karar verdiler. Dostum'un uçağı Host'a vardığında Dostum uçaktan tam inerken ona silahlı ateş ederek onun hayatına son vermeyi planlamışlardı. Tesadüfen Host ilinin yetkililerinin bu planlarından benim haberim oldu ve ertesi gün General Dostum'u plan hakkında uyardım ve gitmesine engel oldum. Giderse

öleceğini söyledim o da beni dinledi ve gitmekten vazgeçti. Sonunda ortak bir kararla General Dostum'un yerine, General Curebek'in 53. Tugay görevlendirilen askeri güçlerinin liderliğini yapmasına karar verdik. İşte o zaman General Curebek ve birlikleri Host iline gitti. Host'a uçak iniş yapınca Host yetkilileri General Dostum'un uçaktaolmadığı farkettiler ve ondan sonra şehri muhaliflere teslim ederek, Corabek'in karargâhını basarak şehit edebildiklerini şehit ettiler. Esir alabildiklerini de esir aldılar. Kaçabilenler de kaçtı. Kısaca eğer o zaman Dostum Host'a gitmiş olsaydı bugün ne mareşal olurdu nede Cünbüş diye bir şey olurdu. Son olarak söylemeliyim ki ben ve Dostum sonradan Host ilindeki bir öğretmenin verdiği bilgi sayseinde General Corabek'i de esaretten kurtardık.

-Sizce Afganistan Türkleri açısından Mareşal Dostum'un önemi nedir?

-S.E.P. Afganistan Türkleri ülkenin mevcut durumunda diğer etnik gruplar gibi güçlü bir himayeci ve destekçiye ihtiyaç duyuyorlardı ve bu yeteneği de birtek Dostum'da görüyorlardı. Öte yandan Mareşal Dostum askeri operasyonlarda gerekli cesaret, direniş ve yiğitliği gösteren biriydi. Bizim ülkemizde insanlar böyle cesur insanları çok sever dolayısıyla Mareşal Dostum'un etrafında toplanmaları doğal. Önemli bir nokta daha şu ki şuanki durumda onun yerini alacak bir alternatif de yok. Dolayısıyla istesenez de istemesenez de Mareşal Dostum'un taraftarları onu bir yiğit bir asker/komutan olarak seviyor ve destekliyorlar. Ne zaman ki ana vatan onun sahip olduğu özelliklerde bir yiğit daha doğurursa ancak o zaman Dostum'la kıyaslanması söz konusu olabilir.

-Sizce Mareşal Dostum Afganistan Türklerinin siyasi ve sosyal hayatındaki mücadelede ne gibi değişiklikler yaptı? Afganistan Türklerinin hayatında neler değişmiş oldu?

-S.E.P. Mareşal Dostum, Türk kimliğinin ulusal ve uluslararası ölçekte tanıtılması ve belirlenmesi için çalışmalar yaptı. Öte yandan Türklerin anadilinin Peştun ve Dari diller dışındaki diğer tüm etnik grupların dillerinin tanınması ve anayasaya dâhil edilmesi için azami çaba gösterdi ki bu bizim için büyük önem taşıyor. Mareşallık rütbesinin sadece Afganistan'da değil, dünyanın tüm ülkelerinde en yüksek askeri mevki olduğunu belirtmek isterim. Mareşal Dostum'un sadece Afganistan

Türklerinin Mareşalı değil, aynı zamanda Afganistan'ın tek coğrafyasında yaşayan tüm ülke halkına ait olduğuna inanıyorum. Bütün Afganistan halkı ondan haklı olarak hizmet bekliyorlar. Afganistan'ın yaralı ve emekçi halkına barış, emniyet, refah ve mutluluk sağlaması konusundaki çabaların devamını diliyorum. Mevcut merkezi hükümetlerin bir boşlukta olduğunu belirtmek isterim. Vatandaşlara karşı ayrımcı davranılıyor. Eğer yanılmıyorsam Afganistan'ın emekçi ve çalışkan Türkmenleri nüfus olarak beşinci sıradalar ve halen de devlet aygıtında görünür veya somut bir rolleri ve yerleri yoktur. Bugünkü Afganistan hükümeti halkın en temel sorunlarına ve taleplerine bile aldırmaz etmiyor. Halkın canı, malı ve en nihayetinde halkın namusu ve onuru güvende değildir. Dolayısıyla halk yerel liderlerine veya Talibanlara başvurmak zorunda kalıyor. Çünkü mevcut hükümet çok zayıf, güçsüz ve boştur. Boş boş oturup duran devlet çalışanlarının da halka hizmet etmek, sosyal hak ve adaleti sağlamak ve anayasada yer alan değerleri uygulamak gibi bir niyetleri yoktur. Bu nedenle bir ulusal hükümet halkına karşı adil ve şefkatli olduğunda halk da normal olarak hükümetlerini destekler ve ondan yüz çevirmez. Böylelikle hayat yeni bir sayfa açar ve onurlu ve şerefli bir hayat başlayabilir aksi takdirde aynı tas aynı hamam devam eder.

Son olarak Afganistan'daki Türklerin bugünü ve geleceği ile ilgili söyleyeceğiniz bir şey varmı?

-S.E.P. Bu sorunuza kısa ve öz cevap vermek istiyorum. Afgan toplumu tarihi de dahil olmak üzere tüm insanlık toplumu tarihinde ispatlanmış ve inkar edilmeyecek bir gerçek vardır ki bir toplum birlik beraberlik, dayanışma ve empati içinde olmadan önemli zaferlerine, tarihi ve milli hayallerine ulaşamaz. General Dosum'a Mareşallık rütbesinin verilmesi de ortak bir mücadele ve birliğin sonucu ve önemli bir başarıdır. Eğer bu birlik ve beraberlik ülke çapında genişler ve yayılırsa daha büyük başarılarla imza atılacaktır. Dolayısıyla Afganistan Türklerine şunu tavsiye ederim ki, bütün kavimlerle birlik içinde olup yardım etmeyi, empati kurmayı, desteklemeyi ve sevmeyi bir an bile unutmamasınlar. Eksikliklerinden ibret alıp güzel olan şeyleri örnek alsınlar. İnsanlığı ve adamlığı güçlendirecek değerleri desteklesinler. Bu yüzden Dari Farsçasının söz ustası Ebu Abdullah Rudaki Samarkandi hayatında öğrendikleri ve tecrübelerine dayanarak şöyle

buyuruyor”: “Zamanın geçişinden öğrenemeyen kimse hiçbir öğretmenden bir şey öğrenemez”. Özbekçede bir atasözü vardır: “tek at toz yapamaz” derler.

Sayın Paygiri bize zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Raşid Dostum’la Mülakat

Resim 50: Raşid Dostum ile Ahmed Javid Türkoğlu mülakat esnasında (2018).

Afganistan Türklerinin dünyada en fazla adı duyulmuş isimi olan Raşid Dostum’un hayat öyküsü ve faaliyetleri Afganistan halkının ve özellikle de Afganistan Türklüğünün 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başındaki trajik hikâyesinin bir özeti gibidir. Son iki asırdır sürekli baskı altında olan ve merkezi yönetimlerin ihmalinden kurtulamayan Afganistan Türklerinin çoğu gibi Dostum’da yokluklar içinde büyümüş ve düzenli bir eğitim alma fırsatı elde edememişti. Peştun iktidarlar tarafından sürekli hor görülen bir topluluğun parçası olarak gençlik yıllarında Afganistan’ın gayri Peştun

nüfusuna el uzatan Perçem grubuyla temasa geçmiş ve 1970’li yılların sonunda bu gurubun aktif bir üyesi olmuştur. Bir süre ağır iş kollarında işçi olarak çalışan Dostum’un işçileri örgütlemadaki başarısı Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) kadroları arasında tanınmasını sağlamıştır. Nitekim ikinci kez askere alındıktan sonra idari yetenekleri daha da dikkat çekmiştir. Zaman içerisinde Dostum rejimden ziyade kendisine bağlı Özbek ve Türkmen menşeli askerleriyle o günlerde dağılmakta olan Afgan ordusu içinde en disiplinli ve hızlı hareket eden birliklerin başına geçmeyi başarmıştı. Dostum’un yükselişi ADHP liderleri içinde ona karşı bir güvensizlik oluşturduğunda ise 1992’de Drç Necibullah hükümetini desteklemekten vageçen Dostum mücahitlerle anlaşma yolunu seçmişti. Pek çok gözlmeci bu hareketin ADHP rejimine son darbeyi vurduğunu savunmaktadır. 1992-1996 yılları arasındaki iç savaşta Cünbüş-ü Milli İslâmî’ye önderlik eden Dostum çeşitli kücahit gruplarla ve sonrasında da Taliban’la savaşmaya devam etmiş, 2002 sonrasında ise Afganistan Devlet Başkanlığı Yardımcılığına getirilerek bu kadar yüksek bir idari makam gelen ilk Afganistan Türk’ü olmuştur. Taliban’a karşı savaşımı nedeniyle rütbesi sonradan Maraşelliğe yükseltilmiştir.

-Sayın Dostum, rençberlikten liderliğe yükselen biri olarak hayat hikayeniz hakkında ne söylemek istersiniz

R.D.“Dostum” olmak için çok işler başardım, çok büyük emekler harcadım. Biliyorsunuz bizim geçmişimizde büyük imparatorluklar kuran bir ecdadımız var örneğin, Emir Timur ve Babür gibi, ancak Afganistan Türkleri olarak çok ezildik ve yok sayıldık. Ben hatırlıyorum bize karşı yapılan baskı ve hakaretleri, benden öncekiler daha fazla maruz kalmıştır. Örneğin Özbekçe konuştuğumuz zaman bize hakaret ediliyordu ve hep “Müslümanca konuş”, “kitapsız Özbekler” deniliyordu. Bu durum her zaman beni olumsuz etkilemişti, bu ülkeyi yüzyıllarca adaletle yöneten bir neslin torunları olarak üzüntü duyuyordum. Dostum’un “Dostum” olmasıyla mahrum bir halkın tekrar tarihini dirilttim ve artık kimse bize hakaret edemiyor. O eski baskı altındaki halkı söz sahibi ve sözü dinlenen bir halk olarak tekrar gün yüzüne çıkarttım. Hala haksızlıklar var, ancak eski halk değiliz hakkımızı almanın yollarını biliyoruz. Benim mücadelem her zaman sosyal adaleti temin etmek içindi ve bundan sonra da yaşamım

böyle olacaktır. Ben her zaman söylediğim gibi Afganistan'da tüm halklar eşit bir konumda olmalı ve kimse kimseden üstün görülmemeli ve kimse kimseden de aşağı görülmemeli. Eskiden çok zulümler ve katliamlara maruz kaldık.

-Bildiğimiz kadarıyla tarihte en fazla suikaste uğramış ve çatışmalarda yaralanmış liderlerden birisiniz. Bütün bu çatışmalardan sağ çıkmanız bir mucize olarak görüyormusunuz?

R.D. Türk halkı yaklaşık 35 yıldır beni lideri veya bir büyüğü olarak kabul ediyor, ondan öncede çok mücadele vererek bu konuma yükseldim. Bu süreçte her hükümet ki başa gelmiş beni ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. Hizmet ettiğim devlet tarafından birçok defa hedef alındım ve bana çok büyük pusular kuruldu, Allah'ın lütfu ve halkımın duası sayesinde bu suikast girişimlerinden hafif yaralar veya sağ kurtuldum. Bu pusularda çok yakın komutanlarımı ve yiğit askerlerimi şehit verdim. Dostum olduysam o şehitlerimizin kanının hürmetinden oldum.

-Küçük bir milis kuvvetinden büyük bir ordunun komutanı haline geldiniz. Bu nasıl gerçekleşti?

-R.D. Ben askerlerim ve yoldaşlarıma hep şunu söylemişimdir, hiç kimseye zulüm etmeyin ve hiç kimsenin zulmünü de kabul etmeyin. Ne kimseye adaletsizlik edin ne de kimsenin adaletsizliğini kabul edin. Ben adaletli olduğum için, önce 10 askeri, sonra 70 askeri, sonra 150 askeri, sonra 500 askeri, sonra 700 askeri, sonra 5000 askeri, daha sonra 24 bin askeri ve en son 150 bin askeri idare ettim. 150 bin asker büyük bir ordudur ve çok devletin bu kadar askeri yoktur. Ben bir işçi iken askerliğe başlayarak yükseldiğimde Harbiyeli Orgeneraller, Korgeneraller, Tümgeneraller ve Tuğgeneraller kumandamın altında çalıştılar ve benim savaş stratejimle savaşlarda çatıştılar. Yani ben tüm savaş taktiklerini sahada amelen tecrübe etmiştim. Afganistan'ı karış karış biliyorum ve çünkü devlet beni nereye gönderdiyse oraya savaşmaya gittim. Karmal döneminde her yerde savaştım. Özellikle Dr. Necibullah Döneminde ülkenin askeri konularında karar veren ben ve Dr. Necibullah idik.

-Yaşam öykünüzde çok küçük yaşlardan itibaren çevrenizde şahit olduğunu haksızlıklara sessiz klmayan bir genç olduğunu zu okuyoruz.

R.D. Davut Han döneminden beri sürekli ezilenlerden yana bir tarafım. Gençliğimde köyde çiftçilerin ve daha doğrusu fakir gençlerin liderliğini yapan biriydim. Zengin gençlerle sürekli kavgaya ederdim.

-Pek çok gözlemci Necibullah rejiminin sizin devirdiğinizi düşünüyor. Siz bunca yıl sonra Dr. Necibullah dönemi hakkında neler düşünüyorsunuz?

R.D. Dr. Necibullah'ı Afganistan'da çok kişi sever ben de şahsen ona saygı duyuyorum. Şu andan bir örnek verirsek bu NATO ve Amerikan'ın himayesi olduğu şu dönemde hükümetin başında Necibullah olsaydı, Taliban Afganistan'ı bir kenara bırakalım Pakistan toprakları içinde bile barınamazdı, çünkü güçlü iradesi vardı. Dr. Necibullah bana saygı duyuyordu, ancak etrafındaki Peştunistler onu bana karşı doldurdular. Ruslar Afganistan'dan çıkınca Necibullah beni savaşın yoğun olduğu cephelere gönderdi. Kalat, Kandahar, Gazni, Paktia, Paktika, Luger ve birçok bölgede savaşa katıldım. Hatta Ruslar Afganistan'dayken Pagman bölgesi Mücahitlerin eline geçmişti, Ruslar Afganistan'da çıkınca Pagman'ı Mücahitlerden ben aldım. Birçok yeri ben geri aldım, hatta Salang geçidini Mesud'un elinden aldım. Kabil'in etrafı Mücahitlerin elindeydi dağlardan şehre roket fırlatıyorlardı Ruslar çıkınca bu bölgelerin hepsini Mücahitlerden temizledim ve Kabil halkı rahat nefes aldı ve hatta bana Halkın Kahramanı unvanı verildi. Lagman ve Celalabad yolunu Mücahit gruplardan temizledim ve çok askerimi bu savaşlarda şehit verdim. Celalabad'a 25 bin kişilik Mücahit grup topyekün saldırıda bulundu ve bu saldırıyı ben ve askerlerim önledik ve Mücahitler çok büyük yara almıştı ve hatta hiçbir şehri alamayacaklarını anlamışlardı. Bu savaşta benim 300 askerim şehit oldu ve hatta birçok askerimin naşını bile bulamadık, çoğu nehirde boğulmuştu. Ancak şu bir gerçektir ki Mücahitler 100 sene yine savaşa zorla hükümeti yıkamazdı.

-O dönemde sizi Turancılıkla suçlamışlar...

R.D. Ben bu savaşlarda gösterdiğim başarılarından dolayı her yerde ve herkes tarafından seilmeye başladım bu durum da Necibullah'ı tedirgin etti, hatta protokolde savunma ve içişleri bakanı benden üstün olsa da benden daha geri plandaydılar. Bu durumu hazmedemeyen Necibullah çevresi beni Pan-Türkist'likle suçlamaya başladı. Benim düşüncem sosyal

adaleti savunmaktı ve diğer halkların da Peştunlar kadar bu ülkede söz sahibi olmasını istiyordum. Bunun Pan-Türkistlikle ne alakası var bilmiyorum. Beni Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisi ile ilişkilendirmeye çalıştılar, ben o tarihlerde ne Pan-Türkistliği ve ne de o partiyi biliyordum, amacım sadece mahrum halkların da söz sahibi olması idi. Hatta şu ana kadar bir Pan-Türkistle oturup konuşmuşluğum bile yok, bu düşüncede kimseyi de tanıımıyorum. Dr. Necibullah Pan-Türkist bahanesi ile beni yakalayıp hapse atacaktı. Hatta benim bölgelerime Peştun komutanları yerleştirmeye başladı, sadece ben değil General Mümin -ki kendisi Taciktir- onun yerine de başkasını atadı.

Dr. Necibullah yanındakilerin verdiği yanlış ve yalan bilgilerle en yakın dostu olan bana karşı komplo kurdu. Hatta Dr. Necibullah'a karşı Şahnevaz Tanay Gülbedin Hikmetyar ile birlikte darbe girişiminde bulundu ve darbeyi ben başarısızlığa uğratmıştım. Bu kadar büyük bir güce sahip olan beni öldürmeye çalıştı ve bu ihaneti ben kabul edemezdim. Benim olduğum taraf Afganistan'da hep kazanan taraf olmuştur, bu savaşlar için de seçimler için de geçerlidir.

Sayın Dostum bize zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Kadınlar

Afganistan'da savaşın asıl mağduru olan kadınlardı. Ancak onların öyküsü halen yazılmayı beklemektedir. Aşağıda savaşın üç farklı cephesinden üç farklı kadının hikâyesi yer almaktadır. Bunlardan ilki hükümetin milis kuvvetlerine katılmış kadın savaşçı Nazire Hal Özbek, ikincisi oğlu Sovyetler Birliği'ne okumaya gönderilmiş Hanife Hanım ve hükümet veya Sovyet uçaklarının bombardımanında iki kızını kaybetmiş olan Marie Hanım, ADHP döneminin üç farklı cephesinin de yansıtması açısından bizlere önemli bir penrecere açmaktadırlar. Nazire Hal hakkındaki haber daha önce Pajhwok Haber Ajansı'nda yayınlanan bir haberin tercümesidir. Diğer iki kadınla kitabın yazarları mülakat yapmışlardır.

Hükümet Yanlısı Milis Kumandanlarından Nazir Hal Özbek’in Hikayesi

Nazir Hal Özbek Şibirgan şehri yakınlarında bulunan Mısırabad kasabasında doğmuş büyümüş bir köy kızı idi. Daha 20 yaşındayken Raşit Dostum’un cephe savaşı askerlerine ekmek ve su taşıyor ve böylece savaşı yakından görmüş oluyordu. Gün geçtikçe Raşit Dostum’un kahramanca mücadelesi Nazir Hal Özbek ve diğer kadınları etkilemeye başladı. Böylece köyünün kadınlarını bir araya toplayarak mücahit guruplara karşı kendi grubunu oluşturmaya karar verdi. Bu grubun oluşmasında Dostum’un rolü büyüktü. Nazir Hal Özbek, 66. Cuzcan Tugayına bağlı 200 kişilik bir grubun komutanı olarak birçok savaşa aktif olarak katıldı. Cuzcan, Faryab ve Ser-i Pul illerindeki savaşların birçoğunda yer alarak büyük başarılar sağladı. Katıldığı savaşlara yaklaşık mücahitlerden 80 silah ele geçirdi ve çok sayıda mücahit kampına baskın düzenledi. Gün geçtikçe gösterdiği başarılarından dolayı Dr. Necibullah hükümeti tarafından kahramanlık unvanı verilerek, Çekoslovakya, Özbekistan ve Türkmenistan’daki kadın kongrelerine gönderilerek onurlandırıldı. Savaşlarda 20 yaşındaki bir oğluyla kocasını kaybeden Özbek, Taliban’ın Afganistan’ın kuzey bölgelerini ele geçirmesiyle birlikte tutuklanarak işkenceye maruz kalmıştı. Pajhwok Haber Ajansına konuşa Özbek, Evvel Han adında bir Taliban komutanı tarafından dövüldüğünü ve 25 kırbaç vurmalarına rağmen “yaptığı hiçbir şeyden pişman olmadığını belirttiğini” söyledi.

Taliban’ın bölgeyi kontrol etmesinden sonra Nazir Hal Özbek’in maddi durumu her gün kötüye gitmeye başladı. Eşi ve oğlunu savaşta kaybeden Özbek’in iki kızı bulunmaktadır. Kızlarının da ekonomik durumu iyi olmadığı için annelerine yardım edemediklerinden Nazir Hal bugün kendi ekmeğini ip örerek kazanmakta ve komşularının yardımıyla geçinmektedir. Nazir Hal Özbek’in durumu 2018 yılında sosyal medyada gündem olunca Dostum Vakfı tarafından kendisine para ve gıda yardımları yapıldı. Dostum Vakfı tarafından yardım sırasında çekilen videoda harabe bir evde tek başında yaşayan Özbek, “Vatan uğruna benim gibi tüm zorlukları çekenler

şimdi sefil durumdadır. Ancak vatani harabeye çevirenler kasırlarda yaşıyorlar diye” haklı bir isyanda bulunmuştu.⁶⁶⁸

1986 yılında Afganistan Devleti Tarafından Sovyetler Birliğine Okumaya gönderilen Muhammed Kebir’in annesiyle (Hanife Hanım) yapılan mülakat (12/10/2019)

Afganistan savaşı esnasında çeşitli yaşlardaki Afgan gençleri eğitim amacıyla Sovyetler Birliği’ne götürüldü. Tam sayı bilinmemekle birlikte toplamda 25.000 ila 50.000 gencin Sovyetlere götürüldüğü sanılmaktadır. Bazı İslamcı kaynaklarda 250.000 çocuk ve gençten söz edilse de bu oldukça abartılı bir sayıdır. Batı ve İslamcı basın bu faaliyeti ailelerinden zorla koparılan, “kaçırılan” çocukların Sovyetler Birliği’ne götürülerek “beyinlerin yıkanması” operasyonu olarak görüyor ve bu şekilde yansıtıyordu. Gerçekte ise Sovyetler’e ADHP kadrolarıyla bağlantılı olan ailelerin çocukları götürülmekteydi. Sovyetler Birliği’ne sadece yaşı küçük çocukların götürüldüğü ve salt askeri eğitim verildiği iddia ediliyordu. Oysa Sovyetler Birliğine Doğu Bloku ülkelerine hemen her yaştan genç götürüldüğü gibi gençlerin büyük bölümü tıp, jeoloji, mühendislik gibi alanlarda eğitim almaktaydılar.

-Hanife Hanım, öncelikle bizimle bu mülakatı yapmayı kabul ettiğiniz için size çok teşekkür ederiz. Oğlunuz Muhammed Kebir o dönemde birçok genç gibi eğitim için Sovyetler Birliği’ne götürülmüştü. Oğlunuz hangi tarihte gitti?

-H.K.1368 (1989) tarihinde gitti.

-Oğlunuz sizden ayrıldığında kaç yaşındaydı? Nasıl gönderildi, tam olarak nereye gittiğini biliyor musunuz?

-H.K.-Oğlum 1350 (1971) yılında dünyaya gelmişti. Gittiğinde 18 yaşındaydı. Oğlumu babası gönderdi. Daha Meymene’den dışarı çıkmamış bir çocuğu ta uzaklara kâfir memleketlere gönderdi. Gittiği yerin adı Ukrayna imiş.

-Gittikten sonra onu bir daha gördünüz mü?

⁶⁶⁸ Pajhwok Haber Ajansı. <https://tinyurl.com/udbyebe>.

Resim 51: Sovyetler Birliği'ne eğitim için gönderilen Afganistanlı gençler. (1989 –Taşkent, Abdül Hadi Azad'ın özel arşivinden).

H.K. Oğlum gittikten sonra sadece iki defa geldi ve az bir süre yanımızda kaldı ve tekrar gitti.

-Geri döndüğünde onda bir değişiklik hissettiniz mi?

H.K. Evet, Sovyetlere gidip geldikten sonra hareketleri değişti ve dine karşı soğuk davranmaya başladı. Komşularımız Kebir'in dinden çıktığına yönelik dedikodular başlattı ve bu durumu kendisine sorduğumda "Anne bak eşrar (kötü adamlar, burada mücahitler anlamında) din adına neler yapıyorlar" diye cevap vermişti. Bu duruma çok üzüldüm oğlumu okutmuşum büyütmüşüm dinine bağlı biri olmasını istemişim ama sonuç dinden soğuyan biri olup çıktı.

-Oğlunuz en son ne zaman Afganistan'a geldi?

H.K. Son defa geldiği tarih 1368 (1989) idi bir hafta yanımızda kaldı ve hiç kimseyle konuşmuyordu, içine kapanmış biri olarak geldi. Bir hafta geçtikten sonra bir adam gelerek Kabil'e yarın uçak var dedi ve oradan da Sovyetlerin ocağı (şehri)Taşkent'e uçacak diye haber verdi. Hemen apar

topar külçe ve patır (Yağlı ekmek yöresel bir ekmek türü) yaptım ve biriktirdiğim paraları da kendisine verdim ve Allah’a ısmarlayıp gönderdim. Sovyetlere gittikten sonra 2 defa mektup yolladı ve en son mektubu 1370 (1991) geldi mektupta Sovyetlerin öğrencilere eskisi kadar sahip çıkmadığını yazmış ve eskiden olduğu gibi elbise parası verilmiyormuş, ancak devlet hala kalacak yer ve yemek veriyormuş.

-Bu mektupları saklıyor musunuz?

H.K.Hayır, ne yazık ki Taliban zamanı korktuğumuz için yaktık.

-Sovyetler Birliği çöktükten sonra oğlunuzdan bir daha haber alamadınız mı?

H.K.-1370’ten (1991) sonra kendisinden haber alamadık çok sordum soruşturdum bulamadım ve öldüğünü düşündüm ve gıyabında cenaze namazı kıldırıttım ve hayrat-hatim verdim. Ta ki 1393’e (2014) kadar ölüsü ve dirisiyle de ilgili hiçbir haber yokken birdenbire yaşadığını öğrendim Amerika’daki kuzenleriyle irtibata geçmiş ve bize ulaşmak için telefonlarımızı istemiş. Bir gece saat 12 buçuk gibi kardeşi Tarim’i aramış ve benim uyuduğumu duyunca yarın ararım demiş ve ertesi gün de aramadı, iki gün sonra aradı ve ağlamaktan konuşamadım gelmesini istedim, yakında gelemeyeceğini söyledi bir yıl sonra belki gelirim dedi. İçimdeki yara sanki iyileşti ve bir sene sonra geldi bir ay yanımızda kaldı.

-Bu kadar sene boyunca sizi neden aramamış?

H.K.-Ukrayna’da evlenmiş ve 3 tane kızı varmış hatta kızlarından 2 tanesi de evlenmiş ve gurbette yaşlanmış. En büyük korkum uzaklarda dinden çıkmış olarak dönmüş olmasıydı. Geldiğinde sordum “oğlum hala Müslüman mısın” diye “evet anne merak etme Müslümanım” dedi. Artık ölsem de gam yemem çocuğum yaşıyor ve çocukları var uzakta olsa da yaşaması önemli.

Savaş Mağduru Marie (ماریه) Hanım ile Mülakat

-Marie Hanım mücahitler ile devlet arasında yaşanan çatışmalardan yaralı kurtulmuşsunuz ne zaman ve nasıl gerçekleşti bu durum?

Marie Hanım-Boşver çocuğum yarama tuz serpme.

Marie Hanım savaşın mağduru olduğunuzdan bu durumu sizden dinlemek ve sizin anlattıklarınızı insanlara aktarmak istiyoruz.

Her defa hatırladığımda içim kan ağlıyor. Yine de anlatmaya çalışayım. Avgan (Afgan)-Özbek savaşı dönemiydi⁶⁶⁹, Mirşadi köyü bir Avganların bir Özbeklerin eline geçiyordu⁶⁷⁰. Allah'ın her günü bir olay, her gün silah sesi duyuyorduk. Artık silah seslerine alışmıştık. Bir taraftan uçaklar gelip mücahitleri bombalıyor. Mücahitlerde kırlarda sum⁶⁷¹ kazmışlar uçak sesi duyunca oralara sığınyıyorlar uçak gidince tekrar çıkıyorlardı. Bizde kazdık komşularla bir araya gelerek uçak gelince suma kaçardık. Bir gün mücahitler bizim köye toplandı başka köylerden geldiler Yar Melle diye bir komutanları vardı onunla birlikte yaklaşık 15-20 kişi ata binerek geldiler bizim evin hemen yan tarafı boşluktu oraya atlarını bağladılar mescide geçtiler, toplantılarını mescitte yaptılar. Eşimin kuzeni Kemal'in söylediğine göre, Ruslar Kaysar'a⁶⁷² asker gönderecekmiş bunlar da Kızıl Kotel⁶⁷³ bölgesinde saldıracaklarmış. Toplanmalarının sebebi buymuş, devlette bunların bu yerde toplantı yaptıklarını duymuş olmalı. Hiç unutmam günlerden Salı idi. Öğleden sonra güneşin şiddetinin kaybettiği bir sırada tandırda ekmek pişiriyordum. Uçak sesi duyuldu, komşum ve abisi (eltem) Hal Bibi “koş bizi vuracaklar” dedi. Ben de “niye bizleri vursun” diye soramadan 1 yaşındaki oğlum Kasım'ı kucağıma aldım ve 6 yaşındaki büyük kızım Şehla ile 4 yaşındaki küçük kızım Meryem'i arkamdan koşmaları için seslendim suma kadar 100 metrelik bir mesafeyi saniyeler içinde koşarak geldik. Uçaklar hiçbir yeri vurmadan gitti, meğerse atları görmüş ve tekrar gelip bombalamak için yerleri belirlemişler. Biz tekrar çıktık çocuklar oynamaya devam etti, ekmeğim yarısı yanmış halde tandırdan kopardım ve aşhaneye götürdüm. Aşhaneden tam çıkarken uçağın sesini duydum, kızlara koşun dediğim anda büyük bir patlama oldu

⁶⁶⁹ Kastettiği dönem 1985-86 yıllarına denk gelimektedir.

⁶⁷⁰ Peştunlara bölge halkı Avgan der. “Avgan-Özbek Savaşı”, Peştun mücahitlerle Özbek mücahitlerin bölgeyi kontrol etme savaşına verilen addır. Mücahitler bazı bölgelerde devletle savaşırken bazı bölgelerde de kendi aralarında savaşıyorlardı.

⁶⁷¹ Uçaklardan korunmak için dağ ve tepeliklerin yamaçlarında kazdıkları mağaralar/çukurlar.

⁶⁷² Afganistan'ın kuzeyinde bir ilçe.

⁶⁷³ Kaysar ilçesi ile Almar ilçesini bağlayan dar bir geçit.

her yer tozu duman ve kulaklarım hiçbir şey duymadı bir saniye ne diyeyim işte o an benim için kıyametti. (Marie Hanım ağlamaya başladı...biraz ağladıktan sonra anlatmaya devam etti)

İki metre arkamda olan büyük kızım Şehla anne diye bağırarak yere düştü. Kucağımda olan oğlum Kasım'ı suma bırakarak geri dönüp onları almaya karar verdim bir baktım Meryem'de düşmüş. Kasım'ı suma bıraktım ve geri koştum birkaç adım attım ve yere yığıldım her yerimden kanlar aktığını fark ettim, emekleyerek de olsa Meryem'in yanına kadar varabildim ve kucağıma aldığımda bayılmışım. Gözlerimi açtığımda başucumda eniştem duruyordu, köyümüzde doktor yoktu yan köyde tabip⁶⁷⁴ vardı eniştem de o köydeydi beni oraya getirmişler. Çocuklarımı sordum "iyiler" dediler. Görmek istiyorum deyince Meymene'ye hastaneye gönderdik seni de götüreceğiz dediler. Ki yalan söylemiş kızlarımın ikisi de oracıkta can vermişler.

-Size ne dersek yaşadığınız bu felaketi dindirmeyecek. Teyzeciğim sonra sizi hastaneye götürdüler mi?

Evet deve üzerinde bir tabut yerleştirmişler ve o tabutla Meymene'ye kadar götürdüler. Şarapnel parçalarının girdiği yerlere bezleri bastırarak kanı durdurmayı başarmışlar. Ona rağmen çok kan kaybetmişim.

-Niye deve ile götürdüler? Araba yok muydu?

Yollarda mücahitler pusu kurmuş köylerden arabanın geçmesine izin vermemişler. Eniştem de mecburen deveyle götürdü. Eskilerde durumu iyi olanların atları vardı, bizim de iki tane atımız vardı mücahitler aldı. Bir daha da getirmediiler deve ile eşeğe muhtaç kalmıştık.

-Meymene'ye nereye gittiniz ve nasıl tedavi oldunuz?

Abim ve kardeşlerim Meymene'de yaşıyorlardı. 9 Saatlik deve yolculuğu sonrası Meymene'ye gelmişiz. Eniştem hastaneye değil direkt abimin evine götürmüş bu arada ben kendimi bilmiyorum bayılmışım. Devlet memuru olan kardeşim ambulans getirmiş hastaneye götürmüşler. Bir gün sonra gözümü açtığımda her yerimi bantlamışlar, ellerimde serum takılı ve odada

⁶⁷⁴Tabip dedikleri bitki ürünleri satan aktardır.

yengemler yanımda duruyordu. Kendime geldiğimi duyunca kardeşim geldi doktorla birlikte. Doktor “senin yaşaman bir mucizeydi” dedi. Vücudumdan 40’a yakın şarapnel parçası çıkardığını ve hala birkaç tanenin kaldığını bir yıl sonra onları da çıkaracağını söyledi. Doktor konuşurken sürekli çocuklarımı sordum ve herkes lafı değiştirmeye başlayınca öldüklerini anladım. Öldüler değil mi? diye sorunca yengem ağlamaya başladı ve işte benim en kötü ve çaresiz anımdı o an. Peri gibi kızlarımı kaybetmişim. Üzerinden 35 sene geçmesine rağmen her dakikam bir matemdir. Şehla’nın anne deyişi ve Meryem’in erkelenmesi ⁶⁷⁵ hala gözümün önünde.

-Ne kadar sürede iyileştiniz başka çocuğunuz oldu mu?

8 ay abimin evinde kaldım. Büyük oğlum Haşim’i (olay sırasında 8 yaşındaymış) kardeşim adam göndererek köyden getirtmişti. 8 ay boyunca yürüyemedim, sonra yavaş yavaş yürümeye başladım. Ancak 2 yıl sonra eskisi gibi olmazsa da tandırda ekmek pişirecek ve inekleri sağacak durumu gelebildim. Köye döndüm ve hayatıma iki oğlumla devam ettim başka çocuğum olmadı, çok isterdim kızım olsun Allah’ın inayeti değilmiş ki olmadı. Kızlar annelerinin mahremidir ve iyi arkadaşdır kızlarımın küçük yaşta ölmesinden sonra yarı canlı gibi bir hayat yaşadım ve hala da öyle yaşamaya devam ediyorum.

-Sizin köyü Ruslar mı yoksa devlet mi bombaladı?

Ne fark eder ki ha devlet ha Şoravi (Sovyetler), sonuçta bombaladılar benim canımdan can aldılar. Eşime göre esas sorumlu mücahitlermiş, onlar atlarını getirip evimizin yanına bağlamasa uçaklar vurmayacakmış. Ben hepsine beddua ediyorum. Eğer mahşerde gerçekten hesap varsa iki elim hem mücahitlerin hem hükümettekilerin yakasında olacaktır. Şoraviler kafir onların cezasını zaten Allah verir diye düşünüyorum.

-Çok sağ olun size Tanrı’dan sabır diliyoruz.

⁶⁷⁵Naz yapması.

Afganistan'da Savaşmış Türk Kökenli Kızılordu Askerleriyle Mülakat

Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Cavanşir Mamadov (52) ile mülakat (10.03.2018)

-Sayın Mamadov Afganistan'da hangi yıllarda görevde bulundunuz? O dönemde rütbeniz ve göreviniz tam olarak neydi?

-C.M. *Afganistan'da er olarak görev yaptım. 1984-1986 yılları arasında.*

-Afganistan hakkında önceden bir bilgi sahibi miydiniz? Orada nelerle karşılaşacağınız hakkında bilginiz var mıydı?

-C.M. *Fazla bir bilgim olduğunu söyleyemem. Bize söylenen sadece tek şey düşmanların (mücahitler) Afgan halkına eziyet ettiğiydi. Bize halkı korumak için gönderildiğimiz söylendi.*

-Batıda özellikle Amerikan ve Fransız basınında Sovyet askerleri hakkında karalayıcı bir propaganda yürütülmüştü. Sovyet askerlerinin camilere zarar verdikleri, Kuran yaktıkları, Afgan kadınlarını taciz ettikleri, vb. Bu suçlamalar hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz bu türden olaylara hiç şahit oldunuz mu veya duydunuz mu?

-C.M. *O dönem biz Sovyet askerleri olarak ne emir veriliyorsa yapıyorduk. Bizim için mescit, Kuran vb. önem taşımamaktaydı. Bir yer alınacaksa orada kadın, çocuk veya ihtiyar olup olmadığı önemli değildi. Orası dağıtılır ve alınırdı. Ancak taciz yapılmadı. Ben şahsen Afgan halkının kendi toprağı için savaştığına şahit olduğumu söyleyebilirim.*

-Sovyet askerlerinin ahlaki sorunlar yaşadığı, moralsiz olduğu, gönülsüz savaştığına dair yorumlar da yapılmıştı. Siz bu yorumlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

-C.M. *Gönülsüzlük vardı ama yapılacak bir şey de yoktu. Verilen emirleri kabul etmezsek vatan haini olarak görülüp kurşunlanabilirdik.*

Siz kendinizi Afganistan'da kendinizi nasıl hissediyordunuz. "Dost ve müttefik bir ülkeye gelmiş birimi yoksa bir yabancı olarak mı görüyordunuz?

-C.M. Biz kendimizi başka bir devlette savaşta hissediyorduk. He an ölüm riski vardı. Afgan halkı çeşmeleri sularını zehirliyordu. Ruslara karşı çok nefret vardı. Bu konuda haksız da sayılmazlardı zira Ruslar savaş sırasında sivilleri, kadın ve çocukları da öldürüyorlardı.

-Kızılıordu da çok sayıda Müslüman asker de vardı. Onların geri hizmetlerde görev aldıkları iddia ediliyor. Müslüman Sovyet askerlerinin savaştaki rolü neydi?

-C.M. Afganistan'da savaşıyanların çoğu aslında Müslüman askerlerdi. Çünkü Afganistan halkına benzedikleri için Rusların "kara halk" dediği Müslüman kesim cepheye yollanıyordu. Bunun bir nedeni de Afganistan'ın çok sıcak olmasıydı. Rusya'nın hava şartlarına alışık askerler orada çok zorlanıyorlardı. Müslüman cumhuriyetlerin havası Afganistan gibi olduğundan Müslümanlar daha az zorluk çekmekteydiler. Afganistan'da Özbek, Tacik, Kırgız, Türkmen, Kazak ve Azerbaycanlı çok sayıda asker gönderilmişti. Afganistan'a gelmeden önce askerlere altı aylık bir eğitim verilmekteydi. Kalan görevin 1 sene altı ayı da Afganistan'da geçiyordu. Eğitim süresince herkes savaşa hazır hale getiriliyordu. Oraya silah tutmayı bilmeyen tecrübesiz asker gönderilmemiştir. Ancak Müslüman olmanız bir avantaj sağlamıyordu. Afganlara esir düşen Müslüman askerler Afganların "Siz de Müslümansınız neden bize karşı savaşıyorsunuz" diye hesap soracaklarından korktukları için kimliklerini söylemekten çekiniyorlardı. Bazen Afgan ordusu üniforması giydiğimiz de oluyordu.

-Siz bu savaşta sevdiğiniz bir arkadaşınızı kaybettiniz mi?

-C.M. Arkadaş olduklarımızdan kaybettiklerimiz oldu. Herkesin her an ölme riski vardı. Ama şimdi özel bir isim söylemek istemiyorum.

-Bildiğimiz kadarıyla Afganistan gazileri, II. Dünya Savaşına katılanlar gibi olumlu bir hava ile karşılanmadılar. Afganistan'dan döndüğünüzde neler yaşadınız? Toplumun Afganistan gazilerine bakışı nasıldı?

-C.M. Açıkça söylemek gerekirse biz fazla dikkate alınmıyorduk. Ama oradan sağ salim dönenlere şanslı gözüyle bakıyorlardı. Savaştan çok sayıda kişi sakat olarak döndü. Sapa sağlam, zarar görmeden dönen çok az insan vardı. O nedenle sağ dönenler şanslı addedilirdi.

-Afganistan savaşı ve gazileri uzun bir unutulma sürecinden sonra son zamanlarda hatırlanmaya başladılar. Savaşla ilgili filmler ve Sovyet şehitleri için anma törenleri yapılmaya başlandı. Putin bu savaşın haklılığına dair konuşmalar yaptı. Bunca yıl sonra siz neler düşünüyorsunuz? Afganistan'a Sovyet müdahalesi haklı gerekçelere dayanıyor muydu? Yoksa bunu bir hata olarak mı görüyorsunuz?

-C.M. Sovyetlerin Afganistan'daki savaşının amacı aslında söylendiği gibi İslam hareketinin önlenmesi değil Amerikalıların bölgede güçlenmesini engellemekti. Sovyetler de bu ülkeyi ele geçirerek kendisini daha güçlü yapmak istiyordu ama olmadı. Bu savaş tamamen Sovyetlerin kendi çıkarları için yapılmıştır.

Bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Agan Bayramov (52) ile mülakat (15.03.2018)

-Sayın Bayramov Afganistan'da hangi yıllarda görevde bulundunuz? O dönemde rütbeniz ve göreviniz tam olarak neydi?

-A.B. Afganistan'da 1983-1985 yılları arasında görev yaptım. Çavuş rütbesindeydim ve istihbarat dairesinde (Hususi Keşviyat Datası) görevliydim.

-Afganistan'a gitmeden önce bu ülke hakkında bir bilginiz var mıydı? Size Afganistan hakkında eğitim verdiler mi?

-A.B. Dağlık bir ülke olduğunu, havasının aşırı sıcak ve insanların da fakir bir toplum olduğu dışında pek bir şey bilmiyordum. Ama gitmeden önce *Basmacılar*⁶⁷⁶ hakkında biraz araştırma yapmıştım.

-Basmacılar? O dönemde mücahitler böyle mi isimlendiriliyordu?

-A.B. Evet, Sovyet literatüründe mücahitler böyle isimlendiriliyorlardı. Afganistan'a gitmeden önce bizi bu konuda bilgilendirdiler. Basmacıların yerli halk için tehdit ve tehlike durumu oluşturduğunu ve silahlı

⁶⁷⁶ Basmacı, baskın, baskıncı sözcüklerinden türemiş, 1920'ler ve 1930'larda Sovyet yönetimine karşı orta Asya'daki silahlı isyancı birlikleri tarif eden küçümseyici (çeteci, çapulcu vb) anlamlar da taşıyan terim.

saldırılarda bulunduğunu söylediler. Kızıl Ordunun amacının Afganistan halkını bu ve buna benzer tehlike arz eden güçlerden korumak olduğunu ve halkın refahı için savaşacağımızı söylemişlerdi.

-Sayın Bayramov, Batıda özellikle Amerikan basınında, o dönem İslamcı yayınlarda Sovyet askerlerinin camileri yıktıkları, Kuran yaktıkları, Afgan kadınlarını taciz ettikleri tekrar edilip durdu. Siz bu ithamlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu türden olaylara hiç şahit oldunuz mu veya duydunuz mu?

-A.B. Sovyet askerleri için ortaya atılan bu suçlamalar gerçeği yansıtmıyor; çünkü bize 6 ay boyunca bu türden olayların yaşanmaması için özel eğitim verildi. Afgan kadınlara bakmamız dahi yasaktı ve cezaya neden olabiliyordu. Bu altı aylık eğitim boyunca askerlere sakınmaları gereken şeyleri sıklıkla tekrar etmişlerdi. Yalnız kendim şahit olmasam da basından bir kez böyle bir olay duymuştum. Bir Sovyet askerinin Afgan kadınına taciz girişiminde bulunduğu ve bu yüzden üstleri tarafından 25 yıl hapis cezasına çarptırıldığını duymuştum.

-Sizce bu propagandanın amacı neydi?

-A.B. Sovyetlerden önce Amerikalılar Afganistan'a gitmeyi hedefliyorlardı. Sovyetler bunu engelleyince Batı basınında Sovyet askerleri aleyhine bir propaganda yürütüldü. Yerli halkın Sovyet askerlerini pek sevmediği de doğrudur. Bunun sebebi de çok basitti Amerikalılar, Afgan halkına türlü vaatlerde bulunmuştu. Sovyetlere karşı savaşta onları desteklemeye söz vermişlerdi.

-Sovyet askerlerinin Afganistan'da gönülsüzce savaştığı morallerinin düşük olduğu iddiaları doğru muydu?

-A.B. Sovyet askerlerinin moralsiz oldukları ve gönülsüz olarak görev yaptıkları iddiası doğrudur. Hiçbir Sovyet askeri Afganistan'a gelmek istemiyordu. Rus askerlerin çoğu Sibiry ve çevresinden geldikleri için elli derece sıcakta değil savaşmak, hareket bile edemiyorlardı. Sıcaktan intihar edenler bile vardı. Onların görevleri de bize kalmaktaydı. Sıcaktan bayılan, savaşın ortasında silahını atan askerler yeni gelen erler için pek olumlu tesir

birakmıyorlardı. Çok sayıda asker kendine zarar verdi veya intihar etti. Bu yüzden ben altı ay fazladan görev yapmak zorunda kaldım.

-Görevler size kalıyordu derken Türk/Müslüman Sovyet askerlerini mi kast ediyorsunuz?

-A.B. Evet, zaten Müslüman Kızıl Ordu askerleri Ruslardan çok daha fazlaydı. İlk başta savaşılan askerlerin çoğu zaten Müslümandı. Ama Müslüman Sovyet askerleri öldürmek niyetiyle ateş etmemekteydiler. Bu yüzden Ruslar Müslüman Kızıl ordu askerlerine güven duymamaya başladılar. Ben istihbarat dairesindeyken Afganistan-Pakistan sınır boyunca görev yaparken benimle çalışanların çoğu Ruslardı. Aslında benim gibilerin görevlerini üstlenmek istiyorlardı; ama sıcaktan bunalınca tekrar Müslüman askerlere ilk günkü gibi ihtiyaç duymaya başladılar.

-Peki, siz orada kendinizi nasıl hissediyordunuz? Dost ve müttefik bir ülkede mi yoksa düşman bir coğrafya da mı? Müslüman kökenli olmanız sizin görev yapmanızı kolaylaştıran bir etmen miydi?

-A.B. Afganistan'a gelmeden önce Basmacıların ve yerli halkın Müslüman Sovyet askerlerine iyi davrandıkları, Kuran ayetlerini bilen askerleri öldürmediklerini duymuştuk. Ama göreve başladığım ilk gün bu bilginin yanlış olduğunu anladım. Gözümün önünde ikisi Kazak biri Azerbaycanlı olmak üzere üç arkadaşımı delik deşik ettiler. Basmacılar Müslüman veya Hristiyan ayrımı yapmadan esir aldıkları her askeri öldürüyordu. Bu durum Afganistan'da benim kendimi bir yabancı gibi hissetmeme yol açmıştı.

-Vurulan askerler arkadaşınız mıydı? Savaşta yakın dostlarınızdan kaybettikleriniz oldu mu?

-A.B. Fazlasıyla... Çok sayıda arkadaşımı gözümün önünde kaybettim. Her sabah köylere inip arama yapmak zorundaydık. Afgan kadınları çador giyiyorlardı ve onları aramamız yasaktı. Basmacılar da bu sebeple çador giyerek Sovyet askerlerini öldürüyorlardı. Birkaç arkadaşımı bu şekilde ölümüne şahit oldum. Bir keresinde rakımı 3500 metre olan bir dağa çıkmak zorunda kalmıştık. Djumatanov Erbov adlı Kazak arkadaşımı orada kaybettim. Basmacılar bir anda dağın tepesinde belirince kayalıklara

saklandık ama Erbov tam ortada kaldı. Gözümün içine bakarken kurşunlandı.

-Afganistan döndükten sonra nasıl bir dünya ile karşılaştınız. İnsanların sizlere karşı tavrı nasıldı? Gazilere verilen sözler tutuldu mu?

-A.B. Afganistan'a gittiğimiz zaman bize döndüğümüzde II. Dünya Savaşına katılanlara eş değer olacağımızı söylediler. Hatta ileride yüksek mevkilerde iş sahibi olacağımız da söylendi. Gaziler için bazı avantajlar sağlamışlardı. Mesela ben Sovyetlerin desteğiyle üniversitede okudum. Kira, fatura ve ulaşım gibi giderlerimi devlet karşılıyordu. Ancak dönüşümden üç yıl sonra Sovyetler Birliği dağılınca Azerbaycan Devleti Sovyetlerin bana tanıdığı hakları askıya aldı. Ama toplumun bakışı yine de gurur vericiydi. İslami radikal hareketlere karşı savaştığımız düşüncesi bizlere iyi gözlerle bakmalarına neden oluyordu.

-Aradan geçen bunca sene sonrasında Afganistan savaşı hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu savaşı sebebi neydi?

-A.B. Savaşa gitmeden önce biz haklı bir gerekçeyle savaşa gittiğimize inanıyorduk. Afganistan halkı için savaşıyorduk. Ama farklı düşünenler ve başkalarının savaşına karışmanın hata olduğunu söyleneler de az değildi. Afganistan'daki Sovyet müdahalesi sadece radikal İslami güçleri engellemek için yapıldığı iddiası o dönemde Sovyet basınınca yalanlanıyordu. Bana göre Sovyetlerin Afganistan'a girişinin sebebi bu ülkedeki zengin uranyum yataklarının ve madenlerin Amerikalıların eline geçmesini engellemek içindi. Netice itibarıyla Amerikalıların yapmak istediklerini Sovyetler yapmıştı. Böyle bakınca bu savaşı hem haklı hem de haksız olarak görüyorum Sovyetler dağılınca bizler de unutulduk. Ama günümüz Rusya'sında yaşayan Afganistan gazilerinin o savaşın gururuyla yaşadığından eminim. Ruslar için bu savaş haklı gerekçelere dayanıyordu. Günümüzde Rus gazilere sunulan imkânlar düşünüldüğünde böyle düşünmeleri anlaşılabilir.

-Bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Resim 52: Sovyet askerleri ve Afgan köylüler.

Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden Asılhan Kalmenov (49) ile mülakat (08.04.2018)

-Sayın Kalmenov, siz Afganistan'da hangi senelerde bulundunuz? Göreviniz neydi?

A.K. 1987-1989 yılları arası er olarak Afganistan da bulundum. Keskin nişancıydım.

-Gitmeden önce bu ülke hakkında bir bilginiz var mıydı?

-A.K. Hayır, hiçbir bilgim yoktu.

-Göreve giderken size Afganistan hakkında bir açıklama yapılmadı mı?

-A. K. Amerika'nın amacının Orta Asya'yı ele geçirmek olduğu, o amaca ulaşmak için oraya en yakın olan bölge Afganistan'ı kullanacağı söylenmişti. Amerika'nın Afganistan'a nükleer füzelerini yerleştirmeye çalıştığı ve Amerika'nın oluşturduğu tehditten dolayı Sovyetler Birliği'nin

güney bölgelerini korumamız gerektiği söylendi. Sovyetler Birliğinin güney bölgesinde Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan bulunuyordu ve oradaki askerlere kendi ülkelerin koruması gerektiği belirtilmekteydi.

-Sayın Kalmenov, savaş zamanında Sovyet askerleri için genellikle olumsuz yorumlar yapılmıştı. Camilere saldırılar, kadınlara tecavüzler vb. Siz bu türden olaylara hiç şahit oldunuz mu veya duydunuz mu?

-A.K. Evet öyle bir propaganda yapıldı. Ama orada böyle olaylar olmadı. En azından ben şahit olmadım ve duymadım. Zaten böyle olaylar olamazdı zira oraya giden askerlerin çoğu Orta Asya'lıydı. Müslüman askerlerdi, öyle şeylere karşıydılar.

-Sovyet askerlerinin morali nasıldı, askerler savaşa gönülsüz müydüler?

A.K. Gitmeden önce gönüllü olup olmadığımız soruyorlardı. Bu nedenle en azından resmiyette gönülsüz kimse gitmedi. Hiç kimse kimseyi oraya zorla götürmedi. O zamanlar vatan ve vatanseverlik (patriotizm) diye duygu vardı o yüzden savaşa gittik.

-Bazı kaynaklarda Rusların Müslüman Sovyet askerlerine güvenmediklerini onları lojistik alanda görevlendirdiklerini okuyoruz. Müslüman Sovyet askerleri geri planda mı kalmışlardı, yoksa cephede miydiler?

A.K. Müslüman askerler de ön cephedeydi. Müslümanlardan da kayıplar oldu ama tam olarak istatistikleri ve sayıları bilmiyorum. Ama 'MüslümanskiBatalion'u hatırlıyorum

- Afganistan gazileri, II. Dünya Savaşına katılanlar gibi karşılanmadığı söyleniyor Afganistan'dan döndüğünüzde neler yaşadınız? Toplumun Afganistan gazilerine bakışı nasıldı?

-A. K. Afganistan gazilerine bizim toplumumuzda farklı bakış yoktu. İkinci dünya savaşının gazilerine nasıl saygı ve sevgiyle anıyorsa Afganistan gazilerine o derece saygı gösteriyorlar. Her sene Afganistan gazilerine ve şehitlerine saygı töreni düzenleniyor.

-Bunca yıl sonra siz bu savaş hakkında ne düşünüyorsunuz? Afganistan'a Sovyet müdahalesi haklı gerekçelere dayanıyor muydu? Yoksa bir hata olarak mı görüyorsunuz?

-A. K. Biz savaşa giderken Afganistan üzerinden Amerika, Sovyetler Birliğini tehdit ediyordu bu yüzden Afganistan'a savaşa gittik. Şu an farklı görüşler var ama bize o zaman o amaçla (Amerika'yı engellemek için) savaştık.

-Bize zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Afganistan'da Savaşmış Sovyet askerlerinden İmran Namazov (59) ile mülakat (12.05.2018)

-Sayın Namazov, Afganistan'da hangi yıllarda görevde bulundunuz? O dönemde rütbeniz ve göreviniz neydi?

-İ.N. Afganistan'da 1978-80 yılları arasında görevde bulundum. Göreve başladığımda asteğmendim. Görevin sonlarında yüzbaşılığa terfi ettim. Görevim özel tim komutanlığıydı.

-Afganistan hakkında daha önceden bilgi sahibi miydiniz?

-İ.N. Hayır, daha önceden hiçbir bilğim yoktu askerlik döneminde bilgilendirildim.

-Size bilgi olarak neler aktarıldı? Sovyetlerin hangi amaçla Afganistan olaylarına müdahil olduğu söylendi?

-İ.N. Afganistan'a gitmeden önce orduda bize onların fakir insanlar olduklarını, hayat standartlarının kötü olduğu, evlerinin çamurdan yapılmış olduğu ve yerin altlarına doğru inşaa edildiğini söylediler. Yoksul halka yardım amacıyla gideceğimiz söylendi.

-Mücahitler hakkında bilgi verilmiş miydi?

-İ.N. Orada karşılaşacağımız güçler hakkında önceden bilgilendirildik. Orada ağa denilen grup liderlerinin ve "basmacılar" olarak bilinen grupların olduğunu söylediler. Onların acımasız olduklarını, Sovyetler Birliğinin düşmanı olduklarını ele geçtiğimiz takdirde bizi öldüreceklerini söylediler.

-Sayın Namazov, savaş süresince Batı basını Sovyet askerleri hakkında oldukça negatif bir propaganda yürütmüştü. Helikopterden atılan tecavüze uğrayan kadınlar, yakılan yıkılan camiler, kurşuna dizilen masum köylüler vb. Siz görev yaptığını dönemde bu türden olaylara şahit oldunuz mu? Bu propaganda hakkındaki düşünceniz nedir?

-İ.N. Öncelikle Batı basınının bu konuda yalan yazdığını söyleyebilirim. Benim komutamda ve ya benim birliğimde bu tarz olayların yaşanmadığını söyleyebilirim. Bazen bombardıman yüzünden camilerin yıkıldığına şahit oldum ama Rus askerlerinin Kuran yakmadığını ve kadınlara tecavüz etmediğini söyleyebilirim. Ne kadar kanunlar Rus kanunu olsa da biz hiçbir zaman bu tarz olaylarda bulunmadık ve bunların hepsinin yalan olduğunu söyleyebilirim. Camilerin yıkıldığına şahidi olduğumu söyledim. Onun da sebebini şöyle açıklayabilirim. Bize Amerika'nın düşmanımız olduğunu ve Ağa olarak bilinen grup liderlerini hükmettiklerini ve insanların rahat yaşamasına izin vermediklerini söylediler ve bunların yok edilmesini istediler. Basmacılar camilerde toplanıyorlardı. Biz de bazen bu grupları engellemeye çalıştığımızda istemeyerek de olsa camilere zarar verdik. Ancak basmacı olarak bilinen gruplar sivillerin yaşadığı yerlere girerek onların rahat yaşamalarına izin vermediklerine ve onlara karşı insani suçlar kapsamına girecek suçlarda bulunduklarına da çokça şahit oldum.

-Sovyet askeri personeli içinde disiplini bozan ve savaş suçu işleyenlere, sivil halka karşı kötü davranışlara karşı nasıl bir tavır alınmaktaydı?

Bu tür suçlar daima cezalandırılmışlardır. Hiçbir Rus askerine bu suçlar bağlamında hiçbir zaman taviz verilmemiştir. Bu tarz suçlarda bulunan askerler üstleri tarafından her koşulda cezalandırılmıştır. Cezamız genelde onları küçük bir yere (hücreye) kapatmak ve onları aç bırakmak olmuştur ki bir daha bu tarz olaylar yaşanmasın.

-Savaş sırasında batı basınıncı Sovyet askerlerinin Afganistan'da düşük moralle ve gönülsüz biçimde savaştıkları iddia edilmişti. Sizce askerler gönülsüz mü görev yapmaktaydılar? Afganistan'a gitmek istemiyorlar mıydı?

-İ. N. Batı basınının bu konuda da yalan yazdığını söyleyebilirim. Çünkü Sovyetler Birliği kendi askerinin isteği üzerine gönüllülük esası üzerine

atamalar yapardı. Genelde acemi birlikteyken askerler kendi istekleriyle dilekçe yazarak görev yapmak istedikleri yerleri seçerdi. Hiçbir asker gönülsüz ve zorla askerlik yapmamıştır ve zaten hiçbirisi de 'ben burada gönülsüz bulunmaktayım' diyemezdi. Askeri kanunlar vardı ve hiçkimse bu kanuna tabi olmuyorum diyemezdi.

-Siz Afganistan'da "dost ve müttefik bir ülkede gibi hissediyordunuz yoksa kendinizi bir yabancı olarak mı görüyordunuz?

-İ.N. Ben kendimi Afganistan'da bir yabancı olarak görüyordum.

-Yine bir "klişe" iddiaya dönelim. Savaş zamanında Müslüman Sovyet askerlerinin ileri cephelere sürülmediği, Kızıl Ordu'nun onlara güvenmediği ve Müslüman askerlerin lojistik alanda tutulduğu çokça tekrar edilen bir iddiaydı. Tim komutanı bir yüzbaşı olarak bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

-İ.N. Bu iddiaların hepsi yanlıştır. Benim görev yaptığım yerde bu türden bir ayırım asla yaşanmadı. Benim emrim altımda her millettten asker bulunmaktaydı ve en fazla kaybı da Müslüman askerler vermişti.

-Siz savaş esnasında yakın dostlarınızı kaybettiniz mi?

-İ.N. Ölen bir arkadaşım olmadı ama yaralanan oldu. Onlar da tedavi için askeriye den uzaklaştırıldı. Tedavileri bitse de askeriye ye bir daha alınmadılar.

-Savaştan sonra ülkenize döndüğünüzde nasıl karşılandınız? Bazı kaynaklarda Afgan savaşına katılanların II. Dünya Savaşına (Büyük Anayurt Savaşı) katılan askerler kadar büyük ilgi ve coşkuyla karşılanmadığı ileri sürülüyor.

İ.N. Evet Büyük Anayurt Savaşı gazileri gibi karşılanmadık ama insanlarımız yine de bizim sağlam bir şekilde vatanımıza döndüğümüze seviniyordu ve bize bakış açıları da kötü değildi. Ben kendim vatanıma, ana toprağıma döndüğümde hep askeriye deki anıları mı hatırlayarak hem mutlu olmuşumdur hem de üzölmüşümdür. Askeriyede bazen aç kaldığımız, zor zamanlarımız olmuştu. Hiç yardım almadığımız zamanlar da oldu.

-Bunca yıl sonra Sovyetlerin Afganistan savaşı hakkında ne düşünüyorsunuz?

-İ. N. Ben yapılan mücadelenin haklı olduğunu düşünüyorum. Çünkü Sovyetler Birliği orada yaşayan insanların daha refah bir hayat yaşamasını istiyordu. Afganistan'ı kapitalizmden kurtarmak ve insanların Ağa denilen kişiler tarafından ezilmemesini istiyordu. Ben kendi adıma söyleye bilirim ki biz de Sovyetler Birliği zamanı daha iyi yaşam standartlarına sahiptik. Çünkü Sovyetler Birliğinde herkes eşit statüye sahipti.

Sovyet Müdahalesi Sırasında (1979/1980) Türkiye’de Sosyalist Parti ve Grupların Gözünde Afganistan Meselesi

Uzun yıllardan sonra yeniden dünya gündemine oturan Afganistan hakkında sosyalist solun yeteri bilgi kaynağına ulaşmadan yaşananları kendi gündelik siyasetine göre yorumlamayı tercih ettiğine şahit olmaktadır. Dünya gündemini Marksist bir pencereden yorumlama zahmetine girmeyen solun, Afganistan’daki gelişmeleri kendi bağımsız bakış açısıyla değerlendirmek yerine İslami ya da seküler burjuvazinin farklı kanatlarının yorumlarına uyarlanmış biçimlerinden birini kabullendiği görülüyor. Solun geneli Afganistan’da 2002 yılından sonra kurulmuş olan seküler demokratik sistemin temellerinin zayıflığını, bu ülkede modernist çabaların toplumun önemli bir kesimi tarafından işgalci güçlerin payandası olarak görüldüğünü kabul etmek istemiyor. 2002 sonrası kadınlara veya etnik gruplara sağlanan haklar ne kadar önemli ve gerekli olursa olsun, bu hakların NATO’nun askeri gücüyle sağlanmasından dolayı toplumsal bilinçte istenilen sonuçları vermediğini görmek istemiyor. Solun herhangi bir ülkede demokratik yapıların kalıcılığı için öncelikle toplumsal mücadelenin önemini –bedeli ne olursa olsun- yeniden hatırlaması gerekiyor.

Öte yandan sosyalist solun -veya en azından bir zamanlar bu çevrede yer alanların- bir bölümü ise Afganistan’da bir “toplumsal devrim” veya “anti-emperyalist bir zafer” kazanıldığı halüsinasyonuna kapılmış durumda. Bu kesimler Taliban hareketinin “emperyalizme” karşı savaştığını, “ABD emperyalizmini yenilgiye uğrattığı”, “milli kurtuluş mücadelesi verdiğini” ileri sürüyorlar. Askeri/lojistik desteğini Güney Asya’da ABD’nin en kararlı

savaş üssü olan Pakistan üzerinden sağlayan, Amerikalılarla uzun süren gizli/açık pazarlıklar sonucu “emperyalist global çıkarlara zarar vermeme sözü” vermiş, iktidarı bu görüşmeler sonucu devir teslimle almış bir yapılanma, karşımıza “anti-emperyalist” “bağımsızlıkçı” bir hareket olarak çıkarılmak isteniyor. Taliban’ın zaten 2014 yılından beri çatışma içinde olmadığı ABD ile Doha’da yapılan pazarlıklar sonucu ülkeyi bürokrasiyle işbirliği içinde teslim aldığı gerçeği görölmek istenmiyor. Ki Taliban, Amerika ile çatışmaları devam ettirseydi ve askeri bir zafer kazanarak Kabil’e girseydi de sosyalistlerin bu durumda taraf olmaları mı gerekmekteydi? ABD ile çatışan her güç karşısında sosyalistler bir tarafı seçmek mi zorundadır? Bazı komünistler geçmişte Japon militarizminin “Asya Asyalılarındır” demagojisine kapılmışlardı. Açıkçası radikal İslami hareketler karşısındaki tavrı geçmişte Japon militarizmine duyulan hayranlığı andırmaktadır.

Sosyalist solun burada tenkit edilen düşünsel tembelliği yeni bir olgu değil. Bu gün liberal, laik veya Avrasyacı sol grupların Afganistan meselesini kendi mevcut gündemlerinin malzemesi yapmaları örneği aslında tarihin bir tür tekerrürü gibi. Zira hikâyenin başlangıcı olan 1979’da da Türkiye’de o günkü sosyalist sol tıpkı bugün olduğu gibi Afganistan meselesini, bağımsız ve de Marksist bir pencereden değerlendirmek yerine, bu karmaşık sorunu hali hazırdaki “teorik” şablonlarıyla çözümleme rahatlığını tercih etmişti. Aradan geçen 40 seneyi aşan süre ne yazık ki sosyalist solun düşünsel tembelliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Afganistan meselesi Türkiye’nin gündemine girdiği dönemde sosyalist hareket –tüm dünyada olduğu gibi- Sovyet, Çin ve Arnavutluk yanlısı (veya karşıtı) kamplara bölünmüş durumdaydı ve Afganistan meselesini her grup kendi bulunduğu kampın penceresinden yorumlamaktaydı. Bu saflaşmada tarafların Afganistan’da gerçekte neler olup bittiği konusunda geniş bilgi sahibi olduğunu söylememiz mümkün değildir. Zaten tartışmanın taraflarını asıl ilgilendiren konu Afganistan hakkındaki gerçekler değildi. Hâlihazırda Sovyetlere yakın parti ve gruplar Afganistan’da Afganistan Demokratik Halk Partisi’ (ADHP) tarafından temsil edilen solcu yönetime ve Sovyet askeri müdahalesine koşulsuzca destek olurken; Sovyetleri “sosyal emperyalist” olarak görenler de Afganistan’da yaşananları analiz

etme gereği duymadan rejimi “sosyalizme ihanet” olarak görmüşlerdi. Aslında her grup kendi tavrını karşıtlarına göre almaktaydı. *Emekçi Dergisi* Türkiye solunun bu tavrını Talat Paşa’ya atfedilen şu cümleyle özetlemekteydi: “*Bizim dış politikamız yoktur. Rus elçisi İgnatiev ne derse biz onun tersini yaparız*’.⁶⁷⁷

Türkiye’de o dönem Sovyet siyasetine yakın duran Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP) gibi yapılar ADHP’yi “Afgan halkının devrimci öncüsü olarak kabul etmekte ve Sovyet askeri müdahalesini de “emperyalizmin boğmak istediği bir devrimle dayanışma amaçlı enternasyonal bir yardım olarak” görmekteydiler.⁶⁷⁸ Bu kanatta olanlar Afganistan devriminin zaaflarını görmek istemiyor, ADHP’nin kitlelerle kurduğu ilişkideki sorunları ve tarihi yukarıdan müdahaleler yoluyla değiştirme çabasındaki açmazları görmezden geliyor ve Afganistan’daki iç savaştan sadece “dış güçleri”, ABD-Pakistan destekli mücahit grupları ve Maocuları sorumlu tutuyorlardı. Adı geçen yapıların Afganistan devrimi üzerine yorumları Doğu Bloğunun aldığı tavırlara göre değişebilmekteydi. Örneğin Taraki’nin H. Emin tarafından öldürülmesine bu çevrelerden başlangıçta hiçbir itiraz gelmemiş ve Emin de bu cinayetten dolayı suçlanmamıştı. Oysa Emin kliğinin Sovyet güçleri tarafından tasfiye edilmesinden sonra aynı çevreler “Emin’in CIA ajanı, emperyalizm işbirlikçisi bir yönetici olduğunu” keşfetmişlerdi. Emin hizbinin geçmişte yüceltilirken; Sovyet müdahalesi sonrası ani mahkûmiyeti “Sovyet yanlısı” sola karşı eleştirilerin de artışına sebep olmuştu. Nitekim TKP içi ayrışmalarda bu konu da gündeme gelmiş ve *TKP-İşçinin Sesi*, Emin’in mirasına sahip çıkan ve “Sovyet müdahalesinin ADHP içindeki gerçek Marksist-Leninist damarı budamayı amaçladığını” ileri süren bir tavır

⁶⁷⁷ Afganistan Meselesi, *Emekçi*, Sayı 32, Mayıs 1980, s.19.

⁶⁷⁸ *Emeğin Birliği*, Emperyalizm ve Ortadoğu, Sayı 28, Nisan 1979, s.14. “Tüm Emperyalist ve Maocu Komplolara Karşı Afganistan Devrimi İlerliyor” *Gerçek* Sayı 153, 7 Ocak 1980. Ahmet Demir, “Afganistan Devrimi Dünya Gerici Cephesine Karşı Savaşıyor” *İlke*, Sayı 68-69, Ağustos-Eylül 1979, s.18-19.

takınmıştı.⁶⁷⁹ *TKP- İşçinin Sesi* Türkiye’de Emin kliğine sahip çıkan tek gruptu.

Öte yandan Sovyetleri destekleyen partiler aynı zamanda ADHP ile doğrudan temas kurabilme şansına sahip olmaları nedeniyle doğal olarak taraflı bakış açılarına rağmen Afganistan üzerine en geniş bilgi birikimine sahip çevreyi temsil ediyorlardı. Afgan devrimcilerinin demeçleri de “Sovyet yanlısı” basın yayın organları olarak görülen *Barış ve Sosyalizm*, *Yeni Çağ*, *Çağ*, *İlke*, *Politika*, *Güneşli Dünya*, *Savaş Yolu* vb yayın organlarında yayınlanmaktaydı. Nitekim Sovyet yanlısı solun görüşlerine karşı bir tutum takınan çevreler dahi kendi anti tezlerini Sovyet yanlısı yayınları tarayarak inşa etmekteydiler.⁶⁸⁰ O dönemde Afganistan meselesi ile ilgili yazılarıyla dikkat çeken isim *Gerçek* gazetesi yazar kadrosunda yer alan Refik Evren’di. ADHP/Sovyet tezlerini destekleyen Refik Evren’in Afganistan’la ilgili ilk çalışması kısa bir broşür niteliğinde olan *Afganistan Devrimi*’ydi.⁶⁸¹ Zaman içerisinde Afganistan pratiğine dönük eleştiriler nedeniyle Refik Evren bu sefer Afganistan konusundaki tutumlarını savunan *Afganistan Gerçeği*⁶⁸² adlı yeni çalışmasını yayınlayacaktı. Her iki çalışmada da Afganistan hakkında pembe tablolar çiziliyor ve Afganistanlı devrimciler gerçekte olduklarından çok daha güçlü gösteriliyordu.

Sovyet yanlısı solun karşısında ise o dönemde Maoçu çizgiyi savunan çeşitli parti ve gruplar yer almaktaydı. “Sovyetlerin Türkiye’yi de işgale hazırlandığını” iddia eden *Aydınlık* açık biçimde mücahitleri destekleyen çizgisiyle dikkat çekmekteydi. *Aydınlık* olayların dışarıdan izleyicisi olarak kalmamış muhabirlerini de savaş bölgesine göndermişti. Gazetenin 10 Ekim 1979 sayılı nüshasında “dünyada ilk kez bir gazeteci ekibin Afgan gerillalarını ziyaret ettiği” vurgulamaktaydı. İki hafta boyunca *Aydınlık*’ta yayınlanan bu yazı dizisini İlhan Sürmeli ve Ragıp Duran hazırlamışlardı. Gazete uzun bir dönem ikilinin hazırladığı Afganistan haberlerini sür

⁶⁷⁹ Emine Engin, *Afganistan Devrimi*, İşçinin Sesi Yayınları, Morning Litho Printers Lmt.1982, s.34-69.

⁶⁸⁰ “Afganistan’ın Başına Gelen =Sosyalizm?” *Birikim*, Özel Sayı 3 Ocak 1980.

⁶⁸¹ Refik Evren, *Afganistan Devrimi*, *Afgan Halkının Dünya Halklarına 1 Mayıs Armağanı*, Haziran Yayınları, İstanbul 1978.

⁶⁸² Refik Evren, *Afganistan Gerçeği*, Haziran Yayınları, İstanbul 1980.

manşette vermişti.⁶⁸³ *Aydınlık*, ADHP rejiminin açmazlarını ve Sovyet dış siyasetindeki çelişkileri yakalamada oldukça başarılıydı. Ancak muhalefetin ve mücahitlerin handikaplarını görmek konusunda isteksizdi. *Aydınlık* mücahitleri, “ülkelerinin bağımsızlığı için savaşan gerillalar” olarak kabul ediyor ve mücahitlerin Amerika tarafından silahlandırıldıkları iddialarını reddediyordu. *Hizb-i İslamî*’nin tamamıyla kendi gücüne dayanarak savaş yürüten bir örgüt olduğunu savunan *Aydınlık*’ta şunlar yazılmaktaydı “*Afgan gerillalarını CIA, Çin, İran, Pakistan destekliyor iddiasını gittiğimiz her yerde somut olarak araştırdık. Peşaver’deki mülteci kamplarından kurtarılmış bölgelere kadar hiçbir yerde ne bir yabancı uzmana ne de yabancı yapısı tek bir askeri malzemeye rastladık. Afgan gerillalarının bütün silahları Rus malı...*”⁶⁸⁴

Aydınlık muhabirleri Hikmetyar’la yaptıkları mülakatta “*Hizb-i İslamî*’nin anti-komünist bir tutum içinde olmadığını, sadece Rus Sosyal emperyalizmine karşı olduğunu”⁶⁸⁵ yazıyorlardı. Hâlbuki Hikmetyar komünizmin her türlüsüne karşı olan ve adını ilk kez Maocu bir öğrencinin öldürülmesi olayına karışarak duyurmuş biriydi. Yaşamı boyunca Maocu gruplarla çatışma içinde olan Hikmetyar’ın Türkiyeli “Maocu” bir yayın tarafından bu şekilde övülmesi herhalde Afganistan’la ilgili yazılıp çizilenler arasında en ilginç örneklerden biridir. *Aydınlık* Sovyet pilotların halka dönük suçlarını ayrıntılı biçimde aktarırken; mücahitlerden kaynaklanan şiddetin her türlüsünü ise meşru kabul ediyor, örneğin esir alınan Sovyet askerlerinin linç edilmesi olaylarını destekleyen bir dil kullanıyordu. Mücahitlerin esir düşen Rus pilotları linç ettiklerini duyunca muhabirler “*İlk anlattıklarında korkunç geldi. Ama sonra düşündük ki Rusların yaptığı vahşet yanında (bu) devede kulak kalır*”⁶⁸⁶ demekteydiler.

Diğer bir Maocu yayın organı olan *Partizan* da mücahit gruplar arasında sadece Müceddidi grubunu “Amerikan kompradorculuğuyla” suçlarken,

⁶⁸³ “Taraki Birlikleri Köylüleri Diri Diri Yaktı”, *Aydınlık*, 1 Ekim 1979. *Aydınlık* Türkiye’nin askeri darbeye doğru gittiği, siyasi cinayetlerin tırmanışta olduğu günlerde bile Afganistan ile ilgili haberlere Türkiye’den daha fazla yer ayırmaktaydı.

⁶⁸⁴ *Aydınlık* 15 Ekim 1979.

⁶⁸⁵ *Aydınlık* 15 Ekim 1979.

⁶⁸⁶ İlhan Sürmeli ve Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle*, *Aydınlık Yayınları*, İstanbul, 1980, s.31.

Hikmetyar ve *Hizb-İslami*'ye dönük bir tenkit yapmamakta ve bu hareketin “emperyalizmden bağımsız hareket edebildiğini” ileri sürmekteydi. *Partizan* da mücahitlerin Amerikan yardımı aldığını iddialarını kabul etmiyor, Afgan direnişçilerinin silahlarını Ruslardan ganimet olarak aldıkları ileri sürüyordu.⁶⁸⁷ *Partizan*'a göre İslami söylemlerle de olsa Afganistan'da bir halk direnişi söz konusuydu ve bu direniş oldukça romantik bir dille aktarılmaktaydı. “*Partizan*'a göre ADHP rejimi “*Sadece ibadetlerini özgürce yerine getirmek isteyen masum Müslümanlara eziyet etmekteydi... Tanrısına hamdu senada bulunmak ve camileri yıktığı için Taraki'ye bela okumaktan başka hiçbir günahı olmayan masum imamlar cezaevlerine doldurulmakta, parmakların tespah çektiği, dudakların ilahiler okuduğu, kulakların vaaz dinlediği bir anda bir Rus'un pür silah camiye girmesi nedeniyle halkın ayaklanmaktan başka çaresi kalmamaktaydı.*”⁶⁸⁸ *Partizan*, ADHP rejiminin camileri yıktığına, masum Müslümanları namaz sırasında katlettiğine dair iddialarına kaynak olarak *Tercüman* gazetesi, *Yankı* dergisi gibi İslamcı yayınları göstermekteydi. Bu oldukça ilginç bir durumdur; zira bu satırların yazıldığı yıllarda Türkiye'de de “komünistlerin camileri bombaladığı, Kuranları yıktığı” söylemleriyle galeyana getirilen kitleler Maraş, Çorum olaylarında yüzlerce insanı öldürmüşlerdi. Türkiye'de yaşanan bu provakosyanlara büyük bir tepki duyan çevrelerin benzer iddialar Afganistan için tekrar edildiğine şüphe duymadan bu iddiaları -üstelik de dönemin en kışkırtıcı sağcı yayın organlarından *Tercüman*'ı kaynak göstererek- sahiplenmeleri ilginç bir tutumdur. *Partizan* önemli bir benzeştirme hatası yaparak “Nasıl ki Lenin, feodal ve İslami yapıyı temsil eden Emanullah Han'ı desteklemişse günümüz komünistlerinin de mücahitleri desteklemeleri gerektiğini” savunmaktaydı.⁶⁸⁹ *Partizan*'ın Emanullah Han hakkındaki yorumuna katılmak iki nedenle mümkün değildi. Birincisi Emanullah Han modernist ve Aydınlanmacı bir hükümdardı. Tam da bu nedenle Afgan mücahitlerinin asla sempati duymadığı bir kişilikti. Mücahitler onu deviren Kalakani'ye kendilerini yakın hissetmekteydiler. İkinci olarak Emanullah Han Britanya

⁶⁸⁷ *Partizan*, “Rus Sosyal Emperyalistlerin Afganistan'ı Sömürgeleştirmesi”, Sayı 11,(1980?), s.87.

⁶⁸⁸ *Partizan*, Sayı11, s.46.

⁶⁸⁹ *Partizan*, Sayı 11, s.6.

emperyalizmine karşı savaşmış gerçekten anti-emperyalist bir liderdi. Afgan mücahitleri ise emperyalizmle işbirliği içinde olmayı tercih etmiş, finans ve silah kaynakları açısından emperyalizme göbekten bağlı gruplardı.

Maocu çizgide olan bir diğer hareket olan *Halkın Yolu* da “Sovyet sosyal faşistlerinin Afgan halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini bastırmaya çalıştıklarını ve Nisan Devrimi denilen olgunun bir saray darbesi olduğunu”⁶⁹⁰ savunuyordu. Afgan meselesi üzerine tartışmalar teorik boyutta kalmamış, üniversitelerde “Sovyet yanlısı” ve “karşıtı” solcu öğrenciler arasında Afganistan meselesi nedeniyle çatışmalar çıkmıştı. Maocu ve Arnavutluk yanlısı gruplar Ocak 1980 boyunca çok sayıda korsan gösteri yaparak Brejnev’in maketini yakmışlardı. 3 Ocak 1980’de Sovyetler Birliği’nin Beyoğlu konsolosluğu önünde yapılan gösteride güvenlik görevlileri ile göstericiler arasında çatışma çıkmış, güvenlik polisin açtığı ateş sonucunda Türkiye’de Afganistan olaylarını protesto ederken öldürüldüğünü saptayabildiğimiz tek gösterici olan *Halkın Yolu* sempatizanı olan Fatih Velioğulları hayatını kaybetmişti.⁶⁹¹ Çemberlitaş’ta korsan gösteri yapan *Halkın Kurtuluşu* ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada da biri er olmak üzere sekiz kişi yaralanmıştı.⁶⁹²

Arnavutluk yanlısı *Halkın Kurtuluşu* ile Maocu gruplar arasında Afganistan konusunda görüş ayrılıkları vardı. Maocu yapıların aksine mücahitleri ağır dille eleştiren *Halkın Kurtuluşu* mücahitler hakkında şunları yazmıştı: “Afgan halkı işgale karşı büyük bir tepki duymakta ve saldırganları kapı dışarı etmek için elde silah savaşmaktadır. Fakat bugün için Afgan halkı sözü edilebilecek yurtsever bir önderlikten yoksundur. Bugün Afganistan’da Sovyetlerin kukla yönetimi ve işgal kuvvetleri ile çatışan ve yaygın deyimiyle İslam Gerillaları, olarak anılan ‘Müslüman Kardeşler

⁶⁹⁰ *Halkın Yolu*, Sayı 94, 20 Ocak 1980, s.2.

⁶⁹¹ *Halkın Yolu*, Sayı 94, 20 Ocak 1980, s.7. Afganistan meselesini protesto eden İslamcı göstericilerden bildiğimiz kadarıyla ölen olmamıştı. Sovyet karşıtı bir gösteride dahi güvenlik kuvvetlerinin solcu göstericilere daha sert davranması oldukça simgeseldir.

⁶⁹² Kubilayhan Erman, Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali Etkileri ve Sonuçları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s.202.

Örgütü' bağımsız ve demokratik bir Afganistan için savaşmamakta, tersine Afganistan'ı sosyal-emperyalistlerin hegemonyasından kurtararak Amerikan emperyalistlerinin nüfuz alanına sokmak için mücadele etmektedir. Müslüman kardeşler örgütü, Amerikan emperyalistlerinin ve diğer Batılı emperyalistlerin, siyasi aletinden başka bir şey değildir. Müslüman Kardeşler örgütü ve benzeri örgütler, Afganistan'da Amerikan emperyalistlerinin ve onların uzantısı olan komprador-feodal kliklerin çıkarlarını savunmaktadır. Müslüman kardeşler Örgütünün Sovyet sosyal-emperyalistlerine karşı yürüttüğü mücadele devrim ile karşı-devrim arasındaki bir çatışma değil, tersine farklı komprador-feodal klikler arasındaki bir it dalaşıdır.⁶⁹³ Partizan o dönemde Halkın Kurtuluşu'nun mücahitlere dönük tavrını ve Hikmetyar'ı da "komprador" olarak nitelendirmesini eleştirmiş ve Halkın Kurtuluşu'nu o dönemki deyimle "orta yolculuk" yapmakla itham etmişti.⁶⁹⁴ Öte yandan Halkın Kurtuluşu'nun mücahitleri eleştiren bir çizgi izlemesi de ilginçti; zira hareketin esin kaynağı olan Enver Hoca o dönemde mücahitleri açık biçimde desteklemekte Afganistan'ın mücahitlerin liderlik ettiği "demokratik bir devrime" doğru ilerlediğini savunmaktaydı.⁶⁹⁵

Afganistan meselesinde devrimci hükümete ve Sovyetlere karşı tavır alan başka bir grup da *Birikim* dergisi çevresiydi. Afganistan üzerine yayınlanan Ocak 1980 tarihli özel sayısında *Birikim*'in imzasız kaleme alınan yazılarında okuyucu, Afganistan'da "sosyalist bir devrim olmadığına" ikna edilmeye çalışılmaktaydı. *Birikim* yazarları ADHP liderlerinin "sosyalist" maskesi takınmasını "sosyalizm adına bir utanç ve rezalet örneği" olarak görülmesi gerektiği vurguluyorlardı.⁶⁹⁶ *Birikim*'in okuyucu kitlesini uzun pasajlarla Afganistan'da "sosyalist bir devrim olmadığına" ikna etmeye çalışması oldukça ilginç bir durumdu; zira ne Afgan

⁶⁹³ Parti Bayrağı Sayı 23, Ocak 1980, s.8

⁶⁹⁴ *Partizan*, Sayı 11, s.93.

⁶⁹⁵ Enver Hoca, "Afgan Halkının Sovyet istilacılara Karşı Mücadelesini Destekliyoruz" 3 Ocak 1980. "Afgan Halkı Boyun Eğmiyor" 2 Ocak 1981. "Afgan Savaşçılar Sovyet İşgalcilere Ağır Darbeler Vuruyor" 26 Ocak 1983. "Müslüman Ülkelerdeki Olaylar Diyalektik ve Tarihi Materyalizmin Işığında Değerlendirilmelidir." Ocak 1980. "Afgan Yurtseverlerine Bravo" 3 Kasım 1983 vb. Enver Hoca, Ortadoğu Üzerine Düşünceler 1958-1983, Çeviren: H.A. Gürgöz, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2011, s.235-274.

⁶⁹⁶ "Afganistan'ın "Başına" Gelen =Sosyalizm?" *Birikim*, Özel Sayı 3 Ocak 1980, s.2-6.

devrimcileri ne de Sovyet liderleri Afganistan’da “sosyalist bir devrim” olduğu iddiasındaydılar. Tam aksine gerek ADHP önderleri Marksist veya sosyalist olduklarına dair iddiaları her zaman reddetmekte ve halkçı-demokratik bir program ve söylem içinde olduklarını ileri sürmekteydiler. Bu bakımdan Afgan devrimi ancak “anti-feodal” veya “burjuva” bir devrim olarak nitelenebilirdi ve zaten ADHP de kendisini böyle görmekteydi. Ancak *Birikim*’e göre Afganistan’da yaşanan olay “demokratik” devrim de sayılamazdı zira bir ülkede yaşanan toplumsal değişimin devrim olarak nitelendirilebilmesi için “halkın çoğunluğunun bu hareketin içinde olması” gerekmekteydi. *Birikim* bu durumu şu şekilde formüle etmekteydi: “*Bizim bildiğimiz devrimleri geniş emekçi ve halk kitleleri bizzat yapar. Onların adına ve iyiliği adına birileri yapmaz. ...Bizzat halkın yapması olayıdır ki bir devrimi bir iktidar değişikliğinden keskin bir şekilde ayırt eder.*”⁶⁹⁷ *Birikim*’e göre Afganistan’da Savr (Nisan) Devrimi denilen olgu açıkça bir askeri darbeydi ve bu darbe “çok küçük bir azınlık”⁶⁹⁸ tarafından örgütlenen bir komplodan veya “devrim montajından”, “alelade bir iktidar değişiminden” ibaretti.

“Bizim bildiğimiz” devrimlerle neyi kast ettiği belirsiz olmasının yanı sıra *Birikim*’in bakış açısıyla devrim olgusunun, devrimin programıyla değil, salt kitlelerle bağı ile ölçüldüğü görülmekteydi. Bu durumda yarattığı sarsıntı ne olursa olsun geniş kitlelerin aktif olarak katılmadığı olayların devrim değil “basit iktidar değişikliği” olarak kabul etmek gerekiyordu. Halbuki *Birikim* gibi teoriye önem veren bir yayın organının tarihteki çok sayıda burjuva devriminin kitlelerin hemen hiç katılımı olmadan elit sınıflarca gerçekleştirildiğini bilmemesi mümkün olamazdı. Eğer devrimler sadece kitlelerin katılım düzeyiyle ölçülseydi tarihte iktidarı feodallerden burjuvalara geçişi esnasında yaşanan sosyal depremlerin hiç birini “devrim” olarak kabul etmememiz ve örneğin 1793’te Fransa’da⁶⁹⁹ 1906’da İran’daki

⁶⁹⁷ Afganistan Olayı, *Birikim* özel Sayı 3, Ocak 1980, s.8.

⁶⁹⁸ Afganistan Olayı, *Birikim* Özel Sayı 3, Ocak 1980, s.4.

⁶⁹⁹ 1793’te iktidarı ele geçiren jakobenler 18 milyonluk Fransa’da maksimum 150 bin sempatizana sahip 15.000 üyeli bir dernekteler ki bu aşağı yukarı ADHP’nin 1978-1979’daki gücüyle aynıdır. Jakobenlerin üyelerinin sınıfsal yapısı (%66 orta sınıf avukat doktor vb, %26 zanaatkar ve asker, %8 köylü) rahatlıkla Afgan devrimcilerinin sınıfsal

Meşrutiyet Devrimini veya 1908 Osmanlı Jöntürk Devrimini “alelade iktidar değişiklikleri” listesine eklememiz gerekmekteydi. Hatta bu listeye işçi sınıfının nicel gücünün çok zayıf olduğu erken 19. yüzyıl Fransa’sında 1830 veya 1848 ayaklanmalarına ekleyebilirdik. Sonuçta “1830 ve 1848 devrimi” olarak anılan olaylar Fransa’da ayaklanmalara destek değil köstek olan köylü yığınlarına karşı Paris merkezli küçük bir işçi azınlığın başkaldırı hareketleriydi. Fransız devrimcilerinin Paris dışında ne kadar zayıf oldukları 1848 yenilgisinin ardından 250 bin aleyhte oya karşın 8 milyon vatandaşın III. Napolyon’u desteklemesiyle kesinlik kazanmıştı.⁷⁰⁰ Eğer *Birikim* yazarları bu gelişmeler esnasında Fransa’da yaşamakta olsalardı, nicel yoğunlaşmalara verdikleri özel önem nedeniyle 1848 devrimine de karşı çıkacakları muhakkaktı. Bu arada *Birikimin* “bizim bildiğimiz devrimler” tanımının aksine Marksist literatürde devrim olgusunu mutlaka emekçi yığınlarının eylemlerinin sonuçlarıyla açıklanmadığını, üretim ilişkileri ve biçimlerinde veya toplumsal-siyasal yaşamda radikal değişimler için de kullanıldığı da hatırlatalım. Örneğin Marx ve Engels Bismarck’ın Almanyayı birleştirmesini bir “devrim” olarak nitelemişlerdi.⁷⁰¹

Birikim aslında Afganistan örneğinden yola çıkarak kurnazca bir yöntemle sınıfın öncüsünün devrimci rolünü de mahkûm etmekteydi. “Bizim bildiğimiz devrimleri emekçi halkın kendisi bizzat yapar” çıkarımı aslında kökenleri Lenin ile Kautsky ve R. Lüksemburg arasındaki tartışmalara uzanan “devrimleri emekçi yığınlar mı yoksa onun bilinçli öncüsü mü yapar tartışmasına”⁷⁰² bir göndermeydi. Bu tartışmanın tarafı olan Bolşevikler devrimin emekçi yığınların değil sınıfın bilinçli öncülerinin bir eylemi olarak görmekteydiler. Bu nedenle kendi dönemlerinde Kautsky tarafından darbecilikle/Blanqucilikle suçlanmışlardı. Nitekim *Birikim*’in bu tavrının farkına varan *TKP-İşçinin Sesi* çevresi, *Birikim*’e “Bolşevik Devrimi de bir darbe miydi?” sorusunu yöneltmekteydi. *İşçinin Sesi*’ne göre “dar ve silahlı küçük grupların iktidara el koymasına darbe denilecekse o zaman

yapılarıyla mukayese edilebilir. Gérard Maintenant Jakobenler, Çeviren: İsmail Yerguz İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.76-82.

⁷⁰⁰ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih, Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 2017, s.229-230.

⁷⁰¹ Tom Bottomore, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 130-131.

⁷⁰² Bu tartışma için bkz: John Molyneux, *Marksizm ve Parti*, Belge Yayınları, İstanbul 1991.

Bolşevik (Ekim) Devrimi'nin de bir darbe olduğunu söylemek gerekmektedir".⁷⁰³

Birikim kendi kurduğu teorik temeli mücahitleri desteklemek için bir dayanak olarak görmekteydi. Afganistan'daki rejim "devrimci" sayılamayacağı için karşısında bir "karşı-devrimci" cepheden de söz edilemezdi. "Afganistan'da halkın %90'nını temsil eden" mücahitler "karşı-devrimci" olmadıkları gibi Afgan halkının gerçek temsilcileriydiler. Bu bakış açısına göre halktan bu denli destek gören bir hareket kendi içinde meşru sayılmalıydı. *Birikim*'e göre Mücahitlerin İslâmi söylemleri sahiplenmeleri onların karşı devrimci olarak nitelendirilmesi için bir gerekçe olamazdı. Tıpkı İran'daki mollaların karşı devrimci olarak nitelenemeyecekleri gibi..."⁷⁰⁴ *Birikim* yazarlarının İran örneğini vererek Afgan mücahitlerini de devrimci olarak kabul ettirme çabası ise isimsiz yazarın birbiriyle ilgisiz olayları yan yana getirebilme yeteneğini yansıtmaktaydı. Afganistan'daki mücahitler hiçbir zaman İran'daki İslâmî hareket ölçütünde kitlesel bir desteğe sahip olmadıkları gibi şu ya da bu şekilde kendi kitlesel güçlerine dayanan ve kendi kendilerini örgütlemeyi ve silahlandırmayı başarabilmiş İran İslamcılarının aksine mücahitler Pakistan, Körfez ülkeleri, İsrail ve Amerikalıların yardımı olmadan asla ciddi bir güç haline gelemezlerdi. *Birikim* yazarı da elbette bu durumun farkındaydı. Ancak mücahitlerin CIA, MOSSAD, ISI gibi gizli servislerle çalışmalarını da anlayışla karşılamaktaydı. "*Toplumsal ve ulusal kurtuluş için mücadele eden hareketler şu veya bu şekilde düşmanlar arası çelişkilerden yararlanma politikası gütmek zorundadırlar. Bu politika söz konusu hareketleri yargılamak için tek başına ölçü sağlamaz. Herhangi bir hareketin niteliği onu ABD'nin mi SSCB'nin mi desteklediğine bakılarak saptanamaz*".⁷⁰⁵ Bu bakış açısına göre bir siyasi hareketin CIA veya ISI kontrollünde olması dahi onu "gerici" yapmıyordu. Öte yandan *Birikim* okuyucuyu ikna etmek için yeryüzünde CIA ve MOSSAD destekli "ilerici" bir hareketi örnek olarak vermeyi de gerekli görmüyordu. *Birikim* yazarı Afgan devrimcileri için "*gerçek bir devrimci hareket başka bir devletten yani*

⁷⁰³Engin, a.g.e., s.26-27.

⁷⁰⁴ *Birikim* a.g.e. s.6

⁷⁰⁵ *Birikim*, a.g.e. s.6.

Sovyetlerden medet ummazdı” demektedir. Peki, gerçek bir “toplumsal kurtuluşçu” hareket CIA, MOSSAD veya Ziya ül-Hak’tan destek alabilir miydi? *Birikim*’e göre alabilirdi; zira toplumsal/ulusal kurtuluşçu hareketler “düşmanlarının” çelişkilerinden yararlanabilirlerdi.⁷⁰⁶ Mücahitlerin nasıl bir toplumsal kurtuluş” programına sahip oldukları hakkında bilgi vermeye gerek görmeyen *Birikim*, mücahitlerin “düşmanlar arasındaki çelişkilerden yararlandıklarını” söyleyerek sanki mücahit örgütler Amerikalılara da düşmanmış gibi bir illüzyon yaratıyordu.

Birikim Afgan devrimcilerinin İslâmi söylemleri sahiplenmesini ise büyük bir çelişki olarak lanse etmekte ve alaycı bir dille şunları yazmaktaydı: “Afganistan’da yerleşen ‘sosyalist devrimin’ bir başka özelliği de Müslümanlığı... ‘Devrimi korumaya çalışan hükümet kuvvetlerinin de en az devrime karşı kıyama kışkırtılan gerillalar kadar Müslüman olduklarını’ iddia ediyor. Gelin bakın görün ‘sosyalist devrimin’ Müslüman yöneticileri burada! Başka zaman zaman başka yerde göremezsiniz! Reel-politikanın son harikası”⁷⁰⁷ *Birikim*’in sosyalizm ile İslam’ın ortak hedeflere sahip olduğunu savunan Afgan devrimcilerini söylemleri karşısından neden bu kadar şaşırdığını ve yavan bir mizahi eleştiri diline başvurduğunu da anlamak mümkün değildi. İslam’la sosyalizmin bir ve ortak amaçları olduğunu savunanlar o yıllarda Sovyetlerin müttefiki olan Kaddafi’nin Libya’sında, Cezayir Kurtuluş Cephesinde, Güney Yemen’de zaten iktidardaydılar. FKÖ kadroları içinde, Halkın Mücahitleri örgütünde Müslüman sosyalistler o yıllar için alışlageldik kişilerdi. Dolayısıyla bütün bu pratik ortadayken *Birikim*’in ADHP kadrolarının Müslümanlığına bu ölçüde şaşırması oldukça ilginç bir tutumdur. *Birikim* yazarları Hafız Emin’i deviren ve Afganistan’a ulaşan ilk Sovyet birliğinin “Müslüman Tabur” (Мусульманский батальон) olarak anıldığını muhtemelen bilmiyorlardı. Bilselerdi zeki, yaratıcı ve alaycı dilleriyle “Kızıl Orduda Müslüman Tabur mu olurmuş” şeklinde bir tartışma başlığı da açabilirlerdi.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶ *Birikim*, a.g.e. s.6.

⁷⁰⁷ *Birikim*, a.g.e. s.9.

⁷⁰⁸ ADHP’nin lideri ve Afganistan’ın eski başkanı Babrak Karmal, 1996’da binlerce insanın katıldığı cenaze töreninde konuşmalar, karanfiller ve sloganlar haricinde Kuran-ı kerim okunarak uğurlanmıştı. Radikal İslamcılar bu olaya sinirlenmişler ve “Karmal bir

Solun geri kalan grupları diğerleri tarafından “orta yolcu” olarak anılan ve Sovyet-Çin veya Arnavutluk kampaşmasında taraf tutmamayı tercih eden hareketlerdi. Bu kanatta yer alan *Devrimci Yol*, Sovyetlerin, Afrika ve Asya’da “ilerici subaylar” vasıtasıyla yapılan darbeler yoluyla sosyalizme ulaşılacağı tezlerinin sosyalizme büyük bir ihanet olduğunu savunmaktaydı.⁷⁰⁹ Bu bakımdan *Devrimci Yol*, ADHP’nin iktidarı alış biçimini ve Afganistan devrimi denilen olguyu ve Sovyet askeri müdahalesini desteklemiyordu. “SSCB’nin Afganistan’a müdahalesi Halkların Kurtuluş Mücadelelerine İndirilen Bir Darbedir” başlıklı yazıda “*Afganistan’a askeri müdahalede bulunan SSCB bu müdahalesiyle halkların emperyalizmden kurtuluş için sürdürdükleri mücadelelere nasıl yaklaştığını ve revizyonizmin devrimler karşısında oynadığı olumsuz ve bozguncu rolü en çarpıcı bir şekilde bir kez daha ortaya koymuştur*”⁷¹⁰ denilmekteydi. *Devrimci Yol*’a göre Sovyet yanlısı olmak hiçbir rejimi ilerici yapmıyordu. Sovyetler bu rejimleri enternasyonalizm adına değil, kendi milliyetçi çıkarları adına desteklemekteydi. Öte yandan halktan kopuk bürokrasilere dayalı küçük devrimci grupların Afganistan veya çeşitli Afrika ülkelerinde (Etiyopya, Mısır, Sudan vb) iktidarı almaları uzun vadede Sovyetlerin aleyhine olan gelişmelere yol açmaktaydı. Bu tür ülkelerde gerici güçlerin, hanların aşiret liderlerinin liderlik ettiği köylü hareketi tepeden inme devrimcileri bir süre sonra sadece iktidarda kalmaya çalışan dejenere gruplara dönüştürmekteydi. Doğal olarak cunta liderlerinin saf değiştirmesi (Enver Sedat örneğinde olduğu gibi) Sovyetlerin biranda bu ülkelere yaptığı tüm yatırımların boşa çıkmasına sebep olmaktaydı.⁷¹¹

Devrimci Yol ADHP’nin pratiğini bir tür Enver Sedatçılıkla eşitlemekte ve –*Birikim* gibi- Afganistan’da bir iç savaş yaşanmadığını, Afgan halkının %90’ının muhalefet saflarında yer aldığını, halkın devrim ve karşı devrim saflarında toplanma gibi bir durumun yaşanmadığını savunmaktaydı. *Devrimci Yol*’un ADHP liderlerini Enver Sedatçılıkla bağdaştırması

komünistti. Neden ona İslami bir cenaze töreni düzenlendi?” diye sormuşlardı. *Birikim* yazarı eğer bu cenaze törenine katılma şansı elde edebilseydi her halde o esnada soracağı soru aşağı yukarı bu olurdu.

⁷⁰⁹*Devrimci Yol* sayı 4, 15 Haziran 1977 s.7

⁷¹⁰*Devrimci Yol*, Sayı 34, s.8-9.

⁷¹¹*Devrimci Yol*, Sayı 34, s.9.

Afganistan'daki pratik hakkında ne kadar az bilgi sahibi olunduğunun bir kanıtıydı. Sedat Sovyetlerin zorlamasıyla devrimci söylemleri bir dönem sahiplenmek zorunda kalmış bir Makyavelistti. ADHP ise tam aksine devrimci ideolojisinin sertliği nedeniyle Sovyetlerin yumuşatmaya çalıştığı kararlı bir devrimci organizasyondur. Aradan geçen yıllara ve bütün sosyalist bloğun dağılmasına rağmen kendileriyle görüşme şansına eriştiğimiz ADHP lider kadrosu arasında geçmişinden pişmanlık duyan kimsenin çıkmaması bu durumu bir diğer göstergesidir.⁷² Aynı tahlili ADHP'yi o dönemde sert dille eleştiren devrimci örgütlerin liderleri için söylemek ise her durumda mümkün değildir.

Devrimci Yol ADHP rejimini tenkit eden yazılarında mücahitlere dönük bir eleştiri yoktu ve mücahitleri halkı temsil eden monolitik bir blok olarak yorumlanmaktaydı. Afganistan'da yaşananlardan sadece Afgan devrimcilerini sorumlu tutan bir çizgi izlemekteydi. Bu bakımdan *Devrimci Yol*'a "orta yolcu" denilmesi en azından Afganistan meselesi söz konusu olduğunda haksızlık sayılabilir. Aslında "orta yolcu" tanımına en uygun yorumlara örnek olarak Türkiye Emekçi Partisi (TEP) yayını olan *Emekçi*'nin konuya bakış açısı verilebilir. *Emekçi* Afganistan hakkında şunları yazmaktaydı: "Afganistan'daki bugünkü durumu ayrıntılı olarak tahlil edecek verilere sahip değiliz. Türk basınında yer alan haberlerin hemen hemen tümü ...Batı kaynaklıdır. Batı ülkelerinin haber ajansları gerçekleri tahrif ederek olayları emperyalist çıkarların gerektirdiği biçime sokmada ustadırlar. Bu haber kaynakları son İran ve Afganistan olaylarında bu bakımdan kendi kendilerini bile aşmışlar ve tahriple yetinmeyerek düpedüz yalan üretimine girişmişlerdir. Afganistan'da olup bitenler hakkında ayrıntılı bir hükme varmak için sorunun bütün yönleriyle aydınlanacağı koşullar içinde olmadığımız açık. Burada yanılmamak için yapabileceğimiz şey, ABD emperyalizminin sözcülerinin paraleline düşmemeye dikkat etmek, dünyanın dört bir köşesinde emperyalizmin kanlı saldırılarına alkış tutmuş olan yerli

⁷² Tarihsel çalışmalarımızı yürütürken ADHP'nin yaşayan en önemli liderleri olan eski Başbakan Sultan Ali Kıştımand, eski adalet bakanı Şeri Cüzcani, Sayit Ekrem Paygir ve daha birçok ADHP lideri ile mülakatlar gerçekleştirdik. Bu kişiler arasında devrimci düşüncelerini terk etmiş, geçmişinden pişmanlık duyan, sosyalizm aleyhine demec vererek tek bir kişiye bile denk gelmedik.

*işbirlikçilerle ağız birliği etmemek için dikkatli davranmaktır.*⁷³Emekçi'nin eleştirisi iki yönlüydü ADHP'ye dönük eleştirisinde Emekçi: “Devrim bir ülkenin kendi emekçilerinin eseri olmak zorundadır. Bizce Sovyet müdahalesi daha çok jeopolitik nitelik taşımaktadır” demektedir. Öte yandan İslami direnişi de “Feodal unsurların yönlendirdiği aşırı dinci, aşiretçi gerici propagandaya kanmış olan köylü hareketi” olarak görmektedir. Emekçiye göre ADHP'nin temel hatası ekonomi, toprak, eğitim, sağlık ve kültür alanlarındaki dönüşüm girişimlerini aceleci biçimde başlatmasıydı. Emekçi Sovyet askerinin varlığını Afgan devrimcileri daha da zor duruma düşürdüğünü savunmakta ve Sovyet ordusunun çekilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Ancak aynı zamana Pakistan'ı üs edinmiş çetelerin de burayı kullanmasına son verilmesi gerekmektedir.⁷⁴

Sonuç Yerine

Türkiye’de sol Afganistan meselesi bağlamında hem Sovyetleri ve ADHP’yi hem de CIA tarafından organize edildikleri aslında o günlerde de bilinen, sadece komünizme değil bütün demokratik haklara açıkça karşı olan mücahitlere aynı anda tavrı alan, bağımsız bir dil üretmedi. Her iki tarafında Afgan halkına verdikleri zarar odaklanmak yerine krizin tüm faturasını taraflardan birinin üzerine yıkmanın kolay yolunu seçti. Türkiye solu sınırlı bilgi kaynaklarıyla yürüttüğü bu kısır tartışmada Sovyet tezlerini sahiplenenler yine Sovyet menşeli haber kaynaklarına dayanarak Afganistan devrimi üzerine pembe tablolara ürettiler. ADHP rejiminin kendisine düşman olarak gördüğü kesimlere uyguladığı acımasız pratiği, anti-demokratik tavırlarını, tüm sorunları şiddetle çözme eğilimini görmezden geldiler. Daha doğrusu bunları sadece bir savunma refleksi olarak kabul ettiler. Sovyet askerlerinin hatalarını ve Kızılordu’nun aşırı güç kullanımı da benzer şekilde yok saydılar. Onlara göre Kızılordu sadece köylülere pirinç dağıtmakta ve su kanalları inşa etmekteydi. Bu çevreler Sovyet ordusunun kırsal bölgelere mayın döşediğini, köyleri bombaladığını kabullenmek istemediler.

⁷³ Emekçi Sayı 32, Mayıs 1980, sayfa 19.

⁷⁴ Emekçi Sayı 32, s.19-25.

Anti-Sovyet tezleri savunanlar da Sovyet yanlılarının aynadaki yansımaları gibiydi. Anti-Sovyetçi grupların söylemleri ve kaynakları da *Tercüman* gazetesi veya Michael Barry gibi Soğuk Savaş teorisyenleriydi. Bu çevreler de Soğuk Savaş teorisyenlerinin bütün iddialarını doğruymuşçasına sahiplendiler ve “camileri ateşe veren, masum Müslümanları kurşuna diken” Afgan/Sovyet ordusu söylemlerini sorgulamadan kabullendiler. Rejime karşı savaşıyan güçlerin uluslararası emperyalizm ile girdikleri yoğun ilişkileri görmek istemediler. Günümüzde CIA tarihinin en büyük operasyonu olarak kabul edilen Afgan “cihadının” Afgan halkının kendi gücünden doğan ve gelişen gerçek bir halk ve bağımsızlık savaşı olduğunu savundular. Tıpkı bazı eski sosyalistlerin şu anda Taliban hakkında benzer yorumlarda bulunmaları gibi...

Solun Sovyet müdahalesini eleştirmesi olağandı, nitekim 1968 Çekoslovakya olayları sırasında da sol Kızıldorduyu destekleyenler ve karşıtları olarak bölünme yaşamıştı. Ancak solun anti-Sovyet kampanyanın unsurlarını hararetle desteklemesi yeni bir durumdu. Burada en ilginç ve açıklanması zor olan nokta CIA tarafından örgütlenen Afgan mücahitlerine dönük sempatidir. Emperyalizmle işbirliklerinin yanı sıra Afgan mücahitleri 14 yıllık savaşları boyunca Afganistan’da çalışan ve eğitim almak isteyen kadınları, ses sanatçıları, müzisyenleri, fabrika işçilerini, Şiî veya Türk etnik grupları hedef alan yoğun bir şiddet kampanyası yürüttüler. Amerikalılardan aldıkları *stinger* füzeleriyle yolcu uçaklarını düşürmekten çekinmediler, *çador* giymeyen kadınların yüzlerine asit atıldılar, Moskova Olimpiyatlarına katıldıkları için Afgan sporcuları toplu halde kurşuna dizdiler ve iktidarı ele geçirdikleri anda ülkenin bütün müzelerini, okullarını, merkez bankasını, hububat depolarını, ülkenin bütün birikimini yağmalayarak servet biriktirmiş savaş baronlarına dönüştüler. Amerika’dan aldıkları silah yardımı dışında çok önemli bir gelir kaynakları da uyuşturucu ticaretiydi. Bu bakımdan Türkiye solunda –ve genel olarak dünya solunda- Afgan mücahitlere duyulan sempatinin açıklanması meselesi kapsamlı bir sosyolojik, psikolojik inceleme gerektiren bir konudur.

Bu konuda eksik bir yaklaşım da ADHP’nin değerlendirilmesi üzerineydi. Sovyet tezlerini sahiplenenler ADHP rejiminin gücünü ve

kitleselliğini nasıl abartmışlarsa anti Sovyet tutum içindekiler de ADHP'nin kitlesel gücünü fazlasıyla hafife aldılar. ADHP solun geniş kesimleri tarafından halktan kopuk, Afgan geleneklerine yabancı, hayali bir programı ülkeye dayatmaya çalışan bir yapı olarak görüldü. Gerçekte ise Türkiye devrimci hareketinin Afganistan'da bir iç savaş yaşandığını kabul etmediği o günlerde Afganistan'da milis kuvvetleri mücahitlere karşı resmi ordudan -veya Kızılordudan- daha yoğun bir mücadele içindeydiler. 1979-1992 yılları arasında tahminen 58 binden fazla Afgan devrimcisi inandıkları bir dava uğruna yaşamlarını yitirdiler. Bunların büyük bölümü gönüllü milis kuvvetlerinden, gençlik ve kadın örgütlerinden oluşmaktaydı. Nitekim Türkiye Devrimci hareketini küçümseyici bir dille yargıladığı Afgan devrimci hareketi için, bu hareketi yok etmekle görevlendirilmiş bir kişi olan ama düşmanına saygı duyan eski CIA danışmanı B. Riedell şunları söylemiştir: *"Afgan komünistleri gençler, öğrenciler, kadınlar ve etnik azınlıklar arasında kararlı destekçileri bulunan, kendi güçlerine güvenen, aslında Sovyetlerden bile uzun yaşayan faal bir gruptur"*.⁷¹⁵

İronik olarak ADHP'ye dönük keskin eleştirilerde bulunan sol grupların büyük çoğunluğu Türkiye'deki koşullar düşünüldüğünde ADHP'den çok daha sürrealist programlara ve çok daha az taban desteğine sahiptiler. Türkiye'de benzer bir iktidar deneyimi yaşanmadığı için bilimsel bir mukayese yapmak mümkün değildir. Ancak 1970'lerin sonunda Türkiye solunun demokratik tutumlar, siyasal şiddet, bireysel özgürlükler, toplumun gelenekçi kesimleriyle kurulan ilişkiler, din ve gelenek karşısındaki tutum gibi başlıklardaki teorik ve pratik tavrının ADHP'nin bu konulardaki tavrının sınırlarını aşan bir potansiyele sahip olduğunu söylemek fazla iddialı bir çıkarım olacaktır. Temel başlıklarda Afgan solunun zaafı ve sorunlu siyasal tavrına paralel özellikler gösteren Türkiye solunun Afgan soluna karşı küçümseyici; hatta yer yer oryantalist tavrının kaynaklarını incelemek apayrı bir araştırma konusudur.

⁷¹⁵Bruce Riedel, *Ne Kazandık: Amerika'nın Afganistan'daki Gizli Savaşı 1979-1989*, çeviren: İktbal Saylık, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2014, s.28.

Resim 53: ADHP üyesi kadın ve erkeklere ait kurşun delikli ve üzeri kanlı kimlik kartları. İç savaş boyunca Afganistan'da on binlerce insan kendileri için haklı olan bir davada yaşamını yitirdi. Ancak onların hikâyesi uzun süre görmezden gelinmiştir.

Aydınlık Gazetesi Muhabiri Olarak 1979'da Afganistan'a giden Ragıp Duran'la Mülakat

Ragıp Duran savaş döneminde Aydınlık gazetesi muhabiri olarak İlhan Sürmeli'yle birlikte 1979 yılında Pakistan üzerinden Afganistan'a geçmişti. İkilinin hazırladığı haber dizisi iki hafta boyunca (9-23 Ekim 1979) Aydınlık gazetesinde günlük olarak yayınlandı. Yazı dizisinde mücahit liderler ve ADHP temsilcileriyle röportajlar yer almaktaydı. Sonradan yazı dizisi kitap olarak da basılmış; hatta bazı batı dillerine de çevrilmişti. Aşağıdaki mülakat 18 Ocak 2021 tarihinde internet üzerinden yapılmıştır.

-Sayın Duran öncelikle bu mülakatı yapmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. 1979 yılında Afganistan bir kaos içindeyken bu ülkeye gittiniz. Aydınlık'tan okuduğumuz kadarıyla Afganistan'a çatışmaları izlemek için

giden ilk Türkiyeli gazeteciler sizlermişsiniz. Bu organizasyon nasıl gerçekleşti. O günleri Afganistan’a gitme sebeplerinizi aktarabilir misiniz?

-Ragıp Duran. *Aydınlık* gazetesi o dönemde Sovyetler Birliğini, “Sovyet sosyal-emperyalizmi” olarak niteliyordu. Moskova’nın Afganistan’ı işgali bizim o zamanki tezimizin doğruluğunu göstermiş oluyordu. Biz o zamanlar esas olarak siyasi yanı ağır basan bir habercilik yapıyorduk. Belki tam olarak militan gazetecilik değil ama siyasi gelişmelere büyük ağırlık veren bir gazetecilik. Saldırganın tutumunu yerinde görüp saptamak, ayrıca direnişi gözlemek gazetecilik açısından çok cazip bir işti. Gitmemize, gazete yönetimi karar verdi, dış haberlerde çalışan ben ve İstanbul İstihbarat Servisinde çalışan İlhan Sürmeli, Lübnan üzerinden Afganistan’a gidecektik. Ben İngilizce, Fransızca bildiğim için rahmetli İlhan da Arapça bildiği için seçilmiştik. İlhan’ın biraz da siyasi komiser gibi bir konumu vardı.

-Gezinizin ayrıntılarını hem yazı dizisinde hem de bu yazı dizisinden oluşturulan Afgan Direnişçileriyle adlı kitaptan okuduk. Kuşkusuz bu gezi, büyük bir gazetecilik olayı ve Türkiye’den benzerine az rastlanan bir saha çalışması örneği...Ancak bu kitabın günümüzde baskısı yok. Afgan Direnişçileriyle kitabı unutulmuş bir çalışma mı?

-R.D. Aradan uzun yıllar geçmiş olduğu için açıkçası kitabın tüm içeriğini ben de hatırlamıyorum. Çünkü kitabın ben de bile nüshası kalmadı. Kitap bir de “Rusya’nın Vietnam’ı” başlığıyla İsveççeye çevrilip yayınlanmıştı. Ama bizim bu çalışmamız öyle Afganistan üzerine referans olabilecek, kalıcı bir kitap değildi tabi. Bir dönem gerçekleştirilmiş bir gazetecilik faaliyetinin öyküsü. Kitap yayınlandığından bu yana Afganistan’da o kadar çok şey değişti ki, bu kitabın yeni baskı yapmasının herhangi olumlu bir işlevi, anlamı olacağını sanmıyorum. Yine de sizin sorularınızı yanıtlarken yaptığım hızlı bir taramada gördüm ve hatırladım: Hürriyet gazetesi, yine o yıllarda Afganistan’a gidip dizi yapan meslekdaşım Aydın Engin’le beni ‘20 yıllık Afganistan anılarını anlattılar’ başlığıyla 23 Eylül 2001 tarihli sayısında haber yapmış.

-Gezi notları ve kitapta Afganistan’da “sosyalist” olarak görülen rejime ve Sovyet dış siyasetine yönelik eleştiriler ağırlıkta. Bunu o dönemde Aydınlık’ın dünya siyasetine bakışını yansıtan bir tutum olarak görülebilir miyiz? Siz sosyalizm adına Afganistan’da izlenen günlük/genel politikalar hakkında o dönemde ne düşünmüştünüz. Yıllar sonra bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz? “Afganistan devrimi veya Marksist darbesi denilen deneyimden toplumsal hareketler adına ne tür dersler çıkarılabilir?

-R.D. Evet, biz o dönem sadece Afganistan’da değil, SSCB’de ve etkili olduğu ülkelerdeki rejimlerin sosyalist filan olmadığını savunuyorduk. Hoş, bizim Çin perspektifiyle sosyalist olarak niteleyip övdüğümüz Çin, Kamboçya, Vietnam, Arnavutluk hatta bir ölçüde Küba bile tezlerimizi tekzip etti. *Aydınlik* gazetesinde, ABD’nin de SSCB’nin de dış müdahalelerine karşıydık. Bu iyi ve doğru bir tutumdu kuşkusuz. Ama bir süre sonra Moskova’nın yükselen yeni emperyalist güç olarak ABD’den daha saldırgan ve daha tehlikeli olduğu yolundaki tez, pratikte yani somut gelişmelerle iflas etti. Bu sıradan bir yanılgı değildi, *Aydınlik* gazetesinin Amerikancıymış gibi algılanmasına yol açtı. Afganistan’da, topu topu 10-15 gün boyunca benim gördüklerim, yaşadıklarım, Moskova’nın iddia ettiği gibi bir modernleşme, bir kalkınma, sosyalizmi yeşertme filan değildi. Siyasi ve ekonomik olarak olağanüstü geri kalmış bir ülkede, sosyalizm adına, Moskova’nın sömürgeciliği, oryantalizmi, işgalciliği idi. Haklı göstermek için söylemiyorum ama SSCB’nin ABD ile rekabeti, Moskova’nın da bu tür hamleler yapmasını neredeyse zorunlu kılıyordu.

12 Eylül darbesiyle kapatılan *Aydınlik*’tan sonra Türkiye’de de çok şey değişti. 80 darbesi oldu. Sosyalizm konusundaki genel ve özel tezler, teoriler, uygulamalar tartışma konusu haline geldi. Gerçi ben Afganistan’la hep ilgilendim. Hem yabancı medyadan takip ettim, kitaplar okudum hem de 6 yıl sonra, 1985 yılının sonbaharında bu sefer hem BBC hem de Cumhuriyet gazetesi muhabiri olarak bir daha gittim. O zamanlar Londra’da BBC’de çalışıyordum. 6 yılda Afganistan’da ne gibi değişiklikler olduğunu bizzat sahada görmek, gazetecilik açısından ilginçti. Rus ihraç malı sosyalizm, feodalizm, İslamiyet, demokrasi...gibi fikriyat ve somut tutumların nasıl uzlaşmadığını ve uzlaşamayacağını gördüm.

- Gezi notları *Afgan Direnişçileriyle'de* Mücahitlere sempatik bir yaklaşım var. Mesela Hikmetyar'ın ve örgütü Hizb-i İslami'nin "anti-komünist olmadığı sadece anti-Sovyet" olduğu iddia ediliyor. Mücahitlerin silahlarını Amerikalılardan temin etmedikleri Sovyet/Afgan askerlerinden ganimet aldıkları mücahitlerin ülkelerini savunan yurtsever direnişçiler oldukları vurgulanıyor vb. Zaman içindeki gelişmelerin yukarıdaki çıkarımları tartışılır hale getirdiğini biliyoruz. Siz o dönemde mücahit gruplar hakkında nasıl bir intibaya varmıştınız? Yıllar sonara bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz?

-R.D. Haklısınız. Kelimesi kelimesine ne yazdığımı bugün tabi hatırlamıyorum ama...ben geçenlerde, 2020 Haziran'ında galiba, benim bu Afganistan maceralarım konusunda bir radyo programı yaptım orada sıkıntılarımı az çok anlatmıştım. Şimdi ben solcu, Tanrıtanımaz bir muhabir olduğumdan, orada radikal İslamcıların başını çektiği bir ulusal/dini kurtuluş savaşını izleyip aktarmanın binbir güçlüğü vardı. Dağ başında birlikte gezdiğim insanlarla aramızda çok az ortak nokta söz konusuydu. Dil sıkıntısı da mevcut. O ayrı bir mesele. Ama Kabil'de arayıp zar zor bulduğum küçük bir Maocu grubun üyeleri hariç, Afganistan'da Rus işgali döneminde anti-komünist olmayan birine rastladığımı hatırlamıyorum. *Aydınlık* olarak biz o zaman, işte mesele Sovyet sosyal-emperyalizmine karşı birleşik cephe (Ki yoktu öyle bir şey...) filan adı altında Mücahitleri destekledik. Afganistan'da ilk sefer olmasa da ikinci sefer gittiğimde artık çekirdeklerini değil bizzat kendisini gördüğüm Taliban hadisesi çıktı bu Mücahit örgütlerinden.

-Yazı diziniz o dönemde sol ve sağ kesimlerde nasıl bir tepki almıştı, İslami kesimlerden –ki o dönemde bildiğimiz kadarıyla henüz İslami basından savaş bölgesine geçen yoktu- nasıl tepkiler geldi.

-R.D. İşte tam da demin sözünü ettiğiniz Mücahit yanlısı yayınlarımız nedeniyle başta Moskova yanlıları olmak üzere soldan eleştirilere uğradığımızı hatırlıyorum. Kemalistlerin de hiç hoşuna gitmemişti bizim Afganistan yazı dizimiz ve kitabımız. İslamcılardan ki o dönem bugünkü kadar yaygın ve güçlü değildiler, gelen özel bir olumlu ya da olumsuz tepki

olmadı sanki. Kişisel ilişkilerimde İslamcı meslektaş ve dostlarımdan olumlu tepkiler almıştım.

-Sayın Duran, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu kadar yıl geçtikten sonra bu ülke hakkında neler düşünüyorsunuz ve Afganistan'ı düşündüğünüzde neler hissediyorsunuz?

-R.D.Afganistan'ı medyadan hep izledim. Açıkçası bugün olanak olsa yine gitmek isterim. Çünkü eminim bugün Afganistan'ı ilk iki seferden çok daha profesyonelce, yani çok daha bağımsız bir gözle izleyip aktarabilirim. Afganistan jeo-stratejik açıdan hala önemli bir ülke. Yoksul, dertli bir memleket. Ama insanı, her halükarda benim temas ettiğim insanları, saf, temiz, cesur, dürüst bir o kadar da sıkı Müslüman, savaşçı... Muhabirlik yaptığım dönemlerde, Lübnan'da, ayrıca Türkiye, Irak ve Suriye'nin Kürt bölgelerinde görev yaparken, kaçınılmaz olarak yani siz istemeseniz de, savaş muhabiri gibi çalışmak zorunda kalıyorsunuz. Lübnan ve Afganistan'daki muhabirlik tecrübemin şöyle özel bir yanı vardı: Bu iki cephede savaşan taraflardan biriyle herhangi bir milli mensubiyet ilişkiniz yok, bu sayede meseleye daha geniş, daha rahat bakabiliyorsunuz. Kürt bölgelerinde ise taraflardan biri Türk Silahlı Kuvvetleri ya da Emniyet, Özel Tim gibi sizinle aynı milliyetten, sizin de vatandaşı olduğunuz devletten olunca gazetecinin işi büyük ölçüde zorlaşıyor. Hem sahada gelişmeleri izleyip aktarırken hem de haberinizi-yorumunuzu-izlenimlerinizi kaleme alırken.

-Bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz

Politika Gazetesi Muhabiri Olarak 1980'de Afganistan'a giden Aydın Engin'le Mülakat

Aydın Engin Afganistan savaşı esnasında Sovyet yanlısı bir tutum takınan Politika gazetesi muhabiri olarak bu ülkeye giden ilk Türkiyeli gazetecilerden biriydi. Aşağıdaki mülakat...25 Şubat 2019 tarihinde İstanbul'da yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

-Sayın Engin, Afganistan konusu hakkında yaptığımız kaynak taramasında sosyalist sol basından bu ülkeye giden az sayıda ismi saptayabildik. Bunlardan biri de sizsiniz. Afganistan'a hangi tarihte gittiniz?

Aydın Engin-2 Ocak 1980'de yola çıktım.

-Ne kadar kaldınız?

-A.E.23 Ocak'a (1980) kadar kaldım.

-Sayın Engin tarihi özellikle sormamın sebebi şu:Ben sizin Politika gazetesindeki yazı dizinizi okuyamadım. Daha doğrusu bunlara arşivlerde erişemedim. O yüzden sorularım eksiklikler olabilir.

-A.E.Çok önemli değil. Zaten iki bölüm yayınlanabilmişti. Geldikten sonra 1 haftalık bir dizi düşünüyordum. 3. yazı yayımlanacakken tutuklandım ve Davut Paşa Askeri Hapishanesi'ne kondum. Dolayısıyla dizi yayımlanmadı. Bende sonradan yurtdışına gittim.

-Hazır mıydı yazılarınız?

-A.E.Hazırdı sanırım. Ya da ne yazacağımı biliyordum. Böyle dizi devam eden yazılar haftalık hazırlanır zaten.

-Peki biz bu konuda arşiv oluşturmak için Politika gazetesinde hangi tarihleri arayacağız?

-A.E.- Şubat ayı galiba...

-Bulamama ihtimalimiz var mı?

-A.E.Her gazete her yayın, yayınlandığı yerin savcılığına 5 nüsha, kütüphaneler genel müdürlüğüne 5 nüsha verir. Ankara Milli Kütüphane, Meclis İstanbul'daki kütüphanelere gider bunlar. Ama Türkiye burası koruyorlar mı, yoksa SEKA'ya mı yolladılar. Bilemem.

-Gittiğinizde Nasıl bir ülkeyle karşılaştınız?

-A.E.Yani iç savaş havası vardı. Ben Hafızullah Emin'in devrildiği Babrak Karmalın geldiği günlerde indiğim havaalanına yani Taraki iktidarı aldıktan sonra, içerideki Amerikan destekli dinci direniş vardı. Sadece dinci değil aynı zamanda eroinci direniştir o. Bu yüzden Sovyetler birliğinden dost ülkeden yardım isteme geleneği vardı o zaman yardım istendi.

-Mozambik, Angola'da olduğu gibi...

-A.E. Gibi... Kızıl ordu bu yüzden oraya mühimmat gönderdi Afgan askerlerini eğitti. Ama o sırada Afganistan içindeki, Taraki liderliğine soldan ve sağdan itirazlar vardı. Bu dinci kesimden kesin itiraz vardı. Daha sonra Taliban'a dönüşecek olan Peştun ağırlıklı kabilelerden, aşiretlerden. O yüzden Kızılordu geldi ADHP'yi destekledi, Amerika da geldi mücahitleri destekledi gibi berrak değildi işler, karman çormandı orada durum.

-Afganistan'da neler gördünüz? Orada bir sosyalist sistem mi vardı? Yaşananları nasıl tanımlayabiliriz?

-A.E. Taraki devrilip yerine Hafızullah Emin geldiğinde şöyle bir benzetme yapıldı ona. "Afganistan'ın Stalin'i" yani sert acımasız, yani orta çağdan çıkmamış ve proletaryanın olmadığı bir yerde proletarya devrimi gibi manasız bir siyaset izlemekteydi. Kemalizm'e benzeyen Taraki dönemine karşın Stalinist dönemi simgeleyen Hafızullah Emin daha sert bir çizgiyi savunuyordu. Ki sadece çizgi savunma ötesinde demokrasi ve hukuku önemsemeden, "kesin kellesini asın gitsin" diyen bir kafadaydı. Onun devrildiği dönemde indim. Kabil hava alanının duvarlarında hatta içeride birkaç duvarda, Kandahar'daki duvarlarda yeni gelen Babrak Karmal yönetimi badana fırçaları ile duvarlara yazılmış Emin yanlısı eski sloganları silmeye çalışıyorlardı. Azerice, Peştun, Özbek dilinde Latin harfleriyle yazılmış sloganlardı. Ben Azerice olanını hatırlıyorum. "Feodalizmi vurarak proletarya diktatörlüğünü gurüyırık" yazıyordu. Babrak Karmal Afganistan'da sayısı çok olmayan seçkin bir aydıydı. Ama pro-sovyetti. Sovyetler Hafızullah Emin'i "bundan adam olmaz, bu saçmalıyor" diyerek indirdiler veya indirttiler. Dışarıya pek bu şekilde yansıtmadılar. (Emin'in devrilmesi sırasında) Bayağı ölende oldu. Ben hemen ardına gittiğim için olaylar daha taze olduğundan, halk da ne olduğunu tam anlamamıştı. Biz genelde Kızıl Ordudaki Türkmenler, Özbekler, Azerilerle görüşüyorduk. Zaten Rus çok azdı. Azerilerle kolay anlaşıldığı için bende olmayan paralarımı 10 dolar yevmiye vererek kendime bir Azeri rehber tuttum. Meğer servet veriyormuşum onlara göre... Onlar anlatıyorlardı. Önce Babrak Karmal yönetimine yakın olan bürokratlara ulaştım. Yabancı gazeteciler yani sosyalist sistemden gelmeyen gazeteciler *Intercontinental* otelinde kalıyorlardı. Adı konmamış bir zorunluluktan. Sen nesen şurada kalacaksın şekilde... İtalyanlar, Belçikalılar, Almanlar, İngilizler hepsi orada

kalmak zorundaydı.... Bende mecburen onlarlaydım. Sosyalist ülkelerden gelenler ise Kabil Otel’de kalıyorlardı. Hatta ben daha çok oraya gitmeye başladım. Çünkü daha birinci elden bilgi alma ihtimali vardı. BabrakKarmal yönetiminden birinden “ya tamam sen dostmuşsun ama o otele çok gitme diye” uyarı aldım. Önce Afgan yönetimi ile konuştum. Tabi bizim için ilginç biz sadece daha halkçı bir yönetime geçmek için feodal bir ülkede ilerici bir adım atılıyor önyargısı ile gittik. Ama işin o kadar kolay olmadığını gördük. Hele o zaman bizim alışmadığımız kadar yoksul bir ülkeydi, ilişkilerde aşiret kabile ilişkileri, dostluk diyemem rekabet ve düşmanlık gözle görülürdü. Ön yargımla “herhalde bu hükümet toprak reformu yapacaktır” diyordum. Gittiğimde gördüm ki Afganistan’da toprak reformu yapılamaz çünkü toprak yok. Hindukuş dağları gibi dağlar var. Buna mukabil tarım bakanlığı yoktu ama su bakanlığı vardı. Dağlardaki Su kaynaklarına kim sahipse o güçlüydü. Benim gittiğim yerde 4-5 tatlı su kaynağına Hikmetyarhâkimdi. Bakanlıklara giderek nedir durum diye bakmak istedim. İçim hala parçalanır hala. Sanayi tesisi diye beni bir çorap fabrikasına götürdüler. 60 kadının çalıştığı bir çorap fabrikasıydı. “Artık kendi çorabımızı yapıyoruz diye” övünüyorlardı. İçiniz parçalanır. Daha ciddi sanayi kuruluşu yoktu. Esas olan hayvancılıktı. Dolayısıyla Afgan yönetiminden destek alarak gözlemler çok sınırlı kaldı. Gösterecek bir şey yoktu çünkü. Birde kargaşa vardı.

-ADHP liderlerinden görüştükleriniz oldu mu?

-A.E. Babrak Karmal’in danışmanı olduğu söylenen, hatta uzun müddet Moskova’da kaldığı için Peştü dilinide kötü konuşan bir danışmanla konuştum. Onunda söylediği, “iç savaş süren bir ülkedesiniz” dedi. Uzun uzun projeler konuşulmuyordu. Danışman bana daha çok Hafızullah Emin’i eleştiren, Babrak Karmal’in daha yavaş adımlara dayalı bir çizgi izleyeceğini ve bunun uzun süreceğini; fakat rejimin ayakta kalmakta zorlanacağını uzun uzun, samimi bir şekilde anlattı. Onunla yaptığım bir röportajım vardı. Ama yayınlanamadı.

-Bunlar darbe sırasında kaybolan bir çalışmalarınız mı? Siz de kopyaları yok mu?

-A.E. Şimdi ben hapse girdim. 12 Eylül'den hemen önce salındım. Yurt dışına çıktım. 12 Eylül gerçekleşince gazeteyi kapatmışlar. Tüm gazetelere el koyup hurda kağıt diye arşivi de SEKA'ya göndermişler. Muhtemelen benim o yazılarım da kaybolmuştur. Ben yine Afganistan'a döneyim. Ondan sonra çok fazla haber imkânı olmadığından ben *Intercontinental*'de birlikte kaldığım gazetecilerle biraz Alman ve Belçikalı gazetecilerle yakın arkadaş oldum. Solcu olduğumu söylemedim. Gerçi onlar da aslında iyi insanlardı, antikomünist azgın insanlar değildi. Onlarla dolaşmaya başladık. Onlar savaş görüntüsü çekmek istiyorlardı. Belçika 1. Kanalındandılar. Savaş çekmek istiyorlardı. Afgan ordusuna karşı savaşan mücahitleri çekmek istiyorlardı.

-Onlar mücahitlere sempati duyan gazeteciler miydi?

-A.E. Hayır, sadece bütün savaş muhabirlerinin meslek bozulması olarak adlandırdığımız şekilde ölüm ve çatışma çekmek istiyorlardı. Bu savaş muhabiri hastalığıdır. Bir tür meslek dejenerasyonudur. Ölüm çekersen “vay be ne haber yapmış” derler. Ben bunu Bosna'da da gördüm. Bir de Rus askeri, Kızıl Ordudan bir asker çekmek istiyorlardı. Kızıl Ordu ise şaşılacak bir dikkat ve özenle Kabil'de yoktu. Hiçbir yerde yoktu. Sovyet konsoloslğunun önünde bile Afgan polisi nöbet tutuyordu. O nedenle çok istemelerine rağmen bir Sovyet askeri resmi çekemediler. Bırakın Kabil'i Kandahar'ı kasabalarda da çevrede de Kızıl Ordu askeri göremedik. Kışlaların resmini çekmek zaten mümkün değildi. Tabi bu Ruslar orada yok demek değildi aksine aslında her yerde vardılar. Bir tek uçak veya helikopter görünce “aaa onlar” diyorduk. Sonunda savaş muhabirleri bir halt çekemedikleri için adam başı onar dolar vererek, o zaman büyük paraydı, (gerçi şimdi de iyi para), Kabilin varoşlarında, (gerçi Kabil'in tamamı varoşlarla kaplıydı), yaşayan insanlardan bir Özbek aracılığı ile kırk civarında adam kiraladılar. Şehir dışına çıkılıp onlara ateş ettirdiler. 40 kişiyi kayaların arkasında mevzilenip sağa sola ateş ettirdiler. Savaştan sahne çekme oldu. Tam bir palavraydı. Adam başına 10 dolar kurşun başına da beş sent mi ne ödemişlerdi. Hatta şakalaşarak bu Engin bu şikeyi yazmayacaksın değil mi dediler. Alman televizyonu, Fransız televizyonu hepsi bu görüntüleri kullandı. Sahtekarlığı yazma diye rica ettiler. Sakın

yazma dediler. “Ben yazarım” diye dalga geçtim. Yazmayayım diye diye bana pahalı şaraplar ısmarladılar sus payı olarak.

-Biz yazabilir miyiz ? (Gülüşmeler)

-A.E. Tabi yaz canım. Bence hiç sakıncası yok. Zaten ben de yazacaktım böyle bir hile yapıldı diye...”Savaşta ilk önce gerçekler ölür” denir. Afganistan’da ben bunu gördüm. Savaş vardı ama gerçek savaşı gazeteciler belgelemediler. Belçika TV’sinin arabası ile mücahit kamplarına gittik. Çok bir şey çıkaramadım. Yalan bilgiydi çoğu. Gazetecileri ayarlanmış gazetecilere yalan haber verilirdi ve bu güdümlü haberle önünüze gelirdi. Eğer deneyimli isen bu haberleri ayırt edebiliyordun.

- Pakistan’a hiç geçtiniz mi?

-A.E. Pakistan’a da geçtim İslamabad’a ama bir gün kaldım. Döndüm. Rabbani ile görüşmeye gittik. Cemiyet-i İslami’nin kampı. Rabbani ılımlı İslamcı gibi gözükürdü ama değildi. Onun kampına gittik. Ama Hikmetyar’ın kampı gazetecilere daha açık idi. Kampta, kafasına Afgansarığı sarmış Afgan kıyafeti giymiş yakın dövüş öğretmeni vardı, aynı filmlerdeki gibi. Bu yakın dövüş eğitimi veren adam mavi gözlü, sarı saçlı idi. İngilizce soru sorduk. Biraz aptaldı. Cevap verdi bize İngilizce. Benim İngilizcem iyi değildi ayırt edemedim. Ama Belçikalı arkadaşım “bu Amerikalı hem de Güney Amerikalı yani Texaslı” dedi. “Ne yapıyorsun” dedik. “Özgürlüğün gereklerini öğretiyorum” gibi ezberlenmiş cevaplar dedi. “Var mı başka senin gibi” dedik. “Var” dedi aradık ama bulamadık. Ama belliydi Amerikalılar onları eğitiyorlardı. Dört gazeteciydik ikisi Belçikalı biri Fransız’dı. Hikmetyar bizi kabul etti. Toprak bir eve gittik. Gururlu kibirli de değil böyle havalı bir adamdı, yüzümüze bile bakmadı. Müslüman değilse keseriz tarzı konuştu ve boyun kesme hareketi yaptı. Anladık dedik. Din elden gidiyor tarzı konuştu. Özgürlükten çok din üzerine bir savaş sebebi açıkladı. Bizde itiraf etmeliyim ki ön donanımla gitmediğimiz için doğru soruları sormadık. O da zaten az konuşan ve bizi de küstah bir tavırla karşılayan adamdı. Fotoğraf çektirdik ama Belçikalıda kaldı. Ama yanında ayakta durduk yani dizinin dibinde oturmamak.

Bunlar Amerikalılardan iyi para alıyorlardı. Afgan yönetimine karşıtlıkları ise Hint keneviri ticareti idi. Aralarında bu vadileri

paylaşmışlar ve orada Hint keneviri ekiyorlardı. Ham madde olarak alıp, İran ve Türkiye'ye getirip onları eroine dönüştürüyorlardı. Rabbaninin kampında bir yöneticiye de Fransız bir gazeteci "niye laboratuvarı kendiniz kurmuyorsunuz" diye sordu. Yönetici "Bu daha ucuza geliyor" dedi. Bu eroin meselesini Kabil'e döndüğümde üniversite hocasına sordum ve bunu bana teyit etti. Yeni açılmış kız okuluna gitmiştim. Orada abartmayayım, ama o okulu Afgan kadınları özgürlüğe açılan bir pencere gibi görüyordu. Kız muallim mektebi. Bunu Türkiye'dekilerin anlaması çok zor... Rehberlerimden birinin kızı orada okuyordu. Babasına bakarak "Ben okuyup meslek sahibi olacağım, baba parasına bakmayacağım, babam hoşlanmayacak ama ben çok hoşlanacağım" diyordu bana.

-Onu soracaktım. Afganistan'da sosyalizm kurulamayacağını biliyoruz; ama ADHP günlük yaşam da hiçbir ilerleme de mi kaydetmemişti? O dönem yayınları okuduğumuzda gençler ve kadınlar arasında rejimi destekleyenler olduğunu görüyoruz.

-A.E. Savaş olan bir ülkede 20 günlük bir tecrübe yetersizdir elbette. Ayrıca gazeteci yüzeysel bakar. Ama Afganistan'da o günlerde öğrenciler, kadınların ağırlıklı olarak gençlerde "oh be"yi duyduk. Yani onlar için sosyalizm falan değil, bu "oh be" nedir? Erkekler için özgürlük top oynamak, kadınlar için sokakta gezebilmektir. Eğitim alabilmektir. Kabil ırmağı boyundaki ana caddelerden birinde rahat olsun diye sepetli motosikletle gidiyorduk. Latince harflerle askeri lise yazdığını gördüm. Meğer 30'lu yıllarda Mustafa Kemal orada bir askeri lise açmış. O lise ben gittiğimde 80 başında hala faaldi. Gençlerin çok gitmek istediği bir okuldu. Alman lisesi de vardı. Ama bir dehşet havası hâkimdi. Gitmemi istemişlerdi hemen. Sonradan Alman bir arkadaşımın öğrendiğine göre o lise kapatılmış.

- Siz Sovyetlerin desteği veya sponsorluğuyla mı Afganistan'a gittiniz?

-A.E. *Politika* gazetesinin parası yoktu. Buraya gelirken benim yol param bile yoktu. Önce Alman hava yollarına *Lufthansa*'ya gittim. Reddetteler. *Le Monde*'a gittim "Bizim gazeteye ilan verin" dedim. "Türkiye'de ilan vereceğiz de ne olacak deyip" onlar da reddetti. *Politika* gazetesine ilan verme karşılığı git-gel bileti istedim. Firmalardan alamadım. Sonra Sovyet

konsoloslughuna gittim. Ben Afganistan'a gideceğim bana destek olun dedim. Merak etmeyin anti-komünizm yapmayacağım" dedim. "Biz seni tanıyoruz ondan eminiz" dediler. *Politika* gazetesinden beni biliyorlardı. *Politika* gazetesi pro-Sovyet bir gazeteydi. Türkiye Komünist Partisi'nin yarı resmi yayın organıydı yani yutan yutuyordu, yani kimse yutmuyordu ya neyse! Burada Orlof diye tuhaf ve matrakbir başkonsolos vardı. Büyükelçilikten tenzili rütbe edilmişti. Bu Sudan'da darbeye karışmış, yüzüne gözüne bulaştırmış darbeyi. Karşısına aldı beni. "Tamam, yolluyorum seni" dedi. Sana tam sayfa ilan ayarlayacağım dedi. Neyin ilanı dedim. Karşılığında "*Komsomolskaya* gazetesinin ilanını veririm" dedim. Fakat sonra "Rusça ilanı nasıl basacağımı düşündüm kendini ihbar gibi bir şey (gülüşmeler). Sonunda *Aeroflot* Hava yolları vardı onların onun ilanını tam sayfa bastık. İki gün üst üste o ilanın parasıyla ben gittim. Benim Afganistan maceramın Sovyetlerle olan ilişkisi bundan ibaret. Ancak direkt uçuş yoktu. Moskova- Kabil uçuşu vardı. *Aeroflot*la inmek bir prestijdi. Herkes bekletilirken biz hemen geçiş yaptık. Ama Afganistan'da Ruslar bizimle hiç muhattap olmadılar. Danışman olarak olduğu söylenen Ruslar da bizle konuşmak istemedi. Hatta bir muhabirden Ruslarla konuşmak istedim. TASS muhabiri ile gitmemize rağmen bir Rus muhabirle konuşma imkânımız olmadı.

Bir de şunu anlatayım. Yıllar sonra Moskova'ya gittiğimde Babrak Karmal'ın verdiği bir konferansa katıldım. Karmal henüz iktidardaydı. Peştun dilinde konuşma yapıyordu. Peştunca şiir gibi bir dil. Urducayla da akraba sanırım. Dilin melodisi gerçekten şiirli bir dildi. Adamın ne dediğini anlamasam da konuşmasından etkilenmiştim. Vücut dilini de iyi kullanan bir adamdı.

-Zaten Afganistan'da irticalen konuşmak, konuşmayı şiir ve deyimlerle süslemek bir gelenek. Afgan devrimcileri Sovyet temsilcilerin kağıtta yazılı metinleri okumalarına şaşırırlarmış. Afganlar için konuşma spontane gelişen bir olgu...

-A.E.Doğrudur. Zaten öyle şiir okur gibi konuşuyorlardı.

Resim 54: Töre Sivrioğlu ve Aydın Engin mülakat esnasında (2018).

-Afganistan'a sonradan gittiniz mi?

33 yıl sonra tekrar gittim. Yani ne oluyor 1980'den sonra 2013 yılında. Frederich Ebert Vakfı desteğiyle. Aslında turistik geziydi ama orada Afgan gazetecilere konferans verdim. Şunu söylemiyorum. Çok kısa zamanda Demokratik Halk Partisi çok şey yaptı diyemem ama 33 yıl içinde ne oldu dersanız, 80'li yıllardan bu güne Afganistan muazzam bir gerileme yaşamıştı. Eskiden gezdiğim şehirlere Kabil'e Kandahar'a yeniden gittim. Kabil'in ırmağı gürül gürül akardı. Sonra gittiğimde ise nehir kup kuruydu. Üstü pet şişe ve pislik doluydu. Daha ilginç tek asfalt yol yoktu. 1980'de tüm yollar asfaltlıydı. Hatta bizim Afganistan'da gördüğümüz tek Ruslar asfalt döken mühendislerdi. 2013'te gittiğimde hiç asfaltlı yol yoktu. Asfalt en kolay iştir bilirsün. Asfalt dökecek halin yoksa orada devlet de yoktur gibi bir şey. 1980'de büyük kentlerde güvenlik sorunu yoktu. 2013 gittiğimde bütün büyük ve resmi binaların önünde, okullarda, hastane önlerinde 15 yirmi tane güvenlik duruyordu. Öyle laf olsun diye konulmuş güvenlik değil ağır silahlı. Şehrin alt yapısı çökmüştü. Lağım sistemi olmadığı için nehre dökülen lağım sıcaktan kuruyor ve toz halinde rüzgârla savruluyordu. Kokudan ve rüzgârın savurduğu bu hastalıklı toz yüzünden insanlar

maskeyle dolaşıyorlardı. Orada kullandığım maskeyi hala saklarım. Bir ülkenin 33 yılda bu kadar geri gideceğini görsem inanmazdım ama kendi gözlerimle gördüm. Sonra gittiğim vakıftaki rehber bir genç beni bir tepeye götürdü. Kabil arkamızda kalmıştı gözükmüyordu. Başka bir ova gözükmüyordu. 7-8 katlı binaların olduğu bir alan vardı. “Burası neresi dedim” tek kelime Türkçe bilmeyen adam bana “TOOKİ” diye cevap verdi. Dillerine girmiş. Orada oturmak prestijmiş. 33 sene sonra Kabil’deki tek sözüm ona ilerleme buydu.

Zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz

-A.E. Ben teşekkür ederim.

Nokta Dergisi Muhabiri Olarak 1987’de Afganistan’a giden Aycan Giritlioğlu ile Mülakat

Aycan Giritlioğlu Nokta Dergisi’ni temsilen 1987’de Afganistan’a gitmiş ve Necibullah’la görüşen çok az sayıdaki gazeteciden biri olmuştur. Aşağıdaki kısa mülakat 22 Nisan 2019’da internet üzerinden yapılmıştır.

-Sayın Giritlioğlu Nokta Dergisi’ndeki yazınızda (Nisan 1987, Sayı 15) Kabil’in sokaklarını yansıtan fotoğraflar yer alıyor. Arşivinizde o dönemde Afganistan’da çekilmiş daha fazla fotoğraf buluyor mu?

-A.G. Ne yazık ki, Afganistan’la ilgili resim ya da benzeri şeyler Gelişim’in arşivinde bulunuyordu ve şimdi hiç birine ulaşmanın mümkün olacağını sanmıyorum.

-Afganistan’a gidiş öykünüzde yazınızda yer almamış ayrıntıları sorabilir miyiz?

-A.G. Yazmadıklarım arasında hatırladıklarımın biri **havaalanına maceralı inişimizdi**. Uçağımız Kabil havaalanına inişe geçtiğinde alandan iki-üç helikopterin havalandığını gördüm. Uçağa yakın ve aynı yönde gidiyorlardı. Sebebini öğrendiğim zaman da oldukça garip bulmuştum. Sebep Amerikalıların mücahide bolca dağıttığı *Stinger* füzeleriymiş. Bu füzeler bir mücahit tarafından omuzdan atılabiliyordu ve bir yolcu uçağını içindekilerle birlikte havada patlatmışlardı. Helikopterlerin görevi füzeyi kendi üzerlerine çekmekti. Necubullah ile görüşmeye daha vakit vardı. Bundan yararlanarak Kabil’de dolaşmaya fırsatım oldu. Halk fakirdi; ama

sanki herkesin bir işi varmış gibi gidip geliyorlardı. Baharat kokan pazarda öyle yoğun bir alış veriş yoktu. Kabil Üniversitesi Rektörünü ziyaret ettim. Kendisi İstanbul Üniversitesinden mezundu ve Türkçesi çok iyiydi. Genelkurmay Başkanları Türkiye'de kurmay olmuştu, Yargıtay Başkanı Ankara Hukuk'tan mezun olmuştu. Rektör, öğrencilerin Batılılar gibi giyinmesinin zorunlu olduğunu anlatırken Türkiye'nin onlara kitap göndermesini rica ediyordu. Türkiye'ye büyük bir sempati vardı. Böylece Türkiye'nin ne büyük politik yanlış yaptığını da öğrenmiş olduk. Başlangıçtaki yakın ilişkimizi kesmeseydik belki de Afganistan'ın kaderi bugünkü gibi olmayabilirdi. O sırada Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Necdet Uruğ, genç bir subayken Kabil'de görev yapmıştı. Dergideki yazımı okuduktan sonra beni davet etti. Kendisiyle konuşmamızda benimle aynı görüşte olduğunu farkettim.

-Türkiye o yıllarda önemli bir fırsatı mı kaçırmış oldu?

A.G.- evet, O dönemde Amerikalıların isteğine uyarak Büyükelçimizi çekmemiz büyük bir hataydı. Büyükelçiliğimiz olmadığı için için maslahatgüzarla temsil ediliyorduk. Hatırladığım kadarıyla Maslahatgüzzarın da Pakistanlılarla arası çok iyiydi. Karısının vahim rahatsızlığına Kabil'de çözüm bulunamayınca Sovyet Sahra Hastahanesinde ameliyat edilerek eşinin hayatının kurtarıldığını bana kendisi söylemişti. Kabil'deki Büyükelçiliğimizin büyüklüğünün ve güzelliğinin bütün misyonların kıskançlığını çektiğini de öğrenmiştim.

-Geçmişte Afganistan Büyükelçiliğine nasıl önem verildiğini anımsayınca bu kulağa oldukça garip geliyor. Siz ayrıca o dönemde şimdilerde nostaljik bir imge olarak hatırlanan Afganistan'ın “modern yüzüne” şahit olmuştunuz...

A.G. Evet, Otele döndüğümde her tarafı kaplayan garip dans müziği beni şaşırtmıştı. Bir düğün olduğunu söylediler. Merakla gidip baktım ve bu defa daha çok şaşırdım Davetlilerin tamamı Batılı giysiler içinde çok sıktılar ve gençler benim ilk kez gördüğüm KUNG FU dansı yapıyorlardı.

-Necibullah'la görüşen -benim bildiğim kadarıyla L. Doğan Tılıç dışındaki- tek Türk gazatecisiniz. Necibullah'ı nasıl hatırlıyorsunuz?

-A.G. Dr. Necubullah, Afgan Gizli Servisinin başıydı. Sovyetlerle arası iyiydi ve doğal olarak KGB örgütlenmesini seçmişti. Dolayısıyla ülkedeki yerel güçler ve dış güçler konusunda iyi istihbarata sahipti. O dönemde Pakistan Gizli Servisi Başkanı General Akhtar Abdurrahman özellikle kendisinin seçtiği Afgan mücahitlerine daha çok silah temin edebilmek için Suudi Arabistan'a gidip geliyordu. Suudi Genel İstihbarat Dairesi Başkanı Prens Turki el Faysal'la arası çok iyiydi ve ondan yeterli miktarlarda para alabiliyordu. Bunları anlatan Necubullah, General Akhtar'ın Amerikalılara fazla güvenmediğini, onların da Generale güvenmedikleri için kendilerinin seçtiği mücahitleri beslediklerini söylemişti. Doktor, bütün yardımlarına rağmen Sovyetlerin kalıcı olmadığını biliyordu, olmaması gerektiğini de.. Herşeyden önce mollalara ve aşiret reislerine bunu kabul ettirmek mümkün değildi. Afganistan son derece dağlık bir coğrafyaya sahip bir ülkedir. Plato ve dar vadilerin sahipleri (Molla ve aşiret reisleri) dışında köylünün yaşamı adeta ilk çağı andırıyordu. Necibullah, molla ve reislerle anlaşarak bir hükümet kurmak istiyordu. Ama buna ne Raşit Dostum gibi generaller, ne de dini kisveler altına saklanan Gülbeddin Hikmetyar gibi molla ve reisler yanaşıyordu.

Ülkeye dönerken Kabil Havaalanında Kabil televizyonun kamerasıyla karşılaştım. Doktorla görüşmemi ve kendisi hakkında ne düşündüğümü sordular. "Doktor Necubullah sizin son şansınız." cevabını vermiştim.

-Bize zaman ayrdığınız için çok teşekkür ederiz.

Sovyet İşgali Protestolarına Katılmış olan Kamil Tekin Sürek'le Mülakat

Kamil Tekin Sürek o dönemde Sovyetler Birliği'nin "sosyal emperyalist" olarak kabul eden Halkın Kurtuluşu grubu içindeydi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline protesto edenler arasındaydı. Bu mülakat 5 Haziran 2020 tarihinde internet üzerinden gerçekleştirilmiştir.

-Sayın Sürek Afganistan meselesi üzerinden çok seneler geçti ve Sovyet ordusunun müdahalesi dönemindeki dünya ile şimdi ki dünya arasında çok

fark var. Ancak gördüğümüz kadarıyla Türkiye sol hareketin o dönemde Afganistan meselesi karşısında takındığı tavır üzerine her hangi bir analiz yapılmış değil. Hatta yeni nesil bir zamanlar Afganistan meselesinin sol içinde nasıl büyük bir tartışma öznesi olduğunu da bilmiyor. Tıpkı artık “sosyal emperyalizm”, “üç dünya teorisi” gibi kavramların da pek hatırlanmadığı gibi... Öncelikle şunu sormak istiyoruz. Bu mesele ve etrafında dönen tartışmalar neden unutuldu? Bu “unutulma” durumu, bu tartışmaların bir şekilde aşılması olarak mı yorumlanmalı yoksa sadece mevcut konuların reel sosyalizmin çöküşüyle artık “demode” olarak görülmesinin bir sonucu olarak mı görülmeli, siz bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz?

-Kamil Tekin Sürek. Bizde her şey çok çabuk unutuluyor. “Sol”un, devrimci hareketin, sosyalist hareketin, komünist hareketin tarihi hakkında zaten burjuva basın ve çevreler, hatta üniversiteler kör ve sağır. Onlar hakkında sadece karalamak, hakaret etmek, çarpıtmak üzere bir şeyler yazıp çiziyorlar. Bizim Afganistan’ın işgali hakkında ne söylediğimizle ilgilenmedikleri gibi; şu anda Suriye, Libya, Doğu Akdeniz vb. konularda ne söylediğimiz de merak edilmiyor ya da iktidar yanlısı çevreler bizim düşüncelerimizin kitlelere ulaşmasını istemiyor. “Sol” hareket ise zaten artık kendi içinde fazla tartışmıyor. Bunun nedeni belki de “sol”un bu kadar ağır baskı altında olduğu koşullarda bütün güçlerin iktidara karşı birleştirilmesi, iç tartışmaların ve rekabetin gereksiz bulunmasındandır. Zaten “Sol” diye tarif edilen çok fazla örgüt ve parti de kalmadı. 12 Eylül öncesi onlarca “sol” parti ve örgütten söz edilirken şimdi dört, beş örgütten söz edilebiliyor. 12 Eylül öncesi üç ana akım vardı. *Halkın Kurtuluşu* diye tanınan örgüt, TKP-TİP ve bizim ortayolcular dediğimiz *Dev-Yol-Kurtuluş -Dev-Sol*. O dönem de, şimdi de PKK vb. hareketler sosyalist hareket içinde değil de daha çok ulusal direniş hareketi olarak tanımlanıyordu. Biz, *Halkın Kurtuluşu* grubu SSCB’ye sosyal emperyalist diyorduk. O dönem *Halkın Yolu*, *Halkın Birliği*, *Alınterivb.* gruplar da SSCB’ye sosyal emperyalist diyordu ama bu gruplar 12 Eylül öncesi epey zayıflamışlardı. Bir de TKP-ML TİKKO vardı. Onlar da sosyal emperyalist diyorlardı. TKP-TİP ise SSCB’nin bütün politikalarını savunuyordu. Ortayolcular dediğimiz örgütler ise SSCB’nin bazı politikalarını eleştiriyor,

bazıları karşısında sessiz kalıyorlardı. Sosyalizmden geriye dönüş olmaz, SSCB sosyal emperyalist bir devlet değildir ama revizyonistler tarafından yönetiliyorlar, yeniden komünistler iktidar olabilir gibi şeyler söylüyordu.

-İlginç olarak Partizan dergi çevresi o dönemde Devrimci Yol, Devrimci Sol'un yanı sıra Halkın Kurtuluşu'nu da Afgan meselesinde "orta yolcu" olmakla itham etmiş. Bu görüşe katılabilir miyiz? Bulunduğunuz çevre gerçekten Afganistan meselesinde "orta yolcu" bir tavır mı takınmıştı? Bize o dönemde, genel olarak HK'nın Afgan meselesine bakışını veya kendi kişisel yaklaşımınızı aktarabilir misiniz?

K.T.S.-78'den sonra *Halkın Kurtuluşu*, *Halkın Yolu*, *Halkın Birliği*, *Alınteri*, *Üç Dünya Teorisini* reddetmiş ve Maoculuğu eleştirmişti. Kendileri açısından da özeleştiri verip, geçmişteki Maocu tezlerden arınmaya çalışmışlardı. *Partizan* ise hala Maoculuğu savunuyordu. O nedenle, benim yaptığım üç ayrı tavır tarifi ile sizinki farklı. *Partizan*'ın *Halkın Kurtuluşu*'nu eleştirirken "ortayolcu"lukla suçladığını hatırlamıyorum. Ama o dönemde ortayolcu denilince akla genellikle *Dev-Yol*, *Dev-Sol* ve *Kurtuluş* geliyordu.

Benim kişisel düşüncelerimle, *Halkın Kurtuluşu*'nun tezleri arasında bir fark yoktu. SSCB sosyalist bir devlet değildi. ABD ile dünyayı paylaşma kavgası veriyordu. ABD SSCB'nin çevresini kuşatmaya çalışıyordu. Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan ABD'nin SSCB'ye karşı yanında tutmaya çalıştığı ülkelerdi. Varşova Paktı içinde, özellikle Polonya'da muhalefeti destekliyordu. Yugoslavya'yı Varşova Paktı'na karşı yanında, en azından tarafsız tutmaya çalışıyordu. SSCB ise güneyinde ABD yanlısı bir mihver oluşmasını önlemeye çalışıyordu. Hindistan ile ilişkileri iyiydi, en azından Hindistan, ABD'nin kuklası pozisyonunda değildi. İran'da güçlü bir TUDEH Partisi ve sol güçler vardı. Suriye SSCB yanlısı idi, Kıbrıs'ta Makarios görece tarafsız gibi davranıyordu. Afganistan'da bir darbe ile yandaş bir rejim kurmaya çalışıyordu. Pakistan'da ABD yandaşları bir askeri darbe ile iktidara gelmişti. Türkiye, iki taraf için de çok önemliydi. SSCB Türkiye'ye çok sayıda fabrika yaparak ilişkileri iyi tutmaya çalışıyordu. ABD ise Türkiye' de bir askeri darbe tezğahlıyordu.

Biz Afganistan'daki iktidar değişikliğine kuşku ile bakmıştık. Gerçekten halk destekli ilerici bir iktidar mı iş başına gelmişti, yoksa SSCB yanlısı bir darbe mi olmuştu? Kısa sürede SSCB destekli bir darbe yapıldığı ortaya çıktı. İktidarın kitle tabanı yoktu. Bir süre sonra SSCB'den yardım istedi ve SSCB uzman adı altında adamlarını göndermeye başladı ve yardım adı altında askeri malzeme, araç ve silah gönderdi. TKP-TİP Afganistan Devrimi diyordu. Hatta TKP Aydın Engin'i Afganistan'a göndermişti. Engin oradan Devrim haberleri gönderiyordu. Biz sadece SSCB'nin Afganistan'da darbe yapmasını ve giderek Afganistan'ı işgal etmesini değil aynı zamanda Afrika'daki benzer girişimlerini de eleştiriyorduk. Afrika'da SSCB'nin desteklediği güçlere askeri desteği ise Küba veriyordu. Silah ve para SSCB'den askeri uzman ve asker yardımı Küba'dan oluyordu.

Bu araştırma sırasında o dönemin anti-Sovyet sol yayınlarında Afganistan'daki İslami direnişi destekleyen Hizb-i İslami'yi ve Hikmetyar gibi kararlı anti-komünist figürleri öven çok sayıda yoruma rastladık. Hikmetyar'ın Aydınlık ve ona yakın duran yayınlarda övülmesi açıkçası bizi şaşırttı. Siz bu durumu neye bağlıyorsunuz? Bu tavır bir tür bilgi eksikliğinden mi kaynaklanmaktaydı? Yoksa sonuçta Sovyetler Birliği'ni hedef almaları bu grupların mazilerini ve siyasetlerini haklı mı çıkarmaktaydı?

K.T.S.-1976'da ODTÜ öğrencisi idim. Yurtta bir İranlı öğrenci ile aynı odada kalıyordum. İran rejiminin nasıl faşist bir rejim olduğunu, Evin Hapishanesinde yapılan işkenceleri vs. anlatıyordu. Basından da okuyorduk, Şah'ın yaptıklarını. 1976 sonbaharında İran Şahı Ankara'ya gelecekti. Biz bir grup devrimci Şahı protesto eylemi düzenlemeyi tartışırken, Aydınlıkçılar "İran Üçüncü Dünya ülkesidir, SSCB'ye karşıdır" diye Şahı Kızılay bulvarında alkışlayarak hoş geldin demeyi öneriyordu. Teorik olarak da çok benimsememişken, Üç Dünya Teorisi'nin ne menem bir şey olduğunu o günlerde pratikte yaşadık. Üç Dünyacılar SSCB'ye karşı diye çok sayıda gerici ve faşist rejimi desteklediler. Şimdiki iktidarı destekledikleri gibi... Biz ABD ile SSCB'nin karşılıklı hamlelerini herkes gibi görüyor ve gördüğümüzü söylüyorduk. ABD, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Suudi Arabistan ve diğer gerici Arap ülkelerinin desteği ile İslamcı bir direniş örgütledi. Daha sonra bu hamlenin Yeşil kuşak Projesi

denilen bir projenin parçası olduğunu öğrendik ve sadece Afganistan değil; Pakistan ve Türkiye de askeri darbelerden sonra İslamlaştırıldı.

-Bazı sol çevreler ciddi olarak Afganistan'dan sonraki adımın Türkiye olacağını, Sovyetlerin –bir NATO ülkesi olan- Türkiye'yi işgale hazırlandığını iddia etmişler. O dönemde bu iddia sol çevrelerde karşılık bulmuş muydu?

K.T.S.-Biz, SSCB'nin Türkiye'yi işgal edebileceğini düşünmüyorduk. Elbette, ellerinde bu durum için askeri bir plan vardı ama o koşullarda buna gücü yetmezdi. Türkiye ile iyi geçinmeye çalışıyordu. İskenderun Demir Çelik Fabrikasını yaptı. Seydişehir Alüminyum Fabrikasını yaptı. Türkiye'yi daha fazla ABD'ye itmek istemiyordu. TKP bile SSCB'nin bu politikasına uygun olarak Ulusal Demokratik Cephe politikası uyguluyorlardı. ABD'ye karşı “ulusal burjuva” ile ittifak yapmaya çalışıyorlardı.

-Afganistan'a Sovyet müdahalesiyle ilgili bir çok sol grup tarafından korsan gösteriler yapılmış. Hatta Halkın Yolu dergisindeki bir habere göre (Halkın Yolu, Sayı 94, 20 Ocak 1980) Fatih Velioğulları adlı bir devrimcinin “Sosyal Emperyalistlerin Afganistan'ı işgalini protesto ederken katledildiği haberi var. Siz de bu tür eylemliklerde bulunmuştunuz. Bu korsan gösteriler ve Afganistan meselesi hakkındaki tartışmalar hakkında neler söyleyebilirsiniz?

-K.T.S.-Diğer Grupların yaptıkları eylemleri hatırlamıyorum ama biz İstanbul'da büyük bir yasadışı eylem yapmıştık. O günlerde İstanbul'da Sıkıyönetim vardı. Daha önce keşif yaptık. Askerler nerede bulunuyor, nerelerde dolaşıyorlar falan diye. Askerlere karşı önlem almıştık. Beyazıt'ta, ana yolda, birkaç dakika içinde toplandık. Bine yakın kişi vardı. O tarihte, sıkıyönetim koşullarında yasadışı bir eylem için büyük bir sayıydı. SSCB'nin Afganistan'ı işgalini kınayan sloganlar atarak Çemberlitaş'a kadar geldik. Orada bir arkadaşımız konuşma yaparken Balıkesir Yurdu'nun olduğu sokağın köşesindeki bir dershanenin içinden bir asker çıktı. Devriye gezen askerlerin biri kaytarmış ve dershanede muhtemelen çay, kahve içerek vakit geçiriyordu. Alınan tedbirlerin kapsamı dışındaydı. Yere diz çöktü nişan aldı ve dört el ateş etti. Sonra kaçmaya başladı. Silah ses üzerine yakındaki bir asker daha ortaya çıktı ama ateş edemedi. Arkadaşlar engelledi. Askerin ateşi ile dört arkadaşımız yaralandı. İki arkadaşımızın

yarası ciddi idi. Bir işçi arkadaşımızın böbreği alındı ameliyatta, bir öğrenci arkadaş haftalarca hastanede tedavi oldu. İki arkadaşımızın durumu hafifti. Başka illerde de daha küçük protesto gösterileri yaptık. Ama *Halkın Yolu*'nun eylemini ve Fatih Velioğulları'nı hatırlamıyorum.

-Sizce Türkiye gibi Sovyet işgaline karşı protestolara müsamaha gösterileceği sanılan bir ülkede neden bu gösterilere bu kadar kanlı biçimde müdahale edildi. Bunu sebebi Demirel veya Ecevit hükümetlerinin Sovyetlerle girdikleri bir takım siyasi, ticari iş birliğine halle getirme kaygısı mıydı? Yoksa her ne olursa olsun soldan gelen kalkışmalara karşı genel tutum muydu? Araştırmalarımızda İslami çevrelerin Sovyet işgali protestolarında böylesi kanlı sonuçlar olduğuna rastlamadık.⁷⁶ Sovyet protestolarında dahi çifte standarda dayalı bir tutumdan söz edebilir miyiz?

-K.T.S.O dönemde Demirel Hükümeti vardı. Tam 24 Ocak kararlarının açıklanacağı günlerdi. Afganistan 1979 Aralık'ında işgal edilmişti ama bizim gösterimiz 1980 Ocak ayında olmuştu. 20 Ocak da olabilir. Şok eylem olduğu için Hükümetin haberinin olması, tedbir alması, engellemesi söz konusu değildi. Kararlaştırılan saatte birden ortaya çıkıyor, en fazla beş, on dakika eylem yapıyor sonra dağılıyorduk. Bu tür eylemlerden çok yaptık o dönemde. Yine böyle kalabalık bir Alibeyköy eylemimiz vardı. Orada da asker üzerimize ateş açmış ama yaralanan olmamıştı. 24 Ocak kararlarına karşı olabilir. Yani, bizim eyleme karşı nasıl tavır alacağına o civarda bulunan asker, polis karar veriyordu. Sıkıyönetim komutanları herhalde ateş emri vermişti. Doğrudan ateş ediyorlardı. Bazıları belki havaya, sağa sola ateş ediyordu ama bazıları direkt üzerimize ateş ediyordu. O dönemde İslamcı kesimden Afganistan işgaline karşı hiç protesto gösterisi yapan olmadı. Belki daha sonra, 12 Eylül sonrası 80'lerin sonlarına doğru yapmışlardır.

-Soğuk Savaşın kurbanı olan Afganistan hakkında bunca yıl sonra düşünceleriniz nelerdir?

⁷⁶ Afganistan işgali protestoları düzenleyen Milli Selamet Partisi (MSP) taraftarlarına dönük sonucu ölüm veya yaralanmayla yol açan bir olay olmamış göstericiler gözaltına alınmakla yetinilmişti. Bkz. Erman, age, s.202.

-K.T.SSSCB'nin Afganistan işgali sonrası Afganistan ve Pakistan'da İslamcı rejimler kuruldu. Her türlü ilerici ve “sol” hareket ezildi. Afganistan İşgali ve Pakistan Askeri Darbesi öncesi bu iki ülkede de çok güçlü olmasa da ilerici hareketler, işçi sınıfı mücadelesi, sendikalar vb. vardı. Yeşil Kuşak Projesi ve daha sonra BOP ile Hindistan'dan Fas'a kadar İslamcılara ABD destek verdi. İşçi sınıfı hareketi ve sosyalist örgütler bütün bu ülkelerde ezildi. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde okuyan ve *Halkın Kurtuluşu* taraftarı olan bir Afgan arkadaşım vardı. İşgal öncesi Afganistan'ı anlatırdı. Şimdiki ile ilgisi yok. ABD ve İslamcılar girdikleri her ülkeyi çöle çevirdiler. Afganistan'a yazık oldu. Hala Afganistan kitlesel göç yaşanan bir ülke. Yoksulluk, işsizlik, aşırı sömürü ve İslamcılarının baskısı insanların vatanını terk etmesine yol açıyor.

-Bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

AYRIM DÖRT: AFGANİSTAN'DAKİ YAŞAMIMIZ

Resim 55: 1989'da çekilme sırasında bir Sovyet eri.

Afganistan Savaşı hakkındaki uzun bir sessizlik döneminden sonra Perestroyka yıllarında ilk kez bu savaş Sovyet kamuoyunca özgür bir ortamda tartışılmaya başlandı. Aşağıdaki seçki Sovyet resmi yayın organlarından Novosti Press 1989'da Afganistan'dan dönen askerler, geri hizmet personeli ve onların aileleriyle yapılan röportajları yayınlamıştı.⁷⁷ Bu derleme Sovyetler Birliği için oldukça önemli bir yenilikti. Aşağıdaki röportajların tercümesi Seda Güneş tarafından yapılmıştır

1985-1986 yıllarında Afganistan' da topçu er olarak görev yapmış Boris Jerellevsky ile Röportaj

-Afganistan'a nasıl gittiniz, orada görev yapmak nasıldı?

-B.J. Mayıs 1984'te görev için çağrıldım ve Sovyetler Birliğinin en güney noktası olan Türkmenistan tank birliğinde görev yapmak için gönderildim. Oradan, Afganistan'ın kuzeyinde ki Kunduz iline geçiş yaptım. Bazı nedenlerden dolayı zırhlı silah birliği yerine bir topçu birimine atandım. Altı aylık Afganistan hizmetimden sonra Şubat 1986 yılında tifüse yakalandım. Kabil'de ki bir hastanede tedavi gördükten sonra hizmetimin geri kalanını yerine getirmek için Türkmenistan'ın başkenti olan Aşkabad'a gönderildim.

-Orduya katılmadan önceki zamana geri dönelim. Orduya katılma konusu hakkında ne hissediyordunuz, Afganistan'da bir savaş olduğunu biliyor muydunuz?

-B.J. Her şey çok anlamsız görüldüğü için orduya katılmayı istemiyordum. Fakat bir gün kendimi Türkmenistan'da buldum. Savaş için eğitildiğimiz ilk iki ve üç ayım korku doluydu. Fakat yavaş yavaş sakinleştim, hatta ilgi duymaya bile başlamıştım. Politikaya ilgisi olmayan biriydim ve Afgan savaşına yönelik tutumum tamamen olumsuzdu. Fakat Afganistan'a gitmek trajedik anlamda benim için kaçınılmaz bir hal aldı. Fakat tahminlerime göre, çok olmasa da olgunlaşmamış bir romantizm olgusu doğrultusunda bir an önce harekete geçmek için sabırsızlanan bazı gençler vardı.

⁷⁷Afganistan in Our Lives, Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1989.

Oradaki ilk izleniminiz nedir?

-B.J. Orada bulunmak, sanki başka bir Dünya'ya gelmiş gibi hissetmeme neden oldu. Şok olmuştum; fakat fantastik dağlar, tanımlanamaz gün batımı, egzotik manzaralar ile karşılaşmış olmaktan dolayı mutluydum.

-Peki, sizin tanık olduğunuz kadarıyla ülkede ki durum ve yerel halkın bu konuda ki tutumu nasıldı?

-B.J. Ülkedeki durum karmaşıktı. Afganların bizim hakkımızda tam olarak ne düşündüklerini bilmediklerine inanıyorum. Bir gün alışverişte gördüğünüz, gülümseyen, ürünlerini gösteren kişiler, ertesi gün sizi vurabilirdi. Birçok insan kindar hareket ediyordu. Bu nedenle mesele şu ki, bir savaşta istemeyerek de olsa, yerel halk arasında zayıatlar yaşanıyor. Fakat bu tür olaylarla karşılaşsak bile, tüm Afgan halkının bizlere karşı olduğunu söylemek yanlış olur. İnsanların çoğu bizi orada görmek istiyordu. Çünkü ne de olsa, Afgan Ordusu da milis görevlileri ve diğer birimler gibi silahlı muhalefetle de savaşıyordu.

-Orduya yeni katılan biriydiniz ve acımasız olan deneyimli savaşçılara karşı karşıya kaldınız. Bizimle savaş deneyimlerinizi paylaşır mısınız?

-B.J. İlk olarak bizler daha iyi silahlıydık. Fakat mücadele kapasitemiz abartılmamalı. Bunun yanı sıra, karşımızda tecrübeli paralı askerler de vardı, İranlılardan oluşan birlikler gibi onlar gerçekten başarılı kişilerdi. Cesaret içerisinde savaştık ve esas olarak sınırlardan geçişleri engellemek ve ateş desteği vermekle ilgileniyorduk. Piyade ve keşif birimlerin aksine bizim birimimizden (topçu) çok fazla kayıp vermedik. Diğerlerinin kayıpları ciddi oranlara ulaşmıştı. Komutan da dahil olmak üzere 100'den fazla kişiyi bir haftada avlamak için topçu desteği veriyorduk.

-Savaş gerçekten bir başarı getirdi mi ve bu süreçteki kayıplar sizce haklı kayıplar mıydı?

-B.J. Afganistan'daki politikamızın olması gerektiği kadar dikkatli bir politika olduğunu düşünmüyorum. Eğer öyle olsaydı bu kadar kayıp yaşamazdık. Ve aslında ilk etapta böyle bir savaşa ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum.

-Peki, bu yüzden orada geçirdiğin ayların boşu boşuna olduğunu mu düşünüyorsun? Veya hayatından çıkartılması gereken aylar olarak mı görüyorsun?

-B.J. Asla. Duygusal açıdan yaşadıklarım çok eşsizdi. Savaşlarda uyuşturucuya benzer bir şey var. *Formula 1* yarışlarının etkileri gibi tehlikeye ve belirsizliğe maruz kalma hissi. Puşkin'in de ifade ettiği gibi, "Savaşta zevk vardır" Bu tür duygular Afganistan'daki deneyimimi haklı çıkardı ve savaşın benim için yararlı olduğu ortaya çıktı.

Herkesin savaş deneyimini yaşaması gerektiğini düşünüyor musun?

-B.J. Pek sayılmaz. Kendimi bir kurban olarak görmüyorum ya da Afganistan'da hizmet etmenin, kullanıldığım şeklinde düşünmeme neden olmuyor. Yeni deneyimler ve bana verdiği yeni duygular için Afganistan'a minnettarım.

-Savaş korkutucu mu?

-B.J. Alışırıyorsunuz. Ayrıca bir çeşit kendini savunma mekanizmasının devreye girdiğine inanıyorum. Sadece öldürülme ihtimalini veya neyin adil neyin adil olmadığını düşünmemelisiniz. Bu morali etkiler. Eğer sizi sıkıntıya düşüren hiçbir şey yoksa, her şeyi yapabilirsiniz.

-Savaş dışında, günlük hayatınız nasıldı? Sıradan bir ordu servisinden farklı mıydı? Askerler ve memurlar arasındaki ilişkiler nasıldı?

-B.J. Yemek, sigaralar ve diğer tüm imkanlar açısından her şey evimizdekinden çok daha iyiydi. Zorlu bir soru olan askerler arasında ki ilişkiye bakarsak, memur olanların orada durumları daha rahattı. Fakat doğruyu söylemek gerekirse, bu tarz direkt mücadele içerisinde yer almayan birimler içerisinde daha eski askerlerin, bazılarını özellikle yeni gelenleri seçip taciz etmeleri söz konusuydu. Bu durum direkt mücadele içerisinde yer alan cephedeki birlikler için pek geçerli değildi. Çünkü mücadele etmeleri için birlik duygusunu geliştirmeleri gerekiyordu. Saldırıları onlarda bu anlayışı oluşturmalarını sağlar. Sonuçta hepimiz birlikte savaşıyoruz. Bugünlerde Afgan gazileri bir araya geldiğinde milletlerimiz ve sosyal statülerimiz fark etmeksizin bir birlik anlayışı ortaya çıkıyor.

-Afganistan'daki görev sende bazı değişiklikler yarattı mı?

-B.J. Sürekli kendimi izlemeye devam ettim. Daha iyi bir duruma gelecek şekilde değiştiğimi hissediyordum. Daha özgüvenli hale geldim. Artık insanları ve kendimi bu konuda daha iyi değerlendirebiliyorum. Bununla birlikte fiziksel olarak daha da güçlendim. Fakat bu tarz değişiklikleri fark ederken aslında bir şeylerin de yok olduğunu biliyorum. Mesela, artık daha az masum ve hevesli hissediyorum kendimi. Daha önceden kendimle ilgili her şeyi severdim. Şimdi kabullenemediğim şeyler var.

-Orduya katıldığında sıradan bir gençtin. Şimdi bir Afgan gazisisin. Niteliksel bir sıçrama yaşamış oldun. Bunun için herhangi bir uyum sürecinden geçtin mi? Eve dönüşün nasıldı?

-B.J. Benim için, uyum süreci acı verici değildi. Fakat taburcu olmama yakın olan aylar, pek kolay değildi. Aşkabat'ta ki...

Afgan gazilerine çok sayıda özel hak verilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?

-B.J. Bu tarz hakların kullanılmasını utanç verici buluyorum. Bir keresinde karım benden pek yaygın bulunmayan bir parfümü satın almamı istedi. Fakat kendimi bu konuda ikna edemedim. Görüyorsunuz ki bu tarz şeyleri başkalarının pahasına alıyoruz. Bu hiç adil olmayan bir durum...

Askeri birliklerimizin Afganistan'dan geri çekileceğini duyduğün zaman nasıl hissettin?

-B.J. Doğruyu söylemek gerekirse, biraz öfkeli hissettim. Politika ile ilgili olmadığımı söylemiştim. Fakat içimde bu konuda büyük güçte bir şüphe vardı. Ama genel olarak karara bakarsak, akıllıca verilmiş bir karar olduğunu düşünüyorum.

-Afganistan konusunda toplumumuzda başlatılan tartışma hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu adımlar değerli mi?

-B.J. İnsanlar Afganistan hakkındaki gerçeği elbette ki öğrenecekler. Bilgi, bir insanın en değerli varlıklarından biridir. Bu yüzden, bu konunun

her açıdan tartışılmasının mümkün olamayacağını düşünsem de birçok açıdan tartışılması iyi olacaktır.

- *Afganistan'da olduğunuz günleri sıklıkla düşünüyor musunuz?*

-B.J. Tabi ki. Sonuçta hayatımın büyük bir parçasıydı. Gerçek hayatı ve dostlukları düşününce, şimdi bana orada yaşanan her şey harikaymış gibi geliyor. Aslında bunu pek sık yapmaz mıyız? Kötüyü unuttur ve sadece iyiyi hatırlamaya çalışırız.

Boris'in Annesi, kültürel çalışanlar için ileri düzey eğitim kurumunda üst düzey okutman İrina Jerelievskayai le röportaj.

İrina, Afganistan'da ki savaş sizin hayatınızı ve ailenizin hayatını nasıl etkiledi?

-I.J.Boris savaşa çağrıldığı zaman, Afganistan'daki savaş zaten birkaç yıldır devam ediyordu. O zaman bu konu hakkında çok fazla fikrimiz olmasa da biz anneler bu durumdan ciddi bir şekilde etkilenmiştik. Elbette ki, oğlumun Afganistan'a gönderilmesinden endişe duyuyordum. Boris'e lisedeyken doktorlar tarafından *vegetative-vascular distoni* ve zayıf çevresel görüş teşhisi konulmuştu. Bu durum Boris'in liseden sonra üniversiteye girişini engellemişti. Bu yüzden bu durumun savaş içinde geçerli olmasını umuyordum. Sonuç olarak oğlumun başına gelecek şeyler için beklemek sonsuz bir bekleyiş gibi görünüyordu.

10 Mayıs gününü iyi hatırlıyorum. Görevlendirildiği birliğe gideceği gün, saat altı da erkenden kalktım ve istasyona onu görmek için gittim. Çünkü oğlumun yüz ifadesini, sözlerini ve ses tonunu hafızama kaydetmek istiyordum. Aynı günün akşamı beni havalimanından aradı. Türkmenistan'a uçtuğu söyledi. Her şey daha anlaşılır oldu. Onsuz geçirdiğim ilk gece adeta bir kâbusa dönüşmüştü. Bir ay sonra oğlumu görmeye gitmiştim. Tek istediğim şey, ona yardım etmeyi ve nasıl olursa olsun bu beladan kurtulmasını sağlamaktı. Tıbbi sertifikalara güveniyordum, hatta ona başka tahliller yaptırma imkânı bile bulmuştum. Nasıl olur da oğlumun bu hastalığı üniversite de okumasına engel iken, Afganistan'daki savaş için bir engel olarak görülüyordu. Şimdi o

zamanları hatırlamaya ve kendime objektif ve eleştirel açıdan bakmaya çalışıyorum. Galiba o zamanlar kısmen bencildim ve hastalık sorununu bir çözüm olarak gördüğümünden birazcık abartıyordum. Fakat arkama yaslanıp, hiçbir şey yapmadan duramazdım. Asla yapmak istemeyeceğim ama yapmak zorunda olduğum bu tarz davranışlara sevk eden şey içinde bulunduğumuz durumdu. Nihayetinde Afganistan'a herkes gönderilmiyordu. Evet, çoğu kişi gönderiliyordu ama herkes değil. Neden benim oğlum gönderilmişti? Ve şundan emindim ki, ona bir şey olursa yaşayamazdım.

Bunun yanı sıra, neden Afganistan'da olduğumuzu anlayamıyordum. Kimse Sovyetler Birliğine saldırmamıştı. Barış içerisinde yaşıyorduk. Şüphesiz, insanlar, oğullarımız, toplumdan ve bizim hayatlarımızdan çıkarılıyordu. Ayrıca, devam eden süreçte, rüşvet alma-verme ve sosyal suçlar gibi çok korkunç durumlar da vardı. Biz anneler, tüm bunlara katlanmak zorunda kaldık. Şimdi bunların oturulup tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

Oğluma geri dönmek gerekirse, o hastaneye yattığında birazcık da olsa rahatlamış, hatta eve gitmiştim. Fakat hastaneden sonra oğlum tekrar Afganistan'a askeri birime gönderildi. Onun bir sonra ki mektubu Afganistan'dan gelmişti. Bu gösteriyor ki savaş zamanı çok garip şeyler olabilir.

-Oğlunuz Afganistan'da iken neler yaşadığınızı tahmin etmek gerçekten çok zor.

-I.J. Çocuklarımı yalnız başıma büyüttüm. Moskova'da, çocuklarımın yaşamaktan zevk aldığı Zamoskvorechye adında eski bir bölgede yaşıyorduk. Oğlumun ayrılışından sonra bu sessiz sokakta yürüdüğümde, köpeğimiz ile hep birlikte yürüdüğümüz zamanları hatırlıyordum. Düşünebildiğim tek şey, Tanrı'dan oğlumu sapa sağlam geri getirmesiydi.. Oğlum oradan döndükten sonra bana her şeyi anlattı. Onlar oradayken daha yirmi yaşında bile değildi. Hayatları risk altındaydı ve diğer insanları öldürüyorlardı. Fakat aynı zamanda onlar için bu savaş yeni duygular, yeni izlenimler ve yeni bir hayat anlamına geliyordu. Onların hayatları çetin, oldukça zor ve tamamen farklıydı. Tabi bu süreçte, biz anneler

yaşayamıyorduk. Basit bir şekilde yok olmuştuk, çocuklarımıza yardım edememenin acizliği bizi öldürüyordu. Bu his bizi öldürüyordu. Çocuklarımıza doğum günü hediyesi bile gönderemiyorduk. Sadece mektup yazmak serbesti...Ve ben neredeyse her gün yazmıştım.

Boris Afganistan'a gönderildiğinde, hiç farkına varmadan arkadaş çevremi daraltmış ve sadece bir veya iki en yakın arkadaşım ile kalmıştım. Tümü sadece o kadardı. Arkadaşlarım ve eş-dostlarım ile ilişkim enstitüde ki iş arkadaşlarımla olan ilişkim gibi oldukça sınırlıydı.

-Oğlunuzun mektuplarını okurken ne hissediyordunuz ve onu Afganistan'daki görevinde iken nasıl hayal ediyordunuz?

-I.J. Her şeyden önce, oğlumu Türkmenistan'da gördüğüm zaman onun nasıl görüldüğüne dair net bir görüntü hatırlıyorum. Uzun ve incecikti. On üç yaşında bir çocuk gibi görünüyordu. Gülümsemesi ise oldukça üzgündü. Onu daha önce hiç bu şekilde üzgün görmemiştim. Belki de onun için çok üzgün olduğum için de böyle bakmış olabilir. Sonra mektuplarını aldım. Başlarda çok sık yazıyordu fakat ilerleyen zamanlarda nadiren yazmaya devam etti. Gönderdiği her mektubuna adeta tüm dikkatimi vermiştim. Mektuplarında ki her kelimeyi analiz ediyordum. Hatta o bir şey söylemese bile onun ifadelerinden aklından ne geçtiğini veya ne demek istediği anlıyordum.

Doğal olarak korktuğum durum, onun öldürülmesiydi. Afganistan öncesinde ve sonrasında oğlum çok değişti. Eskiden çok sevimli ve sakin bir çocuk iken, o süreçte bana orduda kalmaya devam etmek istediğine dair taleplerde bulunuyordu. Fakat sağlık sorunları buna elvermedi. Neredeyse bir yıl sonra oğlum geri döndüğünde hala daha onun- kaybetmekten korkuyordum. İlaçlar denedi ve bu tarz farklı deneyimler yaşamak zorunda kaldık. Oğlum neşeli biriydi ama artık çok depresif. Fakat bu durumun diğer geri dönen çocuklar içinde aynı olduğunu öğrendim. Onlar için tekrardan barışçıl bir ortama girmek oldukça kolay değil.

-Afgan gazileri hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?

-I.J. Durumlarının çok zor olduğunu düşünüyorum. Toplumun onlar ile tam bir bağlantı kurmaları gerekiyor. Şimdilerde bu çocuklar askeri ve

politik birlikler kuruyorlar kendileri için. Bunlar hem onlar hem de toplum için çok faydalılar. Fakat bu çocuklar, hayatlarını izole edecek şekilde birlikleri hayatlarının merkezine koymamalıdır. Onların âşık olmaya, evlenmeye, ilginç işler bulmaya, genel olarak mutlu olmaya ihtiyaçları var. Eğer onlara yardımcı olursak, hayatımızı boşuna harcamadığımızı söyleyebileceğiz. Onların normal hayata dönmesini, toplum içine karışmasını sağlamaya yardım ederek, onların acısına ortak olacağız.

-Oğlunuzun geri dönmesini beklerken çok fazla şey yaşadınız. Daha önce de bahsettiğiniz gibi bu süreç, özellikle duygusal durumunuz Afgan savaşına karşı genel tutumunuzda değişiklik yarattı değil mi?

-I.J. Oğlum benden uzaklaştıktan sonra, herhangi bir duygusal desteğim olmadığından psikolojik durumum kötüleşmişti. Bu durumun ülkem ve insanlar için gerekli bir şey olduğunu kendime söyleyemedim. Afgan savaşı atalarımızın mücadele verdiği büyük vatanseverlik savaşı gibi değildi. Anayurt savaşı, ne için mücadele ettiğimizin net olduğu ulusal bir savaştı. Ama Afganistan savaşı, bu konuda herhangi bir mantık göremiyor ve bir şey hissedemiyordum. Bu nedenle, durum benim için duygusal olarak daha da zorlaştı.

Çocuklarım hayatımda ki her şeyim olduğundan dolayı bu savaş hayatımdaki en kötü deneyimlerden biri oldu. Onların bakımı yaratıcı bir süreçti benim için ve onların her birine kendimden bir parça verdim. Ve sonrasında Boris görevlendirildi ve öldürülebileceği bir savaşa gönderildi. Şimdi belirli noktalarda o kendisine ve ailesine ait değil. Onun için yaptığım her şey ve tüm çabalarım anlamsızlaştı.

Resim 56: *Esmer Türkistanlı ve sarşın slavik Sovyet askerini betimleyen Afganistan savaşı tablosu*

Ödüllü Sovyet Yazarı Alexander Prokhanov’la Röportaj

-Sayın Prokhanov, yakında son Sovyet askeri Afganistan’dan ayrılacak ve tarihimizdeki en uzun savaş sona erecek...

-A.P. Sözünüzü kestiğim için beni bağışlayın. Fakat Afganistan faciasının tamamen sonlanacağını düşünmek için çok erken. Bu durum sadece Afganistan’da değil, barışın var olduğu ülkemizde bile henüz sonlanmadı. Halkın bu konuda çok fazla sorusu var ve bu soruları yanıtlama süreci, benim görüşüme göre büyük oranda suçlama ortaya çıkaracak ve tartışma yaratacak. Afganistan’dan dönen askerler “Afgan empatisini” de beraberinde getirdiler. Afganistan mevzusu git gide kültürel, politik ve sosyal ilişkilerde bir direnme olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü bu savaş bir trajediye neden oldu ve bu konu üzerinde düşünmek için bize çok fazla şey verdi.

-Büyük ihtimalle Afganistan’ın etkisi hemen ve tam olarak analiz edilemeyecek, fakat mevzunun görgü tanıkları ve onların ifadeleri, savaşın ne anlama geldiğini anlamamızı sağlayacaktır.

-A.P. Doğruyu söylemek gerekirse, Afganistan’a askeri ve siyasi olaylar girdabına girmek ve olaylar hakkında birinci ağızdan bilgi almak için gittim. Size alay ediyor gibi gelebilirim fakat çoğu zaman yazarlar dramatik olaylara aldanırlar. Ama Afganistan’da gördüğüm şeyler daha önceden düşündüklerime hiç benzemiyordu.

1980 yılı ocak ve şubat aylarında, yeşil renkli İslami pankartlar taşıyan ve "Allah’u ekber” diye çılgık atan devlet dairelerine saldıran kalabalıklar, keskin nişancıların barınağı haline gelen dükkanları bombalayan tank ateşleri. Köylerdeki ve diğer bölgelerdeki savaş üç seviyede devam ediyordu. Bunlar, kilden yapılmış dış duvar labirentlerinde, yer altı su kanallarında ve çatılarda. El bombacısının yakıt yüklü bir araca yapacağı saldırı, o kamyonun volkanik lav haline dönüştürebilir. Özetle orada şahit olduklarım, insani acı ve ıstırapın, imha ve yıkım eylemlerinin şok edici bir dizisiydi. Aşamalı olarak saldırganlık, ümitsizlik, nefret, acı ve kedere direnme, mucizelere inanma ve savunma için haklı nedenler anlamına gelen savaşın psikolojik arka nedenini kavradım. Hayvani içgüdülerin bir sonucu olarak savaş durumu insanı hayatta kalması için acımasızlığa zorlar.

Yine de bu durumlarda bile, tanrım sana teşekkür ederim, ölümle burun buruna geldiğinde bile kendisinden önce halkı, evinde arkasında bıraktıkları ve diğer tüm insanlar için daha fazla endişelenecek insanlar ortaya çıkıyor. Fakat şüphesiz ki, savaş tümüyle iğrenç bir şey.

1980'den beri Afganistan'ı sekiz kere ziyaret ettiniz. Olaylar hakkında bir değerlendirmeniz var mı ve oradaki rolümüz tamamen değişti mi?

-A.P. Orada ki faaliyetimizin önce tek bir alanda başladığını ve daha sonra onu diğerleri ile tamamladığımızı söylenebilir. Diğer ülkelerdeki devrim savunmalarına yardım etmemizin nedeni sadece enternasyonalist olmamızdan değil bunların var olmamızın garantisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden av tüfeğinden atışlanan bir mermi ile başlayan ve ancak Amerikan misilleme silahlarından, kızılötesi yönlendirme sistemleriyle donatılmış İngiliz füzelerinden ve ardından Pakistan'daki genişleme sonucu gerçek bir sorun haline gelen Afganistan devrimine bu yüzden asker gönderdik. Afganistan'ı işgal etmedik veya sınır ihlalinde bulunmadık. Afganistan hükümetinin isteğine bir yanıt verdik. Onların niyeti bu ülkede sonsuza dek kalmamız değil; sadece karşıt güçleri bir dış güç ile dengelemektir ve bizim eylemimiz de buna cevap niteliğindedir. Niyetimiz ve amacımız sivil çatışmanın aşamalı olarak sonlandırılmasıydı.

Afganistan'a yanılsamalar ile geldik. Bu, bir sosyalist devrimin ilanının henüz zafer anlamına gelmediği gerçeğidir. Çünkü kaynar bir sosyal kazan oluşturan sayısız kabileye, göçebe insanına, konglomeralara, şefe sahip bir ülkede sosyalizmin dayanıklı bir yapısının olması mümkün müdür? Bu toplum modern zamana uygun formları henüz yeni şekillendirmeye başladı. Sovyet askerleri şeklinde kâfirlerin ortaya çıkışı bu derin dini inançlara bağlı ülkede duygusal bir patlamaya neden oldu. Bu da her zaman olduğu gibi, hırslı siyasi maceracılar tarafından kendi avantajlarına kullanıldı. Önceleri çok az öneme sahip olan temel gruplar, kâfirlere karşı kutsal bir savaş olan cihadı ilan etti. Bununla birlikte, iyi test edilmiş bir silah teslimat sistemi, bu gibi durumlarda oldukça tecrübeli olan Amerikalıların olağan etkinliği ile harekete geçti. Afganistan'a silahlar kamyonlar ve karavan (kervan) sürüleri ile getirildi. Evlerini terk eden

insanlar, savaşın olmadığı başka bir ülkeye dini olarak hürmet ettikleri diğer ülkelere gittiler.

Yine de bana öyle geliyor ki, Afganistan'da ki durumun kötüleşmesinin tek nedeni Sovyet ordusunun varlığı değildi.

-A.P. Askerlerimiz oradayken sosyalizmin uygulanmasına odaklanmadılar veya molla ve insanlara işkence etmediler. Aslında bunları en iyi politikacılar ve uzmanlar değerlendirebilir. Benim görevim oradaki trajediyi ve 40. ordunun kahramanlıklarını yazmak. Trajedi olarak adlandırılmasının nedeni gücün 100.000 askerden daha fazla bir sayıya ulaşmaması şeklinde sınırlı bir koşul olarak tanımlanmasından kaynaklandı. Bu sayı Afganistan'da sıradan garnizon görevi için bile hiçbir şeydi. Ancak ordunun, geniş olmayan iletişimleri korumak, nakil sütunlarına eşlik etmek, kasabaları savunmak, terörist çalıllıkları ve geçitlerde dağlardaki silahlı gruplarla savaşmak gibi görevleri vardı. Ve hemen ilk başta hepatit, tifo ve diğer hastalıklar görülmeye başlandı. Bu trajedi, savaşın aslında silahlı insanlara karşı yapıldığı gerçeğiyle ağırlaştı ve birçoğu bunun farkına vardı. Fakat her şeye rağmen, Afganistan'dan çekilmek askeri bir yenilgi değil. Askerlerimiz ülkeyi sakince saygınlıkla ve yerine getirilmiş bir görev duygusuyla terk ediyorlar.

Bu savaşın ülkemize ne gibi bir etkisi olacağını söyler misiniz?

-A.P. Afganistan'dan geri çekilmemiz çok cesurca ve mantıklı bir hareket. Uçakların artık oradan tabut getirmeyeceklerini bilmek harika bir rahatlamaya neden oluyor. Fakat bu olayı gereğinden fazla coşku ve sevinç içerisinde karşılamaktan elbette ki çekiniyorum. Fakat yine de Afganistan bize iyi bir ders verdi. Karşıt ve bağımsız dünyada yeni bir rol edindik. Evrensel insani değerlerin önceliğini kabul ettik ve Gorbacov'un dediği gibi, devrim ve savaş temalarını açıkça boşadık. Bugün insanlar silahların nasıl uygun bir yolla kullanabileceğinin yollarını arıyor. Bu nedenle, birliklerin Afganistan'dan çekilmesi, temel olarak dünyanın yeni koşulunun içeriğiyle uyumludur.

Rus Ortodoks Kilisesi Kursk Katedrali başrahibi Lev Baba (Lev Alexeyeviç Lebedev) ile röportaj.

-Sayın başrahip, bu süreçteki görevleriniz boyunca toplumdan birçok kişi ile yakından iletişim kurdunuz. Onların sorunlarını, dertlerini ve şüphelerini dinlediniz. Bir sosyoloğun bile öğrenemeyeceği şeyler duydunuz. Bu yüzden ben de sizden insanların Afganistan savaşı hakkında ne düşündüklerini öğrenmek istiyorum. İtirafların gizli kalması gerektiğini biliyorum. Ama belki bizim ile paylaşabileceğin bir şeyler vardır.

-L.A. Ben sıradan bir Ortodoks papazıyım. Her şeyden önce, Tanrı İsa Mesih'e orada savaşıyan kişiler için dua ediyorum. Zaten bunun için cemaatin üyelerinden sıklıkla notlar alıyordum. Tanrıya onları koruması için dua ediyordum. Gençler ve onları bekleyen anneleri için bu gibi dualar bizim gibi papazlar için son zamanlardaki en önemli ve sorumlu olduğumuz bir görev.

Diğer ikinci görev ise Afganistan'da ölen kişilerin hüzünlü cenaze görevini yerine getirmek. Katedralde birçok cenaze görevinde bulundum ve çok fazla gözyaşına tanık oldum. Ağlayan anneler, sevdiğinden yoksun kalan eşler... Özellikle ağlayan anneleri görmek oldukça zordu. Çoğu zaman oldukça genç olan bu kadınlar, zaten kötü bir talihe saplanmışlar. Bu zamanlar da birden fazla çocuk sahibi olmak çok nadir görülen şeylerden biri. Bu yüzden biri mahvolduğunda ve bir diğer çocuğu olmadığından, kadın hayatının en önemli varlığından yoksun kalıyor. Bu yüzden onu teselli edebilecek bir söz bulmak çok zor.

"Bu gerekli, haklı bir savaş mıydı" veya askerlerimizi o ülkeye gönderilmeli miydi?" gibi sorular soruluyor. Genel olarak Afganistan savaşına yönelik çok farklı tutumlar var. Fakat askeri vazife veya askeri yardım sağlama konusuna tek bir tutum hâkimdir. Sevgi ve kardeşlikle ilgili olan bir durumdu bu. Bir erkeğin kardeşleri için ruhundan vazgeçmeye hazır olduğu ve bunu yapacak olduğu an ile alakalı durumdur bu.

Ben sadece bir Ortodoks papazıyım ama aynı zamanda bu toplumun bir vatandaşıyım. Bu yüzden toplumda anlık gerçekleşen her durum, onu isteyeyim veya istemeyeyim hiç fark etmez mutlaka dikkatimi çeker ve beni

ilgilendirir. Bu yüzden Afganistan Savaşı'na yönelik davranışlarımız farklı zamanlara göre değişiklik göstermiştir. Bunlar ile ilgileniyor musunuz?

-Elbette, sizin tutumunuz bir ölçüde kamuoyu yansıması.

-L.A. İlk başlarda bunun bir kurgu olduğunu düşündüm. Eğer oradaki birliklerimizi göndermeye zorlandıysak, zayıatlar ve daha sonraki üzücü durumların olacağını biliyordum. Daha sonra, kendi düşüncelerimin bir sonucu olarak ve büyük ölçüde, diğer inançlı kişilerle olan görüşmelerimden sonra, kayıpların boşuna olmayacağını düşünmeye başladım. Cemaatim ve ben bunun tam olarak ne olacağından emindik. Bu yüzden ki, sadece belirlenen hedeflere ulaşılmadığı açıkça ortaya çıktığında, birliklerimiz Afganistan'dan çıkarıldı ve bu nedenle hayal kırıklığına uğradım. Ama şunu vurgulamak isterim. Siyasal sorular konusunda bilgili değilim. Onlardan daha iyi bir yargıç da olamam, çünkü farkında olmadığım birçok şey var. Belki ben hatalı olabilirim.

-Adil, haklı savaş ve adil olmayan savaş kavramlarından bahsettiniz. Bunun hakkında ne gibi görüşler duydunuz?

-L.A. Bazıları savaşın haksız olduğunu söyledi. Eski zamanlarda en azından Ortodoks inancının taşıyıcılarıydık. Ama şimdi neye dayanıyor veya güveniyoruz? Ateizm? Ne olursa olsun bu bakış açısına ya teolojik açıdan ya da geleneksel Rus vatanseverlik bakış açısı nedeniyle katılmıyorum. Askerlerimizin, gençlerimizin, askeri cesaret, şeref, yurtseverlik, birinin anavatanına, birisinin yoldaşlarına layık olma arzusuna sahip olma gibi gerçekten Rus ulusal özelliklerini koruyabilmesi için dua ediyorum. Tüm bu özellikleri Afganistan'da savaşan çocuklarımızda görüyoruz: şeref, onur ve zafer...

-Deneyimler bize gösteriyor ki, insanlar savaştan çoğu zaman sorunlarını şiddet yoluyla çözmeye meyilli, katı ve sert kalpli bireyler olarak geri dönüyorlar. Bunun sonucu olarak sertlik ve şiddet huzurlu toplumumuz da yayılmaya başladı. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

-L.A. Savaş bir insanın özünü ortaya çıkarır. İyiler, iyiliğin kesin savaşçıları olarak zorluklarından çıkarlar ...Bunun tersi de olabilir. Tabii ki, Afganistan'ın çektiği sıkıntılardan geçen genç erkekler, orduda savaş

görmeden görev yapanlardan bile net bir şekilde farklı. Onlar sadece olgun, güçlü, ciddi ve cesur bireyler olmadılar. Onlar diğer gençlerin tanık olmadığı birçok olay yaşadılar ve zorluklar ile karşılaştılar. Ölüm ile burun burunaydılar. Dostların ve arkadaşlarının ölümüne tanık oldular. Ve en önemlisi birilerini öldürmek zorunda kaldılar. Bu yüzden onlarda ki bu değişim çok da sürpriz değil. Hatta onların hepsi psikolojik ve ruhsal hastalıklar ile mücadele etmeseler bile, çoğu ciddi bir şok geçirdi. Bu nedenle bence Afgan gazileri toplumdan ve devletten özel ilgi görmeyi hak ediyorlar. Onlara karşı ikiyüzlü olmamalı veya durumlarını telafi etmeye çalışmalıyız. Doğru ve yalan arasındaki farkı net ayırabilme kapasitesine sahipler. Onlara karşı ortak ve insani nezaket göstermeliyiz. Onları duyarsız ve kaba bürokratlardan korumalıyız. Kamu kurumları ve sağlık kuruluşları onları asla unutmamalı. Onlara kin tutmamalı ve huzurlu bir hayata adaptasyonları tekrardan sağlamaları için yardımcı olmalıyız. Yaşadıkları korkunç şeyleri çabuk unutmaları mümkün değil. Bu yüzden onlara verilen öncelik, sosyal eşitsizlikten yana olduğum bir noktada.

Bunlarla birlikte bir şey daha, savaşta kaybettiğimiz askerlerin aileleri ile ilgilenmek görevimiz. Ciddi olarak inanıyorum ki bu ilgi sadece bu ailelere değil, halkımızın tümüne gösterilmesi gerekmektedir. Toplumumuzun son yıllarda yaşadığı kayıplar arasında, ruhsal kayıplarımız en korkunç olanları. Tanrı bize ruhumuzu mükemmelleştirmek için yakınlarımıza şefkat ve merhamet verdi. Ve bugünün dünyası için de ruhumuzu mükemmelleştirmeliyiz. Tanrı bu kutsal davada bize yardım ediyor

SSCB Bilim Akademisi Sosyoloji Çalışmaları Enstitüsü'nde bölüm başkanı Prof. Yuri Dovyodov'la röportaj.

-Afganistan'daki gençlerimizin kendilerini buldukları durum hakkındaki düşünceleriniz nedir?

-Y.D. Askerlerimize, Afganistan devrimine müdahale etmek anlamına gelen enternasyonalist bir görevi yerine getirmeleri söylendi. Fakat Afganistan'a vardıklarında, devrimin çok karmaşık bir süreç olduğunu, paralı askerlerin hiçbir şekilde tek muhalif olmadıklarını ve nüfusun genellikle onlara karşı düşmanca olduklarını gördüler. Zamanla, devrimin sorunlarını çözemediğini fark ettiler, daha sonra açıkça birilerinin ciddi

bedeller ödemek zorunda kaldığı hatalar yapıldı ve onlarda bazı bedeller ödeyen taraf oldular. Afgan gazilerinden aldığım mektuplarda ve onlarla yaptığım görüşmelerde, kendilerini ifade ettikleri durumla ilgili ideolojik değerlendirmelerden çok daha sık çekiyorlardı: Bir zamanlar oradayken görevimi yerine getirmek zorundaydım, görevimi yaparken de tek doğru rotayı takip ediyordum. Bu nedenle Afgan gazileri eve döndüklerinde öncelikle ideolojik doktrinlerden ziyade dostluk ve kardeşlik duygularıyla diğer askerleri düşünürler. Diğer askerlerin dostluğu, karşılıklı yardımlaşma, askeri görevin prensipleri...ideolojilerden önce gelir ve bunlar, askerleri kendilerini buldukları zor ve trajik durumlarda destekleyen şeylerdir. Mektupları ve onlarla yaptığım konuşmalar, farklı sosyal gruplardan erkeklerin bu prensipleri büyük bir onurla kabul ettiklerini gösteriyor. Ve arkadaşları yanlarında öldürüldüğünde, mücadelelerine herhangi bir ideolojik kaygı nedeni ile değil, çoğu zaman bu durumun intikam arzusundan yola çıkarak hareket etmişlerdir. Bu yüzden Afgan gazileri savaşı hatırladığında, kanlarıyla ödedikleri bu temel ilkeleri düşünüyorlar.

Büyük ahlaki sorunlara maruz kalmadan böyle bir duruma dayanmak kesinlikle imkânsızdır. Büyük Vatanseverlik Savaşının gazileri bile böyle şeylerin üzerinde durmayı sevmiyor. Afganistan'ın gazileri ise yaşadıklarını kavramakta daha çok zorlanıyorlar çünkü tanıdık topraklarda savaşmıyorlardı. Ayrıca, Afganistan'da ve burada iki farklı süreç yaşanıyordu: orada bir savaş yürütülüyordu; burada ise özellikle son yıllarda tüm öncelikli politika çalışmaları savaşı sonlandırmaya yönelikti. Tüm bu karmaşıklıklar, maalesef onlara yaşamları boyunca eşlik edecek olan psikolojik bir soruna neden oldu.

-Bir sonra ki sorum, aslında cevaplamaya başladığınız bir soru. Sizce Afgan gazileri, vatanına ve evlerine geri döndükleri zaman, neler hissediyorlar?

-Y.D. Çoğu zaman direkt olarak yanlış anlaşılma ile karşı karşıya kalıyorlar. İnsanların onları anlamak istemediğini söyleyemeyiz sadece bunu basitçe gerçekleştirme becerisine sahip değiller. Çünkü genç erkekler alıştıkları koşullardan tamamen farklı olanlara transfer edildi. Örneğin,

oradaki en yüksek değer fedakarlıktı, burada oldukça farklı değerler baskın. Bu yüzden gazilerin kendilerini adapte etmeleri bir o kadar zor ve birçoğu Afganistan'a geri dönmeye hevesli. Bu noktada ise sorumluluk bizlere düşüyor. Yazarların, gazetecilerin, sosyologların ve psikologların var olan tüm karışıklığı ortaya koymaları için, gazilerin kendilerini anlamalarına ve bizim de gazileri anlamamıza yardım etmeleri için ciddi bir çaba harcamaları gerekmektedir. Bu, gazilerle çalışan veya onlarla iletişim kuran herkesin sadece büyük bir duyarlılık ve psikoloji anlayışına sahip olmak ile değil, aynı zamanda önemli ölçüde istihbarat ve iç görü gösterilmesini de gerektirir.

Biz, sosyologlar ve psikologlar, Afganistan'dan dönen genç erkeklerin psikolojisinin ve algılarının acil durumlarda şekillendiğini daima hatırlamalıyız. Savaş, her şeyin ya ölüm ya da yaşam arasında olduğu tipik bir "veya" durumudur. Böyle bir atmosfer, bir insanın tehlikeli gelişimi için gerekli tüm fırsatları sunmaz. Öte yandan, savaş cesaretinde, dürüstlükte vb. edinilen bazı nitelikler hafife alınmamalıdır. Toplumumuzda bu niteliklerin belirgin bir eksikliği var ve bunları yaşamımızda kullanmanın en iyi yolunu bulmalıyız. Sadece bu, biz gazi olmayanlar için değerli olacağından değil, aynı zamanda, eğer bunu yapmazsak, savaştan geri dönenlerin nitelikleri uygunsuz, şiddet içeren eylemler oluşturabilecek başka bir çıkış noktası bulacak olmasındandır. Perestryka'nın ülkemizdeki Afgan gazilerinin organize suça karşı mücadele gibi acil durumlara benzer koşullara sahip olan etkinliklere etkin bir şekilde dahil edilmesi için uygun şartlar yarattığından eminim. Bence, gaziler topluma bu konularda çok büyük yardımda bulunabilir (gönüllü olarak, elbette). Onlar eylem adamlarıdır ve gerçek eylemlerde yer alma şansı verilmelidir.

-Toplumumuzun Afgan gazileri için "kayıp nesil" sorunuyla karşı karşıya olduğunu düşünüyor musunuz?

-Y.D. Bunun gerçek bir tehlike olduğunu düşünüyorum. Daha önce de söylediğim gibi, "orada" ve "burada" büyük fark var, bu durum uyumu zorlaştırıyor. Toplumumuzun bütün entelektüel güçleri, gazilerin etraflarında olup bitenleri daha iyi anlamalarına yardımcı olmak ve onları daha iyi anlamamıza yardımcı olmak için kullanılmalıdır.

-Son zamanlarda, Afganistan'da ki askerlerimizin ilaç bağımlısı olmaya başladıkları yönünde birçok tartışma var. Bu konu hakkında ne söyleyebilirsiniz?

-Y.D. Şimdiye kadar sadece acil durumla kendi iç kaynakları ile başa çıkanlar hakkında konuştum. Bunların ruhsal olarak güçlü oldukları söylenebilir. Fakat güçlü olmayanlar da var ve onlar da unutulmamalı. Birçok erkek ciddi seviyede ki streslere dayanamadı. Birçoğu, "ne için savaşıyorsun" gibi cevaplanamayan sorulara cevap talep eden bilinçlerini köreltmeye çalıştı. Uyuşturucular, bu noktada gerçeklikten kaçmanın en kolay olarak görüldü. Bu farklı şekillerde yorumlanabilse de, sosyal olarak konuşursak, bunun tüm Afgan trajedisinin en zor sonuçlarından biri olduğu inkâr edilemez. Bu alanda tıbbi çalışmalar da dâhil olmak üzere önümüzde çok işimiz var. Bununla birlikte, bağımlı hale gelenlerin birçoğunun bu zararlı alışkanlıktan kurtulmak istediklerini dile getirmesi ise cesaret vericidir.

-Sizce, Afganistan savaşı gazilerinin barışçıl yaşama uyum sağlamasına yardımcı olacak en önemli şey nedir?

-Y.D. Afganistan savaşının getirdiği sorunların karmaşıklığı gözardı edilmemelidir. Ancak aynı zamanda gençlerimizin Afganistan'dan edindiği ve geri getirdiği ahlaki ilkeleri küçümsememeliyiz. Bu değerler değişmez. Muhtemelen kendilerini buldukları trajik durumun tek gerekçesidirler. Ve bu gerekçeye oldukça çok fazla ihtiyaç duyuyorlar.

Krasnogorsk'taki askeri hastanenin stomatoloji departmanının kıdemli cerrahı, Askeri Haklar İçin Madalya sahibi Yarbay Valeri Royuk'la ve aynı hastanenin kıdemli cerrahı, Silahlı Kuvvetler, 3. Sınıf ve Afgan Valor Emri Anavatanına Hizmet Ödülü sahibi Yarbay Yuri Kruşçev ile röportaj.-

-Afganistan'a ne zaman gittiniz? Nerede görev yaptınız? Orada ki göreviniz neydi?

-V.R. 1980'in başlarında stomatolojik bölümden sorumlu olduğum taburum Afganistan'a gönderildi. Taşkent'te ekipman, araç ve silah aldık,

sonra kendi taşıma tesislerimizi kullanarak Kunduz'a gittik. Afganistan'ın ilk izlenimlerini asla unutmayacağım: ilk sıcak ile karşılaşmamız, geçişimizi engellemeye çalışan çetelerle bir çatışma ve ilk kayıplar. İşte o zaman bir erkeğe ateş etmenin ne kadar zor olduğunu anladım. Zayıflarımızın çok fazla olduğunu biliyordum. Çünkü askerlerimiz yeterince hızlı bir şekilde hareket edememişlerdi. Kunduz'a varır varmaz üçlü ünite ve bir giyinme istasyonu kurduk ve çalışmaya başladık çünkü yaralıların takibi başlamıştı. Afganistan'daki iki buçuk yılının tamamı Kunduz Tıp taburunda geçti.

-Y.K.1985'de Afganistan'a ulaştım. Leningrad'daki Kirov Askeri Tıp Akademisi'nden mezun olduktan sonra Aralık 1986'ya kadar çalıştığım Kandahar hastanesinin cerrahi bölümüne atandım. Bundan sonra birkaç ay Kabil hastanesinde kıdemli cerrah olarak çalıştım. Afganistan'a gitmeden önce benden ne bekleneceği konusunda net bir fikrim vardı. Örneğin, Kandahar hastanesinin nöroşirürji ameliyatı, kendim gibi ameliyatları gerçekleştirmek için farklı tekniklere sahip cerrahlara gerek olduğunu düşündüm. Örneğin bir yaralının omzundan patlamamış bir el bombası şarapneli çıkarmak zorunda kaldım. Karnından da, biri boğaza girip çıkarken, diğeri omuzda sıkışıp kalmış iki el bombası şarapneli çıktı. Operasyon on saatten fazla sürdü ve neyse ki el bombası patlamamıştı fakat yaralı asker üç gün sonra öldü. Strenuos çalışmalarının Kandahar'da kaldığım ilk gün başladığını söylemeliyim. Gerçek yaşam ve akademi çok farklı şeyler. Genel olarak bakıldığında, bir tıbbi görevlisinin veya başka bir kişinin Afganistan'da mesleki olarak gelişimi, sıradan ve barışçıl bir yaşamda olduğundan çok daha hızlı gerçekleşir.

-Savaş sırasında çok fazla tecrübe kazanıldığını düşünüyorum.

-Y.K. Tabii ki, örneğin, yaralıları taşıma ve çeşitli hastanelerde dağıtma sistemimiz şimdi sorunsuz çalışıyor. Tam bir tedavi sürecinden sonra bir asker tıbbi muayeneye tabi tutulur ve ardından hizmet dışı bırakılmak üzere gönderilir.

-Belki de yanılıyorum ama yaralı askerlerin iyileşmeleri üzerine terhis etmek ya da ağır şekilde yaralananları serbest bırakmak daha iyi olmaz mıydı? Yani, bir insan ülkesi için kanını döktüyse, görevini yerine getirmiş olduğunu söyleyemez miyiz?

Y.K- Bilirsin, genellikle askerler birliklerine geri gönderilmek ister. Çünkü çoğu zaman görev sürecini tamamlamak ve arkadaşları ile olmak isterler.

-V.R Sık sık kendime neden Afganistan'daki erkeklerin oraya geri dönmeye neden çok hevesli olduklarını sordum. Elbette onları çeken savaş, kan ve şeref dağları değildi. Hiçbir normal insan bundan etkilenmezdi. Sonra bir kez daha atmosferi, gerçek hayat duygusunu yaşamak istediklerini anladım. Afganistan'da her insan diğerinin incelemesine açıktır ve insan kritik durumlarda değerini tam olarak ortaya koyar. Bu nedenle, kimi dağlara yanımızda götüreceğinizi ve hangisini ile en kısa sürede neyi önleyeceğinizi hemen anlayabilirsiniz. Zor bir görev verilecekse ve asistanlarımı seçmem söylenirse, öncelikle Afganistan tarafından sınananları seçerdim.

-Hiç silahlı çatışmalarda yer aldınız mı?

-Y.K Hayır hiç ateş etmedim. Ancak Kabil hastanesinde çalışırken çatışmalarda koordinatör yer aldım. Gazze, Ghardez, Kunduz ve Kabil yakınındaki eylemlerde yer alan takviye gruplarına başkanlık ettim.

-V.K Birkaç kez savaş operasyonlarının tıbbi desteğinde yer aldım. Bu destek grupları her zaman, tıbbi sağlık personeli ile birlikte, tıbbi taburdan bir cerrahı içerir. Asıl ilginç olan, cerrahların hiçbirine oraya gitmesi emredilmemişti. Tabur komutanı şunu söylerdi: Böyle bir operasyonda yer almak önemli ve gerekli bir durumdur. Peki, kim gidecek? Hemen birileri cevap verirdi: Ben. Bu kişi onun sırası olduğunu zaten hissedirdi. Kimse herhangi bir sırayı takip etmiyordu. Herkes sırası geldiği zamanı biliyordu. Buna neden olan şey, Afganistan'da çok daha yüksek ve daha keskin olduğuna inandığımız bir görev duygusuydu.

Y.K Afganistan'daki hastanelerde genel olarak personel arasındaki ilişkilerin çok sıcak olduğunu söylemek istiyorum. Aynı şekilde yaralılara karşı tutumlarında böyle olduğu söylenebilir. En azından çalıştığım hastanelerde böyleydi. Hastalarımızın yalnız, sevdiklerinden çok uzakta olduklarını ve şefkat duymaları gerektiğini fark ettik. Yaralıların sayısı arttıkça, vardiyalı doktorlar, hemşireler ve emirlerden bağımsız olarak herkes yardıma etmeye çalışıyordu. Genellikle yaralılar kirli, tozla kaplı,

kıyafetleri yırtılmış ve vücutlarına yapışmış olarak getirilirdi, özellikle de yaralar mayınlar veya diğer patlayıcı maddelerden kaynaklanmışsa. Soyunmaları, yıkanmaları, bandajlanmaları ve ameliyat için hazır olmaları gerekiyordu. Bütün bunlar çok fazla kişinin yardımını gerektiriyordu.

-Bu arada, genellikle kadınlardan seçilmiş olan hasta bakıcılar ve hemşireler için şartlar nasıldı?

-V.K Onların hepsi gönüllü olarak çalıştılar. Başka bir görev için bile kalan çok fazla kişi oluyordu.

Onları motive eden yüksek maaşlar mıydı?

-Y.K. Kesinlikle değil, çünkü maaşlar yüksek değildi. Gördüğüm kadarıyla onları motive eden ana şey, halkımıza özgü bir şefkat ve hayırseverlik duygusu, başı belada olanlara yardım etme arzusudur.

-V.R. Bu karakteristik bir durum. Afganistan'a geldikten kısa bir süre sonra tıbbi tabur komutanı, yeni bir yaralı grubu ne zaman gelirse gelsin, gerekli olsun ya da olmasın kabul bölümünde toplanması için personeli azarlardı. Yalnızca başka ciddi yaralılar ile ilgilenen sağlık görevlisinin orada olmaması sorun teşkil etmiyordu. Doktorların veya hemşirelerin hiçbiri gazete okuyamaz, radyo dinleyemez veya sohbet edemezdi. Hepsinin yaptığı tek şey yaralı kişileri kurtarmaktı. Onların tek çabası, belki bir şekilde yardımcı olabilirim düşüncesi idi.

-Peki, oradayken kan sorununu nasıl çözdünüz?

-V.R. Her şeyden önce, doğrudan düşman tarafında yer almayan birimler kan grupları için kontrol ediliyordu ve ne zaman talep edilse bağışçılar bize gönderildi.

-Peki gönüllüler?

-V.R. Elbette çok fazla gönüllü vardı. Yaralı bir asker ile dönen herhangi bir helikopter olduğunda, o taburun askerleri bizim yanımıza gelmeye ve gerekirse tüm kanlarını vermeye hazırlardı. Tek istekleri yoldaşlarını kurtarmaktı.

Bir de bu kuşağın egoist, olgunlaşmaz ve birbirleriyle herhangi bir dayanışma hissi olmayan gençler olduğu söylenir.

-Y.K Nitelenen bu özelliklerin aksine, bu kuşaktan çoğu kişi bir diğerine ve birliklere yönelik gerçek bir dostluk ve arkadaşlık gösterdi. İnsan, henüz daha dün okulda olduklarına inanmıyordu, çünkü oldukça iyi gelişmiş, olgun insanlardı. Meditasyonumuzun gençlik tecrübesizlikleri nedeniyle uğraşmaları gereken tek şey, silah kullanma konusundaki dikkatsizliklerden kaynaklı sorunları halletmektir. Ancak bu, genel eğitimin bir hatasıdır. Normal birimlerin silahlarıyla pek ilgileri yoktur. Fakat Afganistan gibi operasyonlarda ise askerler yanlarında hafif makineli tüfekler ve el bombalarıyla yemek yiyorlar ve uyuyorlar.

-Tıbbi tahliye almak için kendilerini bilerek yaralayan asker vakaları var mıydı?

-Y.K. Çok nadiren. Temelde dikkatsizliğin dışında veya genç bir askerin yanlışlıkla tetiğe basmasından kaynaklı sorunlar ortaya çıktı.

-Eve geri dönebilen Afgan gazilerin karşılaştıkları sorunlar hakkında ne söyleyebilirsiniz? Kastettiğim, Toplumun onlara yönelik tutumu. Birkaç yıl önce, toplumun bu konudaki bilgi kıtlığının bu kişilere yönelik nezaket kıtlığına neden olduğu söylenebilir. Neyse ki, durum şimdilerde değişti.

V. R - Taşkent'teki havaalanını hatırlıyorum, çok uzun zaman önce, 80'li yılların başlarında ve sonunda bir kontrol kısmında önce uzun bir kuyruk vardı. Herkes kendiışleriyle meşguldü ve hiç kimse orada bulunan gazinin kuyruğun başına gitmesini teklif etmedi. Genç adamın suratı hem gururlu hem de şaşırırmıştı, çünkü ülkesi gerekli her şeyi yapmıştı. Anavatanı için acı çekmişti ve burada kimse onu fark etmiyordu. Toplum böyle davranmaya devam ederse ona ne olacağını merak etmiştim. Şimdi durum kesinlikle biraz değişti. Ama hayırsever nezaketin bizimle sık sık olduğu gibi adil ve resmi bir girişim olmaması gerektiğini söylemeliyim. Her insanın bir dünya olduğunu unutmamalıyız. Bu yüzden gereksiz ve anlamsız merhamet ile de onları mahvetmemeliyiz. O bir insan, bir asker ve bir vatandaş. Onun yerine başka birinin de yapabileceği şeyi yaptı. Ama kader onu seçti. Evet, faydalarını kazandı vb. Fakat vazgeçmek isterse, zayıflar ve güçsüz düşerse arkadaşları ile olan hatıralarını bir birahane de bir bardak bira için satmaya başlarsa, bu çok üzücü bir hal alır. Genç olduğum zamanlarda, insanlık onurunu yitiren, trenlerde yalvarmak ve askeri madalyalarını bir şeyler

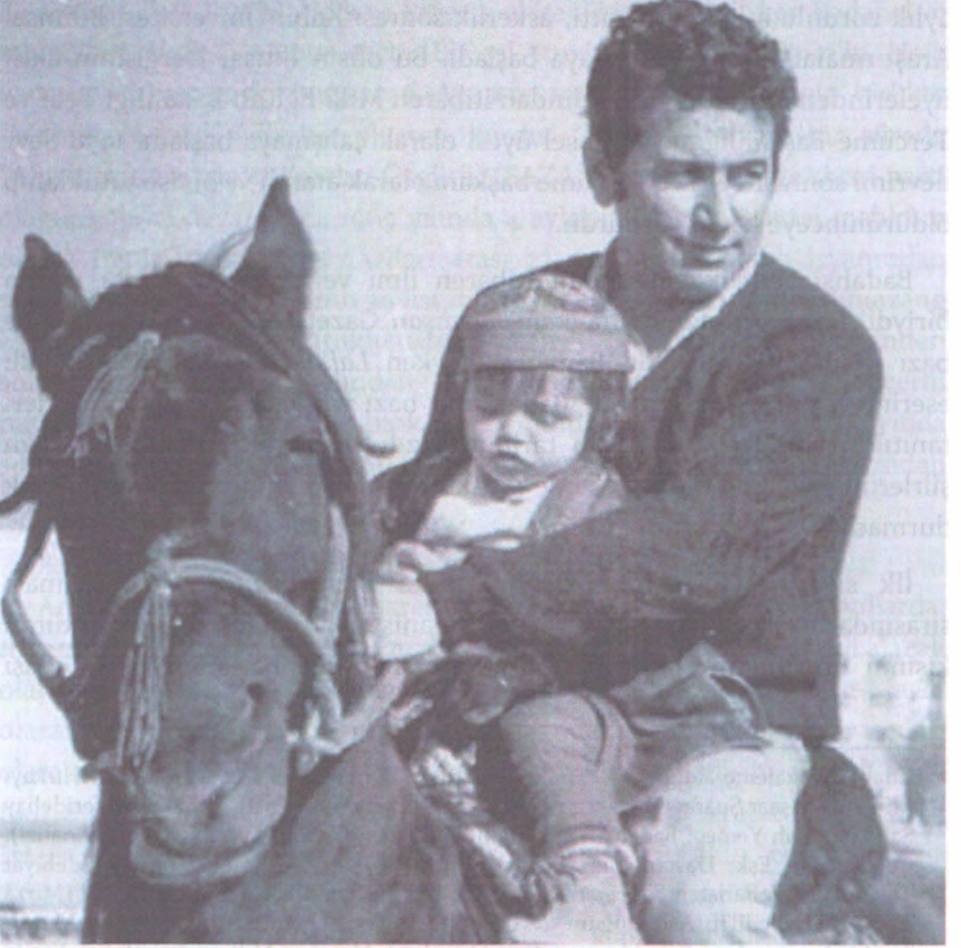
içmek için satan Büyük Vatanseverlik Savaş'ın gazilerine rastlamıştım. Bunun bir daha olmasına izin vermemeliyiz. Onlar kayıp bir nesil haline gelmemeliler.

-Ama şimdi durum oldukça farklı değil mi?

-V.R. Elbette. Fakat tehlikenin varlığı hala söz konusu. Çünkü bu yara sadece fiziksel bir yaralanma değil, aynı zamanda ahlaki, psikolojik bir darbedir. Burada toplumun görevi, korkutmak değil destek olmaktır. Bir keresinde, her iki bacağını da kaybeden bir arkadaşımın yanına gittim. Bu, hayatının sona erdiği anlamına mı geliyor? Hayır, ona, kasabasında en iyi uzman olması gerektiğini söyledim. Kuyumcu? Radyo teknisyeni? Dişçi? Kesinlikle yapabilirdi, ama kasabasında en iyi olmaya çalışmalı. Onun için en iyi destek, sosyal olarak önemli ve faydalı olduğunun farkına varılmasıdır. Bu çok önemli...

AYRIM BEŞ: BİYOGRAFİLER

Muhammed Tahir Badahşi (1933-1979) ve SAZA

Resim 57: *Tahir Badahşi*

Tahir Badahşi 29 Ekim 1933 Pazartesi günü Badahşan velayetinin merkezi Feyzabad şehrinde Özbek Türkü olan Vekil Muhammed Zakir Han'ın oğlu olarak dünyaya geldi. Altı yaşından on yaşına kadar Hırkayı

Mübarek Medresesinin yanı sıra evde anneannesi ve halasının yanında Kur'an ve dini eğitimini aldı. 1943-44 öğretim yılında eğitim dili zorunlu olan Peştucadan Farsçaya dönüşmesi ile birlikte 10 yaşında okula başladı. Badahşi orta okulu Badahşan'da birincilikle bitirdi. 1954 yılında Kabil'in en önemli liselerinden biri olan Habibiye'den mezun oldu. 1957 yılında Kabil Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimi fakültesini kazandı ve 1961 yılında söz konusu fakültenin iktisat bölümünden mezun oldu. Mezun olduğu yıl 18 aylık zorunlu askerliğine gitti, askerlik sonrası Kabil Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Ofisine çalışmaya başladı. Bu ofisin İktisat Dergisinin aktif üyelerinden biri oldu. 1967 yılından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı Telif ve Tercüme Başkanlığının bilimsel üyesi olarak çalışmaya başladı. 1978 Sevr devrimi sonrası Telif ve Tercüme başkanı olarak atandı ve bu işe tutuklanıp öldürülünceye kadar sürdürdü.

Badahşi gençlik yıllarından itibaren ilmi ve edebi tahkikata yatkın biriydi. Daha yedinci sınıftayken *Badahşan* Gazetesiyle birlikte çalıştı ve bazı yazılar kaleme aldı. Badahşan'dayken *Lal Badahşan Tezkiresi* adlı eserini yayınladı. Bu eserde Badahşanlı bazı şairlerin hayatı ve eserleri tanıtıldı. Hırkayı Mübarek'in tarihini yazdı ve birçok Badahşanlı şairin şiirlerini gazetede tanıttı. Kabile gittikten sonra da ilmi tahkikattan uzak durmadı.⁷¹⁸

İlk siyasi faaliyeti dokuzuncu sınıfta iken bağımsızlık kutlaması sırasında Nadir Şah'tan söz etmeyip Afganistan'a bağımsızlığı kazandıran kişinin Emanullah Han olduğunu vurgulamasıyla başlamıştır. Bu çıkışı

⁷¹⁸ Badahşinin kaleme aldığı bazı eserler şunlardır: *Lal Badahşan Tezkiresi*, Tarihi Hırkayı Mübarek, Aşar Şuarayı Badahşan (Badahşan Şairleri Antolojisi), Tahlil der Aferidehay Şah Abdullah Yemegi Badahşi (Şah Abdullah Yemegi Badahşi'nin Eserlerinin Analizi), Çend Katre Eşk; Dastangune (Birkaç Damla Gözyaşı; Anekdote), Tarih-i Edebiyat Taharistan (Toharistan Edebiyat Tarihi), Zadgah-i Asliyi Mirza Abdülkadir Bedil (Mirza Abdülkadir Bedil'in Asli Doğum Yeri),Tarih-i Muasır Afganistan (Afganistan Muasır Tarihi, Arya ve Arya Bazi (Arya ve Arya Oyunları), Meseleyi Milli ve İştirak hay Etniki der Afganistan (Afganistan'da Milli Mesele ve Etniklerin Katılımı), Deh Sal-i Tecrübe ve Amel (On Yıllık Deneyim ve Uygulama),On iki ciltlik hatırat. Bunlara ilave kendi adına ve Abuzer Veysi (ابوزر ویسی) adı ile İtihat Bağlan, Faryab, Badahşan, Anis, Efkar-ı Nev, Peyam-i Vicdan, Kabil Dergisi, Aryana, Urfan, Edeb vs. gazetelerde yüze yakın makale ve yazısı yayınlanmıştır. <http://www.nd-a.org/Pages/style1.html>

Badahşan valisi Cumagül Han huzurunda olmuş, Badahşi okuldan atılmıştı. Bir sene sonra tekrar affedilmesiyle kaldığı yerden eğitimine devam etmişti. 1952 yılında birkaç Badahşanlı aydınla birlikte Feyzabad belediye başkanı Abdür-rauf Han'ın kurduğu "Abadi Hahan-ı Meyhen" partisine katıldı. 1963 yılında Demokratik Halk Cemiyetini oluşturan 7 çekirdek üyeden biri oldu. Badahşi önderliğinde 24 Ekim 1965'te Kabil'de büyük bir gösteri gerçekleştirilmiş ve gösteri sonrası belli bir süre hapsa atılmıştır. 1967'de Demokrat Halk Partisi, Halk ve Perçem olarak ikiye bölünürken Badahşi ve takipçileri *Halk* kanadını seçti. Bir yıl sonra Hafızullah Emin'in *Halk* kanadına alınmasıyla birlikte 6 Ağustos 1968'da arkadaşlarıyla birlikte "Mahfili İntizar" adlı bir oluşum kurdu. "Mahfili İntizar" bir sürede "Afganistan Devrimci Emekçi Örgütü" (SAZA) olarak değişti ve siyasi parti olarak yoluna devam etti. 1969 yılında 4 aylığına Kabil'de siyasi mahkûm olarak hapis yattı. 1975-77 yılları arası 22 ay Darvaz silahlı isyanından sorumlu tutularak SAZA'nın 20 üst düzey yöneticisiyle birlikte Dehmazang hapishanesinde zorlu tutuklu süreci geçirdi. Sevr darbesi/devriminden sonra Ağustos 1978 yılından Kasım 1979 yılına kadar Pulıçerhi hapishanesinin blok bir ve blok iki kısmında hapis yattı. Kasım ayında sonra kendisinde haber alınamadı, daha sonra Hafızullah Emin tarafından idam edildiği anlaşıldı.

Afganistan Devrimci Emekçiler Örgütü (SAZA)

Afganistan'ın aydınlanma hareketlerinin zirveye çıktığı yetmişli yıllarda; Afganistan Demokratik Halk Partisi ve daha sonra dergisinin ismini alacak olan Yeni Demokratik Hareket (günümüzde de dergi ismi olan Şule-i Javid olarak bilinmektedir), 7. Milli Şura Meclisindeki sol hareketin mirasçıları olarak mücadele hayatına başladılar. Bu hareketler gelişim süreçlerinde fikir ayrılığına düşerek bölündüler. 1967 yılında Demokratik Halk Partisi "Halk" ve "Perçem" olmak üzere ikiye ayrıldı. Takip eden yıllarda Afganistan Demokratik Halk Partisi, "Afganistan Devrimci Emekçi Örgütü" (SAZA) da dahil olmak üzere pek çok kanata ayrıldı. Afganistan Demokratik Halk Partisi kurucularından biri olan Badahşi ile ADHP yönetimi arasında 1967 yılında "şovenist" düşünceye sahip Hafızullah Emin'in parti yönetimine alınmasıyla birlikte ideolojik, politik ve milli meselelerde anlaşmazlıklar çıktı ve bir grup partili ile birlikte Badahşi

“Halk” kanadından ayrıldı. Badahşi ile birlikte partiden ayrılanlar yeni parti kurması için Badahşiya baskı yaptılar. 6 Ağustos 1968 yılında ülkenin her tarafından gelen 21 kişi temsilcinin katılımı ile Badahşi’nin Kabil 4. Nahiyedeki evinde toplandılar. Bu toplantının adı “Mahfili İntizar” (Beklenti Toplantısı) ile bilinir oldu ve parti kurma kararı alındı. Bu toplantıda ülkenin genel durumunu ve kurulacak partinin ideolojik ve politik programını analiz etme fırsatı buldular. Çok etnikli Afganistan’da ulusal sorunun çözümünün tasarlanması ve sosyalist ülkelerin peşinden gitmeden sosyalist bir anlayışa sahip olabilmek için; İslam dininin değerlerine dikkat edilmesi, farkındalığın artırılması, aydınların, işçilerin, çiftçilerin ve şehirli-köylü emekçilerin kitlesel çalışmalar aracılığıyla birleştirilmesi ve örgütlenmesi gibi programların uygulanmasına bu toplantıda karar verilmiştir. Bu amaçla, açık ve gizli toplantılarla profesyonel partililer halkın her kesimindeki insanlarla irtibata geçme ve partiye devşirme karar aldılar. “Mahfili İntizar” ve daha sonra “Afganistan Devrimci Emekçiler Örgütü”nün (SAZA) her yıl toplantılarına her kesimden sivil, asker, öğretmen, öğrenci, işçi, çiftçi vs. katılmaya başladı. Yeni üyeler ve yeni yüzlerle daha geniş kitlelere ulaşan SAZA diğer sol grupları da korkutmaya başladı.

Ülkede devrimci hareketlerin büyümesinden korkan şovenist kanadın lideri Muhammed Davut Han, kuzeni Muhammed Zahir Şah’a karşı 16 Temmuz 1973 yılında sol cenahın “Halk” ve “Perçem” kanadının askeri üyelerinin yardımıyla başarılı bir darbe gerçekleştirdi. Bu darbe ile birlikte nispi demokrasiyle yönetilen monarşi rejimin yerine otokratik cumhuriyet rejimine dönüştü. Sol kesimin yardımıyla gerçekleştirdiği darbe sonrası Davut Han, Sovyetler Birliğiyle münasebetleri iyi yönde geliştirdi ve giderek Sovyetler Birliğinin nüfuzu altına girdi. Böyle Sovyetlere yakınlığıyla bilinen “Halk” ve “Perçem” kanatları dışındaki bütün sol veya sağ siyasi örgütler ciddi takip altına alındı. Birçok ilde sağcı “Müslüman Kardeşler” örgütünün üyeleri isyan çıkarttı, bu isyana Davut Han’ın tepkisi sert oldu şiddetle bastırılan isyanda birçok lider yakalanıp hapsedildi. 1975 yılında Badahşi’nin yardımcılığını yapan Mevlâna Bahrudin Bais liderliğinde “Darvaz İsyanı” gerçekleşti, bu isyan sert bir şekilde bastırıldı ve Bais ve 16 arkadaşı tutuklandı. Bu isyanın arkasında SAZA’nın olduğu bahane edilerek

başta lider Muhammed Tahir Badahşi olmak üzere, Muhammed Beşir Bağlani ve Muhammed İshak Kahva tutuklanarak işkenceye alındılar. Bu isyan partililer arasında da huzursuzluk yarattı. Bir kesim partili isyanı doğru bulmazken, diğer kesim Muhammed İsmail Akbar öncülüğünde rejimin askeri yöntemle yıkılmasını öne sürerek parti lider kadrosunun hapiste olmasından yararlanıp SAZA'dan ayrıldı ve "Afganistan Fedai Emekçileri Örgütü" (SAFZA) adıyla mücadeleye başladı. 11 Kasım 1976 yılında parti içi ayrılıklara giderek için ülkenin dört bir yanından 50 kişilik temsilci Kabil'de bir araya geldi ve bu toplantı Zuhurullah Zuhur başkanlığında Bediuzaman'ın evinde 3 gün devam etti. Bu toplantıda tekrar parti ideolojisi ve politikası üzerine tartışmalar yaşandı ve partiden kopanlar hain olarak nitelendirip uzaklaştırıldılar. Partinin büyük çoğunluğu Badahşi'nin liderliğini kabul ederek SAZA'da kalmaya devam etti. Küçük bir kısmı ise SAFZA'ya geçti. 7 Sevr darbe/devriminden sonra Hafızullah Emin düşman olarak gördüğü diğer sol grupları bahanelerle ezmeye başladığında SAZA da bunan payını alacaktı.

Darbenin şafağından itibaren Hafızullah Emin ve ekibi, siyasi düşüncesine, etnik aidiyetine ve inanç bağlılıklarına bakmaksızın, aydınları, işçileri, çiftçileri, din adamlarını, köylüleri ve diğer sınıfların potansiyel tehdit olarak gördüğü binlerce kişiyi tutukladı ve tutukluların ekseriyeti işkence gördü, ferdi ve toplu olarak katledildiler. Afganistan halkı sol grupları kurtarıcı olarak görürken Emin'in bu terör ve dehşet ortamını yaratması halkın bir kısmını dağlara ve Pakistan'a kaçmasına sebep oldu. Afganistan halkı bu zulme karşı sessiz kalmadı başını Maocular ile bağımsız komünistlerin çektiği isyanlar patlak verdi. "SAFZA" üyeleri Tahar ve Badahşan'ın 3 noktasında isyan başlattı ve bu isyan Demokratik Halk Partili subaylar tarafından sert bir şekilde bastırıldı. Bu isyanlar sırasında SAZA güçlü bir anti-rejim cephesi oluşturmak ve ülke çapında ayaklanmaları organize etmek için diğer sol partilerle görüşme halindeydi. Ancak SAFZA'nın isyanı bahane edilerek SAZA yöneticileri dahil yüzlerce üyesi tutuklanıp hapsa gönderildi. Hafızullah Emin'in SAZA ve Badahşi'ye olan husumeti, bu cenahın toptan yok etmeye yöneltti ve bu partiye sempati duyanları bile tutuklamaya başladı. Emin, başta Badahşi olmak üzere yönetici kesim dahil 3 binin üzerine parti üyesini öldürttü.

Hafizullah Emin'in ortadan kaldırılmasıyla birlikte hapisten kurtulan sayılı partili Şubat 1981 yılında Kabil'de bir araya gelerek partinin yeniden ihyaya başladılar. Zindandan kurtulabilen 9 partiliden 4'ü Karmal'ın yanına geçtiler ve kalan 5 kişi ise partinin ideolojik ve politik inşası ve yeniden canlandırılması için harekete geçtiler. Bu 5 kişi iki yıl tutarlı ve disiplinli çalışarak partiyi canlandırmayı başardılar. Nisan 1983 yılında Kabil ve diğer illerden gelen temsilcilerin katılımıyla Kabil Hayırhane'de ilk kongre gerçekleştirildi ve bu kongrede parti yöneticileri gizli oyla seçildi. Bu kongrede partinin mücadele yöntemleri de belirlendi. Gizli çalışmalarla doğru propaganda yöntemi izlenmesi, gericiilere karşı mücadelede on saflarda yer tutulması kararlaştırıldı. Aynı zamanda ulusal ordu içindeki silahlı gruplarla iletişime geçilecek ve onları partiye katılımı sağlanması da kararlar arasındaydı. Bu kongrede iktidar partisi (ADHP) ile de müzakere yapmanın gerekli olduğuna da karar verilmiştir.

Böylece “Afganistan Devrimci Emekçileri Örgütü” üye kazanarak direniş hareketlerini örgütlemeye çalıştı. Bu örgütlemelerin yanı sıra genç erkeklere, genç kadınlara, öğretmenler ve öğrencilere siyasi ve askeri eğitim vermeye başladılar. Ülkenin silahlı kuvvetlerinin saflarındaki siyasi ve askeri çalışmaları nedeniyle çeşitli kademelerden sayısız askeri partiye kazandırdı. 1988 yılına gelindiğinde yalnızca silahlı kuvvetlerin arasında değil, aynı zamanda muhalif grupların arasından da sempatizan toplamaya başladı. Sovyet birliklerinin ülkeden çekilmesi arifesinde SAZA liderliği, iktidar partisiyle bir iş birliği protokolü imzalayarak hükümetin önemli kademelerinde yer aldı ve aynı zamanda parti faaliyetlerini güçlendirerek genişletti. Parti üyesi subaylar mücahit gruplara karşı mücadelede ön cephelerde savaştılar ve kendilerinden söz ettirmeyi başardılar.

Dünyadaki konjonktürün değişmesiyle birlikte partinin de yeni bir ideolojik ve politik anlayışa geçmesi gerektiği düşünüldü. Sovyetler birliğinin dağılma aşamasında olması ve Afganistan iç politikalarındaki yeni gelişmeler partinin 4 MK üyesinden 3'ünün yenilenme taraftarlığına itti. Bu üyeler partinin ismini “Afganistan Devrimci Emekçileri Örgütü” (SAZA) yerine “Afganistan Demokrasi Hareketi” (NDA) olmasını önerdiler ise de genel sekreter ve merkez kurulunun ekseriyeti tarafından bu öneri reddedildi. SAZA böylece yavaş yavaş zayıflayarak kısa sürede askeri ve

siyasi yetkinliğini kaybetti. Sonunda, 28 Nisan 1992 yılında mücahit grupların Kabil'e ele geçirmesi ve Dr. Necibullah hükümetinin çöküşüyle birlikte Parti, tecrit ve ardından resmen fesihle sonuçlandı. Dr. Necibullah hükümetinin çöküşüyle birlikte partililerin çoğu General Dostum'un yönetimi altında bulunan Mezar-i şerife sığındılar. Merkez ve yönetim kurulundan bir grup Mezar-i şerifte 4-5 Temmuz 1992 yılında bir araya gelerek SAZA'yı feshettiler. SAZA feshedildikten sonra ardından kalanlar birkaç gruba ayrıldı. Bazı yeleri İslami partilerle işbirliği yaparken bir kısmı da "zgrlr Partisi (Hizb-i Azadagan)"a katıldı. Parti yeleri ve sempatizanların büyük bir kısmı 2007'de Kabil'de toplanarak "Afganistan Demokrasi Hareketi" (NDA) partisini kurdular. Bu parti kendini SAZA'nın takipçisi ve efsanevi liderlerinin de Badahşi olduğunu savunmaktadırlar.

Anahita Ratibzad (1931-2014)

Resim 58: *Anahita Ratibzad*

Dr. Anahita Ratibzad, Afganistan'da öne çıkan siyasi ve kültürel bir şahsiyettir. Ekim 1931 yılında Kabil'in Güldere ilçesinde doğdu. Ratibzad, Kral Emanullah Han'ın eşi Prenses Süreyya'nın uzaktan akrabasıdır. Ratibzad'ın babası yazar Ahmed Ratib Han, Afgan Gençlik Hareketine aktif rol almış ve aynı zamanda Emanullah Han'ın ateşli destekçilerinden biriydi ve 1923 yılında onaylanan anayasanın hazırlayıcıları arasında yer almıştı. 1920'lerde dört sayfalık *Nesim-i Seher* adlı haftalık gazeteyi çıkararak reformist hareketleri desteklemenin yanı sıra Afgan Gençlik Hareketine de liderlik etmekteydi. Ahmed Ratib Han Emanullah Han rejiminin yıkılmasıyla birlikte yeni yönetimlere karşı gece bildirisi dağıtırken 1931 yılında yakalanıp sürgün edildiği Tahran'da 1933 yılında vefat etmiştir.

Ratibzad, 1945 yılında Malalay Orta Okulunu bitirip bir yıllık hemşirelik kursuna yazıldı ve aynı yıl Dr. Kramuddin Kaker ile evlendi. 1949 yılında eşiyle birlikte ABD'ye gitti ve Şikago Hemşirelik Okulundan diploma aldı. 1952-57 yılları arasında Kabil Hemşirelik Okulunun müdürü olarak görev yaptı. 1957 yılında Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesini kazandı ve 1963 yılında fakültenin ilk kadın mezunları olarak doktor unvanını aldı. Fakültede mezun olduktan sonra tıp fakültesinde hoca olarak ders vermeye başladı.

Kabil Üniversitesinde daha öğrenci iken, devletin kadınlara sosyal ve siyasal hakları sağlaması ve bu duruma karşı çıkan İslamcılar cezalandırılması için büyük çaba harcadı. Öğrencilik yıllarında gizli sol örgütlere katıldı ve 1965 yılında Kabil'den milletvekili olarak seçildi. Meclis'te güzel ve etkili konuşmasıyla birçok milletvekili etkilemiş ve kadınlarla ilgili konularda sesini duyurabilmiştir. Ancak parlamentonun demokratik sol kanadına katılıp ülkedeki durumu ortaçağa benzetmesi ve sert eleştirileri muhafazakâr ve İslamcı cenahları rahatsız etti ve kendisini bu cenahlar tarafından nefretle bakılan bir şahsiyet haline dönüştürdü. 1966 yılının Kasım ayında Babrak Karmal ve Meclis'teki demokrat vekillerle birlikte düşüncelerinden ötürü saldırıya uğradı ve hastanelik oldu. Ratibzad 1966 yılında "Afganistan Demokratik Kadın Örgütü" (SDZA) kurdu ve 1980'lerin ortalarına kadar başkanlığını yürüttü. Ratibzad'ın inisiyatifinde ilk kez 1969 yılında "8 Mart Dünya Kadınlar Günü" kutlandı. 1960'ların ikinci yarısındaki hükümete karşı gösteriler ve protestoların ekseriyetinin organizatörlerinden biri olmuştur.

Anahita Ratibzad 1968 yılında Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (Perçem kanadı) merkez yönetim kuruluna katıldı. O, *Perçem Gazetesinin* aktif yazarlarından biriydi, kadın hakları, kadın hareketleri ve halk sağlığı ile ilgili konularda yüzlerce yazı ve makale kaleme aldı.1973 yılında Davut Han'ın iktidarının ilk 6 ayında kadınlarla ilgili reform ve değişim programları destekledi.

1978 yılında Parti liderlerinden olan Mir Ekber Haybar'ın ölümü sonrası binlerce kadınla birlikte gösterilere katılarak güç gösterisi yaptı. Kadınlar arasındaki saygınlığı hükümeti de korkuttu. 25 Nisan 1978 yılında diğer Parti liderleriyle birlikte Davut Han tarafından hapsedildi. Davut Han'a karşı gerçekleştirilen 7 Sevr Darbesi/Devrimi sonrası "Afganistan Demokratik Devrim Cumhuriyeti" üyesi ve Sosyal İşler Bakanı olarak seçildi. Hafızullah Emin yönetime ağırlığını koymaya başlamasıyla Peçemcileri uzaklaştırırken Ratibzad da "tenzili rütbe" ile Afganistan'ın Yugoslavya büyükelçisi olarak atandı ve kısa bir sıra sonra hükümeti devirme gerekçesiyle Emin tarafından görevden alınarak Parti Merkez yönetiminden de uzaklaştırıldı. Aralık 1979'a kadar ailesiyle birlikte Yugoslavya'da siyasi sığınmacı olarak yaşadı.

Ocak 1980 yılında, Babrak Karmal'ın iktidara gelmesiyle birlikte "Demokratik Halk Partisinin Siyasi Büro" üyesi, "Afganistan Demokratik Devrim Cumhuriyeti" üyesi ve Milli Eğitim Bakanı gibi önemli mevkilere getirildi. Bu görevleri yanında "Afganistan Demokratik Kadın Örgütü" (SDZA), Afgan-Sovyet Dostluk Encümeni ve Afganistan Barış, Dayanışma ve Dostluk Örgütü gibi önemli kuruluşların başkanlığını yürüttü. Kasım 1980 yılında Siyasi Büro üyesi olarak, Bilgi ve Kültür Bakanlığı, Yüksek ve Orta Öğrenim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlıklarının denetlemekte yetkili kişi olarak görev yaptı. Haziran 1981 yılında hükümetteki görevleri bırakarak, Afganistan Demokratik Devrim Cumhuriyeti Yönetim Kurulu üyesi olarak devam etti. 1980'lerde UNESCO ile yakın iş birliği içinde oldu ve Afgan kadın ve çocuklarının durumunu dünya nezdinde duyurmaya çalıştı⁷¹⁹.

Dr. Necibullah'ın başa geçirilmesiyle Ratibzad, "Afganistan Demokratik Kadın Örgütü" (SDZA) başkanlığı görevinden uzaklaştırıldı. Aynı zamanda

⁷¹⁹ www.esalat.org/

“Afganistan Demokratik Kadın Örgütü” (SDZA) yeni ismi “Afgan Ulusal Kadın Konseyi” olarak değiştirildi. 1987 Parti genel kurul toplantısında Babrak Karmal’ı destekleyince istifaya zorlandı, sonuç olarak Siyasi Büro üyeliğinden istifa etti ve devamında tüm görevlerinde uzaklaştırıldı. Ratibzad daha sonra ailesi ile (2 kız ve 2 oğul) birlikte Almanya’ya yerleşti ve 7 Eylül 2014 yılında Dortmund’da vefat etti. Cenazesi Kabil’e binlerce kişinin katılımıyla kılındıktan sonra aile mezarlığı olan Şüheda-i Salihin’e defnedildi.

Şahrullah Şahpar (1933-1981)

Resim 59: Şahrullah Şahpar

1933 yılında Juzjan Vilayeti, Akça İlçesi ve Kumariğ köyünün tanınmış şahsiyetlerinden Mirza Nur Muhammed’in oğlu olarak doğdu. Mirza Nur Muhammed bölge Özbeklerinin önemli şahsiyetlerinden Mevlan Erbab’ın oğluydu. Bölge halkı tarafından saygı duyulan bu aile, Şahrullah’ın da saygınlığını artıracaktı.

Şahpar ilkokulu Akça'da, ortaokulu Taşkurgan'da ve liseyi de Kabil İbni Sina Lisesinde okudu. Liseyi bitirdikten sonra Kabil Üniversitesi İktisat Fakültesine girdi. İktisat Fakültesini bitmesiyle Tarım Bakanlığı, Ulaşım, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlıkları ve il temsilciliklerinde görev aldı. Şahpar'ın yetenekleri, tecrübeleri ve mücadelesine baktığımızda liderlik peşinde olmayan, ancak toplumun değişmesini isteyen idealist bir komünisti. Yoldaşları ve parti arkadaşları Şahpar'i devrimci bir şair, felsefi öğretmen, ateşli vaiz, mütevazı ve yurtsever olarak tanımlarlar.

1960 yılının ortalarında yaratılan göreceli demokrasi döneminden en iyi yararlanan taraf komünistlerdi. Afganistan Demokratik Halk Partisinin birinci kongresi 1 Ocak 1965 yılında Nur Muhammed Taraki'nin evinde gayri resmi gerçekleşti. Bu kongrede Şahrullah Şahpar'de 7 asil üyeden biriydi. Şahrullah Şahpar, tüm komünist gruplar tarafından saygı gören bir kişiydi ve Marksizm konusunda en bilgili partililerden biriydi. Partililerin içinde çoğu kişi Şahpar'e partinin ideolojik beyni olarak bakmaktaydılar. Şahpar, sonraları partiden uzaklaştı ve 7 Sevr olayında rolü yoktu, ancak daha sonra yazdığı yazılar ve şiirlerle 7 Sevr devrimini destekledi. Şahpar, 15 Mart 1981 tarihinde mücahit gruplar tarafından Kabil-Pervan arasında bulunan Karabağ'da arabadan indirilerek kurşuna dizilmiştir. Şahpar'ın eşi Mahire Şahpar ile 3 çocuğu Bahter, Enuş ve İspart Hollanda'da hayatlarına devam etmektedirler⁷²⁰.

ADHP'nin 1978 Nisan Devrimi Sorasında Kurduğu Hükümet

Sıra	İsim	Görev
1	Nur Muhammed Taraki	Devrim Konseyi Başkanı ve Başbakan
2	Babrak Karmal	Devrim Konseyi Birinci Yardımcısı ve Başbakan Birinci Yardımcısı
3	Hafizullah Emin	Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı
4	Abdulkadir	Savunma Bakanı
5	Muhammed Aslam Vatanjar	İletişim Bakanı
6	Nur Ahmed Nur	İçişleri Bakanı
7	Abdülkerim Misak	Maliye Bakanı

⁷²⁰ <https://www.turklar.com/?p=19150>

8	Sultan Ali Kıştmand	Planlama Bakanı
9	Dr. Şah Veli	Sağlık Bakanı
10	Muhammed Hasan Barık Şefiyi	Bilgi ve Kültür Bakanı
11	A. Hekim Şerii Cuzcani	Adalet Bakanı ve Başsavcı
12	Salih Muhammed Ziri	Ziraat ve Arazi Reformu Bakanı
13	Destgir Pencşiri	Milli Eğitim Bakanı
14	Süleyman Layık	Radyo ve Televizyon Bakanı
15	Anahita Ratibzad	Sosyal Politikalar Bakanı
16	Muhammed İsmail Danış	Maden ve Sanayi Bakanı
17	Nizamuddin Tezhib	Hudut ve Kabileler Bakanı
18	Muhammed Mansur Haşimi	Su ve Enerji Bakanı
19	Abdul Kuddus Gurbendi	Ticaret Bakanı
20	Mahmud Suma	Yüksek Eğitimler Bakanı
21	Muhammed Refi	Kamu Yarıları Bakanı

Kaynakça

- Abdullaev, Kamoluddin, “Central Asian Emigres in Afghanistan First Wave 1920-1931, *Central Asia Monitor* No 5,1994.pp 16-27.
- Abdul Gaffar Han, *Zima Juvend av Ced-u Cehd*, Danish Press, Bon, 2008.
- Abdul Vekil, *Ez Padişahi-yi Mutlaka ila Sukut-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*, 1.cilt, Karavan Yayınevi, Kabil, 2016.
- Abdul Vekil, *Ez Padişahi-yi Mutlaka ila Sukut-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*, 2.cilt, Karavan Yayınevi, Kabil, 2016.
- “Abdurrah Rasul Seyyaf ile Görüşme”, *Dış Politika*, Sayı 2, Risale Yayınları, İstanbul, 1988.
- Agabegyan, Abel, “SSCB’de Milliyetçi Hareketler”, *Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları 6/2 Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası*, Sovyetler ve Çin’de Neler Oluyor? Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Alekseyeviç, Svetlana, *Çinko Çocuklar*, çeviren: Fatma-Serdar Kara, Kafka Yayınları, İstanbul, 2018.
- Almqvist, B. “1983’te Afgan Savaşı, Sovyetlerin Kullandığı Nazi Taktiklerine Karşı Güçlenen Mücahit Direnişi”, çev. Hakan Özdağ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1986.
- Amstutz, Bruce, *The First Five Years of Soviet Occupation*, National Defense University, Washington,1986.
- Andişmand, M. Akram. *Nehzet-i İslami-yi Afganistan*, Çaphane-i Sabavun, Kabil 2013.
- Arnold, A., *Afghanistan’s Two Party Communism: Parcham and Halq*, Hoover Institution Press, Stanford, 1983.
- Azimi, Muhammed Nebi, *Ordu ve Siyaset; Der Se Dehe-yi Ahir-i Afganistan*, Saba Kitabevi, Peşaver, 1997.
- Azzam, Abdullah, *Afgan Cihadı’nda İlahi Yardımlar*, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Bahadır, Muhammed Enes, Kabil'e Ölüm Yolculuğu, *Girişim* Mart 1989 Sayı 42.

Баленко, Сергей Викторович, Спецназ ГРУ в Афганистане, Эксмо, 2010.

Barry, Michael, "Afganistan'daki Vahşet ve Mezalim" Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği'nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara, 1997.

Baryalai, M. "Ulusal Gelenekler Devrime Hizmet Ediyor", *Yeni Çağ* 4(262),1986.

Bayazıt, Erdem, *İpek Yolundan Afganistan'a*, Ketebe Yayınları, İstanbul,2018

Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Cilt III, TTK, Ankara, 1987.

Benningsen, Alexander K. "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası" Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği'nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara, 1997.

Bottomore, Tom, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Boulouque, S. "Afganistan'da Komünizm" *Komünizmin Kara Kitabı*, der. S. Courtis vd.,çev. Bülent Tanatar vd. Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Bonvalot, Gabriel, *Orta Asya'ya Seyahat Moskova'dan Türkistan'a*, çeviren Reşat Uzman, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul, 2015. pp.336-351.

"Boris Kagarlatskiy ile Parti Konferansı Üzerine Söyleşi", *Dünün ve Bugünün DeFTERleri Dünya Sorunları* 6/2 Sosyalizmin Güncel Sorunları Dosyası, Sovyetler ve Çin'de Neler Oluyor? Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989

Bose, A. Coomer , "The Indian Revolutionaries and the Bolsheviks, Their Early Contacts 1918-1922" *Asian Studies Journal of Critical Perspectives on Asia* 8(3), 1970.

Braithwaite, Rodric, *Afgnatsy The Russians in Afghanistan 1979-1989*, Oxford University Press Oxford/New York 2011.

- Broxup, Marie “Bugünkü Afganistan”, çev. Y. T. Kurat, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1985.
- Budhraj, Vijay S. “The Communist International and Indian Politics”, Socialism in India, ed. B.R. Nanda, Bombay, Delhi, Bangalore. Vikas Publication, 1972.
- Carr, E. H. , *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 3 (1917-1923)*, çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.
- Chavier Jean-Marie, *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, çeviren: Temel Keleşoğlu, BDS Yayınları 1990.
- Чижишев, Алексей, *Спецназ в Афганистане*, Вече, 2018.
- Dağcı, Ferhat, *Savaşan Afganistan*, Rahmet Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- Direnen Afganistan, Kolektif, Su Yayınları, İstanbul, 1980.
- Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, çeviren: Vügar İmanov, Küre Yayınları İstanbul, 2016.
- Dugin, Aleksander, “İslam’a Karşı İslam”, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, Çeviren: Erdem Ergen, Kaynak Yayınları, Ankara 2017.
- Dupree, Louis, “Afghanistan Viii. Archeology” *Encyclopaedia Iranica*, 1982, Fasc. 5, pp. 525-544.
- Eltchaninoff, Michel, *Putin’in Aklında Ne Var*, çeviren: Melike Işık Durmaz İletişim İstanbul 2017.
- Emin, Fatih, “Hizb-i İslam’ın Dış İşleri Sorumlusu Hüseyin Mangan’la Röportaj”, *Bir Kesit*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986.
- Emin, Fatih, “Rabbani ile Röportaj” *Bir Kesit* Risale Yayınları, İstanbul, 1986.
- Emin, Fatih, “Hüseyin Mangan’la Röportaj”, *Bir Kesit*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986.
- Emin, Fatih “Hikmetyar’la Röportaj” *Dış Politika* Sayı 1, Mart 1988.
- Emin, Fatih, *Gazeteci Mehmet, Kanayan Yara Afganistan*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991.

Engin, E. *Afganistan Devrimi*, İşçinin Sesi Yayınları, Mornin Litho Printers, 1982.

Enver Hoca, *Ortadoğu Üzerine Düşünceler 1958-1983*, Çeviren: H.A. Gürgöz, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2011.

“Erdem Bayazıt ile Afganistan üzerine Bir Konuşma”, *İslam Aylık Mecmua*, Sayı 4, Aralık 1983

Erman, Kubilayhan, *Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali Etkileri ve Sonuçları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017.

Eryılmaz, Hamdi, “Afganistan Mücahidleri-SSCB Resmi Görüşmeleri izlenimleri”, *Dış Politika* Sayı 4, Ocak 1989.

Esad, Mustafa, “Stinger Füzeleri ve Sorunun Başka Bir Yüzü” *Dış Politika* Mart 1988 Sayı 1

Esasiname-yi Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afghaniestan, Matbaa Aryan, Kabil, 1987.

Evren, Refik, *Afganistan Devrimi, Afgan Halkının Dünya Halklarına 1 Mayıs Armağanı*, Haziran Yayınları, İstanbul 1978.

Evren, Refik, *Afganistan Gerçekleri*, Haziran Yayınları, İstanbul 1980.

Farhang, M. S. *Afganistan der Panc Karn*, Ahir Neşriyat, Meşhed, 1993.

Ferrie, Jared, *Pakistan: Minorities at Risk in the North-West*, Minority Rights Group International, London, 2009.

Ferruh, Sayed Mehdi *Tarih-i Siyasi-yi Afganistan*, I Cilt, Kum 1993.

Фейффер, Грегори, *БОЛЬШАЯ ИГРА Война СССР в Афганистане*, Эксмо, 2013.

Furuten, Muhammad Amin, *Gam be Gam Nehzet-i İslami ve İnkılabi-yi Afganistan*, Tahran 1991.

Gali, Gromov, Vaisliyev, Şenin, *Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı*, Derleyen ve Çeviren: Arif Berberoğlu, Phoenix, Ankara 2008.

Gall, Carlotta, “A Hoard of Gold That Afghanistan Quietly Saved”, June 25, 2004, <http://www.nytimes.com> Erişim:09.11.2013.

- Geiges, Andre, *Gündelik Hayatta Perestroyka*, çeviren: Cem Sey, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Genç, İsmail H. George Naufal ve Bassam Abu Al-Foul, “İslam Ülkelerinde kadınların İş Gücüne Katılımları”, *İslam ve İktisadi Hayat Ana Konular ve Metinler*, M.Kabir Hassan ve M. K. Lewis (ed) İktisat Yayınları, Ankara,2019.
- Geylani, Fatima, “Women in the Jihad”, Free Afghanistan, Issue No 3, Spring 1986.
- Girardet, Edward, *Rusya’nın Afganistan’daki Savaşı Çeviren: Yuluğ Tekin Kurat*, ODTÜ Asya-Afrika Araştırma Grubu Yayın No 3, Ankara,1984.
- Giritlioğlu, Aycan, “Afganistan İzlenimler”, Nokta, sayı 15.
- Gorshenina, Svetlana -Rapin, -Claude, *Kâbil’den Semerkand’a Arkeologlar Orta Asya’da*, çeviren: Saadet Özmen, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2006.
- Grad, M. Mesud, *Efsanevi Afgan Liderin Farklı Bir Portresi*, çev. Seval Yılmaz Crump, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2015.
- Gramsci, A. *Komünist Parti’ye Doğru*, çev. Celal A. Kanat, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.
- Grissmann, Carla “Kabul Museum” EI, Vol. XV, Fasc. 3, pp. 318-323.
- Gulbeddin Hikmetyar’ın Cenevre Görüşmeleri İlgili Beyanı”, *Dış Politika*, sayı 2, Risale Yayınları, İstanbul, 1988.
- Gurbendi, A. Kuddus, *Nigah-i be Tarih-i Hizb-i Demokratik-i Halk-ı Afganistan*, 2000.
- Habibi,A., *Tarih-i Muhtasar-i Afganistan* Cilt II, Devleti Matbuat, Kabil, 1970.
- Halliday, Fred “Revolution in Afghanistan”, New Left Review, 1/12, 1978.
- Halliday, F.“War and Revolution in Afghanistan”, New Left Review, 1/119, 1980.

- Halliday F. ve Z. Tanin, “The Communist Regime in Afghanistan 1978-1992: Institutions and Conflicts”, *Europe-Asia Studies*, 50: 8, 2008.
- Halilzad, Zalmay, “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan”, Çöküş Öncesi Sovyetler Birliği’nde İslamiyet ve Müslümanlar, çev. İ.O. Türköz, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- Hashimi, Sayed Mobin Afganistan’da Kadınların Sosyo-Kültürel Ve Dini Durumu (Cüzcan Örneği) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013.
- Hatunoğlu, Nurettin, *Türkistan’da Son Türk Devleti Buhara Emirliği ve Âlim Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.
- Hattab’ın Anıları*, çev. Davut Yolcu-Feridun Dinçel, Küresel Kitap, İstanbul, 2013.
- Hikmetyar’la Söyleşi”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, Afganistan özel Sayısı, no 62, Ocak 1982.
- Hobsbawn, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, Ankara, 2000.
- Hughes, A., “1649 İngiliz Devrimi”, Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991, der. David Parker, çev. Kemal İnal, Dost Yayınları, Ankara, 2003.
- Jouanny, Jean-Robert, *Putin Ne İstiyor*, çeviren: Merve Öztürk İletişim Yayınları İstanbul, 2017,
- Kabaklı, Ahmet “Afganistan Dağlarında Nur” Türk Edebiyatı Aylık Fikir sanat Dergisi, Ekim 1981 Sayı 96.
- Kagarlitsky, Boris, *Düşünen Sazlık*, 1917’den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller, Çeviren: Osman Akınhay, Metis Yayınları, İstanbul 1991.
- Kamrany, Nake M. “Sovyet İşgali Altındaki Afganistan” Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar, TDV Yayınları, Ankara 1997.

- Kanun-i Esasi-yi Cumhuri-yi Afganistan, Mayvand, Kabil, 1987.
- Karmal, Babrak, "Afgan Halkı Devrimi Sarsılmaz Biçimde Koruyacaktır", *Barış ve Sosyalizm Sorunları*, Sayı 31, 1980.
- Karmal, Babrak, Beyaniye-yi Tarihi-yi Babrak Karmal der Bare-yi Meşi-yi Siyasi-yi Devlet-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan, Matbaa-yi Hizbi, Kabil, 1980. s. 3-5.
- Karmal, Babrak, Beyaniye-yi Tarihi-yi Babrak Karmal der Bare-yi Meşi-yi Siyasi-yi Devlet-i Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan, Matbaa-yi Hizbi, Kabil, 1980.
- Karmal, Babrak "Der Celse-i ba Şukuh-i Bistumin Salgerd-i Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan", Matbaa-i Hizbi, Kabil 1984, s.3-48
- Karmal, *Bistumin Salgerd-i Hizb-e Demokratik-e Halq-e Afghanistan*, *Hizbi Demokratik-e Halq Afghanistan* Neşriyat, Kabil, 1985.
- Kakar, Hassan, *A Political and Diplomatic History of Afghanistan 1863-1901*, Brill -Leiden, Boston, 2006.
- Karamısır, Sami, "Afganistan'ın Jeopolitik ve Stratejik Durumu ve Afgan Cihadı Afganistan Dosyası, Dış Politika, Sayı 2, Temmuz 1988
- Kıştmand, S.A., "Afganistan Devrimimin İkinci Aşaması", *Yeniçağ*, Sayı 9-10, 1980.
- Kıştmand, Sultan Ali, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi*, Kabil, 2002.
- Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı*, çev. Savaş Erdoğan, Ürün Yayınları, İstanbul, 1976.
- Kumar K.N. *Political Parties in India, The Ideology and Organisation*, New Delhi, Mittal Publications, 1990
- Lenin, V.İ., *Doğuda Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çeviren Tektaş Ağaoğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.
- Les Temps Modernes*, Afghanistan, No 408-409, Julliet-Aout 1980.

Löwy, Michael, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Ляховский, Александр - *Тайны афганской войны*, Планета, 1991.

Lyhakovski, A.A., *Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul*, December 1979, Translation by: G. Goldberg and Artemy Kalinovsky, Cold War International History Project, Working Paper 5, Washington, Woodrow Wilson International, 2007.

Maintenant, Gerard, *Jakobenler*, çev. İsmail Yerguz, İletişim, İstanbul, 2005.

Malawya, H.D., *Sovyetler Birliği İle Az Gelişmiş Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliği*, Çeviren: Selahattin Hilav Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1965.

Manzar, A.M. *Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar*, Önce Yayınları, Basım yeri yok, 1983.

Molyneux, John, *Marksizm ve Parti*, Belge Yayınları, İstanbul 1991.

Musevi, Seyid Ali, *Tarih-i Tahlili-yi Afganistan ez Zahir Şah ta Karzai*, Matbaa-i Belh, Belh 2009.

Noorzoy M. Siddieq, "Soviet Economic Interest in Afghanistan" *Problems of Communism* May-June 1987.

Oğuz, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitap, İstanbul. 2001

Okan, Derviş (der) *Gündoğumunu Görmek Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1920*, Sorun Yayınları, İstanbul, 2006.

Oliker, Olga, *Building Afghanistan Security Forces in Wartime*, The Soviet Experience, Rand Corporation, Pittsburgh, 2011.

Osman, Turyale, *Esrar-i Puşt-i Perde: Cihad ve Mukavemet-i Merdum-i Afganistan*, Matbaa-i Meyvend, Kabil 2015.

Osmanoğlu, Mahmut, "Afgan Cihadının Öğretisi", *Afganistan Dosyası, Dış Politika Sayı 2*, Temmuz 1988.

Osmanoğlu, Mahmut, *Afgan Cihadının 10 Yılı*, Angora yayınları, Ankara, 1990.

Özfatura, Necati, “Afganistan’dan Haberler”, *Türkiye*, 2 Ekim 1986.

Özfatura, Necati “Zafer Afganistanlı Mücahitlerin Olacaktır”, *Türkiye*, 27 Nisan 1988.

Özmen, Süleyman, *Serdar Mahmud Tarzî ve Anıları*, Afgan Aydınlanmasının Mimarı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2003.

Pehlevan, Çengiz Afganistan: Asr-i Mücahidin ve Berameden-i Taliban, Neşr-i Katra, Tahran 1998.

Penjşeri, Destgir, *Zuhur ve Zeval-ı Hizb-i Demokratik Halk Afganistan*, Peşaver, 1999.

Polat, E., *Afganistan’da Halk Demokrasisi Mücadelesi*, Yöneliş Yayınları, Diyarbakır, 1989,

Петров, Дмитрий, *Афганские звезды, Честь, боль и слава*, Компания «Металлоинвест» 2015.

Polatoğlu, M.G., “Türkiye ile SSCB Arasında 1965-1975 Döneminde Gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği ve Yapılan Yatırımlar” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Mayıs 1919, s.477-496.

Program-i Dersi-yi Kodekistan, Naşarat-i Vezaret-i Talim ve Tarbiye, (Anaokulu Eğitim Programı,) Kabil, 1983.

Raşid, Ahmed, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun*, çeviren: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

Rauf Beg, *Adı Afganistan’dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?* Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001.

Riedel, Bruce, *Ne Kazandık: Amerika’nın Afganistan’daki Gizli Savaşı 1979-1989*, çeviren: İkbâl Saylık, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2014.

Roy, M.N., *Roy’s Memoirs*, Allied Publishers, New Delhi, 1964.

Roy, Olivier, *Afganistan’da Direniş ve İslâm*, çev. K. Mustafa Orağlı, Yöneliş, İstanbul, 1990.

Roy, Oliver, *Kayıp Şark’ın Peşinde*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Saaie, M. A., Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009.

Sadaye Sulh, “Fuşurde ez Beyaniye-ha ve Suhbet-hayi Muhterem Necib”, Kabil, 1987.

Saikal, Amin, *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival*, Tauris, New York, 2004.

Samady, S.R., *Education and Afghan Society in the Twentieth Century*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Education Sector, Paris, 2001.

Sands, Chris, Qazizai, Fazelminallah, *Night Letters: Gulbuddin Hekmatyar and the Afghan Islamists who Changed the World*, Hurst & Co Publishers, 2019.

Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

Selamhan, Rıfat “İleri Teknolojinin İmana Yenildiği Ülke, İslam Aylık Mecmua, Afganistan'da Kızıl Zulmün Beşinci Yılı Yıl 1 Sayı 4 Aralık 1983.

Slavin V.I. , *Afghan Diaries*, Collection of Smirnov, Maxpress 2016.

Sivrioğlu, Ulaş Töre Farzam, Rahimullah, “İran Tarihinde Tartışmalı Bir Sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti” *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 315-350.

Sovyet Askeri Gücü, Birleşik Devletler Basım Dairesi Belgeler Müdürlüğü, Washington DC, 1984.

Sovyet Askeri Gücü, Birleşik Devletler Basım Dairesi Belgeler Müdürlüğü, Washington DC, 1987.

Soviet Military Power, Prospects for Change 1989, US Government Printing Office, Washington DC 1989.

Stalin, Josef, *Leninizm'in Temelleri*, çevirenler: İsmail Yarkın-Saliha N. Kaya, İnter yayınları, İstanbul, 1997.

- Sürmeli, İlhan ve Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1980,
- Şabbir, S. , A. Alvi ve A.H. Rizvi, *Sovyet İşgali Altındaki Afganistan* çev. İsmail Bosnalı ve Abdullah Aslan, Bürde Yayınları, İstanbul, 1982.
- Şafiyi, B. “Meram-i Demokratik-i Halk”, *Halk*, 11 Nisan 1966,
- Şenin, O.S.”İki kutuplu Dünyanın İflası Sovyet Faktörü (1988-1991)”, Gali, Gromov, Vasiliyev, Şenin, *Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı*, Derleyen ve Çeviren: Arif Berberoğlu, Phoenix, Ankara 2008
- Шкидченко, Владимир: «Когда на тренировке солдаты боялись прыгать с вышки в воду, отец звал... дочь Иру» «флаг родины» 14 марта 2013 года № 28
- “Tahar Bölgesi Komutanı ile Bir Konuşma: En büyük Cihad Medresesi Afganistan”, *İslam Aylık Mecmua* sayı 38.
- Tamarov, V. *Afghanistan, Soviet's Vietnam*, translated by Naomi Marcus, Mervury House, San Fransisco, 1992
- Tanin, Zaher, “Yığınların Güvenini Kazanmak İçin” *Yeni Çağ* Sayı 235, 1984.
- Tanin, Zaher, *Afghanistan der Karin Bistem* (1900-1996), Tahran, 2005.
- Tank, Bekir, “Afganistan Cephesinden Notlar Afgan İslami Cihadı Yeni bir Aşamada” s.6-10. Girişim Sayı 40 Ocak 1989.
- Tılıç, L. Doğan, Abdul Samed'le Röportaj. 2000'e Doğru 2 Aralık 1988, Sayı 53.s.41.
- Uysal, Hasan, *Adı Afghanistan*, Öteki Yayınları, Ankara, 1995.
- Васильев, Геннадий, В Афганистане, в «Черном тюльпане», Центрполиграф, 2014
- Yegin, Abdullah, *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA, İstanbul, 2015.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Afganistan'da Çok Partili Hayata Geçiş ve Kurulan İlk Siyasi Partiler (1949-1953)”, *Yeni Türkiye* Sayı 95, İslam Dünyası özel Sayısı I, Mayıs-Haziran 2017.

Wahab, Sh. Youngerman, B. *A Brief History of Afghanistan*, Infose Publishing, USA, 1996.

Zerai, S.M. “Afganistan’da Yeni Bir Çağın Başlangıcı”, *Yeniçağ*, 175, 1979.

Gazeteler, dergiler ve sürekli yayınlar

Aydınlık 15 Ekim 1979.

Aydınlık 21 Ekim 1979.

Birikim, Özel Sayı 3 Ocak 1980

Devrimci Yol sayı 4, 15 Haziran 1977

Devrimci Yol, Sayı 34, Ocak 1980.

Dış Politika Sayı, 2 Temmuz 1988,

Emekçi Sayı 32, Mayıs 1980.

Emeğin Birliği, Sayı 28, Nisan 1979, Emperyalizm ve Ortadoğu

Gerçek Sayı 153.

Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 2

Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 3

Hakikat-ı İnkılab-ı Sevr (II. Dönem) 2 Ocak 1980, Sayı 6

Halk, Sayı 3, 25 Nisan 1966.

Halk Sayı 5, 9 Mayıs 1966.

İslam Aylık Mecmua Sayı 38. Eylül, 1983

Kabul New Times 12 April 1983.

Mavera Aylık Edebiyat Dergisi, Afganistan Özel Sayısı- no 62, Ocak 1982.

Partizan, Sayı 11,(1980?),

Perçem Sayı 1, 14 Mart 1968.

Perçem, Sayı 34, 4 Kasım 1968.

Türkiye 26 Ağustos 1978.

Türkiye 27 Ağustos 1979.

Türkiye 10 Ekim 1983.

Türkiye 11 Temmuz 1985.

Türkiye 21 Ocak 1988.

Türkiye 6 Şubat 1988.

Türkiye 3 Eylül 1988.

Türkiye 15 Aralık 1988.

Türkiye 18 Ocak 1989.

Türkiye 28 Ocak 1989.

İnternet Kaynakları

Афганистан, Чечня, Беслан. Биография одного офицера,
<https://ria.ru/20140214/994906504.html>

<https://www.khaama.com/ismail-khan-says-dr-najibullahs-posters-should-not-be-used-in-vehicles-0689/>

Гибель генерала Хахалова в Афганистане. Провинция Фарах. 1981 год.
<https://dambiev.livejournal.com/19915.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=j44FrCyfnos>

Чей автомат у бен Ладена, <https://aif.ru/archive/1626111>

<https://www.youtube.com/watch?v=QIjZHEPxBkU>

Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно секретно» М. Маркелову в 1997 году, <https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s>

Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно секретно» М. Маркелову в 1997 году, <https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/sovyetlerin-afganistan-hezimetive-odenen-agir-bedel/1065078>.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40392463>

<http://www.elbrusoid.org/articles/military/359712/>

Гибель генерала Хахалова в Афганистане. Провинция Фарах. 1981 год.
<https://dambiev.livejournal.com/19915.html>

Ангелы-хранители Ограниченного контингента,
<https://www.youtube.com/watch?v=pEV7xOBOy7Y&t=40s>

Чей автомат у бен Ладена,<https://aif.ru/archive/162611>

СЕРЖАНТ 9 РОТЫ ПРО ФИЛЬМ БОНДАРЧУКА И РЕАЛЬНОСТЬ / 9
ПОТА 345 ПОЛКА ВДВ <https://www.youtube.com/watch?v=I63JB55bzbq>

Советские десантники на войне в Афганистане: вспоминает Михаил Свиридов

<https://www.youtube.com/watch?v=eooOqgMLq3U&t=175s>

Alexey Timofeychev, “3 Popular Myths About the Soviets in Afghanistan, Russia Beyond, Şubat 2019, <https://www.rbth.com/history/329986-3-popular-myths-about-soviets>.

<https://www.youtube.com/watch?v=GuBb77tZNus>

Русские герои / 11.02.2014 http://ruskline.ru/news_rl/2014/02/11/my_vypolnyali_svoj_voinskij_dolg/

http://ruskline.ru/news_rl/2011/02/16/tak_kak_voevali_russkie_desantniki_v_gorah_eto_fantastika/

Русские герои / 11.02.2014 http://ruskline.ru/news_rl/2014/02/11/my_vypolnyali_svoj_voinskij_dolg/

Сержант 9 роты про фильм Бондарчука и реальность.
<https://www.youtube.com/watch?v=roZpQ-uT8Es&t=20s>

Как создавался "Афганский излом" Читать далее:
<https://tj.sputniknews.ru/afghan/20190209/1028219565/film-kak->

sozdavalsya-afganskiy-izlom-rezhisser-
bortko.htmlhttps://tj.sputniknews.ru/afghan/20190209/1028219565/
film-kak-sozdavalsya-afganskiy-izlom-rezhisser-
bortko.html.09.02.2019

Чеченский" Афганистан (чеченцы в огненном Афгане),
http://www.checheninfo.ru/206274-chechenskiy-afganistan-
checency-v-ognennom-afgane.html

Афганцы почитают и охраняют памятник советскому солдату,
спасшему автобус с детьми,
https://www.ampravda.ru/2013/11/02/040082.html.

Интервью Ахмад Шаха Масуда корреспонденту «Совершенно
секретно» М. Маркелову в 1997 году,
https://www.youtube.com/watch?v=f44Hl4dJAIY&t=738s

25 лет спустя ветеран-"афганец" подружился с бывшими врагами,
https://ria.ru/20130515/937398161.html?in=t

¹Футбол под автоматами. Ветераны Афганистана обыграли бывших
моджахедов, https://ria.ru/20130418/933332410.html?in=t

Откуда в горах Афганистана взялась табличка с русскими
именами,https://ria.ru/20130422/933956855.html?in=t

Афганистан, Чечня, Беслан. Биография одного офицера,
https://ria.ru/20140214/994906504.html

Ангелы-хранители Ограниченного контингента,
https://www.youtube.com/watch?v=pEV7xOBOy7Y&t=41s

Pajhwok Haber Ajansı. https://tinyurl.com/udbyebe. http://www.nd-
a.org/Pages/styles1.html

Cabbar Kahraman der Hilmend Can Baht. Tolonews, 2018,
https://tinyurl.com/yyollr9t (Erişim Tarihi: 08.01.2021.

Suhenrani-yi Dr. Necibullah,
https://www.youtube.com/watch?v=oooCBC1k1kM

Yaklaşık beş yıllık emeğin ürünü olan bu kitap aslında kolektif bir çalışmanın sonucudur. Kitabın yazarları olarak sadece dokümanter bir yakın tarih çalışması değil; aynı zamanda olayların tanıklarıyla görüşmeler yaparak bir sözlü tarih çalışması yapmayı hedeflemiştik. Bu hedefe istediğimiz ölçüde olmasa da büyük oranda ulaşılmış durumdayız. Afganistan Demokratik Halk Partisi liderleriyle yapılan mülakatlar, Afganistan meselesinde Türkiye'de savaşın en az bilinen tarafının olaylara bakış açısını yansıtmaları açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Öte yandan okuyucuya açıklamamız gereken bir husu da bulunuyor. Çok sayıda mücahit lideriyle de mülakat yapmak istedik; ancak mülakat yapmayı kabul etmediler. Afganistan'da yaşadıkları ve siyaset yaptıkları için görüşme tekliflerini kabul etmeyenler de oldu. Bizler araştırmacı olarak iki tarafa da eşit derecede yer ayırmayı planlamıştık; ancak Mücahit liderlerin büyük bölümü 1992-1996 arasında yaşananlardan dolayı "eski defterlerin açılmaması" gibi bir eğilim içinde olduklarından bu amacımız gerçekleşemedi. Bu durumu okurlara açıklamayı görev biliyoruz. Mülakatların bir kısmının gerçekleşmesinde bize yardımcı olan Dr. Ghulam Sarwar Sakha'ya ve Ahmad Farid Qaysari'ye teşekkür ediyoruz. Ayrıca Rusça metinlerin tercüme edilmesinde bizlere yardımcı olan Dilnoza Matyusupova, Nursultan Zorinbaev, Han Soltanov'a; Kızılordu askerleriyle temasa geçmemizde aracı olan Cavid Bayramov ve Ramil Namazov'a, savaşın tanığı olan kadınlarla konuşmamızı sağlayan Yasemin Muradi ve Munira Organj'a teşekkür ederiz. Afganistan'daki Yaşamımız başlıklı metni tercüme ederek kitabı zenginleştiren Seda Güneş'e, Afganistan'da savaşı gözlemlemiş gazetecilerle bağ kurmamızı sağlayan Aydın Engin ve Zehra Şahindokuyucu'ya da teşekkürlerimizi sunuyoruz. Sözlü tarih bölümünde yer alan, tercüme ve düzenleme bekleyen bazı görüşmeleri de elinizdeki bu ilk basıma yetiştiremedik. Sonraki baskılarda bu eskiklikleri gidermeyi planlamaktayız.

